T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'NİN İSRAİL SİYASETİ: YAPISAL, ANALİTİK VE DÖNEMSEL BİR İNCELEME (2001-2016)

Doktora Tezi

CEYHUN ÇİÇEKÇİ

Tez Danışmanı
DOÇ. DR. MUSTAFA TURGUT DEMİRTEPE

Çanakkale – 2020

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'NİN İSRAİL SİYASETİ: YAPISAL, ANALİTİK VE DÖNEMSEL BİR İNCELEME (2001-2016)

Doktora Tezi

Hazırlayan
Ceyhun ÇİÇEKÇİ

Tez Danışmanı
Doç. Dr.
Mustafa Turgut
DEMİRTEPE

Çanakkale - 2020

TAAHHÜTNAME

Doktora Tezi olarak sunduğum "Türkiye'nin İsrail Siyaseti: Yapısal, Analitik ve Dönemsel Bir İnceleme (2001-2016)" adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir bir çarpıtma yapmadığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

27/08/2020

Ceyhun ÇİÇEKÇİ

ÖZET
TÜRKİYE'NİN İSRAİL SİYASETİ: YAPISAL, ANALİTİK VE DÖNEMSEL BİR İNCELEME (2001-2016)

Türkiye'nin İsrail siyaseti, uzun yıllardır üzerinde çokça tartışılan bir konu başlığıdır. İki ülke ilişkilerinin kötüleşmesine sebep olarak AK Parti'nin İslamcı kökleri ve bu doğrultuda uyguladığı Filistin yanlısı politikalar gösterilmektedir. Bir diğer argüman ise Türkiye'deki sivil-asker ilişkilerinde yaşanan dönüşümün iki ülke ilişkilerinde kötüleşmeye sebep olduğu yönündedir. Bir diğer iddia ise Amerikan hegemonyasının iki ülke ilişkilerinde belirleyici olduğudur. Fakat bu çalışmanın da iddia ettiği üzere, söz konusu argümanların geçerlilik düzeyleri oldukça tartışmalıdır.

Bu çalışma, Türkiye'nin İsrail siyasetini akademik bir takım araçlarla donanmış bir çerçevede işlemektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin İsrail siyaseti öncelikle analiz düzeylerine indirgenerek, belirgin bir kavrama kolaylığı sağlanmaktadır. Uluslararası, bölgesel ve ulusal düzeylerdeki gelişmeler, Türkiye'nin İsrail siyasetini anlamayı kolaylaştıracaktır. Ayrıca güç dengelerindeki dönüşümler, Türkiye'nin İsrail siyasetini belirlemede önemli bir girdi olarak gözükmektedir. Bu açıdan bakıldığında, ABD'nin düşüşü ve Rus etkisinin artışı, Türkiye'nin tavrını belirlemede önemli rollere sahiptirler. Yapısal bir çerçeve içerisinde, Türkiye'nin karşılaştığı tehditleri dengeleyebilmek adına İsrail'le yakınlaştığını iddia eden bu çalışma, literatürdeki hâkim anlatının aksine, kimlik temelli politik tercihlerin önemsizliğine de vurgu yapmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin İsrail siyaseti kapsamında 2001-2016 periyodunu üç ayrı alt-dönemselleştirmeyle tasnif etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İsrail, Ortadoğu, Analiz Düzeyleri, Tehdit Dengesi

ABSTRACT
TURKEY'S ISRAEL POLICY:
A STRUCTURAL, ANALYTICAL AND CYCLICAL RESEARCH
(2001-2016)

Turkey's Israel policy has been a hot topic in Turkey and Israel both for a long time. First, the AK Party governments have been blamed for the deterioration in relations of two countries due to its Islamist roots and practises with fully backing Palestinian cause. In another perspective, the civil-military relations and its changing nature in Turkey was a common understanding of the Turkey's Israel policy. Thirdly, in according to some academics and commentators, the American pressure to both countries has been a catalyzor in relations of both. However, as this study claims, the value of abovementioned arguements are so disputable.

This study explores the Turkey's Israel policy in a framework that constructed with academic tools. First, Turkey's Israel policy was put into the levels of analysis framework. International, regional and national levels are very helpful to understand the nature of the Turkish policy clearly. Secondly, the change in the power balances of global politics would be a point of view to understand the Turkish reactions. Accordingly, we need to analyze the demise of US and the incline of the Russian influence in both three levels. Moreover, in a structural framework, this study claims that Turkey's rapproachment towards Israel are determined by the balancing of threats instead of identity-based explanations used through the related literature. Further, the 2001-2016 period of Turkey's Israel policy is classified by three sub-periodizations.

Kevwords: Turkey, Israel, Middle East, Levels of Analysis, Balance of Threat

ÖNSÖZ

Başta doktora tez danışmanım Doç. Dr. M. Turgut DEMİRTEPE olmak üzere, tez izleme jürimde bulunan Prof. Dr. M. Bülent ULUDAĞ'a ve Prof. Dr. Soner KARAGÜL'e teşekkür borçluyum. Tez savunma jürimde bulunarak, değerli eleştirileriyle katkı veren Prof. Dr. H. Tarık OĞUZLU ve Dr. Öğr. Üyesi A. Gülce UYGUN'a da müteşekkirim. Tez çalışması kapsamında yaptığım mülakatlara nezaketle iştirak eden Prof. Dr. Efraim INBAR'a, Prof. Dr. Gencer ÖZCAN'a, Öğr. Gör. Soli ÖZEL'e ve Büyükelçi (E) Namık TAN'a da teşekkür etmeliyim. Tel Aviv Üniversitesi'nde misafir araştırmacı olarak bulunduğum dönemde fikirsel katkılar veren Prof. Dr. Ofra BENGIO'ya, Prof. Dr. Michael TANCHUM'a, Prof. Dr. Uzi RABI'ye ve Dr. Duygu ATLAS'a da teşekkür etmeliyim.

Hayatımı huzurlu ve mutlu kılan aileme de teşekkür ediyorum. Bu çalışmayı onlara ithaf ediyorum.

Ceyhun ÇİÇEKÇİ

Beyoğlu, 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET i

ABSTRACT ii

ÖNSÖZ iii

İÇİNDEKİLER iv

KISALTMALAR v

ŞEKİLLER vi

GİRİŞ 1

Tezin Konusu 1

Tezin Amacı 1

Tezin Önemi 2

Mevcut Literatür 2

Tezin Mevcut Literatüre Katkısı 8

Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve 9

Hegemonya 9

Analiz Düzeyleri 13

Bireysel Analizin Sınırları ve Sürekliliğin Yansımaları 18

Rasyonalite 22

Yapı/Sistem 23

Tehdidin Dengelenmesi 25

Tezin Araştırma Evreni 27

Tezin Araştırma Soruları 28

İlişkilerin Dönemselleştirilmesi 29

BİRİNCİ BÖLÜM
İLİŞKİLERİN ANALİTİK TARİHÇESİ
(1949-2001)

1.1. Hegemonik İstikrar Dönemi (1949-1964) 39

1.1.1. Uluslararası Düzey 40

1.1.2. Bölgesel Düzey 44

1.1.3. Ulusal Düzey 50

1.2. Asimetrik Çıkarlar Dönemi (1964-1980) 53

1.2.1. Uluslararası Düzey 55

1.2.2. Bölgesel Düzey 58

1.2.3. Ulusal Düzey 61

1.3. *Pax-Americana*'nın Restorasyonu (1980-2001) 65

1.3.1. Uluslararası Düzey 68

1.3.2. Bölgesel Düzey 71

1.3.3. Ulusal Düzey 80

İKİNCİ BÖLÜM
SERT HEGEMONYA: 11 EYLÜL EVRESİ
(2001-2009)

2.1. Uluslararası Düzey 87

2.1.1. 11 Eylül Saldırıları ve Bush Doktrini 89

2.1.2. 1 Mart 2003 Tezkeresi 93

2.1.3. ABD'nin Irak'ı İşgali 97

2.1.4. Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) 101

2.1.5. Medeniyetler İttifakı 104

2.2. Bölgesel Düzey 106

2.2.1. Türkiye'nin Komşu Politikası 109

2.2.2. İsrail Siyasetindeki Yapısal Dönüşüm 113

2.2.3. HAMAS Liderlerine Suikastler 115

2.2.4. Türk Hükümeti'nden İsrail'e Ziyaretler 118

2.2.5. HAMAS'ın Türkiye Ziyareti 120

2.2.6. İsrail'in Gazze'den Çekilmesi 124

2.2.7. İsrail-Hizbullah Savaşı 125

2.2.8. Türkiye'nin İsrail-Suriye Görüşmelerindeki Arabuluculuğu 128

2.3. Ulusal Düzey 133

2.3.1. Sivil-Asker İlişkileri 135

2.3.2. Siyasi Türbülans 141

2.3.2.1. Siyasi Cinayetler 141

2.3.2.2. Cumhuriyet Mitingleri 143

2.3.2.3. E-Muhtıra ve Cumhurbaşkanlığı Seçimleri 145

2.3.2.4. AK Parti'ye Açılan Kapatma Davası 146

2.4. Genel Değerlendirme 148

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
GEVŞEK HEGEMONYA: ONE MINUTE! EVRESİ
(2009-2013)

3.1. Uluslararası Düzey 152

3.1.1 Amerikan Hegemonyasının Düşüşü 154

3.1.1.2 Askeri Düşüş 154

3.1.1.3 Ekonomik Düşüş 157

3.2.1 Rusya'nın Gürcistan'a Müdahalesi 158

3.2.2 Türk-Amerikan İlişkilerinde Yumuşama 160

3.2.3 Türkiye'nin BMGK'ya Seçilmesi 161

3.2 Bölgesel Düzey 164

3.2.1. Davos Krizi ve Gerilimin Tırmandırılması 167

3.2.2. İsrail'in Yunanistan'la Yakınlaşması 171

3.2.3. Türkiye-IKBY İlişkilerinde Dönüşüm 173

3.2.4. Tahran Anlaşması 174

3.2.5. Mavi Marmara Baskını 179

3.2.6. İsrail'in Türkiye Perspektifi 181

3.2.7. Davutoğlu'nun Gazze Ziyareti 182

3.2.8. Filistin'in BM'de 'Gözlemci Devlet' Statüsü Elde Etmesi 184

3.2.9. İsrail'in Özür Dilemesi 186

3.3. Ulusal Düzey 189

3.3.1. Ergenekon Davaları ve Sivil-Asker İlişkileri 191

3.3.2. Hakan Fidan'ın MİT Müsteşarlığı'na Atanması 192

3.3.3. 'Muktedir Olmak': 12 Eylül 2010 Referandumu ve 12 Haziran 2011 Genel Seçimleri 194

3.4. Genel Değerlendirme 197

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
POST-HEGEMONYA: MURSİ SENDROMU EVRESİ
(2013-2016)

4.1. Uluslararası Düzey 204

4.1.1. Obama Doktrini ve ABD'nin Suriye Politikası 206

4.1.2. Türk Revizyonizmi: 'Dünya Beşten Büyüktür!' 209

4.1.3. Rusya'nın Askeri Müdahaleleri 211

4.1.4. İran Nükleer Anlaşması 215

4.2. Bölgesel Düzey 220

4.2.1. Mısır'da Askeri Darbe 223
4.2.2. İran'la Rekabet 227
4.2.3. İsrail'in Gazze'ye Askeri Müdahalesi 230
4.2.4. Suriye İç Savaşı 233
4.2.4.1. Devlet-Dışı Hareketlerin Yükselişi 235
4.2.5. İsrail'in Kürt Siyaseti 236
4.2.6. Türkiye-İsrail İlişkilerinin Normalleşmesi 240
4.3. Ulusal Düzey 244
4.3.1. Gezi Kalkışması 247
4.3.2. FETÖ'nün İstikrarsızlaştırıcı Eylemleri 249
4.3.3. Siyasi Deprem: 7 Haziran 2015 Seçimleri 252
4.3.4. Çözüm Süreci ve Sonrası 253
4.4. Genel Değerlendirme 256
SONUÇ 261
KAYNAKÇA 276
ÖZGEÇMİŞ 309

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AK Parti : Adalet ve Kalkınma Partisi

ANAP : Anavatan Partisi

ASALA : Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu

BM : Birleşmiş Milletler

BMGK : Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

BOP : Büyük Ortadoğu Projesi

Böl. : Bölüm

CIA : Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı

Çev. : Çeviren

DEAŞ : Irak Şam İslam Devleti

Der. : Derleyen

DSP : Demokratik Sol Parti

DYP : Doğru Yol Partisi

Ed. : Editör(ler)

FETÖ : Fetullahçı Terör Örgütü

FKÖ : Filistin Kurtuluş Örgütü

GAP : Güneydoğu Anadolu Projesi

GKRY : Güney Kıbrıs Rum Yönetimi

HAMAS : İslami Direniş Hareketi

HSYK : Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu

İHH : İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı

JCPOA : Ortak Kapsamlı Eylem Planı

KKTC : Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

KSS : Komşularla Sıfır Sorun Politikası

MGK : Milli Güvenlik Kurulu

MHP : Milliyetçi Hareket Partisi

MİT : Milli İstihbarat Teşkilatı

MOSSAD : İsrail İstihbarat Teşkilatı

MSP : Milli Selamet Partisi

NATO : Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü

No. : Numara

Nu. : Number

p. : Page

PKK : Kürdistan İşçi Partisi

PYD : Demokratik Birlik Partisi

s. : Sayfa

SOFA : Kuvvetlerin Statüsü Anlaşması

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TRT : Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri

Vol. : Volume

ŞEKİLLER

Şekil No	Şekil Adı	Sayfa
Şekil 1.1.	11 Eylül Evresi Analiz Düzeyleri ve Tehditlerin Konumlanışı	263
Şekil 1.2.	Mursi Sendromu Evresi Analiz Düzeyleri ve Tehditlerin Konumlanışı	272

GİRİŞ

Tezin Konusu

Bu doktora çalışmasının konusunu, Türkiye'nin İsrail siyasetinin belirgin bir kesiti oluşturuyor. Bu doğrultuda, 2001-2016 yılları arası Türkiye'nin İsrail siyasetini meydana getiren faktörler, geniş bir çerçevede ele alınıyor.

İsrail ile ikili ilişkilerin ortaya çıktığı 1949 yılından bu yana Türkiye, ekseriyetle çekingen bir politika takip etmiştir. Filistin Sorunu'nun temel belirleyici gibi göründüğü ikili ilişkiler, kamuoyuna kapalı bir atmosferde şekillenebilmişse de alenen gelişim süreci göstermesi, 1990'lı yıllara kadar gecikmiştir. Bu çalışmanın temel eleştirilerinden birisi de Filistin Sorunu'nun, Türkiye'nin İsrail siyasetini belirlediği iddiasının literatürde fazlasıyla yer tutmasıdır. Bu bağlamda bir takım süreklilikler ve değişimler söz konusu olsa da Türkiye'nin İsrail politikasını oluşturan etmenler, çok düzeyli bir analitik çerçevede incelenebilir.

İki ülke ilişkilerinin sığ bir perspektife hapsedilmeden analiz edilmesi, kuşkusuz, ilişkilerin tabiatına dair gerçekçi bir anlayış imkânı sağlayacaktır.

Tezin Amacı

Bu doktora çalışmasıyla hedeflenen esaslı sorunlar, Türkiye-İsrail ilişkilerinin literatürde hapsedildiği ve ilişkilerin gerçek altyapısını açıklamaktan oldukça uzak olan yaklaşımlardır. Bugünlere kadarki literatürde yer tutan iddiaların ana ekseni, iki ülkenin kimliksel haritalandırılmasına ve konumlandırılmasına dayanıyordu. Her iki ülke de Batılı medeniyet dairesinde görüldüğünden, bir ittifak içerisine girmelerinden daha doğal hiçbir şey yoktu. Lakin ilerleyen yıllarda hem o ittifak dağıldı hem de kimlik eksenli bir okumanın gerçekdışılığı yüzeye çıktı.

Bu tezin temel amacı, bölgesel düzeyde önemli devletler olarak Türkiye ve İsrail'in dış politikalarında ya da ulusal güvenlik politikalarında bir devlete vehmedilen unsurları fazlasıyla barındırdıklarıdır. Bir diğer ifadeyle iki devlet, ilişkilerinin şekillenmesinde öncelikle ortak tehdit algılarını esas almaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında Türkiye, İsrail siyasetini algıladığı tehditler üzerinden kurgulamayı ve dönüştürmeyi tercih etmektedir. Bu bağlamda bu çalışma, ilişkilerin uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde nasıl anlaşılması gerektiğine dair bir kaygıyı barındırıyor. Kimlik eksenli açıklamalar yerine devleti ve devletin çıkarlarını merkeze alan bir anlatı kurmayı hedefliyor.

Tezin Önemi

Bu doktora çalışmasının önemi, özellikle de Türk dış politikası çalışmaları kapsamında sahip olunan teorik test imkânlarını genişletmektir. Bu bağlamda, Türkiye'nin İsrail siyasetini oluştururken karşılaştığı yapısal ve dönemsel koşulları kategorize etmek zorunluluğu söz konusudur. Bu kategorizasyonu daha ziyade neorealist bir perspektiften yapan bu çalışma, devleti ve onu çevreleyen ve sınırlandıran evreni/yapıyı bir girdi olarak telakki etmekte ve Türkiye'nin İsrail siyasetini oluşturan unsurları bu bağlam doğrultusunda değerlendirmeye tabi tutmaktadır.

Mevcut Literatür

Literatürde Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilere odaklanan bazı çalışmalar vardır Bu çalışmalar konunun anlaşılmasına ışık tutmakla birlikte bazı eksiklikler ile maluldür. Örneğin, Selin Ulus'un 2016 yılında Ufuk Üniversitesi'nde savunduğu yüksek lisans tezi, Türkiye-İsrail ilişkilerinin belirli bir teorik çerçeve doğrultusunda işlendiği önemli bir çalışmadır. *Changing Turkish-Israeli Relations After the 2008 Gaza War* başlıklı çalışmasında Ulus, Jacob Gustavvson'un modellemesini Türkiye-İsrail ilişkilerinin Gazze Savaşı'ndan sonraki dönemine uyarlamaya çalışmaktadır.

Yapısal ve bireysel kapasitelerin ve kısıtların temel belirleyici olarak varsayıldığı söz konusu dış politika modellemesi, daha ziyade ikili ilişkilerin kötüleşmesi süreçlerini açıklamak amaçlı kullanılan bir metottur. Bu teorik çerçeve kapsamında, Türkiye-İsrail ilişkilerinin geliştiği ve dönüştüğü evreni kısmen açıklayabilen çalışma, bireysel kapasiteler bağlamında Recep Tayyip Erdoğan figürünün bireysel tercihlerini fazlasıyla öne çıkarmaktadır.

Ayrıca incelediği dönem itibariyle de oldukça kısıtlı bir içeriğe sahiptir. Her ne kadar tezinin ilk bölümünde ikili ilişkilerin tarihçesine yer verse de Ulus'un çalışması, Gazze Savaşı bağlamında ikili ilişkilerin kötüleşmesini açıklamaya çabalayan bir minvalde yürümektedir. Bu açıdan çalışma, ikili ilişkilerin parametrelerini kısmen de olsa anmasına rağmen, tez çalışmasının isminden de anlaşılabileceği üzere fazlasıyla olay odaklıdır ve süreci açıklamak noktasında yetersizdir. Lakin bir yüksek lisans çalışması için oldukça gerçekçi bir okuma yapıldığı da aşikârdır.

Damla Şahin'in 2016 yılında Gazi Üniversitesi'nde savunduğu yüksek lisans tezi de yine Türkiye-İsrail ilişkilerini inceleyen çalışmalar bağlamında anılması gereken

eserlerdendir. Şahin'in tezinin başlığı, *2002 Sonrası Türkiye-İsrail İlişkileri: Gerilim ve İşbirliği*'dir.

Şahin'in çalışması, incelediği dönem itibariyle bu doktora tezinin incelediği alanla oldukça örtüşen bir tarihsel aralığı kapsamaktadır. Bu açıdan önemli bir çalışma olan söz konusu tez, ikili ilişkileri daha ziyade ikili temaslar ve krizler üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Çalışmanın bölümlenmesi ve genel akışı, söz konusu yüksek lisans tezini kronolojik bir siyasi tarih çalışmasına indirgemektedir.

Çiğdem Ör'ün Marmara Üniversitesi'nde savunduğu doktora tezi, yine Türkiye-İsrail ilişkileri bağlamında yapılan çalışmalara örnek teşkil etmektedir. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde hazırladığı *Amerika Birleşik Devletleri-Sovyetler Birliği Ekseninde Türkiye-İsrail İlişkileri (1948-1982)* isimli çalışmasında Ör, daha ziyade bir tarih çalışmasına imza atmıştır.

Söz konusu doktora çalışması, incelediği tarihsel periyod açısından bu çalışmayla örtüşmese de literatürde ikili ilişkiler kapsamında yer tutan bir eserdir. İsrail devletinin kuruluşunu baz alan çalışma, Türkiye ile ikili ilişkilerin tarihini incelemektedir. Bunu yaparken de yapısal/sistemik unsurları göz ardı etmemektedir.

Ör'ün çalışması, ikili ilişkilerin yapısal/sistemik unsurlardan etkilendiğini kabul etmektedir. Hatta bu kabulünü teorik bir isimlendirmeyle olmasa da devrin blok liderleri olan süper güçlerin rekabetini bir bağlam olarak çalışmanın başlığına taşımaktadır. Uluslararası ve bölgesel düzeyde ortaya çıkan gelişmeleri önemle not ederek, bu duruma uygun bir dönemselleştirme çabasına girişmektedir. Her ne kadar analiz düzeyleri bağlamında bir inceleme olmasa da ve bu doğrultuda keskin bir tasnife girişmese de Ör, ikili ilişkilerin geliştiği ve dönüştüğü atmosferi açıklamak noktasında işlevsel gördüğü dış etkenleri tezinin önemli bir parçası olarak işlemektedir.

Teorik bir çabası olmayan doktora çalışmasında Ör, tarih alanında hazırladığı çalışmasıyla ikili ilişkilerin belirli bir dönemine ışık tutmaktadır. Lakin bir bilim sahası olarak çalışmanın tarih alanında yapılması, ikili ilişkilerin incelenebileceği teorik ve analitik çerçevelerden mahrum kalmasını da beraberinde getirmektedir. Ayrıca devletlerin dış politika davranışlarını açıklayabilmek noktasında da eksikliklere sahip olan çalışma, ikili ilişkilerin uzunca bir dönemini kronolojik bir biçimde aktarmak ile sınırlıdır. Yine de, uluslararası ve bölgesel kimi gelişmelerin birer bağlam olarak konumlandırılması, çalışmayı bir nebze bağlamsallaştırmaktadır.

Ceyhun Demirkollu tarafından Celal Bayar Üniversitesi'nde hazırlanan "1948-1983 Dönemi Türkiye-İsrail İlişkileri" isimli doktora çalışması da bu bağlamda incelenmesi gereken bir eserdir. 2016 yılında savunulan doktora tezi, oldukça geniş bir kapsamda incelemesini gerçekleştirmiştir. İki ülke ilişkilerinden de öteye giderek, iki toplumun ilişkilerine de yer vermiştir. Bu bağlamda, uluslararası ilişkiler perspektifinin dışına çıkıldığı da gözlemlenebilmektedir. Kaldı ki çalışma, Tarih anabilim dalında yapıldığı için bu durum gayet anlaşılabilirdir.

Ayrıca iki ülkenin ilişkileri, iki ülkenin de güç kaynaklarının ve jeopolitik tahayyüllerinin çerçevesine indirgenmiştir. Bu açıdan bakıldığında, doktora çalışmasında bir bütünlük olmadığı da gözlemlenebilmektedir. Diplomatik ilişkilerin seyrini takip eden bir bölüme ek olarak, iki ülkenin perspektif farklılığı yaşadıkları sorunlu alanlara da ayrı bir bölüm olarak yer verilmiştir. Nihayetinde çalışma, Türkiye-İsrail ilişkilerinin tarihsel bir arkaplan eşliğinde incelenmesini öne çıkarmaktadır. Bu bağlamda, kronolojik bir dönem çalışması olmanın ötesinde fazlaca bir katkısı olmadığı söylenebilir.

Recep Öztürk'ün 2004 yılında Gazi Üniversitesi'nde hazırladığı "Batı Faktörünün Etkisinde Türkiye-İsrail İlişkilerinin Politikası" isimli doktora çalışması da literatüre dair inceleme yapılırken anılması gereken eserlerden biridir. Öztürk, çalışmasında, bu doktora tezinin de yakalamaya çalıştığı bir seviye olarak geniş kapsamlılığı hedeflemiş görünmektedir. Türkiye-İsrail ilişkilerini salt iki devletin ilişkileri olmasının ötesinde bir takım içeriklere ve sınırlamalara sahip olduğu kabulüyle ilerleyen Öztürk, iki ülke ilişkilerine ek olarak, Arap dünyasının genel seyrini ve küresel güçlerin politikalarını da analize dâhil etmiştir. Bu açıdan bakıldığında, iki ülke ilişkilerini anlayabilmek adına geniş bir çerçeve oluşturduğu söylenebilir. Fakat bu çalışmadaki temel sorun da, tez tasarımının yeterli olmamasıdır.

Öztürk'ün hazırladığı doktora tezinde, hem kuramsal hem de kavramsal zemin zayıf görünmektedir. Ayrıca incelediği konu kapsamını analitik bir bölümlemeye tabi tutmakta da problemler yaşadığı gözlemlenebilmektedir. Yapılan dönemselleştirmede de tarihsel aralıkların hangi gerekçelerle oluşturulduğu seçilememektedir. Bu bağlamda çalışma, literatürdeki doktora tezleri arasında görece iyi bir konuma sahip olmakla birlikte, pek çok eksiği de bünyesinde barındırmaktadır.

Derviş Fikret Ünal'ın ODTÜ'de savunduğu doktora tezi de bu çalışmanın kapsamında bulunmaktadır. *Turkey's Relations with Israel in the 2000s: A Constructivist Perspective* isimli çalışma, iki ülke ilişkilerini daha ziyade kimlik eksenli bir perspektiften

değerlendirmektedir. Her iki ülkenin de kimliksel köklerine yönelik değerlendirmeler yapan çalışma, iki ülke ilişkilerinin inişli çıkışlı tarihini de bu bağlamda değerlendirmektedir. Bu açıdan yaklaşıldığında, Ünal'ın eserinin teorik olarak farklı bir kulvarda ilerlediği ilk elden söylenebilir. Ayrıca kimlik sorunsalına odaklanmış yapısıyla ortaya koyduğu eser, iki ülke ilişkilerini salt iki ülkenin kimliksel uzanımlarına indirgemektedir. Bu durum da kuşkusuz iki ülke dış politikalarının oldukça indirgemeci bir açıklamasını sunar. İncelediği tarih aralığı itibariyle bu çalışmayla kesişen bir araştırma gündemine sahip olan Ünal'ın çalışması, farklı bir perspektiften ilerleyerek farklı bir yorum geliştirme çabasındadır.

Türkiye-İsrail ilişkilerini esas alarak yurtdışında hazırlanmış doktora tezleri de mevcuttur. Bu bağlamda iki eser göze çarpmaktadır.

Alexander Murinson'un Londra Üniversitesi'nde doktora tezi olarak hazırladığı *Turkey's Entente With Israel and Azerbaijan in the Post-Cold War Era: State Identity, Transnational Networks and Security in Fluctuating Zones of Influence, 1992-2005* isimli eser, salt Türkiye-İsrail ilişkilerine değil, aynı zamanda Azerbaycan'ın da eklemlendiği üçgenin ilişkilerini incelemektedir. Bir diğer ifadeyle Murinson, Türkiye-İsrail-Azerbaycan üçlüsünün ilişkilerini anlamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Murinson, üçlünün ilişkilerindeki süreklilikleri ve değişimleri 1992-2005 yılları arasında takip etme çabasındadır. Murinson, çalışmasında üç ülkenin benzer özelliklerini incelediği bir alt başlık kaleme alarak, üçlünün ilişkilerini bu benzerlikler üzerinden kolaylaştırdığını iddia etmektedir. Ayrıca yapısal faktörleri de dikkate alan çalışmasında Murinson, kimliksel benzerlikleri öne çıkarmaktadır. Bu bağlamda Murinson, eklektik bir pozisyon almaktadır. Ayrıca salt Türkiye-İsrail ilişkilerini incelemiyor oluşu da literatüre oldukça kısıtlı bir katkı yapmaktadır.

2014 yılında Warwick Üniversitesi'nde savunulan *Turkish Foreign Policy Towards the Middle East under the AKP (2002-2013): A Neoclassical Realist Account* isimli doktora tezi de içerik itibariyle birebir Türkiye-İsrail ilişkilerine odaklanmamış olsa da önemli bir çerçeve sunması açısından kayda değerdir. Zenonas Tziarras tarafından hazırlanan çalışma, neoklasik realizmin teorik çerçevesiyle hareket etmektedir. Tziarras, Türkiye'nin Ortadoğu politikasını hem ülkeler özelinde hem de dönemselleştirme bağlamında özgün bir taslağa yerleştirmektedir. Bu açıdan bakıldığında Tziarras, 2002-2013 periyodunu bu çalışmanın da kullandığı analiz düzeylerine benzer bir içerikle kurgulamaktadır. Lakin hem çalışma Türkiye'nin Ortadoğu politikasını ele alması

sebebiyle fazlaca geniş bir alana odaklanmaktadır hem de Türkiye-İsrail ilişkilerine dair belirgin bir teorik çıktı sunmamaktadır.

Türkiye-İsrail ilişkilerini esas alan kapsamda yazılmış kitaplar da bulunmaktadır. Bunların arasında ilk göze çarpan eser, Profesör Ofra Bengio'nun İbranice kaynakları da kullanarak hazırladığı kitaptır.

Tel Aviv Üniversitesi'nde görevli bir profesör olan Ofra Bengio'nun Türkiye-İsrail ilişkilerini İsrail arşivlerine dayanarak incelediği *Türkiye İsrail: Hayalet İttifaktan Stratejik İşbirliğine* isimli çalışması, iki ülke ilişkilerinin derinlemesine irdelendiği önemli eserlerden biridir. Bu çalışmada, İsrail dış politikasının takip ettiği temel parametreler sorgulanmakla birlikte, Türkiye'nin söz konusu parametreler doğrultusunda edindiği konum da özellikle işlenmektedir. Bengio, 1950'li yıllara damgasını vuran Çevre Paktı'nın İsrail dış politikası ve dolayısıyla İsrail-Türkiye ilişkilerindeki yerini oldukça kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Ayrıca çalışma, Arap coğrafyasının da siyasi tarihini derinlemesine işliyor olması sebebiyle de değerlidir. Lakin Türkiye-İsrail ilişkilerini dönemselleştirme noktasında belirgin bir çabası söz konusu değildir. Ayrıca iki ülke ilişkilerine teorik herhangi bir açıklama da getirme kaygısı bulunmayan eser, haliyle iki ülke ilişkilerini soyut bir düzlemde analize tabi tutmaktan uzaktır.

Yine İsrailli bir profesör olan Efraim İnbar'ın kaleme aldığı *The Israeli-Turkish Entente* isimli eser de iki ülke ilişkileri incelenirken başvurulması gereken temel kaynaklardandır. İnbar, İsrail siyaseti ve akademisinde şahin görüşleriyle tanınan bir isimdir. Bu bağlamda İnbar, askeri ilişkilere önem veren bir figür olarak konumlanır. Eserin kaleme alınış tarihi göz önünde bulundurulursa, 1990'lı yıllarda oldukça güçlenen Türkiye-İsrail ilişkilerini meşrulaştırmaya yönelik akademik bir çaba olduğu netlikle görülebilir. Bu açıdan yaklaşıldığında İnbar, aslında iki ülke ilişkilerini rasyonalize etmeye dönük bir çaba içerisindedir. Lakin akademik düzlemde 1990'lı yılların zihinsel iklimini ve iki ülke ilişkilerinin gerekçelendirmelerini tespit edebilmek adına oldukça önemli bir kaynak olarak görülmelidir.

Alptekin Dursunoğlu'nun yazdığı *Stratejik İttifak: Türkiye-İsrail İlişkilerinin Öyküsü* isimli kitap da iki ülke ilişkilerine eğilen çalışmalardan biridir. Fakat bu çalışmada ön plana çıkan husus, yazarının mesleği de göz önünde bulundurulduğunda, daha ziyade gazeteci perspektifiyle haberlerin derlenmesidir. İki ülke ilişkilerinin özellikle 1990'lı yıllarını teferruatlı bir biçimde ele alan eser, bu dönemde basına yansımış gelişmeleri titiz

bir biçimde derlemiştir. Bu bağlamda bakıldığında, söz konusu eser dönemin gelişmelerini takip edebilmek adına faydalı bir kaynak olarak görülebilir. Lakin akademik bir kaygı taşımaması, eseri göreceli olarak iddiasız bir pozisyona geriletmektedir.

Ayşegül Sever ve Orna Almog'un editörlüğünü üstlendikleri *Contemporary Israeli-Turkish Relations in Comparative Perspective* isimli derleme eser de iki ülke ilişkileri özelinde yapılan çalışmalara örnek oluşturmaktadır. 2019 yılında Palgrave Macmillan tarafından yayınlanan kitap, 8 makalenin toplamı olarak sunulmuştur. Kitap, daha ziyade bir giriş kitabı niteliğinde olması hasebiyle, Türkiye-İsrail ilişkilerine dair ana kalemleri incelemektedir. Bu bağlamda, bu çalışmanın da esas aldığı bir metodolojik tavır söz konusu eserde de gözlemlenebilmektedir. Çeşitli bağlamlar çerçevesinde Türkiye-İsrail ilişkilerinin değerlendirildiği kitap, bu açıdan değerli bir kavrayış çerçevesi de sunmaktadır. Lakin editöryel bir çalışma olması ve ikili ilişkileri ana hatlarıyla ele alması sebebiyle, özgün bir içerikten uzak bir görünüm arz etmektedir.

İki ülke ilişkilerini ele alan kitap çalışmalarından başka özgün kitap bölümleri ve makaleler de bulunmaktadır. Bu çalışmanın da esas aldığı çerçeveyle kesişen çalışmaları da değerlendirmek gerekmektedir.

Tuncay Kardaş'ın kaleme aldığı *Türkiye-İsrail İlişkilerinin 'Analiz Düzeyi' Kapsamında Değerlendirilmesi: 1996-2006* başlıklı eser, Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini analiz düzeyleri çerçevesinde ele alan bir kitap bölümüdür. Ortadoğu Yıllığı'nın 2005 sayısında yer alan çalışma, analiz düzeylerini kullanarak iki ülke ilişkilerini değerlendirmesi sebebiyle oldukça özgün bir yaklaşıma sahiptir. Lakin Kardaş, tercih ettiği analiz düzeyleri itibariyle bu çalışmada kullanılan taslaktan ayrılmaktadır. Ayrıca incelediği tarih aralığı da hem görece dar bir periyodu işaret etmektedir hem de iki ülke ilişkilerine dair genel geçer bir döngüsellik kurmamaktadır. Ancak yukarıda da anıldığı şekilde analiz düzeylerini iki ülke ilişkilerine uygulamış olması, söz konusu çalışmasını başlı başına özgün bir pozisyona oturtmaktadır.

Tarık Oğuzlu'nun kaleme aldığı *The Changing Dynamics of Turkey-Israel Relations: A Structural Realist Account* isimli makale, iki ülke ilişkilerini yapısal realizm üzerinden açıklayan bir niteliğe sahiptir. Bu açıdan bakıldığında Oğuzlu, bu çalışmada da kabul edilen bir perspektif üzerinden, ikili ilişkileri yapısal imkân ve kısıtlar çerçevesinden değerlendirmektedir. Lakin makale, ikili ilişkilerin tarihçesini de kısaca ele almakla

birlikte daha ziyade basıldığı tarih de olan 2010 yılına kadar götürmektedir. İkili ilişkilerde 1990'lı yıllardaki yakınlaşmayı ve 2000'li yıllardaki kötüleşmeyi yapısal realizmin teorik çerçevesi üzerinden anlamlandırmaktadır. Bu bağlamda Oğuzlu, bu çalışmanın da kullandığı bir perspektifle hareket etmektedir. Lakin makale hacminde bir çalışma olması hasebiyle de incelediği tarih aralığı dardır. Ayrıca ikili ilişkilere yönelik özgün bir dönemselleştirme girişimi de seçilememektedir. Fakat yukarıda da belirtildiği gibi Oğuzlu, iki ülke ilişkilerini yapısal realizm üzerinden değerlendirerek, eserine özgün bir konum sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, eserin iki ülke ilişkilerini açıklama kapasitesi de oldukça güçlüdür.

Hasan Kösebalaban'ın kaleme aldığı *The Crisis in Turkish-Israeli Relations: What is Its Strategic Significance?* isimli makale çalışması da bu çalışmayla benzer özellikler taşıması hasebiyle değerlendirilmesi gereken eserlerden biridir. Kösebalaban bu eserinde, iki ülke ilişkilerini analiz düzeyleri çerçevesinde ele almış ve fakat bölgesel düzeyi es geçerek, ulusal ve uluslararası düzeyle yetinmiştir. Lakin yapısal faktörlerin ikili ilişkileri şekillendirici etkisini de göz önünde bulundurması sebebiyle, söz konusu çalışma kendisine özgün bir konum sağlamaktadır. Bölgesel düzeydeki gelişmeleri daha ziyade uluslararası düzey kapsamında incemeleye tabi tutan Kösebalaban, çalışmasını bu açıdan kusurlu kılmaktadır. Ayrıca makalenin 2010 yılında yayınlanmış olması, iki ülke ilişkilerinin bozulma emareleri gösterdiği bir döneme denk gelmesi yüzünden, dönemselleştirme kaygıları taşımamaktadır. Daha ziyade 1990'lı yılların politik atmosferiyle kıyaslamaları esas alan eser, yine de gözden kaçırılmaması gereken bir niteliğe sahiptir.

Yukarıda anılan makale çalışmalarına ek olarak, literatürde çok sayıda Türkiye-İsrail ilişkileri eksenli eser bulmak mümkündür. Lakin bu çalışmaların hemen hepsindeki yaklaşım, ikili ilişkileri tarihselci bir bakışla kronolojik olarak değerlendirmeleridir. Bu bağlamda, bu doktora çalışmasının esas aldığı çerçevelerle kesişmeyen ve daha ziyade iki ülke ilişkilerinin gidişatını dönemsel olarak inceleyen eserler literatür taramasının dışında tutulmuştur.

Tezin Mevcut Literatüre Katkısı

Bu doktora çalışması, yukarıda da kısaca özetlenmeye çalışılan literatüre hem kuramsal hem de dönemselleştirme noktasında katkılarda bulunmaktadır. İki ülke ilişkilerini analiz düzeyleri çerçevesinde inceleyerek, analitik bir anlatımı benimsemiştir.

Ayrıca bu çalışma, kapsadığı tarih aralığı itibariyle, Türkiye-İsrail ilişkileri bağlamında bugüne kadar yapılan çalışmaların değinmediği bir dönemi analiz etmektedir.

Öncelikle iki ülke ilişkilerinin neorealist bir perspektiften incelendiği çalışma sayısı oldukça azdır. Bu çalışmalar da daha ziyade makale çalışmalarıdır. Yine bu çalışmalarda bireysel düzeye fazlasıyla yer verilmiş ve ikili ilişkiler özellikle de Recep Tayyip Erdoğan figürünün şahsi tercihlerine indirgenerek, yapısal kısıtların uluslararası ve bölgesel boyutları neredeyse tamamıyla gölgelenmiştir.

Bu çalışma kapsamında iki ülke ilişkileri, neorealist bir perspektiften, bir tehdit dengeleme tarihi olarak anlatılacaktır. İki ülke ilişkilerinin iniş ve çıkış yaşadığı dönemlerin en belirgin ortak paydası, sahip olunan benzer tehdit algılarıdır. Bu bağlamda ikili ilişkiler, dışsal tehditlerin ve -hatta Türkiye özelinde- içsel tehditlerin dengelenmesi aşamasında devreye girmişlerdir.

Ayrıca bu doktora çalışmasının belirlediği tarih aralığı olarak 2001-2016 yılları arası, daha ziyade AK Parti'nin ve Recep Tayyip Erdoğan'ın iktidarda olduğu yılları kapsamaktadır. Bu çerçevede bugüne kadar yapılan değerlendirmelerle oluşan literatür neredeyse istisnasız bir biçimde AK Parti'yi, Recep Tayyip Erdoğan'ı vb. değişmeyen birer olgu/kişi olarak tasavvur etmiş ve açıklamalarını bu doğrultuda gerçekleştirmişlerdir. Hâlbuki hem partiler hem de onu oluşturan kişilerin algıları dönemsel olarak değişebilmektedir.

Bu açıdan yaklaşıldığında, günümüze kadar olan literatürün en bariz hatalarından biri olarak gözlemlenen dönemselleştirme eksikliği, yine bu çalışma vesilesiyle kapatılmaya çalışılmaktadır. DSP-MHP-ANAP koalisyonunun iktidardaki son bir yılı ve AK Parti'nin on dört yıllık iktidarı ideolojik ayrışmayı bir kenara koyarak, yapısal gerekçeler üzerinden bir dönemselleştirmeye tabi tutulmaktadır. Bu aşamada analiz düzeylerine de başvurularak; uluslararası, bölgesel ve ulusal düzeylerdeki gelişmeler, iki ülke ilişkilerinin gidişatını belirlemede temel etkenler olarak kabullenilmektedir.

Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve

Hegemonya

Hegemonya, uluslararası ilişkiler disiplinine Robert Cox tarafından transfer edilmiş bir kavram/teori olarak günümüzde de uluslararası politikaya getirilmeye çalışılan açıklamalara sıklıkla iştirak etmektedir. Bu bağlamda hegemonya, Cox'un ithal ettiği anlamlarının oldukça ötesinde bir yerlerde konumlandırılarak, farklı içeriklere ve anlamlandırmalara vesile olmaktadır. Hegemonyanın bizatihi Marksist köklerine rağmen

kavramın kullanışlılığı dolayısıyla farklı teorik perspektiflere de hizmet eder bir konumda bulunuşu, bu çalışma kapsamında kullanılacak hegemonya kavramının semantik belirginliğe ulaşmasını sağlamayı zorunlu kılmaktadır. Bu açıdan ilk olarak, hegemonya kavramı, tarihselliğine de vurgu yapılarak analiz edilmeli, kullanım sahaları tespit edilmeli ve bu çalışma süresince kavrama yüklenecek anlam kümesi netleştirilmelidir.

İtalyan düşünür Antonio Gramci tarafından icat edildiğinde, daha ziyade iki savaş arası dönemin İtalyan toplumu ve onun sosyo-politik, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel işleyişlerine yönelik bir açıklama kapasitesi geliştirebilmek adına kavramsallaştırılan hegemonya, günümüzde salt ulusal düzeydeki gelişmelerin değil, uluslararası politikaya içkin süreçleri de açıklayıcı bir pozisyonda konumlandırılmıştır.[1] Özellikle Cox'un transferiyle birlikte hegemonya kavramı, uluslararası politika tarihinde öne çıkan ve başat güç konumuna erişen devletlerin güç birikim süreçlerini tarihselleştirerek ve nedenselleştirerek açıklamıştır.[2]

Hegemonyanın ilânihaye sürdürülebilecek bir pozisyon olmadığından hareketle, hegemonya döngülerini açıklamak üzere kaleme aldığı eserinde Giovanni Arrighi, daha ziyade döngüsel süreçlerden bahsetmekte ve hegemonyanın birkaç bileşenin eseri olduğunu öne çıkarmaktadır. Bu bağlamda, 18. Yüzyılda Hollanda'nın, 19. Yüzyılda İngiltere'nin ve 20. Yüzyılda da ABD'nin hegemonik bir üstünlük kurduğunu açıklama gayretine girer. Söz konusu hegemonik pozisyonlar, daha ziyade ekonomik bir takım öne çıkmaların eseri olarak görülmektedir. Bu bağlamda hegemonik konumlanma, ancak ekonomik altyapının ve gelir düzeyinin kıyaslamalı olarak üstün bir duruma ulaşmasıyla mümkün olabilir.[3]

Paul Kennedy'nin meşhur eseri *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Düşüşleri* de benzer bir çerçeveye sahiptir. Bu bağlamda Kennedy, büyük güçler olarak tasnifledi̇ği hegemonik devletlerin eriştikleri güç seviyesini daha ziyade ekonomik altyapıdaki olağandışı gelişmelere bağlamaktadır. Böylece hegemonya, ekonomik bir altyapı sayesinde mümkün olabilir. Özellikle de askeri gücün edinilmesi, askeri teknolojilerin geliştirilebilmesi ve söz

[1] Antonio Gramci, *Prison Notebooks*, Columbia University Press, New York, 2011; John Schwarzmantel, *The Routledge Guidebook to Gramsci's Prison Notebooks*, Routledge, Oxon, 2015.
[2] Robert W. Cox, *Production, Power and World Order: Social Forces in the Making of History*, Columbia University Press, New York, 1987.
[3] Giovanni Arrighi, *The Long Twentieth Century: Money, Power and the Origins of Our Times*, Verso Books, London, 2010.

konusu askeri yapıların bir bütün halinde işlevsel kılınabilmesi adına ekonomik güç göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir.[4]

Bu çalışma süresince kullanılacak hegemonya kavramı ise daha ziyade erişim kapasitesini ve dolayısıyla askeri baskınlığı kasteder bir minvalde şekillenecektir. Hegemonya ve özellikle Amerikan hegemonyası, bölgesel siyasetin de merkezine oturma kabiliyetinden ötürü, bu çalışmanın yapısal çerçevesine katkı sağlayacaktır.

Askeri üstünlük, Amerikan hegemonyası söz konusu olduğunda ilk akla gelen özelliklerdendir. Bu bağlamda Amerikan hegemonyası, bölgesel düzeni dizayn etme noktasında kritik bir işlev yüklenir. Özellikle SSCB'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte biricik süper güç statüsüne kavuşan ABD, bölgesel siyasette etkili bir düzenleyici konumuna kavuşmuştur.

Ortadoğu bölgesi özelinde düşünüldüğünde, Amerikan hegemonyasının tam anlamıyla tesis edildiği tarih olarak 1991 yılı verilebilir. Bu tarih özellikle önemlidir. Saddam rejiminin Ağustos 1990 itibariyle Kuveyt'i işgal etmesi, Arap milliyetçiliğinin ölümünü tescillediği kadar, Amerikan gücünün bölgeye yerleşebilmesi adına da önemli bir işlevle donanmıştır. Kuveyt'in işgaliyle birlikte Arap milliyetçiliğinin o güne kadar liderliğini üstlenme iddiasıyla hareket eden Irak, diğer Körfez ülkelerinin de aslında tehdit altında olduğunu, Saddam rejiminin yayılmacı bir politika takip edeceğini ve İran'a karşı yürüttüğü 1980-88 periyodundaki savaşın giderlerini Arap liderliği adına 'tahsil etmek' istediğini kanıtlamıştır. Bu durum da kuşkusuz ilk olarak Körfez'deki irili ufaklı monarşileri tehdit etmiştir.[5]

1991'de Irak'a karşı yürütülen uluslararası müdahale, bölge siyasetini ve Amerikan hegemonyasını çözümleyebilmek adına kilit bir fonksiyona sahiptir. Bu bağlamda Amerikan hegemonyası, Arap milliyetçiliğinin liderliğini yürütme iddiasına sahip bir devlete karşı diğer Arap devletlerini mobilize edebilmiş ve Irak'a karşı yürütülen harekâtta Körfez devletlerinden yoğun bir destek alabilmiştir. Arap devletlerinin pan-Arabist 'rüya'dan uyanması ve 'Arap kardeşlerine' karşı yabancı bir güçle ortak hareket etmesi, Amerikan hegemonyasının konsolide edilmesine gidecek kapıyı aralamıştır.[6] Özellikle de

[4] Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, Unwin Hyman, London, 1988.
[5] Roger Owen, *State, Power and Politics in the Making of the Modern Middle East*, Routledge, New York, 2006, ss. 56-73.
[6] A.g.e.

Irak'ın olası bir işgal girişimine karşılık olarak Suudi Arabistan topraklarına yerleşen Amerikan güçleri, bölgesel düzeyde siyasetin temel belirleyicisi olma vasfına erişmiştir.

Bölgesel düzeyde belirginleşen Amerikan gücü, 1990'lı yıllar boyunca Körfez monarşilerini merkeze alan bir tehdit okumasıyla, İran'a ve Irak'a 'çifte çevreleme' (*dual containment*) olarak bilinen politikayı uygulamaya başlamıştır.[7] Bir diğer ifadeyle, Ortadoğu'daki devletleri muhayyel kamplara ayırarak, kurguladığı güvenlik politikalarını bir kesim devlete empoze edebilmiştir. Körfez'deki Arap monarşilerinin savaşma kabiliyetinden yoksun olması ve aynı zamanda petrol gelirleri sebebiyle de merkezi bir zenginleşme yaşıyor olmaları, Amerikan gücünün bölgede konuşlanmasını ve bu durumu, 'güvenliğin pazarlanması' olarak görülebilecek bir ticarete dönüştürmesini kolaylaştırmıştır.[8]

Söz konusu hegemonik pozisyon, salt askeri gücün bir eseri olmamakla birlikte, askeri gücün oynadığı rolün baskınlığı oldukça berraktır. 1990'lı yıllar boyunca Irak'ı hem kuzeyden hem de güneyden kısıtlayan Amerikan gücü, bölgesel düzeyde tehdit olarak görülen bir devlete karşı uygulamakta olduğu politikalar sayesinde genel bir kabul görmüş ve Körfez monarşilerinin 'zımni' onayına mazhar olmuştur. Amerikan gücünün daha da keskin bir biçimde bölgeye sirayet etmesi ise Irak'ın 2003 yılında işgal edilmesiyle mümkün olacaktır.

2003 yılındaki Irak işgali, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de işlendiği üzere, aslında İsrail istihbaratının oldukça yanıltıcı bir takım manipülasyonları sayesinde mümkün olabilmiştir.[9] Uzun bir süre Irak'ın kitlesel imha silahlarını denetlemeye çalışan uluslararası toplum, Amerikan gücünün talepleri doğrultusunda hareket etmiştir. Saddam rejiminin Kuveyt'ten çıkarılması sonrasında uğradığı yaptırımlar, ülkenin kitle imha silahlarını geliştirebilecek ekonomik altyapıdan mahrum olduğunu kanıtlıyordu. Lakin özellikle İsrail, 1991'de uluslararası koalisyonun Irak'a düzenlediği askeri operasyon esnasında Saddam rejiminin ülkesine gönderdiği füzeleri unutmamıştı. Bu bağlamda, Saddam rejiminin bir biçimde ortadan kaldırılması, yerine demokratik bir rejim inşa edilmesi ve bu demokratik gelişimin bölgesel bir domino etkisi yaratması hesaplanıyordu.[10]

---

[7] İzzetullah İzzeti, *İran ve Bölge Jeopolitiği*, Küre Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 182-191.
[8] A.g.e., ss. 174-182.
[9] John J. Mearsheimer and Stephen M. Walt, *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2007, ss. 229-263.
[10] A.g.e.

2003 yılında gerçekleşen Irak işgali, Amerikan etkisinin bölgesel düzeyde olağanüstü bir biçimde artmasını beraberinde getirmiştir. Bu işgal girişimi neticesinde Irak, Amerikan nüfuzu altına girmiş ve Amerikan yönetimi politik, askeri ve ekonomik konularda icazet makamı statüsünde hareket etmiştir. Bu bağlamda Türkiye, Irak'ın kuzeyinde konuşlanmış PKK terör örgütüne yönelik olası girişimlerinde ya da aynı bölgede bir süredir oluşum halinde olan devletimsi Kürt yapılanmasına karşı alacağı pozisyonlarda Amerikan etkisini hesaba katmak zorunda kalmıştır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde etraflıca açıklanacak olan bu hususlar, Türkiye'nin İsrail siyasetini belirlerken karşılaştığı temel meydan okumalardan biri olarak görülmelidir.

İlerleyen dönemlerde ise söz konusu hegemonik baskılar zayıflamış ve Türkiye, küresel siyasetin güç dengelerinde yaşanan dönüşümlerin bölge siyasetine yaptığı yansımalar neticesinde otonom hareket edebilme kapasitesine sahip olmuştur. Bu bağlamda, ABD'nin Irak'tan askeri olarak çekilmesi, bölgede artan İran ve Rus etkisi, Türkiye'nin ilerleyen dönemlerde edineceği pozisyonları belirlemiştir. Hegemonyanın etkileri, her halükarda Türk dış politikasına içkin süreçleri şekillendirmekle birlikte, bu etki kapasitesini salt Amerikan hegemonyasına dayandırmak ise gerçekçi değildir. Hatta denilebilir ki Türkiye'nin İsrail siyaseti, Amerikan etkisine açık olmakla birlikte, tamamıyla bu etkinin eseri değildir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde görülebileceği üzere Türkiye, İsrail siyasetini uluslararası, bölgesel ve ulusal düzeylerdeki dönüşümlerin ışığında yürütmüştür.

Analiz Düzeyleri

Bu çalışmanın ana aksı, analiz düzeyleri üzerinden bir inceleme yapmasına dayanmaktadır. Çalışılan konunun bağlamları incelendiğinde, konunun analiz düzeyleri üzerinden anlaşılabilir ve anlatılabilir olma potansiyelinin yüksek olduğu düşünülmüştür. Analiz düzeyleri, uluslararası ilişkiler literatüründe sıklıkla tartışılagelen bir yaklaşım olmakla birlikte, henüz üzerinde net bir uzlaşı bulunmamaktadır. Buna mukabil, bu çalışmanın esas alacağı analiz düzeyleri formu, Barry Buzan ve Ole Weæver'ın *Regional Security Complex* teorisini kurgularken şematize ettikleri versiyon[11] olacaktır. Buna göre, Kenneth Waltz'un uluslararası, ulusal ve bireyden oluşan analiz düzeyleri[12] ya da

[11] Barry Buzan, Ole Weaver, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, 2003.
[12] Kenneth N. Waltz, *Man, The State and War: A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, New York, 2001.

uluslararası ve ulusal düzeyler üzerine inşa edilmiş klasik Singer yaklaşımı[13] güncellenmiş ve bölgesel düzeyin de bir çalışma sahası oluşturabileceği kabul edilmiştir.

Analiz düzeyleri, uluslararası ilişkiler çalışmalarında sıklıkla karşılaşılan bir sorunu aşabilmek için önerilmiş analitik bir taslaktır. Uluslararası ilişkiler çalışmalarında pek çok bağlamın aynı anda ve girift bir usulle değerlendirilmesi, incelenen konu başlıklarının sağlıklı bir yorumunun yapılabilmesine de engel olmaktadır. Bu açıdan, örneğin, bölgesel işleyişe içkin konu başlıklarının bireysel kapasiteler üzerinden değerlendirilmesi, uluslararası ilişkiler çalışmalarını zayıflatan bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Analiz düzeyleri üzerinden yapılacak değerlendirmeler, hem açıklayıcılığı yüksek metinler ortaya çıkaracaktır hem de aralarında var olan geçişkenliğe rağmen asıl bağlamlara/düzeylere sadık kalınacaktır.

Analiz düzeylerine yönelik ilk girişimler, 1950'li yıllara dayanır.[14] Uluslararası İlişkiler disiplininin bilimselliği üzerine yapılan eleştirilerin de tetiklemesiyle hayata geçirilen çalışmalar sonucunda analiz düzeyleri tartışması, Uluslararası İlişkiler çalışmalarının bir parçası haline gelmiştir. Doğa bilimlerinin metodolojik 'üstünlüğünü' dengelemeyi amaçlayan sosyal bilimcilerin kalkıştığı bir çaba olarak anılabilir. Bu bağlamda analiz düzeylerinin disipline girişi, disiplindeki kuramsal tartışmaların önemli bir parçası olarak bilinen davranışsalcılık-gelenekselcilik tartışmasının yansıması olarak yorumlanabilir.[15] Doğa bilimlerinin kullandığı metodolojilerin Uluslararası İlişkiler disiplininde de kullanılarak, disiplinin çalışma sahası ve üretimini 'bilimselleştirme' çabasının mahsulü olarak önem atfedilmiştir.

İlk olarak Kenneth Waltz, *Man, The State and War* isimli çalışmasıyla söz konusu analiz düzeylerini disiplinin alanına sokma gayretine girmiştir. Kendisinin doktora çalışmasının kitaplaştırılmasıyla ortaya çıkan eserde Waltz, uluslararası politikayı ve belki de en önemlisi olarak savaşa giden süreçleri anlama ve anlamlandırma çabasının metodolojik bir biçimde yürütülebilmesi adına üç temel 'imajdan' bahseder. Bu imajlar; birey, devlet ve uluslararası sistemdir.[16] Savaşın sebepleri ve uluslararası politikadaki gelişmelerin bilimsel bir teknikle incelenebilmesi ancak bu üç imaj kapsamında yapılacak analizlerle mümkündür.

---

[13] David Singer, *The Level of Analysis Problem in International Relations*, World Politics, Vol. 14 No. 1, ss. 77-92

[14] Barry Buzan, "Uluslararası İlişkilerde Analiz Düzeyi Sorununu Yeniden Düşünmek", (Eds. Ken Booth, Steve Smith), *Uluslararası İlişkiler Kuramları*, Röle Akademik Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 199.

[15] A.g.e.

[16] Kenneth N. Waltz, a.g.e.

Yukarıda da kısaca ifade edildiği üzere bu çalışma, analiz düzeyleri üzerine üretilen literatürü de göz önünde bulundurarak, Barry Buzan ve Ole Weaver'ın katkısı olarak bilinen bölgesel düzeyi de analizin bir parçası olarak kabul edecektir.[17] Buna göre; uluslararası/küresel, bölgesel ve ulusal analiz düzeyleri, Türkiye-İsrail ilişkilerinin açıklanmasını kolaylaştıracak ve iki ülke ilişkilerine dair gelişmeleri ait oldukları bağlamlar üzerinden değerlendirme şansına kavuşacaktır.

Analiz düzeylerinin ne şekilde belirlenebileceği, bir başka ifadeyle, sınırlarının nerelerden çizilebileceği her zaman bir tartışma konusu olagelmiştir. Kimileri teritoryal niteliklere vurgu yaparak tasnife girişirken kimileri de açıklama kaynaklarını göz önünde bulundurarak analiz düzeylerine alanlar ve sınırlar tesis etmişlerdir.[18] Bu çalışmada uygulanacak analiz düzeyleri, yine sıklıkla tercih edilen bir yönteme dayanmaktadır. Çalışma, bu bağlamda *teritoryalite*yi göz ardı etmeksizin etkileşim kümelerini belirlemekte ve analizi sınıflandırmaktadır.

Ayrıca her bir düzey, son tahlilde, içerdiği aktörlerin güç dağılımı skalasında simetrik nitelikler arz etmesi ve bu bağlamda düzeylerin sınırlarının belirginleştirilmesi noktasında işlevsel bir kazanım sunmaktadır. Örneğin, uluslararası düzeydeki gelişmelerin daha ziyade küresel erişim imkânlarına sahip süper/büyük güçler arası bir mücadele alanı olarak kurulması, görece küçük devletlerin bu düzeydeki gelişmelere direkt/dolaylı etkilerinin oldukça sınırlı olması, düzeyin sınırlarını belirginleştirmektedir.[19] Bir başka örnek olarak bölgesel düzey, coğrafi bir takım faktörlerin nezaretinde şekillense de nihai kertede güç dağılımı itibariyle birbirine denk sayılabilecek aktörlerden müteşekkil bir düzeyi temsil etmektedir.

Söz konusu analiz düzeylerini netleştirebilmek adına, kapsamlarını ortaya koymak gerekmektedir. Öncelikle uluslararası düzey olarak konumlandırılan analiz düzeyi, küresel güç dengelerini esas alır. Bu dengeler bağlamında, dış politika analizini gerçekleştirir. Bu bağlamda, Amerikan hegemonyasının yükselişi ve süreç içerisindeki düşüşü, uluslararası düzeyde yaşanan en belirgin olaydır. Söz konusu gelişme, Türk dış politikasının karar alım sürecine bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu çerçeve, neorealist bir sistemik sınırlandırmayı ifade etmektedir. Hegemonun politik, askeri, ekonomik vb. pozisyonu, Türkiye gibi orta büyüklükte devlet olarak konumlandırılan bir aktörün eylemlerine çeşitli kısıtlar

[17] Barry Buzan, Ole Wæver, a.g.e.
[18] Barry Buzan, a.g.e., s. 204.
[19] Nuri Yurdusev, "'Analiz Seviyesi' ve 'Analiz Birimi': Bir Ayrım Argümanı", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 4, Sayı 16, (Kış 2007-2008), s. 6.

getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında, uluslararası düzeydeki gelişmelerin dramatik bir nitelik arz etmesi, Türkiye gibi orta büyüklükte devletlerin dış politikalarında dramatik dönüşümlere neden olabilir. Hegemonun baskınlığı ya da silikliği olarak adlandırılabilecek pozisyonlar, Türkiye gibi devletler açısından manevra kabiliyetlerinin azaldığı ya da arttığı dönmeler olarak belirmektedir. Bir başka ifadeyle, hegemonun sahadaki varlığının boyutları ve etkileri, orta büyüklükteki güçlere alanı kapatmakta ya da açmaktadır. Söz konusu oyun sahası, hegemonun varlığından arta kalan alanlarda diğer aktörler için de bir işlev yüklenmektedir. Nihayetinde hegemonun baskınlığı ya da silikliği, diğer güçlerin hamlelerini caydırmakta ya da teşvik etmekte ve hatta kışkırtmaktadır.

Soğuk Savaş dönemi, hegemonların konumları ve sebep oldukları uluslararası politika aktivizmi açısından oldukça önemli bir örneklemdir. İki süper gücün varlığı, diğer bütün güçlerin bu klasmandan uzaklaşmasını da simgelemiştir. Bir başka ifadeyle, ABD ve SSCB'nin ulaştıkları güç düzeyi, herhangi bir başka devlet tarafından ulaşılamaz kabul edildiğinden, iki süper gücün temsil ettikleri bloklar dâhilinde hegemonik bir istikrar ürettikleri varsayılabilir. Hegemonik istikrar, lider ülkenin peşi sıra hizalanan devletlerle yakaladığı istikrarlı ortamdır. Bu bağlamda ABD ve SSCB, elde ettikleri devasa güçler vasıtasıyla, bloklarında hegemonik bir istikrar tesis etmiş ve küçük çatışmaların bu istikrarı bozmasına müsaade etmemişlerdir. Bu örnekte de görüldüğü üzere, bloklarda konumlanan devletler hegemonların istekleri hilafına herhangi bir eyleme geçebilmek noktasında oldukça dar bir alana hapsolmuşlardır. Orta ve küçük ölçekli güçlerin Soğuk Savaş dönemi boyunca ait oldukları blokların makro siyasetine ayak uydurmaktan başka şansları olmamıştır. Fransa ve Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadından ayrılması ya da hegemonun politikalarına rağmen Türkiye'nin Kıbrıs'a başlattığı Barış Harekâtı, söz konusu teorik varsayımın istisnalarını oluşturmaktadır ve farklı neden-sonuç ilişkilerinin eserleridirler.

Bir başka örnek olarak Soğuk Savaş sonrası dönem de incelenebilir. Bu çalışma kapsamında da ele alınacak bir konu olan Soğuk Savaş sonrası dönemin uluslararası düzeyinde yaşanan dramatik gelişmeler, SSCB'nin dağılması neticesinde tek kutuplu bir sistem olarak kabul gören yapısal ilişkilerin tedricen gevşemesi ve Amerikan barışının giderek gözden kaybolmasına neden olmuştur.

Soğuk Savaş'ın bitimi, SSCB'nin dağılması akabinde ABD'yi yegâne süper güç olarak dünya sahnesinde konumlandırdı. Böylece artık iki kutuplu dünya siyasetinin tam anlamıyla sonuna gelindi. Artık tek bir süper güç ve tek kutuplu bir uluslararası sistem söz

konusuydu. ABD'nin temsil ettiği güç skalası, diğer herhangi bir gücün erişebileceği bir düzeyde olmadığından, Amerikan liderliğine rıza gösterildi. Böylece özellikle 1990'lı yıllar, ABD'nin küresel hegemonyasına sahne oldu. Lakin bir süre sonra, özellikle Çin ve Rusya merkezli yaşanan radikal dönüşümler, ABD'nin tek kutuplu sistemini sorgulatır bir hale büründü. Çin'in üretim ilişkilerinde ve maliyetlerinde elde ettiği avantajlarla küresel ticareti domine eder bir pozisyona yükselmesi ve Rusya'nın 2000 yılı itibariyle Putin liderliğinde restorasyon sürecine girmesi, ABD'nin etkinliğini tedricen azalttı. 2003 yılında gerçekleştirilen Irak İşgali de bu sürece katkı sağladı ve Amerikan hegemonyasına yönelik üretilmiş rızayı ve dolayısıyla ABD'nin ahlaki üstünlüğünü sona erdirdi.

Bölgesel düzeydeki ilişkiler de aslında uluslararası düzeydeki ilişkilerin statüsünden azade değildirler. Netleştirmek gerekirse, uluslararası düzeyde yaşanan dönüşümler ve ortaya çıkan hegemonik imkân ve kapasiteler, bölgesel düzeyde devletlerin bir diğerleriyle ilişkilerini yakından etkilerler. Bir diğer ifadeyle, uluslararası düzeydeki hegemonik konumlanmalar ve bir ihtimal hegemonya yarışları bölge düzeyinde devletlerin bir diğerine yakınlaşmasını veya uzaklaşmasını sağlayabilir. Soğuk Savaş dönemi Ortadoğu'nun politik tarihi, aslında, iki hegemonik güç arasındaki mücadelenin yansımalarının eseridir. Özellikle Filistin Sorunu kapsamında yaşanan gelişmeler ve bölge ülkeleriyle gerçekleştirilen silahlandırma faaliyetleri, iki hegemonik gücün rekabetinin sonuçları olarak belirmiştir.

Ayrıca bölgesel düzeyde şayet bölgesel bir hegemonik güç söz konusu değilse devletlerin aralarındaki ilişki biçimi daha ziyade güç/tehdit dengesini sağlama yönünde cereyan etmektedir. Bu açıdan bakıldığında da Türkiye'nin İsrail siyasetinde tehdit dengelemesinin başat bir rol oynadığı tespit edilebilir. Türkiye, bölgesel düzeyde algıladığı tehdit oranınca İsrail'le ilişkilerini sağlamlaştırmış ve tehdit olarak algıladığı ülkeleri bir biçimde dengelemeyi başarmıştır. Bu durum, Türkiye-İsrail ilişkilerinin neredeyse bütün bir tarihi boyunca hâkim kodlarından biridir.

Ulusal düzeyde ise daha ziyade ulusal ölçekli olguların bir biçimde diğer analiz düzeyleriyle girdikleri girift ilişkinin de eseri olarak, politika yapım süreçlerini şekillendirdiği görülmektedir. Bu bağlamda, Türkiye-İsrail ilişkileri özelinde bir değerlendirme yapmak gerekirse, Türk siyasetinde etkin olan kurumların pozisyonları, iki ülke ilişkilerine derinden etki edebilmektedir. Örneğin, Türk Silahlı Kuvvetleri, bu bağlamın en çarpıcı örneklerinden birini oluşturmaktadır.

TSK'nın üst komuta kademesinde yer alan kilit konumdaki subaylar, İsrail'le 1990'lı yılların ikinci yarısında kurulan ittifakın da mimarlarıdırlar. Bu bağlamda TSK, aslında sadece bir bürokratik mekanizma olmasının ötesinde, bölgesel ve uluslararası sonuçlar doğurabilecek eylemlere girişebilme kapasitesine de sahiptir. Söz konusu ittifakın gerçekleştirildiği tarihlerde siyasi iradenin tavrı hilafına yürütülmesi ise ulusal düzeyde yer alabilecek kurumsal kimliklerin ve kapasitelerin ulusal düzeydeki güç boşluklarından yararlanarak, nihai karar mercilerini de saf dışı bırakabildiklerini göstermektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Türkiye'nin İsrail siyasetini belirginleştiren ve kullanışlı bir konuma sabitleyen ulusal düzeydeki ana damar, TSK'nın bizatihi kendisi ve yaptığı tercihlerdir. Ulusal düzeyde edindiği ayrıcalıklı konum sayesinde TSK, bölgesel ve uluslararası düzeyde etkiler doğuracak bir eylemi neredeyse tek başına formüle etmiş ve uygulamıştır.

Bireysel Analizin Sınırları ve Sürekliliğin Yansımaları

Analiz düzeyleri üzerine yapılan tartışmalar, analiz düzeylerinin hangilerinden ibaret olduğunu belirleyebilmek adına çeşitli iddiaları kapsar. Bu bağlamda, çeşitli düzeyler iddia edilmiş ve bu çerçeve doğrultusunda analizler üretilmeye çalışılmıştır. Lakin bu çalışma kapsamında analiz düzeylerindeki tercihleri öncelikli olarak açıklamak ve bu tercihleri gerekçelendirmek, bilimsel bir çerçeve oluşturabilmek adına elzemdir.

İlk olarak Kenneth Waltz'un doktora tezi olarak hazırladığı *Man, the State and War* isimli eserde kullanılan analiz düzeyleri, Waltz'un dünyayı kavrayışıyla da alakalı olmakla birlikte, bireysel düzeyi önemli bir konuma oturtmuştur. Bu çerçevede Waltz, bireysel bir analiz düzeyi olmaksızın savaşların ve dolayısıyla uluslararası politikanın anlaşılamayacağını varsayar.[20] Kuşkusuz bireysel analiz düzeyi, özellikle de liderlik kapasiteleri açısından kritik bir role sahiptir. Dünya üzerindeki her bir devlet lideri farklı dünya algılarına ve kişisel geçmişlere sahiptir. Bu bağlamda bireysel analiz, kimi ülkelerin çekingen politikalarını kimi ülkelerin ise saldırgan kodlarını açıklayabilmek için işlevsel görülebilir. Lakin bu çalışmada bireysel analiz, bütüncül analizi etkileme kapasitesi açısından anlamsız olacak derecede önemsiz bir düzeydir.

Bu çalışma kapsamında tercih edilen analiz düzeyleri; uluslararası, bölgesel ve ulusal düzeylerden ibarettir. Bu durum, analiz düzeylerinin teritoryal sınırlar doğrultusunda kabul edildiği bir anlayışı mümkün kılmaktadır. Çalışma boyunca bahsi geçen analiz düzeyleri kapsamında yapılacak değerlendirmeler, bireysel analiz düzeyinin saf dışı

[20] Kenneth N. Waltz, a.g.e.

bırakılmasını da kolaylaştıracaktır. Şöyle ki Türkiye'nin İsrail siyaseti, yapısal bir takım çerçeveler doğrultusunda belirlenmekte ve bireysel analiz düzeyinde öne çıkabilecek ideolojik pozisyonlanmalar oldukça belirsiz, etkisiz ve anlamsız bir içerik sağlamaktadır. Bu bağlamda, bireysel analize konu olabilecek Dışişleri bakanları İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu'nun iddiaları da aşağıda irdelenecektir. Bu irdeleme neticesinde görülecektir ki her iki siyasetçi de benzer bir jeopolitik paradigmayla yapısal kısıtların kendilerine biçtiği alan çerçevesinde hareket etmişlerdir. İdeolojik olarak farklı kutupları temsil etmelerine rağmen, yapısal kısıtlar onların uygulayacakları politikaları belirlemiş ve bu doğrultuda ideolojik tercihler anlamsızlaşmıştır. Jeopolitiğin baskınlığı, her iki siyasi figürde de belirgin bir pozisyona sahip olmakla birlikte, hegemonik gücün sunduğu sınırlar ve imkânlar da orta büyüklükte bir güç olarak Türkiye'nin politikalarını belirlemesi ve uygulaması noktasında işlevselleşmiştir. Bu bağlamda, bireysel analizin sınırlılığını tespit edebilmek için aşağıda İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu'nun yaklaşımları ele alınacaktır.

Yirmi birinci yüzyıla girilirken Türkiye, jeopolitik ve jeostratejik önemini yeniden tanımlama ihtiyacı hissediyordu. 1990'lı yıllar, Batılı ittifaklar nezdinde Türkiye'nin kendi konumunu sorguladığı ve Soğuk Savaş yıllarına nazaran önemsizleştiği hissine kapıldığı bir dönemi temsil ediyordu.[21] Özellikle NATO bağıtı, Türkiye'nin hem stratejik hem de ideolojik aidiyetini simgelediğinden, ayrıca önem atfedilen bir oluşumdu. Lakin NATO'nun temel misyonu, SSCB'nin nüvesini teşkil ettiği Varşova Paktı'yla tecessüm etmiş komünizm tehdidine karşı koymaktı. Komünizmin SSCB özelinde reel yeteneklerini kaybetmesi ve devletin dağılması, NATO'nun temel misyonunu da ortadan kaldırmış ve Türkiye'nin transatlantik güvenlik kapsamında konumlandığı 'kanat ülke', 'cephe ülkesi' veya 'ileri karakol' vasfının geçerliliği sorgulanmaya başlamıştı.[22]

Soğuk Savaş sonrasının en belirgin özelliklerinden biri de kapitalist-sosyalist sistemler üzerinden çift kutuplu bir küresel yapıya dönüşen uluslararası politikanın artık yeniden çoğulcu bir nitelik sunmasıydı. Bu döneme kadar ulusal güvenlik politikalarını NATO bağıtı üzerinden kurgulayan Türkiye gibi devletler açısından bu yeni durum, ulusal

[21] Gencer Özcan, "Doksanlı Yıllarda Türkiye'nin Değişen Güvenlik Ortamı", (Der. Gencer Özcan; Şule Kut), *En Uzun Onyıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998, s. 17.

[22] İlhan Uzgel,"ABD ve NATO'yla İlişkiler", (Ed. Baskın Oran), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 74-75.

güvenliğin sınırlarının özgün belirlenimine dair bir dayatma olarak belirdi.[23] Bu tarihlere kadar NATO müttefiki ülkelerin ana tercihi, ABD merkezli belirlenen politikaların takip edilmesine dayanmaktaydı. Bu durum da askeri düşünce üzerinde hem ağır bir atalet hem de Amerikan hegemonyası olarak belirmişti. Kaldı ki SSCB'nin dağılması, her ne kadar devasa bir 'tehdidi' ortadan kaldırmış olsa da görece yeni tehdit unsurlarını öne çıkarmaya başladı. Türkiye'nin bu yeni dönemde özellikle de komşularıyla yaşadığı sorunlar, ulusal güvenlik yaklaşımını yeniden kurgulaması gereğini kendisine hatırlatıyordu. Komünizm tehlikesinin artık mevcut olmadığı bir düzende Türkiye, yakın komşularıyla yaşadığı sorunları kendi başına çözmek durumundaydı.[24] Suriye, Irak ve İran'dan kaynaklanan çeşitli seviyelerdeki tehditler, Türk stratejik aklıyla bir çözüme kavuşturulmalıydı. Kısacası Türkiye, uzun on yıllardan sonra ilk defa 'uluslararası ilişkiler yapacaktı'. Bu yalnız kalmışlık hissinin en belirgin çıktısı, 1990'lı yılların ikinci yarısında belirginleşen İsrail ile askeri yakınlaşma oldu. Söz konusu tehditleri dengelemek, bölge konjonktürü itibariyle ancak İsrail'le gerçekleşecek bir yakınlaşmayla sağlanabilirdi.[25]

Türkiye'nin transatlantik güvenlik kaygılarından göreceli bir otonomi kazandığı bu dönemde stratejik akıla dair sorgulamalar giderek yoğunlaşmaya başladı. 1990'lı yılların ilk dönemlerinde 'Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası' perspektifi ağırlık kazandı.[26] Bu yaklaşım, aynı zamanda, SSCB'nin halefi olarak ortaya çıkan Rusya Federasyonu'nun yakın çevresindeki ülkeleri hedeflediğinden, Amerikan stratejileri açısından da uygun görüldü. Bir diğer ifadeyle, ABD, Türkiye'nin Orta Asya'daki Türk devletleriyle yakınlaşmasını kendi ulusal çıkarları açısından destekledi.[27] Türk dış politikasında ideolojik bir sapma olarak da görülebilecek söz konusu yaklaşım, Kemalist Batıcılığın aksine, istikbalini doğudaki etno-linguistik akrabalarında gördü. Pan-Türkist yaklaşımlar, Rusya'yı oldukça rahatsız etmekle birlikte, biricik süper güç olarak ABD'yi gayet memnun ediyordu. Fakat Türk stratejik aklının sorgulanma süreci de devam etmekteydi.

Bu süreçte, 1990'lı yılların sonu ve 2000'li yılların başı itibariyle konuşulmaya başlanan, özellikle İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu'nun ortaya koydukları dış politika stratejisi önerileri, ideolojik olarak farklı mevzilere ait olsalar da, ciddi benzerlikler

---

[23] Şule Kut, "Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Anahatları", (Der. Gencer Özcan; Şule Kut), *En Uzun Onyıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998, ss. 49-51.
[24] A.g.e.
[25] Philip Robins, *Takım Elbiseliler ve Üniformalılar*, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2009, ss. 236-243.
[26] Gencer Özcan, a.g.e., ss. 19-21.
[27] A.g.e.

taşıdılar. Bu durum da kuşkusuz, Türkiye'nin ideolojik bir dış politika yöneliminden ziyade, jeopolitik bir takım girişimlere ihtiyaç duyduğunu anlayışından kaynaklanıyordu. Bir halef-selef ilişkisi olarak da düşünülebilecek İsmail Cem-Ahmet Davutoğlu ikilisi, aslında Türk dış politikasındaki yeni sürekliliği de temsil ettiler.

Eski gazeteci, bürokrat ve siyasetçi İsmail Cem'in DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümetinde Dışişleri Bakanı olarak görev üstlenmesi, aslında kendisinin sahip olduğu vizyon itibariyle bir şanssızlık olarak dahi görülebilir. Cem, bu dönemde özellikle üzerine yoğunlaştığı Türk-Yunan yakınlaşmasını kotarmış, AB ile üyelik sürecine yönelik somut kazanımlar elde etmiş ve PKK'nın lideri Abdullah Öcalan'ın Kenya'da yakalanarak Türkiye'ye iadesini sağlamıştı. Lakin bu somut kazanımlardan da öte, sahip olduğu dış politika vizyonu, Türk jeopolitiğine dair oldukça kapsamlı bir perspektifi işaret ediyordu. Öte yandan, üçlü koalisyonun dışişleri bakanı olmak, İsmail Cem açısından en belirgin handikaptı. Kaldı ki koalisyon toplamda sadece beş yıl dayanabilmiş ve 2002 yılında yapılacak erken seçimlerle koalisyona üye her bir parti siyaset sahnesinden –MHP istisnasıyla- tamamen silinmiştir.[28]

İsmail Cem'in kaleme aldığı ve 2004 yılında basılan *Türkiye, Avrupa, Avrasya* isimli kitabının giriş bölümünde ve Türk dış politikasının genel bir değerlendirmesini yaptığı ilk bölümünde yazdıkları, Cem'in sahip olduğu vizyona dair oldukça güçlü veriler barındırmaktadır.[29] Burada yazılanlar ışığında denilebilir ki Cem, Kemalist dış politikanın radikal bir dönüşüme tabi tutulmasını talep etmektedir. Körü körüne yürütülecek bir Batıcılığın artık geçerliliğini yitirdiğini ve Türkiye'nin tarih ve kimlik eksenlerinden irtibat kurması gereken geniş bir coğrafya olduğunu vurgulamaktadır.[30] Ortadoğu, Balkanlar, Orta Asya gibi bölgelerdeki etkinlik kapasitesi, Cem'in perspektifinde özel bir yer tutmaktadır. Türkiye'nin Soğuk Savaş kısıtlayıcılığından kurtulduğu bu yeni dönemde dış politikasının ana hatlarını, söz konusu tarih-kimlik ekseninde beliren bölgelere yönelik kurgulayacağı yeni politikalar belirlemelidir. Bu bağlamda Cem, Türk dış politikasına jeopolitik bir önermede bulunmaktadır.

---

[28] Aslında 2002'deki erken seçimlerde MHP de meclis dışında kalmıştır. Lakin beş sene sonra 2007'de yapılan genel seçimlerde diğer partilerin aksine MHP, barajı aşarak TBMM'ye girmiştir. ANAP ve DSP ise Türk siyasal hayatından ya silinmişler ya da lider kadroları ancak yakın siyasal oluşumlarla ittifaka girerek siyaset yürüyüşlerine devam edebilmişlerdir.

[29] İsmail Cem, *Türkiye, Avrupa, Avrasya: Strateji, Yunanistan, Kıbrıs*, Cilt 1, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.

[30] A.g.e., ss. 10-79.

2002'deki erken seçimlerle iktidara gelen AK Parti'nin dış politika danışmanı olarak görevlendirilen Ahmet Davutoğlu, 2001'de basılan *Stratejik Derinlik* isimli eserinde Türk dış politikasına geniş bir perspektifle jeopolitik önerilerde bulunmaktadır.[31] Bu bağlamda, Cem ile Davutoğlu arasında güçlü bir süreklilik unsuru olduğu söylenebilir. Türk dış politikası, Soğuk Savaş sonrası yönelim arayışlarına jeopolitik cevaplar geliştirmiştir. Her ne kadar aralarında nüanslar bulunsa da temelde ortaklaştıkları nokta, her iki dışişleri bakanının da jeopolitik bir perspektife sahip oluşudur. Bu doğrultuda denilebilir ki Türk dış politikasını 1997 yılından itibaren Türk jeopolitiğine getirilen benzer yorumlar domine etmektedir.

Ayrıca AK Parti iktidarı süresince partinin liderliğini yürüten ve sırasıyla Başbakan ve Cumhurbaşkanı olarak siyasi süreçleri başat bir pozisyonda şekillendiren Recep Tayyip Erdoğan da bireysel düzeyin kısıtlılığını gösterir mahiyette pragmatik bir siyasetçi profili sunmaktadır. Bu bağlamda bakıldığında, Erdoğan hem İsrail'le ilişkilerin kötüleşmesi sürecinde kritik hamlelerde bulunmuş hem de İsrail'le ilişkilerin düzeltilmesi gerektiğini ileri sürebilmiş ve neredeyse siyasal tabanının beklentilerinin tam aksi bir yönde hareket edebilmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Erdoğan, siyasi imkânları ve kısıtlılıkları öngörebilen rasyonel bir siyasetçi görünümü vermektedir. Kısacası yapısal fırsatlar ve sınırlar, Erdoğan'ın şahsi ve ideolojik tercihlerinden ötede bir etkiye sahiptir. Erdoğan ise söz konusu yapısal fırsat ve sınırları optimum düzeyde okuyabilen bir pozisyondadır. Böylece Türkiye'nin İsrail siyasetindeki bireysel analiz düzeyinin anlamsızlaştığı bir içeriği de pekiştirmektedir.

Bu bağlamda denilebilir ki söz konusu süreklilik, Türk dış politikası perspektifini neredeyse tekdüze bir yaklaşıma sabitlemiştir. Ekseriyetle kimliksel uzanımları takip eden jeopolitik bir takım 'çıkarları' gerçekleştirmek üzere kurgulanan söz konusu dış politik perspektif, bu çalışma kapsamında belirlenen analiz düzeylerini de kısıtlamaya yardımcı olmuştur. Bireysel düzeyde analiz edilebilecek kişilikler, birbirlerine oldukça yakın politik perspektiflere ve pozisyonlara sahip olmalarından dolayı, söz konusu düzeyi anlamsızlaştırmıştır.

Rasyonalite

Bu çalışmada, aktörlerin eylemlerindeki temel motivasyonlarının rasyonel bir düzlemde gerçekleştirildiği ön kabulüyle hareket edilmektedir. Günümüz post-modernist çalışmalarında aktörlerin içerisinde yaşadıkları sosyal evren vesilesiyle kazandıkları ve

[31] Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul, 2008.

yüklendikleri idealistik bagajlar, her ne kadar eylem motivasyonlarında özgün bir katkı yapıyor görünümüne sahip olsa da bu çalışmada da iddia edildiği üzere, rasyonel hesaplamaların önünde bir yer edinememektedirler.

Aktörlerin kimliksel varoluşları, elbette belirgin ve fakat lineer olmayan bir biçimde inşa edilen ve nihayetinde aktörlere eylemliliklerinde belirgin bir alan açan olgulardır. Tarihsel bir sürecin ürünü olan bu kimliksel inşa, aktörleri eylemlilik ve davranış kodları bağlamında birbirlerinden farklılaştıran temel özelliklerdendir. Fakat yine de uluslararası politikaya dair bir ön kabul olarak güç siyaseti, bir diğer ifadeyle, 'güçlü olan yapacağını yapar' felsefesi, ideolojik faktörlerin kısıtlılığına da işaret eder. İdeoloji, her ne kadar aktörlerin imkân ve olanaklarına dair açılım kazandırsa da güç siyasetinin kendisine açtığı alanın ötesine geçemez. Yani hiçbir sosyolojik inşa ürünü aktör, gücünün ötesinde eylemlerde bulunamaz, bulunsa dahi başarı kazanamaz.

Türkiye'nin dış politikasına dair son yıllarda hususiyetle vurgulanan bir faktör olarak İslamcılık, bu çalışmanın da iddia ettiği üzere, temel belirleyici değildir. Temel belirleyiciler olarak maddi faktörlerin öncelliğini kabul eden çalışma, İslamcılık üzerinden şekillenen ideolojik söylemin ancak ve ancak 'uygun konjonktür' üretildiğinde uygulanacak güç siyasetlerine eşlik edebilecek bir araç niteliğine sahip olduğu varsayımına dayanmakta, başlı başına bir kodlama yeteneğine sahip olmadığını düşünmektedir.

Yapı/Sistem

Bu çalışmanın temel teorik kabullerinden bir diğeri de iki ülke ilişkilerinin belirgin bir yapısallığa tabi olduğudur. Bu tabiiyet, aslında Türkiye-İsrail ilişkilerine has bir durum değildir. Söz konusu yapısallık, dünya üzerindeki bütün aktörleri sarmalar ve kendi koyduğu kurallar çerçevesinde hareket etmeye zorlar. İki ülke ilişkilerini, bu bağlamda, yapısal bir çerçeveye oturtmaksızın anlayabilmek, neredeyse imkânsızdır.

Günümüze değin yapı/sistem teorisi hakkında oldukça geniş bir literatür oluşmuş durumdadır. Fakat burada bütün bir literatürü ele almak, çalışmanın boyutlarını aşacağından, daha ziyade önde gelen yapı/sistem kuramcılarını analiz etmek yeterli olacaktır.

Kenneth Waltz'un 1979'da basılan *Theory of International Politics* isimli yapıtında vurguladığı yapı kavramı, söz konusu sistemik tartışmaları ele alabilmek açısından birincil bir konuma sahiptir. Waltz'ın yukarıda anılan paradigma dönüştürücü kitabı baz alındığında, yapı, bağımsız üniteler olarak algılanan devletlerin aslında belirli bir çerçeve

içerisinde hareket ettiklerini ve bu çerçeveyle sınırlı olduklarını vurgular.[32] Böylece devletlerin dış politika davranışları, söz konusu yapının kendilerine sunduğu olanaklarla sınırlıdır. Uluslararası politikanın yapısı ise temelde anarşiktir.

Uluslararası politikanın anarşik yapısı, dünya üzerindeki devletlerin herhangi bir evrensel otoriteye bağlı olmadıklarından hareket eder. Söz konusu evrensel otorite yokluğu, bir diğer ifadeyle, küresel bir üst yönetimin eksikliği, devletleri bir diğerine karşı temkinli olmaya zorlar.[33] Anarşik ortam sebebiyledir ki devletler, savaşlara girerler ya da tehdit olarak algıladıkları güçleri dengelerler.

Her iki devlet de hegemon gücün politikalarına bir şekilde uyum sağlamak durumunda kalacak güçler olduklarından, dönemsel olarak değişmesi kaçınılmaz (lakin iki ülke ilişkilerinde 'hegemon' sadece ABD'yi işaret etmektedir.) hegemonun varlığı ve pratiğe döktüğü politikalar hesaba katılmaksızın Türkiye ve İsrail gibi devletlerin bölgesel politika üretmeleri neredeyse imkânsızdır.[34] Bu açıdan, ikili ilişkilerin tarihi biraz da Amerikan hegemonyasının tarihini oluşturmaktadır.

Bu çalışmada da vurgulanacağı üzere, Amerikan hegemonyasının statüsündeki değişimler, Türkiye-İsrail ilişkilerinin temel belirleyenleri arasındadır. Amerikan hegemonyasının düşüşe geçtiği dönemler ile yükselişe geçtiği ve bölgede Amerikan ağırlığının bilfiil hissedildiği dönemlerdeki ikili ilişkilerin muhteviyatı ve niteliği değişim göstermektedir. Bu bağlamda, sistemik bir etki olarak Amerikan hegemonik varlığı, iki ülke ilişkilerinin yapısal kısıtlarını ve imkânlarını belirleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Robert Jervis de benzer bir perspektifi paylaşarak, Waltz'ın yapı yaklaşımına yakın bir yerde durmaktadır. Jervis'e göre sistem, uluslararası ilişkilerin de temel belirleyicisidir. Öyle ki iki ülke ilişkilerini dahi sistemik bağlam olmaksızın açıklamak neredeyse imkânsızdır. Bu açıdan bakıldığında, iki ülke ilişkilerini belirleyen temel olgu, bu iki ülkenin diğer aktörlerle girdiği ilişkilerdir. Bir diğer ifadeyle, iki ülke ilişkileri incelenirken üçüncü aktörlerle ilişkilerin belirleyiciliği başattır. Üçüncü aktörlerle ilişkiler incelenmeksizin iki devletin bir diğerine yaklaşımı da tam anlamıyla çözümlenemez.[35]

---

[32] Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, USA, 1979, ss. 38-60.
[33] A.g.e., ss. 102-103.
[34] Amry Vandenbosch, "The Small States in International Politics and Organization", *The Journal of Politics*, Vol. 26, No. 2, 1964, ss. 293-312.
[35] Robert Jervis, *System Effects: Complexity in Political and Social Life*, Princeton University Press, New Jersey, 1997, ss. 29.

Jervis'e göre, bir devletin bir başka devlet için özel olarak kurgulayacağı bir politika da diğer aktörleri etkileyebilecek bir potansiyele sahiptir. Bir diğer ifadeyle, bir devletin dış politika kurgusu oluşturulurken merkeze alınan aktörden de öte etkilenen aktörler olacaktır. Bu durum, başlı başına yapısallığın da kanıtıdır.[36]

Jervis'e göre, iki aktörün ilişkilerindeki değişimler, üçüncü aktörleri de etkileyecektir. Bu kaçınılmaz bir sonuçtur. Ayrıca iki aktörün ilişkilerindeki pazarlık güçleri de üçüncü aktörlerle ilişkilerinin bir sonucudur. Bir başka ifadeyle, iki aktörün ilişkilerinde bir aktörün üçüncü aktörlerle ilişkilerindeki statüsü, ikili ilişkilerini yürütmekte olduğu aktöre de sirayet eder ve söz konusu aktörü kısıtlar ya da önünü açar.[37]

Jervis'in bir diğer iddiası da aktörlerin kurguladıkları stratejilerin diğer aktörlerin kurguladıkları stratejilerce belirlenmesidir. Bu bağlamda, bir aktör bir diğer aktörün kapasitesine ve yapmak istediklerine dair fikir sahibi olduğu müddetçe rasyonel politikalar üretebilir. Bir aktörün kurguladığı stratejiler, diğer aktörlerin stratejilerini de belirler. Örneğin, bir aktör nükleer bir savaş başlatmayı planlıyorsa ikinci aktör de bu kapasitenin ve niyetin ayırdında olarak buna mukabil bir strateji benimser.[38] Kısacası aktörlerin uygulayacakları politikalar, bir yapısallığın ürünüdürler. Bu yapının içerisinde bulunan diğer unsurlarla girilen etkileşim, her bir aktörün politikalarını kurgularken başvuracağı başat kaynaktır.

Tehdidin Dengelenmesi

Bu çalışmanın yaslandığı bir diğer teorik kabul ise dengelemedir. Dengeleme kavramı, yine realist kuramın yapıtaşlarından olup, uluslararası politikanın da açıklayıcılık kapasitesi yüksek kavramlarındandır. Bu çalışmada sıklıkla kullanılacak olduğundan, ikili ilişkilerin özellikle yakınlaşma dönemlerinin arkaplanını, kimi zaman 'ortak tehdit' olarak çerçevelenen tehditlerin dengelenmesi[39] oluşturmaktadır.

Dengeleme kavramının bizatihi kendisi, uluslararası politika analizlerinin uzun yıllar boyunca merkezinde olan bir kavram olması hasebiyle, netleştirilmeye muhtaçtır. Bu çalışmada tercih edilen perspektif, Stephen Walt'un 'rafine ettiği' tehditlerin dengelenmesi kavramıdır.

---

[36] A.g.e., s. 32.
[37] A.g.e., ss. 33.
[38] A.g.e., ss. 44-48.
[39] Tehditlerin dengelenmesi ve uluslararası politikada ittifak kurulum süreçlerinin değerlendirmesi için bknz. Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, USA, 1987.

Uluslararası politika literatüründe daha ziyade güçler dengesi olarak yer tutan kavram, bir aktörün diğer aktörlere kıyasla güçlenmesi durumunda, kendisinin o diğer güçlerin kuracağı bir ittifak doğrultusunda dengelenmesini salık vermektedir.[40] Bu aşamada, dengelenmesi gereken aktör, göreceli güçlenen aktördür. Lakin Walt, Ortadoğu siyasi tarihinden örnekleri analiz ettiği çalışmasında, aktörlerin göreceli güçlenen aktörleri dengelemesinden ziyade, tehdit teşkil eden aktörlerin dengelendiğini vurgulamaktadır. Bir diğer ifadeyle, aktörler ancak tehdit olarak algıladıkları aktörleri dengelemek için uğraşırlar.[41]

Bu bağlamda söylenmelidir ki göreceli olarak güçlenen aktörlerin dengeleme mekanizmasına muhatap olması söz konusu değildir. Bu kavramsal düzenlemeyle birlikte Walt, tehdidin dengelenmesi kavramının aslında güçler dengesi kavramının bir devamı olduğunu ve hatta onun rafine edilmiş bir versiyonu olduğunu özellikle belirtir.[42]

Tehdidin dengelenmesi, Walt'a göre temelde iki ana hamleyle mümkün olabilir. Bunlardan biri tehdit olarak görülen aktörün peşine takılmak (*bandwagoning*) ve bir diğeri ise başka aktörlerle temasa geçip tehdit olarak görülen aktörü dengelemek.[43] Bu iki ana davranış kodu, devletlerin bir diğerini dengelemek noktasında ve dahi bekalarını garantiye almak hususunda uyguladıkları temel stratejilerdir. Bu bağlamda devletler, karşılarında bir tehdit belirdiği andan itibaren onu dengelemeye uğraşırlar. Bu dengeleme süreci, ya tehditle bir biçimde optimum bir uzlaşı sağlamak suretiyle peşine takılarak ya da ona rakip olabilecek potansiyel aktörlerle işbirliğine giderek tehdidin karşısında yeni bir denklem oluştururlar.[44] Türkiye'nin İsrail politikasını kurgularken karşımıza sıklıkla çıkan söz konusu dengeleme süreçleri, özellikle bölgesel ve ulusal düzeydeki meydan okuyucularını pasivize edebilmek adına işlevselleşmiştir.

Bu çerçeveden bakıldığında, 1950'lerdeki yakınlaşmanın gerekçeleri anlaşılabilir. Bölgesel düzeyde ortaya çıkan revizyonist devletlere karşı statükocu bir pozisyon serdeden iki ülke, 1950'li yıllarda da revizyonist Arap rejimlerinin dengelenmesi ihtiyacıyla bir diğerine yakınlaşmıştır. Keza 1990'lardaki yakınlaşma, bu sefer İran'ın da revizyonist amaçlar güden bir devlet olarak belirmesiyle 'ortak tehditlerin' sayısını arttırmış, ama yine bölgesel tehditlerin dengelenmesi noktasında işlevselleşmiştir. Özellikle Türkiye açısından

[40] Michael Sheehan, *The Balance of Power: History and Theory*, Routledge, New York, 2000, ss. 1-24.
[41] Stephen M. Walt, a.g.e., s. 21.
[42] A.g.e., s. 5.
[43] A.g.e., s. 17.
[44] A.g.e., ss. 18-19.

konuya bakıldığında, 1990'larda ulusal güvenlik kaygılarının had safhaya çıktığı ve 'iki buçuk savaş' teorisinin gündemde olduğu bir dönemde İsrail, hem Ege Denizi ve Kıbrıs üzerinden Türkiye'yi stratejik olarak çevreleme niyetindeki Yunanistan'ı, hem PKK'ya ev sahipliği yapacak kadar yoğun destek veren Suriye'yi, hem de Türkiye'deki seküler sisteme sıklıkla söylem düzeyinde saldıran İran'ın dengelenmesini sağlayan başlıca aktör olmuştur. Bu bağlamda, dengeleme kavramı iki ülke ilişkilerinin tarihinde özel bir öneme sahip olup, bu çalışmanın da sıkça başvuracağı bir referanstır.

Tezin Araştırma Evreni

Bu çalışmanın tarih aralığı seçilirken de belli başlı bir takım faktörler göz önünde bulundurulmuştur. Çalışmanın ilk aşamalarında Türkiye-İsrail ilişkilerinin sadece iktidarda bulunan bir partinin (AK Parti) dönemi olarak telakki edilmesi ve bu minvalde değerlendirilmesi uygun görülmüşse de ilerleyen dönemlerde bu yaklaşımın çok da gerçekçi olmadığı anlaşılmıştır.

İlk olarak, 11 Eylül 2001'de El Kaide tarafından gerçekleştirilen İkiz Kuleler Saldırısı salt bir Amerikan ulusal güvenlik sorunu olmaktan çok öteye anlamlar ihtiva ettiğinden, kısa ve orta vadede ürettiği sonuçlar itibariyle hem Türkiye'nin hem de İsrail'in dış politikasına olağandışı tesirler bırakmıştır. Hem saldırıların taşıdığı İslami motifler hem de Türkiye'deki iktidar partisinin İslamcı pozisyonları, 11 Eylül tarihini pek çok bağlamdan anlamlı kılmaktadır. Bu tarihten sonraki baskı ortamının da etkisiyle AK Parti uluslararası düzlemde, zaten ulusal düzlemde de karşılaştığı iktidarına yönelik gayri meşrulaştırıcı girişimlerin de katkılarıyla, klasik Türk dış politika yapısını koruyan ve bu minvalde çalışan bir parti görünümü vermiştir. Bu bağlamda, Türkiye-İsrail ilişkilerinin seyrini, 11 Eylül girdisi olmaksızın değerlendirmek, kuşkusuz oldukça eksik bir sonuca ulaşmamıza sebep olur. Bu nedenle, bu çalışmanın ilk bölümünü 11 Eylül Evresi oluşturmaktadır.

Çalışmanın 2016'ya dek sürdürülmesinin de bağlamsal bir önemi mevcuttur. İki ülke ilişkileri açısından, özellikle de düzeyler arası bir minvalde değerlendirildiğinde, 2016 yılının taşıdığı önem rahatlıkla fark edilebilir. 2016 yılının başlarında artık açıktan zikredilen 'İsrail'e duyulan ihtiyacın karşılanması gereği', Türk dış politikasındaki dönüşümün de işaret fişeklerindendir. Hem bizzat Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın dile getirmiş olması hem de İsrail tarafının kamuoyuna yansıdığı ölçülerde Doğu Akdeniz'deki münhasır ekonomik sahasında keşfettiği doğalgaz kaynaklarına optimum güzergah olarak gördüğü Türkiye'nin peşinde koşması, iki ülkeyi hızlı bir şekilde yakınlaştırdı. Kaldı ki

dönemselleştirme alt başlığında da görülebileceği üzere, Türkiye'nin dış politikada yaşadığı yalnızlığı ve bu yalnızlık üzerinden ortaya çıkan ve irileşen tehditleri dengeleme ihtiyacı, 2016 yılının Türkiye-İsrail ilişkileri açısından kritik bir yıl olduğunu da tescillemektedir.

Tezin Araştırma Soruları

Bu çalışma, ilgili olduğu tarih aralığı ve konusunun bizatihi kendisi itibariyle, ikili ilişkilerin pek çok bağlamdan etkilendiği tespitiyle yola çıkmaktadır.

Öncelikle, araştırma sorunsallarından biri olarak da kabul edilen ve genel kabul görmüş 'AK Parti'nin/Recep Tayyip Erdoğan'ın İslamcılığı, Türkiye-İsrail ilişkilerinin gidişatını belirledi' varsayımı[45], bu çalışmanın da çıkış noktalarındandır. Bu çalışmada, yukarıda belirtilen ifadenin aksine, iki ülke ilişkilerinin değişiminde ve dönüşümünde salt bireysel kapasitelerin etkisinin oldukça sınırlı olduğu varsayımı kabul edilmektedir.

Ayrıca bir partinin ideolojik pozisyonları da bir ülkenin dış politikasını başat bir biçimde belirleyebilecek bir güce sahip değildir. Bu çalışmanın kabul ettiği ölçülerde, dünya üzerindeki her devlet yapısal bir çerçeve içerisinde hareket eder ve ideolojik formasyonlar, bu süreçte minimum etki sahibi olabilir. Kaldı ki ideolojik konumlanmalar ve politik tercihler belirleyici bir etkiye sahip olsa bile Türkiye'nin Filistin Sorunu kapsamındaki tutumu, Türkiye'nin İsrail siyasetini belirleme açısından oldukça kısıtlı bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda temel varsayımlardan biri olan 'Türkiye'nin İsrail siyasetini Filistin'deki gelişmelerin belirlediği' iddiası, külliyen olmasa dahi büyük ölçüde yanlıştır. Bu çalışma kapsamında ortaya konulduğu üzere, Türkiye'nin İsrail siyasetini belirleyen parametrelerden birisi asla Filistin Sorunu değildir. Türkiye'nin İsrail siyaseti, daha ziyade uluslararası, bölgesel ve ulusal düzeylerde ortaya çıkan meydan okumalar tarafından belirlenmektedir.

Bir diğer sorunsal ise Türkiye'deki sivil-asker dengesindeki dönüşümlerin Türkiye-İsrail ilişkilerinde başat rol oynadığı varsayımıdır. Yine bu çalışmanın çıkış noktalarından birini oluşturan bu varsayım, ikili ilişkilerin genel gidişatının etkilenmesinde katkısı bulunan faktörlerden yalnızca biridir ve esaslı belirleyeni değildir. Son yıllarda yapılan

[45] Bu varsayımın hem ulusal hem de uluslararası basında çıkan yazılarda sayısız karşılığı bulunabilir. Uzun yıllar İslamcı kökleri sebebiyle eleştirilen AK Parti'nin, Türkiye-İsrail ilişkilerinde de İslamcı bir ton tutturması sebebiyle, ilişkilerin kötüleşmesine neden olduğu vurgulanagelmiştir. Lakin bu varsayım, 'hazır müşterisi' olduğundan kabul görmüş olsa da analitik bir perspektifle konu incelendiğinde karşımıza ilişkilerin tek boyutlu bir okuması çıkmaktadır. Hâlbuki söz konusu kapasite, sadece ve sadece ulusal ve bireysel düzeyin açıklayıcısı olabilir.

çalışmalarda sıklıkla vurgulanan bu husus[46], ilişkilerin iyileşmesi-kötüleşmesi ikiliğinin tamamını açıklayabilecek bir potansiyele sahip değildir. Kaldı ki bu çalışmanın temel kabulü, ikili ilişkileri belirleyen bir evren olduğu üzerinedir. Ulusal düzeyde meydana gelen gelişmeler, ikili ilişkileri oldukça kısıtlı bir biçimde açıklayabilir.

Çalışmanın ilerleyen safhalarında da detaylıca aktarılacağı üzere, hususiyetle sistemik/yapısal kısıtlar ve imkânlar, iki ülke ilişkilerinin ana zeminini belirlemektedir. Fakat bu çalışmanın temel iddiası, Amerikan hegemonyasından bağımsız bir biçimde, dönüşen küresel güç dengelerinin ve bu dengelerin bölgesel-ulusal yansımalarının belirleyici olduğu yönündedir. Bu bağlamda, özellikle de Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinin gidişatı, diğer herhangi bir ülkeyle olan ilişkilerinden oldukça bağımsız bir ölçüde, ABD'nin küresel ve/ya bölgesel konumuyla yakından ilgili gibi gözükmektedir. Hatta uzun yıllar boyunca algılandığı ölçülerde Amerikan hegemonyası, Türkiye-İsrail ilişkilerinin temel belirleyicisi olarak görülmüştür. Bu çalışma kapsamında da belli tarih aralıkları itibariyle Amerikan etkisinin gücü kabul edilmektedir. Fakat ilişkilerin sürekliliğini ve kopuşunu tamamıyla Amerikan hegemonyası üzerinden okumak, kuşkusuz büyük bir yanılsamadır. Bu bağlamda, bu çalışmanın iddialarından biri de Amerikan hegemonyasının iki ülke ilişkilerindeki dinamiklerini radikal biçimde dönüştürebildiği yönündeki argümanı reddetmektedir.

Bu çalışma da yukarıda anılan sorunsalın, salt bir ülkenin iktidarında bulunan İslamcı bir partinin ilgili ülkeyle ilişkilerin seyrine radikal etkiler yapamayacağını vurgulamaktadır. Ulusal düzeydeki sivil-asker ilişkilerinin iki ülke ilişkilerinin gidişatı açısından ancak belirleyici parametrelerden biri olabileceğini kabul etmektedir. Ayrıca Amerikan hegemonyasının güçlü veya zayıf bir görünüm arz etmesinin, Türkiye'nin İsrail siyasetini belirleme noktasında oldukça silik bir etkiye sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bunun çok daha ötesinde, metodolojik bir perspektifle incelenmesi elzem olan ilişkiler; uluslararası, bölgesel ve ulusal kapasitelerin çıktılarının ortaklaşa ürettiği panoramik bir resmi yansıtmaktadır.

İlişkilerin Dönemselleştirilmesi

Bu çalışmada, Türkiye-İsrail ilişkilerinin 2001-2016 periyodu incelenmektedir. Türkiye-İsrail ilişkilerinin 1949'dan bu yana inişli-çıkışlı da olsa sürdüğünü düşünürsek, tez çalışmasının bizatihi çalışma sahası bir dönemi işaret etmektedir. Fakat söz konusu

[46] Sivil-asker dengesindeki dönüşüm üzerinden Türkiye-İsrail ilişkilerindeki dönüşümü açıklamaya çalışan eserlerden bazıları için bknz. Ali Balcı, *Dış Politikada Hesaplaşmak: AK Parti, Ordu ve Kemalizm*, Etkileşim Yayınevi, İstanbul, 2015

dönem, lineer bir doğrultuda izlenen ilişkileri yansıtmamaktadır. Bu sebeple, söz konusu dönemin alt-dönemlerini belirginleştirmek, Türkiye-İsrail ilişkilerinin bu periyodunu incelemeyi kolaylaştıracak, konunun bağlamlarını anlaşılabilir kılacaktır. Kaldı ki bu alt-dönemselleştirme, belli başlı bir takım faktörlerin farklılaşması sebebiyle de bir zorunluluktur. Her bir alt-dönem, farklı parametrelere sahip olduğundan, Türkiye-İsrail ilişkilerinin bu tarih aralığını yeni dönemselleştirmelerle anlamak elzemdir.[47]

Bu aşamada, Kenneth Waltz'un vurguladığı sistemik etki, başat önem taşımaktadır. Neorealizmin bu temel önermesi, Türkiye-İsrail ilişkilerinin de ana belirleyicisi konumundadır. İki ülke ilişkilerini incelerken, Amerikan hegemonyasının kısıtlayıcılığını belirtebilmek amacıyla, girişilen dönemselleştirme çabası iki ana bölümde yoğunlaşmıştır. Bunları; hegemonik ve post-hegemonik dönem olarak belirginleştirmek, uygun düşmektedir. Hegemonik dönem olarak anılan devre, 11 Eylül Evresi olarak isimlendirilmiştir. Post-hegemonik dönem ise iki alt bölüme ayrılmış ve 'One Minute' ile 'Mursi Sendromu' Evreleri olarak isimlendirilmişlerdir.

Bu çalışma, yukarıda anılan doğrultuda, yeni bir dönemselleştirme çabasını da öne çıkarmaktadır. Uluslararası, bölgesel ve ulusal düzeylerdeki değişimler, bu dönemselleştirmeleri de belirginleştiren unsurlar olarak baz alınmaktadır.

a. 11 Eylül Evresi (2001-2009)

11 Eylül Evresi ismi verilen bu alt-dönemi diğer alt-dönemlerden farklılaştıran faktörleri belirginleştirmek için analiz düzeyleri bağlamında bir kategorizasyona gitmek gereklidir. Buna göre:

[47] Bu çalışmada kullanılan özgün dönemselleştirme, bir açıdan Ali Balcı'nın *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar* isimli eserinde kullandığı çerçeveyle benzerlik göstermektedir. Yazar da bu çalışmadaki çerçevenin bir benzerini kullanmış ve genel hatlarıyla Türk Dış Politikası'nı dönemselleştirirken 2001-2016 periyodunu kapsayacak ölçülerde dört farklı dönemselleştirme yapmıştır. "Avrupa Birliği Ekseninde Dış Politika 1999-2002", "AK Parti Dönemi Dış Politikası 2002-2009", "Davutoğlu Dönemi Dış Politikası 2009-2013" ve "Yapısal Krizler Sarmalında Dış Politika 2013-2017" başlıklarıyla dört farklı alt dönemselleştirme yapan Balcı, bu yaklaşımlarını daha ziyade Türkiye'deki iktidar partisinin ve ileri gelenlerinin ideolojik pozisyonlarını baz alarak gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda Balcı için dış politikanın temel belirleyici ilkesi, bireysel düzeydeki gelişmelerdir. Hâlbuki bu çalışmanın temel iddiası ise bireysel düzeyin Türkiye'nin İsrail siyasetini belirleme noktasında açıklayıcı bir güce sahip olmadığıdır. Ayrıca Balcı, AK Parti öncesi ve sonrası arasındaki sürekliliği de bu dönemselleştirme çabasıyla ıskalamaktadır. Bu çalışmada ise bireysel düzeyin açıklama kapasitesinden yoksunluğu esas alınarak, AK Parti öncesi ve sonrası arasında jeopolitik bir perspektif sürekliliği olduğu iddia edilmektedir.
Ayrıca Tarık Oğuzlu'nun Türk dış politikasını irdelediği makalesi de benzer bir tasnife girişmektedir. Detaylı bilgi için bknz. H. Tarık Oğuzlu, "Turkish Foreign Policy in a Changing World Order", *All Azimuth*, Vol. 9 No. 1, 2018, ss. 127-136.

I. Uluslararası bağlamda; Amerikan varlığının küresel çapta yeniden inşa edilmesi başat önemdedir. 11 Eylül saldırılarıyla birlikte Amerikan gücü, hegemonik pozisyonunu yeniden inşa sürecine girmiş ve buna mukabil, hem Afganistan hem de Irak'ta gerçekleştirdiği askeri harekâtlarla birlikte tüm dünyadaki ağırlığını fazlasıyla hissettirmeye başlamıştır. Söz konusu terör saldırıları, hem Amerikan operasyonlarına belirgin bir meşruiyet temeli sağlamış hem de Amerikan müttefiklerine 'terörle mücadele' adı altında ulusal/bölgesel sorunlarıyla ilgili bir alan açmıştır.

II. Bölgesel bağlamda; ABD'nin hem Afganistan hem de Irak'ı işgal etmesi, bölge devletleri üzerinde rahatlıkla hissedilir bir ağırlık yaratmıştır. Özellikle Irak'taki bilfiil Amerikan askeri varlığı, bölge devletlerinin ABD'yi hesaba katmaksızın hareket edememesi sonucunu doğurmuştur. Türkiye'nin bu bağlamda Irak'ta yaşadığı bir takım krizler de Amerikan varlığının yeterince hesaba katılmamasından kaynaklanmıştır. Örneğin, tarihe Çuval Krizi olarak da geçen 4 Temmuz 2003'teki kriz, Amerikan askerlerinin Süleymaniye'de bulunan Türk Özel Kuvvetleri'ne yönelik olarak yaptığı 'terör operasyonunun' tarihidir. Bugün itibariyle artık ziyadesiyle netlik kazanmış bir olgu olarak, düzenlenen bu operasyon Türkiye'ye bölgede 'haddini bildirme' çabası olarak değerlendirilmektedir. Amerikan varlığını hesaba katması gerektiğini kavrayan Türkiye, hegemonik gücün politikalarıyla da uyumlu olarak, komşularla sıfır sorun kavramını ortaya atmış ve komşularına yönelik politikasını daha ziyade yumuşak güç enstrumanlarına devretmiştir. Özellikle 1990'lardaki askeri vesayetin de etkisiyle, bölgeye dönük söyleminde sıklıkla askeri güç seçeneklerini vurgulayan bir devletin böylesine bir dönüşüm geçirmesi, kuşkusuz bölge siyasetindeki diyalog kanallarını da güçlendirmiş ve üretilen İslami tonlu medeniyet söylemi de Osmanlı bakiyesi coğrafyada tesir etmiştir. Bu minvalde, Türk dış politikasının bölgesine yönelik kurguladığı söylem ve pratik, daha ziyade yumuşak güç enstrumanlarının devreye sokulmasını beraberinde getirmiştir. Bu evre kapsamında Türkiye'nin İsrail siyaseti, Amerikan hegemonik baskınlığını esas alarak,

İsrail'le ilişkilerini bir biçimde korumaya dönük refleksler geliştirmesine zemin oluşturmuştur. Türk hükümetinden İsrail'e yönelik ziyaretler, İsrail-Suriye ilişkilerinde arabuluculuk faaliyetleri vb. gelişmeler, bu bağlamda görülmelidir. Ayrıca Yahudi lobisinin ABD'deki gücü de Türkiye'nin bu evrede İsrail'le ilişkilerini ABD politikası kapsamında araçsallaştırmasını beraberinde getirmiştir.

III. Ulusal bağlamda; Türkiye'deki sivil-asker ilişkilerindeki ordu baskınlığı ve AK Parti'nin iktidarını süreç içerisinde orduyla 'iyi geçinerek' konsolide etme çabası, bu epizodun belirgin özelliklerindendir. Öncelikle 1990'larda artık iyice görünür bir hal kazanan askeri vesayet, iç siyasetten dış ilişkilerin dizaynına kadar geniş bir alanda zuhur etmiştir. 1996'da İsrail'le yapılan askeri anlaşma, bu bağlamda ilgi çekici bir örnektir. Devletin ilgili bakanlarının dahi haberi olmadan gerçekleşmiş olan söz konusu anlaşma, Türkiye'deki askeri yetkililerin kendilerine açtıkları ekstra alan sayesinde mümkün olmuştur. Bu dönemin belirgin siması olarak Genelkurmay 2. Başkanı Org. Çevik Bir, İsrail ile ilişkileri neredeyse tamamen 'yöneten' bir pozisyonda bulunmuştur. Bütün bunları destekleyici bir süreç olarak gelişen 28 Şubat Post-modern Darbesi de askeri kesimin politikadaki ayağını konsolide etmiştir. Bu minvalde AK Parti iktidarı, politika üretimi noktasında, bu askeri vesayetin görece kurumsallaşmış versiyonunu 2002'de yönetimi devraldığında karşısında bir rakip olarak buldu. İktidarının ilk yıllarında sıklıkla İslamcı geçmişi deşilen ve önüne konulan parti ileri gelenleri, söz konusu askeri vesayetin de dengelenebilmesi adına, yumuşak bir söylem benimsemiş ve orduyu, bizzat 'kendi silahıyla' vurarak, AB uyum yasalarını hızlandırmak suretiyle askeri vesayetin göreceli olarak gerilemesini sağlamıştır. Lakin bu dönem, özellikle de AK Parti'nin 2007 yılı seçimlerinde elde ettiği %46'lık oy oranına değin, orduyla ve dolayısıyla askeri vesayetle 'iyi geçinmeye' çalıştığı bir periyodu simgelemektedir.

b. ‘One Minute!’ Evresi (2009-2013)

One Minute! Evresi olarak isimlendirilen bu evre, ismiyle müsemma, Davos Zirvesi’nde Başbakan Erdoğan’ın İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres’e şöhretli çıkışını ifade etmektedir. Bu dönem, aslında kelimenin birebir karşılığıyla söylemek gerekirse, Türkiye’nin bölge siyasetinde ‘Bir dakika!’ dediği dönemi de simgelemektedir. One Minute! Evresi’nde o güne değin uluslararası ve özellikle bölgesel siyasette edinilen politik sermayenin aktive edildiği yıllara şahit olunmuştur. Bu bölümün temel belirleyenlerini yine analiz düzeylerine ayırarak kategorize ettiğimizde karşımıza aşağıdaki sonuçlar çıkmaktadır:

I. Uluslararası bağlamda; 2000’lerin ilk yıllarında 11 Eylül saldırılarıyla elde ettiği ‘meşruiyete’ binaen hegemonik pozisyonunu güçlendirmek adına giriştiği savaşlardan pek çok bağlamda yorulan Amerikan yönetimi, düşüş emareleri de göstermeye başlamıştır. İlk başta 2007 yılında net bir takvimle ortaya konan Irak’tan askeri geri çekiliş, bölge devletlerinin elini rahatlatan bir gelişme olarak görülmüştür. Ayrıca 2008 yılında patlak veren Mortgage Krizi, Amerikan piyasalarını ve büyük şirketlerini zor duruma sokmuş ve kısa sürede küresel bir kriz halini almıştır. O dönemler için sıklıkla konuşulan bir husus olarak Batı medeniyeti, 1929 Büyük Buhranı’na da atıfla, tarihinin en büyük mali kriziyle karşı karşıya kalmıştır.

II. Bölgesel bağlamda; Başbakan Erdoğan ile İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres’in katıldıkları Davos Zirvesi’ndeki kriz, bu dönemin temel belirleyicilerindendir. İsrail’e, 2008 yılının son günlerinde Gazze’ye yönelik olarak kalkıştığı askeri harekâttan ötürü sert tepki veren Türkiye, bu krizi derinleştirerek İsrail’i izole etme politikası izlemeye başlamıştır. Davos Krizi, peşisıra pek çok irili ufaklı krize de zemin hazırlamış ve Türkiye’nin bölge siyasetinin ana unsurlarından biri haline gelmiştir. Yine bu dönemde, Türkiye’nin BM Güvenlik Konseyi’ne geçici üye olarak seçilmesi, İsrail’i merkeze alarak üretilen Ortadoğu söylemine önemli bir platform olarak algılanmış ve bölge siyasetine yönelik söylemin gücü, hususiyetle BMGK üyeliği vasfıyla gerçekleşmiştir. Ayrıca yine bu BMGK üyeliği sayesinde

İran üzerinden gelişen nükleer gerginlikte de girişimlerde bulunulmuş ve küresel bir sorun olarak pazarlanan İran nükleer sorunu üzerinden Türkiye, küresel görünürlüğünü de arttırmıştır. Bu bağlamda, Brezilya ile 2010 yılında geliştirilen bir süreçle birlikte, İran'ın nükleer politikalarını dizginlemek için geliştirilen Amerikan öncülüğündeki yaptırım politikalarına ciddi bir alternatif sergilenmiştir. Hatta özellikle de bu yüzden Türkiye, Batı ekseninden çıkmış olmakla itham edilmiş ve yine bu dönemde göreve getirilen MİT Müsteşarı Hakan Fidan'ın henüz göreve gelmediği bir dönemde ismi üzerinden İsrail merkezli tazyikler söz konusu olmuş ve kendisi, İsrail hakkındaki istihbaratları İran'a vermekle suçlanmıştır.

III. Ulusal bağlamda; 2007 genel seçimlerinde elde edilen %46'lık oy oranıyla AK Parti, pozisyonunu konsolide etmiş ve akabinde gerçekleşen darbe soruşturmalarıyla birlikte iyiden iyiye askeri vesayet görünmezleşmiştir. 2007'de elde edilen %46'lık oy oranı ve akabinde gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle birlikte AK Parti idaresindeki devlet mekanizması, iktidara geldiği günden bu yana ilk defa Cumhurbaşkanlığı makamını da elde ettiğinden, yönetsel anlamda daha uyumlu bir görüntü arz etmiştir. Ayrıca o günlere değin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'le yaşanan pek çok 'kriz', Bu bağlamda, 2007'de başlayan ilk soruşturmalarla birlikte kamuoyunda 'Ergenekon Davaları' olarak bilinen süreç başlamış ve bu kapsamda pek çok emekli ve muvazzaf rütbeli asker tutuklanmıştır. Bu durum, hem AK Parti'nin siyaseten konumunu pekiştiren hem de askeri vesayetin gerilemesini tescilleyen bir olgu olarak karşımıza çıkar. Çok sonraları soruşturmaların çoğunlukla 'kumpas davaları' oldukları anlaşılmış ve bu soruşturmaları yürüten savcı ve hâkimlerin FETÖ iltisaklı oldukları tespit edilmiş olsa da söz konusu dönemde askeri vesayetin geriletilmesi bağlamında işlevselleşmediğini iddia etmek neredeyse imkânsızdır.

c. Mursi Sendromu Evresi (2013-2016)

Mursi Sendromu Evresi olarak isimlendirilen bu evrede ikili ilişkilerin temel belirleyicisi, Türkiye'deki AK Parti'nin iktidarına yönelen iç ve dış tehditlerdir. Bu

süreçte ilk olarak Gezi Kalkışması ile ortaya çıkan toplumsal kalkışma ve iktidarın değişimine yönelik talepler, akabinde Mısır'da Müslüman Kardeşler iktidarına yönelik gerçekleştirilen askeri darbeyle birleşince, AK Parti açısından iktidarın gayri meşru yöntemlerle indirilme tehlikesine dair kaygısı güçlenmiştir. 2013 yılının yaz ayları itibariyle devreye giren bu yeni ve güçlü algı, ikili ilişkilerin de temel belirleyicisi olarak gözlemlenebilir. Bu evrenin devamında da AK Parti ve dolayısıyla Türkiye, dozu giderek artacak olan çeşitli meydan okumalarla karşı karşıya kalmıştır.

I. Uluslararası bağlamda; ABD'nin Obama yönetimi altında giderek kan kaybediyor görüntüsü vermesi, çekingen ve yer yer pasif bölgesel politikaları sebebiyle Amerikan gücünün düşüşe geçtiğine yönelik yoğun bir tartışma ortamı gelişmiştir. Bu bağlamda ortaya çıkan kimi gelişmeler de uluslararası düzeyde sistemik bir takım dönüşümlerin nihayet hayat bulduğuna delalet etmektedir. Özellikle Rusya'nın askeri müdahaleleri ve toprak ilhakı gerçekleştirmesi ve ayrıca İran'ın uluslararası toplumun önde gelen ülkeleriyle imzaladığı nükleer anlaşma, ABD'nin en azından bölgesel düzeyde görünürlüğünü kısıtlamıştır. ABD hegemonyasının silikleşmesi, bölgesel rekabetleri ve yeni dengelemeleri gündeme getirmiş ve Türkiye-İsrail ilişkileri de bu bağlamın etkileriyle şekillenmiştir.

II. Bölgesel bağlamda; özellikle Arap Baharı sürecinin artık ters bir yönde ilerlemesi ve statükocu Körfez monarşilerinin ve İsrail'in ulusal/rejim güvenliklerini garantiye alacak bir minvalde yürümesi, yeni dönemi betimleyen ana motiflerdir. Mısır'da gerçekleşen askeri darbe, Müslüman Kardeşler iktidarına son vermekle kalmamış, Arap Baharı olarak güzellenen sürecin de sonunu imlemiştir. Bu açıdan bakıldığında, Arap demokratikleşmesi açısından tarihi bir fırsat olarak görülen söz konusu süreç, büyük bir hüsranla nihayete ermiş ve bölgesel düzeyde normatif söylemlerin yerini ulusal güvenlik kaygıları ve politikaları almıştır. Bölgesel düzeyde incelendiğinde bu dönem, bölge ülkelerinin

özellikle de İran'ın güvenlikleştirildiği bir dönem olmuştur. Nükleer faaliyetleri bir yana, Arap Baharı'nın etkilediği ülkelerde nüfuzunu arttırmaya çalışan İran'ın agresif politikaları, başta Suudi Arabistan ve İsrail olmak üzere pek çok bölge devletini yakından ilgilendirmiştir. Bu bağlamda Türkiye de, İran'ın yayılmacı niyetlerine karşı zaman zaman İran karşıtı bir ortak pozisyonda diğer ülkelerle buluşabilmiştir. Türkiye-İsrail ilişkileri, bölgesel düzeyde ortaya çıkan bu yeni gelişmelerin çerçevesinde ilerleyebilmiştir.

III. Ulusal düzeyde; Gezi Kalkışması ile başlayan süreç, giderek artan bir trendi de işaret eder minvalde, iktidarın bir biçimde devrileceğine yönelik kanaatlerin yoğunlaşmasına ve kaygıların artışına şahit olmuştur. FETÖ yapılanmasının devletin bürokratik katmanlarındaki konumunu devletin yönetimini ve ulusal güvenliği terörize edebilecek ölçülerde aktive etmesiyle birlikte, Türk siyasal tarihi de oldukça yeni bir fenomenle karşılaşmıştır. 7 Şubat 2012 MİT Krizi'yle başlayan saldırılar, 17-25 Aralık 2013'teki 'Yolsuzluk Soruşturması' ve nihai kertede de 15 Temmuz 2016'daki Askeri Darbe Girişimi'ne kadar götürülmüştür. FETÖ'nün sivil ve askeri bürokrasideki elemanları vasıtasıyla gerçekleştirebildiği söz konusu süreçler, Türkiye'nin bu dönemde ulusal güvenliğini doğrudan etkileyen bir içerik sunmuştur. Söz konusu yapının dış bağlantıları da hesaba katıldığında, Türkiye-İsrail ilişkilerini oldukça yakında ilgilendiren bir sürecin yaşandığı iddia edilebilir. Bu bağlamda özellikle Recep Tayyip Erdoğan ve AK Parti, tıpkı Mısır'da Müslüman Kardeşler'in ve cumhurbaşkanlığına taşıdıkları Muhammed Mursi'yle benzer bir akıbete uğrayacakları, gayri meşru bir askeri darbeyle görevden uzaklaştırılabileceklerini göz önünde bulundurarak, tamamıyla ulusal güvenlik perspektifinden hamleler geliştirmeye başlamışlardır.

BİRİNCİ BÖLÜM
İLİŞKİLERİN ANALİTİK TARİHÇESİ (1949-2001)

Türkiye-İsrail ilişkileri, İsrail bağımsızlığını kazandıktan sadece bir yıl sonra resmi olarak tesis edilmiştir. Bu dönemin şartlarını sorguladığımızda, her tarihi dönem gibi kendine has koşulları olduğundan, Türkiye'nin İsrail'i bir Müslüman devlet sıfatıyla tanımakta neden bu kadar acele ettiğini de anlayabiliriz.

İkili ilişkilerin diplomatik düzeyde tesis edildiği 1949 yılı itibariyle yarattığı sonuçlar, hem Türkiye hem de İsrail açısından stratejik önemde görülmüştür. Türkiye açısından NATO gibi Batılı kurumlara giriş sürecinde anahtar rolü atfedilen İsrail'in tanınması, uzun vadede üreteceği algılar bağlamında Arap dünyasından izole edilmesine ve ivedi ulusal çıkar alanlarında sıkıntılar yaşamasına sebep olacaktır. İsrail açısından ise söz konusu ikili ilişkilerin tesisi, kurulduğu tarih itibariyle içerisine düştüğü diplomatik yalnızlığı bölgesel düzeyde aşmaya yardımcı bir ülke olarak Türkiye'nin varlığıyla amacına ulaşacaktır.

İkili ilişkilerin kurulduğu 1949'dan 2001 yılına kadar olan periyodun analitik bir anlatımla ele alınacağı bu bölümde, analiz düzeylerinden faydalanarak, söz konusu ikili ilişkiler uluslararası, bölgesel ve ulusal düzeylere sınıflandırılarak incelenecektir. Kuramsal olarak neorealist bir yaklaşımın benimsendiği bu incelemede, başlıca kavramsal araç olarak tehdidin dengelenmesi anlatımın ana gövdesini oluşturacaktır.

Ayrıca söz konusu tarih aralığı, ilişkilerin inişler ve çıkışlar yaşadığı bir dönemi de simgelediğinden, üç ayrı dönemselleştirmeye tabi tutulacaktır. Bunlardan ilki, 1949-1964 yıllarını kapsayan ve 'Hegemonik İstikrar' olarak isimlendirilen dönemdir. 1964-1980 yıllarını kapsayan ikinci dönem ise 'Asimetrik Çıkarlar' olarak isimlendirilmiştir. 1980-2001 periyoduna ise 'Pax Americana'nın Restorasyonu' ismi uygun görülmüştür.

Her bir dönemin belirleyici niteliklerinde yaşanan farklılaşmalar, isimlendirme tercihlerine de yansımıştır. Yukarıda ismi geçen bölümlerden ikisi, Hegemonik İstikrar ve Pax Americana'nın Restorasyonu dönemleri, Türkiye'nin İsrail politikasını kurgularken ABD faktörünü fazlasıyla hissettiği süreçleri işaret eder. Asimetrik Çıkarlar ise Türk ulusal çıkarlarının sistemik ve bölgesel faktörlerle girdiği çatışmalı ilişkiyi ifade edebilmek için

tercih edilmiştir. Bu çıkar çatışmaları neticesinde Türkiye, İsrail politikasında radikal değişikliklere gidebilmiştir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki söz konusu dönemselleştirme faaliyeti, bahsi geçen tarih aralıkları itibariyle en baskın nitelikleri ifade etmeye çalışır. Pek çok farklı faktörün de yine devrede olduğu söz konusu dönemlerde dış politika yapımı, baskısını en çok hissettiği konu başlıklarıyla anılmaya çalışılmıştır.

1.1.Hegemonik İstikrar Dönemi (1949-1964)

Hegemonik İstikrar olarak isimlendirilen bu dönem, ikili ilişkilerin tarifi açısından, daha ziyade sistemik düzeyde ortaya çıkan çift kutuplu uluslararası düzenin bir yansıması olarak telakki edilebilir. Soğuk Savaş yıllarının çetin bir dönemini simgeleyen söz konusu periyod, Türk dış politikasının belirlenme parametreleri açısından bakıldığında, Batı yanlısı bir tutumun baskınlığını simgelemektedir.

Uluslararası düzeyde, SSCB'den kaynaklanan tehdidin dengelenmesine ihtiyaç duyan Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın bitişinden itibaren içerisine düştüğü yalnızlığı Batı ittifakına yönelerek aşmıştır. Batı ittifakının 1952 yılı itibariyle somut bir parçası haline dönüşmesi, Türkiye'nin SSCB tehdidi karşısındaki yalnızlığına son vermiş ve Amerikan gücünün bir dengeleme unsuru olarak devreye girmesine zemin oluşturmuştur. Böylece Türk dış politikası, dönemin şartları bağlamında düşünüldüğünde, İsrail'e yönelik Batılı desteği gözlemlediğinden, İsrail'i diplomatik olarak tanıyarak NATO'ya giriş sürecini kolaylaştırmak istemenin de ötesinde, Batılı kimliğini ispatlamanın peşindedir.

Bölgesel düzeyde, 1952 yılı itibariyle Mısır'da gerçekleşen alt üst oluşun net bir çıktısı olarak beliren revizyonist Arap milliyetçiliğinin yarattığı tehdit düzeyi, onu dengeleyebilecek devletlerle işbirliğine gidilmesini kolaylaştırmıştır. Bu bağlamda, Mısır devlet başkanı Cemal Abdülnasır'ın temsil ettiği Pan-Arabist çizgi, hem İsrail'in varoluşsal kaygılarını arttırıyor hem de Türkiye'nin bölgesel çıkarlarını sekteye uğratıyordu. Böylece iki ülke, Pan-Arabizm tehdidini dengeleyebilmek adına bir diğerine yaklaşmakta herhangi bir sorun görmemiştir.

Ulusal düzeyde ise 1950 yılında gerçekleştirilen genel seçimler ve bu seçimler sonucunda iktidara yürüyen Demokrat Parti'nin tercihleri, temsil ettiği kitleler ve onlar üzerinden temellenen taşıyıcı değerler ön plana çıkmıştır. Bu dönemin ulusal düzeyde de belirgin politik pozisyonu, anti-komünizm faaliyetlerinin arttırılmasıdır. Ayrıca çevreyi temsil eden kitleler, Demokrat Parti vesilesiyle temsil edilmiş ve kent-kırsal geriliminin zirve noktalarından biri olarak dini değerler baskın bir politik söylem olarak kurgulanmıştır. Lakin her ne kadar dini referanslı retorik üretimi baskın olsa da Türkiye'nin bu dönemdeki İsrail politikasını belirleyen bir unsur olarak sayılamaz. Demokrat Parti, özellikle de Batıcı dış politikanın tepe noktalara ulaştığı ve Amerikan hegemonyasının belirgin bir dış politik istikrar sağladığı bir dönemi ifade etmektedir.

1.1.1.Uluslararası Düzey

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na katılmamış bir devlet olarak, savaşın bitimine doğru gerçekleştirilen Washington Konferansı'na katılım göstermeye hak kazanabilmek için, Hitler Almanyası'nın yenik düşeceği ayan beyan ortaya çıktığı bir dönemde, savaşın bitimine sadece aylar kala Almanya'ya savaş ilan etmiş ve kurulmakta olduğu aşikâr olan 'yeni dünya düzeninde' kendisine meşru bir yer açmaya çalışmıştır. Buna mukabil, bu büyük savaşın bariz mağlupları Avrupa devletlerinden oluşmaktaydı ve savaşın net kazananları ABD ve SSCB idi. Yani bir başka ifadeyle, iki savaş arası dönem olarak da isimlendirilen 1939 öncesi küresel güç dengeleri, bir daha eski haline dönemeyecek şekilde tahrip edilmiş ve yerle yeksan edilmiş Avrupa, güç skalasındaki belirleyici yerini kıta dışı güçlere, ABD ve SSCB'ye devretmiştir. İlerleyen zamanda süper güçler olarak anılacak bu iki devasa devlet, yeni dönemin mimarları olarak öne çıkmış ve yeni kurulan dünya düzeninin de, sahip oldukları ve propagandasını yaptıkları ideolojik tezat üzerinden, kaçınılmaz olarak iki kutbunu temsil etmişlerdir.[48]

Durum böyleyken, bir de üzerine Avrupa'da bu iki süper güç arasında bir paylaşım mücadelesi devam ederken, SSCB Türkiye'den de bir takım taleplerde bulunmuştur. Bu dönemin genel akışı içerisinde yadırganmayacak olan bu talepler, bir süper güce komşu olmanın ürettiği dezavantajlardan sadece biriydi. Söz konusu süreçte pek çok komşusuna yönelik müdahalelerde bulunmuş olan SSCB'nin Türkiye'den de taleplerde bulunması, Türk karar alıcıları ciddi bir krizle baş başa bırakmıştır. Bahsi geçen talepler ise hem Türkiye'nin sahip olduğu İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın 'ortak savunulmasını' hem de Türkiye'nin kuzeydoğu ucundaki Kars ve Ardahan'ın SSCB'ye devredilmesini içeriyordu.[49] Boğazların ortak savunulması talebi, Karadeniz'in güneydeki sıcak ve açık denizlere çıkış yolunu sağladığından, SSCB açısından tarihsel bir bağlamda jeostratejik anlamda büyük önem atfedilen bir konu başlığıydı. Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye'nin hükümranlığının tanındığı Boğazlar bölgesinde SSCB'yle ortak bir savunma hattı geliştirmek ise Türkiye'nin hükümranlık haklarına halel getirebilecek bir talepti. Ayrıca kuzeydoğu bölgesinden istenen topraklar da Türk karar alıcıları oldukça korkutmuş ve dengenin diğer ucundaki güce, yani ABD'ye hızlı bir savruluşu da beraberinde

[48] Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996, ss. 202-204.

[49] Bu iki talep, uzun yıllar Stalinist dış politikanın Türkiye ayağını simgeledi. Türk karar alıcıların haklı korkusuna yol açan Stalin, 1953 yılında ölene dek söz konusu talepler bir şekilde gündemde kalmıştır. SSCB'nin bahis mevzuu taleplerinden resmi olarak vazgeçişi, Stalin'in ölümünün hemen akabine denk düşmüştür.

getirmiştir.[50] Böylece ilk olarak, ABD'de vefat eden Türk Büyükelçisinin naaşı Missouri ismindeki zırhlı bir Amerikan denizaltısıyla 1946'da Türkiye'ye getirilmiş[51] ve ABD'nin Türkiye'yi destekleyen pozisyonu sembolik düzeyde deklare edilmiştir.

Türk dış politikasındaki Amerikan taraftarlığının temelleri de böylece atılmış olmaktaydı. Bundan böyle ABD'nin öncelikle Başkan Truman'ın ismiyle anılan doktrin vasfıyla 1947'de Türkiye'ye askeri yardımları söz konusu olmuştur. Ayrıca Avrupa'nın yeniden imar edilebilmesi için oluşturulan Marshall Fonu da 1948'de Türkiye'nin cüzi de olsa pay aldığı ve en azından 'safını belli ettiği' bir gelişme olmuştur. Bu minvalde Soğuk Savaş'ın da temelleri atılmaktaydı.[52] Bunlardan sonraki aşama ise NATO'nun kuruluşu ve artık Soğuk Savaş'ın tescillenmesi oldu. Türkiye, NATO gibi Amerikan öncülüğünde geliştirilen devasa bir askeri ittifaka olası katılımının, özellikle de SSCB tehdidini kalıcı olarak bertaraf edeceğini değerlendirdi. Bu değerlendirme üzerine de Amerikan kamuoyuna ve devlet yönetimine 'hoş gözükecek' girişimlerde bulundu. Bunların ilki, 1946'da yapılan genel seçimdir. Türk siyasal hayatına ilk çok partili seçim olarak da not düşülen bu tarihte esas amaç, çok partili bir hayata geçişten ziyade yeni kurulan dünya düzeninde 'hür dünyanın' bir müttefiki olabilme gayretiydi. Demokrasilerden yana tutumunu çok partili hayata geçerek göstermek isteyen Türkiye'nin bir diğer girişimi ise İsrail'i resmi olarak tanımak olmuştur. İsrail'in resmi olarak tanınmasından evvel yapılan NATO'ya üyelik başvurusunun reddedilmesi, bu gelişmenin tetikleyicisi olarak anlaşılabilir.

Bu tarihler itibariyle, Türk karar alıcılarının nezdinde İsrail, Batılı kamuoyuna açılımın da önemli bir kanalıdır. Burada Batılı kamuoyuyla ilk olarak hedeflenen ülke, ABD'dir. Soğuk Savaş atmosferinde ABD'nin desteğini almak için çabalayan Türkiye, İsrail'i ve bu ülkede bulunan diaspora Yahudilerini araçsallaştırılabileceğini hesap etmiştir. Böylece Türkiye, ABD nezdinde jeopolitik öneminin anlaşılmasını sağlayacaktı. Hem

---

[50] Oral Sander, *XX. XXI. Ve XXII. Kongreler ve Sovyet Dış Politikası*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1967, s. 5.

[51] Bu denizaltının Türkiye'ye intikali, büyük bir coşkuyla karşılanmış, halk Amerikan askerlerini karşılamak için sokaklara dökülmüş ve gazeteler 'Welcome Missouri' manşeti ile yayınlanmıştır. Bknz. İbrahim Bozkurt, "II. Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Missouri Zırhlısı'nın İstanbul Limanı'nı Ziyareti Üzerine Değerlendirmeler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 15, 2007, ss. 262-263. Ayrıca İstanbul'un tarihi ve sembolik değeri büyük olan yapılarından Kız Kulesi'nin duvarlarına da aynı ifadeler yazılmıştır. Detaylı bilgi için bknz. Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 69-73.

[52] Soğuk Savaş'ın başlangıcı olarak alanın uzmanları arasında net bir konsensüs bulunmamaktadır. Fakat üzerinde durulan esas tarih, 1947 yılında ilan edilen Truman Doktrini'dir. 2. Dünya Savaşı'nın bitiminden bu tarihe kadar geçen yaklaşık 3 senelik periyotta Soğuk Savaş emareleri olsa da bu dönem, iki süper gücün göreceli olarak normal ilişkilere sahip oldukları bir dönem olarak kabul edilir.

askeri hem de ekonomik minvalde gelişecek Amerikan yardımlarını ülkede kritik pozisyonlarla temas edebilen Yahudiler üzerinden manipüle edebilmek istiyordu.[53]

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sürecinde Yahudilerin Naziler tarafından soykırıma tabi tutulması, Batılı güçlerin etik düzeyde sorgulanmasını beraberinde getirmiş ve kurulacak olan İsrail devletinin bekası, Batılı büyük güçler açısından ahlaki bir ödev olarak telakki edilmiştir. Bu minvalde, Amerikan hükümeti İsrail devleti bağımsızlığını ilan ettikten sadece 11 dakika sonra söz konusu deklarasyonu tanımış ve diplomatik desteğini açık bir şekilde göstermiştir. Türkiye de dış politika yaklaşımının en belirgin özelliklerinden birini baz alarak, Batıcı profilde Batılı ülkelerin diplomatik icraatlarını takip ederek, söz konusu tanıma kararlarına iştirak etmiştir. Türkiye açısından İsrail'in diplomatik olarak tanınması, NATO gibi kurumsal askeri yapılanmaların önünü açacağı da tahmin edilen ve fakat daha ziyade Türkiye'nin Batılı kimliğinin tescillenmesi anlamına gelen bir eylem olarak telakki edildi. Bu dönemde İsrail'i tanıyan ve diplomatik ilişkiler kuran merkezlerin Londra, Paris ve Washington olduğu göz önünde bulundurulursa Türkiye'nin 1949'da vermiş olduğu tanıma kararı da net bir biçimde anlaşılabilir. Türk tarafı, sadece, bu dönemlerin baskın Batıcı profildeki dış politikasını İsrail vakasına da uygulamışlardır.[54]

Lakin vehmedilen ahlaki yükümlülük, politika sahasında tam olarak karşılığını bulmamıştı. İsrail, kurulduğu yıllardan itibaren açık bir Amerikan desteğine mazhar olmuş değildi. Özellikle 1953'ten itibaren Fransa'yla geliştirdiği nükleer ilişkiler, İsrail'in ABD'den ziyade Avrupalı büyük güçlerle ortak pozisyonlar aldığına delalet ediyordu.[55] Söz konusu tarihten sadece üç yıl sonra, 1956 yılında patlak veren Süveyş Krizi'nde de İsrail, İngiltere ve Fransa'yla ortak hareket ederek, Mısır'a askeri müdahalede bulunacaktı. Amerikan baskısıyla son verilen söz konusu müdahale, İsrail'in Avrupalı güçlerle girdiği ilişkiyi tescil etmesinin yanında, Avrupalı emperyalist devletlerin uzantısı olarak algılanmasına da yardımcı olacaktı.

Türkiye açısından Süveyş Krizi, İsrail vakasına hangi ölçütlerle yaklaşıldığının somut bir göstergesi olmuştur. Türk tarafı, 1949'da tesis edilen diplomatik ilişkilerini 1956'daki krizden itibaren maslahatgüzar seviyesine düşürdü ve böylece İsrail tarafına

---

[53] Amikam Nachmani, *Israel, Turkey and Greece: Uneasy Relations in the Eastern Mediterranean*, Frank Cass, 2005, ss. 54-55.

[54] Gencer Özcan, "50. Yılı Biterken Türkiye-İsrail İlişkileri", İsmail Soysal (Haz.), *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, ss. 538-539.

[55] Edwin S. Cochran, "Israel's Nuclear History", Efraim Karsh (ed.), *Israel: The First Hundred Years: From War to Peace*, Routledge, 2013, ss. 250-253.

tepkisini dile getirmiş olmaktaydı. Fakat burada altı çizilmesi gereken esas nokta, bahsi geçen tarihlerde Nasır liderliğindeki Mısır'ın hali hazırda bir bölgesel rakip olarak görülmesi ve haliyle bu rakibe karşı girişilmiş bir sınırlandırma eyleminin makul karşılanması gerektiğidir.

Bu bağlamda, Türkiye'nin söz konusu müdahaleyi ilk bakışta ulusal çıkarlarına aykırı gibi görünen bir yaklaşımla neden protesto etmiş olabileceği sorusu gündeme gelebilir. Ancak, aslında Türkiye'nin Süveyş Krizi'ndeki tavrı ulusal çıkarları ile örtüşmektedir. Bu dönemde SSCB'den algıladığı tehditlerin potansiyeli, dış politika karar verme süreçlerini yakından ve derinden etkiliyordu. Hem SSCB'nin yayılmacı emelleri hem de komünizmin propagandasıyla eş zamanlı mücadele eden ülke, Amerikan taraftarlığını bu vesile ile bir kez daha ispat etmiş olacaktı. ABD'nin Soğuk Savaş dengelerini esas alarak, kendisine danışılmadan kalkışılan Süveyş müdahalesini ilgili ülkeleri sert bir biçimde uyararak sonlandırması, Türkiye açısından belirleyici olmuştur. Türkiye, bölgesel ve küresel düzlemde düşüşe geçen İngilizlere nazaran Amerikalıların tarafını tutmuş ve Süveyş Krizi dolayısıyla İsrail ile de arasına mesafe koymuştur. Lakin söz konusu diplomatik temsilciliğin seviyesindeki düşüş, daha ziyade kamuoyu çalışması olarak okunabilir. Yaklaşık iki sene sonra hayat bulacak olan ittifak ilişkisi, hem Türkiye'nin hem de İsrail'in ABD'ye de danıştıkları bir süreçte vuku bulacaktı.

Kısacası Türkiye, sistemik etkileri baz alarak, ABD'nin tercihlerini her daim hesaba katmış ve İsrail'le ilişkilerini ABD'yi etkileme ya da takip etme aşamasında işlevselleştirmiştir.

1.1.2.Bölgesel Düzey

Bölgesel düzeyde incelendiğinde de benzer bir argümantasyona uygun zemin bulunmaktadır. Söz konusu tarihlerde Soğuk Savaş'ın yeni yeni serpildiği bir atmosferde bölgesel düzeydeki gelişmeler, bölge ülkelerinin içerisinde oldukları kaotik atmosfer de düşünüldüğünde, iki kutuplu süper güç politikalarının bölgesel yansımaları olarak tecessüm etmiş bir takım kutuplaşma emareleri olarak beliren ittifak sistemlerini gündeme getirmiştir.

1940'lı yılların ikinci yarısı ve özellikle de 1950'li yıllar, bölge ülkelerinin iki kutuptan hangisine angaje olacaklarını tarttıkları bir dönemi de simgelemektedir. Türkiye-İsrail ilişkilerinin hem etken hem de edilgen olduğu söz konusu bölgesel kutuplaşma, özellikle de Mısır'daki radikal dönüşümle direkt olarak bağlantılı bir düzlemde ilerlemiştir. Bu bağlamda, Mısır'daki politik gelişmeleri anmaksızın Türkiye-İsrail ilişkilerinin dönemsel gelişimini anlamlandırmak pek de mümkün değildir.

1952 yılında Hür Subaylar ismiyle ortaya çıkan yeni bir subaylar kliği, Mısır siyasetindeki ve genelde de Arap dünyasındaki gelişmelerden oldukça rahatsızdı. Özellikle de Filistin bağlamında yaşanılanlar, büyük bir Arap mağlubiyeti olarak telakki ediliyor ve İsrail gibi 'köksüz' bir yapı tarafından bütün bir Arap dünyasının rencide edici bir boyutta yenilgiye uğratılması, Mısır'daki krallık rejimine yöneltilen temel eleştirilerden biri oluyordu.[56]

Cemal Abdülnasır, 1952 yılında gerçekleştirilen Hür Subaylar darbesiyle Mısır'da iktidarı eline almış askeri kliğin sadece iki sene sonra, 1954'te yegâne önderi olarak ortaya çıkmıştı. Kendi ismiyle de anılan doktrinini bu vesileyle uygulama imkânına da kavuştu. Nasırizmin bölgesel ölçekte mühim iddiası, Arap dünyasını tek bir çatı/bayrak altında toplamaktı. Bunu da gerçekleştirirken sosyalizan-milliyetçi bir diskur benimsedi. Kahire'nin, Arap dünyasının fikri, sosyal, kültürel vb. alanlardaki ölçütlerini belirlemedeki öncü pozisyonu, Nasır'ın işini oldukça kolaylaştıran etkenlerden biriydi.

Bu dönemde Menderes hükümeti, süper güç rekabetinin bölgesel yansıması olarak beliren Bağdat Paktı'nın promosyonunu yapmış ve bölge ülkelerini bu oluşuma katılmaları hususunda yoğun bir şekilde telkinlerde bulunmuştu.[57] Bölgesel düzlemde, Irak monarşisi ve Başbakanı Nuri Said Paşa, Menderes hükümetinin yakın işbirliğinde bulunduğu bir

[56] William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (Çev. Mehmet Harmancı), Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008, ss. 335-343.
[57] Gencer Özcan, *Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi*, TESEV Yayınları Dış Politika Analiz Serisi 1, İstanbul, 2005, ss. 17-20.

ortak olarak belirmiş ve Arap coğrafyasının Irak üzerinden etkilenmesi ve Bağdat Paktı, dolayısıyla da NATO saflarına çekilmeleri önem arz etmiştir. Amerikan menşeili süper güç politikasının cisimleşmiş hali olan Bağdat Paktı, Sovyetler Birliği'ni izole etmenin/çevrelemenin yöntemi olarak, Sovyetler Birliği'nin nüfuz edebileceği hemen her coğrafyada bölgesel işbirliklerini teşvik etmek olarak öne çıkmıştır. Bağdat Paktı'nda da yakın işbirliklerine devam eden Türkiye ve Irak, 1958'de Bağdat'ta gerçekleştirilen sol eğilimli bir darbeyle sekteye uğramış, Bağdat Paktı ittifakına adını da veren Bağdat yönetimi söz konusu oluşumdan hiç zaman kaybetmeden çekilmiştir. Çünkü aynı dönemde Nuri Said Paşa ve Haşimi hanedanlığı, özellikle de Nasır tarafından emperyalistlerle işbirliği yaptıkları için yoğun eleştirilere maruz kalmışlardır.[58]

Söz konusu dönemdeki gelişmeler, özellikle de süper güç rekabetinin yansımaları olarak okunduğunda, bölgesel düzeyde ülkelerin konumlanma yarışını da gözler önüne sermektedir. Arap dünyası içerisindeki rekabetlerin de işlevselleştiği bu dönemde Türkiye-Mısır ilişkileri, süper güçlerin angajmanında görülen Bağdat Paktı'nın promosyonu sebebiyle zaten gergin bir dönem yaşamaktaydı. Mısır lideri Nasır, pan-Arabist politikaların öncüsü olarak belirdiği bu dönemde, Arap dünyasının kolonyal geçmişini de göz önünde bulundurarak, büyük güçlerle girilebilecek bir işbirliği olasılığına sıcak bakmıyordu.[59] Yakın geçmişte yaşanan olumsuz hatıralar, Avrupalı büyük devletlerin Mısır'ı hem işgal etmesi hem de sömürgeleştirmesi, kuşkusuz Nasır gibi bağımsızlıkçı bir pozisyon benimseyen bir profil için makul bir seçenek değildi. Özellikle de Batılı güçlere karşı gelişen bu tutum, SSCB'ye karşı gösterilmemiş ve söz konusu çekingenliğin aksine Mısır, SSCB'yle kısa bir süre sonra ilişkilerini geliştirmekte herhangi bir beis görmemiştir.

Soğuk Savaş'ın bu erken dönemleri itibariyle konumlanmaların şiddetlenmesi, yukarıda da bahsi geçen Bağdat Paktı çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır. Bölgesel bir ittifak olarak ortaya çıkan yapılanma, daha ziyade Batılı büyük güçlerin, daha da net ifadelerle ABD ve İngiltere'nin destekleriyle geliştirilen bir projeydi. Bu ittifak projesi kapsamında Irak'ın öncülük ettiği bir süreç tasarlanmıştı. Türkiye ve İran'ın da pakta dâhil edilmesiyle birlikte, Ortadoğu'ya yönelebilecek olası SSCB yayılmacılığının önüne geçilmesi ve dolayısıyla, SSCB nüfuzunun sınırlandırılması hedefleniyordu. SSCB'nin komşu olduğu diğer bölgelerde de benzerlerinin vücuda geldiği bir dönemde Bağdat Paktı, bölgesel düzeyde SSCB'ye set çekilmesine, daha teknik bir ifadeyle, SSCB'nin çevrelenmesine

[58] Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası*, Barış Kitap, Ankara, s. 67.
[59] A.g.e., ss. 34-37.

hizmet edecekti. Bu sebeplerle, Batılı büyük güçler söz konusu pakta oldukça fazla anlam yüklemekteydiler. Irak da Haşimi Krallığı söz konusu sürecin öncüsü pozisyonundaydı.

Irak'ın Bağdat Paktı'na yeni müttefikler kazandıracağı beklenirken, tam aksi yönde gelişmeler ortaya çıktı. Özellikle de Mısır'ın liderliğini yaptığı pan-Arabist odak, sahip olduğu milliyetçi söylemle birlikte yabancı güçlerin bölgeye nüfuz etmesini istemiyordu. Bu politik çatlak, Mısır'ın Bağdat Paktı ve dolayısıyla Irak karşıtı bir cephe kurmasının da önünü açtı. Suriye ve Suudi Arabistan'la bu dönemde geliştirilen ilişkiler, üçlü bir ittifakın yansımaları olarak görüldü. Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan'la yaptığı ikili anlaşmalar yoluyla Bağdat Paktı'nın oluşturduğu Batıcı perspektifi dengeleyici bir nitelik kazandı.[60] Arap dünyası içerisinden Irak'ın liderliğini yaptığı Bağdat Paktı, ürettiği karşı dengeleme hamleleri sebebiyle, Mısır öncülüğünde gelişen Araplar arası ihtilafın da önemli sembollerinden biri haline geldi.

Söz konusu dönemin Türkiye-İsrail ilişkilerine de derinden yansımaları oldu. Özellikle de Mısır liderliğinde gelişen anti-Batıcı politik tutum, 1952 yılında artık bir NATO üyesi haline gelmiş Türkiye'nin taraftar olabileceği bir pozisyon değildi. Türkiye, özellikle de söz konusu NATO üyeliği sebebiyle, Arap coğrafyasında da Batıcı bir ülke olarak algılanıyordu. Bu bağlamda ortaya çıkan bölgesel meşruiyet kaybı, bağımsızlıkçı Arap ülkelerinin hışmına uğramasına da uygun zemin hazırlıyordu. Bu sebeplerle Türkiye, Menderes yönetimi döneminde olağanüstü bir biçimde gelişen Türk-Amerikan ilişkilerinden bölgesel düzeyde oldukça olumsuz bir seviyede etkileniyordu. Bu bağlamda yukarıda da anlatılan Mısır'ın politik konumlanması, Türkiye'nin sunduğu pozisyonla taban tabana zıt bir içerik arz ediyordu. Özellikle de Mısır'ın Türkiye'yi bir tehdit olarak konumlandırması, Türkiye'nin bölgesel angajmanını alabildiğine olumsuz biçimde etkiledi.

Türkiye-Mısır ilişkileri açısından ortaya çıkan söz konusu kutuplaşma, Türkiye'nin bölgesel düzeyde geliştireceği ilişkilerin de çerçevesini belirlemesi adına oldukça önemli bir veriyi sağlıyordu. Mısır ile birlikte hareket eden milliyetçi pan-Arabist ülkelerin Türkiye'ye olumsuz bir zaviyeden yaklaşması, zaten NATO üyeliğinden oldukça 'memnun olan' Türkiye'yi de doğal olarak Batıcı müttefikler aramaya yöneltti. Türkiye-İsrail

[60] A.g.e., s. 67.

ilişkilerinin bölgesel düzeyde ortaya çıkan gelişmelerin bir yansıması olduğu, bu bağlamdan iddia edilebilir.[61]

Türkiye-İsrail ilişkilerinin önemli kırılma anlarından biri, 1958 yılında Irak'ta gerçekleşen askeri darbe ve neticesinde ortaya çıkan negatif gelişmelerdir.[62] Irak'ta monarşinin sonunu getiren söz konusu darbe, Türkiye'nin bu tarihe kadar bölgesel müttefiklerinden belki de en mühimini pasifize etmiş oluyordu. Irak Başbakanı Nuri Said Paşa'yla geliştirilen kişisel ilişkiler, Türk tarafının elini güçlendiriyordu. Lakin 1958 yılında General Kasım'ın liderliğinde gerçekleştirilen askeri darbe, Türkiye'nin bölgesindeki müttefiğini kaybetmesi bir yana, güneyindeki sınır komşusunda kendisine şüpheyle yaklaşan bir rejimin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu açılardan Türkiye'nin dış politikası, daha ziyade ulusal güvenlik perspektifinden bir yaklaşımla, Irak'ın Bağdat Paktı'ndan çekilmesiyle sonuçlanan askeri darbeyi ve Mısır liderliğine yönelebilecek yeni yönetimi hesap ederek, bölgesinde yeni ittifaklar geliştirme ihtiyacı hissetti.[63]

Bu tarihlere kadar Türkiye-İsrail ilişkileri, yine Menderes yönetiminin bir biçimde sürdürdüğü ve fakat kamuoyundan gizlenen bir niteliğe sahipti. İsrail'in bağımsızlığını ilan etmesinden oldukça kısa bir süre sonra Türkiye tarafından tanınması, Arap dünyası nezdinde ciddi anlamda problemli bir durum olarak görülmekte ise de karşılığında 'kazanıldığı varsayılan' ödülün yerini tutmayacaktı. Türkiye, İsrail'i tanıyarak Arap dünyasına mesafeli bir pozisyona konumlandırılmış olsa da Batılı ittifaka girmesine bir vesile olduğu düşüncesiyle, göreceli bir kazanç elde etmişti. Bu bağlamda İsrail'in tanınması, Türkiye açısından fırsat maliyeti penceresinden değerlendirilebilirdi.

Irak'taki askeri darbe sonucu iktidardan indirilen Haşimi hanedanı, bölgesel düzeyde SSCB etkisini sınırlandırmak amacıyla kurgulanmış Bağdat Paktı'nı da ivedilikle akamete uğrattı. Bu tarih itibariyle, ismiyle müsemma Bağdat Paktı'nda Bağdat yönetimi yer almayacaktı. Askeri darbenin lideri General Kasım'ın ilk icraatlarından biri, Bağdat Paktı'ndan çıkmak oldu. Böylece ABD ve İngiltere'nin teşvikleriyle ortaya çıkarılmış

---

[61] Ofra Bengio, *Türkiye-İsrail: Hayalet İttifaktan Stratejik İşbirliğine*, (Çev. Filiz Kaynak Dişkaya), Erguvan Yayınevi, İstanbul, 2009, ss. 64-65.

[62] Türk tarafı, özellikle Bağdat Paktı'na ve dolayısıyla da Bağdat rejimine büyük bir politik yatırım yapmıştı. Bu dönemin en önemli ittifaklarından biri olarak Bağdat Paktı'nın en stratejik ayağının çökmesi, Arapları ittifaka yanaştırabileceği öngörülen Irak'ın kaybını ve haliyle paktın anlamsızlaşmasını beraberinde getiriyordu. Kaldı ki Menderes hükümetlerinin güçlü bir ilişki kurdukları rejim, Türkiye'nin bölge politikasında müstesna bir konuma sahipti. Bu sebeplerden ötürü, söz konusu askeri darbenin gerçekleştiği süreçte Irak'a askeri bir müdahalede bulunma opsiyonu dahi tartışılmıştır. Bknz. Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, "Ortadoğu'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 632.

[63] A.g.e., s. 67.

bölgesel bir güvenlik rejimi de kilit bir üyesini kaybetmiş oluyordu. Irak'ın 'düşüşü', Türkiye'deki iktidar elitlerini telaşlandırdı ve İsrail'le ilişkilerin zemini hazırlanmış oldu.

Öte taraftan, İsrail dış politikası açısından devlet, kurulduğu günden bu yana bir Arap okyanusunun ortasında kalmış ve bu okyanus, İsrail'i her an yutmaya hazır bir tehdit olarak kendisini hissettirmiştir. Revizyonist Siyonizm'in kurucu figürlerinden olan Vladimir Jabotinsky, söz konusu düşmanlığın geçici olamayacağını öngörerek, *Iron Wall* isimli bir öneri ortaya atmış ve İsrail'in Arap devletlerine kıyasla her açıdan üstün bir güç olması gerektiğini salık vermiştir. Buna göre İsrail, salt askeri yeteneklerinden öte, sosyal ve ekonomik hayatını da Arap ülkelerine kıyasla ulaşılamayacak bir noktaya yükseltebilmeliydi. Böylece İsrail, uzun yıllar süreceği öngörülen düşmanlık ilişkisinde göreceli bir caydırıcılığa sahip olacak veya bir diğer ifadeyle, demirden bir duvarla kendisini koruyabilecekti.[64]

Söz konusu düşmanlığın süreğen bir niteliğe sahip olması, Jabotinsky gibilerini alternatif arayışlara yöneltti. 1950'li yıllara gelindiğinde, yine ulusal güvenlik perspektifli önerilerle İsrail'in bekası garantiye alınmaya çalışılıyordu. Bu bağlamda ortaya çıkan yeni önerilerin daha ziyade diplomatik nitelikleri haiz oldukları belirtilebilir. Arap okyanusunun ortasında kalmış bir devlet olarak İsrail'in hayatta kalabilmesinin yegâne yolu, Arap coğrafyasının çeperlerinde konumlanmış Arap olmayan devletlerle işbirliği yapmaktan geçebilirdi. Ortaya atılan bu iddia, sonraları Çevre Paktı (Periphery Pact) olarak anılacaktı. Bu yaklaşıma göre İsrail; Türkiye, İran, Etiyopya gibi Arap olmayan ama Arap coğrafyasını çevreleyen ülkelerle geliştireceği ilişkiler sayesinde kendisini güvenceye alabilirdi. Böylece ontolojik bir güvenlik sorunsalı yaşayan İsrail, yakın çevresini oluşturan Arap coğrafyasını dengeleyebilecek ve aynı zamanda, diplomatik yalnızlığını ve tecrit edilmişliğini de minimize edebilecekti.[65]

Çevre Paktı olarak adlandırılan söz konusu yaklaşım, iki ülke ilişkilerinin hızlı ve fakat gizli bir biçimde yoğunlaştırılmasını beraberinde getirdi. Bu dönemde Türkiye ve İsrail, algılanan tehditlerin benzeşmesi nedeniyle ittifakvari bir işbirliği içerisine girmekte herhangi bir beis görmediler.

Türkiye, özellikle de Irak'taki dost Haşimi hanedanlığının ortadan kalkması dolayısıyla, kendisini güvensiz hissediyordu. Nasır'ın, ülkesi olan Mısır'ı Arap dünyasının lideri ve birleştiricisi olarak tahayyül ediyor olması, bölge politiğinde hareket kabiliyetine

[64] Lenni Brenner, *The Iron Wall: Zionist Revisionism from Jabotinsky to Shamir*, Zed Books, London, 1984, ss. 73-78.
[65] Ofra Bengio, a.g.e., ss. 59-61.

kavuşmak isteyen devletler açısından ciddi bir engel teşkil ediyordu. Kaldı ki Süveyş Krizi'ne ramak kala gerçekleştirdiği askeri işbirlikleriyle birlikte Mısır, İsrail'i de çevrelemiş oluyordu. Hem Suriye'yle hem de Suudi Arabistan'la imzaladığı ikili anlaşmalar, Mısır'ı revizyonist bir güç olarak sivriltiyordu.[66]

Söz konusu Nasır tehdidinin ortak bir tehdit olarak belirmesi, somut bir tehlike içermekle birlikte, arz ettiği Arap milliyetçiliğinin kitleselleşmesi ihtimali, Nasır ve müttefikleriyle sınırlı bulunan tehdidin genişlemesi olasılığını da barındırıyordu. Arap milliyetçiliğinin güçlenmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun bakiyesi bir devlet olarak Türkiye'nin Arap coğrafyasındaki etkinliğini tek başına sınırlandırabilecek bir etkendi. Arap devletlerinin ulusal kimliklerini inşa ederken bir öteki olarak dışsallaştırdıkları Osmanlılık kimliği, 1950'li yıllar itibariyle Türkiye'yi işaret ediyordu. Durum böyle olunca, Nasır'ın temsil ettiği politik çizgi, Türkiye açısından da önemli bir tehdit kaynağı olarak belirdi. Son olarak da Irak'ta bir askeri darbeyle yönetimin el değiştirmesi, bardağı taşıran son damla oldu ve Türkiye, İsrail'le ortak hareket ederek, ortak tehdit olarak beliren pan-Arabist eğilimleri dengelemeye çalıştı.

Mısır'ın Suriye ve Suudi Arabistan'la kurduğu kısa vadeli ittifak, Bağdat Paktı'nın bir sonucuydu. Bağdat Paktı'nı pan-Arabist liderliğine karşı bir birliktelik olarak addeden Nasır, iki Arap ülkesiyle ikili anlaşmalar imzalamak yoluyla söz konusu paktı dengelemiş oluyordu.[67] Şimdi ise Türkiye ve İsrail, İran'ı da yanlarına alarak, gizli bir işbirliğine gidiyor ve Nasır'ın arz ettiği tehdidi dengeleme çabasına girişiyordu.

1958 yılı itibariyle Türkiye-İsrail ilişkileri farklı bir mecrada yürümeye başlamış ve iki ülke, özellikle askeri ve istihbari konularda yoğun bir işbirliği faaliyetine girmişlerdir. Söz konusu ittifak, her ne kadar iki ülkeye de ciddi katkılar yapacak olsa da kamuoylarından gizlenecek ve özellikle de Türkiye'nin çekinceleri bu bağlamda dikkate alınacaktır.

---

[66] Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, New York, 1987, s. 59.
[67] A.g.e.

1.1.3.Ulusal Düzey

Türkiye'nin İsrail'i diplomatik olarak tanıdığı 1949 yılı itibariyle Türk tarafında çeşitli korkular da vücut bulmaktaydı.[68] Her ne kadar dış politikada Batıcı bir yönelimin tezahürü olarak Batılı devletlerin diplomatik icraatleri takip edilmiş olsa da Türkiye'de gerçekleşen ulusal ölçekli gelişmeler, İsrail ile kurulan ikili ilişkileri de farklı bir minvalde konumlandırıyordu.

1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi, Türk siyasal tarihi açısından büyük bir kırılmayı simgelemiştir. Bu tarihlere kadar pür Kemalist bir ideoloji doğrultusunda organize olan ve politikalarını belirleyen devlet aygıtı, artık çevreden gelen farklı ideolojik tutumlara da kapı aralamak durumunda kalmıştır. Merkezin Kemalizm tarafından tutulması, her ne kadar Demokrat Parti'nin iktidarı sürece sonlandırılamayacak olsa da[69] kuruluş yıllarındaki jakoben uygulamalar kısmen kaldırılmıştır. Çok partili hayata geçilmesi ve CHP'nin yerine Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi, kuşkusuz Türk dış politikasının temel yönelimiyle de yakından ilintilidir. Batı bloğuna yönelik sempati kazanma çabası olarak da bilinen bu süreç, Türkiye'nin NATO ittifakına girişiyle birlikte amacına ulaşmıştır. Nihayetinde Türkiye'nin bu dönemdeki en belirgin kaygısı, komünizmin yayılmacı tehditleri olmuştur.[70]

Türkiye-İsrail ikili ilişkilerinin kurulumu noktasında da belirleyici bir öğe olarak Türk ulusal algıları oldukça kritik bir öneme sahip oldu. Türkiye'nin bu dönemde, İsrail'in bölgede bir Sovyet uzantısı formu kazanma ihtimaline dair güçlü şüpheleri vardı. Özellikle İsrail meclisi Knesset'teki oy dağılımı ve bu dağılımın ürettiği iktidar yapılanması, Türk tarafı açısından kuşkular yaratıyordu. Mapai Partisi'nin sosyal demokrat bir çizgide olduğunu düşünen Türkiye, meclisteki Mapam hareketinin ise komünistik yapılanmasından dolayı çekincelere sahipti.[71] Ayrıca İsrail, demografik kapasitesini hem nicel hem de nitel anlamda geliştirebilmek ve dış dünyadaki Yahudilerle temasını koparmamak üzere kurguladığı kimlik stratejisini Doğu Avrupa'daki Yahudi kesimlere de uygulamaktaydı.

---

[68] Türkiye henüz İsrail'i tanımamışken dahi İsrail tarafında Türkiye'ye karşı sempati beslenmekteydi. Hatta öyle ki İsrail Dışişleri Bakanlığı'nın Ortadoğu Departmanı iki devlet arasında geniş bir çalışma sahasının olanaklılığından yararlanmayı planlıyorlardı. Bunu da o tarihler itibariyle iki devletin bağlantısız bir profil sahibi olmalarında buluyorlardı. Amikam Nachmani, a.g.e., s. 47.

[69] Demokrat Parti'nin çekirdek kadrosu da CHP içerisinden çıkmaydı. Bu tarihler itibariyle, iç politikadaki bir takım nüanslardan başka dış politika yaklaşımında neredeyse hiçbir farklılık söz konusu değildi. Hatta iddia edilebilir ki Menderes hükümetleri, Atatürk dönemine ve İnönü hükümetlerine nazaran, koyu bir Batı taraftarıydı. Menderes dönemi dış politikası da bu durumu kanıtlar minvalde çok sayıda bulguya sahipti.

[70] Amikam Nachmani, a.g.e., s. 46.

[71] Amikam Nachmani, "Israeli-Turkish Relations: The Laying of Foundations", Ali İhsan Bağış (ed.), *Actual Situation and Prospects of Turkey's Bilateral Relations with Israel: Potential and Opportunities*, TES-AR Yayınları No: 4, Ankara, 1992, s. 10.

Buralarda uygulanacak stratejiler ise Doğu Avrupa'da hâkim durumda bulunan Sovyet uzantısı rejimlerle işbirliğini gerektiriyordu.[72] Hal böyle olunca, İsrail'in Türkiye'yi Batı yanlısı olduğu yönünde ikna etmekte epey zorlandı. Kaldı ki Türk karar alıcıları, bölgedeki İngiliz hegemonyasından rahatsız değillerdi ve bu hegemonik varlığın devamından yanaydılar.[73]

Ayrıca Demokrat Parti'nin temsil ettiği kitleler, daha ziyade çevre değerlere sahiptiler. Bugünlere kadar merkezden dışlanmış İslami kodlar, çevrenin ana unsurları olarak bulunuyorlardı. Böylece Demokrat parti, Kemalist CHP yönetimine nazaran, çevrenin merkeze yürüdüğü ve onu dönüştürmeye çalıştığı bir sürecin aktörü oldu. Lakin nihai kertede, yapısal herhangi bir dönüşüme girişmeksizin, bir takım makyaj uygulamaları gerçekleştirdiler.[74] Bu durum, söz konusu periyotta CHP'nin bürokrasideki baskın pozisyonuyla yakından ilintili olmakla beraber, yukarıda da belirtildiği gibi Demokrat Partili yönetim kadrolarının Kemalist bir çizgiden gelmelerinden de kaynaklanıyordu.

Fakat her halükarda, Demokrat Parti'yle temsiliyet imkânı kazanan kitlelerin değerleri bir biçimde Türkiye ve İsrail arasındaki ikili ilişkilere etki edecekti. Özellikle bu dönemlerdeki kamuoyu algısında üç bariz tehdit unsuru söz konusuydu: Siyah, sarı ve kızıl tehdit. Siyah tehditle hristiyanlık, kızıl tehditle ise komünizm kaynaklı tehdit algıları ifade buluyordu. Sarı tehdit ise Yahudiliği ve masonluğu bir tehdit olarak kodluyordu.[75] Lakin söz konusu Yahudi düşmanlığının tarihsel boyutta karşılığını bulmak oldukça zordur. 1492 yılında İspanya'daki Engizisyon yargılamalarından kaçarak Osmanlı İmparatorluğu'na yerleşen ve Türkiye'de asırlar boyunca güvenli bir ortam bulan Yahudiler, Nazi Almanyası döneminde de Türkiye'ye davet edilmişler ve pek çoğu devlet üniversitelerinde görevler alarak, ülkenin bilimsel faaliyetlerinde öncü roller oynamışlardır. Fakat özellikle 1930'lu yılların ikinci yarısında yine Nazi etkisiyle gelişen Türk milliyetçiliğinin aşırı uçları,

---

[72] A.g.e., ss. 10-11.

[73] Bu tavır, bir süre sonra Kıbrıs meselesinde de kendisini gösterecektir. O kadar ki İngilizler, Kıbrıs'tan çekilmeyi kararlaştırdıktan sonra Türk tarafına sürece dâhil olmaları konusunda yoğun telkinde bulunmuşlar ve bu sayede Türkiye, Kıbrıs'taki haklarını takip eder bir pozisyon kazanmıştır.

[74] Ezanın Arapça okunması, Kuran-ı Kerim'in eğitiminin verilebilmesi vb. uygulamalar, yapısal bir dönüşümden ziyade halkın gündelik hayatına dokunan ve fakat sembolik önemi haiz tercihlerdi. Bu bağlamda Demokrat Parti, her ne kadar çevre değerlerin taşıyıcısı olarak gözlemlense de nihai kertede CHP'nin farklı bir yüzü olarak konumlanacaktı. Bu durum, özellikle de dış politika sahasında fazlasıyla belirgindi.

[75] Söz konusu tehdit sınıflandırmasını yapan dergi, İslamcı bir çizgide yayın yapıyordu. Her ne kadar bu dönem itibariyle İslamcılığın etkisi oldukça sınırlı olsa da bu dergide belirtilen söz konusu tehdit tasnifi, 1950'li yıllardaki kamuoyu algısının bir bölümünü yansıtması açısından önemlidir. Amikam Nachmani, a.g.e., s. 47.

Yahudileri güvenlikleştirici bir takım söylemler üreterek, erken dönem Yahudi düşmanlığının da tohumlarını atmış bulunuyorlardı.[76]

Türkiye-İsrail ilişkilerinin Menderes yönetimi döneminde netlik kazanması ve belirgin bir içeriğe sahip olması, Türk siyasal hayatı açısından enteresan bir nitelik içeriyordu. Günümüzde de AK Parti'nin temsil ettiğini ve devamı olduğunu iddia ettiği politik pozisyon, İsrail'le kurulan ilişkilerin uzun erimli belirleyicilerindendi. Askeri ve istihbari konularda geliştirilen ilişkiler, söz konusu 1950'li yıllardan yaklaşık yarım asır sonra dahi benzer bir içerikle devam ettiriliyordu. Ayrıca AK Parti, tıpkı Menderes yönetiminin sahip olduğuna vehmedildiği muhafazakâr çizgi uyarınca, İsrail'le ilişkilerin 'sakıncalı' olduğuna da inanıyordu. Menderes'in liderliğini yaptığı Demokrat Parti, Türk siyasetinin spektrumunda merkez sağ olarak isimlendirilen bir konuma sahipti. Öncü kadrolarının istisnasız hepsinin Cumhuriyet Halk Partisi'nden devşirildiği de düşünüldüğünde, aslında DP, CHP'nin farklılaşmış bir haliydi. Farklılaştıkları noktalar, dönemsel olarak ulusal güvenliğin baskın bir konum aldığı dış politikada tespit edilemeyecek kadar silikti. Daha ziyade iç politikanın bir tezahürü olarak DP, dış politika konularının neredeyse bütün kalemlerinde CHP'yle benzer bir perspektifi paylaşıyordu.

[76] Bu dönemlerde etkin olan kimi yazarlar, söz konusu süreci şekillendiren başat aktörler olarak konumlanmışlardır. Üstelik milli eğitimde öğretmenlik yapmakta olan Hüseyin Nihal Atsız ve Cevat Rifat Atilhan gibi isimlerin yayınları, söz konusu erken dönem Yahudi düşmanlığının mimarları olmuşlardır. Nihayetinde bu aşırı milliyetçi algı inşası süreci, Nazilerin yoğun propagandalarının bir sonucuydu. Daha sonraları, Mahmut Esad Bozkurt, Recep Peker, Şükrü Saraçoğlu gibi devlet yönetimine gelmiş isimler de benzer algılarla hareket etmekteydiler. Bu süreç, Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı'nda yenileceğinin anlaşılmasına kadar serpilmiştir. Bu tarihten itibaren, 1944 yılında gerçekleşen ve kamuoyunda 3 Mayıs Türkçülük davaları olarak bilinen mahkeme süreçleriyle söz konusu kadrolar adli takibata uğramışlar ve çeşitli seviyelerde cezalara çarptırılmışlardır.

1.2.Asimetrik Çıkarlar Dönemi (1964-1980)

Asimetrik Çıkarlar olarak adlandırılan bu ikinci dönemin belirgin özelliği, Türk dış politikasının ulusal çıkar tanımlarının farklılaşmasını ve İsrail'le dalgalı bir ilişki sürdürmesini simgelemektedir.

Uluslararası düzeyde, öncelikle 1962 yılındaki Küba Füze Krizi ve artçı etkileri, Türk dış politikasının karar vericileri açısından oldukça öğreticiydi. Bu tarihlere kadar koşulsuz bir Batıcı profil sergileyen dış politika yönetimi, Küba'da patlak veren füze krizi akabinde sorgulanmaya açık bir pozisyon almıştır.

Uluslararası düzeydeki bir diğer kırılma ise Kıbrıs'a müdahale ihtimalinin ortaya çıktığı süreçte cereyan etmiştir. Kıbrıs'a müdahale imkânlarını yoklayan Türk hükümetine gönderilen Amerikan Başkanı Johnson tarafından kaleme alınan tehditkâr mektup, ikili ilişkileri uzun vadeli bir kriz içerisine sürüklemiştir. Bu bağlamda, söz konusu iki gelişme, uluslararası düzeyde Türkiye'nin dış politika yönelimini sorgulamasına sebep olmuş ve bu sorgulama, İsrail'le kurulan ilişkilere de olanca şiddetiyle yansımıştır.[77]

Bölgesel düzeyde, Türk dış politikasının ulusal çıkar tanımlamaları açısından kritik bir konumda olan Kıbrıs meselesinde avantajlı bir pozisyon alabilmek adına Arap ülkeleriyle olan ilişkiler tamir edilmeye çalışılmıştır. Uluslararası düzeyle de geçişken bir nitelik arz eden bu diplomatik dönüş, Arap ülkelerinin uluslararası kurumlardaki oy potansiyelini hesaba katarak, Kıbrıs'ın geleceği hakkında söz konusu kurumlarda alınabilecek kararlara dair güçlü bir etki oluşturmak amacındadır. Böylece Türkiye, İsrail'le ilişkilerini mümkün mertebe soğutmuş ve vites düşürmüştür. Arap kamuoylarının potansiyel tepkisi, bu dönemde en belirleyici etmen olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu politikanın semeresi ise özellikle 1973 yılında patlak veren OAPEC krizi sürecinde kendisini gösterecektir.

Ulusal düzeyde ise 1960 yılında gerçekleşen askeri darbenin bir neticesi olarak ortaya çıkan 1961 Anayasası ve onun ürettiği politik zemin, Türkiye-İsrail ilişkilerine dolaylı da olsa büyük bir etkide bulunacaktır. Söz konusu anayasanın yarattığı özgürlükçü ortam, sol tandanslı oluşumların da rahatlıkla gelişebildiği bir atmosfer üretmiş ve bu atmosfer bir süre sonra illegal bir zeminde de etkisini göstermiştir. Türkiye'de silahlı eylemi bir mücadele yöntemi olarak kabul eden radikal sol unsurların, bu bağlamda, Türkiye-İsrail ilişkilerine etki ettiği en belirgin vakıa, İsrail'in İstanbul Başkonsolosu

[77] Ofra Bengio, *The Turkish-Israeli Relationship: Changing Ties of Middle Eastern Outsiders,* Palgrave Macmillan, Hampshire, 2004, ss. 54-57.

Efraim Elrom'un kaçırılması ve öldürülmesidir. Ayrıca bir süre sonra Ermeni meselesini manipüle eden ve yurtdışındaki Türk diplomatik temsilciliklerine yönelik bir eylem biçimi benimseyen ASALA ve Kürt milliyetçiliği üzerinden ayrılıkçı bir profil sergileyen PKK da Türk dış ve güvenlik politikasının önemli öncelikleri arasına girmiştir. Bahsi geçen örgütlerle mücadele kapsamında İsrail, tehdidin dengelenmesi açısından önemli bir rol oynamış ve özellikle 1980'li yıllar itibariyle Türkiye'nin üstü örtük desteğine sahip olmuştur.

1.2.1.Uluslararası Düzey

Türkiye-ABD ilişkileri açısından belirleyici bir öncül olarak, 1962 yılında Amerikalı siyasetçiler nezdinde ABD'nin hinterlandı olarak kabul gören Küba'da keşfedilen Sovyet yapımı nükleer füzeler, iki süper gücü nükleer bir savaşın eşiğine getirmiş ve dünya, dehşet dengesinin yaratabileceği apokaliptik sonuçlara dair fikir sahibi olabilmiştir. İki süper gücün sahip olduğu devasa nükleer silah kapasiteleri, Küba'da ortaya çıkabilecek bir kıvılcımla küresel bir yok oluşa sebep olabilirdi.[78] Bu sebeplerle, Küba Füze Krizi iki süper güç arasındaki silahlanma yarışına dair sorular üretmiş ve ilk elden nükleer silahların karşılıklı geri çekilmesine ortam hazırlamıştır. Bu minvalde, Küba'daki Sovyet nükleer silahları geri çekilirken, buna mukabil olarak, ABD de Türkiye'de konuşlandırdığı nükleer silahları geri çekmişti. Türkiye açısından ABD'nin tek taraflı bir eylemi olarak beliren silahların geri çekilmesi, her ne kadar süper güçler arası bir konsensüsü yansıtsa da SSCB karşısında yalnızlaştığını ve tehdide açık bir pozisyona gerilediğini düşünen dış politika karar vericileri açısından önemli bir eşik olmuştur.[79]

Bir diğer bağlamda ise 1960 yılında imza edilen anlaşmalarla kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, oldukça kısa bir süre içerisinde sorunlar yaşamaya başlamış ve devlet, 1963 yılının sonlarında artık kanlı çatışmalara sahne olmuştu. Adadaki Rumların Türkleri pasivize etme ve Rum liderliğine ekstra güç devşirme çabaları, anayasal değişiklik taleplerini beraberinde getirmiş ve fakat bu gerçekleşmeyince iki kesim arasında çatışmalar baş göstermişti.[80] Bu tarihlerde adaya müdahale etmek isteyen Türkiye, Türk dış politikasının Soğuk Savaş tarihi açısından kökten bir kırılmayı yaşamıştır.

1964 yılında ABD Başkanı Johnson'dan bir mektup alan İnönü'ye, Türkiye'nin adaya olası bir müdahalesinde NATO bağıtı üzerinden edindiği silahları kullanamayacağı hatırlatıldı. Ayrıca böylesi bir müdahale esnasında oluşacak kaotik atmosferde SSCB'ye karşı Türkiye'nin korunamayacağı da özenle belirtiliyordu. Bir diğer ifadeyle ABD, Türkiye'yi neredeyse açıktan tehdit etmekteydi.[81] Bu mektup üzerine İnönü yönetimi, geri adım atarak herhangi bir müdahaleye kalkışmadı. Zaten kalkışabilecek yeteneklere de askeri anlamda sahip değildi. TSK bu tarihlerde, çıkarma yapabilecek amfibi unsurlardan mahrumdu.

---

[78] Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, ss. 289-295.
[79] Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1, İletişim yayınları, İstanbul, 2002, ss. 681-685.
[80] A.g.e., s. 685.
[81] A.g.e., ss. 686-691.

Yukarıda anlatılan sürecin olayın vuku bulmasından yaklaşık iki yıl sonra ortaya çıkması, Türk kamuoyunda infiale neden oldu. Soğuk Savaş'ın en netameli yıllarında müttefiğinin ihanetine uğradığını düşünen Türkiye, dış politikasını gözden geçirdi ve tek boyutlu bir dış politika takip etmenin bedelini ağır bir şekilde ödediğini idrak etti.[82] Bu tarihten sonra, hızlı bir biçimde dış politikasını çeşitlendirmeye çabalayan Türkiye'nin ilk hedefi, BM'de desteklerini alabildiği takdirde sayısal üstünlük sağlayabileceğine inandığı Arap devletleri oldu.[83]

Arap devletlerine yönelik girişilen yeni politik sürecin ilk kurbanı da elbette İsrail'di. Bu tarihlerde Arap devletleri, İsrail'le hem fiilen hem de hukuken savaş halindeydiler. İsrail'in bağımsızlık savaşı sonunda imzalanan ateşkeslerden başka herhangi bir metin imza edilmemişti. Mısır'da Nasır'ın gücünün zirvesinde olduğu yıllardı ve Türkiye, Arap dünyasının özellikle de Kıbrıs Sorunu bağlamındaki desteğine muhtaçtı. Bu süreçte Türkiye, Filistin Sorunu kapsamında alenen Arap yanlısı bir pozisyon aldı ve İsrail'le ilişkilerine mesafe koydu.

1967 yılında gerçekleşen Altı Gün Savaşı kapsamında yine Arap yanlısı pozisyonunu koruyan Türkiye, ortaya çıkan neticeden rahatsızdı. İsrail bu savaşla birlikte topraklarını alabildiğine genişletmiş ve başta Filistin toprakları olmak üzere Sina Yarımadası'nı ve Golan Tepeleri'ni de işgal etmişti. Türkiye, İsrail'in söz konusu işgal politikalarını kınayarak Arap devletlerinin yanında saf tuttu. Daha sonraları 1969 yılında İsrail işgali altındaki Kudüs'teki Mescid-i Aksa'da çıkan bir yangın neticesinde kurulan İslam Konferansı Örgütü'ne de destek verdi.

1960'lı yıllarda Türk dış politikası, bölge ölçeğinde hareket kabiliyetini arttırabilmek adına, İsrail'e mesafeli bir tutum takındı. Özellikle de Kıbrıs Sorunu bağlamında desteğini umduğu müttefiği ABD'nin böylesi bir desteği vermek bir yana engelleyici ve hatta tehdit edici bir tavır içerisinde olması, ABD ile sıkı ilişkileri bilinen İsrail'e yönelik politikayı da meşrulaştırmış oldu. Bu bağlamda Türkiye, İsrail'e yönelik kurguladığı politikayı ABD ile ilişkilerindeki iniş ve çıkışlara endeksledi. Bir diğer ifadeyle, uluslararası düzeyde ortaya çıkan sistemik etkiler, Türkiye'nin İsrail'e bakışını da derinden etkiledi.

Ayrıca Kıbrıs Sorunu kapsamında uluslararası hukuk nezdinde mevzi kazanabilmek adına, bölgedeki Arap devletlerinin desteğine duyduğu ihtiyaç da Türkiye'nin İsrail

[82] A.g.e., ss. 684-685.
[83] Ofra Bengio, a.g.e., ss. 92-101.

siyasetini belirleyen ana etmenlerin başında geldi. Bölgesel düzeyde girişilen diplomatik ilişkileri yoğunlaştırma çabaları, Türkiye'nin İsrail siyasetini belirlerken karşılaştığı kısıtları göstermesi açısından da oldukça önemlidir. Bu bağlamda Türkiye-İsrail ilişkileri, bu tarihten itibaren uzun bir süre Arap değişkenine bağlı bir hayat sürdü.

1.2.2.Bölgesel Düzey

1960'lı yıllar itibariyle ikili ilişkilerin doğasında bölgesel düzeydeki bir takım yeni gelişmeler belirleyici oldu. Özellikle Türkiye'nin ulusal çıkar alanlarında yaşadığı sıkışmalar, İsrail'le olan ilişkilerine dolaylı da olsa tesir etti ve Arap faktörünün fazlasıyla hissedilmesine zemin hazırladı.[84]

Öncelikle 1964 yılında yaşanan Johnson Mektubu krizi, ilk bakışta Amerikan hegemonyasıyla yaşanan kırılmayı işaretliyor olsa da Türkiye açısından belirgin bir politika yönelimini dayattı ve bölgesindeki Arap devletlerinin uluslararası sahada desteğini aramasına sebep oldu. Bu durum, analitik bağlamda uluslararası düzeyde bir etki kapasitesine sahip olmakla birlikte bölgesel düzeyde de değerlendirilmeyi hak etmektedir.

Türkiye'nin Kıbrıs meselesi üzerinden Arap devletlerini yanına çekebilmesi için öncelikle İsrail'le ilişkilerine yeni bir vaziyet vermesi gerekiyordu. Arap faktörü, İsrail'le bugünlere kadar olan ilişkilerin özellikle de diplomatik düzeydeki görünürlüğünü yakından ilgilendirdi. Türkiye, İsrail politikasını kurgularken her daim Arap kamuoylarının ve devlet yönetimlerinin baskılamalarını hissetti ve bu girdiye binaen mukabil bir pozisyon benimsedi.

1967 yılında yaşanan Altı Gün Savaşı, Türkiye'nin İsrail'e karşı pozisyonunu dönüştürmesi ve bu dönüşümü Arap devletlerine gösterebilmesi açısından iyi bir fırsat oldu. Söz konusu savaş esnasında iş başında olan Demirel hükümeti, Arap devletlerinin aleyhine yapılacak yardımları engelledi. Bu bağlamda, Türkiye'de bulunan İncirlik üssünün savaş süresince İsrail'e yardım amacıyla kullanılamayacağını deklare etti. Söz konusu hamle, Arap devletlerine yakınlaşma çabasının bir yansıması olarak görüldü.

Ayrıca 1967 yılındaki savaşla İsrail'in işgali altına giren Doğu Kudüs ve burada bulunan Mescid-i Aksa, Arap dünyasıyla ilişkilerde yeni bir pencere açtı. İsrail'in bölgeyi işgalinden yaklaşık iki yıl sonra Mescid-i Aksa'da yangın çıkması, İslam toplumlarını ve devletlerini harekete geçirdi ve bir İslam konferansı toplanmasının yolunu açtı. Bu tarihlerde Fas'ın başkenti Rabat'ta toplanan İslam devletleri, Müslümanlar nezdinde kutsal kabul edilen Mescid-i Aksa'daki işgale karşı yapılabileceklere yönelik bir takım görüş alış verişlerinde bulundu. Türkiye de söz konusu toplantıya katılarak Arap dünyasıyla yeni bir kanal daha edinmiş oldu. Daha ziyade İslami kodlarla hareket eden konferans ve

[84] Gencer Özcan'a göre bu dönemde Arap ülkeleriyle ilişkilerin yoğunlaştırılmasının temel nedeni ekonomiktir. 1960'lı yılların ortalarından itibaren ekonomisinde problemler yaşayan Türkiye'nin Arap ülkeleriyle yakınlaşması, ekonomik kazanımlar elde etmek içindir. Lakin bu perspektif, dönemin ağır ulusal güvenlik ajandasının yanında sönük bir argüman olarak konumlanmaktadır. Bknz. Gencer Özcan, "50. Yılı…", s. 541.

sonrasında kurumsallaşarak İslam İşbirliği Teşkilatı'na dönüşen platform, Türkiye açısından sorunlu bir içerik de barındırmaktaydı. İsrail'e karşı verilen tepkilerin İslami referanslarla yapılması ve kurucu metin itibariyle İslam'ın vurgulanması, Türkiye'nin laik sistemi dolayısıyla çekingen bir politika takip etmesini de beraberinde getirdi.

1973'te yaşanan Yom Kippur Savaşı da Türkiye açısından benzer bir rüşt ispatlama imkânı yarattı. Türkiye, 1967'deki savaştan daha farklı bir pozisyon alarak, bu sefer Arap dünyasına dolaylı katkı sunarak, İsrail'le arasındaki mesafeyi arttırdı.

1967'deki savaşta İsrail'e yardım götürülmesini engellemekle yetinen Türkiye, 1973'teki savaş esnasında hava sahasını SSCB uçaklarına açarak, Arap dünyasına bir hava köprüsü kurulabilmesini sağladı. Bu savaşta da İncirlik üssünün Amerikan birlikleri tarafından İsrail'e yardım amacıyla kullanılmasını engelleyen Türk tarafı, ayrıca SSCB uçaklarının geçişine izin vererek, alenen Arap yanlısı bir tutum benimsemiş oldu.[85] Bu durum, Türkiye-İsrail ilişkilerinin geldiği nokta itibariyle oldukça anlamlıydı.

Türkiye, Arap dünyasıyla yakınlaşmasının nimetlerini ise kısa bir süre içerisinde toplamaya başladı. Her ne kadar Kıbrıs meselesi üzerinden bir yakınlaşma tesis etse de uluslararası platformlardaki oylamalar haricinde net bir kazancı olmayan Türkiye, Yom Kippur Savaşı'ndan hemen sonra yaşanacak petrol krizleri açısından büyük bir stratejik imkân kazanmış oldu.

Yom Kippur Savaşı'nda İsrail'e yardım eden Batılı devletleri cezalandırmak isteyen Araplardan müteşekkil OAPEC ülkeleri, petrol ambargosu uygulayarak, petrol fiyatlarının bir anda birkaç misline yükselmesine sebep oldular. Batılı ekonomilerin Arap coğrafyasından istikrarlı fiyatlarla transfer edileceği varsayılan petrole dayalı sistemleri, söz konusu krizle birlikte ciddi darboğaza girdiler ve böylece petrol politik bir silaha dönüşmüş oldu. Türkiye ise bu süreçte Arap yanlısı bir tutum almasının faydalarını gördü ve Arap dünyasından uygun fiyatlarla petrol alımına devam edebildi.[86]

Bir diğer kriz ise 1978 yılında yaşandı. Yine petrol fiyatları sebebiyle gelişen kriz ortamında Türkiye, süreç içerisinde giderek Arap yanlısı pozisyon kazanması sayesinde etkilenmedi.

Ayrıca söz konusu Arap dünyasına yakınlaşma ve özellikle de İslam Konferansı yoluyla gelişen diplomatik temaslar, Türkiye'nin FKÖ'yü hem Filistin'in meşru temsilcisi olarak görmesine zemin oluşturdu hem de FKÖ'ye Ankara'da temsilcilik açılmasına vesile

[85] Gencer Özcan, *Türkiye-İsrail…*, ss. 31-32.
[86] Mahmut Bali Aykan, "The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy From the 1950s to the 1990s", *International Journal of Middle East Studies*, 25, 1993, s. 97.

oldu. 1976'da İstanbul'da toplanan İslam Konferansı'nda alınan kararlar doğrultusunda Türkiye iki önemli karara imza attı. Bunlar, ulusal düzeyi de yakından ilgilendiren ölçülerde, devlet yapısının laik niteliğinden ötürü İslam Konferansı Örgütü'nün kurucu metnini o günlere kadar onaylamaktan kaçınan Türkiye'nin söz konusu metni onaylaması ve FKÖ'nün Ankara'da temsilcilik açmasına karar verilmesiydi.[87] FKÖ, bir süre sonra, 1979'da, Ankara'da diplomatik bir misyon oluşturma imkanına kavuştu.

[87] A.g.e., s. 99.

1.2.3.Ulusal Düzey

Türkiye açısından İsrail ile ilişkiler, özellikle 1964 yılındaki Johnson Mektubu krizinden itibaren ciddi anlamda sorgulanmaya başlamıştır. Bu tarihlere kadar tek yönlü bir dış politika takip etmenin bedelini 'Kıbrıs davasındaki' pozisyonunun diplomatik olarak uluslararası düzeyde izole edilmesi olarak yaşayan Türk hükümetleri, uluslararası kurumlardaki oylamalardaki potansiyel desteğe yönelerek, İsrail'le ilişkilerini göreceli olarak soğutmuştur.

Türkiye'nin İsrail siyasetinin belirgin bir farklılaşmaya sürüklenmesinin altında ulusal düzeyde de oldukça kritik gelişmeler söz konusudur. 1967'deki Altı Gün Savaşı, 'Filistin davasının' düzenli Arap orduları ve dolayısıyla onları kontrol eden konvansiyonel siyaset araçları vasıtasıyla başarıya ulaştırılamayacağı öngörüldüğünden, Filistinli örgütlerin ön plana çıkacağı bir mücadele süreci şekillenmeye başlamıştır.[88] Bu bağlamda, Filistin 'davasının' aksı değişmiş ve devlet altı oluşumların ön plana çıktığı bir süreç yaşanmıştır.

1965 yılı itibariyle iktidara gelen Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi de aslında yeni döneme dair işaretler barındıran bir nitelik sunuyordu. Her ne kadar kariyeri süresince bünyelerinde bulunduğu Amerikan şirketleri sebebiyle 'Morrison Süleyman' olarak anılsa da[89] Demirel, kırsal kesimin kategorik bir temsilcisi olarak, muhafazakâr değerlere ve İslami algılara yaslanan bir İsrail yaklaşımını temsil ediyordu.[90] Bu bağlamda Demirel'in liderliği, iki ülke ilişkilerinin kötüleştiği bir dönemin etmenlerindendir.

Ayrıca Adalet Partisi, her ne kadar askeri kesimlerin tepkisini çekmekten kaçınması ve dolayısıyla kendi istikbalini güvenceye almaya çalışması sebebiyle inkâr etse de seçmen kitleleri nezdinde Demokrat Parti'nin mirasçısı olarak algılanıyordu. Hatta öyle ki partinin yaslandığı temel kliklerden biri de eski Demokrat Partili bir gruptu.[91] Hal böyle olunca, 1960 askeri darbesi ve ona zemin hazırlayan uluslararası konjonktür ve bağıtlar da Adalet Partisi'nin dikkatini celbetti. Örneğin, 1960 darbesiyle birlikte ordudaki çeşitli tasfiyeler yoluyla komuta kademelerinin gençleştirme ve teknik yeterlilik odaklı revizyonu, daha

[88] William Cleveland, a.g.e., s. 397.
[89] Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, (Çev. Ahmet Fethi), Hil Yayın, İstanbul, 2010, ss. 292-293.
[90] Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 788. ; Efrat E. Aviv, "The Efraim Elrom Affair and Israel-Turkey Relations", *Middle Eastern Studies*, 49:5, 2013, s. 750.
[91] Feroz Ahmad, a.g.e., s. 293.

ziyade NATO'nun finanse ettiği bir süreç olarak gelişmişti.[92] Bu durum, Adalet Partisi dönemindeki anti-Amerikancılığın ekstra köpürmesine sebep olmuş olabilir.[93]

1968 yılı itibariyle Avrupa'da ortaya çıkan sol tandanslı gençlik hareketleri, yakın bir coğrafya olarak Türkiye'deki üniversite gençliğini de derinden etkiledi. '68 ruhu', devrimci mücadeleyi de kutsayan bir metodu önemsiyordu. Ayrıca 1960 yılında o dönemin askeri darbe liderleri tarafından yaptırılan anayasa, radikal hareketlerin serpilmesine ve yaygınlaşmasına imkân tanıyan özgürlükçü bir zemin yaratıyordu.[94] Bu anayasa temelinde, Türkiye'de o döneme kadar dış politikada etkinlik kazandığı gözlenmemiş bir takım yeni ideolojik faktörler devreye girmiş ve dış politikayı bir biçimde şekillendirmeye başlamıştır. Örneğin, Marksist ve İslamcı yaklaşımlar, bahsi geçen anayasal zemin sayesinde filizlenebilmiş ve İsrail'le ilişkilere yönelik bir takım çıkarımlarda ya da eleştirilerde bulunabilmişlerdir.[95] Bu bağlamda, Türkiye'deki dış politika yapım tekniği bir süreç olarak yeni baskılama unsurlarıyla karşılaşmış olmuştur. Dış politikada kamuoyu denetiminin artık iyiden iyiye devreye girdiği 1960'lı yılların siyasal atmosferi, Türkiye-İsrail ikili ilişkilerini de mercek altına alınmasına ve yoğun bir biçimde sorgulanmasına imkân vermiştir.[96]

Yasal düzeyde ilerleyen sol partilere ek olarak, sistem-karşıtı konumlanan sol eğilimli hareketler silahlı direniş eylemlerine yöneldiler. Bu süreçte de 'Filistin davasının' büyük katkıları oldu. Söz konusu devrimci oluşumlar, Filistinli örgütler tarafından silahlı eğitime tabi tutuldu, dolayısıyla süreç içinde ideolojik bir endoktrinasyon sürecine de muhatap oldular ve nihayetinde aldıkları eğitimleri Türkiye'de hayata geçirdiler. Başta El

---

[92] William Hale, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, (çev. Ahmet Fethi), Hil Yayın, İstanbul, 1996, s. 113.

[93] Adalet Partisi, hedef seçmen kitlesi itibariyle Demokrat Parti'nin devamını simgeliyordu. Bu açıdan bakıldığında, Demokrat Parti iktidarına yönelik düzenlenen askeri darbe, doğal olarak Adalet Partisi saflarında sessiz fakat içten bir tepkiyle karşılanmıştır. Detaylı bilgi için bknz. Feroz Ahmad, a.g.e., ss. 300-304.

[94] Hatta öyle ki söz konusu sol eğilim, ordunun üst komuta kademesine dahi sirayet etmiş ve özellikle de 1971 yılında gerçekleşecek askeri muhtıra sürecinde belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştır. Bu dönemin önemli simalarından Doğan Avcıoğlu, kaleme aldığı 'Türkiye'nin Düzeni' isimli kitap çerçevesinde, ordu vasıtasıyla askeri bir sol diktatörlük kurulmasını önceliyordu. Bu kaotik dönemde General Cemal Madanoğlu liderliğinde serpilen ekip, daha sonrasında 'darbeye kalkışmak' suçlamasıyla yargılanmıştır. Bknz. William Hale, a.g.e., ss. 162-163. Ayrıca Doğan Avcıoğlu'nun söz konusu dönemde 'best-seller' olan kitabı için bknz. Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969.

[95] Ali Karaosmanoğlu, "A Turkish View of Bilateral Relations with Israel", Ali İhsan Bağış (ed.), *Actual Situation and Prospects of Turkey's Bilateral Relations with Israel: Potential and Opportunities*, TES-AR Yayınları No: 4, Ankara, 1992, s. 3.

[96] Duygu Bazoğlu Sezer, *Kamuoyu ve Dış Politika,* AÜSBF Yayınları, Ankara, 1972.

Fetih olmak üzere Filistinli örgütler, bu süreçte hem Türk hem de İsrailli güvenlik bürokrasisinin dikkatlerini üzerlerine çekti.[97]

Arap kamuoyları açısından 1967 yılındaki Altı Gün Savaşı'nın en belirgin sonuçlarından biri de yerleşik hükümet yapıları ve onların askeri yetenekleri üzerinden Filistin'de İsrail'e karşı herhangi bir başarı kazanılabilmesine yönelik inancın tamamıyla ortadan kalkması oldu. Arap dünyasının karizmatik lideri Nasır'ın -savaşın hemen öncesinde yaptığı açıklamalar da göz önünde bulundurulduğunda- sergilediği özgüvenli tutumun aksine bir sonucun ortaya çıkması, Arap kamuoyunda derin bir hayal kırıklığına yol açtı. Ayrıca bu tarih itibariyle Arap milliyetçiliğinin de İsrail'le mücadeledeki başarı ihtimalinin sınırları görüldü ve sol eğilimli hareketlerin önü açıldı. Bu periyotta başta Filistin Kurtuluş Örgütü olmak üzere Filistinli örgütlerin arz ettiği devrimci profil, Türkiye'deki devrimci çevreleri de etkisi altına aldı ve özellikle de 1968 yılından itibaren başta Lübnan'da bulunan Beka Vadisi'ndeki örgüt kamplarına silahlı eğitim almak üzere gitmelerine vesile oldu. 1971 yılında Türk ordusunun siyasete bir diğer müdahalesini simgeleyen muhtıra ve akabindeki sıkıyönetim uygulamaları da söz konusu talebi artmasına yol açtı, Türkiye'de takibata uğramaktan kaçan devrimci çevreler soluğu Beka Vadisi'nde aldı.[98]

Bu tarihler itibariyle sembolik anlamı en güçlü gelişme, kuşkusuz, İsrail'in İstanbul Başkonsolosu olarak görev yapan Efraim Elrom'un THKP-C (Türkiye Halk Kurtuluş Cephesi) tarafından kaçırılması ve öldürülmesi olayıdır.[99] 1971 yılında 'enternasyonalist devrimci ruhun' bir yansıması olarak beliren eylem, emperyalizmle mücadelenin ancak küresel bir minvalde yürütülebileceğine inandığından, 'emperyalizmin bölgesel uzantısı' olarak telakki edilen İsrail'e karşı yürütülen mücadeleye iştirak etmeyi 'emperyalizme bir kurşun sıkmak' olarak görüyordu. Motivasyonel arka planı itibariyle romantik tonları ağır

[97] Efrat E. Aviv, a.g.e., ss. 751-753.

[98] Gencer Özcan, a.g.e., ss. 28-29.

[99] Söz konusu eylemin arkaplanına dair de ilginç iddialar gündeme getirilmiştir. Dönemin Başbakan Yardımcısı Sadi Koçaş'ın anılarında da yer verilen Elrom'un kaçırılması vakası, devletin ilgili güvenlik birimlerinin tahminleri dâhilindedir. Dönemin İçişleri Bakanı Hamdi Ömeroğlu'nun Koçaş'a söyledikleri, söz konusu kaçırılma ihtimalinin oldukça belirgin olduğu, yeterli istihbaratın 10 ila 15 gün evvelinden alındığı ve fakat özellikle de İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün bu ihtimale mukabil herhangi bir koruyucu girişimde bulunmadığı yönündedir. Soner Yalçın ve Doğan Yurdakul, *Bay Pipo, Bir MİT Görevlisinin Sıradışı Yaşamı: Hiram Abas*, Doğan Kitap, İstanbul, 2012, s. 174. Ayrıca Elrom'un kaçırılmasına 'göz yumulmuş olmasının' Soner Yalçın ve Doğan Yurdakul nezdindeki sebepleri, bu dönemin MİT Müsteşarı Fuat Doğu'yla yakından alakalıdır. Yalçın ve Yurdakul'a göre Doğu, dönemin kaotik atmosferini daha da güçlendirerek, sıkıyönetim uygulamalarını meşrulaştırmanın peşindeydi. Bu sebeple, Elrom'un kaçırılmasını da dönem içindeki bir takım tutuklama ve adli takibatları kamuoyu nezdinde normalleştirmek adına kullandı. Bknz. A.g.e. s. 174.. Bu iddia, her ne kadar tutarlı görünse de Yalçın ve Yurdakul'un kitabında Doğu'ya karşı oldukça önyargılı oldukları da belirtilmelidir.

basan bu eylem, Türkiye'deki sol örgütlerin dönem itibariyle eriştikleri potansiyeli göstermesi açısından da oldukça önemlidir.[100]

Filistinli örgütlerle Türkiye kökenli devrimci gençlik kuruluşlarının ortak çalışma sahasına sahip oluşu, Türkiye'yi FKÖ'nün meşru bir otorite olarak tanınması sürecinde de oldukça zorladı. Yukarıda da belirtildiği üzere, Filistinli örgütler, özellikle de Lübnan'daki kamplarında Türkiye'den gelen ve silahlı eyleme inanan devrimci örgütlerin eğitim ve endoktrinasyon faaliyetlerine ev sahipliği yaptılar. Söz konusu devrimci gençlik yapılanmalarına Türkiye'den terörist eylemlerden ötürü aranan şahıslar da eklenince, Türk tarafı açısından Filistinli örgütlere karşı beslenen sempatide ciddi bir sorgulama süreci başladı. Nihayetinde Filistinli örgütler, Türkiye'de terör eylemi yapmış ya da devrimci silahlı eyleme teşne bir kitlenin eğitimine imkan tanıyordu. Bu sebeplerden ötürü, FKÖ'nün Filistin halkını temsilen resmileşmesi süreci kısmen akamete uğradı. FKÖ'yü resmen 1975'te tanıyan Türkiye, örgütün ülkede bir misyon tesis ederek faaliyetlerine başlamasına 1979'da izin verdi. Bu tarihe kadar olan süreç, yukarıda da anıldığı üzere, Filistinli örgütlerin Türkiye aleyhine eylemlerde bulunan kesimlerle ilişkileriydi. FKÖ'nün Türkiye nezdinde temsilciliğinin açılması, Mısır Büyükelçiliği'ne yönelik bir baskın eylemine FKÖ'nün arabuluculuk ederek sonlandırmasıyla mümkün oldu.[101]

[100] Söz konusu dönem, kamu düzeninin sağlanmasında çeşitli zorluklarla karşılaşıldığı bir dönemdir. Bu bağlamda, 12 Mart 1971 itibariyle ordunun verdiği muhtırayla kurulan Nihat Erim hükümetinin başlıca misyonu, söz konusu 'anarşi ortamını' sona erdirmekti. Bu sebeple, Efraim Elrom'un kaçırılmasına binaen 'adam kaçırmaya yönelik geriye şamil bir yasa' çıkarılacağı duyuruldu. Lakin Elrom, yine de kurtulamadı. William Hale, a.g.e., s. 171.

[101] Mahmut Bali Aykan, a.g.e., ss. 99-100.

1.3.*Pax-Americana*'nın Restorasyonu (1980-2001)

12 Eylül 1980 tarihinde Türkiye'de gerçekleşen askeri darbe, iç siyasal atmosferi disipline etmekle birlikte, Türk dış politikasının da yeniden tanımlanmasının önünü açtı. Bu süreçte alınan kimi kararlar, dış politikadaki asker egemenliğinin de öncü örnekleriydi.

1960'lı yılların ikinci yarısı ve 1970'li yıllar boyunca Amerikan hegemonyasıyla çatışmalı bir ilişki yaşayan Türk dış politikası, 1980 yılındaki askeri darbeyle *pax Americana*'nın eksenine yeniden oturtulmuş bir görünüm vermektedir. Bu bağlamda, 1974'teki Kıbrıs Barış Harekatı'nın akabinde NATO'ya ve dolayısıyla ABD'ye bir tepki olarak NATO'nun askeri kanadından çekilen Yunanistan'ın geri dönüşünü öneren Rogers Planı, darbenin lideri Kenan Evren tarafından ivedilikle kabul edilmiş ve Yunanistan'a karşı kullanılabilecek en stratejik kozdan vazgeçmiştir.[102] Bu karar, NATO'nun makro stratejilerine uygunluk açısından değerlendirildiğinde, örgütün güneydoğu kanadının restorasyonu ve konsolidasyonu olarak okunabilecekse de Türk dış politikasının stratejik ajandası itibariyle oldukça olumsuz sonuçlara gebe olmuştur. Özellikle Kıbrıs adasının geleceği açısından söz konusu karar, Türk dış politikasını sakat bırakmıştır.

Ayrıca 1980 darbesiyle birlikte Devlet Planlama Teşkilatı'nın başında bir bürokrat olan ve darbeden önce yeni bir ekonomik program önermiş bulunan Turgut Özal, neoliberalizmin Türkiye'deki uygulayıcısı olarak anılacaktı. Darbe döneminin sona ermesiyle birlikte sivil yönetime geçiş, Turgut Özal'ın liderliğini üstlendiği ANAP'ın tek başına iktidar olma yolunu açtı. Böylece Özal, 1980'de önerdiği neoliberal reform programını uygulama imkânı buldu. ABD'de Ronald Reagan ve İngiltere'de Margareth Thatcher öncülüğünde gelişen neoliberalizmin Türkiye'deki temsilcisi oldu.[103]

Sistemik bir başka gerekçe ise Amerikan hegemonyasının ve özellikle de SSCB'yi çevrelemenin ana elemanları olarak kuzey kuşağını oluşturan yapıdaki kırılmaydı. 1979 yılında Mısır, Camp David Anlaşması'yla birlikte ABD eksenine yerleşirken, aynı yıl içerisinde İran'da gerçekleşen İslam Devrimi kuzey kuşağını sakatlıyordu.[104] Jeopolitik bir yaklaşım olarak SSCB'yi çevreleme faaliyeti, İran'da kurumsallaşan Pehlevi hanedanını oldukça önemsiyordu. Burada gerçekleşen devrim ve yeni yönetici elitin 'ne Doğu, ne Batı, sadece İslam' perspektifi, söz konusu çevrelemenin en kritik halkasını ortadan

---

[102] İlhan Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İletişim Yayınları, Cilt 2, İstanbul, 2002, ss. 40-43.
[103] Baskın Oran, "Dönemin Bilançosu", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İletişim Yayınları, Cilt 2, İstanbul, 2002, ss. 16-17.
[104] Oral Sander, *Türkiye Dış Politikası*, (Der. Melek Fırat), İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

kaldırmış oldu. Çevreleme politikası çerçevesinde 1955'te kurulan Bağdat Paktı, 1958'de Irak'taki askeri darbe süreciyle sakatlanarak isim değiştirmek durumunda kalsa da CENTO olarak devam ettiği yoluna İran'daki devrimle son vermiş oldu. Çevreleme stratejisinin akamete uğraması, ABD'nin makro stratejileri açısından negatif bir izlenim yaratmaktaydı. Bu vesileyle Türkiye'de gerçekleşen askeri darbe ile 1970'li yılların ikinci yarısında belirginleşen Amerikan hegemonyasından uzaklaşma eğilimine bir son verilmiş ve Türkiye'nin Amerikan stratejisi bağlamında konsolide edilmesi, SSCB'nin çevrelenmesi noktasında işlevsel bir misyon yüklenmiş oldu.[105]

1990'lı yıllara gelindiğinde Türkiye-İsrail ilişkileri, tarihin gördüğü en üst düzeylere ulaşmış ve iki ülkeyi askeri bir ittifak olarak değerlendirilebilecek anlaşmalara taraf kılmıştır. Soğuk Savaş'ın sona erdiği ve ABD'nin biricik süper güç olarak konumlandığı bu yeni dönemde Türk dış politikası, karşılaştığı yeni tehditleri hesaba katarak, Amerikan hegemonyasının bölgesel dayanaklarından biri olarak İsrail'le ilişkilerini daha da geliştirme yoluna gitmiştir.

Bölgesel düzeydeki kimi gelişmeler de söz konusu ikili ilişkilerin gelişimi açısından oldukça uygun bir zemin yaratmıştır. Özellikle 1987 yılında Filistin'de patlak veren Birinci İntifada, hem İsrail'i hem de Filistinli direnişi kontrolü altında tutmak isteyen FKÖ'yü zor durumda bırakmıştır. İsrail, konvansiyonel tehditlerle baş edebilme noktasında başarılı bir askeri sicile sahip olsa da söz konusu sivil direniş, mücadele yöntemleri bağlamında başarısız bir sonuca sebep olmuştur. Ayrıca bu tarihlerde Filistin topraklarından uzaklarda, Tunus'ta konuşlanan FKÖ'nün üst yönetimi, Filistin direnişinin resmi temsilcisi vasfını koruyabilmek için süreci kendi lehine çevirebilmek adına 1988 yılında tüzüğünde değişikliğe gitti ve İsrail'in var olma hakkını tanıyan bir pozisyona konumlandı. Böylece 1990'lı yılların ilk yarısında gerçekleşecek olan Oslo sürecine de bir ön hazırlık yapılmış oldu. Bahsi geçen Oslo süreci de Türk dış politikasında önemli bir girdi olarak Arap reaksiyonunun sınırlandığına işaret ettiğinden, Türkiye de İsrail'le ilişkilerini hızlı bir biçimde ilerletme yoluna gitti.[106]

Ayrıca Türk dış politikasının bu dönemde karşılaştığı meydan okumalar da Amerikan hegemonyasına uyumu dayatıyordu. 1979 yılında İran'da gerçekleşen İslam Devrimi ve Irak'ta iktidarı eline alan ve revizyonist Arap milliyetçiliğini dirilten Saddam Hüseyin, bu dönemde Türkiye açısından bölgesel tehditler olarak belirmeye başladı. Türk

[105] İlhan Uzgel, a.g.e., ss. 36-37.
[106] Süha Bölükbaşı, "Behind the Turkish-Israeli Alliance: A Turkish View", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 29, No. 1, 1999, s. 30.

dış politikasının söz konusu bölgesel tehditleri dengeleyebilmek adına, hem Amerikan hegemonyasına hem de İsrail'e ihtiyacı vardı.

Ulusal düzeyde ise 1980'ler itibariyle askeri bir darbeyle disipline edilen Türk toplumu, İslam vurguları ağır basan bir yönetim anlayışıyla karşılaştı. Özellikle Amerikan politikalarının bir tezahürü olarak beliren bu süreç, salt askeri yönetim süresince değil, devamında başa gelen Turgut Özal iktidarında da geçerli oldu. Turgut Özal'ın merkez sağ siyaset anlayışı, özellikle neoliberal ekonomi odaklı bir vizyonun taşıyıcısıydı. Özal, ayrıca muhafazakâr siyasetin de önde gelen bir temsilcisi olarak konumlandı.

1990'lı yıllar ise söz konusu sürecin tersine döndürülmeye çalışıldığı yıllar olarak belirdi. Özellikle İslamcı siyasetin yükselişi ve bu durumun siyasal sahnedeki belirgin temsilcisi Refah Partisi'nin görünürlük kazanması, Türk bürokrasisindeki laik damarın karşı hamleler yapmasına zemin hazırladı. Böylece Turgut Özal'ın ölümünden sonra istikrarlı bir liderliğin bulunmadığı ülkede, istikrarsız koalisyonlarla yönetilen ve bürokratik mekanizmaların sıklıkla devreye girdiği ve bir nevi vesayet rejimi olarak belirdiği bir süreç yaşandı. Söz konusu vesayetin belirginleştiği alanların başında da Türkiye'nin İsrail siyaseti geldi. 1990'lı yıllar, özellikle de ulusal düzeydeki tercihler dolayısıyla, Türkiye-İsrail ilişkilerinin 'altın yılları' olarak anıldı.

İki ülke ilişkilerinin bu denli gelişebilmesi, elbette ki analitik bir düzlemde incelenmeye muhtaç görünmektedir. Bu bağlamda, söz konusu ikili ilişkilerin 1980'li ve 1990'lı yıllar süresince yaşadığı gelişim sürecinin arka planı oldukça mühimdir.

1.3.1.Uluslararası Düzey

Uluslararası düzeyde yaşanan yeni gelişmeler, iki ülke ilişkilerinin gelişmesine oldukça uygun bir konjonktürel imkan sağlamıştır. Amerikan Başkanı Carter ve ulusal güvenlik danışmanı Brzezinski'nin SSCB'ye yönelik yeni çevreleme stratejileri ortaya koyması, ayrıca Reagan yönetiminin de kamuoyunda 'Yıldız Savaşları' olarak bilinen Stratejik Savunma İnisiyatifi'ni (Strategic Defense Initiative) başlatarak SSCB'yi yeni bir silahlanma yarışına sürüklemesi, 1975'teki Helsinki Belgesi'yle tescillenen *detente* atmosferinin sona erdiğini ve dünyanın ikinci bir soğuk savaş periyoduna girdiğini gösteriyordu.[107] Bu bağlamda, özellikle de ABD, geleneksel müttefiklerini bu yeni soğuk savaş atmosferine hazır tutabilmek adına konsolide etmek istiyordu. Türkiye'de gerçekleşen 12 Eylül 1980 askeri darbesi, tam olarak bu konjonktüre istinaden ortaya çıkmıştır.

1980'li yıllar, ABD açısından geleneksel bir müttefiki olarak İran'ın kaybedildiği ve yerine Türkiye'nin ikame edildiği bir süreci işaretlemektedir. Bu bağlamda, Türkiye'ye atfedilen *pivotal* rolün önemli bir bölümünü SSCB'yi çevrelemek oluştururken bir diğer bölümünü de Arap dünyasıyla ilişkilerin geliştirilmesi ve Sovyetlerin bu bölgeye olası sarkmasının önüne geçilmesi oluşturmuştur. Türkiye, özellikle de Amerikan telkinleriyle, Arap dünyasına yönelik ilgisini oldukça kuvvetli bir biçimde gösterdi. Başta darbenin lideri Kenan Evren olmak üzere, dönemin önemli Türk yetkilileri Arap dünyasına çeşitli ziyaretler düzenlediler ve karşılıklı ticari anlaşmalara imza attılar. 24 Ocak 1980'de Turgut Özal'ın mimarı olduğu ekonomik program uyarınca Türkiye, ihracat odaklı bir gelişimi benimsiyor ve Arap dünyasını kendi ihraç malları açısından ideal bir pazar olarak görüyordu. Kaldı ki Arap dünyasıyla ilişkileri hegemonik bir tasdiğe de naildi.[108]

SSCB'nin dağıldığı ve yerini alan Rusya Federasyonu'nun süper güç statüsünü yitirdiği ve bir politik kutup olmaktan uzaklaştığı bir dönemde Türkiye-İsrail ilişkileri, tek kutuplu bir dünyanın ABD liderliğinde serpilmeye başladığı bir süreçte şekillenmiştir. SSCB'nin 1991 yılı itibariyle dağılması, iki kutuplu uluslararası sistemin kökten bir biçimde değişmesine yol açmış ve ABD, hegemonik bir küresel güç olarak belirmiştir. ABD'nin söz konusu hegemonik pozisyonu, uluslararası sistemi etkilediği kadar bölgesel sistemleri de yakından etkilemiş ve ilgili ülkelerin bu yeni girdi doğrultusunda hareket etmesine vesile olmuştur. ABD'nin İsrail ile varolan 'hususi ilişkileri', bölgedeki pek çok

---

[107] İlhan Uzgel, a.g.e., s. 36.

[108] Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, "Ortadoğu'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İletişim Yayınları, Cilt 2, İstanbul, 2002, s. 125.

devletin yeni dönemde İsrail'i meşru bir partner olarak algılamasına da zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda Türkiye, ilişkilerini diplomatik manada tesis ettiği 1949 yılından bu yana ilk defa bu kadar aleni bir ilişki biçimini benimsemiş ve İsrail'le kısa vadede bir yakınlaşmayı hayata geçirmiştir.

1990'lı yılların belirgin niteliklerinden biri olarak gözüken uluslararası sistemdeki dönüşüm, tek kutuplu yeni dönemde İsrail'i meşru bir varlık olarak konumlandırdı. Türkiye'nin bu dönemde uluslararası sistemin başat gücü ABD ile ilişkilerini geliştirmek noktasında da ziyadesiyle faydalandığı bir ülke olarak İsrail, Türkiye'nin dış politikasında yaşadığı açmazların önemli bir bölümüne de ilaç olarak telakki edildi. Örneğin, Ermeni Soykırımı tasarılarıyla ABD nezdinde güç duruma düşürülen Türkiye, İsrail ile geliştirdiği ilişkiler vesilesiyle ABD'de politik bir güç kazanmış oldu. İsrail'in 'uzantısı' olarak görülen Yahudi diasporasının ABD'deki etkin pozisyonu, Türkiye'nin Ermeni iddiaları karşısında Amerikan kurumlarındaki gücünü ve görünürlüğünü arttırdı.

Ayrıca 1990'lı yıllar itibariyle terörle mücadele kapsamında yürüttüğü düşük yoğunluklu çatışmada Türkiye, askeri teçhizat tedariğinde ABD'nin inisiyatifine bağlıydı. Bir NATO üyesi olarak Türkiye'nin silah tedariğini Batılı ülkeler gerçekleştirmekteydi. Lakin uluslararası sistemin dönüşümü ve tek kutuplu hegemonik bir sistemin oluşumu neticesinde Türkiye, silah satışlarında farklı kriterlerle muhatap olmaya başladı. Avrupa Topluluğu ve özellikle de ABD'nin 'yeni dünya düzeni' olarak beliren insan hakları ve demokratikleşme temelli dış politika söylemi, silah anlaşmalarında da kullanılır oldu ve bu kriterlere uymadığı düşünülen ülkelere silah satışları askıya alındı. Türkiye de söz konusu söylemin 'azizliğine' uğradı ve PKK'yla yürüttüğü mücadelesinde zafiyet yaşama ihtimali belirdi. İsrail, tam da bu esnada, asli tedarikçileri ikame ederek, Türkiye'nin ihtiyacı olan teçhizata ulaşmasında kritik bir rol oynadı.[109] Bu vesileyle de Türkiye'nin İsrail'i uluslararası sistemdeki başat güce ulaşmada bir kanal olarak kullandığı bir döneme geçilmiş oldu.

Türkiye-İsrail ilişkilerinin 1990'lı yıllar itibariyle ivme kazanması, yukarıda anılan bağlamlardan da öteye, Amerikan hegemonyasının bölgesel düzlemde güçlendirilmesini de beraberinde getirdi.[110] İki Amerikan müttefiki bölge ülkesi, Soğuk Savaş sonrası dönemde işbirliği yaparak, ABD'nin bölgedeki varlığını da güçlendirmiş oldular. Bu vesileyle *pax Americana* olarak adlandırılabilecek bölgesel düzen, Türkiye-İsrail ittifakı sayesinde hayat

[109] Efraim Inbar, "The Resilience of Israeli-Turkish Relations", *Israel Affairs*, Vol. 11, No. 4, 2005, s. 592.
[110] Dov Waxman, "Turkey and Israel: A New Balance of Power in the Middle East", *The Washington Quarterly*, Vol. 22, No. 1, 1999, s. 26.

buldu. 1996 yılı itibariyle yapılan anlaşmalar yoluyla iki ülke, askeri eğitim ve istihbarat paylaşımı gibi konularda işbirliği alanlarını derinleştirdi. ABD ajandası icabınca bu dönemin bölgesel düzlemde belirginleşen başat tehditleri de böylece bir karşı dengelemeye muhatap oldular.

1.3.2.Bölgesel Düzey

1980'li yıllarda ABD'nin de telkinleriyle yürütülen Arap dünyasıyla ilişkilerin yoğunlaştırılması süreci, İsrail ile yürütülen ikili ilişkilerin daha ziyade diplomatik boyutlarda sekteye uğramasına sebebiyet verdi.[111] Özellikle Körfez monarşileriyle yoğunlaşan ilişkiler, Türkiye'den İsrail'le diplomatik ilişkilerini tamamıyla kesmesi doğrultusunda süreğen bir baskılamaya maruz kaldı. Arap liderler hemen her fırsatta Türkiye'nin İsrail'le olan diplomatik ilişkilerini kesmesini talep ettiler.[112] Türkiye ise bu taleplere tam anlamıyla uyum sağlamamakla birlikte, İsrail'le diplomatik düzeyini minimize ederek baskıları savuşturmaya çalıştı. Tamamıyla bir Arap politikası olarak okunabilecek bu süreçte Türkiye, 1973 ve 1978'den sonra petrolün bir siyasal araç haline gelmesi ve 1980'li yıllardaki ekonomik ihtiyaçlarına Arap dünyasında cevap arıyor olması hasebiyle boyun eğer bir görüntü verdi.[113]

1980 yılında İsrail'in Kudüs'ü başkenti ilan eden bir temel yasa çıkarmasıyla birlikte söz konusu davranış kalıbı tekrar devreye girdi ve Türkiye, 1956'daki Süveyş Krizi'nden sonra ilk defa İsrail'le ilişkilerini ikinci kâtip düzeyine indirdi.[114] Diğer bütün büyükelçilik personelini geri çeken Türkiye, sadece konsolosluk hizmetlerini sağlayabilmek adına büyükelçilikte ikinci kâtibini bırakmıştı.[115] Kaldı ki Kudüs'teki başkonsolosluğunu da söz konusu temel yasaya istinaden kapatmıştı.

Söz konusu diplomatik düzeyin Arap tepkilerine bağıl bir pozisyon arz etmesi, zahiri bir nitelik sunuyor gözükmektedir. Bu dönemde devlet ricalinden ve konuyla ilgili kimselerce yapılan açıklamalar, Türkiye-İsrail ilişkilerinin niteliğini daha derinlerde aramanın gerekliliğini de göstermektedir. Bu bağlamda, eski Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in diplomatik ilişkilerdeki seviyenin düşürülmesine yönelik yaptığı yorum, ilgi çekicidir.[116] Çağlayangil, ikili ilişkilerin niteliğinde herhangi bir değişiklik olmadığını dile getirmiş ve söz konusu diplomatik düzeyin düşürülmesinin Arapları teskin etmek yönünde olduğuna yönelik bir anlama açık kapı bırakmıştır.[117]

---

[111] Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, "Ortadoğu'yla İlişkiler", (içinde), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (ed.) Baskın Oran, Cilt II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 125.
[112] Gencer Özcan, *50. Yılı…*, s. 542.
[113] Çiğdem Ör, *Amerika Birleşik Devletleri-Sovyetler Birliği Ekseninde Türkiye-İsrail İlişkileri (1948-1982)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2018, ss. 226-227.
[114] "Türkiye, İsrail ile İlişkilerini 'Asgari' Düzeye İndiriyor", *Milliyet*, 03.12.1980.
[115] Çiğdem Ör, a.g.e., s. 226.
[116] "İsrail ile İlişkileri Sınırlandırmak, Ortadoğu Politikamıza Uygundur", *Milliyet*, 04.12.1980.
[117] A.g.e., s. 228.

Çağlayangil, 1960'lı ve 1970'li yıllarda Adalet Partisi'nden Dışişleri Bakanlığı yapmıştı ve İsrail'le ilişkilerin göreceli olarak soğutulduğu bir dönemin mimarlarındandı. Kendisinin bu minvalde bir açıklama yapmış olması, kuşkusuz daha sonraki gelişmelerde göz önünde bulundurulduğu takdirde, Türkiye-İsrail ilişkilerinin süreğen niteliklerinde herhangi bir değişiklik olmadığına işaret etmektedir.

Söz konusu diplomatik düzeydeki oynaklık, Arap liderliğini teskin etmek amacıyla araçsallaştırılmış bir opsiyon olarak gözükmektedir.[118] Türkiye bu minvaldeki gelişmeleri de altını çizerek vurgulama ihtiyacı hissetmiş ve Arap dünyasının kendisinden emin olmasını sağlamaya çalışmıştır. Örneğin, dönemin Dışişleri Bakanı İlter Türkmen'in açıklamaları da enteresan bir boyut arz etmektedir. Türkiye'nin İsrail'le olan ilişkilerini anlamsızlaştırma derecesinde azalttığını ve Ortadoğu politikalarına bu bağlamda netlik kazandırıldığını dile getiren Türkmen[119], hiç şüphe yok ki Arap liderliğine bir mesaj ulaştırma kaygısındaydı.

Yukarıda anılan bağlamı doğrular ölçülerde İsrail'in maslahatgüzarı olan Alon Liel'in açıklamaları da dikkat çekicidir. Liel'e göre, Türkiye ile İsrail'in ilişkilerinin kamuoyuna açık bir biçimde yaşanmasına gerek yoktur.[120] Arap faktörünün bir girdi olarak telakki edildiği ikili ilişkiler, Türkiye'nin ihtiyaçları da göz önünde bulundurularak, perdelenebilir. Kaldı ki bu tarihlerde İsrail'in Türkiye'nin açıktan diplomatik desteğine herhangi bir ihtiyacı da yoktur. Menahem Begin hükümetinin önce en şiddetli rakibi Enver Sedat'ın Mısır'ıyla bir barış anlaşması imzalaması ve Mısır'ı SSCB ekseninden tamamıyla kopartıp Amerikan eksenine sabitlemesi, İsrail'in ivedi ulusal güvenlik ihtiyaçlarını da karşılamış olmaktaydı. Ayrıca Arap liderliğini elde etmek amacıyla İran'la savaşa tutuşan Irak da bu tarihler itibariyle fazlasıyla meşguldü. Sekiz yıl sürecek olan Irak-İran Savaşı, İsrail'in bölgesel politikaları bağlamında elini de rahatlatmış oldu.[121] Ayrıca, bu gelişmeler, yukarıda da anılan Kudüs'ün başkent ilan edilmesini de mümkün kılmıştır. Güçlü bir Müslüman Arap devletinin diplomatik tanımasına mazhar olan

---

[118] Aynı zamanda bu dönemin ekonomik şartlarının da bir getirisi olarak, Arap yönetimlerinden finansal destek beklentisine giren Türk tarafının, Kudüs tepkisini bu zeminde şekillendirdiği de iddia edilmektedir. İddiaya göre Türk yönetimi, İsrail'le ilişkilerini Kudüs sebebiyle ikinci kâtip düzeyine düşürmekle Arap yönetimlerinden 250 milyon dolarlık bir nakdi yardıma mazhar olmuştur. Konunun detayı için bknz. Gencer Özcan, "Türkiye-İsrail İlişkileri 50. Yılına Girerken", (içinde), *Türk Dış Politikasının Analizi*, (der.) Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 2001, s. 165.

[119] A.g.e., s. 228.

[120] Ofra Bengio, a.g.e., ss. 140-141.

[121] Camille Habib, *The Consequences of Israel's Invasion of Lebanon, 1982: Failure of a Success*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dalhousie University, 1993, ss. 243-244.

İsrail'in, Türkiye'nin sahip olduğu İslami kimliğine vurgu konularak sağlayacağı diplomatik düzeydeki desteğine olan ihtiyacı da azaltmıştır.

1980'li yıllar itibariyle bölgesel düzeyde yaşanan kimi gelişmeler, iki ülke ilişkileri açısından da bir yeniden doğum imkânı yaratmıştır. Özellikle İsrail'in 1982 yılında Lübnan'ı işgal etmesi ve akabindeki gelişmeler, Türkiye-İsrail ilişkilerinin süreğenliğini de göstermesi açısından oldukça önemlidir.

1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgali, daha ziyade bu bölgede konuşlanan Filistinli direniş örgütlerine yönelik kalkışılmış bir operasyon olarak görüldü. Başta FKÖ olmak üzere Filistinli gruplar, Ürdün'den 1970 yılındaki kanlı olaylar neticesinde çıkarılınca Lübnan'a konuşlanmış ve İsrail'e yönelik operasyonlarını bu bölgeden icra eder olmuşlardı. Beka Vadisi'ni eğitim kampı olarak kullanan Filistinli örgütler, aynı zamanda çeşitli terör oluşumlarıyla da bu alanları paylaşıyorlardı.[122] Türkiye'yle ilişkileri şekillendirecek olması hasebiyle önemli bir örgüt, 'Ermeni soykırımı' üzerinden kendini var eden ASALA'nın da aynı bölgede bir kampı bulunmaktaydı. Bu bağlamda İsrail'in bölgeye düzenlediği askeri operasyon, Türkiye'nin bu dönemde yaşadığı terör saldırıları açısından da önem kazanıyordu.

İsrail açısından Lübnan'da konuşlanmış örgütler, Türkiye ile ilişkilerin tamir edilmesi noktasında oldukça önem arz ediyordu. Bu tarihlere kadar ikili ilişkilerin temel dayanaklarından olan güvenlik sütunu, böylece tekrar devreye sokularak, iki ülke ilişkilerindeki olumsuz görünüm de sona erdirilmek isteniyordu.

Ürdün'den çıkarıldıktan sonra karargahlarını Lübnan'da kuran Filistinli radikal örgütlerle birlikte çalışan ASALA, ikili ilişkilerin yeni belirleyeni olarak somutlaştı. Filistinli örgütler, yer yer ASALA için eylemlere dahi giriştiler. 1980 yılında Cenova polisi tarafından yakalanan ve üzerlerinden Lübnan ve Suriye pasaportu çıkan iki Filistinli, şehre ASALA adına eylem yapmaya geldiklerini itiraf ettiler.[123] Aralarındaki bu geçişlilik, İsrail açısından bölgedeki örgütlere karşı alınabilecek güvenlik tedbirlerini meşrulaştırdı.

---

[122] İsrail'in eski Başbakanlarından Ariel Şaron, kaleme aldığı otobiyografisinde FKÖ'nün ASALA'ya ek olarak, birçok uluslararası terörist oluşuma ev sahipliği yaptığını belirtiyor. Asya, Avrupa, Merkezi ve Güney Amerika ve Afrika gibi kıtasal alanlardan bölgeye eğitime geldiklerini iddia ettiği örgütlerin varlığını, FKÖ'nün uluslararası terörizme yardım ettiğini kanıtlayabilmek adına şematik bir biçimde anlatıyor. FKÖ'ye karşı yürütülen marjinalize etme ve uluslararası kamuoyu nezdinde itibarsızlaştırma eylemlerinin bir parçası olarak okunabilmesi muhtemel yaklaşım, Şaron'un Lübnan işgalinde ve özellikle de Sabra ve Şatila'daki rolü göz önünde bulundurulduğunda, soru işaretleri yaratmaktadır. Ariel Sharon, *Warrior: The Autobiography of Ariel Sharon*, Simon & Schuster, New York, 1989, s. 446.

[123] Eldad Ben Aharon, "Superpower by Invitation: Late Cold War Diplomacy and Leveraging Armenian Terrorism as a Means to Rapproachement in Israeli-Turkish Relations (1980-1987)", *Cold War History*, 2018, s. 9.

Söz konusu örgütleri ortak bir çerçeve içerisinde değerlendirebilmek için bir takım başka özellikleri de mevcuttu. Bu dönemde İsrail'e yönelik terör eylemleri düzenleyen Filistin Halk Kurtuluş Cephesi ile Türk Dışişleri mensuplarına yönelik terör eylemleriyle bilinen ASALA'nın radikal sol bir ajandaya sahip oldukları biliniyordu. Örgütler, ideolojik düzlemde birbirlerine oldukça yakındılar. Soğuk Savaş'ın yeniden dirildiği bu yıllarda radikal sol örgütlerle mücadele, SSCB'nin güneydeki etkinliğini de kısıtlayabilirdi. Böylece Türkiye ve İsrail, komünizmle mücadele faaliyeti de yürütmüş olacaklardı. Ayrıca iki örgüt de Lübnan'da konuşlanmıştı. Jeopolitik olarak da ortak bir paydaya sahip olan bu yapılar, Lübnan'ın içerisinde bulunduğu kaotik atmosferden de yararlanmışlardı.[124]

ASALA'nın 1982'de gerçekleştirdiği silahlı bir saldırı ise ikili ilişkiler açısından net bir dönüştürücü rol oynadı. Haziran 1982'de Lizbon'da idari ateşe olarak görev yapan Türk diplomat Ekurt Akbay eşiyle birlikte ASALA'nın hedefi oldu ve her ikisi de hayatlarını kaybetti. Bu olay üzerine İsrail'in Ankara'daki maslahatgüzarı olan Alon Liel, dönemin Türk Dışişleri Bakanı İlhan Öztürk'e bir mektup yazarak taziyelerini dile getirmiş ve uluslararası terörizme karşı ortak mücadele edilmesi gereğinden bahsetti. Aharon'un İsrail Dışişleri Bakanlığı arşivine dayandırdığı bilgilere göre Öztürk, Dışişleri Bakanlığı üzerinden yazılması gereken cevabi mektubu bizzat kaleme almış ve İsrail maslahatgüzarı Liel'e Türkiye'nin terörizm konusunda ülkesiyle işbirliği yapabileceğini belirtmiştir.[125] Böylece Türkiye ve İsrail, bölgesel düzeyde ortak tehditleri dengeleyebilmek adına işbirliği imkânlarını sorgulamaya başlamışlardır. Diplomatik düzey her ne kadar düşük tutulsa da işbirliğinin seviyesi oldukça ciddi boyutlardadır.

İsrail, söz konusu kamp bölgelerine operasyon düzenlemeden evvel Türkiye'nin de bu bölgeyle ilgilenebileceğini düşünerek, ortak operasyon yapma teklifinde bulundu.[126] Bölgede bulunan ASALA militanlarına yönelik gerçekleştirilecek operasyonun Türkiye için olduğu kadar İsrail açısından da anlamı bulunmaktaydı. Türk Dışişleri personeline yönelik olarak gerçekleştirdiği saldırılarla adını duyuran ASALA, 1972'deki Münih Olimpiyatları'nda İsrail takımına yönelik gerçekleştirilen terör saldırısında Kara Eylül

[124] A.g.e., s. 7.
[125] A.g.e., s. 9.
[126] Söz konusu operasyonu daha da enteresan kılan bir gelişme ise Türk tarafının 'ülkücü mafya' olarak yaftalanmış kesimleri sürecin bir parçası olarak 'görevlendirmesiydi'. Alaattin Çakıcı liderliğindeki ekip, Almanya üzerinden Beyrut'a geçerek, İsrailli ekiplerle ortak operasyona girişmişlerdi. Türk tarafının resmi olarak katılım sağlamaması, genel hatlarıyla Ermeni terörüne karşı giriştiği örtük mücadelenin bir parçası olarak telakki edilebilir. Bahsi geçen gruplar, zaten ASALA'yla mücadele kapsamında çeşitli operasyonlar düzenlemekteydiler. Kısacası, 'konunun uzmanıydılar'. Nezih Tavlaş, "Türk-İsrail Güvenlik ve İstihbarat İlişkileri", *Avrasya Dosyası*, Cilt 1 Sayı 3, Sonbahar 1994, ss. 17-18.

örgütüyle işbirliği yapmıştı.[127] Daha bu tarihlerden itibaren MOSSAD'ın kara listeye aldığı örgüt, 1982'de Türkiye'ye yönelik bir jest olarak da kullanılmış oldu.[128]

Ayrıca İsrail operasyonları kapsamında ölü ele geçirilenler arasında çok sayıda PKK'lı terörist de bulunuyordu. Bu tarihler itibariyle henüz aktif eylemliliğe geçiş yapmamış bir örgüt olarak PKK, daha sonraları Lübnan'daki kamp yapılanmaları vesilesiyle elde ettiği tecrübeyle Türkiye'de yoğun bir eylem silsilesine girişti.

Türkiye-İsrail ilişkilerinin incelendiği çalışmalarda söz konusu örgütlere ortak operasyon düzenlenmesi ve hatırı sayılır bir başarı elde edilmesi, her nedense önemsiz bir olaymış gibi gösterilmektedir. Lakin özellikle de Türkiye'nin bu dönemde yaşadığı ulusal güvenlik tehditlerine istinaden düşünüldüğünde, İsrail'le ortak bir operasyona kalkışmak, oldukça kritik bir gelişme olarak okunabilir. Bu tarihlere kadar benzer bir girişim de yaşanmadığından, Lübnan'da gerçekleştirilen ortak operasyon ikili ilişkiler açısından bir mihenk taşıdır. Bu operasyon, aynı zamanda 1990'lı yıllarda yoğunlaşacak ve askeri bir ittifak görünümü kazanacak olan ikili ilişkilerin güvenlik sektörünü ilgilendiren boyutlarını da açıklar bir öncül niteliğindedir.

Bölgesel düzey bağlamında detaylı incelenmesi gereken bir takım yeni tehditler, Türkiye'nin uluslararası sistemdeki dönüşümden etkilendiği en belirgin alanlardandı. Söz konusu yeni tehditlerin ortaya çıkışı, daha ziyade iki kutuplu uluslararası sistemin çözülüşüyle yakından ilintiliydi. İki kutuplu uluslararası sistemdeki temel kaygılar, ideolojik bir payanda olma ihtimaline karşılık SSCB'nin yayılmasını sınırlandırmak ve dolayısıyla komünizmi dizginlemek ve NATO bağlamında Avrupa'nın ve transatlantik dünyanın güvenliğine katkı sunmaktı. Türkiye, Soğuk Savaş boyunca ulusal güvenlik gündemini söz konusu kutuplar arası çekişmeden kaynaklanan sorunlar bağlamında tanımlamış ve bölgesine de Batılı bir mercek kullanarak yaklaşmıştır.[129] İki kutuplu sistemin ortadan kalkması neticesinde pek çok soru işareti belirdi ve bu yeni durum, Türkiye'nin yeni dönemdeki yönelimlerini de belirledi.

Öncelikle SSCB tehdidinin ortadan kalkması, Transatlantik güvenliğin tanımlanması noktasında yeni girişimlere sahne oldu. 1990'lı yılların başları itibariyle dünya, yeni kavramlar ve tehdit tanımlamalarıyla karşılaştı. Medeniyetler çatışması olarak sunulan yeni tehdit kaynakları, artık başat tehdidin medeniyet temelli olacağını

---

[127] Gencer Özcan, *Türkiye-İsrail…*, ss. 40.
[128] Alptekin Dursunoğlu, *Stratejik İttifak: Türkiye-İsrail İlişkilerinin Öyküsü*, Anka Yayınları, İstanbul, 2005, s. 54.
[129] Oral Sander, *Türkiye'nin Dış Politikası*, (Der. Melek Fırat), İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 113.

varsayıyordu. Bu aşamada da esas olarak kastedilen, İslam medeniyeti ve dolayısıyla Müslüman toplumlardı.

İran'da 1979 yılında gerçekleştirilen İslam Devrimi, ürettiği radikal söylem ve teokratik rejim vesilesiyle, Batılı devletlerin ilgisini çekmeyi başarmıştı. Bu tarihten itibaren, İran bir biçimde dengelenmeye ve hatta rejiminin çökertilmesine yönelik yoğun girişimlere muhatap oldu. Özellikle 1980-1988 arasında Saddam rejiminin İran'la giriştiği savaş, söz konusu dengelemeyi veya mümkünse rejiminin çökertilmesine yönelik girişimleri açıklayacak bir içerik sunmaktadır. Revizyonist Arap milliyetçiliğinin kalıntıları üzerinde varlığını sürdürmeye çalışan Irak da İran'la birlikte çifte çevreleme ismi verilen bir strateji doğrultusunda sınırlandırılmak istendi. ABD'nin 1990'lar boyunca uyguladığı söz konusu strateji, başarılı olamamışsa da bölge ölçeğindeki tehdit tanımlamalarını açığa çıkarttı.

Humeyni'nin hâkim söyleminde 'büyük şeytan' olarak kodlanan ABD, akademik bir takım kişilerce tedarik edilen söylemin de sunduğu 'bilimsel içerikle'[130] İslam'ı yeni bir tehdit kaynağı olarak belirlemekte herhangi bir sorun görmedi. Bu yeni tehdit tanımlamaları ise Türkiye'nin dış politikasında yeni açmazları beraberinde getirdi. Türkiye, söz konusu 1990'lı yıllara kadar NATO lensinden belirlenmiş tehdit kaynaklarını özümseyerek, Batılı bir devlet olma lüksünü tadımlıyordu. Lakin yeni atmosferde tehdit tanımlamaları dönüşmüş, hem Türkiye'nin SSCB karşısında oynadığı pivot rolü akamete uğramış hem de NATO nezdinde artık kendisini yeterince önemli hissetmemeye başlamıştı.[131] Bir de üstüne 'İslami terörizmin' yeni tehdit kaynaklarından olduğuna yönelik Batılı bir perspektif geliştiği için Türkiye, kahir ekseriyeti Müslüman olan toplumuyla temsil ettiği İslami çizgiyi de sorgulamak durumunda kalmıştı. Bu dönemdeki sorgulama, dış politikadaki tercihlere yansıdığı kadar iç politikadaki kimi yapısal gelişmelere de damgasını vurdu.[132]

1990'lı yılların başlarındaki yakınlaşma, kendisini politik sahada hissettirdiği kadar akademik sahaya da yansımaları olan bir süreç olarak inşa edildi. Örneğin, bu dönemin

---

[130] ABD'li bir akademisyen olan Samuel Huntington'ın ürettiği 'medeniyetler çatışması' kavramı, Balkanlarda yaşanan kimlik eksenli çatışmaları referans alarak, topyekün bir teorik açıklama peşindeydi. Ayrıca gelecekteki çatışmaların da temel referansının din eksenli medeniyetler arasında yaşanacağını varsayarak, 1990'lı yılların tek kutuplu atmosferinde biricik süper güç statüsüne sahip olan ABD'ye yeni rakiplerini de işaret etmiş oluyordu. Detaylı bilgi için bknz. Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, USA, 1996.

[131] George S. Harris, "ABD-Türkiye İlişkileri", (içinde), *Türkiye'nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, (der.) Alan Makovsky ve Sabri Sayarı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002, s. 255.

[132] A.g.e., s. 264.

başlarında, 1991 yılının Kasım ayında Antalya'da gerçekleştirilen bir toplantı büyük önem taşımaktadır. İkili ilişkileri ele alan söz konusu toplantı, Friedrich-Naumann Foundation isimli sivil toplum kuruluşunun organizasyonunda, Türkiye'den ve İsrail'den akademisyenlerin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda söz alan Ali Karaosmanoğlu'nun söyledikleri dikkat çekicidir ve bu çalışma açısından da pekiştirici bir role sahiptir. Karaosmanoğlu sunduğu bildiride, ikili ilişkilerin bağlı bulunduğu bir takım düzeylerden bahsetmiş ve bu düzeyler doğrultusunda bir analiz gerçekleştirmiştir.[133] Bu toplantının esaslı amacı ise Türkiye ve İsrail arasında olası işbirliklerini tartışabilmek olmuştur. Kaldı ki bu toplantı ve benzerleri ilerleyen yıllarda ikili ilişkilerde gelişen iyimser havaya da akademik-politik bir zemin oluşturmuştur.

1990'lı yılların ilk yarısı boyunca sürecek yakınlaşma periyodu, 1996 yılında yapılan askeri anlaşmayla zirve noktasına ulaştı.[134] Bölgesel düzeyde bu sürecin belirgin tetikleyicisi ise özellikle Türkiye açısından beliren yeni güvenlik sorunları oldu.

Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1990'lı yıllar itibariyle Türk güvenlik elitlerinin stratejik düşünce yapısında ciddi tedirginlikler baş gösterdi.[135] Özellikle de NATO bağıtının, SSCB'nin ve dolayısıyla komünizm tehdidinin olmadığı bir atmosferde ne derece etkili olacağı yoğun kuşkulara yol açmaktaydı. Nihayetinde NATO, SSCB'yi ve ürettiği komünist yayılma tehdidini çevrelemek amacıyla inşa edilmişti. Ayrıca Avrupa merkezli yeni girişimler öne çıkmış ve Transatlantik ittifakın bu açıdan da sorgulanmasına sebep olmuştu. Bu bağlamda, 1990'lı yıllar itibariyle su yüzüne çıkan tehditler, Türkiye'yi yeni arayışlara yöneltti.[136]

Türkiye, 1990'lı yıllarda Suriye'den ve Yunanistan'dan tehdit algılamaktaydı. Suriye, hem Fırat ve Dicle nehirlerinin akışını etkileyecek GAP projesini ve bu sebeple oluşan su paylaşımını sorun ediyor hem 1939 yılında Türkiye'ye katılan Hatay'ı kendi sınırları içerisinde gösteren haritalar yayınlıyor ve deklarasyonlar yapıyor hem de Türkiye'ye yönelik devlet altı bir tehdit olarak PKK'nın eğitim kamplarına ve lider

---

[133] Ali Karaosmanoğlu, a.g.e., ss. 1-5.

[134] "Hedefimiz İran Değil", *Milliyet*, 11.04.1996.

[135] Efraim İnbar, *Türk-İsrail Stratejik Ortaklığı*, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, ss. 12-13.

[136] 1990'lı yılların güçlü isimlerinden Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir'in Martin Sherman'la birlikte kaleme aldıkları yazıda ifade edildiği üzere, Türkiye bu dönemde belirgin bir stratejik kararsızlık yaşamaktaydı. Bu açıdan, hem demokratik hem Batı yanlısı hem de Arap olmayan iki bölge ülkesi olarak ittifak yapmalarından daha doğal bir sonuç olamazdı. Çevik Bir ve Martin Sherman, "Formula for Stability: Turkey Plus Israel", *Middle East Quarterly*, Vol. 9, No. 4, Fall 2002, ss. 23-32.

kadrosuna ev sahipliği yapıyordu.[137] SSCB tehdidinin ortadan kalkması, Türkiye'nin özellikle de Suriye bağlamındaki bölgesel tehditlerle yüzleşmesini sağlamıştı.

Ayrıca Yunanistan, Türkiye'nin ezeli bir rakibi olarak konumlanmasından mütevellit, bölge dengelerindeki dönüşümden ve Türkiye'nin stratejik olarak 'küme düşmesinden' faydalanmak istiyordu. NATO bağıtıyla bir diğerine karşı savunma yükümlülüğü olan iki ülke, özellikle Kıbrıs ve Ege Denizi'nden kaynaklanan çeşitli sorunlar sebebiyle düşmanca ilişkilere sahipti. Bu durum her ne kadar paradoksal bir duruma işaret etse de Transatlantik ittifak, iki ülke ilişkilerinin normalleşmesini ve aralarındaki sorunların çözülmesini sağlayamamıştı. 1995 yılı itibariyle Yunanistan, Suriye ile bir savunma anlaşması imzaladığında Türkiye aleyhine somut bir çevreleme faaliyeti söz konusu oldu. Türk yetkilileri, söz konusu anlaşmanın direkt olarak Türkiye'ye yönelik yapıldığını düşündüler. Ayrıca Yunanistan'ın PKK'ya destek verdiği de biliniyordu. Söz konusu gerginlik tırmanarak, 1996 yılında patlak veren Kardak Krizi'ne değin sürdü. Bu tarihten sonra Türkiye-İsrail ittifakının caydırıcı etkisi devreye girdi ve Yunanistan'la ilişkilerde normalleşme emareleri görülmeye başlandı.[138]

PKK ise 1984 yılında başladığı silahlı terör eylemlerine hem Suriye'nin hem de Yunanistan'ın desteğiyle devam etti. 1990'lı yılların ilk yarısında oldukça yoğunlaşan söz konusu terör eylemleri neticesinde TSK, Türk kamuoyunun itirazlarına sebep olacak derecede kayıp verdi. Bu dönem, Türkiye'nin söz konusu tehdit korelasyonuna yönelik bir dengeleme faaliyetine girişmesini dayatıyordu.[139] Bu süreçte özellikle de Şükrü Elekdağ'ın tanımladığı ölçülerde '2.5 savaş' ihtimali[140], Türkiye'nin İsrail'le askeri bir ittifak geliştirmesinin önünü açtı. Türkiye, anılan ulusal güvenlik tehditlerini dengeleyebilmek adına, İsrail'le işbirliğine gitti. Ayrıca, İsrail de Suriye'yle hukuken savaş halindeydi ve Yunanistan'la da tarihsel olarak olumsuz seyreden ilişki geçmişine sahipti. Böylece iki ülke, ortak tehditlerin de tetiklemesiyle, askeri bir ittifakın zeminine sahip oldular.

İki ülke taşıdıkları ortak nitelikler itibariyle de ittifak kurmak için ideal adaylar olarak görüldüler. Türkiye'nin ve İsrail'in demokratik sistemleri, seküler yapıları ve Batı yanlısı olmaları hasebiyle Ortadoğu'da zaten 'yabancı' kalıyorlardı. Örneğin, Soğuk Savaş sonrası dönemde özellikle Doğu Avrupa'da yaşanan demokratikleşme dalgasının Arap

[137] Efraim Inbar, a.g.e., ss. 41-45.
[138] Efraim Inbar, "Regional Implications of the Israeli-Turkish Strategic Partnership", *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 5 No. 2, 2001, ss. 59-60.
[139] Ofra Bengio, a.g.e., ss. 156-157.
[140] Şükrü Elekdağ, "Two and a Half War Strategy", *Perceptions: Journal of Internaitonal Affairs*, No. 1, 1996, ss. 33-57.

coğrafyasına ulaşmaması, iki ülkenin ittifak kurabilmelerinin argümantasyonunu kolaylaştırmıştır.[141] Bölgenin yegâne işleyen seküler demokrasileri bir diğeriyle haliyle işbirliği yapacaktır. Söz konusu argüman, hemen hemen bütün akademik çalışmalara da yansımıştır.[142]

[141] Çevik Bir ve Martin Sherman, a.g.e., ss. 23-32.

[142] Detaylı bilgi için bknz. Alexander Murinson, *Turkey's Entente With Israel and Azerbaijan in the Post-Cold War Era: State Identity, Transnational Networks and Security in Fluctuating Zones of Influence, 1992-2005*, University of London, Basılmamış Doktora Tezi, 2008; Efraim İnbar, *Türk-İsrail Stratejik Ortaklığı*, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001; Ofra Bengio, *Türkiye-İsrail: Hayalet İttifaktan Stratejik İşbirliğine*, (Çev. Filiz Kaynak Dişkaya), Erguvan Yayınevi, İstanbul, 2009.

1.3.3.Ulusal Düzey

Bu dönemde ulusal düzeydeki gelişmeler, Türkiye'nin İsrail siyasetini belirleme kapasitesini derinden etkilemiştir. Bu dönemin başlangıcını da temsil eden 12 Eylül 1980 darbesi, TSK'yı hiyerarşik olarak iktidara getirmiş ve dış politika oluşturma süreçlerini askeri bir perspektifle ele almalarını sağlamıştır.[143] Askeri yönetimin iktidarda olduğu üç senelik süre zarfında her ne kadar İsrail'e yönelik radikal bir karar alınmamış olsa da özellikle Kudüs Başkonsolosluğunun kapatılması kararı, diplomatik reaksiyon kapasitesini göstermesi açısından önemli bir vakadır.[144] Ayrıca MSP'nin İslamcı retoriğinin de etkisi bu bağlamda yadsınamaz bir nitelik sunmaktadır. MSP hem düzenlediği Kudüs Mitingi'yle hem de Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen'e yönelik güvenoyu talebiyle iktidar elitini İsrail'le ilişkiler noktasında sıkıştırmıştır.[145]

1980'li yılları daha ziyade Turgut Özal'ın yönetiminde geçiren Türkiye, dış politika alanında ekonomik ihtiyaçlarının belirleyici olduğu bir sürece şahitlik etmiştir.[146] Bu bağlamda, neoliberalizmin Türkiye özelinde uygulanması neticesinde, ihracat odaklı bir model benimsenmiş ve bu model doğrultusunda da Türkiye'nin Ortadoğu pazarındaki Arap devletlerle ilişkilerini güçlendirmesi gereği doğmuştur.[147] Ayrıca bu tarihlerde hala daha 1973'te patlak veren petrol krizinin etkileri görülmeye devam ediyordu. Türkiye'nin de enerjide dışa bağımlı bir statüde olması, Arap ülkeleriyle ilişkilerinde temkinliliği dayatıyordu.[148] Hal böyle olunca da İsrail'le ilişkiler yine perde arkasından yürütülmeye özen gösterilmiştir.

Ayrıca Özal yönetiminin temsil ettiği kitleler, muhafazakâr siyasi çizgisi uyarınca, çevre değerlerin merkeze taşınma sürecini de kaldığı yerden devam ettirmiştir.[149] Bu açıdan bakıldığında, İslam tonu göreceli yüksek bir yönetim zihniyeti İsrail'le ilişkilere de mesafeli yaklaşacaktı. Yukarıda da belirtildiği üzere, İsrail'e gösterilen diplomatik reaksiyonların iki boyutlu etkisinden bahsetmek gerekir. Bunlardan biri Arap kamuoylarını ve devlet yönetimlerini, bir diğeri de Türk kamuoyunu etkilemeye dönüktür. Lakin

---

[143] Ali Balcı, *Türkiye Dış…*, ss. 160-162.
[144] Gencer Özcan, a.g.e., s. 37.
[145] "Erbakan: Hükümeti Derhal İsrail ile Münasebetleri Kesmeye Çağırıyoruz", *Milliyet*, 27.07.1980.
[146] Ali Balcı, *Türkiye Dış…*, ss. 157-160.
[147] A.g.e., ss. 176-180.
[148] M. Hakan Yavuz, "İkicilik (Duality): Türk-Arap İlişkileri ve Filistin Sorunu (1947-1994)", (içinde), *Türk Dış Politikasının Analizi*, (der.) Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 574-576.
[149] Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 189-192.

ilerleyen yıllarda İsrail'e yönelik ilgi artmış ve 1985-86 yıllarında temsilcilik seviyesi karşılıklı olarak yükseltilmiştir.[150]

Aynı yıllarda ulusal düzeyde yaşanan bir başka gelişme, özellikle Türkiye'nin İsrail siyasetine yön verebilecek ölçüde kıymetlidir. Milli İstihbarat Teşkilatı'nın sivilleştirilmesi yolunda adımlar atan Özal yönetimi, MİT müsteşar yardımcılığı için daha önceleri görevinden istifa etmiş kritik bir ismi, Hiram Abas'ı tercih etmiştir.[151] Abas, hem teşkilatın sivilleşmesini sembolize etmiş hem de istifa gerekçesine de yansıyan kimi aksaklıkları tamir etmiştir.[152] Kendisinin teşkilat adına en belirgin iddiası, istihbarat işlerinin operasyonel bir hal almasını istemesi ve mümkünse CIA-MOSSAD çizgisine ulaşmasını arzu etmesiydi.[153] Bu minvalde çalışmalarına başlayan Abas'ın ilk el attığı işlerden biri, 1985 yılında katledilen Ürdün Büyükelçiliği Birinci Katibi Ziyad Sati cinayetinin soruşturulması oldu.[154]

Sati soruşturması kapsamında üniversitelerde okuyan Filistinli öğrenciler sorguya alındı ve bunlardan bir kısmı tutuklandı ve mahkemeye çıkarıldı.[155] Mahkeme tarafından serbest bırakılan öğrencilerden biri olan Rafet Şaban ise Türkiye'nin İsrail siyaseti açısından kritik önemde açıklamalar yapmıştı. FKÖ'nün Ankara'daki temsilcisi Ebu Firas'ın söz konusu cinayet kapsamında rolü olabileceğini ve kendisinin Ebu Nidal örgütüne mensup olduğunu iddia etti.[156] Bu iddiaya yaslanarak, FKÖ temsilcisi Ebu Firas'a karşı yoğun bir kampanya başlatıldı.[157]

FKÖ temsilciliğinin ve hatta Filistin 'davasının' akıbeti için de belirleyici olabilecek olan bu gelişmelere Filistin tarafının tepkisi[158] ise daha ziyade MİT'in politikalarına yönelik oldu. MİT Müsteşar Yardımcısı Hiram Abas ve ekibinin FKÖ temsilcisi Ebu Firas'a karşı önyargılı davrandıklarını belirten Filistinli yetkililer, ayrıca "ilgili kimselerin CIA-MOSSAD bağlantılı olabileceklerini" ima ettiler. Ebu Firas da

---

[150] Gencer Özcan, a.g.e., s. 47.
[151] İlhan Uzgel, "Türk Dış Politikasında Pragmatizm", (içinde), *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, (haz.) İsmail Soysal, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 600.
[152] Soner Yalçın ve Doğan Yurdakul, a.g.e., ss. 401-403.
[153] A.g.e.
[154] A.g.e., s. 366.
[155] A.g.e., ss. 366-371.
[156] A.g.e., s. 367.
[157] A.g.e., ss. 410-415.
[158] Bir diğer tepki ise Ebu Firas'ın girişimiyle basılan bir kitapla somutlaştı. FKÖ temsilcisi Firas'ın yazarı olduğu kitap, Filistin 'davasına' dair geniş sayılabilecek ölçülerde bir içerik sunmaktadır. Türkiye'nin Filistin 'davasındaki' rolünü de özellikle vurgulayan eserin önsözünü ise eski Başbakanlardan Bülent Ecevit yazmıştır. Artık FKÖ isminin kamuoyunda tartışmalı bir pozisyon aldığı tarihlerde, 1988 yılı itibariyle İstanbul'da basılan kitap, kuşkusuz bir halkla ilişkiler çabası olarak da okunabilir. İlgili eser için bknz. Abu Firas, *Palestine Through Documents*, Yazır Matbaacılık, İstanbul, 1988.

benzer bir iddiayı dile getirdi.[159] Türkiye'nin İsrail siyasetindeki dönüşümünü de yansıtması açısından söz konusu olaylar zinciri ve MİT'teki yeni görevlendirmeler, kuşkusuz 1980'li yıllardan itibaren ilişkilerin restore edilmesini ve güçlendirilmesini sağlayacak bir altyapı sunuyordu.

İkili ilişkilerin referanslarına dair ulusal düzeyde incelenmesi gereken bir diğer husus olarak Türk siyaseti, 1990'lı yıllarda o günlere değin İslami kimliğin siyaseten yükselişine denk gelmemişti.[160] Fakat özellikle kadim sınır komşusu olan İran'da gerçekleştirilen İslam Devrimi ve bu yeni rejimin teokratik niteliklerini yakın çevresindeki Müslüman coğrafyalara ihraç etme arzusu, Türkiye açısından yeni bir tehdit kaynağının ortaya çıktığını gösteriyordu.[161] İdeolojik düzlemde beliren söz konusu tehdit, Refah Partisi'nin önce 1994 yılındaki yerel seçimlerde ve akabinde 1995 yılındaki genel seçimlerde elde ettiği başarılarla cisimleşti.[162] Bu bağlamda Türkiye, ulusal düzeyde, devletin laik statüsüne halel getirebilecek dini kimliklerin siyasallaşması süreciyle karşı karşıyaydı. Bir yandan da İran merkezli tazyikler, Türk siyasetindeki dönüşümleri tetikleyici bir rol oynadı.

Fakat şu hususun da açıklıkla belirtilmesi gerekir. Salt İran'daki İslam Devrimi'ne indirgenmeksizin, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte özellikle Balkanlar coğrafyasında gelişen politik şiddet, dini ve etnik kimliklerin temel siyasal referans olarak kodlandığı bir süreci işaret etmiştir.[163] Böylece artık kitleler nezdinde siyasal aidiyet ilişkisi kurma bağlamında ulusal kimliklerin erozyona uğradığı ve insanların kendilerini transnasyonal referanslarla kimliklendirdiği bir süreçte Türkiye'de serpilen İslamcı hareket, konjonktürel bir uyumu simgelemektedir.[164] Özellikle Bosna Hersek'te yaşanan soykırım, her ne kadar Slavik köklere sahip olsalar da Boşnakların Müslüman kimlikleri dolayısıyla

---

[159] Soner Yalçın ve Doğan Yurdakul, a.g.e., s. 414.

[160] İslamcılığın bir siyasal alternatif olarak yükselişi, özellikle merkez sağda yaşanan etik-politik çöküntüyle de yakından ilintilidir. Kuşkusuz bu bağlamda taşıdığı potansiyel, İslamcılığın iktidara yürüme ihtimalini güçlendirmiştir. 1990'lı yıllarda İslamcı hareket, ülkenin entelektüel camiası tarafından da dikkatle takip edilmiş ve İslamcılık ve dini hareketler üzerine kimisi analitik kimisi de provokatif/güvenlikleştirici olmak üzere çok sayıda eser üretilmiştir. Bu eserlerden bazıları için bknz. Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan: Türkiye'de İslami Oluşumlar*, Metis Yayınları, İstanbul, 1990; Ali Bayramoğlu, *Türkiye'de İslami Hareket: Sosyolojik Bir Bakış (1994-2000)*, Patika Yayıncılık, İstanbul, 2001; Erdoğan Aydın, *İslamcılık ve Din Politikaları*, Gendaş Pradikat, İstanbul, 2002.

[161] Gökhan Çetinsaya, "Türkiye-İran İlişkileri (1945-1997), (içinde), *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, ss. 510-512.

[162] Ergun Özbudun ve William Hale, *Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm: AKP Olayı*, Doğan Kitap, İstanbul, 2010, ss. 32-33.

[163] Leslie Holmes, *Post Komünizm*, Doruk Yayıncılık, Ankara, 2002, ss. 432-461.

[164] Ömer Çaha, "Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslami Uyanış: Demokrasi, Çoğulculuk ve Sivil Toplum", (içinde) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, (Eds. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 476-482.

gerçekleşmişti.[165] Böyle olunca da medeniyetler çatışması olarak adlandırılan teorik öngörü, kısmen de olsa somut verilere sahip oluyordu. Ayrıca İslamcı siyasetin küresel düzlemde yükselmesine de güçlü referanslar yaratıyordu.

1995 yılı itibariyle edindiği siyasal başarıyla koalisyon hükümeti kurma imkânına kavuşan Refah Partisi, Necmettin Erbakan'ın siyasal kariyeri ve temsil ettiği kitlelerin 'şeriatçı potansiyeli' sebebiyle, Türk siyaset sahasında izole edilmeye çalışıldı. Önceleri merkez sağdaki iki parti, ANAP ve DYP'nin bir koalisyon kurması gündeme gelse de nihayetinde Refah Partisi, ordudan gelen yoğun baskılara karşın hükümet ortağı olarak iktidara geldi.[166] Lakin bu iktidar olma hali oldukça kısa sürdü ve 28 Şubat 1997 tarihi itibariyle süreç farklı bir mecraya sürüklendi.

Türk demokrasi tarihine '28 Şubat Post-Modern Darbesi' olarak geçen vaka, söz konusu tarihte toplanan MGK'nın almış olduğu kararlarla alakalıydı.[167] MGK, anayasal bir varlık olarak, hükümetlere telkin niteliğinde önerilerde bulunabiliyor ve fakat aldığı kararların herhangi bir bağlayıcılığı bulunmuyordu.[168] Fakat bu tarihler itibariyle ordunun siyasetteki baskın pozisyonu, MGK kararları hilafına herhangi bir gelişmeyi de mümkün kılmıyordu.[169] Bu bağlamda, MGK'nın, hükümetin ortağı Refah Partisi'ni zımnen hedef aldığı öneriler metni, Başbakan Necmettin Erbakan'ın bir süre sonra 'çekilmesine' yol açtı.[170] Bu süreçte, Sincan'da gerçekleştirilen Kudüs Gecesi ve bu gecede ateşli bir konuşma gerçekleştiren İran Büyükelçisinin ifadeleri, ordunun aynı ilçede gövde gösterisi yapmasına sebep oldu. Sincan sokaklarında tankların yürütülmesi, sonraları 'askeri intikal' olarak açıklandı.[171]

Refah Partisi ve lideri Necmettin Erbakan'ın İsrail yaklaşımı, Milli Nizam Partisi'nden bu yana temsil ettikleri siyasal gelenek açısından sürekliliğini korudu.[172] Öte yandan, İsrail'e karşı oldukça sert bir tutuma sahip olan Erbakan ve partisi, iktidara geldikleri kısa süre içerisinde bürokratik oluşumların ön ayak olmasıyla İsrail'le ilişkileri geliştirmek zorunda kaldı.[173]

---

[165] Leslie Holmes, a.g.e., ss. 445-449.
[166] Ergun Özbudun ve William Hale, a.g.e., s. 33.
[167] "9 Saatlik Zirvede Rejime İnce Ayar", *Milliyet*, 01.03.1997.
[168] Feroz Ahmad, *Bir Kimlik…,* s. 152.
[169] Philip Robins, *Takım Elbiseliler ve Üniformalılar*, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2009, ss. 73-76.
[170] Güneri Civaoğlu, "Yıldız Kayıyor", *Milliyet*, 18.06.1997.
[171] "Sincan'dan Ordu Geçti", *Milliyet*, 05.02.1997.
[172] Ruşen Çakır, "Milli Görüş Hareketi", (içinde) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, (Eds. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 565-567.
[173] Philip Robins, a.g.e., ss. 248-250

1980'li yılların aksine, 1990'lı yıllar boyunca kısa süreler içerisinde dağılan koalisyonlarla yönetilmek durumunda kalan Türkiye, söz konusu siyasal istikrarsızlığın açtığı alanı bürokratik mekanizmaların doldurduğuna şahit oldu.[174] Öncelikle ordu ve Dışişleri Bakanlığı, Türk dış politikasının belirlenmesi süreçlerinde oldukça belirgin bir pozisyona sahip oldular. Söz konusu bürokratik tutum, siyasetin yarattığı istikrarsız atmosferden beslendi. Kamuoyu nezdinde istikrarı temsil eden kurumsal yapılar ise kendilerine görece meşru bir oyun sahası edinmiş oldular. Ulusal düzeydeki söz konusu durum, Türkiye-İsrail ilişkilerine de ziyadesiyle yansıdı.

1990'lı yıllar itibariyle İsrail ile ilişkilerin olağanüstü bir biçimde gelişmesi, başlarda diplomatik bir kazanım olmakla birlikte, sonraları üst düzey komutanların güdümünde gelişen bir hal aldı.[175] Özellikle Genelkurmay İkinci Başkanı Çevik Bir'in bu dönemdeki etkinlik seviyesi, Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerinde de başat rol oynadı.[176]

Türk bürokrasisi İsrail ile ilişkilerin geliştirilmesinde özellikle ulusal düzeyde siyasetin tanzim edilmesi açısından fayda görüyordu. Öncelikle İslamcı siyasetin yükselişi, laik niteliği ağır basan kurumsal yapıları ön alıcı hamleler yapmaya zorladı.[177] Ordu ve Dışişleri Bakanlığı İsrail'le ilişkilerin geliştirilmesini laik devlet niteliğinin güvenceye alınması açısından okudular. İslamcılık, İsrail açısından da bir tehlike olarak görülüyor ve bizatihi İsrail'le geliştirilecek ilişkilerin, İslamcı kesimlerin yükselişine set oluşturması bekleniyordu.[178]

---

[174] Ali Balcı, "Türkiye'nin Dış Politikası ve İsrail: 1990'lar ve 2000'lere İlişkin Bir Karşılaştırma", *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 2 Sayı 2, 2011, ss. 119-126.

[175] Alptekin Dursunoğlu iki ülke ilişkilerini kaleme aldığı kitabında, söz konusu ilişkilerin askeri niteliğine vurgu koyabilmek adına, ilgili bölümün başlığını şu şekilde atmıştır: "Türkiye-İsrail İlişkilerine Ordu Şemsiyesi". Detaylı bilgi için bknz. Alptekin Dursunoğlu, a.g.e., ss. 65-71.

[176] Ofra Bengio, a.g.e., ss. 124-135.

[177] Başbakan Erbakan'a göre ise orduyla ilişkiler 'mükemmeldi'. Mehmet Ali Birand'ın hazırlayıp sunduğu *32. Gün* programına katılan Erbakan'ın bu sözleri, kuvvetle muhtemel hükümetle ordu arasındaki gerilimi itiraf etmekten kaçınmak ve kamuoyu önünde olası bir tırmanmanın önüne geçmek içindi. Programın tamamı için bknz. "Necmettin Erbakan 32. Gün'de", 1996, https://www.youtube.com/watch?v=5CQbXpV5siQ, (Ziyaret Tarihi: 01.03.2020)

[178] Efraim Inbar, *Türk-İsrail…*, ss. 45-48.

İKİNCİ BÖLÜM
SERT HEGEMONYA: 11 EYLÜL EVRESİ (2001-2009)

Türkiye-İsrail ilişkilerini belirleyen dönemsel olgular, bu bölümün 11 Eylül Evresi olarak isimlendirilmesini gerekli kılmaktadır. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'deki çeşitli sembolik yapılara karşı düzenlenen terör saldırıları, dönemin belirleyici yapısal çerçevesine dair de net bir resim sunmaktadır.

Söz konusu saldırılar neticesinde ABD, hızlı bir karar alma süreciyle birlikte önce Afganistan'ı ve bundan yaklaşık iki sene sonra da Irak'ı işgal etti. Afganistan müdahalesinde uluslararası hukukun ilkelerine sadık kalınsa da Irak işgali uluslararası hukuka aykırılığı tescillenmiş bir girişim olarak, bu yeni dönemdeki ABD politikalarının ana niteliklerini gözler önüne serdi. Tek taraflı dış politika ataklarıyla ABD, özellikle de Ortadoğu bölgesinde hegemonyasını konsolide etmiş oldu. Bu koşullar altında Türkiye'nin, ABD'nin bölgedeki bilfiil varlığını göz ardı ederek politika üretmesi mümkün değildi. Bu sebeplerle Türkiye-İsrail ilişkilerine de derinden yansımaları olan bir dönem yaşandı.

ABD'nin karşı karşıya kaldığı terör saldırıları, saldırıları gerçekleştiren kişilerin Suudi Arabistan vatandaşları olması hasebiyle, medeniyetler çatışması bağlamına oturtuldu ve İslam'ın güvenlikleştirilmesi sürecine girildi. İsrail de bu gelişmeleri fırsat bilerek, Filistin Sorunu bağlamında yaşadığı çatışma sürecini 'İslami terörizme' karşı mücadele olarak lanse etmeye özen gösterdi. Türkiye, bu şartlar altında, özellikle de 2002 yılında iktidara gelen İslamcı AK Parti'nin yönetiminde, söz konusu İslam güvenlikleştirmesini yumuşatmaya çalıştı. Türkiye-İsrail ilişkilerinin bu dönemine, söz konusu Amerikan hegemonyası ve onun üretimine kaynaklık ettiği İslam güvenlikleştirmesi damgasını vurdu.

Bölgesel düzeydeki gelişmeler ise Türkiye'nin İsrail siyasetini belirlerken karşılaşacağı limitleri göstermesi açısından önemliydi. AK Parti'nin bu dönemi şekillendiren dış politika yaklaşımları, bölgeyle entegrasyonu önceleyen bir minvalde gelişti. Özellikle 'komşularla sıfır sorun' olarak bilinen yaklaşım, Türk dış politikasının uzun yıllardır gerilimler yaşadığı komşularıyla sorunlarını ya dondurarak ya da mümkünse çözüme kavuşturarak gidermeyi hedefliyordu. Bu yaklaşım çerçevesinde Türk dış politikasının bölgesel düzeyde rahat bir nefes alması ve karar alıcıların enerjisini iç siyasal

ve ekonomik hedeflere yöneltmesi öngörülüyordu. Bu bağlamda, Türkiye-İsrail ilişkileri de söz konusu dış politika yaklaşımlarından etkilendi ve pozitif bir seyir izledi. Türkiye yine bu dönem kapsamında İsrail-Suriye arasında arabuluculuk faaliyetine dahi girişti.

Ulusal düzeyde incelendiğinde de dönem itibariyle AK Parti'yi ve dolayısıyla Türkiye'yi İsrail'e yönelik siyaset kurgularken sınırlandıran faktörler söz konusuydu. Öncelikle parti, İslamcı bir geçmişe sahip kadroların oluşturduğu bir yapı olması hasebiyle, Türk devletine hâkim sekülerist kesimler tarafından şüpheyle karşılanıyordu. Bu sebeple AK Parti, öncelikle devlet seçkinlerini ikna etmek durumundaydı. Bu sürecin en belirgin yansıması, AB üyelik sürecinde görüldü.

Ayrıca hususiyetle sivil-asker ilişkilerinde askerler lehine olan denge, AK Parti'nin siyasal olarak kendisini tam anlamıyla ifade etmesini engelliyordu. Henüz beş yıl kadar önce gerçekleşen 28 Şubat sürecinde partinin kadroları, sürecin neredeyse birer parçalarıydı ve askerin siyasetteki hâkimiyeti, bu dönemde AK Parti'nin belirgin kısıtlayıcılarındandı. Kaldı ki özellikle 2004 yılında Kıbrıs Sorunu'nun çözümü için önerilen ve referanduma sunulan Annan Planı sürecinde, askerlerin rahatsızlıklarını türlü yollardan ifade etmesi dahi yadırganmayan bir durumdu. Bu dönemde hazırlanıldığı daha sonraları ortaya çıkan askeri darbe iddiaları, her ne kadar kanıtlanmamış olsalar da, askerlerin siyasetteki baskın konumu vesilesiyle şaşırtıcı bir durum değildi.

2.1. Uluslararası Düzey

11 Eylül Evresi olarak isimlendirilen bu dönemin belirgin özelliği, Amerikan süper gücünün bir devlet-dışı oluşum tarafından vurulabilmesi ile başladı. Soğuk Savaş sonrası dönemin tartışmasız lideri olan ABD, El Kaide isimli terör örgütü tarafından gerçekleştirilen hava saldırılarıyla birlikte sarsılmaz imajından büyük bir kayıp yaşadı. ABD'nin kendi ulusal sınırları içerisinde vurulabilmesi, sonraki yılların da belirleyici bir girdisi oldu.

Bu dönemde Rusya'nın özellikle Putin'in başkanlık koltuğuna oturmasıyla birlikte ciddi bir yapısal dönüşüme ve restorasyona girişi, 11 Eylül Evresi'nin belirleyici bir öğesi olmamakla birlikte, Rusya'nın daha ziyade içişleriyle meşgul olması hasebiyle, bir sonraki evre olan One Minute Evresi'nin başat bir unsuru olarak konumlanmasını sağladı. Bu dönemde Rusya, Amerikan gücünün dengelenmesine kısmen katkı sağlayacak olsa da genel olarak pasif bir pozisyona sahipti. Ayrıca 1998'de yaşadığı ekonomik kriz sebebiyle de toparlanma sürecindeydi ve dış ilişkilerinde enerjisini sönümleyecek gerilimlerden kaçınmaya çalışmaktaydı.

ABD'nin 11 Eylül saldırılarının bir yansıması olarak öncelikle Afganistan'da uluslararası bir koalisyona önderlik ederek başlattığı harekât, uluslararası toplumun rızasını elde eden bir süreç olması hasebiyle, hegemonyasını pekiştiren bir sonuç doğurmuştur. 1990'lı yılların biricik süper gücü, 11 Eylül saldırılarının yarattığı mağduriyet atmosferinde uluslararası toplumu kolayca arkasına alabilmiş ve Afganistan'a karşı meşru müdafaa savaşı yürütebilmiştir. Lakin bu savaştan sadece iki yıl sonra, 2003 yılında Irak'a yönelik başlattığı işgal girişimi, uluslararası toplumun desteğine sahip olmadığından, hegemonik pozisyonunun altını oymuştur. Uluslararası toplumun rızasını almaksızın gerçekleştirilen bu hamle, ABD'nin hegemonik pozisyonunu hem zor kullanma yetisi hem de rıza elde etme kabiliyeti anlamında törpülemiştir.

Lakin ABD'nin bu dönemde küresel politikaya armağan ettiği 'teröre karşı savaş' söylemi, bölge devletleri tarafından kullanışlı bir silaha dönüştürülmüştür. Kuzeyde Rusya, özellikle İslami tonları ağır basan Çeçen direnişini terör çerçevesine alarak mücadelesine meşru bir zemin yaratabilmiştir. Güneyde ise İsrail, başta HAMAS olmak üzere Filistinli direniş örgütlerini terör parantezine alarak mücadelesini yoğunlaştırmış ve bu savaşımındaki meşruiyetini arttırmıştır. ABD'nin ortaya attığı 'teröre karşı savaş' söyleminin baskınlığı, bölge devletlerinin devlet dışı oluşumları kolaylıkla 'terörist örgütler' olarak yaftalamasına hizmet etmiştir. Bu açıdan da ABD'nin bu dönem için

belirleyici bir politika aracı ürettiği söylenebilir. Ürettiği söylem, bölgesel düzeydeki gelişmelerde etkili bir araç olarak işlev yüklenmiştir.

Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde yaşadığı kırılmalar da bu dönemin belirleyici unsurları olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle Irak'ın işgali sürecinde yaşananlar, Türk dış politikasının kurgulanma aşamasında yaşadığı kısıtlılığı da açıklar mahiyettedir. 1 Mart 2003 tarihinde TBMM'den geçmeyen tezkere vesilesiyle ABD, Türkiye'nin Irak'taki konumunu zayıflatmış ve 4 Temmuz 2003 tarihinde Irak'ın kuzeyindeki Süleymaniye kentinde bulunan TSK'ya bağlı timi tutuklamıştır. Bu tutuklama eylemini olağandışı bir gelişmeye dönüştüren husus ise Türk askerlerinin başlarına geçirilen çuvallardır. Türk dış politikası tarihine 'Çuval Krizi' olarak da geçen bu eylem sonrasında Türkiye'nin bölgesel düzeydeki eylemleri ciddi bir kısıtlılığa uğramış ve özellikle de Irak'taki faaliyetlerden mahrum kalmıştır. ABD ile yaşanan bu kırılma, Türkiye-İsrail ilişkilerine de derinlemesine tesir etmiş ve bu dönemde Türkiye'nin İsrail politikası olabildiğince hassas bir biçimde yürütülmüştür.

Yukarıda anlatılanlar ışığında uluslararası düzeydeki gelişmelerin Türkiye'nin İsrail siyasetine etkisinin ele alınacağı bu bölüm, orta büyüklükte bir devletin politika üretme ve eyleme geçme noktasındaki kısıtlılıklarını sistemik/yapısal bir biçimde göstermesi açısından oldukça önemlidir.

2.1.1. 11 Eylül Saldırıları ve Bush Doktrini

11 Eylül saldırıları gerçekleştiğinde, bütün dünyada ciddi bir şok hali söz konusu olmuştu.[179] O güne değin ülkesine dışarıdan yönelen herhangi bir saldırı olmayan ABD, sivil uçakların İkiz Kuleler'e çarpmasıyla birlikte kendisini beklemediği bir sürecin içerisinde buldu. Dünyanın tek süper gücü dahi kendi topraklarını korumaktan acizdi. Bu saldırıların içerdiği başlıca mesaj, kuşkusuz buydu.[180] Bunun üzerine saldırıların sorumlularına gerekli cezaların verilmesi yönünde kamuoyunda ve uluslararası toplumda doğal bir kanaat oluştu.[181]

Saldırıları önceleri reddedip sonradan kabul eden Usame Bin Ladin, o dönemde Afganistan'da konuşlanmış El Kaide'nin Suudi vatandaşı lideriydi. Kendisinin boy boy fotoğrafları, video kayıtları ve çeşitli görsel-yazılı materyal bu süreçte dünya basınının sıklıkla servis ettikleri haberlerin içeriklerini dolduruyordu.[182] Bin Ladin'in ne denli tehlikeli bir figür olduğu dönüp dolaşıp konuşulan bir konu haline geldi. Hâlbuki bölgedeki radikal unsurların varlık sebebi, 1979'daki SSCB'nin Afganistan işgaline kadar uzanıyordu.[183] Bu dönemde, yaklaşık on senelik periyotta ABD'nin el altından yardım ettiği mücahidler, SSCB'nin bölgedeki askeri varlığını tehdit etmiş ve nihayetinde bölgeden geri çekilmesine ve hatta Afganistan işgali süresince yapmış olduğu askeri harcamalar nedeniyle de ekonomisinin hepten bozulmasına ve nihayetinde devletin dağılmasına sebep olmuştu.[184]

Fakat her ne kadar ABD'nin böylesi bir yardımı konjonktürel olarak işlevsel kabul edilmişse de 1990'larda da çeşitli saldırılarla El Kaide, kendisini hatırda tutmayı başarmıştı.[185] 2001'deki saldırının aşırı sembolizmle yüklenmiş oluşu, uluslararası toplumu da ayağa kaldırdı. Bir kere İkiz Kulelere saldırmak demek, küresel kapitalizme de

---

[179] "Dünyanın Kalbine Kamikaze", *Milliyet*, 12.09.2001.
[180] Immanuel Wallerstein, *Amerikan Gücünün Gerileyişi: Kaotik Bir Dünyada ABD*, Metis Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 10-11.
[181] Bülent Aras, "11 Eylül ve Dünya Siyaseti", 11 Eylül, Öncesi ve Sonrası, Bülent Aras ve Gökhan Bacık (Haz.), Etkileşim Yayınları, Aralık 2006, İstanbul, s. 9.
[182] Bu dönemde yapılan haberlerde Bin Ladin'in ve ailesinin zenginliği de özellikle vurgulanıyordu. Modern algılar, zengin bir adamın 'dağlarda yaşayarak' terör faaliyetleri yürütmesini anlamlandıramıyordu. İlgili bir haber için bknz. "Bankası Bile Var", *Milliyet*, 22.09.2001.
[183] "Afghanistan, War In", (içinde), *Encyclopedia of United States National Security 2*, Richard J. Samuels (ed.), Sage Publications, California, 2006, ss. 4-5.
[184] Oral Sander, *Siyasi Tarih 1914-1994*, 2. Cilt, İmge Kitabevi Yayınları, 1996, Ankara, ss. 507-508.
[185] El Kaide, sadece 2001 yılındaki saldırılardan ibaret bir örgüt değildi. 1990'lı yıllar boyunca ABD'li hedeflere terör saldırıları düzenleyerek, zaten varlığını epeydir hissettiriyordu. Bu bağlamda; 1993'te Dünya Ticaret Merkezi'nin bombalanması, 1998'de Kenya ve Tanzanya'daki Amerikan diplomatik misyonlarının bombalanması ve 2000 yılında Yemen'de *USS Cole* gemisinin bombalanması da El Kaide'nin eylemleri arasındaydı. Detaylı bilgi için bknz. "Al-Qaeda", (içinde), *Encyclopedia of United States National Security 2*, Richard J. Samuels (ed.), Sage Publications, California, 2006, ss. 15-17.

saldırmak anlamına geliyordu. Bir başka ifadeyle, liberal dünyanın ekonomik olarak dayandığı temel prensipleri sembolize eden bir varlık hedef olmuştu.[186] Doğal olarak da ABD'nin öncülüğünü yaptığı uluslararası bir koalisyonun kurulması fazla zaman almadı. Öncelikle NATO'nun tarihinde ilk defa işlevselleştirilen 5. maddesi kapsamında üye ülkelerin destekleri sağlandı.[187] Ayrıca BM üzerinden de uluslararası toplumun rızası alınarak 2001 yılının Eylül ayında Afganistan'a askeri harekât başlatıldı.[188]

Söz konusu gelişmeler üzerine ABD Başkanı George Bush, 'teröre karşı savaş' ilan etmiş ve bütün dünya uluslarını bu savaşta yer almaya çağırmıştır.[189] Veciz ifadesiyle; 'ya bizdensiniz ya da onlardan' mottosu, Bush dönemi Amerikan politikalarının bu müdahaleci dönemini tasvir etmek için oldukça uygundur.[190] Böylesi bir atmosferde ilk olarak Afganistan'a harekât düzenlendi ve işgal edildi. Taliban yönetiminin Amerikan güçlerine fazla dayanamayacağı zaten tahmin ediliyordu. Fakat Amerikan müdahaleciliği bununla sınırlı kalmadı. Başkan Bush'un söyleminde 'şer ekseni' olarak nitelenen Irak, İran ve Kuzey Kore de yeni hedefler olarak algılandı.[191] Diğer ikisine direkt bir müdahale olmadıysa da Irak da Afganistan ile benzer bir kaderi paylaştı. Afganistan müdahalesinden yaklaşık iki sene sonra, 2003 yılının Mart ayında, Saddam yönetiminin elinde kitlesel imha silahlarının bulunduğuna yönelik 'ciddi bulgular' edinilmesi üzerine, yine ABD öncülüğünde Irak harekâtı başlatıldı.[192] Fakat bu seferki savaş, Afganistan savaşına gidilen süreçte vuku bulduğu derecede uluslararası toplumun rızası alınarak kararlaştırılmamıştı. Transatlantik ittifakın iki önemli üyesi, Fransa ve Almanya başta olmak üzere Irak savaşının meşruiyetine yönelik çatlak sesler çıkıyordu.[193] Fakat Amerikan rüzgârı o kadar güçlüydü ki söz konusu çatlak sesler de etkisiz kaldı. 2003'ün Mart ayında Irak işgali de başlamış oldu.

---

[186] Nathan Gardels, "Küreselleşme Yarıda Kaldı", Tarık Ali vd. (der.), (içinde) *11 Eylül'den Afganistan'a ABD İmparatorluğu*, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2004, s. 116.
[187] Sebestyen L. V. Gorka, "5. Maddenin İşletilmesi: 5 Yıl Sonra", *NATO Dergisi*, Yaz 2006.
[188] "Ve Taliban Vuruldu", *Milliyet*, 08.10.2001.
[189] Cynthia A. Watson, *U.S. National Security: A Reference Handbook*, ABC-CLIO, California, 2002, s. 36.
[190] Andrew Cottey, "11 Eylül 2001: Dünya Siyasetinde Yeni bir Dönem mi?", (içinde), *11 Eylül: Öncesi ve Sonrası*, Bülent Aras ve Gökhan Bacık (Haz.), Etkileşim Yayınları, Aralık 2006, İstanbul, ss. 50.
[191] Francis Fukuyama, *Neo-Conların Sonu, Yol Ayrımındaki Amerika*, Profil Yayıncılık, Ekim 2006, İstanbul, ss. 15-17.
[192] "Iraq War of 2003", (içinde), *Encyclopedia of United States National Security 2*, Richard J. Samuels (ed.), Sage Publications, California, 2006, ss. 378-381.
[193] Robert A. Pape, "Soft Balancing against the United States", *International Security*, Vol. 30 No. 1, Summer 2005, ss. 38-41.

Irak'ın işgalinde İsrail istihbaratının büyük payı olduğu sonraları çok konuşuldu.[194] İlk olarak, işgalin temel gerekçesi olan kitle imha silahlarına Irak'ın herhangi bir yerinde rastlanmadı.[195] İkincisi, ABD açısından aynı anda iki cepheli bir askeri harekât politikası uzun vadede sürdürülebilir gözükmüyordu. Kaldı ki Irak'tan ABD'ye yönelen direkt bir tehdit de söz konusu değildi. Her ne kadar tek kutuplu bir dünyanın yegâne süper gücü olsa da en nihayetinde onun da kaynakları sınırlıydı. Böylesi bir savaş kampanyası, Amerikan gücünü de tüketebilecek potansiyele sahipti. Amerikan politikalarını bu bağlamda manipüle eden İsrail istihbaratı için ise durum biraz farklıydı. Saddam yönetimi, İsrail tarafından hala potansiyel bir tehdit olarak algılanıyordu.[196]

Afganistan'a yönelik yürütülen askeri harekât, daha ziyade meşru müdafaa ilkelerine dayandığı için uluslararası toplumun oluruna da vakıf olunmuştu.[197] Fakat Amerikan toplumunun 11 Eylül saldırılarıyla içerisine düşürüldüğü sosyo-psikolojik atmosferi aşabilmenin yolu olarak, hızlı bir işgal politikası benimsendiği de gözlemlendi.[198] Afganistan'daki Taliban rejiminin kısa bir süre içerisinde şeytanlaştırılmasıyla birlikte, zaten hali hazırda edinilmiş mağdur pozisyonu işlevselleştirildi ve Afganistan işgali ivedilikle gerçekleştirildi. Bu dönemin belirleyici öğesi olarak Bush Doktrini, ancak bu savaşın başlatıldığı tarihin bir yıl kadar sonrasına denk düşecekti.[199]

Başkan Bush'un ilan ettiği doktrin, ABD'nin bundan böyle uluslararası politikadaki davranış kodlarını ilan etmesi açısından oldukça kritik bir deklarasyon oldu. Hegemonik gücünü perçinleyecek ölçülerde bir ileri pozisyon alma hamlesi olarak görülebilecek olan doktrin, ABD'nin ve sahip olduğu güç potansiyeli dolayısıyla dünyanın yeni bir döneme girdiğinin belirgin işaretlerini taşıdı.[200]

---

[194] "Israel Knew Iraq Had No WMD, Says MP", *The Guardian*, 04.02.2004, https://www.theguardian.com/politics/2004/feb/04/iraq.israel, (Ziyaret Tarihi: 28.02.2020); "Israeli Report Faults Intelligence on Iraq", *The New York Times*, 28.03.2004, https://www.nytimes.com/2004/03/28/international/middleeast/israeli-report-faults-intelligence-on-iraq.html, (Ziyaret Tarihi: 28.02.2020); "Israel Shames Blame on Iraq Intelligence, Report Says", *The Washington Post*, 05.12.2003, https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2003/12/05/israel-shares-blame-on-iraq-intelligence-report-says/fa34cc5e-8a18-4faa-9615-19a899f99fda/, (Ziyaret Tarihi: 28.02.2020)

[195] Francis Fukuyama, a.g.e., s. 19.

[196] Efraim Inbar, *Israel's National Security: Issues and Challenges Since the Yom Kippur War*, Routledge, New York, 2008, ss. 107-109.

[197] Alan P. Dobson and Steve Marsh, *US Foreign Policy Since 1945*, Routledge, New York, 2007, s. 177.

[198] A.g.e., ss. 177-179.

[199] Walter Lafeber, "The Bush Doctrine", *Diplomatic History*, Vol. 26, No. 4, (Fall 2002), ss. 543-558.

[200] Andrew Cottey, a.g.e., ss. 59-64.

Doktrin uyarınca ABD, artık uluslararası kamuoyunda rıza arama sürecini bir kenara bırakmaktaydı.[201] 1990'lı yıllarda Clinton yönetiminin belirgin niteliği olan uluslararası meşruiyet arayışı ve çok taraflılık, Bush yönetimiyle birlikte rafa kaldırıldı ve artık ABD, tek taraflı olarak hareket edeceğini açıklamış oldu.[202] Bu tercih, yerleşik uluslararası hukuk kurallarını da çiğneyecek kadar geniş bir içerik sundu. Bu dönemdeki tek taraflı eylemliliğin en belirgin sonuçlarından biri olan Irak işgali, BM'den herhangi bir karar çıkarılmadan gerçekleştirildi. Buna mukabil ABD, 'istekliler koalisyonu' adını verdiği bir oluşumla, kendisinin politikalarını destekleyen ülkelerle birlikte Irak'a müdahale etti.[203] Kısacası artık ABD'nin uluslararası kamuoyunda 'zaman kaybetmeye' niyeti yoktu.

Söz konusu tek taraflılığın bir diğer sonucu ise uluslararası liberal düzenin ve dolayısıyla hukuki sistemin sahiplerinden biri olarak ABD'nin bu ayrıcalıklı pozisyonunu riske etmesi, ahlaki önderliğine de derinlemesine zarar vermesi oldu.[204] Uluslararası sistem artık mantıksal sınırlar zorlanarak üretilen çeşitli kavramlar yoluyla işgal girişimlerini meşrulaştırmaya çalışan bir 'dünya lideri' ile karşı karşıyaydı. Engelleyici savaş[205] olarak hukuken kabul görmüş olan kavramı, 'ön alıcı savaş[206]' kavramıyla ikame eden ABD yönetimi, savaşa giden yolu oldukça kolaylaştırmış oldu. Böylece büyük bir çekici andıran kapasitesiyle Amerikan savaş makinesi, her sorunu çivi olarak görmeye başladığını da ilan etmiş oldu. Artık dünya üzerinde kimse güvende olamazdı çünkü biricik süper güç ABD, ön alıcı savaş kavramıyla birlikte, kendisine yönelik düşmanca niyetlerin varlığını dahi bir savaş sebebi olarak algılamaktaydı.[207] Niyetlerin hangi ölçülerle tasnif edileceği elbette cevap verilmesi neredeyse imkânsız bir soruydu. Bu durum, ABD özelinde geniş bir manevra alanı ve dolayısıyla da muazzam bir keyfiyet doğurmuş oldu.[208]

---

[201] Tek-taraflı eylemi ön plana çıkaracak olan Amerikan yönetimi, aslında Amerikan dış politikası açısından kökleri eskilere uzanan bir yaklaşımı da aktive etmiş oluyordu. Detaylı bilgi için bknz. Thomas M. Kane, *Theoretical Roots of US Foreign Policy: Machiavelli and American Unilateralism*, Routledge, New York, 2006, ss. 2-7.

[202] Saki Ruth Dockrill, "Dealing with Fear: Implementing the Bush Doctrine of Preemptive Attack", *Politics & Policy*, Vol. 34 No: 2, 2006, ss. 345-346.

[203] "US Claims 45 Nations in 'Coalition of Willing'", *The Guardian*, 19.03.2003, https://www.theguardian.com/world/2003/mar/19/iraq.usa, (Ziyaret Tarihi: 29.02.2020)

[204] Paul Savoy, "The Moral Case Against the Iraq War", *The Nation*, 13.05.2004, https://www.thenation.com/article/archive/moral-case-against-iraq-war/, (Ziyaret Tarihi: 29.02.2020)

[205] *Preventive war*

[206] *Pre-emptive war*

[207] Saki Ruth Dockrill, a.g.e., s. 346.

[208] William James Stover, "Preemptive War: Implications of the Bush and Rumsfeld Doctrines", *International Journal on World Peace*, Vol. 21, No. 1, (March 2004), ss. 3-14.

11 Eylül Evresi'nin başat belirleyici niteliği olarak Amerikan hegemonyasının güçlendirilmesi süreci, Bush doktrininin bir sonucu olarak telakki edildi.[209] Hatta denilebilir ki Bush yönetiminde işbaşına gelen yeni muhafazakârların esas hedefi de yirmi birinci yüzyılı bir 'Amerikan yüzyılı' olarak tasarlamaktı.[210] Bu bağlamda, Soğuk Savaş'ın bitişini ve iki kutuplu sistemin ortadan kalkışını bir fırsat olarak değerlendirdiler.[211] Sert güç opsiyonlarını fazlasıyla devreye sokarak, Amerikan gücünü sahaya ve dolayısıyla da diplomasi masasına yansıtmak amacındaydılar. Uluslararası sistemi tek kutuplu bir formatta sabitleyerek, Amerikan hegemonyasını güçlendirmek ve ömrünü uzatmak, tematik hedeflerdi.[212] Bu bağlamda geliştirilen Bush doktrini, Amerikan savaş makinesine ve onu besleyen silah endüstrisine hayat alanları tesis etmiş olmaktaydı.[213]

Sert güç opsiyonlarının rahatlıkla başvurulan yöntemler olarak belirmesi, haliyle uluslararası sistemdeki görece güçsüz aktörleri tedirgin etti. Irak'ın işgaliyle birlikte de farklı bir faza geçilmişti ve özellikle bölge ülkeleri, niyet okuyarak ön alıcı savaşlara kalkışabilen, uluslararası hukuku ve diplomatik süreçleri yok sayan, uluslararası sistemi dönüştürecek kararları ve uygulamaları tek taraflı bir yöntemle hayata geçiren bir süper güçle komşu olmuşlardı. Bu durum, bölgesel düzeydeki gelişmeleri başlı başına açıklama kapasitesine sahip bir olgu olarak konumlandı.[214] 11 Eylül Evresi sürecinde Türkiye'nin İsrail siyasetini belirlemedeki temel girdisi de söz konusu hegemonyanın sert bir biçimde hissedilmesiydi.

2.1.2. 1 Mart 2003 Tezkeresi

Irak'a yönelik askeri bir müdahalenin gerçekleşeceğinin netleştiği günlerde gözler Türkiye'ye çevrilmişti. Hem NATO'dan ABD'nin yakın müttefiği hem de tarihsel bir perspektiften 1991'deki Körfez Savaşı sürecinde Özal yönetiminin müdahaleye iştirak etme noktasındaki istekliliği, Türkiye'nin bölgeye yönelik yapılacak bir askeri operasyonda ABD güçlerine her anlamda yoğun destek vereceğine yönelik güçlü bir beklenti oluşturdu.[215] Siyaseten Özal çizgisinin devamı olduğunu iddia eden bir iktidar partisi olarak AK Parti'nin, Özal'ın verdiği tepkinin bir benzerini vermesi bekleniyordu.

---

[209] Walter Lafeber, a.g.e.
[210] Brian Farmer, *American Conservatism: History, Theory and Practice*, Cambridge Scholars Press, Newcastle, 2005, ss. 423-425.
[211] A.g.e.
[212] A.g.e.
[213] James Fallows, "The Dustbin of History: The Military-Industrial Complex", *Foreign Policy*, 09.11.2009, https://foreignpolicy.com/2009/11/09/the-dustbin-of-history-the-military-industrial-complex/, (Ziyaret Tarihi: 28.02.2020)
[214] Francis Fukuyama, a.g.e., s. 20.
[215] Gürkan Zengin, *Hoca: Türk Dış Politikasında Davutoğlu Etkisi*, İnkilap Kitabevi, 2014, İstanbul, s. 125.

Ek olarak, söz konusu işgal girişimi gündeme gelmeye başladığında AK Parti henüz yeni iktidar koltuğuna oturmuş ve etkiye daha açık bir tecrübesizliğe sahipti.[216]

Ayrıca Türk Silahlı Kuvvetleri'nin NATO ittifakı nedeniyle ABD ile ilişkilerde güçlü bir misyonu söz konusuydu. TSK'daki subay kadroları hem ABD'den edinilen askeri yardımların birincil muhatapları oluyor hem de Soğuk Savaş döneminden başlamak suretiyle ortak tatbikatlar ve ortak planlamalar yoluyla, askeri işbirliğinin taşıyıcıları görevini üstleniyorlardı. Bir başka husus olarak da TSK'daki subay kadrolarının hemen hepsi ABD'nin temsil ettiği ileri muharebe tekniklerine vakıf bir gücün 'eğitim tornasından' geçiyorlardı. Böylece NATO bağıtı, TSK'nın subay kadrosunu modernleştirmenin de bir aracı olarak görülüyordu.[217] Söz konusu tarihsel boyut, ABD ordusuyla TSK arasında güçlü bir ilişki biçimi doğurduğundan, Irak işgaline giden süreçte TSK'ya özel bir önem atfedildi.[218]

ABD'nin öncelikli harekât planları, NATO müttefiği Türkiye'nin kuzeyden vereceği desteğe başat önem atfediyordu. Böylece Türkiye, ABD'nin Irak'ı işgalini kolaylaştıracak ve kuzeyden bir cephe açılmasını sağlayacaktı. Ayrıca kuzeyden gerçekleştirilecek operasyon sayesinde TSK'nın kazanacağı alan hâkimiyeti, bölgede konuşlanmış PKK terör örgütüne nefes aldırmayacaktı. Kuzey Irak'ta otonomlaşan Kürt *entite*si de kontrol altına alınmış olacaktı. Lakin 1 Mart 2003 tarihinde TBMM'nin gündemine gelen tezkere kabul edilmedi. Amerikan askerlerinin Türk topraklarını kullanarak harekât gerçekleştirmesini öngören tezkereyi Başbakan Erdoğan'ın açıktan teşvikine[219] rağmen reddeden meclis, muhalefete ek olarak iktidar partisinden kayan oylarla sonuca ulaşmıştı. Söz konusu tezkerenin meclisteki reddi, Türkiye-ABD ilişkileri açısından uzun sürecek bir krizin de başlangıcını imliyordu.

Bu tarihten itibaren Türkiye-ABD ilişkilerindeki gerilim giderek tırmandı. Irak'ın işgali sürecinde kuzey cephesinin gerçekleşme ihtimali kalmayınca, Amerikan askerleri

---

[216] A.g.e., ss. 118-119.
[217] Serhat Güvenç, "ABD Askeri Yardımı ve Türk Ordusunun Dönüşümü: 1942-1960", (içinde) *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, (Der.) Evren Balta Paker ve İsmet Akça, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mayıs 2010, İstanbul, ss. 255-284.
[218] Mehmet Ali Birand, "Pentagon Sonunda İçini Döktü", *Hürriyet*, 07.05.2003.
[219] Erdoğan'ın tutumu, her ne kadar tezkerenin geçmesi yönünde bir ağırlık koymuş gibi görünse de AK Parti için grup kararı alınmamış olması ve meclisteki oylamada grubun serbest bırakılması, durumu karmaşıklaştırmaktadır. Başbakan Gül'ün de ABD tarafından bir takım talepleri olduğunu ve bu taleplerin yerine getirilmediği bir metnin TBMM'ye sunulduğunu dile getirmesi, AK Parti çevrelerinde tezkereye karşı olumsuz bir tavır olduğuna dair işaretleri güçlendirmektedir. İlgili haber için bknz. 'Korkmakta Haklıymış', *Sabah*, 02.03.2003.

güneyden harekâta kalkıştılar.[220] Irak, Saddam yönetiminin iddialı söylemlerinin hilafına, oldukça kısa bir süre içerisinde Amerikan güçleri tarafından işgal edildi.[221]

Bu süreçte Türkiye-ABD ilişkileri ise ciddi yara aldı. ABD'li muhatapları özellikle de TSK'nın komuta kademelerini suçlayıcı bir pozisyon aldılar.[222] TSK'nın tezkerenin oylanması sürecinde ağırlığını yeterince koymadığını ve böylece de ABD ordusunu yalnız bıraktığını düşündüler. Kaldı ki tezkerenin oylanma tarihinden epey önceleri, ABD'ye çeşitli düzeylerde katkı sağlanacağı hem politik hem askeri yetkililerce iletilmişti.[223] Bu destek açıklamalarına mukabil ABD, ordusunun önemli bir bölümünü Doğu Akdeniz'e kaydırdı ve İskenderun Limanı açıklarında uzunca bir süre bekletti. Tezkerenin geçmesi halinde söz konusu birlikler İskenderun Limanı'ndan karaya çıkacak ve Irak'ın kuzeyinden gerçekleştirilecek harekât için bölgeye nakil olacaklardı. Fakat tezkere meclisten geçemeyince uygulanmaya konmuş Amerikan planları da suya düşmüş oldu.

ABD ordusunun TSK'dan beklediği desteği göremediğine inanması, yine ilk olarak TSK mensupları üzerinden bir hesaplaşmaya sebep oldu. Kamuoyunda Çuval Krizi olarak da bilinen Süleymaniye'deki Türk timinin tutuklanması olayı, Türkiye-ABD ilişkilerindeki güven kaybını ve gerilimin seviyesini göstermesi açısından oldukça dramatik bir örnektir.[224]

Irak'ın işgalinden sonra Türkiye'nin daha önceleri Süleymaniye'de konuşlandırdığı Türk komando timi, ABD'li muhatapları tarafından tezkere sürecinin ve TSK'nın 'gönülsüzlüğünün' bedeli olarak bir provokasyona uğradı. ABD ordusunun kontrolündeki paralı askerlerce tutuklanan Türk timinin kafalarına çuval geçirilerek, askeri araçlara bindirildikleri sahnelerin kareleri kamuoyunda ve elbette devlet elitlerinde hem soğuk bir duş etkisi yarattı hem de anti-Amerikancılığı alabildiğine yükseltti.[225] Tezkerenin

---

[220] Cihat Yaycı, "Irak'ta Yaşanan Savaşlar ve Türkiye'ye Etkileri", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt. 15, Sayı. 30, s. 346.
[221] "Bush: Terörizme Karşı Zafer Kazandık", *Hürriyet*, 02.05.2003.
[222] Sedat Ergin, "Kaş yapayım derken göz çıkarmak", *Hürriyet*, 11.05.2003.
[223] Baskın Oran, "Dönemin Bilançosu", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Baskın Oran (ed.), 3. Cilt, İletişim Yayınları, 2013, İstanbul, ss. 145-146.
[224] "'Çirkin Amerikalı' Belgelere El Koydu", *Milliyet*, 08.07.2003.
[225] Söz konusu olay nedeniyle Türk kamuoyu uzun yıllar boyunca etkisinden kurtulamayacağı bir sendroma sürüklendi. Türk askerlerinin başlarına geçirilen çuvallar ve bu durumun yarattığı anti-Amerikancılık, özellikle sinema, televizyon vb. popüler iletişim araçlarındaki temsilleriyle birlikte iyice köpürdü. Bu sürecin en belirgin örneklerinden birisi de dönemin reyting oranları yüksek dizisi Kurtlar Vadisi'nde yaşandı. *Kurtlar Vadisi Irak* ismiyle diziden bağımsız olarak çekilen sinema filminde, Türkiye-ABD ilişkilerini derinden sarsan çuval krizine özel bir yer verildi. Filmde Necati Şaşmaz'ın canlandırdığı başrol kahramanı *Polat Alemdar*, çuval krizinin intikamını kurgusal olarak alıyor ve Türk kamuoyunu bir nebze teskin ediyordu.

meclisten geçmemesi ve ABD'nin bu bağlamda uğradığı hem ekonomik hem de prestij kaybı bu yolla tazmin ediliyordu.[226]

Türkiye, bu dönemde bir Amerikan müttefiki olarak, mümkün mertebe ABD'nin yanında pozisyon almaya çabaladı. Fakat çeşitli sebeplerden ötürü, özellikle de Irak harekâtı sırasında ABD ile ciddi bir kriz yaşadı. Tarihe 'Çuval Krizi' olarak geçen olay, Türkiye-ABD ilişkileri açısından ciddi sonuçlar doğurdu. Irak harekâtına destek vereceği sinyallerini veren Türkiye, kuvvetle muhtemel kapalı kapılar ardında şifahi anlaşmalar da tesis etmişti.[227] Bu süreçte, Türkiye'nin toprakları üzerinden yürütülecek bir operasyonla Irak'a kuzeyden de bir cephe açılması planlanıyordu. Hatta askeri planlar o kadar kesinleşmişti ki Amerikan ordusuna bağlı deniz birliklerinin bir kısmı, günlerce İskenderun Limanı'nın açığında beklediler. Fakat böylesi bir operasyonun resmileşebilmesi için TBMM'nin onayına ihtiyaç vardı. Meclise sunulan tezkere, iktidardaki AK Parti milletvekillerinin de oylarıyla birlikte reddedildi.[228] Hal böyle olunca, Türkiye üzerinden Irak'a cephe açma planları da berhava oldu. ABD'nin gözünde Türkiye ve özellikle TSK, 'bir işi bitirmekten bile aciz' bir konuma geriledi.[229] Askeri planların hazırlandığı, askeri birlik ve ekipmanın hazır bekletildiği bir ortamda Türkiye'den gelen ret, ABD'nin hem politikalarını hem de güvenini alt üst etti. Bunun intikamı olarak düşünüldüğü aşikâr olan Çuval Krizi, tezkereden yaklaşık dört ay sonra Süleymaniye'de görevli özel harekât timlerine Amerikan askerlerinin operasyon düzenlemesiyle hayata geçti. Burada görevli bulunan TSK birliği, Amerikan askerleri tarafından tutuklandı ve başlarına çuval geçirilmesi suretiyle gözaltına alındı. Operasyonun zamanlaması da oldukça manidardı. Amerikan bağımsızlığının resmi tatil olarak kutlandığı 4 Temmuz günü gerçekleştirilen operasyonun akabinde ABD'de resmi yollarla kontak kurulabilecek bir muhatap da yoktu.[230] Türkiye ve özellikle de TSK bu eylemin 1 Mart tezkeresiyle direkt alakalı olduğunu anlamakta zorlanmadı.

Türkiye bu tarihten sonra ABD ile ilişkileri tekrardan düzeltmenin yollarını aradı. Tezkere geçmemiş olsa da hemen akabinde Amerikan ordusuna bir takım başka imtiyazlar sağlandı.[231] Çünkü Türkiye, geç de olsa ABD'nin gönlünü alması gerektiğini idrak etti.

---

[226] Kemal İnat ve Mustafa Caner, "Türk-Amerikan İlişkilerinde 'Eksen' Sorunu", (içinde), *AK Parti'nin 15 Yılı: Dış Politika*, (eds.) Kemal İnat, Ali Aslan ve Burhanettin Duran, SETA Kitapları, İstanbul, 2017, s. 119.
[227] A.g.e.
[228] "Salt Çoğunluk Sağlanamadı", *Milliyet*, 02.03.2003.
[229] İlhan Uzgel, "Ordu Dış Politikanın Neresinde?", (içinde), *Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye'de Ordu*, (der.) Ahmet İnsel ve Ali Bayramoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 332-333.
[230] "Çirkin Amerikalı", *Milliyet*, 06.07.2003.
[231] Ali Balcı, *Türkiye Dış…*, s. 265.

ABD artık, Türkiye'nin güney komşusuydu. Dünyanın biricik süper gücüyle komşu olmak, her ne kadar uzun yıllardır ittifak ilişkisi sürdürülmüş olsa da çıkar uyuşmazlıklarına yol açabilirdi. ABD'nin bölgeye bilfiil askeri anlamda yerleşmesiyle birlikte, başta Irak olmak üzere bölgede Amerikan rızası olmayan herhangi bir gelişmenin yaşanması beklenemezdi.[232] Türkiye ise ekonomik anlamda bölgesine yoğunlaşmayı hedefleyen, politik olarak da bu bölgede aktif olmak isteyen bir parti tarafından yönetiliyordu. Özellikle Irak'taki Amerikan varlığı ve Türkiye'nin bu varlığı hesaba katmak zorunda oluşu, bu evrenin önemli politik girdilerinden olarak görülmelidir. Bölgesel dengeleri alt üst eden Amerikan varlığı, Türkiye gibi orta büyüklükte bir devletin bölgesel dış politikasını da elbette kısıtladı. Bir nevi bölgesel bir güç hiyerarşisi doğmuş oldu. Hiyerarşinin tepesinde bulunan ABD, sıralamanın altlarındaki devletlerin çıkarlarının kendi çıkarlarıyla örtüşmesini bekliyordu. Türkiye, ABD ile ikili ilişkilerde yaşanan krizli ortamdan sonra söz konusu süreci tamir etmeye ve ikili ilişkilere istikrar kazandırmaya çalışmıştır. Bu süreçte de İsrail'le ilişkiler, elbette ki Türkiye-ABD ilişkileri açısından bir araç olarak görülmüştür.

2.1.3. ABD'nin Irak'ı İşgali

1 Mart 2003 tarihinde tezkerenin TBMM'den geçmemesi, Türkiye-ABD ilişkilerinde ciddi yaralar açtı.[233] Akabindeki Çuval Krizi de karşılıklı güveni daha da törpülemiş oldu. Lakin ABD'nin Irak'ı nihai kertede işgal etmesi, doğurduğu sonuçlar açısından hem Türkiye-ABD ilişkilerini hem de yapısal/sistemik etkileriyle bölge devletlerinin manevra kabiliyetlerini derinden etkiledi.

ABD'nin NATO'dan müttefiki Türkiye'nin katkısı olmaksızın Irak'ı işgal edebilmesi, küresel erişim imkânlarının ebatlarını da göstermesi açısından, ABD'nin güç statüsünü tescilliyordu. Bu durum, öncelikle Bush yönetiminin hedef tahtasına koymuş olduğu İran ve Suriye gibi bölge ülkelerini yakından ilgilendiriyordu. Söz konusu Amerikan hegemonyasına muhalif ülkeler, ABD'nin Irak'ta olası bir başarısızlığı durumunda dış politikada ellerinin rahatlayacağını varsayıyorlardı.[234] Lakin öyle olmadı ve ABD, Saddam rejimini kısa bir süre içerisinde ortadan kaldırdı.

---

[232] Ali Balcı, *Dış Politikada…*, s. 115.
[233] Sedat Ergin, "Washington'un Askere Bakışı", *Hürriyet*, 01.07.2003.
[234] Hatta bu durum Türkiye için dahi kısmen geçerliydi. Irak'a düzenlenecek askeri harekât açısından jeopolitik/jeostratejik konumunun 'vazgeçilemez' olduğunu düşünmüş olacak ki bu durum daha sonraları ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Marc Grossman'ın tepkisine neden olmuştur. Türkiye'nin kendisini fazla önemsediğini belirten Grossman, bu durumun müsebbibi olarak yine ABD politikalarını ve söylemlerini görmekteydi. 'Türkiye'ye kendini fazla önemsettik', *Vatan*, 07.05.2003

Türkiye'yle yaşanılan Çuval Krizi, ABD'nin Irak'ta Türk varlığına mesafeli olduğuna işaret ediyordu. ABD, uzun yıllara dayanan müttefiklik ilişkilerine yakışmayacak bir davranışla Türk askerlerinin başlarına çuval geçirerek tutuklanmalarını, aslında TBMM'den geçmeyen tezkerenin bir nevi intikamı olarak görüyordu. Hatta bu intikamın askerler nezdinde alınması da yine TSK'ya karşı duyulan derin hayal kırıklığında yatmaktaydı.[235] Çuval Krizi'yle birlikte Türkiye, Irak'ın yeniden yapılandırılma sürecinden uzak tutulacağını giderek anlamış bulunuyordu. Lakin böylesi bir Amerikan tercihi, Türkiye'nin hem askeri hem de ekonomik güvenliğini tehlikeye atabilirdi.

Türkiye, 1 Mart 2003 tarihindeki tezkerenin meclisten geçirilmesi durumunda, Kuzey Irak'ta faaliyet gösteren ve buradan Türk topraklarına terör saldırıları gerçekleştiren PKK'ya yönelik TSK'nın operasyon yapabilme kapasitesini arttıracaktı. Özellikle AK Parti lideri Erdoğan'ın tezkerenin geçmesini güçlü bir biçimde destekleyen bu dönemdeki tutumunun altında söz konusu kabiliyetin arttırılma imkânı yatıyordu.[236] Böylece TSK, ABD birlikleriyle birlikte Irak'ın kuzeyinden giriş yapacak ve Kuzey Irak'ta konuşlu bulunan PKK'ya da ağır bir darbe indirebilme şansına kavuşacaktı.

Ayrıca bölgedeki Kürt oluşumu da rahatsızlık uyandırıyor, Türkiye'nin bir biçimde burada etkin olması gerektiği düşünülüyordu. 1991'deki Körfez Savaşı akabinde BMGK'nın almış olduğu kararlar doğrultusunda 36. Paralelin kuzeyinde uygulanan uçuşa yasak bölge, Irak merkezi hükümetinin denetiminden azade, otonom bir Kürt yapılanmasına imkân tanımıştı. Zaten kısa bir süre içerisinde, sadece bir yıl sonra 1992'de Kürt Parlamentosu kurulmuş ve bölgesel bir yönetimin yolu açılmıştı. Bu tarihlerden itibaren Kuzey Irak'a yönelik ilgisi yoğunlaşan Türkiye, bölgeye komşu olan Doğu ve

---

[235] Bu bağlamda, dönemin Amerikan yönetiminde Savunma Bakan Yardımcılığı yapan ve özellikle de yeni muhafazakârların etkin bir ismi olarak bilinen Paul Wolfowitz'in CNN Türk yayınında Mehmet Ali Birand ve Cengiz Çandar'a yapmış olduğu açıklamalar oldukça dikkat çekicidir. Aktif görevde bulunan bir üst yöneticinin bu açıklamaları, 1 Mart 2003 tezkeresinin meclisten geçmemesi dolayısıyla, Türk ordusunun alenen suçlandığını gösteriyor. Ordunun üzerine düşeni yeterince yapmadığını dile getiren Wolfowitz, ABD'nin Irak işgalinin daha aktif desteklenmesi gerektiğini kaydederek, sürecin devamındaki gelişmelere de ışık tutmuş oluyor. Mehmet Ali Birand, a.g.e.
Wolfowitz'in bu ithamları, çok sonraları TSK'nın bir grup subayına yönelik girişimlere dair işaret fişeği olarak görülmektedir. Bu bağlamda, Ergenekon Davaları olarak bilinen mahkeme süreçleriyle bir kısım emekli ve muvazzaf TSK subayının yargılamalara ve tutuklamalara maruz kaldığı bilinmektedir. 1 Mart tezkeresinin ve ABD'nin TSK'dan yana yaşadığı 'hayal kırıklığının' bedeli, subay kadrolarına yöneltilmiş gibi gözüküyor. Özel Kuvvetler Komutanlığı'ndan malulen emekli olmuş Oktay Yıldırım'ın anlattıkları, bu açıdan kayda değerdir. Oktay Yıldırım, 'Çuvalı Unutmayın', *Aydınlık*, 04.07.2018, https://www.aydinlik.com.tr/cuvali-unutmayin-ozgurluk-meydani-temmuz-2018 (Ziyaret Tarihi: 09.08.2019)

[236] Aynı zamanda 1 Mart tezkeresinin olgunlaşma süreci de önemlidir. Bu bağlamda, Başbakan Abdullah Gül'ün ifadelerine göre, tezkerenin meclise gelmesinin arkaplanında hem Dışişleri Bakanlığı'nın hem de Genelkurmay Başkanlığı'nın büyük baskısı söz konusuydu. Ayrıca süreç içerisinde hükümet üyelerinin ve milletvekillerinin olumlu ve fakat temkinli yaklaşımını güçlendirebilmek adına MGK'nın devreye sokulması önerilmiş ancak Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer bu girişimi engellemiştir. Sedat Ergin, a.g.e.

Güneydoğu illerinde Kürtlerin yoğun bir biçimde yaşıyor olmasını, bir toprak bütünlüğü sorunu ve dolayısıyla ulusal güvenlik problemi olarak algıladı. Kuzey Irak'ta otonom bir hüviyet kazanan Kürt Parlamentosu, Irak merkezi hükümetinin ortadan kalktığı ya da otoritesinin sarsıldığı bir 'anda' bağımsızlığını ilan edebilir ve Türkiye'de Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları illere yönelik *irredantist* bir yaklaşım benimseyebilirdi. Hal böyle olunca, Irak'ın kuzeyindeki Kürt yapılanması da Türk ulusal güvenlik elitlerinin yakın takibinde kaldı. Hatta o derece ki siyasal alanın da dışına çıkarılarak, Kuzey Irak'la ilgili bütün inisiyatif Özel Kuvvetler Komutanlığı'na devredildi ve uzun yıllar boyunca bu durum böyle devam etti.[237]

Fakat bir yandan da Türkiye, Arap komşularına karşı girişilen 'emperyalist' bir savaşın parçası olacak ve uzun yıllardır restore etmeye çabaladığı imajını da yerle bir etmiş olacaktı.[238] NATO'ya üye olduğu tarihlerden bu yana Arap kuşkuculuğunun hedefinde olan Türkiye, bölgesine entegre olabilmek için çokça çaba sarfetmiş ve fakat özellikle de İsrail'le 1990'lı yıllarda girdiği ittifak ilişkisi neticesinde pek de başarılı olamamıştı. Arapların uzun yıllar boyunca İsrail'le diplomatik ilişkilerini kesmesi yönünde yaptıkları telkinlere kulaklarını tıkayan Türkiye, Arap devletleriyle yakınlaşmasını da bu bağlamda kısıtlamıştı. Irak'ın işgali sürecinde de bu durum gündeme geldi. Irak'ın işgaline iştirak etmemek, bölgesel düzeyde Arap kamuoylarına ve yönetici elitlerine oldukça güçlü bir mesaj verebilirdi. TBMM'nin tezkereyi reddetmesi, söz konusu imkana kapı araladı ve AK Parti hükümetlerinin ilerleyen yıllarda Ortadoğu'ya entegrasyon politikaları uygulayabilmelerinin ve dahası bölgesel liderlik iddialarını dile getirebilmesinin de önünü açtı.[239]

Irak'ın işgal edilmesinin yapısal/sistemik sonuçları da oldukça derinden hissedildi. Bir dönem Türkiye, Soğuk Savaş sona erdiğinde Rusya'yla sahip olduğu sınırlar vesilesiyle edindiği korkularından kurtulmuştu. SSCB gibi devasa bir güç iç sorunları

---

[237] Ali Balcı, *Dış Politikada…,* ss. 119.

[238] Hatta bu dönemde Türkiye'nin tavrı Arap dünyasında oldukça yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. ABD ile kamuya açık bir 'savaş pazarlığına' girişen Türkiye, başta Irak coğrafyası olmak üzere Arap coğrafyasındaki etki kapasitesini minimize edebilecek kadar problemli bir sürecin baskısını hissetmekteydi. Bu dönemde Arap medyasında basılmış gazete yazıları söz konusu potansiyeli de fazlasıyla yansıtmaktadır. Detaylı bilgi için bknz. Sami Şoreş, "Türkiye ve Irak Kürdistanı", Faik Bulut (der.), (içinde) *Arapların Gözüyle Irak Savaşı: Binbir Gece Savaşları*, Berfin Yayınları, İstanbul, Ekim 2003, ss. 85-86; Vahid Abdülmecid, "Türk-Amerikan İlişkileri ve Irak", Faik Bulut (der.), (içinde) *Arapların Gözüyle Irak Savaşı: Binbir Gece Savaşları*, Berfin Yayınları, İstanbul, Ekim 2003, ss. 87-88.

[239] Daha sonraları AK Parti dönemi Ortadoğu politikasının irdelendiği pek çok yayında Irak'ın işgali sürecinde Türkiye'nin ABD planlarına iştirak etmemesi, Türk dış politikasının Ortadoğu'ya entegrasyon ve bölgesel liderlik imkanlarının genişlemesi olarak okunmuştur. Detaylı Bilgi için bknz. Nasuh Uslu, 'Türkiye'nin Yeni Ortadoğu Yaklaşımı', *Bilig*, Sayı: 52, Kış 2010, ss. 166-167.

sebebiyle dağılmıştı ve Türkiye, sınır komşuları baz alındığında önde gelen bir bölgesel güç statüsüne kavuşmuştu. Fakat bu sefer Irak'ın işgaliyle beraber Türkiye, yeniden bir süper güçle komşu olmak durumunda kaldı.[240] ABD'nin on binlerce askerle gerçekleştirdiği işgal harekâtı, Türkiye'nin yakın coğrafyasında küresel erişimi olan süper bir güçle komşu olmasını beraberinde getirdi. Bu durum, Soğuk Savaş yılları ve öncesine ait olumsuz anıları Türk yönetici elitlerine hatırlatmıştı. Özellikle SSCB ile yaşanan inişli-çıkışlı süreçler, sınır komşuluğunun ürettiği bir sonuçtu. Bu sefer de ABD'nin bölgede baskın bir pozisyon kurması, yapısal olarak Türkiye'nin dış politika imkânlarını oldukça kısıtladı.

Amerikan yönetiminin bölgedeki varlığı, aynı zamanda belirgin bir söylemle şekillendi. 'Teröre karşı savaş', ABD'nin kurguladığı ve işlevselleştirdiği bir söylem olarak, gerçekleştirdiği askeri harekâtları meşrulaştırmaya yarıyordu. Lakin terörün kavramsal olarak son derece muğlâk bir muhtevaya sahip oluşu[241], ABD'nin terör tanımını yaparken ulusal çıkarlarını merkeze alarak selektif bir tutum takınması, bölge ülkelerini ağır bir baskıyla karşı karşıya bıraktı. Her ne kadar NATO ittifakı üzerinden uzun yıllara dayanan bir müttefiklik ilişkisine sahip olsalar da Türkiye, ABD'nin niyetlerinden emin olamadı. Özellikle Kuzey Irak'taki Kürt oluşumunun serpilmesine yapmış olduğu katkılar ve Çekiç Güç'ün PKK'ya yardım ettiğine yönelik basında sıkça çıkan yayınlar, Türkiye'nin ABD'yle ilişkilerine fazlasıyla dikkat kesilmesine yol açtı.[242]

Irak'ın işgaliyle birlikte, Başkan Bush'un 'şer ekseni' ve 'haydut devletler' olarak isimlendirdiği devletler, sıranın kendilerine gelme ihtimalinin arttığına yönelik bir kaygı

---

[240] Şener Aktürk, "Türkiye'nin Rusya ile İlişkilerinin Yükselişi ve Gerilemesi, 1992-2015: Neorealist Bir Değerlendirme", Gencer Özcan, Evren Balta, Burç Şengül (ed.), (içinde) *Kuşku ile Komşuluk: Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 137.

[241] Terör üzerine üretilen literatürün yaşadığı temel sorunsal, konunun devletler nezdinde sübjektif bir değerlendirme sahası olarak algılanmasıdır. Bir başka ifadeyle, her devletin terör tanımı farklılaşmakta ve ortak kabul görecek bir tanım üzerinde uzlaşma sağlanamamaktadır. Bu durum, akademik alanda da hissedilmekle birlikte daha ziyade politik sahada kendisini göstermektedir. Sonuç olarak da genel geçer bir terör tanımı yapılamadığından, her devletin kendine özgü bir terör(ist) listesi bulunmaktadır.

[242] Türkiye-ABD ilişkilerinin soru işaretleri yaratan başlıca konu başlıklarından biri de ABD'nin Kürt politikasıdır. Özellikle 1991'deki Körfez Savaşı akabinde BMGK'da üretilen 36. paralelin kuzeyinde uçuşa yasak bölge ilanı, bölgedeki Kürt oluşumlarını güvenceye almış bulunmaktadır. Ayrıca bölgeye konuşlandırılan Çekiç Güç de soru işaretlerini arttırdı, Türk siyasi ve güvenlik elitlerini kuşkuya düşürdü. Bu bağlamda, Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Eşref Bitlis'in açıklamaları kayda değerdir. Bu dönemde Eşref Bitlis'in Genelkurmay Başlanlığı'ndan özel izinle katıldığı televizyon programına istinaden Nazlı Ilıcak'ın kaleme aldığı köşe yazısına bknz. Nazlı Ilıcak, "Söz Meclis'ten İçeri, Eşref Bitlis ve Ahmet Türk", *Sabah*, 09.10.2010. Ayrıca akademisyen Baskın Oran'ın da bu konu üzerine yazılmış bir eseri bulunmaktadır. Bknz. Baskın Oran, *Kalkık Horoz: Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, Bilgi Yayınevi, Şubat 1996, Ankara.

taşımaktaydılar.[243] Özellikle bölgesel düzeyde bakıldığında İran ve Suriye, Irak'ın işgalinden sonra ABD güçlerinin kendilerine de saldırabileceğine yönelik korkulara sahiplerdi. Kaldı ki İran, 2001 yılındaki Afganistan işgalinden sonra bu sefer de Irak'ın işgal edilmesiyle, hem doğudan hem de batıdan ABD güçleriyle çevrelenmiş durumdaydı.[244] Suriye'deki Baas rejimi ise Irak'taki milis direnişine yardım etmekle suçlanıyor ve sınırlarını kapatmamakla itham ediliyordu.[245] Hariri suikasti dolayısıyla da zan altında bırakılan Suriye, hem Lübnan'dan çekilmek hem de ABD ile bir görüşme kanalı açabilmek umuduyla Türkiye'yle yakınlaşmak durumunda kaldı.[246] Bir başka ifadeyle, İran ve Suriye'nin ABD'den çekinmesi ve dış politika opsiyonlarını kısıtlamaları için yeterli gerekçeleri vardı. Bu yapısal kısıtlılık hali, hiç kuşkusuz Türkiye için de geçerliydi.

Amerikan hegemonyasının konsolide olduğu bu zaman diliminde Türkiye, İsrail ile ilişkilerine ekstra önem atfetmiştir. Her ne kadar retorik düzeyde Filistin'de gerçekleştirilen orantısız askeri operasyonlara tepki gösterse de bir biçimde ilişkilerin selametini kollar bir görünüm vermiştir. Örneğin, 2004'te HAMAS liderlerinin suikastlerine verdiği tepkiden sadece bir yıl sonra Başbakan ve Dışişleri Bakanı seviyesinde gerçekleştirilen İsrail ziyaretlerinin, söz konusu hegemonik baskıların etkisinde olgunlaştığını belirtmek gerekir. ABD ile 2007 yılına kadar devam edecek soğukluğun giderilmesi için de İsrail'e ihtiyaç duyulduğu düşünülebilir. Bu süreçte İsrail, ABD'yle ilişkilere bir arka kapı işlevi yüklenmiş görünmektedir.

2.1.4. Büyük Ortadoğu Projesi (BOP)

11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleştirilen terörist saldırıların dolaylı sonuçlarından birisi de kuşkusuz Ortadoğu bölgesine yönelik yeni projelerin hayata geçirilmeye çalışılmasıydı. Özellikle İslami tonları ağır basan saldırganların ekseriyetinin ve örgüt liderinin vatandaşlık illiyeti bakımından Suudi Arabistan'a referans veriyor olmaları, hem

---

[243] Gamze Coşkun, *Syrian-Iranian Relations During Bashar Al-Assad Period: A Test Case for Alliance Theories*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 2016, s. 45.

[244] Arif Keskin, "İran'ın Yeni Güvenlik Konsepti ve Değişen Küresel ve Bölgesel Konumu", (içinde) *Hedef Neden İran? Ortadoğu'da Güç Savaşları*, Mehmet Tuncel (Haz.), Etkileşim Yayınları, Haziran 2008, İstanbul, ss. 112-116.

[245] Suriye, aynı zamanda İsrail'in de hedefindeydi. ABD'ye iletilen bir 'istekler listesiyle' Suriye rejiminden beklenenler de ifade edilmiş oluyordu. Detaylı bilgi için bknz. "İsrail'den ABD'ye Suriye 'İstekler Listesi", *Amerikanın Sesi*, 14.03.2003, https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-a-2003-04-14-11-1-87921507/815346.html (Ziyaret Tarihi: 09.08.2019)Ayrıca Amerikan Kongresi tarafından Aralık 2003'te kabul edilen Suriye Yasası (The Syria Accountability and Lebanese Sovereignty Restoration Act - SALSRA), Suriye devletinin çekincelerini oldukça güçlendiren bir içerik taşıyordu. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bknz. Özden Zeynep Oktav, *Limits of Relations with the West: Turkey, Syria and Iran*, Beta Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 103-104.

[246] Gamze Coşkun, a.g.e., s. 39.

İslam toplumlarına yönelik hem de Ortadoğu bölgesi özelinde bir takım yeni girişimlerin önünü açtı. ABD nezdinde yeni dönem, tehditleri kaynağında kurutmaya yönelik ileri hamleler yapmayı gerektiriyordu. Bu bağlamda Ortadoğu, Batılı seküler rejimlere yönelik ontolojik bir tehdit olarak algılandığından, bölgenin yeniden dizaynına yönelik bir proje fikri süreç içerisinde gündeme geldi.[247]

Büyük Ortadoğu Projesi, ABD'nin özellikle Irak'ın işgal edilmesinden sonraki süreçte Ortadoğu bölgesinin yeniden dizaynını esas alan bir içeriğe sahipti. Irak'taki otoriter Saddam rejiminin yıkılması sonrası Irak'ta inşa edilecek bir demokrasinin, bölgesel bir domino etkisi yaratması ve bölgenin diğer otoriter rejimlerini demokratikleşmeye doğru zorlaması öngörülüyordu. Ayrıca ekonomik bir altyapı inşası olarak da planlanan sürecin, bölgedeki halk yığınlarının küresel ekonomiyle bir biçimde eklemlenmesini sağlayacağı ve liberal rejimlerin doğuşuna imkân sunacağı düşünülüyordu.[248] Hal böyle olunca Büyük Ortadoğu Projesi, hem içeriği itibariyle hem de bölge dışı bir müdahale ve dizayn sunması hasebiyle bölge kamuoylarının dikkatlerini çekti. Çeşitli komplo teorilerine de zemin oluşturdu.

Türkiye ise bu proje kapsamında ABD'ye bölgesel düzeyde katkılar sunmayı hedefliyordu. Nihai kertede hedeflenen sonuçlar, Türk dış politikası açısından da önemli görülmekteydi. Hem bölgesel bir demokratikleşme dalgası hem de bölge ülkelerinin küresel ekonomiye eklemlenme süreci, Türkiye'nin sahip olduğu demokratik rejim ve liberal ekonomisiyle bölgeye daha derinden nüfuz etmesini beraberinde getirecekti.

Bölgesel bir entegrasyon hedefini açıktan dile getiren Türk dış politika elitleri, bölge ülkelerindeki ekonomik yapıların liberalleştirilmesi gereğinin farkındaydılar.[249] İlgili ülkelerle ticaret yapabilmek, ilgili ülkelerin devlet başkanları ve yakın çevresinde konumlanan oligarşilerin iki dudağı arasındaydı. Bu durumun istikrarlı bir biçimde sürdürülebilir olmayışı, Türk dış politikasını kurgulayanlar açısından çözülmesi gereken bir sorun algısı yarattı. Bölgesel düzeyde siyasi nüfuzunun artışını da hedefleyen Türkiye, bölge ülkeleriyle ekonomik anlamda gerçekleşecek entegrasyonun bu sürecin olmazsa olmaz bir parçası olduğunun farkındaydı. Ticaretin ve ekonominin liberalizasyonu, haliyle

---

[247] Abdullah Ural, *11 Eylül Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye'ye Yansıması*, Akademik Kitaplar, İstanbul, 2009, ss. 46-48.

[248] Baskın Oran, a.g.e., ss. 31-32.

[249] Bu konudaki görüşler oldukça üst bir makamdan, dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'den gelmiştir. Dışişleri Bakanı Gül, Tahran'da gerçekleştirilen İslam Konferansı Örgütü toplantısında yapmış olduğu konuşmada İslam ülkelerinin liberalleşmeleri ve dolayısıyla demokratikleşmeleri gereği üzerinde durmuştur. Türk yetkililer benzer çağrıları uzun yıllar boyunca yapmaya devam ettiler. Detaylı bilgi için bknz. 'Çağdaş Normları Benimseme Zamanı', *Hürriyet*, 29.05.2003.

Türkiye'nin ticari olarak bölge ülkeleriyle daha yoğun bir ilişki geliştirmesinin önünü açacaktı. Ayrıca 1980'li yıllardan itibaren neoliberal bir ekonomi gelişimini benimseyen Türkiye'nin ihracata verdiği önem, bölge ülkelerinin oluşturduğu geniş pazarın değerini daha da arttırıyordu. Bu sebeplerle, Büyük Ortadoğu Projesi, Türk dış politikasının karar vericileri tarafından da alenen desteklendi.[250]

Türkiye'nin kendisine biçilen role hazır görünmesinin altında ise bölgesel liderlik elde etmeye yönelik hevesleri yatmaktaydı. Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında Türkiye'ye atfedilen pivot rolü, zaten Batılı ittifak sistemlerine üyeliği sebebiyle bölgesel bir dışlanmışlık yaşamış ülke dış politikasına bölgesel bir aidiyet kazandırmaya dönük de bir girişimdi. Lakin söz konusu BOP ve Türkiye'nin 'eş başkanlığı', ilgili bölge ülkeleri nezdinde olumsuz bir yaklaşımla karşılandı. Hatta Türk iç siyaseti de bu role hızlıca adapte olunmasından pek de hoşnut olmadı.[251]

Türkiye'nin bölgesel düzeyde angajman imkanlarını arttıracağı düşünülen BOP, küresel bir hegemonun liderliğinde gerçekleştirildiğinden, göreceli olarak da maliyetsiz görülüyordu. Bir diğer ifadeyle Türkiye, ABD'nin maliyetleri ağırlıklı olarak yükümlendiği bir atmosferde elbetteki bu fırsatı değerlendirerek, kendisine alan açmış oluyordu. Ayrıca Irak işgali sürecinde patlak veren ikili krizler, BOP kapsamında ortak çalışma imkânlarının doğmasıyla birlikte unutturulabilirdi. Bir bakıma Türkiye, bu projede sağlayacağı kolaylıklarla birlikte, müttefiki ABD'ye kendisini affettirebilirdi.

11 Eylül Evresi kapsamında düşünüldüğünde, Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde yaşanan türbülans, onu hegemonik güce tekrardan yakınlaşmaya itmiş ve BOP bağlamında da ABD'nin bölgesel düzeyde gerçekleştirmek istediklerinin aracısı rolüne soyunmakta herhangi bir beis görmemiştir. Bu bağlamda, BOP'a yönelik Türk sempatisinin arkaplanında ABD ile gergin bir frekansta devam edegelen ilişkileri yumuşatma ve yeniden ısıtma çabası olduğu söylenebilir.[252]

---

[250] Baskın Oran, a.g.e., s. 148.

[251] Hatta bu hoşnutsuzluk hali o kadar büyüdü ki 2008 yılında AK Parti'ye açılacak kapatma davasında da iddianameye girdi. İlgili haber için bknz. "Erdoğan'dan Cheney'e Kapatma Davası Şikâyeti", *Milliyet*, 31.03.2008.

[252] BOP projesinde eşbaşkanlık görevi üstlenildiğini Başbakan Erdoğan'ın defalarca dile getirmesi ve bu proje için ellerinden geleni yaptıklarını belirtmesi dahi oldukça açıklayıcıdır. İlgili haber için bknz. Arslan Bulut, "ABD Başkanları Türk Başbakanına Görev Verebilir mi?", *Yeniçağ*, 09.05.2008, https://www.yenicaggazetesi.com.tr/abd-baskanlari-turk-basbakanina-gorev-verebilir-mi-3689yy.htm, (Ziyaret Tarihi: 16.02.2020)

2.1.5. Medeniyetler İttifakı

Medeniyetler İttifakı, özellikle de 11 Eylül 2001 saldırıları ve akabinde gerçekleştirilen Afganistan ve Irak işgalleriyle gerginleşen dinler arası ilişkiler, medeniyetlerin işbirliği geliştirmesiyle aşılabilecek bir sorun algısı yaratmıştı. Yukarıda anılan olaylar sonucu Hristiyan ve İslam toplumlarında karşıtlık ilişkisi oldukça güçlenmiş ve bu durum, potansiyel bir din savaşına sebebiyet verebileceği varsayılarak, uluslararası düzeyde bir girişimle söz konusu ihtimaller ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.[253]

Özellikle Irak işgali sürecinde ABD askerlerinin bizzat sebep oldukları olumsuzlukların bir biçimde medyaya yansıması, İslam toplumlarında büyük bir infiale neden olmuş, Irak'taki terör saldırılarında belirgin bir artış tespit edilmiş ve dinler arası ilişkiler uluslararası toplumda bir gündem maddesi haline gelmişti. Bu zeminde Türkiye ve İspanya'nın öncülük ettiği yeni bir girişim hayata geçirildi.[254] Medeniyetler İttifakı olarak isimlendirilen girişim kısa sürede ses getirdi ve çok sayıda devlet bu girişimin parçası oldular.

Dışişleri Bakanlığı'nın söz konusu girişimin gerekçelendirilmesi noktasındaki açıklamasına burada yer vermek gerekiyor:

> *"...Müslüman ülkeler ile Batılı toplumlar arasında görülen karşılıklı şüphe, korku ve kutuplaşma ortamının, çeşitli aşırı unsurlarca istismar edilmesi karşısında İttifak, ilk aşamada uluslararası istikrarı tehdit edebilecek dereceye yaklaşan bu durumun daha da kötüleşmesini ancak kapsamlı bir koalisyonun önleyebileceği anlayışından hareket etmiş ve kültürler arasında karşılıklı saygı yoluyla bu eğilime karşı koymayı amaçlamıştır.*
>
> *Girişim, tüm toplumların kalkınma, güvenlik, çevre ve refah konularında birbirlerine bağımlı oldukları hususunu esas almakta ve öncelikle önyargı, yanlış algılama ve kutuplaşmayla başa çıkmak amacıyla ortak siyasi bir irade oluşturmayı hedeflemektedir..."*[255]

---

[253] "Medeniyetler İttifakı'nın Liderleri Konuştu", *Hürriyet*, 12.02.2006.
[254] "Erdoğan Medeniyetler İttifakı Girişimi Çerçevesinde Yarın İspanya'ya Gidiyor", *Hürriyet*, 25.11.2005.
[255] T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Medeniyetler İttifakı Girişimi", http://www.mfa.gov.tr/medeniyetler-ittifaki-girisimi.tr.mfa

Medeniyetler İttifakı projesiyle birlikte Türkiye, aslında yine hegemonik gücün bu dönemdeki hedefleriyle örtüşen bir politika takip etmeye çabaladığını göstermekteydi.[256] İslam toplumlarıyla gerilimli bir ilişki yaşayan ABD'nin gerilim düzeyini düşürebilmek amacıyla bu tip ortaklıklara ihtiyacı vardı. Türkiye bu noktada ideal adaylardan biriydi. Batılı ekonomik ve askeri kurumlarla uzun yıllara dayanan işbirliği bir yana, seküler rejimi ve iktidardaki 'ılımlı' muhafazakâr yönetimi sayesinde 'İslami' Türkiye, dünya Müslümanlarına yönelik hazırlanan mesajı iletebilirdi. Batılı ülkelerin bu dönemdeki temel korkusu olarak beliren terör saldırıları, söz konusu dinler arası karşıtlıktan beslendiğinden, Türkiye tam da bu aşamada devreye girerek, hilafet kurumu gibi tarihi referanslara da sahip olması hasebiyle, İslam'ın sözcülüğüne soyunmuştu. Bu sözcülük, Hristiyan medeniyetiyle bir diyaloğun mümkün olduğunu ve iki medeniyetin kategorik olarak bir diğerini şeytanlaştırmaması gereğini benimsiyordu. Böylece Türkiye, hegemon güç ABD'nin yaşadığı yapısal problemlere yönelik de bir girişimde bulunmuş oluyordu.[257]

Bu dönemdeki Türk-Amerikan ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu Medeniyetler İttifakı girişiminin salt Türkiye ve İspanya arasında geliştirilen bir süreç olduğunu söylemek zorlaşır. Bir başka ifadeyle, İspanya'nın bir girişimi olarak ortaya çıkan Medeniyetler İttifakı projesine aranan ortaklığa Türkiye'nin talip olması, Türk dış politikasının uluslararası düzeyde kendisini gösterebilmek adına bir fırsattı.[258] Bu projede yer alarak, Amerikan dış politikası açısından yararlı bir ortak olduğunu da teyit edebilecekti. Kaldı ki ABD'li yetkililer de projenin Amerikan politikalarıyla uyumlu olduğunu dile getirdiler.[259] Çünkü şurası açıktır ki Medeniyetler İttifakı girişimi, bu dönemde Müslüman kitlelerde olağanüstü bir biçimde artan anti-Batıcılık ve özellikle de anti-Amerikancılığa bir set çekme çabası olarak belirginleşmiştir.[260]

---

[256] "Medeniyetler İttifakı'nın Akil Adamları", *Milli Gazete*, 27.11.2005, https://www.milligazete.com.tr/haber/1074615/medeniyetler-ittifaki-nin-akil-adamlari, (Ziyaret Tarihi: 16.02.2020)

[257] Türkiye'nin bu girişimle birlikte AB'ye giriş sürecini kolaylaştırmayı hedeflediği de iddia edilmiştir. İlgili makale için bknz. Ali Balcı ve Nebi Miş, "Turkey's Role in the Alliance of Civilizations: A New Perspective in Turkish Foreign Policy?", *Turkish Studies*, Vol. 9, Iss. 3, 2008, ss. 387-406.

[258] Ali Balcı, "Medeniyetler İttifakı ve AKP", *Radikal*, 12.11.2006.

[259] A.g.e.

[260] Fırat Bayar, "The Alliance of Civilizations Initiative in Globalization Era: Concept, Prospects and Proposals", *Perceptions*, Autumn/Winter 2006, ss. 9-10.

2.2. Bölgesel Düzey

11 Eylül Evresi, bölgesel düzeyde Türkiye-İsrail ilişkilerinin seyrini belirleyen bir takım gelişmelere sahne olmuştu. Bu gelişmeleri, ikili ilişkilerin yapısal sınırlarını ören unsurlar olarak tasavvur etmek gerekmektedir.

Bu gelişmelerin başında, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde benimsediği revizyonist çizgiyi terk ederek, özellikle de komşularıyla ilişkilerini önceledeği bir süreç gelmektedir. Komşularla Sıfır Sorun (KSS) olarak kavramsallaştırılan dış politika olgusu, DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümetinin Dışişleri Bakanı İsmail Cem tarafından uygulansa da kavramın isim babası, AK Parti'nin bu dönemdeki dış politika başdanışmanı Ahmet Davutoğlu'dur. İsmail Cem'in dış politikayı bölgesel dinamiklere uyumlulaştırma çabasıyla başlayan olgu, Ahmet Davutoğlu'nun bizzat kavramsallaştırdığı KSS ile güçlendirilerek devam etmiştir. Bu dönemde Türkiye, komşu olduğu bölge devletleriyle iyi ilişkiler tesis etmeye oldukça büyük bir önem vermiş ve var olan tarihi sorunları bir biçimde çözmeye veya bu olmuyorsa da perdelemeye özen göstermiştir. Bu politika davranışının birincil sonucu, bölgesel düzeyde aktif, görünür ve her devletle diyalog kurabilen bir politik kültürün oluşmasıdır. Türk dış politikası tarihi kuş bakışı incelendiğinde dahi bu durumun oldukça radikal bir gelişme olduğu gözlemlenebilir. Bu bağlamda Türk dış politikasının KSS ile bölgeselleşme sürecine girmesi, Türkiye-İsrail ilişkileri açısından da belirleyici bir içerik sunmaktadır.

İsrail siyasetindeki değişimler de bu dönemin ikili ilişkilerine yakından tesir edecek bir etki yaratmıştır. Özellikle Likud geleneğinin siyasete hâkim olması, İşçi Partisi'yle özdeşleşen barış çabalarının altını oydu ve Filistin Sorunu'nda hakkaniyetli bir çözüm arayışlarına dair umutları tüketti. 2000 yılında Ariel Şaron'un patlak vermesine neden olduğu İkinci İntifada ise İsrail'e yönelik Türk tarafının eleştirilerini daha yüksek sesle dile getirmesine zemin oluşturdu. Lakin bu noktada belirginleşen olgu, İsrail siyasetinin uzun yıllar boyunca Likud geleneğinden gelen ya da nüanslarla kopan kimselerce şekillendirildiğiydi. Ariel Şaron'la başlayan süreç, sonrasında da Benyamin Netanyahu ile devam etti. Kısacası İsrail sağı, 11 Eylül Evresi süresince İsrail'de hâkim bir pozisyona konumlandı. Böyle olunca da İsrail, özellikle de Filistin Sorunu kapsamındaki gelişmeleri güvenlik lensinden okumaya meyilli bir siyaset takip etti. Bu durum da Müslüman kamuoyunun tepkilerini yansıtmak durumunda olan Türkiye'nin İsrail'e yönelik yer yer oldukça sert eleştiriler dile getirmesine vesile oldu.

Yukarıda anlatılanlarla da girift bir ilişki içinde olan bir başka konu başlığı ise HAMAS'a dair gelişmelerdi. İsrail'in suikast operasyonları, başta Türkiye olmak üzere uluslararası toplumun da ziyadesiyle tepkisini çekmişti. Ayrıca HAMAS'ın siyasallaşması ve silahlı direnişini 'meşrulaştırması', Filistin'de farklı bir sürece gidildiğini gösteriyordu. Filistin lideri Yaser Arafat'ın ölümünün ardından gerçekleştirilen seçimler, HAMAS için bir fırsat kapısı açmıştı. Söz konusu siyasal meşruiyet kazanımı, başta İsrail olmak üzere Batılı devletlerce de tepkiyle karşılaşınca süreç tersine döndü. Filistin'de HAMAS ve El Fetih arasında fiili bir ayrışma ortaya çıkarken bir yandan da ilgili devletler HAMAS'ı izole etmeye yönelik belirgin bir çabanın içerisine girdiler. Rusya ve Türkiye'nin HAMAS'ın siyasal meşruiyetine de katkı verecek ölçülerde bir girişimle yetkililerini ülkelerine davet etmeleri, sürecin ters rüzgârlarla allak bullak olması sebebiyle netice vermedi ve dahası Türkiye-İsrail ilişkilerinde yeni bir gerilim atmosferi doğmasına vesile oldu. Bu dönemin başat niteliklerinden biri olarak hegemon gücün baskınlığı karşısında Türk tarafı geri adım atma ve HAMAS ile görüşmelerini düşük profilde tutma gereği hissetti.

Bir diğer başlık ise İsrail'e dair olanlardı. İsrail iç siyasetinin dönüşümü, kuşkusuz Türkiye ile ilişkilerinde yapısal bir takım sonuçlar doğurdu. İsrail sağının oldukça uzun sürecek iktidar serüveni, Filistin Sorunu'na yönelik militaristik bakışı kuvvetlendirmekle birlikte Türkiye'nin uygulamaya çalıştığı barışçıl arabuluculuk girişimlerini de sekteye uğrattı. Ayrıca İsrail'in Hizbullah'la 2006 yılında yoğun bir savaşın içerisine girmesi, bölgesel dengelerin revizyonu anlamında önemli olmakla birlikte Türk tarafının gelişmelere verdiği tepkilerle de iki ülke ilişkilerini inişli çıkışlı bir süreç bekliyordu. Suriye ile gerçekleştirilen barış görüşmelerinde de arabuluculuk rolü üstlenen Türk tarafı, İsrail'in 2008 yılının son günlerinde Gazze Şeridi'ne gerçekleştirdiği askeri harekatlar sebebiyle bu misyonundan çekilmek durumunda kaldı. Hatta bu süreç, Davos Zirvesi'nde Türkiye ve İsrail temsilcilerinin de hazır bulunduğu bir ortamda şiddetli tartışmalara sebep oldu. Davos Krizi olarak literatüre geçen olgu, aslında bir işaret fişeğiydi. Bir sonraki bölümde etraflıca işlenecek olan bu bağlam, Amerikan gücünün gerilemesiyle de yakından ilgili bir nitelik arz etmekteydi.

11 Eylül Evresi'nin bölgesel düzeyindeki gelişmelerin anlatılacağı bu alt başlıkta Türkiye'nin İsrail siyasetini belirleme kapasitesi açısından karşılaştığı imkânlar ve sınırlılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, anlatılan her bir gelişmenin Türkiye-İsrail ilişkilerine olumlu ya da olumsuz tesirinin olduğu not edilmelidir. Fakat

yine önemle belirtilmelidir ki bölgesel düzeyde ortaya çıkan gelişmelerin iki ülke ilişkilerini radikal bir biçimde dönüştürme kapasitesi oldukça sınırlıdır. 11 Eylül Evresi'nin başat niteliği olarak ABD'nin uluslararası/bölgesel düzeyde baskın bir profil çizmesi, ABD-İsrail ve ABD-Türkiye ilişkileri de göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye-İsrail ilişkilerindeki birincil belirleyici olarak konumlanmasını da beraberinde getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında, bölgesel düzeydeki gelişmeler iki ülke ilişkilerinin gidişatını etkilemekle birlikte, yapısal bir dönüşüme uğratamayacağı da ortadadır. Daha ziyade ileriki bölümlerde de etraflıca ele alınacağı gibi ABD'nin hegemonik pozisyonundaki dönüşümler, iki ülke ilişkilerinin seyri üzerinde radikal etkiler bırakmıştır. Bölgesel düzeydeki gelişmeler ise hegemonik gücün konumundaki dönüşümlerin eseri olarak okunabilir.

2.2.1. Türkiye'nin Komşu Politikası

Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda Türkiye, komşularıyla iyi ilişkiler tesis etmenin önemine vurgu yapan anlaşmalarla, hem algıladığı tehditleri bertaraf etmeyi hem de bölgesiyle uyum halinde hareket etmeyi tercih etmiştir. Fakat hem Osmanlı geçmişi hem de devletin bir hedef olarak benimsediği 'muasır medeniyetler' ölçüsü, devletin bölgesiyle ilişkilerini önemli oranda kısıtlamıştır.[261]

Öncelikle Osmanlı geçmişi, bölgede yeni yeni serpilen rejimlerde ters etki potansiyeline sahipti. Arap coğrafyasında Osmanlılar bir yandan oldukça benimseniyordu ve bir yandan da oldukça ötekileştiriliyordu. Benimseyenler, *pax-Ottomana*'nın bölge insanına faydalarını ön plana çıkarıyorlardı. Eleştirenler ise Osmanlı'yı 'emperyalist bir güç' olarak tanımlıyor ve bölgeyi sömürdüğünü iddia ediyorlardı.[262] Ayrıca bölge ülkelerinin pek çoğu, ulusal kimliklerini Osmanlı geçmişlerine istinaden inşa etmiş ve Osmanlı yönetimini kötücül olarak resmetmişti. Söz konusu bu ikilem, bütün bir cumhuriyet tarihi boyunca sürdü. Türkiye, tam da yukarıda anılan argümanlarla, bazı dönemler bölgeyle yakınlaştı ve bazı dönemler uzaklaştı.

Ayrıca devletin uzun vadeli bir hedef olarak benimsediği 'muasır medeniyetler', bölgede değillerdi. Benimsendiği dönem itibariyle 'muasır medeniyeti', Batılı güçler temsil ediyordu. Sanayileşmiş, ekonomik anlamda müreffeh, hayat tahayyülü itibariyle modern ve uluslararası politikada ağırlıklı söz sahibi olan bu devletlerin söz konusu seviyelerini ulaşılması gerekli bir hedef olarak benimseyen Türkiye, doğal olarak, imparatorluğun edilgenleştirici mirasından henüz kurtulamamış, sosyolojik olarak feodal nitelikler ihtiva eden ve ekonomik anlamda olabildiğince geri kalmış bölge ülkeleriyle arasına mesafe koymanın 'gerekliliğine' inanmıştı.

Soğuk Savaş yıllarının sona ermesine değin genç cumhuriyetin, Osmanlı bakiyesi Arap coğrafyasına bakışındaki temel girdilerde, siyaseten marjinal bir takım istisnalar dışında, herhangi bir değişim gözlenmedi. Bu günlere kadar daha ziyade Batılı ittifakını önceleyen ve hatta bölgedeki potansiyel Sovyet etkisine karşı NATO ile tecessüm etmiş Batılı kimliğin promosyonunu da yapan bir ülke hüviyetinden çıkamadı.[263]

Berlin Duvarı'nın çöküşüyle birlikte Sovyetlerin 'milliyetler hapishanesi' de tedricen dağılmış ve SSCB'ye bağlı bulunan devletler birer birer bağımsızlıklarını kazanmışlardı. Soğuk Savaş'ın bir getirisi olarak sıkı iki kutuplu sistemin tekil devletleri

[261] Baskın Oran, a.g.e., ss. 49-53.
[262] Kemal H. Karpat, *Türk Dış Politikası Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 180.
[263] Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikası'nda 1950'li Yıllar,* ODTÜ Yayıncılık, Eylül 2007, Ankara, ss. 58-61.

kısıtlayan yoğun etkisi de azalmış ve SSCB'den arda kalan bölgelerde bir nüfuz yarışı başlamıştır. İşte bu güç boşluğundan mütevellit, cumhuriyet kadroları da etki kapasitelerinin yüksek olabileceği bölgelere dönük hususi söylemler ve politikalar geliştirme çabasında olmuşlardır. Özellikle de Orta Asya bölgesine dönük kurgulanan söylemler, bu minvalde önemlidir.[264] İlk yıllarında Özal dönemine denk düşen bu güç boşluğuna istinaden üretilen bölgesel söylem ve politikalar, oldukça hararetle savunulmuş ve fakat hamasi nutuklar üretmekten öteye somut başarılara ulaşmaktan uzak kalmıştır. Bir başka dönüşüm tarihi olarak 11 Eylül de benzer bir etki yaratmış ve ilgili devletlerin yeni bir söylem ve politika üretmesini de tetiklemiştir.

11 Eylül 2001 tarihindeki İkiz Kuleler saldırısı, radikal unsurlar tarafından gerçekleştirildiği için kısa bir süre içerisinde zaten Batılı toplumlarda nüveleri bulunan İslamofobik duyguların tetiklenmesine sebep olmuştur. Bu süreçte Türkiye, hem Batılı kurumlarla uzun yıllara dayanan işbirliği neticesinde edindiği Batılı kimliğini hem de ağırlıkla Müslüman olan nüfusuyla Ortadoğu'daki etki kapasitesini birlikte değerlendirme çabasına girmiştir.

1999-2002 aralığında iktidarda bulunan koalisyon hükümetinde Dışişleri Bakanı olarak görev alan İsmail Cem, bölgeyle güçlü ilişkileri olmaksızın bir ülkenin bölgesinde güçlü olabilmesinin imkansızlığını tespit etmişti.[265] Bu yüzden, Dışişleri Bakanı olarak göreve geldiği günden itibaren bölgesiyle yakın ilişkiler geliştirmeye çabaladı. Komşu devletlerin önemini vurgulayan bu yaklaşımla birlikte, özellikle 1990'lı yıllarda kriz üstüne kriz yaşanan Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde ilerleme kaydedilebildi. 1996 yılında, belirgin bir gerilim tırmandırmanın nihayetinde, iki ülke Ege'de bulunan Kardak Kayalıkları sebebiyle sıcak çatışmanın eşiğine gelmiş ve uluslararası girişimlerin de katkısıyla herhangi bir çatışma söz konusu olmaksızın konu soğutulmuştu. Bu bağlamda, özellikle Yunanistan ile geliştirilecek yeni ilişki biçimi, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönüşen dünya düzenindeki konumunu da tarif edecek nitelikte olmalıydı. Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün veciz ifadesinde cisimleştiği üzere, "Yurtta sulh,

---

[264] 'Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası' sloganıyla da öne çıkan Türk dış politikasının bu dönemdeki söylemsel performansı, tam olarak Berlin Duvarı'nın çöküşü ve dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin dağıldığı bir atmosferde doğan güç boşluğundan faydalanmayı hedefliyordu. Bu bağlamda Türkiye, post-Sovyetik coğrafyada yeni bağımsızlıklarını kazanan Türk cumhuriyetleriyle ilişkilerini hızlı bir biçimde geliştirmeyi önceledi. Daha detaylı bilgi için bknz. Mustafa Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler*, *Yorumlar*, İletişim Yayınları, 2. Cilt, İstanbul, 2010, ss. 380-390.

[265] İsmail Cem, *Türkiye, Avrupa, Avrasya: Strateji, Yunanistan, Kıbrıs*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Haziran 2004, ss. 33-34.

cihanda sulh" ilkesi, Türk dış politikasının da belkemiğini oluşturmalıydı. İsmail Cem, cumhuriyetin uluslararası güç skalasındaki statüsünü değerlendirmiş ve orta büyüklükteki bir devletten çok daha fazlasını beklemenin beyhude olduğunu idrak etmiş bir siyasetçiydi.[266]

2002 tarihinde iktidara gelen AK Parti'nin dış politika danışmanlığını üstlenen Ahmet Davutoğlu, İsmail Cem'den devraldığı mirası ilerletmiş ve 'komşularla sıfır sorun' olarak ün kazanan dış politika yaklaşımını hayata geçirmiştir. Söz konusu yaklaşım, ismiyle de müsemma bir ölçüde, özellikle sınır komşusu olduğu ülkelerle yaşadığı dış politika sorunlarına bir süreliğine ara vermeyi ve mümkünse bu sorunları çözebilmeyi vaaz ediyordu.[267] 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz Türkiye'nin dış politikada enerji kaybetmemesini de dayattığından, içişlerine odaklanmayı mümkün kılacak kompakt bir politika paradigması olarak devreye sokuldu. Bu politika kapsamında, özellikle 1990'lı yıllarda ulusal güvenlik tehditleri olarak algılanan bazı komşu devletlerle yumuşama dönemine girildi ve hatta bazılarıyla bu ilişkiler çok daha ileri bir boyuta taşındı.

1990'lı yılların ulusal güvenlik gündemi, İran, Suriye ve Yunanistan gibi komşu ülkelerin Türkiye üzerindeki emellerine odaklanıyordu. Hemen her yeni günde ilgili devletlerle yaşanan bir gerilim, diplomasi dünyasına hâkim oluyordu. Özellikle Yunanistan ve Suriye ile savaşın eşiğine kadar gelinmişti. 1996'daki Kardak Krizi ve 1998'de Suriye'ye yapılan zorlayıcı diplomasi faaliyetleri, Türkiye'nin komşularıyla ilişkilerini de özetleyebilecek örnek olaylardı. 1995 yılında Yunanistan ve Suriye arasında imzalanan anlaşma vesilesiyle Türk diplomasisi, 'iki buçuk savaş' teorisinden bahsetmekteydi. Yunanistan, Suriye ve PKK'nın aynı anda Türkiye'ye saldıracakları senaryo, Türk ulusal güvenlik düşüncesini de besledi ve 1996 yılında, söz konusu anlaşmadan sadece bir yıl sonra İsrail'le askeri bir anlaşma imza edildi. Türkiye, böylece, Yunanistan-Suriye ikilisinden kaynaklanan tehdidi dengelemiş oluyordu.

1990'lı yılların bahsi geçen ulusal güvenlik eksenli atmosferi, hem ekonomik maliyetleri arttırıyor hem sivil-asker ilişkileri bağlamında orduya siyasette geniş alanlar açıyordu.[268] 1997 yılında yaşanan 28 Şubat post-modern darbesi ve 2001 yılında patlayan ekonomik kriz, söz konusu dış politika gündeminin de birer yansımalarıydı. Ahmet

---

[266] A.g.e., ss. 69-77.
[267] Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 258-259.
[268] Ali Balcı, "*Stratejik Derinlik*'te Kemalizm ile Hesaplaşmak", (ed.) Talha Köse, Ahmet Okumuş ve Burhanettin Duran, (içinde) *Stratejik Zihniyet: Kuramdan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, İstanbul, 2014, s. 224.

Davutoğlu'nun formüle ettiği 'komşularla sıfır sorun' politikası, Türkiye'yi uzunca bir süre söz konusu sorunlardan uzaklaştırabilir ve istikrarlı bir siyasal-ekonomik hayata çıpalayabilirdi. Kaldı ki komşularla iyi ilişkilerin zemin hazırlayacağı dış ticaret potansiyeli, Türkiye'nin önündeki on yıla da hükmedecekti.[269]

1999 yılında PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Kenya'da yakalanması ve Türkiye'ye getirilmesi, komşu ülkelerle ilişkilerde yeni bir sayfa açılabilmesini de kolaylaştırdı.[270] Bu vesileyle, Suriye, Yunanistan ve İran'la ilişkiler güvenliksizleştirildi. Ulusal güvenlik gündemlerinden kademeli olarak çıkarılan ülkelerle ilişkiler, özellikle ticari-diplomatik hatta ilerletilmeye başlandı. 11 Eylül 2001'in ürettiği atmosferde İran ve Suriye, Türkiye'yi Batılı devletlere açılan bir kapı olarak gördüler. Türkiye ile geliştirecekleri ilişkiler vesilesiyle, 11 Eylül 2001 sonrasının rövanşist Amerikan saldırganlığından etkilenmeyeceklerini de hesap etmiş olmalılar. Türkiye de bu fırsatı iyi değerlendirdi ve hem İran'la hem de Suriye'yle ilişkilerini normalleştirdi. Yunanistan'la ilişkiler ise 1999'da gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi'nden itibaren kademeli bir iyileşme sürecine girmişti. Böylece Türkiye'nin yakın çevresinden kaynaklı tehditleri güvenliksizleştirerek ulusal güvenlik gündeminden çıkarması neticesinde, içişlerine odaklanmayı mümkün kılan ve diplomatik olarak oldukça aktif bir görünüm kazanabilme potansiyeline sahip bir ülke ortaya çıktı.[271]

Yakın çevresinden algıladığı tehditlerin kademeli bir biçimde görünmezleşmesi, 1990'lı yıllarda tam da bu sebeple yapılmış bulunan bir ittifak için alarm zillerini çaldırmaya başladı. 1996 yılında İsrail'le gerçekleştirilen askeri ittifakın temelinde, Yunanistan, Suriye ve İran'dan algılanan tehditler bulunmaktaydı. Fakat 2000'li yıllara gelindiğinde, hem bu tehdit atmosferi göreceli olarak yumuşamış hem de 11 Eylül saldırılarının yarattığı konjonktürde Türkiye için ekstra manevra sahaları doğurmuştur.

Bu bağlamda Türkiye, Davutoğlu'nun isimlendirmesiyle "komşularla sıfır sorun" gütmeye başlamıştır. Bu minval üzere Türkiye, Suriye, İran ve Yunanistan'la ilişkilerini yumuşatmış ve iyileştirmiştir. Yunanistan'la AB ve Kıbrıs Sorunu üzerinden ilişkilerini tamir etmeye çalışmış ve İran ve Suriye ile de ideolojik ve askeri tehdit gündemlerini rafa kaldırmaya yarayacak yakınlaşmalar içerisinde girmiştir. İran ve Suriye'nin Türkiye ile yakınlaşmayı tercih etmesinin arka planında daha ziyade 11 Eylül saldırılarının ve Irak

[269] Talha Köse, "Türkiye'nin Kuzey Afrika ve Ortadoğu Bölgesindeki Gücü: Zorlayıcı Olmayan Gücün İmkân ve Sınırları", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 11, Sayı: 41, Bahar 2014, ss. 29-61.
[270] Gencer Özcan, "The JDP's Changing Discursive Strategies towards Israel: Rhetoric vs. Reality", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 15, No: 57, 2018, ss. 20-21.
[271] A.g.e.

işgalinin yarattığı tehdit iklimi bulunsa da bölgedeki Amerikan varlığı, bölge ülkelerinin NATO müttefiği Türkiye ile yakınlaşmaya itmiştir. Bu bağlamda Irak işgalinin akabinde kendi ülkelerine yönelik Amerikan saldırıları bekleyen İran ve Suriye, Türkiye kanalını kullanmak suretiyle, hem ABD'ye hem de uluslararası kamuoyuna kendilerini anlatabilme gayretlerine girişmişlerdir.

2.2.2. İsrail Siyasetindeki Yapısal Dönüşüm

Bu dönemde İsrail iç siyasetindeki gelişmeler, ikili ilişkilerde ve daha da ötesinde İsrail'in hem bölgesel hem de küresel pozisyonunda oluşabilecek değişikliklere dair işaretler barındırmaktadır.

1999 yılında yapılan Başbakanlık seçimlerini kazanarak Benjamin Netanyahu'yu mağlubiyete uğratan Ehud Barak, İsrail solunun önemli simalarından biri olarak iktidara gelmiş ve yaklaşık iki sene boyunca İsrail siyasetinin temel aktörü konumunu korumuştur. Kendisi, eski bir asker olarak geldiği bu görevde, rakiplerine nazaran daha ılımlı mesajlar veren bir profil sergiliyordu.[272] İkili ilişkiler ve bölgesel gelişmelerde de bu durum gözlenebiliyordu.

Barak yönetimindeki İsrail, öncelikle Güney Lübnan'da yaşanan yaklaşık on beş senelik işgal sürecine bir son verdi. Tek taraflı alınan bir kararla, 2000 senesinde gerçekleştirilen bir operasyonla birlikte İsrail, Güney Lübnan'daki işgaline son vererek geri çekildi. Bu yaklaşım, 1990'lar boyunca Filistin Sorunu'na dair yaşanan olumlu gelişmelerin bir nevi devamı olarak algılandı ve İsrail'in yeni bir barış süreci için hazırlandığına dair düşünceler uyandırdı.[273] Oldukça isabetli olan bu beklentiler, Camp David'de ABD öncülüğünde yürütülen bir zirve ile taçlandırıldı. Güney Lübnan işgalinin sona ermesinden yaklaşık iki ay sonra gerçekleştirilen zirve, 1990'lı yılların başlarında vuku bulan Madrid Konferansı ve Oslo Anlaşmaları'nın devamı niteliğinde düşünülüyordu ve Filistin Sorunu'na kalıcı bir çözümün artık yerleştirilmesi gerektiği beklentiler arasındaydı. Fakat Camp David'de yapılan zirve sonuçsuz kaldı. Kısa süre sonra da Barak, koltuğunu kaybederek İsrail tarafı adına yeşertilen barış umutlarını rafa kaldırmış oldu.

---

[272] Ehud Barak'ın çelişkili bir kariyeri olduğundan da bahsedilebilir. Her ne kadar İşçi Partisi'nin 'barış yanlıları' kategorisine dâhil ediliyor olsa da Ehud Barak, İzak Rabin'in Genelkurmay Başkanı iken Oslo Süreci'ne karşı çıkmış birisidir. Ayrıca Wye Anlaşması'nın uygulanmasını da geciktirdiği bilinmektedir. Daha detaylı bilgi için bknz. Mark Levine, *Impossible Peace: Israel/Palestine Since 1989*, Zed Books, New York, 2009, s. 60.

[273] Benjamin Miller, "The State-to-Nation Balance: A Key to Explaining Difficulties in Implementing Peace – The Israeli-Palestinian Case", Guy Ben-Porat (ed.), (içinde) *The Failure of the Middle East Peace Process? A Comparative Analysis of Peace Implementation in Israel/Palestine, Northern Ireland and South Africa*, Palgrave Macmillan, New York, 2008, s. 47.

Camp David zirvesinin çökmesi üzerine 2000 yılının Eylül ayında bölge, büyük bir provokasyonla karşı karşıya kaldı. O tarihlerde muhalefet lideri olan Ariel Şaron, yanında yaklaşık bin kadar askerle birlikte Harem-ül Şerif'e bir 'ziyarette' bulundu ve Aksa İntifadası'nın da böylece ateşini yakmış oldu. Camp David görüşmelerinin çökmesi kuşkusuz İsrail siyasetindeki aşırı uçları besleyecek bir kanal açmıştı ve bu damar, Şaron'un başbakanlığa giden sürecinin de önünü açacaktı. Söz konusu provokatif eylemiyle birlikte ateşlediği intifada, Şaron'un İsrail siyasetinin aşırılaşmaya müsait doğasında ve kabaran milliyetçi dalgalarında sörf yapmasına zemin hazırladı.[274] Barak'ın koltuğu, yalnızca 2001 senesindeki yeni seçime kadar kendisinde kaldı ve bu tarihte yapılan seçimlerle birlikte Şaron başbakanlık koltuğuna hak kazandı

Söz konusu iktidar değişimi, elbette kısa vadede çeşitli sonuçlar üretmiş olabilirdi. Lakin burada vurgulanması gereken nokta, aslında Barak yönetiminin ve İsrail solunun bu tarih itibariyle sadece kısa bir parantez açtıkları olabilir. Özellikle İzak Rabin'in öldürülmesi ve Oslo Süreci'nin akamete uğratılması, zaten bu sürecin devamlılığına dair beklentileri giderek azaltmıştı.[275] İsrail sağı mevzi kazanmış ve Netanyahu liderliğinde iktidara yürümüştü. Kısacası bu dönemde Filistin Sorunu, hakkaniyetli bir çözüme uzak görünüyordu.[276]

Barak'ın kısa süren başbakanlık döneminde ise yeniden umutlar canlansa da dişe dokunur tek gelişme olarak Lübnan'dan geri çekilme sayılabilir. Bu gelişme de elbette başlı başına radikal bir geri adımdır. İsrail, tek taraflı bir eylemle de olsa Lübnan'ın işgaline son vermiş ve yukarıda da anıldığı üzere Filistin Sorunu'nun çözümüne de dolaylı bir yeşil ışık yakmıştı. Lakin işler istenildiği gibi gitmedi ve Şaron'un intifadayı ateşlemesi ve Barak'ın koltuğunu kaybetmesi, Filistin'in yeniden bir şiddet sarmalına mahkûm olmasına sebep oldu.[277]

Şaron'un başbakanlığı elde etmesi, İsrail siyasetinde uzun bir döneme damgasını vuracak *Likudnik*leri ve onların siyasal tasavvurlarını ön plana çıkaracaktı. Şaron'dan sonra yerine eski Kudüs Belediye Başkanı Ehud Olmert geçti, onun da yerini Benyamin

---

[274] A.g.e., ss. 48-49.

[275] Filistin Sorunu'nun politik çözümüne yönelik geliştirilen Oslo Süreci'ni İzak Rabin'in ve temsil ettiği siyasal çizginin getirisi olarak kurgulayan bir metin için bknz. Michael Barnett, "Culture, Strategy and Foreign Policy Change: Israel's Road to Oslo", *European Journal of International Relations*, Vol. 5, No. 1, 1999, ss. 5-36.

[276] Lev Grinberg, "The Derailment of Peace: Rabin's Assassination, Democracy and Post-Conflict Agendas", Ilan Pappe and Jamil Hilal (eds.), (içinde) *Across the Wall: Narratives of Israeli-Palestinian History*, I.B. Tauris, New York, 2010, şs. 355-392.

[277] Leslie Stein, *Israel Since the Six-Day War: Tears of Joy, Tears of Sorrow*, Polity Press, Cambridge, 2014, ss. 248-316.

Netanyahu aldı. Kısacası Likud, İsrail'in 2000'li yıllarına damga vurdu. Bu olgu, başlı başına büyük bir paradigmik kırılmaya işaret etmektedir.[278]

İlk olarak belirtilmelidir ki söz konusu dönemde hatırı sayılır bir barış girişimi gerçekleşmemiştir. Bir diğer husus, İsrail'in yerleşimcilere yönelik destekleyici bir politika benimsemesidir. Bu dönemde askeri çözümleri her daim önceleyen bir zihniyet hâkim olmuştur. Siyaset, top yekûn militarize bir hal almış, özellikle işgal altındaki topraklara dair yapılan stratejik hesaplara meşruiyet kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu tarz değişikliği de haliyle Türkiye-İsrail ilişkilerinde belirgin bir kırılmanın habercisidirler. Filistin Sorunu'ndaki iyileşmelere istinaden 1990'lı yıllarda gelişme gösteren ikili ilişkiler, artık İsrail'de sağ siyasetin hegemonik konumlanışı neticesinde yara almıştır.

Şaron'un iktidarıyla pekişen bu yeni dönem, Şaron'un Likud'dan ayrılmasına rağmen Likud'un hâkimiyetinde devam etmiştir. 2005 yılında Gazze'deki işgali yine tek taraflı bir eylemle sonlandıran ve buradaki sivil-askeri yerleşim birimlerini söken Şaron, Likud'un ana akım politikalarıyla ters düşmüş ve Likud içerisinde yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Böylece Şaron, Likud'dan ayrılarak kendi partisini kurmuş ve fakat yeni kurulan Kadima Partisi de Tzipi Livni ve Ehud Olmert gibi parlak isimlere rağmen başarılı olamamıştır.[279] Bütün bu anlatılanlar ışığında, her halükarda Likud geleneğinin iktidara yerleşmiş olduğu iddia edilebilir. Olmert'ten sonra Netanyahu, Likud'un da lideri olarak iktidara yürümüş ve en uzun süre başbakanlık yapan kişi olarak tarihe geçmiştir. Bu süreci, daha sonraki bölümlerde takip edebileceğiz.

2.2.3. HAMAS Liderlerine Suikastler

Türkiye-İsrail ilişkileri açısından Filistin sorunundaki iniş ve çıkışlar, her daim parametrelerden biri olarak belirgin bir konuma sahip olageldi. Daha ziyade ilişkilerin retorik düzeyini temsil etmesi açısından Filistin sorunu kapsamındaki kimi gelişmeler, iki ülke ilişkilerini de iniş ve çıkışlara zorluyordu. Bu bağlamda, İsrail'in HAMAS'ın lider kadrolarına yönelik 22 Mart 2004 tarihindeki gerçekleştirdiği suikast, ikili ilişkilerde ciddi gerilimlere sebep oldu.

---

[278] Öncelikle Şaron liderliğinde Likud'un ve sonrasında da Netanyahu'nun bu tarihlerden itibaren iktidarı bir biçimde konsolide edebilmeleri, İsrail'de uzun yıllar boyunca iktidarın sağ siyasetin kulvarında yürütülmesini sağladı. Özellikle de Netanyahu'nun popülist siyaseti, hem İsrail iç siyasetinde kendisine yeni mevziler kazandırdı hem de dış politikada Türkiye ile ikili ilişkilerin altını oyacak bir takım hamlelere sebebiyet verdi. Filistin Sorunu kapsamındaki popülist söylem ve politikaları, bu bağlamda ikili ilişkileri derinden sarsan bir niteliğe sahiptir. Detaylı bilgi için bknz. Dani Flic, *The Political Right in Israel: Different Faces of Jewish Populism*, Routledge, Oxon, 2010, ss. 74-75.

[279] Giora Goldberg, "Kadima Goes Back: The Limited Power of Vagueness", *Israel Affairs*, Vol. 16, Iss. 1, 2010, ss. 31-50.

HAMAS'ın kurucu dini lideri olarak öne çıkan Şeyh Ahmed Yasin, ileri yaşı ve güçsüz görünümüne rağmen HAMAS'ın önemli sembollerinden biri olarak değer atfedilen bir şahsiyetti.[280] İsrail güçleri tarafından düzenlenen operasyonda hem kendisi hem de beraberindekiler hayatlarını kaybettiler. Bu suikast operasyonu, Türkiye tarafında dolayısıyla tepkiyle karşılandı.

Başbakan Erdoğan'ın açıklamaları doğrultusunda Türkiye'nin tepkisi, bu dönemin özgün şartları göz önünde bulundurulduğunda, oldukça sert bir tonda seyretmiştir. Örneğin, Erdoğan, Yasin'in İsrail tarafından öldürülmesi üzerine şu ifadeleri kullanmıştır:

> *"Şeyh Ahmed Yasin, vücudunun üçte ikisi tutmayan, İsrail hapishanelerinde mahkûm olan bir insandı. Sağlık sorunları nedeniyle serbest bırakıldı. Sonra böyle bir insan roket atışlarıyla öldürüldü. Niye serbest bıraktın? Niye roketle öldürdün ve hükümet olarak bir suikastin ve cinayetin kararını alıyorsunuz? Bir devlet kin tutmaz ve hukuku askıya almaz. Böyle olursa bu terördür. Bu durum, Ortadoğu'daki barışın üzerine bomba olarak düşmüş ve barış için yol haritasını ortadan kaldırmıştır."*[281]

Erdoğan'ın ifadeleri, Türkiye-İsrail ilişkilerinin tarihi bağlamında düşünüldüğünde, oldukça ileri bir düzeyi temsil etmektedir. Türkiye, bölgesindeki önemli bir müttefiğini 'terör yapmakla' suçlayan bir tavır sergilemiş ve salt ikili ilişkilerden de öte Türkiye-ABD ilişkilerini de yakından ilgilendiren söz konusu müttefiğine yönelik sert bir söylemsel tutum benimsemiş olmaktadır. Lakin benzer bir sertlik düzeyi, daha ziyade ulusal düzeydeki dengeleri de ilgilendiren bir ölçüde, Dışişleri Bakanlığı'nın açıklamasında seçilememektedir. Erdoğan'ın yapmış olduğu 'terör yapma' ithamı, bir ihtimal diplomatik jargonun da etkisiyle yumuşatılmış ve aşağıdaki açıklama uygun bulunmuştu:

> *"Bu sabah İsrail'in Gazze'de tertiplediği ve Hamas'ın dini Lideri Şeyh Ahmed Yasin'in hedef alındığı operasyonda, Şeyh Yasin ve beraberindeki bazı kişiler hayatını kaybetmiştir. Türkiye bu saldırıyı şiddetle kınamakta ve bu nitelikteki eylemlerin, amaçlanan huzur ve sükûna hizmet etmeyeceğine, tam tersine bölgedeki çatışma ortamını daha da içinden çıkılmaz hale getireceğine inanmaktadır.*
>
> *İsrail kuvvetleri tarafından girişilen suikastlerin İsrail'in güvenliğini güçlendirmediği de aşikârdır.*

[280] "HAMAS Liderine Cenaze Namazı", *Milliyet*, 27.03.2004.
[281] "Erdoğan: İsrail'in Yaptığı Terördür", *Hürriyet*, 14.04.2004.

Türkiye, bölgenin bugün içinde bulunduğu ağır ortamı daha da derinleştirecek ve barış vizyonunu gündemden düşürecek adımlardan kaçınılmasını taraflardan beklemektedir. Amaç, İsrail ve Filistin halklarının her ikisinin de kendi devlet çatıları altında güvenlik içinde yaşamaları olmaya devam etmektedir. Zira bundan başka çıkar yol yoktur. Taraflar bunun bilinciyle hareket etmelidirler."[282]

İsrail, söz konusu suikastten sadece bir ay kadar sonra bir başka suikaste daha girişmiştir. Yasin'in ölümü akabinde HAMAS'ın liderliğini üstlenen Abdülaziz Rantisi de benzer bir operasyon sonucu 17 Nisan 2004'de İsrail askerlerince öldürülmüştür.[283] Yukarıda da anıldığı ölçülerde Türkiye'nin İsrail'e yönelik geliştirdiği retorik tepkinin, İsrail ulusal güvenlik aklına etki edemediği açıktır. Erdoğan'ın sertlik tonu yüksek açıklamalarına mukabil Dışişleri Bakanlığı daha mutedil bir açıklama yayınlamış ve ikili ilişkileri derinden sarsacak bir gerilimi yumuşatmayı hesap etmiştir. Lakin her halükarda, hem Başbakan Erdoğan hem de kurumsal olarak Dışişleri Bakanlığı'nın pozisyonu, HAMAS'a karşı düzenlenen suikast saldırılarını engelleyememiştir. Rantisi'nin öldürülmesi üzerine yine Erdoğan, aşağıdaki açıklamayı yapmıştır:

"Bu füzeler kimseye yarar sağlamaz. Hatta karşılığı açısından zararı dokunur. Herkesin oturup barışın nasıl sağlanacağını düşünmesi lazım"[284]

Erdoğan'ın açıklamalarına ek olarak Dışişleri Bakanlığı'nın yapmış olduğu açıklama da önemlidir. Sert güç kullanımının ve suikast operasyonlarının ulusal güvenliğe katkı sağlamayacağının belirtildiği açıklama şu şekildedir:

"Şeyh Ahmed Yasin'e geçtiğimiz ay düzenlenen suikastten sonra, bu kez, Hamas'ın liderliğini üstlenen Abdülaziz Rantisi'nin de beraberinde bazı kişilerle birlikte dün akşam İsrail güvenlik güçlerinin Gazze'de düzenlediği operasyonda füzeyle vurularak öldürülmesini şiddetle kınıyoruz.

Daha önce tarafımızca müteaddit kez açıklandığı üzere, bu tür hukuk dışı suikast eylemleri, bölgede amaçlanan barış ve huzura hizmet etmemekte, tam tersine, çatışma ortamını daha da içinden çıkılmaz hale getirmektedir.

İsrail'in terörle mücadelesinde aşırı güç kullanımına ve suikast operasyonlarına başvurmasının, bizatihi İsrail'in güvenliğini sağlayamayacağı ortadadır. Şiddet ve

---

[282] T.C. Dışişleri Bakanlığı, 22.03.2004 Tarih ve 24 No'lu Açıklama, http://www.mfa.gov.tr/no_49---22-mart-2004__hamas_in-din_-lideri-seyh-ahmed-yasin_in-oldurulmesi-hk_.tr.mfa

[283] "HAMAS'ın Yeni Lideri Öldürüldü", *Milliyet*, 18.04.2004.

[284] "Türkiye, Rentisi'nin Öldürülmesine Sert Tepki Gösterdi", *Amerikanın Sesi*, https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-a-2004-04-19-7-1-87962117/830519.html (Ziyaret Tarihi: 17.07.2019)

karşı şiddet döngüsü bölgenin bugün içinden geçmekte olduğu ağır ortamı daha da derinleştirmekte ve barış çabalarına büyük darbe vurmaktadır.

Filistin-İsrail ihtilafının çözümü için tarafların Yol Haritası çerçevesinde nihai çözümü ilgilendiren bütün konuları ele almak üzere, bir an önce diyaloğa başlamaları dışında bir seçenek bulunmamaktadır. Uluslararası toplumun büyük çoğunluğunun beklentisi de bu yöndedir.

Bu vesileyle, taraflara, şiddeti körükleyecek eylemlerden Filistin ve Musevi halklarının barış ve esenliği adına kaçınmaları ve itidal çağrımızı yineliyoruz."[285]

İsrail tarafına daha ziyade 'nasıl davranması' gerektiği yönünde bir telkin edasında hazırlanan metin, ikili ilişkilerde yeni bir gerginlik ortamı oluşturulmasını da önleyebilmek amacıyla düzenlenmiş olmalıdır. Dönemin hususiyetle de uluslararası düzeydeki sorunlu konjonktür düşünüldüğünde, Türkiye'nin İsrail'i ABD ile gerilmiş ilişkilerinde bir aracı olarak gördüğü ileri sürülebilir. Bu açıdan bakıldığında, İsrail'e yönelik sert söylemlerin Türkiye'nin ulusal güvenlik çıkarlarını yakından etkileyebileceği hesabı yapılmış olmalıdır.

2.2.4. Türk Hükümetinden İsrail'e Ziyaretler

HAMAS liderlerine yönelik gerçekleştirilen suikastler, Türk tarafında ciddi tepkiyle karşılanmıştı. İsrail'in gerçekleştirdiği bu operasyonları 'devlet terörü' olarak yaftalayan Türkiye, yapılanları oldukça sert bir tonda eleştirdi.[286] Fakat bu eleştiriler, dönemin özgün koşulları sebebiyle devam ettirilmedi ve İsrail'e yönelik sıcak mesajlar içeren jestlere yer verildi.

2005 yılında İsrail'le ilişkilerde yaşanan retorik soğumayı gidermeyi ve ittifak ilişkisinin devamını teyit etmeyi amaçlayan bir takım ziyaretler gerçekleştirildi.[287] Bu ziyaretlerin başbakan ve bakan düzeyinde yapılması ise İsrail'e bu dönemde verilen önemi göstermektedir.

2000'li yıllarda ikili ilişkiler, hegemon güçle ilişkilerin gölgesinde ilerleyen bir görüntü vermekteydiler. Özellikle İsrail'in bir uzantısı olarak telakki edilen ABD'deki

---

[285] T.C. Dışişleri Bakanlığı, 18.04.2004 Tarih ve 62 No'lu Açıklama, http://www.mfa.gov.tr/no_62--_18-nisan_-2004__hamas-lideri-rantisi_nin-oldurulmesi-hk_.tr.mfa

[286] "Ve İsrail'e Sarı Kart!", *Sabah*, 26.05.2004.

[287] Bu ziyarette Erdoğan'ın mahiyeti oldukça kalabalıktır. Devlet Bakanı Beşir Atalay, Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül, Sanayi ve Ticaret Bakanı Ali Coşkun, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler ve Tarım ve Köyişleri Bakanı Sami Güçlü söz konusu ziyarette Erdoğan'a eşlik etmişlerdir. Ayrıca çok sayıda milletvekili de bu ziyarette hazır bulunmuştur. Başbakan Erdoğan'ın beraberinde götürmüş olduğu ekibin sayısı ve makamları dahi bu ziyarete verilen önemin göstergesi olarak yorumlanabilir. İlgili haber için bknz. "Başbakan Erdoğan İsrail'e gitti", *Hürriyet*, 01.05.2005.

Yahudi lobisinin gücü, İsrail'e tahvil edilen bir politik sermaye olarak algılanıyordu. İsrail ile ilişkilerini geliştirmek isteyen devletlerin temel hedefleri, salt İsrail'le sınırlı olmayacak bir politik güce erişim imkânına kavuşmaktı. Bir başka deyişle İsrail, küresel bir güç olarak ABD'deki kapıları açabilecek bir anahtar olarak görülüyordu. Bu sebeplerle Türkiye, özellikle de bu dönemde İsrail ile ikili ilişkilerine azami derecede özen göstermiştir.[288] Yukarıda da anıldığı gibi yer yer sert söylemler üretmiş olsa dahi bu ileri hamleden ivedilikle tavizler vermeyi bilmiştir. 2005 yılında gerçekleşen Türk bakanlarının ziyaretleri, tam olarak bu bağlama oturmaktadır.

2004 yılında HAMAS liderlerine düzenlenen suikastlerle bölgesel ve küresel tepkileri üzerine toplayan İsrail, Türkiye'den de ağır tepkiler almıştı. Lakin sözlü bir düzeyde kalan bu tepkileri telafi etmek ve ABD ile ilişkilerde yeni bir sayfa açabilmek umuduyla İsrail'e bir takım ziyaretlerde bulunulduğu görülüyor. 1 Mart Tezkere krizinden bu yana soğuklaşan Türkiye-ABD ilişkilerinde yeni bir hamle yapabilmek için Türkiye, İsrail'in desteğine ihtiyaç duyuyordu. Bu bağlamda, hem başbakan düzeyinde hem de dışişleri bakanı düzeyinde temsil edildiği bir takım organizasyonlara katıldı.

Ayrıca Başbakan Erdoğan'a bu süreçte iki ayrı Yahudi Üstün Cesaret Madalyası da takdim edildi. Bu madalyalardan biri, Türkiye'de 2003 yılında yaşanan Sinagog saldırılarına karşı Türk demokrasisinin ve toplumunun teröre karşı duruşuna istinaden verildi. Bir diğer ödül ise, İkinci Dünya Savaşı esnasında Nazi soykırımından kaçmaya çalışan Yahudilere yardım eden Türk diplomatları namına tevdi edildi.[289] Her iki ödül de Erdoğan'a teslim edildiği için 'Yahudi Üstün Cesaret Madalyası' sahibi olduğuna yönelik siyasi ataklara maruz kaldı.

Söz konusu ödüller, elbetteki Türkiye-İsrail ilişkilerinin gidişatından bağımsız düşünülemez. ABD'deki Yahudi lobileri tarafından tevdi edildiği de düşünüldüğünde, Türkiye'nin bu dönemde İsrail'i ve bir nevi uzantısı kabul edilen Yahudi lobilerini ABD

---

[288] Gencer Özcan, a.g.e., ss. 22.

[289] Özellikle Rodos Başkonsolosu Selahattin Ülkümen'in yaptıkları bu açıdan kayda değerdir. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı esnasında tarafsız bir tutumla savaş dışı kalmış olması, Türk diplomatların Avrupa'nın çeşitli yerlerindeki görevlerine devam edebilmelerini de sağlamıştı. Bu bağlamda Rodos'ta bulunan Ülkümen, Nazilerin adadaki Yahudilerin İtalyan askeri kamplarında toplanmalarını emreden yazılarına karşı çıkmıştır. 50 kişilik bir listeyle Nazi komutanının yanına giden Ülkümen, söz konusu listedeki kişilerin Türk Yahudisi olduklarını ve Türk kanunlarına göre Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında herhangi bir fark gözetilmediğini vurgulamıştır. Ayrıca bu listedeki kişilere yapılacak aykırı uygulamaların Türk hükümeti nezdinde bir karşılığı olacağını da belirten Ülkümen, aslında blöf yaparak, Nazi generalini ikna etmeyi başarmıştır. Kaldı ki listedeki 50 kişilik topluluktan sadece 13'ü Türk vatandaşıdır. Bu husus, Ülkümen'in insani değerlerle hareket ettiğine delalet etmektedir. İlgili haber için bknz. 'Türk Diplomat Washington'da Anıldı', *Amerikanın Sesi*, 29.10.2004, https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2004-10-29-voa17-87934902/820010.html (Ziyaret Tarihi: 02.11.2019)

ile ilişkilerini sıcaklaştırmak için kullandığı belirtilebilir. İsrail ile ilişkiler, ABD ile ilişkilerin gelişimi açısından önemli bir eşik olarak kabul ediliyordu. Bu bağlamda, ödüllerin verildiği tarihler de anlamlıdır. Çok daha sonraları ise Türkiye-İsrail ilişkilerinin artık tamamen koptuğu bir dönemde söz konusu ödüller ilgili lobiler tarafından geri istenmiştir.[290]

2.2.5. HAMAS'ın Türkiye Ziyareti

Filistin Yönetimi lideri Arafat'ın 2004 yılında ölmesinin ardından, Filistin siyasetinde yeni seçimler yapılmasına yönelik güçlü bir talep oluştu. Bu talep doğrultusunda, bir yıl sonra gerçekleştirilen seçimlerde yarışan Fetih ile HAMAS hareketleri, Filistin'in siyasal kaderini oldukça değiştirecek bir sonuca ulaştılar. Bu bağlamda, 2005 yılında yapılan seçimler ve buna verilen uluslararası ve bölgesel düzeylerdeki tepkiler, Türkiye-İsrail ilişkilerini de derinlemesine etkiledi.

Arafat'ın ölümü ardından ilk iş devlet başkanlığına yönelik bir seçim gerçekleştirmek oldu. Zaten Arafat'ın yardımcısı olarak görev alan Mahmud Abbas, yapılan seçimler sonucunda Filistin Yönetimi'nin yeni devlet başkanı olarak seçildi. Abbas, Arafat'la yapmış olduğu yakın mesainin de işaret edeceği üzere, Arafat çizgisinde bir siyasi profildi. Seçimlerin akabinde yaptığı ilk açıklamalarda da Arafat'ın siyasi mirasına vurgu yaparak, İsrail'le gerçekleşecek olası bir anlaşmanın ancak 1967 öncesi sınırlar baz alınarak hayata geçirilebileceğini açıkladı. Abbas:

> *'Bize başkenti Doğu Kudüs olan, 1967 sınırlarında bağımsız Filistin devletinden daha azını veren bir anlaşmayı kabul edemeyiz. Filistinli mültecilerin sorununu tartışarak adil çözüme kavuşturmayan bir anlaşmayı kabul edemeyiz. Bu ilkeler, Ortadoğu barışı vizyonunu açıklayan ABD Başkanı George Bush tarafından gayet net biçimde ifade edilmiştir. Yaser Arafat'ın bize, zorlu müzakereci ve ılımı pragmatik olmayı miras bıraktı'*[291] dedi.

Bu açıklamalar, Filistin tarafında yeni bir vizyon olmadığına yönelik net bir işaretti. Fetih kanadından çıkmış bir siyasetçi olarak Abbas, Oslo süreciyle de tescillenmiş haklarının savunusunu da yapmaktaydı. Uzun yıllardır Filistin tarafının gündeminde olan Arap Barış Planı'yla birebir uyumlu talepleri, İsrail tarafında umut doğurmadı. Lakin İsrail, bu tarihlerde iç siyasetindeki dönüşümlerle alakadar olmak durumundaydı. Bu

[290] "Yahudi Kongresi Başbakan Erdoğan'a Verilen Cesaret Ödülünü Geri İstedi", *Hürriyet*, 24.07.2014.
[291] "Filistin'de Mahmud Abbas Dönemi", *Sabah*, 10.01.2005.

bağlamda, Başbakan Şaron'un hastalanması ve görevini yürütemeyecek derecede sağlık sorunlarıyla boğuşuyor olması, İsrail'de yeni seçimlerin de habercisiydi.[292]

Fetih hareketiyle HAMAS arasında geçeceği belirgin olan mücadele, seçimlere ilk defa katılan HAMAS açısından da oldukça değerliydi.[293] O güne değin daha ziyade silahlı bir direniş örgütü vasfıyla ön plana çıkan örgüt, artık siyasallaşarak, Filistin'in yönetimine talip oluyordu. Filistin siyasal tarihi açısından tarihi bir kırılmayı temsil eden bu gelişme, HAMAS'ın örgütsel faaliyet alanlarından sıyrılıp meşruiyet kazanmasına yol açabilecek bir dönemeç olarak değerlendirildi.[294] Özellikle Türkiye, bu süreçte Filistin seçimlerini hem yakından takip etti hem de HAMAS'ın siyasal meşruiyet kazanacak olmasından ötürü memnuniyetini gizlemedi.[295]

Türkiye açısından HAMAS'ın siyasal güç kazanması birkaç noktada önemliydi. İlk olarak, HAMAS'ın siyasal meşruiyet kazanması, siyasal İslamcılığın önemli bir bölgesel zaferi olarak görülebilirdi.[296] AK Parti iktidarının da temsil ettiği İslamcılık ideolojisinin Gazze versiyonu olarak görülebilecek HAMAS, silahlı eylemden vazgeçerek siyasal faaliyetlere yöneldikçe, AK Parti'nin de bölgedeki elini güçlendirecekti. İkincisi, Filistin sorunu kapsamında ön plana çıkmak isteyen AK Parti, İran'ın HAMAS üzerindeki etkisini de kırmak istiyordu.[297] HAMAS'ın Sünni bir yapılanma olduğu düşünüldüğünde, her ne kadar ontolojik bir zıtlığa sahip olsalar da İran'ın HAMAS nezdindeki etkisi biliniyordu. Türkiye, İslamcı bir partinin iktidarında bu etkiyi kırabilir ve HAMAS'ı meşru siyasal düzleme çekebilirdi. Hatta Davutoğlu'nun hesaplamalarına göre, böylesi bir hamle HAMAS'ı tehdit olarak gören devletler açısından da olumlu neticelerle sonuçlanabilirdi.[298]

HAMAS'ın siyasi büro şefi Halid Meşal'in Ankara'da ağırlanması, büyük yankılara sebep oldu. İsrail ve ABD'deki Yahudi lobisinden gelen açıklamalar, gelişmelerden hiç de hoşnut olmadıklarını gösteriyordu. Türkiye gibi NATO müttefiki bir ülkenin uluslararası toplum tarafından 'terörist' olarak addedilen bir oluşuma ev sahipliği yapması, tepkilerin odak noktasını oluşturuyordu. Yahudi lobisinden yapılan açıklamalar, oldukça sertti. JINSA adına açıklama yapan Shoshana Bryen:

---

[292] "Sharon's Condition Unlikely to Improve, Doctors Say", *Haaretz*, 06.02.2006, https://www.haaretz.com/1.4890562, (Ziyaret Tarihi: 01.03.2020)
[293] "Filistin, Terör Örgütünü Seçti", *Milliyet*, 27.01.2006.
[294] "Erdoğan: HAMAS'ın Önü Kesilmemeli", *Milliyet*, 27.01.2006.
[295] Hatta bu durum, İsrail tarafında kıyaslamalara sebep oldu. HAMAS ile PKK'yı kıyaslayan İsrailli yetkililer, Türk tarafına sitemlerini de böylece iletmiş oluyorlardı. Detaylı bilgi için bknz. "İsrail'den Sert Tavır", *Hürriyet*, 20.02.2006.
[296] Sami Kohen, "Yeni Ortadoğu Gerçeği", *Milliyet*, 28.01.2006.
[297] Sami Kohen, "HAMAS İkilemi", *Milliyet*, 31.01.2006.
[298] Nasuh Uslu, "Türkiye'nin Yeni Ortadoğu Yaklaşımı", *Bilig*, Sayı: 52, Kış 2010, s. 169.

"Dünyada iki tür ülke var. Birinci gruptakiler, terörist örgütlere terörü terk ettirmek için her türlü baskıyı uyguluyor. İkinciler, teröristlerle düşüp kalkmakta sakınca görmüyor. Meşal'in ziyareti, Türkiye'yi ikinci gruba kaydırmıştır. Bu bir medeniyet ayrımıdır" dedi.[299]

Söz konusu ithamların benzerleri, yurtiçinden de güçlü bir şekilde dile getiriliyordu. Daha ziyade dış politikada 'büyük bir hata' yapıldığını iddia eden kesimler, uluslararası toplum tarafından terörist olarak kabul edilen bir yapıyı davet etmenin diplomatik düzeyde ağır sonuçları olabileceğini söylüyorlardı.

Halid Meşal'in şahsında HAMAS'ın Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret, aslına bakılırsa oldukça çekimser bir girişim izlenimi vermektedir. Öncelikle ziyaret tarihi kesinleştikten sonra Türk kurumları arasındaki çekimserlik göze çarpmaktadır. Dışişleri Bakanlığı'nın söz konusu ziyaretle herhangi bir alakasının olmadığını iddia etmesi ve bu davetin AK Parti tarafından gerçekleştirildiğini belirtmesi bu açıdan önemlidir.[300] Bu dönemin kurumlar arası dengeleri göz önünde bulundurulursa Dışişleri bürokrasisinin hükümetin kararlarını birebir onaylamadığı ve bunu da kamuoyuyla paylaşmakta herhangi bir beis görmediği anlaşılmaktadır. AK Parti'nin kurumların otonomisini kabullenmek durumunda olduğu bu ilk dönemde, gerilimin HAMAS ziyaretiyle açığa çıkmış olması ise şaşırtıcı değildir. Kaldı ki Başbakan Erdoğan dahi Meşal'le planlanmış görüşmesini son anda iptal etmiştir. Başbakanlık tarafından yapılan açıklama doğrultusunda, Meşal'le resmi bir görüşmenin programda yer almadığı belirtilmiş ve örgütün temsilcileriyle sadece Dışişleri Bakanı Abdullah Gül görüşmüştür. Bu görüşmenin içeriği de basına bir şekilde yansıtılmış ve aslında HAMAS'ın kazanmış olduğu seçimlerden sonra sorumluluk sahibi politik bir yapıya evrilmesini kolaylaştıran bir takım telkinlerde bulunulduğu özellikle ifade edilmiştir.

HAMAS'ın ziyaretinin bir fikir olarak ortaya çıkışı, hayata geçirilişi ve sonrasında tepkileri dengeleyebilmek adına çekingen tutumlar takınılmasının altında ise muhtemelen Rusya'nın hamleleri yatmaktadır.[301] Türkiye, özellikle de uluslararası düzeyi ilgilendiren bir boyutta, Rus Devlet Başkanı Putin'in HAMAS'ı Moskova'ya davet etmesini bir dengeleme unsuru olarak algılamıştır. Bir başka ifadeyle, Rusya HAMAS'ı Moskova'ya davet ettiğinde, Batılı devletlerden Türkiye'ye yönelik gelebilecek baskılamayı hafifleteceğini öngörmüş ve Rusya'yı bir nevi 'kalkan' olarak kullanarak, HAMAS'ı

[299] "Yahudi Lobisi Öfkeli", *Milliyet*, 18.02.2006.
[300] "Sezer: Meşal'i Devlet Değil, AK Parti Çağırdı", *Sabah*, 08.06.2006.
[301] "Putin HAMAS'ı Davet Ediyor", *Hürriyet*, 10.02.2006.

Türkiye'ye davet etmiştir. Lakin hesaplar tutmamış ve Rus daveti belirsizlik kazanmıştır. Hâlbuki Türkiye HAMAS heyetini çoktan kabul etmiştir. Durum böyle olunca da geri adımlar atılmış, önce Dışişleri Bakanlığı sonra Başbakanlık resmi bir görüşme yapmaktan kaçınmış ve ancak AK Parti'nin kurumsal kimliği üzerinden gerçekleştirilen temaslarda Dışişleri Bakanı Abdullah Gül muhataplarına İsrail'i ve Batılı devletleri gayet memnun edebilecek bir takım tavsiyelerde bulunmuştur. Ziyaretin ardından AK Parti Çubuk İlçe Kongresi'ne katılan Gül, burada yaptığı konuşmada şunları dile getirmiştir:

> *"İsrail'in işgal ettiği topraklarda da seçim yapılmış. Önemli olan nedir? Daha çok kanın ve gözyaşının akması mı? Kan ve gözyaşı, kimin olursa olsun, Müslüman'ın olsun, Yahudi'nin olsun, Hıristiyan'ın olsun, Filistinlinin olsun, İsraillinin olsun akmaması lazım, durması lazım. Bunun için çabalıyorsan, bunun için gayret sarf ediyorsan, buna bir katkı sağlıyorsan, ne korkuyorsun ki sen, niçin korkuyorsun?*
>
> *Bütün dünyanın, 'biri çıksa şu mesajları verse' bütün dünyanın, 'mümkün olsa da şu gerçekleri anlatsan' dediği konuları, büyük bir özgüven içerisinde, büyük bir samimiyetle anlatmışız, konuşmuşuz. Bunları dinlemekten çok memnun olduklarını açıkça ifade etmişler, bütün bunları dikkate alacaklarını, politikalarını buna göre yenileyebileceklerini söylemişler. Bundan niçin memnun olmuyorsunuz da rahatsızlık duyuyorsunuz? Bu uğraşta devam edeceğiz. Yeter ki dünya barışına, yeter ki bölgedeki barışa katkımız olsun."*[302]

Bu ifadelerden de anlaşılabileceği üzere Türkiye, HAMAS'ın Ankara'yı ziyaretini bir 'arabuluculuk misyonu' olarak sunmaya büyük önem vermiştir. Filistin Sorunu kapsamında edinilebilecek potansiyel arabulucu pozisyonu, AK Parti hükümetinin Arap dünyasıyla ilişkilerini geliştirme ve bölgesel bir liderlik arayışını güçlendirme noktasında hayatiyet arz ediyordu. Hem İsrail ve Batılı devletlerin teskin edilmesi hem de barışçıl çabaların teşhir edilmesi amacıyla Dışişleri Bakanı Gül'ün manevrası, Türkiye'yi zan altından kurtarmak için yapılmış görünmektedir.

Ayrıca Dışişleri Bakanı Gül'ün ve bakanlık personelinin basına aktardıkları doğrultusunda HAMAS ziyareti kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerin içeriği, İsrail'in ve Batılı devletlerin taleplerinin HAMAS'a iletilmesi olarak şekillenmiş gibi bir izlenim

---

[302] 'Önemli Olan Verilen Mesaj', *CNN Türk*, 19.02.2006, https://www.cnnturk.com/2006/turkiye/02/19/onemli.olan.verilen.mesaj/158906.0/index.html

verilmiştir.[303] Bu da Türkiye'nin bu dönemde İsrail'i ve dolayısıyla başta ABD olmak üzere Batılı devletleri karşısına almak istemediğini göstermektedir.

2.2.6. İsrail'in Gazze'den Çekilmesi

İsrail, özellikle 2003 yılında Irak'ın işgali akabinde Arap dünyasından herhangi bir meydan okumayla karşılaşmamıştı. Arap dünyasının 'son revizyonisti' olarak görülebilecek Saddam rejimi, ABD'nin Irak'ı işgal etmesiyle birlikte tarihe karıştı. Böylece İsrail'in varlığına yönelebilecek konvansiyonel tehditler de minimize olmaktaydı. Söz konusu işgalin ürettiği atmosferde Şaron hükümeti, İsrail'in Gazze'deki işgaline bir son verdi.[304] Bu işgalin sonlandırılması; uluslararası, bölgesel ve ulusal düzeylerden incelendiğinde farklı farklı anlamlara sahiptir.

Uluslararası düzeyde Şaron hükümeti, 2000 yılında patlak veren İkinci İntifada ile birlikte İsrail'in iyice kötüleşen küresel imajını tazelemek amacını taşıyordu. Bu adımla Başbakan Şaron, İsrail'in işgalci imajını bir nebze olsun azaltmayı ve Gazze üzerinden İsrail'e karşı yürütülen uluslararası kampanyaları etkilemek istedi. Gazze'nin çeşitli bölgelerine yerleştirilmiş işgal birlikleri ve yerleşim yerleri, siyasal ve tarihi maliyetleri göze alınarak, boşaltıldı. İsrail'in uluslararası toplum nezdinde imaj tazeleme çabası, bu bağlamda kısmi surette başarıya da ulaşmış oldu. Lakin fiili işgalin sonlandırılması, Gazze'ye uygulanan sıkı kontrol tedbirleriyle bir başka boyutta devamlılık arz edince, uluslararası toplumun da tepkisini çekmekte gecikmedi. Artık Gazze, uluslararası toplum nezdinde, bir 'açıkhava hapishanesiydi'.[305]

Bölgesel düzeyde de benzer bir sonuç hedeflenmişti. İsrail'in işgalci imajına bir son vermek ve mümkünse bölgedeki devletlerin İsrail'le ilişkilerinde yakınlaşma sağlamak, Gazze işgalinin sonlandırılması noktasında temel hedeflerdendi. Nihayetinde İsrail, Irak'ın işgali akabinde konvansiyonel bir tehditle karşı karşıya değildi. Daha ziyade terör eylemleri olarak hayat bulan İkinci İntifada, İsrail işgallerinin de direkt sonuçlarından biriydi. Bu açıdan İsrail, barış sürecine ilişkin umut vermek istiyordu. Böylece sert güç yanlısı profilini de törpülemiş olacaktı.

---

[303] Sami Kohen, "Niyet Neydi, Sonuç Ne Oldu?", *Milliyet*, 18.02.2006.

[304] 'İşgale son verme' olarak isimlendirilen süreçte yapılanlar da tartışmalıdır. Gazze'nin içlerinde konuşlanmış İsrail askeri birliklerinin geri çekilmesi, yerleşimcilerin tahliyesi ve karakolların sökülmesi sonucunda ortaya çıkan yeni durum, Gazze'nin kara, hava ve deniz yollarından çevrelenerek dış dünya ile bağlantısının tamamıyla kesilmesini beraberinde getirmiştir. Bu durum da işgalin tanımına yönelik tartışmaları alevlendirmiş, İsrail'in sadece şekil değiştirerek işgale devam ettiğine yönelik iddiaların dile getirilmesine sebep olmuştur.

[305] Bu ifade, pek çok lider tarafından dile getirilmiştir. Türkiye-İsrail ilişkileri bağlamında değerlendirildiğinde, Başbakan Erdoğan'ın sözlerine referans vermek uygun düşebilir. Bknz. 'Başbakan Erdoğan Davos'u Terk Etti', *Sabah*, 29.01.2009.

Ayrıca bölgesel düzeyde ilişkide olduğu devletlere de farklı bir mesaj taşımış olacaktı. Gazze'den çekilmesiyle birlikte, uluslararası hukuka aykırı teritoryal kazanımlara tamah etmediğini göstermiş olacaktı. 1990'lı yılların Oslo sürecinin diriltilmesi ihtimalini de barındırdığından, hem bölgedeki Arap devletlerini hem de Arap kamuoylarının baskısını yakından hisseden Türkiye gibi müttefiklerini de rahatlatmış olacaktı. Kaldı ki Türkiye, İsrail'in Gazze'den çekilmesini olumlu karşılamış ve barış ihtimalinin belirmesi dolayısıyla ilgisini eksik etmemiştir.[306]

Ulusal düzeyde ise İsrail'in Gazze'den çekilmesi, İkinci İntifada ile yeniden alevlenen şiddet ortamının İsrail'in büyük kentlerine yapmış olduğu olumsuz tesirden bunalan İsrail kamuoyu açısından, pozitif bir gelişme olarak görülebilirdi. Özellikle İsrail'deki sol tandanslı kesimler söz konusu çekilme kararından son derece memnun oldular. Fakat Başbakan Şaron'un temsil ettiği Likud geleneği, revizyonist bir Siyonizm anlayışının da temsilcisiydi. Sadece Gazze değil, Şeria nehrinin iki yakasında kurulacak bir İsrail devletinin savunucularıydılar. Böylece Başbakan Şaron, aslında kendi partisinin siyasal köklerine muhalif bir eylemin içerisine girmiş olmaktaydı. Hal böyle olunca da tepkiler gecikmedi ve Başbakan Şaron, Gazze'den çekilme kararına mukabil partisinden de ayrılmak durumunda kaldı. Hatta öyle ki İsrail kamuoyunun hatırı sayılır bir kesimi tarafından 1973 yılındaki Yom Kippur Savaşı'nda göstermiş olduğu 'üstün başarılardan' ötürü kahraman muamelesi gören Şaron, bu gelişmeyle birlikte bazı kesimler tarafından 'vatan haini' olarak yaftalandı.[307]

Ulusal düzeyde, İsrail'in toplumsal güvenliğine hizmet edecek bir girişim olan Gazze çekilmesi, İsrail'i hem Gazze'nin üreteceği maliyetleri karşılamaktan kurtarmış oluyor hem de bu bölgedeki Arap nüfusla İsrailli Yahudilerin bir biçimde iç içe geçmelerini engelliyordu. Kimlik alanında kristalize bir sonuç açısından Arapları izole etmek daha makul bir opsiyondu. Ayrıca maliyeti oldukça düşük bir programla güvenliğini arttırmış olacaktı. Şaron'un planladığı gibi ilerlediği takdirde, söz konusu çekilme İsrail'in hem askeri hem de ekonomik güvenliğine katkı sağlayacaktı.[308]

2.2.7. İsrail-Hizbullah Savaşı

İsrail'in Lübnan'ın güneyinde konuşlu bulunan Hizbullah ile mücadelesi aslında oldukça geniş bir tarihe sahiptir. 1982 yılında Lübnan'ın güneyini işgal eden İsrail, 2000

[306] T.C. Dışişleri Bakanlığı, 28.10.2004 Tarih ve 140 No'lu Açıklama, http://www.mfa.gov.tr/no__140_-_28-ekim-2004__israil_in-gazze-seridi_nin-tamami-ile-bati-seria_nin-bir-kismindan-cekilme-plani-hk_.tr.mfa
[307] Leslie Stein, a.g.e., ss. 280-281.
[308] A.g.e., ss. 279-280.

yılına kadar bu işgalini devam ettirmiştir. Hizbullah'ın 1982'de bir 'direniş örgütü' olarak kurulmasına da sebebiyet veren söz konusu işgal, 2000 yılında sona erdirildiğinde özellikle Hizbullah lehine bir kazanım olarak işaretlenmişti. Bir süre sonra, 2006 yılının yaz aylarında gerçekleşen savaş ise bu bağlamda tarihsel kökenleri ve zamanlaması itibariyle oldukça enteresan bir olaylar örgüsü ihtiva etmektedir. Söz konusu savaşı mümkün kılan gelişmeleri birkaç başlıkla ifade edebilmek mümkündür.

Irak'ın işgali (2003), Hariri suikasti (2004) ve Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi olarak belirtilebilecek olan bu olaylar örgüsü, İsrail'in Lübnan'ın güneyinde askeri bir operasyona girişebilmesinin zeminini oluşturmuştur.[309]

Öncelikle Irak'ın işgali, Saddam rejimini ortadan kaldırması nedeniyle, bölgesel düzeyde herhangi bir katı revizyonist oluşuma imkan verilmemesinin en belirgin işaretiydi ve Irak'ın revizyonist hedeflerinin bir daha hayata geçirilemeyecek olması, İsrail'in bölgesel düzeydeki hamlelerinde elini rahatlatmıştır.[310] Böylece İsrail, Irak gibi sert bir muhalifin yokluğunda, bölgesel girişimlerinde direniş hattını materyal desteğiyle güçlendirebildi ya da moral destek sağlama noktasında bir referans olabilecek herhangi bir rejim olmaksızın hedeflerine daha kolay ulaşabildi. Güney Lübnan'da Hizbullah'a yönelik başlatılan savaş, tam olarak böylesi bir zeminde vuku buldu.[311]

Hariri suikasti ise sadece Lübnan siyasetini değil, bölgesel dengeleri de dönüştürmesi hasebiyle, bölgesel düzeyde siyasetin akışını da belirlemiştir. Suudi Arabistan'a yakınlığıyla bilinen Hariri ailesi ve bu ailenin bir ferdi olarak Refik Hariri, Lübnan siyasetinin de önde gelen simalarındandı. 2004 yılı itibariyle Lübnan'ın Başbakan'ı olarak görev yapmakta olan Hariri, bombalı bir suikaste kurban gidince, bütün gözler Lübnan'daki Hariri karşıtı varlığı bilinen Suriye'ye döndü.[312] Suudilerle Lübnan'da yaşadıkları rekabet, Suriye'yi olağan şüpheli konumuna taşıdı. Suikastten hemen sonra yoğun bir biçimde Suriye karşıtı bir kampanya başlatıldı. Uluslararası ayağı da güçlü olan kampanya neticesinde Suriye, başta ABD olmak üzere büyük devletlerden gelen baskılara

---

[309] Gilbert Achar and Michel Warschawski, *İsrail'in Hizbullah'a Karşı Savaşı*, Yazın Yayıncılık, İstanbul, 2007, ss. 47-50.
[310] Dan Meridor and Ron Eldadi, *Israel's National Security Doctrine: The Report of the Committee on the Formulation of the National Security Doctrine (Meridor Committee), Ten Years Later*, The Institute for National Security Studies, Tel Aviv, 2019, s. 20.
[311] David E. Johnson, *Hard Fighting: Israel in Lebanon and Gaza*, RAND Corporation, 2011, ss. 17-18.
[312] "Middle East Tension Rises as UN Prepares to Accuse Syria of Hariri Assassination", *The Guardian*, 23.09.2005, https://www.theguardian.com/world/2005/sep/23/syria.ewenmacaskill, (Ziyaret Tarihi: 01.03.2020)

dayanamayıp, Lübnan'dan çekilme kararı aldı.[313] Başbakan Hariri'nin öldürülmesi, Suriye'nin Lübnan'dan tam anlamıyla çıkartılması sonucunu üretmişti. Böylece Lübnan'da İsrail'e karşı durabilecek yegâne güç olarak Hizbullah kalmış oluyordu. Lübnan'a düzenlenecek bir harekâtta Suriye güçleriyle karşı karşıya gelme ihtimali artık bulunmayan İsrail güçleri, 2006 yılının yaz aylarında operasyon emri aldılar.[314]

İsrail'in Hizbullah'a karşı başlattığı savaş, 34 gün sürdü ve belirgin bir kazanç sağlanamadan sona erdi. Bu savaşın başlangıcında Hizbullah tarafından kaçırılan İsrail askerleri sebep olarak gösterildi ve uluslararası kamuoyu nezdinde de meşruiyet sağlama çabasına girişildi.[315] Böylece İsrail, askerlerinin kaçırılmasına mukabil bölgeye operasyon düzenlemiş bir devlet olarak konumlandı ve meşru müdafaa hakkını kullanıyor görünümü verdi. Hâlbuki bu savaşın esaslı nedeni, özellikle İran ve Suriye üzerinden kurulmakta olan direniş zincirinin kırılmasıydı.[316] Zincirin İsrail açısından son ve kendisine en yakın halkası Hizbullah'tı. Hizbullah'ın özellikle İran sayesinde elde ettiği silah envanteri, İsrail ulusal güvenlik elitlerini oldukça tedirgin ediyordu.[317] Yapılan hava bombardımanlarıyla söz konusu silah envanteri elimine edilmeye çalışıldı. Lakin bu süre zarfında Hizbullah, özellikle İsrail'in kuzey kentlerini füze yağmuruna tuttu.[318] İsrail'in yoğun bombardımanına rağmen Hizbullah'ın benzer yoğunlukta karşılık verebiliyor olması, İsrail açısından açıklanması zor bir durum yaratıyordu. Kamuoyundaki tepkilere ek olarak, bir süre sonra görevlendirilen Winograd Komisyonu, İsrail'in Hizbullah'a karşı giriştiği savaştaki eksiklerini belirterek, bir nevi mağlubiyeti de ilan etmiş oluyordu.[319] İsrail, Hizbullah karşısında 'kesin bir zafer' kazanıp üstünlük kuramayınca[320] bölgesel dengeler

---

[313] "Syrian Troops to Pull Back by End of March", *The Guardian*, 07.03.2005, https://www.theguardian.com/world/2005/mar/07/syria.lebanon2, (Ziyaret Tarihi: 01.03.2020)

[314] "Israeli Forces Enter Lebanon After 2 Soldiers Are Seized", *The New York Times*, 12.07.2006, https://www.nytimes.com/2006/07/12/world/middleeast/12cnd-mideast.html, (Ziyaret Tarihi: 01.03.2020)

[315] Hizbullah lideri Nasrallah'ın bu savaşa dair yapmış olduğu açıklamalar da dikkate şayandır. İsrailli askerlerin kaçırılmasının bir savaşa sebep olacağını tahmin edebilse böylesi bir kaçırma operasyonuna izin vermeyeceğini dile getiren Nasrallah, örgütünün İsrail'e karşı gerçekleştirdiği asimetrik dengelemeyi de bilinçli/bilinçsiz perdelemiş oluyordu. İki taraftan toplamda 1500'e yakın insani kaybın olduğu böylesine büyük bir savaşın patlak vermesini salt sınır çatışmalarına bağlamak, oldukça indirgemeci bir tutum olarak görülebilir. İlgili haber için bknz. 'Hizbullah Leader: We Regret the Two Kidnappings That Led to War with Israel', *The Guardian*, 28.08.2006, https://www.theguardian.com/world/2006/aug/28/syria.israel

[316] Gilbert Achar and Michel Warschawski, a.g.e., ss. 88-90.

[317] Efraim Inbar, *Israel's National…*, ss. 223.

[318] "A Disciplined Hezbollah Surprises Israel With Its Training, Tactics and Weapons", *The New York Times*, 07.08.2006, https://www.nytimes.com/2006/08/07/world/middleeast/07hezbollah.html, (Ziyaret Tarihi: 01.03.2020)

[319] "English Summary of the Winograd Commission Report", *The New York Times*, 30.01.2008, https://www.nytimes.com/2008/01/30/world/middleeast/31winograd-web.html, (Ziyaret Tarihi: 01.03.2020)

[320] Avi Kober, "The Israeli Defense Forces in the Second Lebanon War: Why the Poor Performance?", *Journal of Strategic Studies*, Vol. 31, No. 1, ss. 3-40.

de yeniden dizayn edildi ve İsrail ile Hizbullah arasında görece uzun bir soğuk savaş dönemi başladı. Bu soğuk savaş döneminin yegâne sebebi ise 2006 yılında tescillenen güçler dengesiydi.

2.2.8. Türkiye'nin İsrail-Suriye Görüşmelerindeki Arabuluculuğu

Türkiye, İsrail-Suriye barış görüşmelerine ve buradan çıkabilecek olası bir barış anlaşmasının Ortadoğu'nun genelindeki istikrarsızlığı tersine çevirecek bir rüzgâr olduğuna inanmış ve özellikle Erdoğan, bu girişime oldukça büyük bir politik sermaye yatırmıştır.[321] Ekim 2007'de Suriye tarafının Türkiye'den talebiyle başlatılan bu süreç, aslında Suriye'nin içerisinde bulunduğu zorlu koşulların dayatmasıyla ortaya çıkmıştır.[322]

Öncelikle belirtilmesi gereken husus, Suriye'nin talebinin İsrail hava güçlerinin Suriye'de bulunan bir nükleer tesise yönelik bombardımanından sadece üç hafta sonra gelmesidir.[323] Ayrıca Suriye'nin bölgede yaşıyor olduğu izole edilmişlik hissi, 2003 Irak Savaşı'ndan sonraki süreç de göz önünde bulundurulursa, İsrail ile neden barış görüşmelerine kalkıştığı da anlaşılabilir.[324] Bu barış görüşmelerinin gerçekleştirilmesi noktasında yapılan girişim, Suriye'nin arabulucusuz görüşmeyeceğini belirtmesiyle de önem kazanmıştır. Suriye, Türkiye'nin arabulucu olarak görev almasını ve bu süreç boyunca bu görevini devam ettirmesini özellikle istemiştir.[325] Suriye üçüncü bir taraf olmaksızın görüşmelere başlamayacağını da dile getirmiştir.[326]

---

[321] Murat Ülgül, "The Decline of the 'Syrian Effect' in Turkish-Israeli Relations", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 16, No. 62, 2019, s. 139.

[322] Steven Simon and Jonathan Stevenson, "The Road to Damascus", *Foreign Affairs*, May/June 2004; Chris Phillips, "Turkey, Syria's New Best Friend", *The Guardian*, 01.10.2009, https://www.theguardian.com/commentisfree/2009/oct/01/turkey-syria-friendship, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020); Christopher Phillips, "Turkey's Global Strategy: Turkey and Syria", IDEAS Reports – Special Reports, (ed.) Nicholas Kitchen, *LSE Ideas*, London School of Economics and Political Science, London, 2011, s. 34.

[323] "Israel Struck Syrian Nuclear Project, Analysts Say", *The New York Times*, 14.10.2007, https://www.nytimes.com/2007/10/14/washington/14weapons.html, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020); Söz konusu bombalamalar üzerine İsrail tarafı sessizliğini uzun süre korumuştur. Hatta bu süre zarfında operasyon üzerine yapılacak haberlere de sansür uygulanmıştır. Detaylı bilgi için şu habere bknz. "IDF Lifts Censorship of Sept. 6 IAF Strike on Target Inside Syria", *Haaretz*, 02.10.2007, https://www.haaretz.com/1.4981064, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020); Saldırının üzerinden uzun yıllar geçtikten sonra İsrail tarafı bu saldırıyı resmi olarak da üstlenmiştir. İlgili haber için bknz. Anna Ahronheim, "After a Decade Israel Admits: We Bombed Syria Nuclear Reactor in 2007", *The Jerusalem Post*, 21.03.2018, https://www.jpost.com/Arab-Israeli-Conflict/After-a-decade-Israel-admits-We-bombed-Syria-nuclear-reactor-in-2007-546573, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

[324] Alon Ben-Meir, "Turkey Felt Betrayed by Israel", 03.01.2011, http://www.alonben-meir.com/article/turkey-felt-betrayed-by-israel/ (Ziyaret Tarihi: 05.11.2019)

[325] İsrail-Suriye arasındaki barış görüşmelerinin kökleri de 2004 yılına dek götürülebilir. Bu tarihlerde Türkiye'yi ziyaret eden Suriye Devlet Başkanı Esad ve beraberindeki heyet, İsrail'in eski Ankara Büyükelçisi Alon Liel ile aynı otelde kalmıştı. Türk Dışişleri mensupları Liel'e, Türkiye-Suriye görüşmelerinde İsrail ile varılacak olası bir barışın önemli yer tuttuğunu söylediler. Süreç böylece başlatılmış oluyordu. Daha sonrasında taraflar, Türkiye'nin arabuluculuğunda görüşmelere başlamaya karar verdiler.

2008 yılının son günlerinde patlak veren Gazze Savaşı, İsrail'in Suriye ile *endirekt* olarak sürdürdüğü barış görüşmelerini de akamete uğratmıştır.[327] Bu görüşmelerin en mühim yanlarından birisi de elbette Türkiye'nin arabuluculuğunda gerçekleşiyor olmasıydı. Türkiye, İsrail'in barış görüşmelerinin sürdüğü bir dönemde Gazze'ye müdahalede bulunmasını sert bir dille eleştirmiştir.[328] Benzer bir şekilde Suriye de Gazze Savaşı patlak verdiği anda İsrail ile sürdürdüğü barış görüşmelerini askıya aldığını duyurmuştur.[329] Bu bağlamda, söz konusu gelişmeler ışığında anlaşılmaktadır ki hem Türkiye hem de Suriye İsrail tarafından kandırıldıklarını düşünmüş[330] ve pozisyonlarını bu yeni duruma göre revize etmişlerdir.[331]

İsrail'in Türkiye'ye tepkisi de sert olmuş ve bir arabulucu olarak Türkiye'nin bu denli taraf gözükmesini kabul edemeyeceklerini ve bundan sonraki olası bir süreçte Türkiye'nin arabulucu olmasının imkânsızlaştığını dile getirmişlerdir.[332] Ayrıca Türkiye'nin daha İslamcı veya Osmanlıcı bir politika takip ettiğine yönelik eleştirel ifadeler de hem devlet kademelerinden hem de medya üzerinden yoğunlukla görünürlük kazanmıştır.[333]

Fakat Gazze operasyonundan ve Türkiye-İsrail arasındaki Davos krizinden sonra 2009 yılında Başbakan Erdoğan'ın Suriye'ye yaptığı gezide sarfettiği sözler, söz konusu barış sürecine tekrardan ivme kazandırmak açısından anlamlıdır.[334] Bu süreçte ABD ve Avrupa Birliği ülkelerinin de barış sürecini canlandırma girişimleri olduğunu ve Erdoğan'ın teklifinin bu çabaların üzerine denk geldiğini de belirtmek gerekir. Bu açıdan bakıldığında, Davos krizine rağmen Türkiye'nin İsrail ve Suriye ile olan ilişkilerinde görece bir soğuma söz konusu olsa dahi bölgesel barış adına birlikte çalışabilme

---

İlgili haber için bknz. "Suriye-İsrail Görüştü, Türkiye Arabulucu", *BBC*, 16.01.2007, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/01/070116_syria_israel_tr.shtml, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

[326] Sami Kohen, "Türkiye Şimdi Resmen Arabulucu", *Milliyet*, 25.04.2008.

[327] Kılıç Buğra Kanat, *A Tale of Four Augusts: Obama's Syria Policy*, SETA Yayınları, Ankara, 2015, s. 51.

[328] Fikret Bila, "Erdoğan'ın Verdiği Sert Tepkinin İki Nedeni", *Milliyet*, 30.12.2008.

[329] "Israel, Syria were Close to Resuming Peace Talks in 2008", *The Jerusalem Post*, 06.02.2011, https://www.jpost.com/Diplomacy-and-Politics/Israel-Syria-were-close-to-resuming-peace-talks-in-2008, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

[330] Alon Ben-Meir, a.g.e.

[331] "Turkey Offers to Resume Israel-Syria Mediation", *Reuters*, 29.01.2010, https://www.reuters.com/article/us-turkey-israel/turkey-offers-to-resume-israel-syria-mediation-idUSTRE60S59420100129, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

[332] Sabrina Tavernise, "Israeli Raid Jeopardizes Relations With Turkey", *The New York Times*, 01.06.2010, https://www.nytimes.com/2010/06/01/world/middleeast/01turkey.html, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

[333] "Former Consul: Turkish Fear of not Joining EU Cause of Policy Change", *Yedioth Ahranot*, 15.10.2009, https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3790330,00.html, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

[334] "Turkey Ready to Resume Israel-Syria Mediator Role", *Reuters*, 22.07.2009, https://www.reuters.com/article/us-turkey-syria-israel/turkey-ready-to-resume-israel-syria-mediator-role-idUSTRE56L4RT20090722, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

yeteneklerine hala haiz oldukları söylenebilir. Özellikle de Davos'taki atışmayı bir milat olarak kabul etmek, bu açıdan doğru olmayacaktır.

Fakat bu Batılı ülkelerin teşvikleri ve çağrıları üzerine Erdoğan'ın çağrılarına Esad yönetimi Golan tepelerinin koşulsuz Suriye'ye geri verilmesini şart koşmuş ve barış görüşmelerine ve karşılıklı tanımaya gidecek sürecin ancak bu şekilde başlayabileceğini net bir şekilde ifade etmiştir.[335] Ayrıca ifadelerinden anlaşıldığı üzere Ehud Olmert yönetimi bu talebi Suriye tarafına vaat etmiştir. Hali hazırda el değiştiren İsrail yönetimi ve başbakan olan Netanyahu'dan da bu minvalde bir başlangıç beklenmektedir. Ayrıca Esad, ABD'nin daha etkili bir katkı sunması gerektiğini de sözlerine eklemiştir.[336]

ABD'nin Ortadoğu özel elçisi George Mitchell bu süreçte mekik diplomasi uygulayarak bölge liderleriyle görüşmeler gerçekleştirmiştir.[337] Bu görüşmelerde, Suriye yönetiminin Ehud Olmert'in söz verdiği üzere Golan Tepeleri'nin koşulsuz geri iadesini talep etmesi İsrail tarafına iletilmiş ve fakat olumlu bir yanıt alınamamıştır. İsrail'in 31 Mart 2009'da işbaşı yapan yeni başbakanı Netanyahu, görüşmelerin ancak önkoşulsuz yeniden başlayabileceğini ifade etmiş ve Olmert'in önerisini sahiplenmemiştir.[338] Ayrıca Esad, Türkiye'nin barış görüşmelerinin devamında da arabuluculuğa devam etmesini temenni etmiş[339] fakat Netanyahu yönetimi Türkiye'nin Gazze'deki savaş esnasında almış olduğu pozisyonu gerekçe göstererek bunun pek mümkün olmadığını dile getirmiştir.[340]

Suriye'nin aksine İsrail yönetimi Golan Tepeleri'nin bir önkoşul olarak Suriye'ye geri iadesinin mümkün olmadığını, böyle bir önkoşul ile herhangi bir barış görüşmesinin sürdürülemeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca İsrail yönetimi Suriye yönetiminin İran, HAMAS ve Hizbullah'a desteğinin de barış görüşmelerini engelleyebilecek önemli sorunlar olduğunu dile getirmiştir.[341] İsrail yönetimi, Suriye yönetimi söz konusu oluşumlara desteğini sürdürdüğü müddetçe barış görüşmelerinin gerçekleşmesinin zor olduğunu ifade etmiştir.

---

[335] "Syria Ready for Israel Talks on Basis of Golan Pullout", *Hürriyet*, 08.04.2009.

[336] Jay Solomon, "Syrian Seeks US Role in Talks", *The Wall Street Journal*, 31.05.2008, https://www.wsj.com/articles/SB121219416678734449, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

[337] Jay Solomon, "US Pushes Israel-Syria Talks", *The Wall Street Journal*, 28.07.2009, https://www.wsj.com/articles/SB124860644559581687, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

[338] "Netanyahu: Syria Drops Key Precondition for Peace Talks With Israel", *Haaretz*, 07.12.2009, https://www.haaretz.com/1.5089584, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

[339] Carol Migdalovitz, *Israeli-Arab Negotiations: Background, Conflicts and US Policy*, Congressional Research Service, 29.01.2010, https://fas.org/sgp/crs/mideast/RL33530.pdf, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020), ss. 42.

[340] "Lieberman: Turkey will not Be Mediator", *The Jerusalem Post*, 27.12.2009, https://www.jpost.com/Israel/Lieberman-Turkey-will-not-be-mediator, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

[341] Steven Erlanger, "Israeli Eyes Turn to Damascus", *The New York Times*, 27.05.2007, https://www.nytimes.com/2007/05/27/weekinreview/27erlanger.html, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

27 Aralık 2009 tarihinde Lieberman'ın yaptığı bir konuşma, Türkiye ile İsrail ilişkilerinin gerildiğinin de bir resmi gibidir. İsrail ile Suriye arasındaki arabuluculuk faaliyetlerinin konuşulduğu bir atmosferde Lieberman, Sanayi ve Ticaret Bakanı Ben Eliezer'in yapmış olduğu açıklamaya binaen[342], Türkiye'nin artık İsrail-Suriye görüşmelerinde arabuluculuk şansının kalmadığını, böyle bir şeyin kendisi dışişleri bakanı olduğu müddetçe gerçekleşmeyeceğini net bir dille ifade etmiştir.[343] Suriye'nin istemesi durumunda herhangi bir arabulucu olmaksızın direkt görüşmeler yapabileceklerini, fakat bunun aksinin kendisi dışişleri bakanı olduğu müddetçe mümkün olmadığını net bir dille ifade etmiştir. Ayrıca arabuluculuk için Türkiye'nin hala bir imkanı olduğunu dile getiren Sanayi ve Ticaret Bakanı Ben Eliezer'i de marjinal bir unsur olarak değerlendirmiş, bu tip görüşleri gerçeklerle alakası olmayan illüzyonlar olarak nitelendirmiştir. Aynı konuşmanın devamında İsrail'in 1967 sınırlarına dönmesi ve Kudüs'ün bölünmesi durumunda değişen herhangi bir şeyin olmayacağını da vurgulamıştır.[344]

2010 yılının Ocak ayında Londra merkezli bir düşünce kuruluşu olan Uluslararası Stratejik Çalışmalar Enstitüsü'nde bir konuşma yapan Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Davos'tan bu yana yaşanan onca krize rağmen İsrail-Suriye barış görüşmelerinin yeniden başlaması için çağrıda bulunmuştur.[345] Her iki ülkenin de hemfikir olmaları halinde Türkiye'nin arabuluculuk faaliyetlerine yeniden başlayabileceğini vurgulayan Davutoğlu, bunu gayet de normal karşılamaktadır.[346] Ayrıca başta ABD ve Avrupa Birliği olmak üzere Türkiye'nin ve Suriye'nin de görüşmelerin yeniden başlamasına yönelik bir beklenti içerisinde olduklarını söylemek mümkündür. Suriye yönetiminin İsrail'e yaptığı çağrı da bu yöndedir.[347] Fakat İsrail tarafı barış görüşmelerinin ancak bir önkoşul olmaksızın başlayabileceği noktasında ısrar etmektedir. Buna ek olarak ABD'nin Ortadoğu özel temsilcisi George Mitchell de Esad'la İsrail-Suriye barış görüşmelerinin canlandırılması hususunda görüştüklerini ve İsrail'in ilk olarak barış istediğini açıklıkla ifade etmesi

---

[342] "Ben-Eliezer: Turkey Should be a Mediator", *The Jerusalem Post*, 11.11.2009, https://www.jpost.com/Israel/Ben-Eliezer-Turkey-should-be-a-mediator, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

[343] Aviad Glickman, "Lieberman: No Turkish Mediation As Long As I am in Office", *Yedioth Ahranot*, 27.12.2009, http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3825935,00.html (Ziyaret Tarihi: 05.11.2009)

[344] A.g.e.

[345] "Turkey Offers to Resume Mediation in Israel-Syria Talks", *Haaretz*, 29.01.2010, https://www.haaretz.com/1.5093194, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

[346] A.g.e.

[347] "Syrian FM Says Ready to Resume Peace Talks With Israel", *The Jerusalem Post*, 28.09.2010, https://www.jpost.com/Breaking-News/Syrian-FM-says-ready-to-resume-peace-talks-with-Israel, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

gerektiğini söylemiştir.[348] Davutoğlu, Türkiye'nin İsrail'le Gazze'ye dönük politikalarından ötürü ilgilendiğini, İsrail'in bir politikasının eleştirilmesinin Türkiye-İsrail ilişkilerinin sonu anlamına gelmediğini net bir dille ifade etmiştir.[349]

Ayrıca görüşmelerin devam etmesi ve dördüncü raundunun Türkiye'nin arabuluculuğunda gerçekleştikten sonra kesilen görüşmelerin beşinci raundunun Washington'da gerçekleştirilmesi planlanmış ve fakat İsrail'in 2010 yılının Mayıs ayında Gazze filosuna düzenlediği saldırı ve dokuz Türkiye vatandaşının öldürülmesinin akabinde kesintiye uğramıştır.[350] Esad, Mavi Marmara krizine rağmen Eylül ayında yaptığı bu açıklamada Türkiye'nin İsrail-Suriye barış görüşmelerinde arabulucu olarak bulunması gerektiğini belirtmiştir.[351] Ayrıca Davutoğlu'nun Netanyahu'yla Washington'da buluşacağı ve İsrail-Suriye görüşmelerini kolaylaştırıcı bir etki sağlayacağına yönelik Suriye beklentisi de mevcuttur. Hatta Davutoğlu'ndan böyle bir görüşme yapmasını direkt olarak Suriye tarafı istemiştir.[352]

[348] Barak Ravid and Zvi Bar'el, "US Confirms Intense Efforts to Restart Israel-Syria Peace Efforts", *Haaretz*, 26.09.2010, https://www.haaretz.com/1.5113713, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)
[349] "Turkey Offers to Resume Mediation in Israel-Syria Talks", *Haaretz*, 29.01.2010, https://www.haaretz.com/1.5093194, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)
[350] "Assad: Turkey Must Mediate Israel-Syria Peace Talks", *The Jerusalem Post*, 13.09.2010, https://www.jpost.com/Middle-East/Assad-Turkey-must-mediate-Israel-Syria-peace-talks, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)
[351] A.g.e.
[352] A.g.e.

2.3.Ulusal Düzey

Ulusal düzeydeki gelişmeler, Türk dış politikasının 2001-2009 dönemine derinden etki edebilecek kapasiteye sahiptiler. Özellikle Türkiye-İsrail ilişkilerinin dayandığı ana sütunlar, bu dönemin ulusal düzeydeki gelişmelerinden birincil derecede etkilenebilecek kadar ön plandaydılar.

Sivil-asker ilişkileri ve askerin sivil denetimi, AK Parti iktidarının 28 Şubat 1997'de gerçekleşen post-modern darbeden aldığı ilk derslerdendi. Söz konusu olgulara yönelik temayül, özellikle de AB üyelik süreciyle şekillendi. Örneğin, partinin önde gelen isimlerinden Bülent Arınç, vermiş olduğu bir röportajda, 'kendisini 28 Şubat sürecinin AB'ci yaptığını' iddia etmişti.[353] AK Parti kadroları, gerçek bir iktidara giden yolun ancak ve ancak askerin siyasetteki rolünü sınırlandırmaktan geçtiğini gayet iyi biliyorlardı. Bu sebeplerle AB üyelik süreci, AK Parti'nin ilk dönemine damga vurmuş bir hedefti. AB uyum yasalarıyla ordunun siyasetteki rolü kademeli olarak kısıtlandı.

Askerin siyasal rolünü minimize etme çabaları, kuşkusuz ilk etapta ulusal düzeydeki siyasal dengelere işaret eden bir gelişmeydi. Lakin dış politika sahasında da oldukça etkin bir kurum olan askeriye, Türkiye-İsrail ilişkilerinin de başat mimarlarındandı. Askeriye içinde İsrail'e ve onun askeri başarılarına yönelik ilgi, uzun yıllardır mevcuttu. Ayrıca 'asker kafası[354]' oldukça rasyonel ilkeler üzerinden işliyor ve teknolojik ürünlere duyulan ihtiyaçları karşılayabilecek ve aynı zamanda bölgesel tehditleri dengelemeye yardımcı olabilecek bir güç olarak görülen İsrail'le ilişkiler güçlü bir biçimde destek buluyordu. Bir başka ifadeyle, Türk siyasal hayatında askeriyenin etkisi azaldıkça İsrail'e yönelik teveccüh de azalacaktı. Bu süreç, ordunun siyasetteki rolünü budayan AB uyum yasalarıyla belirginleşti. Ayrıca özellikle Kıbrıs Sorunu'nun çözümüne yönelik hazırlanan Annan Planı'nın oylanması sürecinde ve Kuzey Irak'ta bulunan PKK kamplarına askeri operasyon düzenlenmesine yönelik baskılarda ordunun üst düzey isimleri siyaseti zorlamayı denediler. 27 Nisan 2007 tarihinde literatüre 'e-muhtıra' olarak geçen bildiriyi Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sitesinden yayınlayarak ve aynı yılın yaz aylarında gerçekleştirilecek olan seçimde Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'den

---

[353] Murat Yetkin, 'Beni 28 Şubat AB'ci Yaptı', *Radikal*, 05.06.2005, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/beni-28-subat-abci-yapti-748224/ (Ziyaret Tarihi: 02.11.2019)

[354] Dünyada olan bitene tek bir pencereden bakmaları ve salt güvenlik odaklı bir perspektife sahip olmaları sebebiyle literatürde *military mind* olarak bilinen olgu, askerlerin evrensel bir özelliğini de yansıtmaktadır. Detaylı bilgi için bknz. İlhan Uzgel, "Ordu Dış Politikanın Neresinde?", (içinde), *Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye'de Ordu*, (der.) Ahmet İnsel ve Ali Bayramoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 315.

boşalacak koltuğa 'uygun ismi' tarif edebilecek kadar etkinliklerini koruduklarını Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt aracılığıyla gösterdiler.[355] Bu çekişme, yine aynı yıl alınan erken seçim kararıyla bir sonuca bağlandı. Bu tarihteki erken seçimler, hem siyaset hem de ordu kurumları açısından kamuoyu nezdinde bir itibar testiydi. AK Parti'nin oylarını arttırarak seçimleri kazanması, ordunun siyasetteki rolünün de altını boşalttı ve askeriyeyi sınırlandırmaya yönelik alınacak kararlara uygun zemin yarattı.

[355] Genelkurmay Başkanlığı'nın hem kendi internet sitesinden yayınladığı, hem de basın kuruluşları vesilesiyle yayınlattığı bildirinin içeriği, Orgeneral Necdet Özel'in Genelkurmay Başkanı olduğu dönemde siteden kaldırılmıştır. Lakin basın kuruluşları tarafından da yayınlanan metin, gazetelerin arşivlerinde bulunmaktadır. Genelkurmay Başkanlığı'nın elektronik muhtırası için bknz. 'Genelkurmay'dan Basın Açıklaması', *Sabah*, 27.04.2007, http://arsiv.sabah.com.tr/2007/04/27/haber,4AF8A7644B134178BAE514F7AC05186A.html (Ziyaret Tarihi: 02.11.2019)

2.3.1. Sivil-Asker İlişkileri

Türkiye iç siyaseti, sivil-asker ilişkileri bakımından, uzun yıllardır ordunun ağırlığını hissettirdiği bir atmosferde devam edegelmiştir. Türkiye siyasal hayatında şahit olunan ilk askeri darbe, 1960 yılında dönemin Demokrat Parti iktidarına yapılmış ve ilk elden sonucunda, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan idam cezasıyla infaz edilmişlerdir.[356] Bu tarihten itibaren sayısız darbe girişimi olmuş, kimisi başarıyla sonuçlanarak ülke yönetimine el koymuştur. Fakat daha da 'başarılı' olunan alan, kamuoyu algısında ordunun siyaset sahasında 'meşru' bir politik güç olarak tesis edilmesi ve kanıksatılması olmuştur. Hal böyle olunca, politik hayat her krize girdiğinde yüzler orduya dönmüş ve bahsi geçen kanıksanmışlık üzere askerin sivil siyasete müdahalesi beklenir olmuştur.[357]

AK Parti, bizzat askeri darbenin bir benzerini yaşamış bir partinin içinden çıkmış olması hasebiyle, sivil-asker ilişkilerindeki bu dengesizliğin tarihi bağlamı içerisinde tanığıydı. İçerisinden çıkmış olduğu Refah Partisi, 1995 seçimlerinde birinci parti olarak seçimi kazanmış ve daha sonrasında iktidarın da ortağı konumuna yükselmişti.[358] Fakat partinin temsil ettiği ideoloji, o günlere kadar devletin resmi ideolojisi olarak pozisyonlandırılmış Kemalizm'in doğasıyla uyuşmayan ve hatta çatışan bir niteliği haizdi. Siyasal İslamcılık olarak isimlendirilen ideoloji, Kemalizm'in modernist-seküler çizgisinin neredeyse anti-teziydi veya böyle algılanmaktaydı.[359]

Partinin kurucu başkanı ve Siyasal İslamcılığın o günlere kadarki 'dava lideri' Erbakan, 1970'lerde girdiği siyaset mecrasında neredeyse istisnasız sanayileşme merkezli kalkınma programını savunmuş bir mühendisti.[360] Kısacası, ekonomi-politik perspektifi gayet progresif (ilerlemeci ve hatta modernist) bir nitelik taşıyordu.[361] Üretilmiş bir algı

---

[356] Askeri darbenin amacı, daha ziyade iktidardaki partiyi uzaklaştırıp yerine alternatifini ikame etmekti. DP kadrolarının cezalandırılması, MBK'nın anayasa hazırlama sürecinde görüşlerine başvurduğu üniversite hocalarından oluşan bir heyetin eseriydi. Onlara göre şayet bu yargılamalar ve cezalandırmalar olmaz ise askeri darbenin rasyonalitesini kamuoyuna açıklamak imkânsızlaşacaktır. Darbeye hukuki bir gerekçe üretebilmek adına mahkemeler kurulmalı ve uygun görülecek cezalar tereddütsüz uygulanmalıdır. Detaylı bilgi için bknz. Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde…*, ss. 209-210.

[357] İlhan Uzgel, "Ordu Dış…", ss. 311-312.

[358] Taha Akyol, "Refahyol'a Çiller Formülü", *Milliyet*, 16.06.1996.

[359] Hasan Kösebalaban, *Türk Dış Politikası: İslam, Milliyetçilik ve Küreselleşme*, Big Bang Yayınları, Ankara, Nisan 2014.

[360] Erbakan, ağır sanayiyi merkeze alan bir ekonomik kalkınma perspektifini güçlü bir biçimde savunuyordu. Hatta bu konu hakkında dönemin Sanayi ve Teknoloji Bakanı Oğuzhan Asiltürk'e bir kitap da hazırlatmıştır. Bknz. *Ağır Sanayi, 1977*, Semih Ofset Matbaacılık, Ankara, 1977.

[361] Bu iddia, çok sonraları da devam ettirilmiş ve 'Adil Düzen' olarak isimlendirilen idealize edilmiş ekonomik hayatın önemli bir aşaması olarak, fabrikalaşma ve üretimin hızlıca arttırılması vurgulanmıştır. 1995 Genel Seçimleri için hazırlanan parti beyannamesi, bu bağlamda oldukça açıklayıcıdır. Bknz. *Refah Partisi 24 Aralık 1995 Seçimleri Seçim Beyannamesi*, 1995, ss. 13-15.

olarak 'gericilik'[362], Refah Partisi'nin başta lideri olmak üzere savunulan ekonomik perspektifle daha başından reddedilmişti.[363] Kemalizm'le bu bağlamda yaşanan tansiyon tamamıyla kurgusaldı. Fakat kimlik merkezli tansiyon alabildiğine gerçekti ve Erbakan ve partisinin o dönemlerde başat bir biçimde temsil ettiği Siyasal İslamcılık, başta başörtüsü üzerinden kimliklenen kadınların devlet dairelerinden hizmet alabilmelerini (memur olmaları zaten mümkün değildi) ve dahi devletin sıradan vatandaşları olarak normalleştirilmeleri iddiasını taşıyordu.[364] Bunun da ötesinde partinin siyasal programı, hem içeride hem de dışarıda İslami motifler içeriyor ve fakat realist yaklaşımı ancak esneten girişimlerde bulunabiliyordu. Dönemin ekonomik, sosyal ve politik atmosferi dikkate alındığında, Başbakan Erbakan'ın İslam ülkeleriyle geliştirmek istediği ilişkiler pek çoğuna idealistik bir perspektif olarak görünüyordu.[365] Bu sebeplerle, Erbakan'ın liderliğindeki Refah-Yol Hükümeti, oldukça yoğun eleştiriler almış ve nihayetinde ordunun devreye girmesiyle birlikte iktidardan uzaklaşmak zorunda kalmıştır.[366]

28 Şubat 1997'de ordunun Refah Partisi liderliğindeki hükümete sunduğu 'öneriler', o güne değin başta Başbakan Erbakan olmak üzere partisinin temsil ettiği muhtemel tabanını oluşturan kesimlerin faaliyetlerine yönelik sıkı tedbirler alınmasını salık veriyordu.[367] Siyasal tarihe 'post-modern darbe' olarak geçen bu vakıa neticesinde Başbakan Erbakan, koalisyon hükümetinden çekilmek zorunda kalmıştır. Akabindeki

---

[362] Söz konusu 'gericilik' ithamı, daha ziyade partinin Doğu-Batı aksında yapmış olduğu medeniyet merkezli bir tercihten kaynaklanıyordu. Partiye göre Türkiye, Batılı değildi, Batılılaşma çabaları yüzeyseldi ve bu çabalar sebebiyle halk-devlet ikiliği ortaya çıkmıştı. Gerçek bir kalkınma için ihtiyaç duyulan sinerji, ancak devlet ile halkı yeniden bir araya getirecek bir perspektifle toparlanabilirdi. Bir diğer ifadeyle, parti kimlik merkezli ürettiği politik söylemi ile kendisini Batı-karşıtı olarak konumlandırmaktaydı. Bu konumlandırma, daha ziyade tarihsel referanslara sahipti. 'Gericilik' olarak itham edilen bu pozisyon, aslında bir özünü arayış süreciydi. Detaylı bilgi için bknz. İhsan Dağı, *Kimlik, Söylem ve Siyaset: Doğu-Batı Ayrımında Refah Partisi Geleneği*, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, ss. 23-25.

[363] Erbakan'ın 'Adil Düzen' olarak isimlendirdiği ekonomik kalkınma programı, insanlara müreffeh bir hayat vaat ediyordu. İsmiyle de müsemma olarak, milli refahın daha adil bir paylaşımını önemseyen program, Refah Partisi'nin de resmi ekonomi görüşü olarak sunuldu. 1990'lı yıllarda neoliberal politikaların ilk elden sonuçlarından biri olarak hızlı küreselleşmenin getirdiği gelir adaletsizlikleri, Erbakan'ın geniş kitlelere yansıtmak istediği mesajlarının özünü oluşturuyordu. Bu program kapsamında ağır sanayi yatırımları yine önemli bir rol oynuyordu. Erbakan'ın söz konusu programını kapsayan aynı isimde bir de kitabı bulunmaktadır. Bknz. Necmettin Erbakan, *Adil Ekonomik Düzen: Faizsiz Bir Dünya*, MGV Yayınları, İstanbul, 2019.

[364] Refah Partisi'nin 1995 Genel Seçimleri için verdiği vaatlerden birisi de devletin 'gardiyan' bir rol değil, 'garson' bir rol oynaması gerektiğiydi. Hatta bu ayrım, 'Taklitçiler' ile 'Milli Görüşçüler'i ayıran temel bir ayrımdı. Detaylı bilgi için bknz. *Refah Partisi 24 Aralık 1995 Seçimleri Seçim Beyannamesi*, 1995, s. 5. Bu vaat, çok sonraları da gündeme getirildi. "Erbakan'dan 'Garson Devlet' Vaadi", *Hürriyet*, 21.10.2002.

[365] Ruşen Çakır, 'Erbakan ile Erdoğan Arasındaki En Temel Fark', *Vatan*, 28.02.2012, http://www.gazetevatan.com/rusen-cakir-433566-yazar-yazisi-erbakan-ile-erdogan-arasindaki-en-temel-fark/ (Ziyaret Tarihi: 02.11.2019)

[366] "5. Yılında 28 Şubat", *Hürriyet*, 28.02.2002.

[367] 'Köşkte MGK Maratonu', *Sabah*, 01.03.1997.

süreçte ise devlet, ordunun 28 Şubat'ta sunmuş olduğu konu başlıkları hakkında sıkı bir uygulamaya gitmiş ve 'Şeriatçı' olarak yaftalanan kesimler bu süreçte yoğun takibata ve davalara muhatap olmuşlardır.[368]

Erdoğan ve çevresindeki 'yenilikçi ekip'[369], bu dönemlerde Refah Partisi'nin üyeleri olarak, Türkiye şartlarındaki sivil-asker ilişkilerinin dengesizliğine bizzat şahit olmuş ve olası bir iktidar deneyimi sürecinde ordunun politik rolüne dair kendilerince yazılı olmayan kısıtlar geliştirmişlerdir. 'Askerle iyi geçinmek' olarak özetlenebilecek bu tavır, AK Parti iktidarının ilk dönemine damga vurmuş bir yaklaşımdır.[370] Özellikle AB ile bu dönemde yoğun bir şekilde geliştirilen ilişkilerin lokomotif dürtüsü, kuvvetle muhtemeldir ki AK Parti'nin ordunun sivil siyasetteki rolünü budama çabasıdır.[371]

Ordunun sivil siyasetteki rolü o denli kanıksanmıştır ki ABD'nin 2003 yılında kalkıştığı Irak işgaline giden süreçte TSK'nın tavrı kritik önemde rol oynamıştır.[372] Irak'a yönelik Amerikan müdahalesi artık kesinleştiğinde, işgalin bilfiil nasıl yapılacağına yönelik planlar da konuşulur ve pazarlık konusu haline gelir olmuştu. ABD'nin askeri stratejisi, hem kuzeyden hem de güneyden cepheler açarak Irak'ın işgalini gerçekleştirmekti. Kuzeyden cephe açabilmesi için ise Türkiye'nin oluruna ihtiyacı vardı. Bu sebeple AK Parti, daha iktidarda altıncı ayını doldurmamışken, kucağında bir bomba buldu. ABD'nin Irak işgaline bir şekilde ortak olmak ve kadim komşusuna 'ihanet etmek' ihtimaliyle karşılaşan hükümet, AK Parti'nin İslami kodları da hesaba katıldığında, ilerleyen yıllardaki potansiyel bölge politikasına daha başından eksi atabilirdi.[373] Bir diğer yandan da sıkça konuşulan Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında, bölgenin lider ülkesi konumunu da arzulamaktaydı. Fakat böylesi bir sürece aktif bir aktör olarak dâhil olmak, bölge ülkeleri nezdinde dışlanmakla sonuçlanabilirdi. Karışık sinyaller verilerek 1 Mart 2003'teki tezkere oylamasına gidilen süreçte AK Parti, NATO'dan da müttefiki ABD'nin yanında olmayı istemekle birlikte, TBMM oylamasına gidilirken parti disiplinini sağlamak için herhangi bir girişimde bulunmayarak, oylamanın kaderini milletvekillerinin 'hür

[368] Metin Toker, "Ne Saçma Bir Av: Sarıklı Avı!", *Milliyet*, 16.05.1997.
[369] Özellikle 28 Şubat süreci, Milli Görüş çizgisinde derin sorgulamaları da beraberinde getirmiş ve siyasi bir tarz değişikliğine gidilmesi gerektiği sıklıkla dillendirilir olmuştur. Bu ihtiyacın bir sonucu olarak hali hazırdaki liderliğe başkaldıran 'yenilikçiler', partinin kongresinde 'gelenekçilerin' karşısına çıkmış ve fakat Abdullah Gül'ün liderliğe adaylığını koyduğu bu seçimde yeni lider Recai Kutan olmuştur. Böylece Fazilet Partisi'nden kopuş süreci hızlanmış ve 2001 yılındaki kongreyle billurlaşan ekip AK Parti'yi kurmuştur.
[370] Ali Balcı, *Türkiye Dış…*, ss. 267.
[371] Uğur Burç Yıldız, *Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye'de Sivil-Asker İlişkileri: Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010, ss. 84-103.
[372] Ali Balcı, *Türkiye Dış…*, ss. 263-267.
[373] İlerleyen yıllarda bölgeyle ilişkiler dış politikanın en mühim bileşeni haline gelmiştir.

iradelerine' bırakmıştır. TBMM'den çıkan sonuç, 1 Mart tezkeresinin reddi yönünde olunca, Amerikan liderliği ilk elden faturayı TSK'ya kesmiştir.[374] TSK'nın bu süreçte 'yeterince öncü bir rol oynamadığına' hükmeden ABD'li yetkililer, o güne değin Türkiye üzerinden yürütüleceğine kesin gözüyle baktıkları operasyon kapsamında İskenderun Limanı'na demirleyen savaş gemilerinin ve personelinin günlerce süren bekleyişi dahi tek başına Amerikan politikalarında sebep olunan gecikmeyi açıklayabilecek bir örnektir.[375] Yine bu dönemde Türkiye, yürüttüğü 'at pazarlığı' ile Batılı bazı kesimlerde itibar kaybetmiş ve kimi gazete ve dergilerin karikatürlerine 'sütyenine para sıkıştırılan dansöz' olarak yansımıştır.[376] Bu tarihten sonra ABD Türkiye'nin parçası olmadığı bir stratejiyle yoluna devam etmiş ve kısa bir süre sonra Irak'ın işgalini gerçekleştirmiştir.

Birkaç istisna ise AK Parti'nin orduyla karşı karşıya gelmesine ve gerilimin yükselmesine sebep olmuştur. Yine dış politikada yaşanan bu gelişmelerin başında Kıbrıs Meselesi gelmektedir. İktidara gelmesinin üzerinden henüz bir buçuk sene geçmiş olmakla birlikte AK Parti, AB ile müzakere sürecinde elini fazlasıyla rahatlatabilecek Kıbrıs Meselesi'ne çözüm üretmek amacıyla BM Sekreteri Kofi Annan'ın hazırladığı ve kendi ismiyle anılan Annan Planı'nı başta KKTC lideri Rauf Denktaş olmak üzere TSK'nın üst düzey subayları ve 'emekli lakin oldukça aktif' dernek başkanlarına rağmen savunmuş[377] ve KKTC'nin referandumda 'evet' demesinin başlıca müsebbibi olmuştur.[378] Bu süreçte orduyla ciddi bir gerilim yaşanmış, askeri kesimlerden duyulan rahatsızlığı ziyadesiyle dile getiren açıklamalar yapılmış ve hatta daha sonraları ortaya çıktığı üzere yine bu süreçte askeri bir darbenin ciddiyetle tartışıldığı anlaşılmıştır.[379]

Ordunun ve paralelinde KKTC Cumhurbaşkanı Denktaş'ın ana fikirleri, Kıbrıs'ın Türkiye için vazgeçilemeyecek önemde bir jeostratejik konuma sahip olduğuydu. Akdeniz'de varlık gösterebilmek için Türkiye, Kıbrıs adasında 'bir tek Türk yaşamasa dahi' bu konunun takipçisi olmak ve bir şekilde adada bulunmak durumundaydı.[380] Artık

---

[374] "Wolfowitz'den TSK'ya Suçlama", *Milliyet*, 25.05.2003.
[375] "İlk ABD Gemisi", *Hürriyet*, 26.02.2003.
[376] Baskın Oran, a.g.e., s. 145.
[377] Bu süreçte Denktaş, tam anlamıyla bir 'siyasi aforoza' maruz kalmıştır. Bu konu bağlamında yapılan bir çalışma için bknz. Ümmü Bayraktar, "Annan Planı Referandumu Sürecinde Rauf Denktaş'ın Ötekileştirilmesi: Yeni Düzen Gazetesi Örneği", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı. 42, Bahar 2016.
[378] Ali Balcı, *Dış Politikada…*, ss. 97-98.
[379] Kıvanç Ulusoy, *Doğu Akdeniz'de Güç Mücadelesi ve Kıbrıs Sorunu*, USAK Yayınları, Ankara, 2015, s. 95. Ayrıca konuyla ilgili bir köşe yazısı için bknz. Hasan Cemal, "Darbe ile Yargı!", *Milliyet*, 31.03.2007.
[380] Bu fikir, 2017 yılında Başbakan Yardımcısı olarak görevde bulunan ve aynı zamanda MHP Kurucu Genel Başkanı Alparslan Türkeş'in de oğlu olan Tuğrul Türkeş tarafından dile getirilmiştir. Eski başbakanlardan Bülent Ecevit'in de kullandığı bilinen bu söz, özellikle jeopolitikayla ilgilenen asker çevrelerce

klasikleşmiş Kıbrıs perspektifini temsil eden yukarıdaki tanım, Türkiye'deki ordu çevrelerinin ve KKTC'nin kurucu liderinin de temel bakışını yansıtıyordu. Hal böyle olunca AK Parti, AB sürecinde elini rahatlatmak ve mümkünse en kısa zamanda müzakerelere başlayabilmek için tarih almak kaygısıyla, Annan Planı'nın promosyonunu yaptı. Bu dönemde KKTC lideri Denktaş defalarca Türkiye'ye gelip konuşmalar gerçekleştirdi.[381] Ordudan da defalarca Annan Planı aleyhinde açıklamalar geldi.[382] Fakat nihayetinde AK Parti, bütün bu baskılara dayanarak, Annan Planı'nın KKTC tarafında 'evet' oyuyla kabul edilmesini sağladı. Ordunun sivil siyasetteki etkisi, bu çekişme süreciyle birlikte, bir nebze budanmıştı.

Sivil-asker ilişkilerindeki dengenin fazlasıyla asker lehine olduğu bir dönemde AK Parti, 1990'lı yıllardan da aldığı derslerle birlikte, radikal girişimlere kalkışmaktan kaçındı. Özellikle dış politika alanında 1990'lı yıllarda belirginleşen ve baskın bir hal alan asker hâkimiyeti, 2000'li yıllarda da sürmekteydi. Yukarıda da anılan kimi konu başlıkları, askerin bir nevi imtiyazlı bir alanı olarak telakki ediliyor ve siyasi inisiyatiflerin düşünülmesi dahi imkânsız görülüyordu.[383] AK Parti bu imtiyazlı alanı kısmen kısıtlamaya çalışsa da bunu yapamayacağı alanların başında Türkiye-İsrail ilişkileri geliyordu.

Türkiye-İsrail ilişkilerinin 1990'lı yıllarda kazandığı yeni form, askeri ve istihbari nitelikleri ağır basan bir içerik sunuyordu.[384] 1990'lı yıllar, Türk siyaseti açısında oldukça kırılgandı ve yerleşik bürokratik yapıların ön plana çıktığı bir dönemdi. Bu dönemde güçsüz ve istikrarsız koalisyon hükümetleriyle yönetilen Türkiye, ortaya çıkan güç boşluğunda yerleşik kurumlarının baskın bir pozisyon kazanmasına şahit oldu. Özellikle İsrail ile geliştirilen ilişkiler, bu açıdan dikkat çekiciydi.

Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerini geliştirmesinin ve bu ilişki biçimini bir tür ittifaka dönüştürmesinin içerdiği anlamlar, salt iki devlet ilişkilerini oluşturmaktan öteye

---

sahiplenilmiştir. İlgili haber için bknz. "Türkeş'ten Çok Önemli Nüfus Çıkışı: 820 bin ile 220 Bin Sayısı Yanlış Hesaplama!..", *Milliyet*, 26.01.2017.

[381] "Denktaş'ın Tarihi Uyarısı…", *Hürriyet*, 20.11.2003.

[382] Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök, yapmış olduğu basın toplantısı esnasında her ne kadar hükümetin siyaseti üzerine herhangi bir söz söylemeyeceğini belirtse de Kıbrıs'ın stratejik önemini defaatle vurgulamış ve TSK'nın bu konu bağlamında görüşlerine önem verilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bu süreçte ordu içerisinde çeşitli kliklerin harekete geçtiği ve Annan Planı'ndan rahatsızlık duydukları da çeşitli yollardan kamuoyuna ulaştırıldığı için Orgeneral Özkök bu hususları da yalanlamak durumunda kalmıştır. Detaylı bilgi için bknz. "Orgeneral Özkök'ten Uyarı", *Hürriyet*, 13.04.2004. Hatta daha önceleri yine bu hususta Başbakan Erdoğan'a da soru yönelten gazeteciler, benzer bir perspektifle yalanlandılar. Ordu içerisinden hükümete baskı olduğu yönündeki iddialara Erdoğan, 'kimse hükümetiyle ordusu arasına gelip de böyle bulanık havalar estirme gayreti içerisine girmesin' diyerek net bir tavır ortaya koydu. Haber için bknz. "Kimse Hükümet ile Ordu Arasına Girmesin", *Hürriyet*, 01.01.2004.

[383] Ali Balcı, *Dış Politikada…*, ss. 22-34.

[384] EK 1 (Türkiye-İsrail Anlaşması – 1996)

uzanımlara sahiptiler. Öncelikle bir 'asker projesi' olarak Türkiye-İsrail ittifakı, Türk siyasetinde bir süredir yükseliş trendinde olduğu gözlemlenen İslami referanslı siyasetin tıkacı olarak görülüyordu.[385] Bir başka ifadeyle asker, İsrail'le ilişkilerin geliştirilmesi yoluyla içerideki siyasi muhafazakârlaşmanın önüne geçebileceğini düşünüyordu. Bu yöntem, Milli Görüş lideri Erbakan'a İsrail'le yapılan anlaşmaların imza ettirilmesine kadar götürüldü.[386] Bir bağlamıyla, Türkiye-İsrail ilişkilerinin askeri bir ittifak düzeyine yükseltilmesi, bin yıl süreceği iddia edilen 28 Şubat'ın bizatihi kendisiydi.

Bir diğer boyut, yukarıda da anıldığı üzere, Türkiye-İsrail ilişkilerinin mimarı askerlerdi.[387] Türk Genelkurmayı'nın önde gelen generalleri, İsrail'le kotarılan askeri anlaşmaların da asli unsurlarıydılar. Örneğin, yapılan anlaşmalardan Türk Savunma Bakanı'nın dahi anlaşmalar imzalandıktan sonra haberi olmuştu.[388] Anlaşmaların hazırlanması, müzakere edilmesi ve imzalanması sürecinde hemen hiçbir siyasi makamın etkisi ya da rolü yoktu. Türkiye-İsrail ilişkilerini bizzat inşa eden klik, askerlerden müteşekkildi. Bu bağlamda Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir, bu dönemin belirgin simalarındandı. Kendisinin yazmış olduğu çeşitli yazılarda da Türkiye-İsrail ittifakının gerekliliği savunulmuştu.[389]

Yukarıda anılan gerekçeler, Türkiye-İsrail ilişkilerini de olağandışı bir yere konumlandırıyordu. Öncelikle askerlerin Türk siyasetindeki baskınlığını gösteren en net delillerden biri, iki ülke ilişkilerinin güçlendirildiği dönemlerdi.[390] Bu dönemlerin artçı etkileri, yoğun bir biçimde devam etmekteydi. Ayrıca askerler bu ittifaka salt askeri gerekçelerden öte siyasal ve toplumsal gerekçeler de yüklemişlerdi. Türkiye, İsrail'le ilişkilerini güçlendirerek hem laik sistemini güvenceye almış oluyordu hem de Ortadoğu'da yer tutmuş pek çok arkaik devlete nazaran liberal demokratik nitelikleri haiz bir yapıyla işbirliğine gitmiş oluyordu. Bir diğer ifadeyle askerler, Türkiye'yi İsrail'e yakıştırıyorlardı.[391] Ortadoğu'daki rejimlerin otoriter, otokratik ve arkaik nitelikleri, devrimci ve çağı yakalamaya kendisini odaklamış bir nitelik sunan cumhuriyetin askerlerince yadsınıyordu. Böylece bölgedeki 'yegâne demokrasi' ile işbirliğine gitmekten daha doğal bir sonuç olamazdı. Ayrıca askerler, İsrail'in askeri yeteneklerine de olağanüstü

[385] Efraim İnbar, a.g.e., ss. 45-48.
[386] Ofra Bengio, *Türkiye-İsrail…*, ss. 162-163.
[387] A.g.e., ss. 124-135.
[388] Ali Balcı, a.g.e., s. 142.
[389] Çevik Bir ve Martin Sherman, "Formula for Stability: Turkey plus Israel", *Middle East Quarterly*, Fall 2002, ss. 23-32.
[390] İlhan Uzgel, "Ordu Dış…", s. 313.
[391] Ofra Bengio, a.g.e., s. 85.

bir ilgi duyuyor ve teröre karşı ortak mücadele imkânlarını değerlendirmenin elzem olduğu kanaatini taşıyorlardı.[392]

Kısacası AK Parti iktidara geldiği ilk yıllarda, askerlerin bu denli baskın olduğu politik-sosyolojik bir konu başlığında, kolay kolay ses çıkartamazdı. 11 Eylül'ün yarattığı uluslararası sistemden kaynaklanan hegemonik baskılar da buna eklenince, siyaseten hareket kabiliyetini oldukça önemli oranda yitirmiş oldu.

2.3.2. Siyasal Türbülans

2.3.2.1. Siyasi Cinayetler

Yukarıda da değinilen bazı gelişmeler, AK Parti iktidarının konsolidasyon imkanlarını kısıtlıyordu. Öncelikle belirtilmesi gereken hususlardan biri, bu dönemde gerçekleştirilen siyasi mesaj taşıyan cinayetlerdir. Rahip Santoro cinayeti, Zirve Yayınevi baskını ve Hrant Dink cinayeti gibi gelişmeler, 2007 yılında gerçekleştirilecek Cumhurbaşkanlığı seçimlerine giden süreçte vuku bulmaları hasebiyle, önem taşımaktaydılar.[393] Söz konusu cinayetlerin ortak noktası, bir biçimde azınlık cemaatlerine mensup kişilerin hedef alınmasıydı.

Rahip Santoro cinayeti, bu dönemde işlenen sembolik fail-i meçhul cinayetlerin başlangıcını temsil ediyor. Andrea Santoro'nun bir azınlık cemaati mensubu ve aynı zamanda bir din görevlisi olarak öldürülmesi, hem Türk siyasal hayatında sarsıntıya sebep oldu hem de Türkiye'nin dış politika sahasında kurgulamaya çalıştığı imaja zarar verdi.[394]

Bu cinayetin faili olarak yakalanan 16 yaşındaki Oğuzhan Akdin, rahibi üç kurşunla öldürmüştü.[395] Trabzon'da gerçekleşen cinayet, yine 'milli duyguları hassas' kesimlerin işlediği bir girişim olarak lanse edilmeye çalışıldı. Lakin bu dönemde birbirinden kopuk gibi görünen ve fakat birbirlerine ilişik bir mantık örgüsüyle işlendiği açık olan cinayetlerin ilki olan Rahip Santoro cinayeti, uluslararası düzeyde İslam karşıtı açıklamaların yapıldığı ve provokatif eylemlerin düzenlendiği bir dönemin de ürünüydü.

Örneğin, 30 Eylül 2005 tarihinde Hz. Muhammed'in karikatürünü çizip yayınlayan Jyllands Posten gazetesi, Müslüman toplumlarda büyük bir infial uyandırmış ve bu tahrik

---

[392] Ofra Bengio, *The Turkish-Israeli Relationship: Changing Ties of Middle Eastern Outsiders*, Palgrave Macmillan, New York, 2004, s. 52.
[393] Mehmet Ali Birand, "2007 AKP'nin Yılı Oldu…", *Milliyet*, 25.12.2007.
[394] Sadece Türkiye'nin imajına yönelik olmamakla birlikte, Türkiye'nin kuzey sahillerinde bulunan Trabzon kenti de yaşananlardan yoğun bir biçimde etkilenmiştir. Hem Rahip Santoro hem de Hrant Dink cinayetlerindeki tetikçilerin Trabzonlu olması, kentin ileri gelenlerinde belirgin bir rahatsızlık yaratmıştır. Bu sebeple, kentin tanıtımını yapmak ve söz konusu cinayetler sebebiyle anılan olumsuz imajı düzeltebilmek adına bir fon oluşturmuşlardır. Detaylı bilgi için bknz. "Trabzonlu İşadamları İmaj için Kolları Sıvadı", *Milliyet*, 30.06.2008.
[395] 'Rahip Katilinin Eşkâli Belirlendi', *Sabah*, 06.02.2006.

edici adımla birlikte karşı hamlelerin yolunu da açmış oldu.[396] Müslümanların peygamberin resmedilmesine yönelik duydukları hassasiyet böylece çiğnenerek, İslam'ı özellikle Avrupa'da bir 'öteki' olarak kurgulama süreci hızlandırılmaya çalışılmıştı. Türkiye'de gerçekleştirilen ve azınlık cemaatleri mensuplarının ölümleriyle sonuçlanan cinayetler silsilesi, bu anlatılan bağlama oturmaktaydı. Bu açıdan bakıldığında, İslamofobik girişimlere rafine bir örnek olarak karikatür krizinin Müslüman kesimlerde yaratmış olduğu toplumsal hıncın bireysel eylemlerle karşılanması bağlamında okunabilecek söz konusu cinayetler, çok sonraları ortaya çıkacak devlet içindeki bir yapının organizasyonları olarak yargılanacaktı.[397]

Ayrıca bu dönemde Türk dış politikasının önemli bir atılımı olarak beliren AB üyelik süreci, söz konusu cinayet kapsamında da sorunsallaştırılmıştır. Santoro cinayetine ülkesi İtalya'nın tepkisi, Türkiye'nin AB ile ilişkilerini baltalamaya yönelik araçsallaştırılmış ve bu bağlamda da Türk dış politikasının altını oyar bir mahiyet arz etmiştir. Bu dönemde cinayete istinaden İtalyan Reform Bakanı'nın yapmış olduğu açıklamalar, söz konusu cinayetin yarattığı siyasal etkileri özetler türdeydi. Reform Bakanı Roberto Calderoli tarafından yapılan değerlendirmede, Türkiye'nin AB üyelik sürecine de bir son verilmesi gerektiği ifade ediliyordu.[398] Santoro cinayeti, bu bağlamda değerlendirildiğinde, Türk dış politikasını da kıskaca alabilecek bir potansiyel taşımaktaydı. Ulusal düzeyde ise Türk siyasal hayatı, Santoro cinayetiyle başlayan süreçte istikrarsızlaştırılmak istendi.

Bir diğer cinayet ise Malatya'da bulunan Zirve Yayınevi'ne yönelik gerçekleştirilen baskın neticesinde ortaya çıktı. Bu sefer de misyoner yayınlar hazırlayan bir yayınevi silahlı kişilerce basıldı ve burada yaşanan katliam sonucu biri Alman vatandaşı üç kişi domuz bağı ismi verilen yöntemle sorgulandıktan sonra öldürüldüler.[399] Bu gelişme, sonraları çözümsüz bir hal almış ve işlenen örgütlü eylemin arkaplanı tam anlamıyla aydınlatılamamıştır.[400] Söz konusu katliam, işlendiği siyasal atmosfer itibariyle, Türkiye'nin istikrarsızlaştırılması ve özellikle de hükümetin zan altında bırakılmasını amaçlamıştır.

---

[396] Nebile Özmen, "Karikatür Krizi: Danimarka'da Homojen Kültür Söylemi ve İslamofobinin Tezahürü", *Diyanet İlmi Dergi*, Cilt 53, Sayı 2, Nisan-Mayıs-Haziran 2017.
[397] 'Rahip Santoro'ya Karanlık Kurşun', *Akşam*, 25.03.2015
[398] 'İtalya Reform Bakanı: Dileğim, Türkiye'nin AB Üyeliğinin de Artık Toprağa Gömülmesi', *Sabah*, 06.02.2006.
[399] "Malatya'daki Vahşet Dünyayı Ayağa Kaldırdı", *Hürriyet*, 19.04.2007.
[400] "Ortada Ne Örgüt Var Ne Terör", *Milliyet*, 30.09.2016.

Bir diğer siyasi cinayette ise Hrant Dink, Ermeni cemaatinin önemli temsilcilerinden biri olması nedeniyle, Türk siyaset çevrelerinde görüşlerine fazlasıyla ilgi duyulan bir isimdi. Kendisi Ermeni cemaatinin de yayın organı olarak işlev gören *Agos* gazetesinin genel yayın yönetmeniydi. Dink'in ölümü, Türk siyaset çevrelerini ve dahi toplumu derinden sarstı. Kendisi Ermeni cemaatine mensup olmakla birlikte hâkim söyleme meydan okumuş ve Ermeni Soykırımı iddialarına karşı çıkabilmişti. Pek çok röportajında da Türkiye'ye verdiği önemi ve değeri anlatan Dink, Batılı ülkelerin Ermenilere yönelik ilgisine karşı çıkıyor ve kendisini Türkiyeli olarak tanımlıyordu.[401]

Lakin Dink'in bu özelliklerine karşın katledilmesi, pek çok soru işaretini beraberinde getirdi. Cinayeti işlediği tespit edilen 17 yaşındaki Ogün Samast'ın motivasyonunu, Dink'in 'Ermeni yanlısı ve Türk düşmanı' söylemlerine dayandırması, cinayetin basit bir milliyetçi hezeyan olarak görülmesine zemin hazırladı.[402] Samast'ın Trabzon'lu olması ve Karadeniz bölgesinin Türk siyasal spektrumu açısından milliyetçi bir tonla tanımlanması da söz konusu cinayetin bireysel bir eylem olarak tanımlanma ihtimalini güçlendiriyordu. Lakin çok sonraları ortaya çıkacaktı ki cinayet, aslında devletin içerisine sızmış bir çete tarafından organize edilmiş ve Samast, sahip olduğu niteliklerle bu cinayeti işleyebilecek ideal aday olarak belirlenmişti.

Bu cinayetin ulusal yansımalarından da öte uluslararası yansımaları da oldukça kuvvetli oldu. Dink, uluslararası toplum tarafından da tanınırlığa sahip biriydi ve Ermeni cemaatinin Türkiye'deki en önemli simalarındandı. Dink'in şaibeli bir biçimde öldürülmesi ve devlet bürokrasisindeki bir takım unsurların bu cinayetin bir parçası olması, Türkiye'nin yurtdışındaki imajını gölgeler bir nitelik sundu.[403] Dink'in cenazesi de on binlerce insanın katılması ve 'faşizme inat kardeşimsin Hrant' ve 'hepimiz Hrant'ız hepimiz Ermeni'yiz' gibi oldukça sembolik sloganlarla yürümesi, Hrant Dink cinayetinin etki kapasitesini göstermesi açısından önemli işaretlerdi.

2.3.2.2. Cumhuriyet Mitingleri

AK Parti'nin iktidara ilk geldiği 2002 yılından itibaren, özellikle de iktidarını kurumsallaştırana kadar, 'askerle iyi geçinmeye' çalıştığı gözlemlenebilir.[404] Bu iyi

---

[401] Hrant Dink'in katıldığı bir televizyon programında bu bağlamda yapmış olduğu bir konuşma için bknz. https://www.youtube.com/watch?v=yq81AExdtC4

[402] 'Ogün Samast'ın İfadesi Ortaya Çıktı!', *Takvim*, 09.12.2014, https://www.takvim.com.tr/guncel/2014/12/09/ogun-samastin-ifadesi-ortaya-cikti (Ziyaret Tarihi: 02.11.2019)

[403] 'Dink Cinayeti Dünyanın da Gündeminde', *Birgün*, 18.01.2008, https://www.birgun.net/haber/dink-cinayeti-dunyanin-da-gundeminde-38381 (Ziyaret Tarihi: 02.11.2019)

[404] Uğur Burç Yıldız, a.g.e., ss. 64-65.

geçinme halini kısıtlayan ise hem orduya yönelik yürütülen askeri davalar hem de AK Parti'nin tedrici olarak oy potansiyelini arttırması ve iktidarını konsolide etmesiydi. 2002 yılında iktidara geldiği dönemlerde, oyların %34'ünü almış ve sadece iki partinin seçim barajını aşıp milletvekilliği kazanabilmesiyle birlikte meclis aritmetiğinde bir hayli öne geçmişti. Hatta bu asimetrik durum, muhalefet tarafından defaten dile getirilen bir politik söylem halini almış ve AK Parti'nin bu dönemde 'muktedir' olmasının önündeki en önemli engel olarak sunulmuştur. Oyların 'sadece' %34'ü ile meclisin neredeyse %65'ine sahip olan parti, siyasal meşruiyetinin 'eksikliği' üzerinden eleştirilmiş, zaten Milli Görüş çizgisinden koparak partileşen kadrolar yine bu mazilerine atıfla siyasal bir teste tabi tutulmuşlardır.[405] Bu siyasal test ve arkaplanındaki 'meşruiyet eksikliği' sebebiyledir ki AK Parti orduyla ilişkilerinde temkinli davranmış, açıktan bir çatışma yaşamaktan kaçınmış ve yalnızca dış politikadaki Kıbrıs sorunu üzerine geliştirilen Annan Planı sürecinde orduyla ters pozisyonları savunmuştur.

Bu siyasal meşruiyet eksikliği, muhalefet tarafından sıkça dile getirilmiş ve 2007'deki seçimlere kadar AK Parti 'güdük' bir iktidarın sahibi olarak öne çıkmıştır. Bu dönemde ordunun politik rolünü bertaraf etmek, muhalefetin Milli Görüş çizgisine atfen geliştirdiği 'şeriat tehlikesi' eksenli *illegalize* edici eleştirel söylemi boşa çıkarmak amaçlarıyla AB ile ilişkilerin geliştirilmesine ve hızlandırılmasına ekstra önem verilmiş ve 2002 yılında iktidara gelen AK Parti, 2005 yılına kadar yoğun bir şekilde AB ile uyum çalışmaları yürütmüştür. Yine bu dönemde müzakere tarihi alınmış ve önemli bir eşik de böylece geçilmiştir.

2007 yılındaki seçimlere kadar yoğun bir şekilde yöneltilen bu eleştiriler, yine aynı yıl içerisinde muhalefetin *informel* yollardan örgütlediği kitleler vasıtasıyla Cumhuriyet mitinglerini düzenlemiş, özellikle AK Parti iktidarını hedef alan bir söylem etrafında hareket eden bu mitingler, Cumhuriyet rejiminin tehlike altında olduğunu vurgulayarak, muhalefetin illegalize edici söylemini kitleselleştirmiştir. Böylece salt politik bir eleştiri olmanın ötesinde, söz konusu söylem 'sokağa inmiş' ve orduya da yapılan kimi 'görev çağrıları' da eklenince olası bir askeri müdahale için uygun zemin yaratılmıştır. Bu tarihlere gidilirken yaşanan kimi faili meçhul cinayetler de iktidarın elini zayıflatmış ve bu mitinglerin kalabalıklarına katkıda bulunmuştur. Nihayetinde ordu, kuvvetle muhtemel Irak işgali başlamazdan evvel ABD ile yaşadığı tansiyona da binaen, oldukça 'ürkek' bir bildiri hazırlamış ve sadece Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sayfasında yayınlamıştır.

[405] Prof. Dr. Gencer Özcan ile Mülakat, 04.11.2019.

Buna istinaden AK Partili üst düzey siyasetçiler bu çıkışa oldukça sert ve net bir yanıt vermiş, sivil-asker ilişkilerindeki ordu baskınlığının da bir nevi sonuna gelindiğini göstermişlerdir.

İlk zamanlarında AK Parti iktidarı, iktidarının kuvvetlendirilebilmesi adına radikal dönüşümlere girişmekten kaçınmayı şiar edindi. Özellikle de bu dönemin belirgin meşrulaştırıcısı olarak AB üyelik perspektifini sahiplendi ve bu yönde attığı önemli adımlarla birlikte süreci belirgin bir düzene oturttu. AK Parti iktidarının AB üyelik müzakereleri üzerinden devşirdiği meşruiyet, ulusal düzeydeki sivil-asker ilişkilerindeki dengeyi kendi lehine dönüştürebilmek açısından kritikti. Lakin bu süreç, 2007 yılında yapılacak seçimlerin sürecine girildiğinde değişmeye başladı.

2.3.2.3. E-Muhtıra ve Cumhurbaşkanlığı Seçimleri

Yukarıda anlatılan süreç kapsamında, öncelikle siyasi cinayetler ve akabinde Cumhuriyet Mitingleri, toplumda iktidara karşı var olan ya da kurgulanmış tepkilerin ortaya konulması için önemli bir gösterge olarak algılanmıştı.[406] Bu bağlamda AK Parti, 2007 yılında yapılacak olan Cumhurbaşkanlığı seçimlerine gidilen süreçte, toplumun giderek hareketlendiği ve kendisine karşı kitleselleştiği bir atmosferde siyaset yapmaktaydı. Son hamle, Cumhuriyet mitinglerindeki kalabalıkların 'çağrılarına' uyarak harekete geçen Genelkurmay Başkanlığı'ndan geldi.[407]

Ayrıca Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt'ın yapmış olduğu bir konuşma esnasında 'cumhurbaşkanlığına yakışacak adayın tarifini' sunması, sivil-asker ilişkileri açısından gelinen noktayı özetler bir mahiyetteydi. İdeal cumhurbaşkanı adayını tarif ettiği konuşmasında Büyükanıt, 'Cumhuriyetin değerlerine sözde değil özde bağlı' bir kimsenin cumhurbaşkanı olarak seçilmesi gerektiğini ifade etti. TSK'nın cumhurbaşkanlığı seçimleriyle ilgilenmesini de doğallaştırarak, cumhurbaşkanının aynı zamanda anayasal olarak ordunun başkomutanı olduğunu da belirtti. Bu bağlamda da kamuoyunu,

---

[406] Cansu Işık, *Milliyetçilik ve Ulusal Sol Tartışmaları Işığında Türkiye'de Cumhuriyet Mitingleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2012, ss.

[407] Söz konusu 'paslaşma', Çağlayan meydanında düzenlenen Cumhuriyet mitinginde alenen dile getirildi. Atatürkçü Düşünce Derneği Genel Başkan Yardımcısı Nur Serter: "…Genelkurmay Başkanımıza 'memur' diyen bir zihniyete karşı, şanlı Türk Ordumuzun önünde eğiliyoruz. Türk Ordusu, 27 Nisan'da bizim sesimizi duyurmuş, laik Cumhuriyete ve demokrasiye sahip çıkmıştır…" ifadelerini kullandı. Ayrıca ifade edilmelidir ki Cumhuriyet mitingi paydaşlarının bir kısmı açık ve net bir şekilde darbeye karşı olduklarını dile getirmişlerdir. Örneğin, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Genel Başkanı Türkan Saylan'ın bu bağlamdaki açıklamaları, muhtemelen bu minvaldeki talepleri de dizginleyebilmek içindir. Detaylı bilgi için bknz. 'Çağlayan Meydanı Doldu Taştı', *Sabah*, 29.04.2007

cumhurbaşkanlığı seçiminin orduyu yakından ilgilendiren bir seçim süreci olduğuna ikna etmeye çalıştı.[408]

Ayrıca kısa bir süre sonra Türk siyasal hayatına e-muhtıra olarak geçecek hamleyle Genelkurmay Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk tur oylamasının yapıldığı gün AK Parti'nin kendi adayını seçtirebilecek güce sahip olmasından ötürü, adaylar arasında bir seçim yaptırma imkânı olarak gördüğü muhtırayla bir bakıma siyasete de şekil vermek istedi. Ayrıca muhtıranın meşruiyet zeminini genişletebilmek adına, Kutlu Doğum Haftası kapsamında yapılan etkinliklerin 23 Nisan Milli Egemenlik ve Çocuk Bayramı'yla çakışmasına da dikkat çekildi.[409] Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sitesinden yayınlanan muhtıraya hükümeti temsilen Hükümet Sözcüsü Cemil Çiçek'in verdiği cevabın tonu, ordunun siyasete müdahale olanaklarının sınırlarını göstermesi açısından da önemliydi. Hükümet Sözcüsü Çiçek'in yaptığı basın açıklamasının en can alıcı kısmı şurasıydı:

> *"…Başbakanlığa bağlı bir kurum olan Genelkurmay Başkanlığı'nın herhangi bir konuda Hükümete karşı bir ifade kullanması demokratik hukuk devletinde düşünülemez. Genelkurmay Başkanlığı, Hükümet'in emrinde görevleri anayasa ve ilgili yasalarla tayin edilmiş bir kurumdur. Anayasamıza göre Genelkurmay Başkanı, görev yetkilerinden dolayı Başbakan'a sorumludur…"*[410]

Seçilmişlerin üstünlüğünü vurguladıkları açıklamalarla AK Parti ileri gelenleri, böylece sivil-asker ilişkilerini de yeniden tanzim etmiş oluyordu.

2.3.2.4. AK Parti'ye Açılan Kapatma Davası

Bu dönemin belirgin unsuru olarak bürokratik vesayetin bir ölçüde varlığı, AK Parti'nin politikalarını kurgularken hesap etmek durumunda kaldığı bir faktördü. Bu bağlamda parti, sistemin tanımlayıcı ilkelerinden laiklikle çekişmeli bir kimlik sunduğundan, vesayetçi bürokrasinin de hedefi haline geldi.

14 Mart 2008 tarihinde Anayasa Mahkemesi'ne yapılan kapatma başvurusuyla işleme konan dosya, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Abdurrahman Yalçınkaya tarafından hazırlanmıştı. Yalçınkaya'nın temel iddiası, AK Parti'nin 'laikliğe aykırı fiillerin odağı haline gelmesine' dayanıyordu.[411]

---

[408] 'Büyükanıt Cumhurbaşkanı Adayını Tarif Etti', *Radikal*, 13.04.2007

[409] 'Genelkurmay'dan Basın Açıklaması', *Sabah*, 27.04.2007, http://arsiv.sabah.com.tr/2007/04/27/haber,4AF8A7644B134178BAE514F7AC05186A.html

[410] Hükümet Sözcüsü Cemil Çiçek'in 27 Nisan 2007 tarihli elektronik muhtıraya istinaden yapmış olduğu basın açıklamasının tamamı için bknz. https://www.youtube.com/watch?v=Lcv6SLdDn2k

[411] "AK Parti'ye Kapatma Davası", *Milli Gazete*, 15.03.2008

Söz konusu dava süreci kamuoyunu da yakından ilgilendiren bir popülariteyle devam etti ve medyada da yoğun bir biçimde tartışıldı. Anayasa Mahkemesi 29 Temmuz 2008'de partinin kapatılmamasına yönelik karar aldı. Lakin kararı aldığı oy oranları dahi AK Parti'ye yargı bürokrasisinin mesajı olarak görülebilecek bir düzendeydi. 11 üyeli mahkemenin 5 üyesi partinin kapatılması yönünde oy kullanmıştı. Kısacası partinin kapatılmasını engelleyen tek bir oydu. Böylece parti kapatılmamış oldu, fakat hazineden aldığı ödenekte kesintiye gidildi.[412]

Kapatma davası da bir kere daha gösterdi ki devletin temel ilkelerini farklı yorumlayabilen bir takım klikler, sivil siyasetin sahasını kısıtlayıcı bir aktör olarak konumlanabiliyorlardı. Bu açıdan bakıldığında, AK Parti'nin 11 Eylül Evresi'nde uyguladığı politikaların aslında dar bir çemberin içine sıkıştırıldığını gösteriyor.

Sivil siyasete çizilen sınırlar, dış politikanın belirlenmesi ve uygulanması aşamasında da ciddi gerilimlere yol açabileceğinden ötürü çekingen yaklaşımlara kapı araladı. Nihai kertede AK Parti, söz konusu kısıtları hesaba katmaksızın bir politika takip etmedi. İsrail politikasını belirlerken de bu kısıtları göz önünde bulundurdu ve bu duruma uygun pozisyonlar edinmeye çalıştı. Yaslandığı zemini güçlendirene kadar da revizyonist bir politikadan mümkün mertebe uzak durdu.

[412] "'AK Parti Kapatılmasın' Kararı Çıktı", *Milliyet*, 30.07.2008

2.4. Genel Değerlendirme

Türkiye'nin İsrail siyasetini belirleyen yapısal atmosferi oluşturan etmenler, bu bölüm özelinde, analiz düzeylerine indirgenerek incelenmiştir. Bu bağlamda, ara bir sonuç olarak söylenmesi gerekenleri kısaca özetlemenin faydaları olacaktır.

Türkiye'nin İsrail siyasetini belirleyen ana etken olarak uluslararası düzeydeki gelişmeler, oldukça büyük bir önem arz etmektedir. Hem ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında biricik süper güç niteliğini koruyor olması hem de İsrail'in bu biricik süper güçle ilişkilerinin oldukça güçlü bir nitelik sunması, uluslararası düzeyde yaşanan gelişmelerin Türkiye gibi orta ölçekli bir devletin dış politika davranışlarını belirleme noktasında başat bir pozisyona sahip olduğunu belirtmek gerekir. Bu açıdan bakıldığında, 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleştirilen saldırılar ve bu saldırıların yarattığı sistemik kırılma, Türkiye'nin İsrail'e yönelik kurguladığı dış politikanın temel belirleyicisi olarak konumlanmaktadır.

Bir başka ifadeyle söylemek gerekirse, Türkiye'nin İsrail politikasını belirleyen ana çerçeveyi uluslararası düzeydeki gelişmeler belirlemektedir. Bu bağlamda, 11 Eylül saldırılarının yarattığı atmosferde ilan edilen Bush Doktrini ve buna mukabil gerçekleştirilen Irak'ın işgali ve akabindeki gelişmeler, ABD'nin hegemonik pozisyonunu güçlendirmiş ve özellikle de bölge devletlerini diken üstünde tutmuştur. Bush Doktrini'nin içeriği muğlak kavramsallaştırmalar kullanması, ön alıcı müdahale olarak öne çıkan yaklaşımın hedef alacağı alanı genişletmekteydi. Böylece başta İran, Suriye gibi Irak'a komşu ülkeler olmakla birlikte, Irak'ın işgaline gidilen süreçte 1 Mart 2003 Tezkere Krizi ve 4 Temmuz 2003 Çuval Kriziyle soğuyan Türkiye-ABD ilişkileri de Türk karar alıcıları oldukça kuşkulandırmıştır. Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde oyunun dışında kalmanın da ötesinde, Kuzey Irak'ta 1990'lı yılların başlarından bu yana serpilen Kürt *entite*sinin varlığı ve ABD'nin bu yapıyı kollaması da Türkiye'nin kaşlarını havaya kaldırmasına sebep olmuştur.

Bütün bu anlatılanlar ışığında denilebilir ki Türkiye'nin bu dönemdeki İsrail siyasetini belirleyen ana unsurlar, daha ziyade ABD'nin hegemonik pozisyonunun sertleşmesiyle alakalıdır. İsrail'in ABD'yle ilişkilerinin seviyesi ve ABD'deki Yahudi lobilerinin gücü de dikkate alındığında, Türkiye'nin İsrail'e yönelik politika belirleme sürecinde oldukça dikkatli olduğunu tespit etmek gerekir.

Ayrıca bölgesel düzeydeki gelişmeler de Türkiye'nin İsrail siyasetini kurgulamasına yardımcı olmuştur. Bu bağlamda anılması gereken ilk olgu, Türk dış

politikasının bölgeye yönelik uygulamaya başladığı politikalar ve bunların ürettikleri yakın sonuçlardır. Türkiye'nin komşu politikası olarak bahsi geçen bölümde ifade edildiği üzere 'komşularla sıfır sorun' politikası, 1990'lı yıllardan bu yana hem İran'la hem de Suriye'yle olabildiğince gergin bir düzeyde ilerleyen ilişkilerin yumuşamasına vesile olmuştur. İlişkilerin güvenliksizleştirilerek, güvenlik politikalarının konusu olmaktan çıkarılması ve sıradan dış politika konuları haline gelmesi, Türk dış politikasının iki önemli komşusuyla normalleşme sürecine girmesine zemin hazırlamıştır. Bugünlere kadar ulusal güvenlik tehditleri olarak algılanan İran ve Suriye'yle ilişkilerin normalleşme sürecine girmesi, bu iki ülkenin tehdit olarak algılandığı 1990'lı yıllardaki refleksleri de gevşetmiştir. Söz konusu reflekslerin en belirgin sonucu, Türkiye-İsrail askeri işbirliği anlaşmalarıydı.

İsrail ile ilişkilerin Türkiye açısından hayati kabul edildiği dönemlerde İran ve Suriye gibi iki komşu devletten algıladığı tehditler önemli bir rol oynuyordu. Bu bağlamda, İran ve Suriye'yle var olan gergin ilişkilerin yumuşamaya başlaması ve ileri düzeyde entegrasyon süreçlerinin vuku bulması, Türkiye'nin İsrail'e olan ihtiyacını azaltmıştır.

Ulusal düzeydeki gelişmeler ise Türkiye'nin bu evre kapsamında İsrail'e yönelik kurguladığı siyaseti bir biçimde olduğu gibi devam ettirmesini dayatıyordu. Öncelikle sivil-asker ilişkilerindeki asker lehine olan denge, Türkiye-İsrail ittifakının da mimarları olan asker kesimlerin İsrail'e yönelik kurgulanacak alternatif söylem ve pratikleri tıpalamasına sebep oluyordu. 11 Eylül Evresi kapsamında Türkiye, İsrail siyasetini dizayn ederken, askerlerin dış politikadaki hâkim rolüne istinaden dikkatli olunmasını gerektiren bir dönemi yaşıyordu. Ayrıca bu evre kapsamında ulusal düzeyde ortaya çıkan istikrarsızlaştırıcı bir takım gelişmeler, Türkiye'nin alternatif siyasetler takip edebilmesini zorlaştırmıştır. Özellikle siyasi cinayetler ve iktidar partisi aleyhine düzenlenen kitlesel mitingler, Türkiye'de sallantılı bir siyasi atmosfere sebep olmuştur. Böylece Türkiye'nin İsrail siyaseti, 1990'lı yıllarda temelleri atılan ittifak ilişkilerinin bir biçimde de olsa devam ettirilmesini gerektirmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
GEVŞEK HEGEMONYA: 'ONE MINUTE!' EVRESİ
(2009-2013)

'One Minute!' evresi olarak adlandırılan bu bölümde, Türkiye'nin İsrail politikasını belirlerken karşılaştığı yapısal kısıtlar bir altyapı olarak telakki edildiğinden, üç ayrı analiz düzeyinde gerçekleştirilecek analizlerle belirgin bir çerçeveye kavuşturulacaktır.

Bölümün adlandırılmasındaki referans ise dönemin Başbakanı Erdoğan'ın 'Davos Krizi' olarak tarihe geçen panelde dönemin İsrail Cumhurbaşkanı Peres'e yönelik yaptığı konuşmadır. Başbakan Erdoğan bu konuşmasında, İsrail'in Filistin politikalarını şiddetli bir tonla eleştirmiş ve özellikle de söz hakkı kısıtlandığı için panelin moderatörüne 'one minute!' diyerek tepki göstermiştir. Bu çıkış, aynı zamanda Türk dış politikasının uluslararası ve bölgesel düzeyde kendini var ediş yöntemi olarak da okunabilir.

Türkiye'nin İsrail politikasını belirlediği çerçeve, öncelikle uluslararası sistemdeki yeni gelişmelerin bir eseri olduğundan, ABD'nin küresel hegemon statüsündeki dönüşümlere dair belirtilerin izleri sürülecektir.

Bölgesel düzeyde yaşanan radikal dönüşümler ise özellikle Türk dış politikasını yakından ilgilendiren bir içerik sunduklarından, ciddiyetle ele alınması gereken bir bağlamı oluşturmaktadır. Hususiyetle de Arap Baharı'nın bu dönemin en belirgin dış politika sahasını tesis ettiğini belirtmekte fayda var.

Ulusal düzeyde ise AK Parti'nin artık iktidarını konsolide ettiği bir döneme girilmiş bulunulmaktadır. 2008 yılında kendisine yönelik açılan kapatma davasını da bir biçimde boşa düşürdükten sonra, Başbakan Erdoğan'ın ve AK Parti'nin devlet aygıtını yeniden kodlama imkânına kısmen kavuştukları söylenebilir. Bu dönem içerisinde, sivil-asker ilişkilerinde hala ciddi ihtilafların bulunduğunu ve askerlerin henüz siyaset alanının dışına tam manasıyla çıkmadıkları da gözlenebilmektedir. Özellikle de Ergenekon Davaları'nın yansımaları olarak gelişen Genelkurmay'daki istifalar, askerlerin siyasal süreçlere hala pasif bir direniş yöntemi uygulayarak dahi olsa etki edebildiğini göstermiştir. 2010 yılında gerçekleştirilen referandum ise yine AK Parti'nin yargısal süreçlerin bağımsızlaştırılması yönünde önemsediği bir konu başlığını oluşturmuştur. 2011 seçimleri ile birlikte de AK Parti, hâkim parti statüsüne kavuşmuş olarak kendisini siyaseten oldukça güçlü hissettiği bir döneme girmiş bulunmaktadır. Söz konusu özgüven vesilesiyle Türkiye'nin yapısal

sorunlarına çözüm üretebilmek maksadıyla girişilen cesur eylemlerden olan Kürt Açılımı da yine bu bölüm kapsamında ele alınacak gelişmelerdendir.

Bu yeni dönemin kendine has bir takım yeni meydan okumalarla dolu olduğunu da belirtmek gerekir. Yukarıda da anılan 2010 yılında gerçekleştirilmiş olan referandumun ürettiği kısa ve orta vadeli sonuçlar, Türkiye'nin yakın gelecekte karşılaşacağı güçlükleri de imlemektedir. Örneğin, sonraları FETÖ olarak adlandırılacak olan Gülen Cemaati'nin yargıda hızlı bir biçimde kadrolaşmasına ve kilit noktalara hükmetmesine sebep olan gelişmenin söz konusu referandum olduğu, bu bağlamda not edilmelidir. Ayrıca yine FETÖ'nün 2012 yılında MİT Müsteşarı Hakan Fidan'ı, Kürt Açılımı kapsamında yürütülen faaliyetlerden ötürü, yargıdaki gücünü kullanarak ifade vermeye çağırması, bu dönemin yeni meydan okumalarını da özetler bir nitelik arz etmektedir.

Yukarıda anılan analiz düzeylerinin ve bu düzeylerdeki gelişmelerin Türkiye'nin politika üretimine ve bu çalışma özelinde düşünülecek olursa Türkiye-İsrail ilişkilerine etkisi yadsınamaz ölçülerdedir. Bu sebeplerle, aşağıda incelemesi yapılan olayların analitik yorumlanabilmesi adına analiz düzeyleri zeminine oturtulması, Türkiye'nin İsrail politikasını anlama ve anlamlandırma aşamasında önemli bir işlev görecektir.

3.1. Uluslararası Düzey

Türkiye'nin İsrail politikasını oluştururken maruz kaldığı yapısal kısıtların sistemik boyutu, özellikle de bir süper güç olarak ABD'nin geçirdiği dönüşüm, kuşkusuz iki ülke ilişkilerini derinden etkilemektedir.

ABD Başkanı Bush'un 2008 yılında sona eren yönetimi, ABD politikalarının dönüşümüne dair en güçlü sinyali veren gelişmeydi. Bu tarihlerde görevi Bush'tan devralan Başkan Obama'nın ilk işi, seçim süreci döneminde vaat ettiklerine binaen, Irak ve Afganistan işgallerini bir an önce sona erdirmekti. Her iki savaşın da ABD maliyesine trilyonlarca dolar yük bindirmesi ve söz konusu savaşlar kapsamında ortaya çıkan insani maliyet, ABD yönetimini kendi kamuoyu nezdinde zor durumda bırakıyordu. Ayrıca 2008 yılında patlak veren ve kamuoyu nezdinde Mortgage Krizi olarak bilinen ekonomik kriz, başta ABD'li firmalar olmak üzere bütün dünyayı etkisi altında aldı. Bu tarihler itibariyle ABD'nin küresel erişim imkânlarının göreceli olarak düşüşü söz konusu olacaktı. Zaten Irak işgali sebebiyle ortaya çıkan devasa maliyetler, bir de üzerine ekonomik bir kriz eklenince, ABD yönetimi açısından çeşitli kısıtlamalara gitmek kaçınılmaz bir hal aldı. Böylece Irak'taki askeri varlığını kademeli olarak azaltan ABD yönetimi, bölgesel düzeyde de bir güç boşluğu yarattı. Bu güç boşluğunda serpilecek olan bu dönem Türkiye-İsrail ilişkileri, önceki dönemlere nazaran sistemik baskıları daha az hissetti ve ulusal menfaatleri merkezine alan bir yöne doğru evrildi.

Türkiye-ABD ilişkilerinin gidişatı, bölgesel düzeyde Türkiye'nin dış politika belirleme sürecini yakından etkileyen bir kapasiteye sahipti. Bu açıdan bakıldığında ABD ile ikili ilişkiler, ABD'nin bölgesel hegemonyasına ek olarak, ayrıca yapısal bir sınırlama getirmekteydi. 2003 yılında gerçekleşen Irak işgali sürecinde ikili ilişkilerin gerilmesi ve kötüleşmesi, Türkiye'nin bölgesel düzeyde imkânlarını kısıtlamıştı. Özellikle de Irak'ın kuzeyinde konuşlu bulunan PKK terör örgütüne yönelik herhangi bir askeri operasyon gerçekleştirememek, Türk ulusal güvenliğini yakından ve ivedilikle ilgilendiren bir konu başlığı olarak duruyordu. 2007 yılında Başbakan Erdoğan'ın Washington'u ziyareti ve bu ziyarette alınan kararlar, Türkiye'nin bu yeni dönemdeki bölgesel opsiyonlarını belirleme açısından önemli bir mihenk taşıydı. Bush yönetimiyle anlaşan Başbakan Erdoğan, bölgedeki terör unsurlarına karşı askeri istihbarat paylaşımı ve askeri operasyonlar düzenleyebilme noktasında, 2003'ten bu yana yaşanan en büyük sıkıntıyı aşmış oldu. Böylece Türkiye, İsrail ile ilişkilerinde oldukça değer atfettiği bir sorun başlığını da

çözümlemiş oluyordu. Amerikan yönetimlerine ulaşabilmek için önem atfedilen Türkiye-İsrail ilişkileri, bu tarihten itibaren göreceli olarak anlamını yitirdi. Bush yönetiminin Irak'tan askeri çekilme takvimini açıklaması da söz konusu süreci pekiştirdi ve Türkiye, bölgesel düzeyde stratejik öneminin arttığını gözlemledi. Böyle olunca da pazarlık kabiliyeti arttı ve İsrail'e yönelik politikasında revizyonlara gidebilme imkânına ulaştı. Amerikan hegemonyasının bölgesel düzeyde göreceli düşüşü olarak da okunabilecek olan bu süreç, bölge ülkelerinin tamamının hareket kabiliyetine etki ettiği gibi Türkiye'nin de kapasitesini göreceli olarak arttırdı. Türkiye'nin İsrail siyasetini belirlerken artık yanı başında konumlanmış bir Amerikan varlığı söz konusu değildi ve özellikle de yakın ve acil tehdit algıladığı Irak'ın kuzeyine yönelik ön alıcı hamleler gerçekleştirebildi.

Uluslararası düzeydeki bir diğer önemli gelişme ise Türkiye'nin BMGK geçici üyeliğine seçilmesi oldu. 2008-2010 yılları arasında yürüttüğü geçici üyelik, Türkiye'nin hem küresel görünürlüğünü pekiştirmiş oldu hem de küresel güçler nezdinde stratejik değerini perçinledi. Böylece Türkiye, BMGK geçici üyeliğinin kendisine kattığı özgüvenle birlikte daha cesur politikalar yürütebilme potansiyeline kavuştu. Türkiye'nin İsrail siyasetini de yakından ilgilendiren bir gelişme olarak BMGK geçici üyeliği, Türk politika yapıcılarının yapısal çerçevesini genişletti ve önceki dönemde anılan çoğu sınırlandırmayı aşabilmeyi sağladı. Türkiye'nin politika yapımı noktasındaki yeni çerçevesi, BMGK geçici üyeliği ile birlikte oldukça güçlenmiş oldu. Bu durum, kuşkusuz bütün bir dış politika söylemine ve pratiğine etki etmekle birlikte, İsrail'e yönelik kurgulanan ve uygulanan söylem ve pratiği de derinlemesine dönüştürdü. Manevra sahasındaki bu yapısal genişleme, kısa bir süre içerisinde İsrail'e yönelik eleştirel tavırların baskın gelmesine ve ikili ilişkilerin giderek kötüleşmesine zemin hazırladı. Başta Davos Krizi olmak üzere ikili ilişkilerde gerilimi tırmandıran pek çok gelişme, Türkiye'nin içerisinde konumlandığı ve görece geniş hareket kabiliyetine sahip olduğu söz konusu yapısal çerçevede gerçekleşti.

3.1.1. Amerikan Hegemonyasının Düşüşü

Amerikan hegemonyasının düşüşü olarak isimlendirilebilecek olgu, şayet küresel güç skalası ve etki kapasitesi bağlamında değerlendirilirse elbetteki ortaya farklı sonuçlar çıkabilir. Bu bağlamda, ABD'nin 'küresel düşüşü' bambaşka tarihlendirmelere sebebiyet verebilir. Bu açıdan düşünüldüğünde, Amerikan gücünün küresel düşüşü de önemli ve incelenmesi gereken bir başlık olmakla birlikte, daha ziyade bölgesel düşüşünü önceleyen bir yaklaşım bu bölümde hâkim olacaktır.

3.1.1.1. Askeri Düşüş

Soğuk Savaş yıllarında edindiği hegemonik pozisyon, özellikle Batı Avrupa'nın neredeyse tamamen tahrip edildiği ve dolayısıyla ekonomik üretim için gerekli altyapı imkânlarının ortadan kalktığı bir dönemin üzerine inşa edilmişti. Hatta Amerikan ekonomisi bu dönemde özellikle de Batı Avrupa'yı ayağa kaldırmaya çalışmış ve bu amaçla çeşitli ekonomik yardımlarda bulunmuştu. Marshall Planı olarak da bilinen yeniden yapılanma yardımları, aslında Amerikan hegemonyasının tescillenmesine de hizmet ediyordu. Fakat özellikle Soğuk Savaş'ın yarattığı ideolojik rekabet, her ne kadar iki süper güç arasında doğrudan sıcak çatışma üretmemiş olsa da, dünyanın çeşitli coğrafyalarındaki yerel çatışmalar iki ideolojinin rekabetinin yansımaları olarak telakki edildi. Bu bağlamda, Amerikan düşüşünün de önemli bir göstergesi olduğu yönünde genel bir kabul bulunan Vietnam Savaşı yıllarca sürdü. ABD'nin hem ekonomik kaynaklarını tüketti hem de ahlaki üstünlüğünü küresel düzeyde sorgulamaya açtı. Aynı tarihlerde Batı Avrupa'nın ve Japonya'nın eş zamanlı yükselişleri de Amerikan hegemonyasını sarsıcı gelişmeler olarak kaydedildi.[413]

Ayrıca günümüze daha yakın bir tarih olarak 11 Eylül saldırıları da Amerikan gücünün gerileyişine dair oldukça güçlü bir veri olarak kabul gördü. Dünyanın geri kalanından izole bir coğrafyaya sahip oluşu, Amerikan gücünün yükselişindeki başat faktörlerdendi. Lakin bu izolasyon imkanı, küreselleşen tehditlerin hedefi olmaktan kurtulmaya yetmedi ve 11 Eylül 2001'de gerçekleştirilen saldırılarla Amerikan gücünün güçlü sembollerinden İkiz Kuleler yerle yeksan edildi. Bu vaka, her şeyden önce Amerikan gücünün dokunulmazlığını veya daha teknik bir ifadeyle, caydırıcılığını ortadan kaldırdı.

[413] Immanuel Wallerstein, *Amerikan Gücünün Gerileyişi: Kaotik bir Dünyada ABD*, Metis Yayınları, Ocak 2004, İstanbul, ss. 19-35.

Dünya üzerindeki biricik süper güç artık dokunulabilir bir varlık haline dönüştü. Bu gelişme, Amerikan gücünün düşüşüne net bir gösterge olarak kabul edildi.[414]

Yukarıda daha ziyade Amerikan gücünün küresel düşüşüne dair bir takım olaylardan bahsedildi. Fakat en nihayetinde ABD, Ortadoğu bölgesinde hegemonik bir güç olarak varlığını daha uzun yıllar devam ettirdi. Bu bağlamda Amerikan gücünün Ortadoğu özelinde düşüşü, Irak işgaline son verilmesine karar verilmesi ve bu ülkeden Amerikan askerlerinin çekilmesine sabitlenebilir.[415]

2000'li yıllarında başlarında, ABD'nin bölgesel varlığı, özellikle Afganistan ve Irak işgalleriyle iyiden iyiye ağırlık kazanmış ve hegemonik bir nitelik sunmaya başlamıştı. Zira etki kapasitesi bağlamında askeri varlık bulundurmak, söz konusu devletlerin geleceğini şekillendirdiği ölçülerde, bu devletlerle komşu olan devletlerde de belirgin bir davranış kodu geliştirilmesine yol açmıştı. Örneğin, bahsi geçen iki ülkenin işgali, coğrafi olarak bu iki ülkeye de komşu olan ve harita üzerinde tam olarak ortalarında bulunan İran'da eski Tahran Belediye Başkanı olan Mahmud Ahmedinecad gibi agresif bir politikacının iktidara yürümesine zemin hazırlamış ve İran, özellikle de 2005 yılından itibaren bölgedeki Amerikan varlığının ağırlığına mukabil savunmacı bir tutum benimsemiştir.[416] Başkan Bush'un söz konusu iki işgale giden süreçte ve akabinde yapmış olduğu doktriner değerlendirmeler, bölgedeki pek çok ülkeyi tedirgin etmiş ve bu yeni Amerikan vizyonuna münasip bir politika takip etmeye yöneltmiştir. En nihayetinde ABD, Soğuk Savaş sonrası dönemde iki kutuplu sistemin kazananı olarak tek başına sivrilmiş ve küresel kontrol kabiliyetleri doğrultusunda hegemonik denetimini güçlendirmeye çalışmıştır.

Amerikan hegemonyasının düşüşü olarak isimlendirilebilecek sürecin başlangıcı - biraz tartışmalı olsa da[417]- bölgesel dengeleri ivedilikle etkileme kapasitesi açısından değerlendirildiğinde, ABD'nin Irak'tan askerlerini tamamıyla geri çektiği tarih olarak alınabilir. 2008 yılında Başkan Bush döneminde ilan edilen geri çekilme takvimine uygun

---

[414] A.g.e.

[415] Mark N. Katz, *Implications of America Withdrawing from Iraq and Afghanistan: War on Terror in Perspective*, Middle East Policy Council, Washington D.C., 2015

[416] James M. Lindsay and Ray Takeyh, "After Iran Gets the Bomb: Containment and Its Complications", *Foreign Affairs*, Vol. 89, No. 2, (March/April 2010), ss. 33-49.

[417] Basında ve popüler dergilerde yayınlanmış makaleler incelendiğinde, Amerikan düşüşünün tarihlendirilmesi oldukça sorunlu gözükmektedir. Geç bir tarih olarak 2016 yılında dahi bu düşüşü tescillemeye çabalayan makaleler literatürde mevcuttur. Örneğin, bknz. Stephen Walt, "The United States Should Admit it No Longer Has a Middle East Policy", *Foreign Policy*, 29.01.2016, http://foreignpolicy.com/2016/01/29/theusshouldadmitithasnomiddleeastpolicyobamacoldwarisraelsyria/ (Ziyaret Tarihi: 06.12.2016)

olarak, ilk başta 2009 yılının Haziran ayında Irak şehirlerindeki muharip birlikler şehir dışına çekilmiş ve nihai olarak da 2011 yılının Aralık ayında ülkedeki tüm muharip unsurlar Irak'tan ayrılmışlardır.[418] Bu bağlamda, 2011 yılının sonları Amerikan düşüşünün başlangıcı olarak değil, ancak nihai aşaması olarak addedilebilir. Bir süreç olarak okunduğunda, Başkan Bush döneminde yapılan bu takvimlendirme, ABD'nin bölgesel ağırlığını da göreceli olarak hafifletmiş ve hemen akabinde 2008 yılında yapılan Amerikan başkanlık seçimlerinde başlıca sloganı Afganistan ve Irak işgallerine bir son vermek olan aday Obama başkanlık yarışında ipi göğüslemiştir.[419]

Amerikan kamuoyunda sürdürülen işgal rejimlerine yönelik yoğunlaşan tepkiler mevcuttu. Hem Irak'ta hem de Afganistan'da devam ettirilen operasyonlar, hem Amerikan askerlerinin ölmesine ya da sakat kalmasına sebep olarak doğrudan bir insani maliyet çıkarıyordu hem de söz konusu operasyonların sürdürülmesi oldukça maliyetliydi. Yukarıda da etraflıca anlatılan Mortgage Krizi 2008 yılında patlak verdiğinde, Amerikan yönetiminin fazla bir seçeneği kalmamıştı. Bu açıdan, Bush yönetiminin ilk işi, Irak hükümetiyle işgali sonlandırmanın takvimini belirleyecek bir anlaşma yapmak oldu.

17 Kasım 2008 tarihinde Bağdat'ta imzalanan Kuvvetlerin Statüsü Anlaşması'na (SOFA) göre ABD, Irak'taki muharip unsurlarını kademeli olarak geri çekecekti. Bu geri çekilme, ilk etapta kent merkezlerini önceleyecek ve muhrip birlikler kentlerden 30 Haziran 2009 tarihine kadar çekilmiş olacaktı. Ayrıca ülkede bulunan diğer muhrip birlikler de 31 Aralık 2011 tarihine kadar ülkeyi terk edeceklerdi. Bu anlaşmayla ABD, Irak'taki askeri varlığını da minimize etmiş olacaktı. Geriye sadece danışmanlık ve eğitim faaliyetlerini yürütmek üzere, tali unsurlar bırakılacaktı.[420] ABD'nin Irak'tan çekileceğinin resmileşmesi, Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik politikalarını da dönüştürecek bir etkide bulundu.

2008'de açıklanan Irak'tan geri çekilme takvimi, haliyle bölge ülkeleri açısından da ciddi bir rahatlamayı beraberinde getirdi. Bu tarihlere kadar tabiri caizse diken üstünde

---

[418] Nasser Saghafi Ameri, "The Middle East after U.S. Troops' Withdrawal from Iraq", *Iran Review*, December 2011, (Ziyaret Tarihi: 06.12.2016)

[419] Amerikan Başkanı Obama'nın 2008 yılında yapılan seçimlerde kullandığı ana slogan, 'değişim' idi. Bu sloganla özellikle küresel bağlamdaki Bush dönemi politikalarından ciddi sapmalar yaşanması gereğine işaret ediliyordu. Bu sapmaların başında da işgal edilen ülkelerdeki askeri varlığın sona erdirilmesi geliyordu. İlgili bir makale için bknz. Ryan Lizza, "Battle Plans: How Obama Won", *The New Yorker*, 09.11.2008, https://www.newyorker.com/magazine/2008/11/17/battle-plans (Ziyaret Tarihi: 10.02.2020)

[420] "Agreement Between the United States of America and the Republic of Iraq On the Withdrawal of United StatesForces from Iraq and the Organization of Their Activities during Their Temporary Presence in Iraq", US Department of State, https://2009-2017.state.gov/documents/organization/122074.pdf (Ziyaret Tarihi: 25.01.2020)

politika üreten, işgal altındaki ülkelerle ilişkilerde Amerikan icazetine muhtaç olan ve nihayetinde bölge ülkelerinin hareket kabiliyetlerini olabildiğince sınırlayan bir sistemik etki vardı.[421] Amerikan gücünün bilfiil askeri varlığı ve ayrıca Bush dönemi politikalarının aşırı saldırgan niteliği, bölge ülkelerinin uyguladıkları politikaların her adımında özel bir ehemmiyetle davranmalarına da sebep olmuştu. Haydut Devletler olarak ifadesini bulan ve bir nevi işgal edilecek ülkeler listesi gibi işlev gören bir kavramsallaştırmanın muğlâk ve gündelik ihtiyaçlara göre değişebileceğine dair sinyaller veren söylemsel sınırları, bölge ülkelerinin tedirginliğini de arttırıyordu. Özellikle İran ve Suriye, Irak'tan sonra sıranın kendilerine geleceğine dair ciddi endişelere sahiptiler. Hatta Suriye devlet başkanı Esad, 2003 Irak işgalinin hemen akabinde Türkiye ile hızlı bir yakınlaşma dönemine girdi. Bu yakınlaşmanın altında yatan temel sebep, Türkiye'nin bir NATO ve dolayısıyla Amerikan müttefiki olarak kendisine sağlayabileceği iletişim kanalları vasıtasıyla kazanılabilecek meşruiyetti.[422]

3.1.1.2. Ekonomik Düşüş

Amerikan düşüşü, salt askeri geri çekilmelerden ibaret değildi. Daha doğrusu, ekonomik darboğazın yaklaştığına işaret eden göstergeler, askeri geri çekilmeleri de mücbir kılıyordu. Afganistan ve Irak işgallerinin ABD'ye toplam maliyeti konusunda, rakamlar üzerinde belirgin bir konsensus olmamakla birlikte, trilyonlarca dolardan bahsediliyordu. Bu durum bile tek başına Amerikan gücünün giriştiği savaşlardan neden yıldığını açıklayabilir.

2008 yılına gelindiğinde Amerikan finans piyasalarında ciddi bir durgunluk baş gösterdi. Özellikle konut piyasalarında likidite akışının aşırı zayıflaması, sistemin kırılganlığını arttırdı. Kredilendirilerek satılan konutların ödemelerindeki kitlesel aksamalar, büyük finans kuruluşlarının birer gayrimenkul şirketine dönüşmesine sebep oldu. Ödenmeyen krediler sebebiyle haczedilen konutları likiditeye dönüştüremeyen kuruluşlar, nihayetinde mali bir darboğaza girdi ve yakın zamanların en büyük küresel finans krizine sebep oldu. Kamuoyunda kredilendirme sisteminin de ismi olan Mortgage Krizi olarak bilinen bu ekonomik darboğaz, ancak 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran'la kıyaslanabilecek ebatlardaydı. Öylesine güçlü bir ekonomik krizdi ki salt ABD'yi etkilemekle kalmadı, Amerikan finans çevreleriyle yakın ilişki içerisinde bulunan Batılı kurumları da derinden sarstı. Özellikle Avrupalı büyük şirketler de bu süreçte yaralandılar.

---

[421] Amitav Acharya, *The End of American World Order*, Polity Press, Cambridge, 2014, ss. 12-33.
[422] Barry Rubin, *The Truth About Syria*, Palgrave Macmillan, New York, 2007, ss. 171-199.

Fakat nihayetinde ekonomik kriz, bilhassa doğduğu ülkeyi olanca şiddetiyle vurdu ve Amerikan finans sistemini neredeyse çökertti. Söz konusu ekonomik kriz ortamında liberalizmin sınırları dışına çıkılmak mecburiyeti hissedildi. Devletin ekonomiye katılımının tasvip edilmediği bir ekonomi anlayışı olarak liberalizm rafa kaldırıldı. Büyük finans şirketleri devlet tarafından sübvanse edildi. Böylece Amerikan sistemi diriltilmeye çalışıldı. Fakat bu sürecin ABD'ye maliyeti trilyon doları aştı.[423]

Mortgage Krizi'nin yaratmış olduğu çöküntü ortamında Amerikan devletinin 'kurtarma operasyonları', piyasalara can suyu vermekle birlikte, devletin ve dolayısıyla vergi mükelleflerinin sırtına bindirilen büyük bir kambur olarak görüldü. Daha ortada kriz yokken kalkışılan işgal girişimleri dolayısıyla bile büyük tepki toplayan kamu harcamaları, 2008'deki krizle birlikte hepten kamuoyunu rahatsız etti. Amerikan gücü her ne kadar hala savunma harcamalarında devasa bir tutarı rezerv edebiliyorsa da kamuoyu maliyetli dış operasyonlara soğuk bakmaya başladı. Böylece elinde büyük bir çekiç olan ABD yönetimi, bu çekici kaldırıp herhangi bir çiviye vuracak dermanı kollarında bulamamaya başladı. Bu durum, Amerikan düşüşünün tescillenmesiydi. Artık biricik süper güç dahi küresel erişim imkânına teknik ve askeri olarak sahip olsa da bunu gerçekleştirebilecek ekonomik gücü kendisinde göremiyordu. Kısa bir süre sonra Obama yönetiminin formüle edeceği bir doktrinle, ABD artık 'geriden liderlik' edecekti.[424]

3.1.2. Rusya'nın Gürcistan'a Müdahalesi

ABD'nin Ortadoğu özelindeki düşüşü, beraberinde bir güç boşluğu oluşturdu. İlk etapta fazla belirgin bir sonuç üretmese de diğer yakın bölgelerdeki tesirleri hissedilir bir hal aldı. Özellikle 2008 yılının yaz aylarında Rusya'nın Gürcistan'a karşı büyük bir askeri operasyon başlatması, ABD yanlısı eğilimleri bilinen Gürcü hükümetlerinin çağrılarına rağmen ABD'nin yardıma gidememesiyle birlikte, yeni bir uluslararası sistemin imal ediliyor olduğu ortaya çıktı.[425]

Gürcistan her ne kadar Rusya'nın yakın çevresinde konumlanmış olsa da Gürcü hükümetlerinin ABD yanlısı eğilimleri, Gürcistan'ı NATO üzerinden Batılı ittifak sistemlerine bağlamayı öngörüyordu. Bir diğer ifadeyle, Gürcistan, NATO'yu Rusların yakın çevresine sokmaya çalışıyordu. Hâlbuki Soğuk Savaş sonrasında, 1996'da işbaşına

---

[423] Amitav Acharya, a.g.e.

[424] Charles Krauthammer, "The Obama Doctrine: Leading From Behind", *Washington Post*, 28.04.2011, https://www.washingtonpost.com/opinions/the-obama-doctrine-leading-from-behind/2011/04/28/AFBCy18E_story.html (Ziyaret Tarihi: 10.02.2020)

[425] Emmanuel Karagiannis, "The 2008 Russian-Georgian War via the Lens of Offensive Realism", *European Security*, Vol. 22, No. 1, 2013, ss. 74-93.

gelen Başbakan Primakov'un yönetiminde geliştirilen dış politika ve güvenlik yaklaşımıyla, NATO'nun Rusya'nın yakın çevresine doğru genişlemesi tasvip edilmiyordu. Bu genişleme temayülü, Rus güvenlik yaklaşımları açısından birincil tehdit statüsünde değerlendiriliyor ve yakın çevre olarak da adlandırılan Sovyet-sonrası coğrafyanın Rus etki sahası olarak kabul edilmesi bekleniyordu. Söz konusu coğrafyada Rus varlığına alternatif oluşturabilecek herhangi bir yabancı devletin – özellikle de ABD'nin – politik, askeri, ekonomik vb. düzeylerde konuşlanması, kabul edilmez bulunuyordu. 2000'li yıllar itibariyle iktidara yürüyen Vladimir Putin yönetiminde bu algı daha da güçlenmiş ve hatta kemikleşmiştir.

2001'de Afganistan'ın ve 2003'te Irak'ın işgal edilmesi, uluslararası sistemin dönüşümüne yönelik veriler barındırıyordu. Artık Amerikan gücü, bilfiil işgaller yoluyla kendisine alan açıyor ve bu sayede Rusların yeniden çevrelenmesini de dolaylı olarak sağlıyordu. Amerikan gücünün Ortadoğu'da konumlanışı, güçlü bir etki dalgası üretti ve Rusya'nın yakın çevresindeki ülkelerde tarihe 'renkli devrimler' olarak geçen bir 'demokratikleşme' sürecini tetikledi. Gürcistan, bu bağlamdaki hedef ülkelerden biriydi.

Ukrayna ve Gürcistan'da yaşanan 'renkli devrimler', direkt olarak Rus etki alanını hedef almıştı. Rusya'nın Karadeniz'e dahi çıkışını oldukça sınırlayabilecek gelişmeler olarak Ukrayna ve Gürcistan'da Rus muhalifi liderlerin iktidara gelmeleri, Rus devlet elitlerini son derece rahatsız etti. Bu tarihlerde direkt bir müdahalede bulunulmadıysa da bu durum not edilmiştir.

2008 yılına gelindiğinde, Gürcistan'da yaşanan toplumsal rahatsızlıklar sebebiyle Gürcü hükümeti aleyhine bir takım gösteriler düzenlendi. Özellikle Abhazya ve Güney Osetya'daki gösteriler, bağımsızlık yanlısı bir içerik kazandılar. Böylece zaten ayrılıkçı tonlar barındıran siyasi kültürleri sebebiyle söz konusu bölgeler, Gürcistan'ın yumuşak karnı olarak konumlandılar. Rusya açısından önemli bir fırsat olarak görülen bu rahatsızlıklar, Rus askeri müdahalesine yol açtı. Bunun sonucunda da Gürcistan fiilen üç ayrı parçaya bölünmüş oldu. Gürcistan'dan fiilen ayrılan bu toprakları devlet olarak tanıyan Rusya, hem 2004-5 sürecinin intikamını almış oluyordu hem de yakın çevresindeki etkisini konsolide etmiş oluyordu.

Uluslararası sistem açısından da kritik bir gelişme olarak Rusya'nın Gürcistan'a müdahalesi ve bu ülkenin üçe bölünmesine sebep olması, aslında yerleşik uluslararası hukuk açısından kabul edilemez bir statüyü temsil ediyordu. Fakat özellikle ABD'nin bu

süreçte güçten düşme belirtileri göstermesi, kuvvetle muhtemel Rusya'yı cesaretlendirmiştir.

1990'lı yıllar itibariyle Atlantikçi eğilimleri bilinen Rus yönetimi, salt bireysel ya da politik bir tercihten ziyade, yapısal olarak da Amerikan gücüne boyun eğmek durumundaydı. Küresel bir süper güç olarak ABD, SSCB'nin dağılması akabinde dünya sathında erişim imkânı olan biricik süper güç olarak konumlandı. Bu durum, özellikle de Ruslarda hem politik hem de sosyo-psikolojik düzeylerde derinlemesine etkiler oluşturdu. 1990'lı yılların çekingenliğinin altında yatan temel sebep, Amerikan gücü karşısında küçük düşürülmüş olma haliydi.

2000'li yıllar itibariyle ve özellikle de Gürcistan'a düzenlenen askeri operasyonla birlikte bu süreç tersine döndü ve Rusya, özellikle yakın coğrafyasındaki etki kapasitesini tedricen arttırdı. Böylece 1990'lı yıllardan bu yana tek kutuplu olduğu iddia edilen uluslararası sistem, Rusya'nın ABD çıkarları hilafına manevra kabiliyeti kazanmasıyla birlikte dönüşüme uğradı. Uluslararası sistemdeki bu kırılma, kuşkusuz bölgesel etkiler de doğuracaktı. Bu bağlamda özellikle belirtilmelidir ki Rusya'nın ABD çıkarları hilafına Gürcistan'a müdahale edebilmesi, hem uluslararası düzeyde hem de bölgesel düzeyde katreler oluşturdu. Bu katreler genişleyerek, bölgesel düzeyde Türkiye'nin otonomi kazanmasına vesile oldu.

3.1.3. Türk-Amerikan İlişkilerinde Yumuşama

Türkiye'nin ABD ile ilişkileri, özellikle 2003 yılındaki Irak'ın işgal edilmesi sürecinde ciddi yaralar almıştı. Bu bağlamda ABD, TBMM'den geçirilemeyen 1 Mart Tezkeresi yüzünden özellikle de TSK'yı hedef almış, orduda bulunan üst düzey subayların yeterince inisiyatif almadıklarını ve liderlik rollerini oynamadıklarını belirterek, geçirilemeyen tezkerenin faturasını askerlere çıkarmıştır. 4 Temmuz 2003'te Irak'ın kuzeydoğusundaki Süleymaniye'de yaşanan Çuval Krizi, iki ülke ilişkilerinin geldiği seviyeyi göstermesi açısından da oldukça önemli bir gelişmeydi. Bu tarihlerden itibaren Türkiye-ABD ilişkileri oldukça soğuk bir düzeye gerilemiş ve Türkiye, Irak'ın yeniden yapılandırılması ve Kuzey Irak'tan gelebilecek olası tehditlere karşı cevap verebilme yeteneğini kaybetmiştir.

Söz konusu gergin ilişkiler, 2007 yılına gelindiğinde geride bırakıldı. Bu tarih itibariyle Türkiye, Başbakan Erdoğan'ın Washington ziyaretiyle birlikte, ABD ile ikili ilişkilerde yeni bir sayfa açmayı başarmıştır.

Başbakan Erdoğan'ın Washington ziyaretinde Türkiye açısından oldukça kritik kararlar alınmıştır. Bu ziyaret kapsamında Türkiye, ABD ile anlık istihbarat paylaşımı üzerinden bir ortaklığa giderek, özellikle Kuzey Irak'ta yuvalanmış PKK terör örgütüne yönelik düzenleyebileceği askeri operasyonlar açısından önemli bir kazanım elde etmiş olmaktaydı.[426] Böylece Türkiye, 1 Mart Tezkeresi dolayısıyla Irak'ın yeniden yapılandırılma sürecinden uzaklaştırılmasını da gidermiş oluyordu. Türkiye'nin Kuzey Irak'ta ve kademeli olarak Irak'ın genelinde varlık gösterebilmesi, hem buradaki PKK varlığına yönelik ciddi bir ön alma hamlesiydi hem de Irak'ın bir bütün olarak politik şekillenmesinde etki kapasitesinin artışına işaret ediyordu. Böylece 2007 yılının son aylarında edinilen Türk-Amerikan işbirliği, bu tarihten sonraki bölgesel gelişmeleri de etkileyebilecek ölçülerde önemli bir kırılmayı simgeliyordu.

Türk-Amerikan ilişkilerinin bu tarihlere denk düşen bir ziyaretle normalleşmesi, elbetteki salt ikili ilişkiler kapsamında anlaşılamaz. Özellikle ABD'nin yaklaşımında yaşanan farklılaşmalar, Türkiye'nin bölgede öne çıkmasına da vesile olmuştur. Bu bağlamda, Amerikan yönetiminin Irak'ın işgal edilmesi dolayısıyla üstlendiği astronomik maliyetler ve bu maliyetlerin sürdürülemez oluşu, bölgesel düzeyde Irak'ın yeniden yapılandırıldığı bir atmosferde aracı bir ülkeye yönelik ihtiyaç doğurmuştur. Bu aracı ülke, kuşkusuz Türkiye olacaktır.

3.1.4. Türkiye'nin BMGK'ya Seçilmesi

Türk dış politikası, AK Parti döneminde belki de tarihinde hiç olmadığı kadar aktif bir tutumla hareket ediyordu. Özellikle de Davutoğlu'nun bazı prensipleri, bu diplomatik ivmeyi açıklayabilecek bir zemin yaratıyordu. 'Ritmik Diplomasi' olarak ifade bulan kavram, Türkiye'nin hem bölgesinde hem de küresel görünürlüğünü arttıracak bölgelerde etkinliğinin anahtarıydı.[427] Yıllar yılı buna uygun bir yapılanma içerisinde olmayan Dışişleri Bakanlığı da söz konusu dinamizme ayak uydurmaya çalışıyordu. İktidarın ileri gelenleri tarafından sıklıkla vurgulanan bir husus, Dışişleri kadrolarının bulundukları ülkelerde toplumla devamlı temas ederek çalışmalarını dikte ediyordu.[428] Söz konusu diplomatik dinamizm, belli başlı bir amaca hizmet etmek için kurgulanmış ve uygulamaya

---

[426] "Öncelik İstihbarat Paylaşımı", *İHA*, 06.11.2007, https://www.iha.com.tr/haber-oncelik-istihbarat-paylasimi-3822/ , (Ziyaret Tarihi: 11.02.2020)

[427] 'Uluslararası Örgütlerde Türkiye Etkisi Artıyor', T.C. Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü, http://kdk.gov.tr/haber/uluslararasi-orgutlerde-turkiye-etkisi-artiyor/372 (14.07.17)

[428] "Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun Beşinci Büyükelçiler Konferansı Kapsamında Verilen Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma", *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 02.01.2013, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-besinci-buyukelciler-konferansi-kapsaminda-verilen-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma.tr.mfa, (Ziyaret Tarihi: 14.02.2020)

geçirilmişti. Türkiye'nin yumuşak gücünü uygulamanın temel enstrümanı olarak bu dinamizm, özellikle de arabuluculuk faaliyetleriyle kendini net bir şekilde ifade edebildi. Arabuluculuk faaliyetleri, başta Türkiye'nin de parçası olduğu bölgelerde uygulandı ve belirgin bir itibar da kazandı.[429] Hatta o kadar ki bu itibar vesilesiyle olsa gerek Türkiye açısından herhangi bir hayatiyet arz etmeyen ve kuvvetle muhtemel kazanımları da oldukça sınırlı olacak konularda dahi arabuluculuk faaliyetleri yürütüldü. Aksi halde, Afrika'daki ülkelerin bile Türkiye'nin arabulucu olarak ikili görüşmelerinde bulunmasını talep etmelerini başka bir argümanla açıklamak, elbetteki zordur.[430]

Söz konusu diplomatik dinamizm, beraberinde küresel tanınırlığı ve itibarı da arttırdı. 2008-10 periyodunda iki seneliğine BMGK Geçici Üyeliği için adaylığını koyduğunda Türkiye, hem BM'deki faaliyetleri hem de yürüttüğü arabuluculuk faaliyetlerinin bir getirisi olarak, oldukça şanslı bir konumdaydı. BMGK Geçici Üyesi olarak seçildiğinde, diplomatik dinamizminin de doruklarında bulunmaktaydı.[431]

Türkiye'nin dış politika tarihinde BMGK'ya geçici üye olduğu başka vakalar da bulunmaktaydı. 1950'li yıllardan itibaren Türkiye'nin küresel görünürlüğünün arttırılması, BMGK'ya geçici üye olarak kabul görmesiyle de pekiştirildi. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlıklarını kazanan devletlerin ilgisine mazhar olmaya çabalayan Türkiye, 2008-2010 periyodu için BMGK'ya kabul edildiğinde bu göreve dördüncü kez geliyordu.[432] Yukarıda da belirtildiği üzere, özellikle de sorun çözme kapasitesi açısından değer verilen bir diplomatik yeteneğe sahip olan Türkiye'nin BMGK'ya seçilmesi, küresel ve bölgesel düzlemde patlak veren ya da uzun yıllara yayılarak herhangi bir çözüme kavuşturulamayan sorun alanlarına katkı sunması noktasında anlam yükleniyordu.

Türkiye'nin İsrail politikasını belirlemesinde direkt bir etken olmamakla birlikte, yapısal çerçeveyi çizen bir girdi olması hasebiyle Türkiye'nin BMGK geçici üyeliğinin önemli olduğu belirtilmelidir. Türkiye, bu imkân sayesinde kendisini küresel erişimi olan bir bölgesel güç olarak konumlandırdığı dış politika anlayışının pekişmesini sağlamış ve

---

[429] 'Erdoğan Barış Güvercini Olacak', *İnternet Haber*, 21.08.2008, http://www.internethaber.com/erdogan-baris-guvercini-olacak-153454h.htm (Ziyaret Tarihi: 14.07.17)

[430] "Afrika Ülkeleri de Türkiye'den Arabuluculuk İstedi", *Dünya Bülteni*, 25.09.2009, https://www.dunyabulteni.net/arsiv/afrika-ulkeleri-de-turkiyeden-arabuluculuk-istedi-h90305.html, (Ziyaret Tarihi: 14.02.2020)

[431] 'Türkiye BM'de Geçici Üyeliğe Seçildi', *CNN Türk*, 17.10.2008, http://www.cnnturk.com/2008/dunya/10/17/turkiye.bmde.gecici.uyelige.secildi/497124.0/index.html (Ziyaret Tarihi: 14.07.2017)

[432] "Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve Türkiye", T.C. Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-teskilati-ve-turkiye.tr.mfa, (Ziyaret Tarihi: 14.02.2020)

özgüvenini tazelemiştir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye, bölgesel inisiyatiflerinde üstenci bir tavrı da beraberinde geliştirmiştir.

3.2. Bölgesel Düzey

Bölgesel düzeydeki gelişmeler, Türkiye-İsrail ilişkilerinin yönünü de belirleyebilecek kapasitede olduklarından ötürü, incelenmesi elzem konu başlıklarıdırlar. Bu dönemde bölgesel gelişmelerin seyri, Türkiye'nin İsrail politikasını oldukça derinden etkilemiştir.

Özellikle Arap Baharı'yla birlikte yaşanan tarihi kırılma, Türkiye'nin Arap coğrafyasına nüfuz edebilme imkânlarını olağanüstü bir biçimde arttırmış ve buna mukabil, İsrail'in 'şeytanlaştırılmasını' da beraberinde getirmiştir. Türk dış politikasının bölgesel perspektifi, kamuoyuna Filistin Sorunu üzerinden tanımladığı İsrail ilişkilerini, Arap Baharı'yla birlikte dönüştürmeyi de dayatıyordu. 2009 yılındaki Davos Krizi'yle kötüleşen ikili ilişkiler, Mavi Marmara saldırısı ve nihayetinde Arap Baharı ile birlikte sıfır-toplamlı bir oyun görüntüsü vermeye başlamıştır.

Öncelikle Davos Krizi, bu evrede Türkiye-İsrail ilişkilerinin anahatlarını tanımlayan bir işaretleyici görevi gördü. Bu krizde Başbakan Erdoğan'ın İsrail Devlet Başkanı Peres'e karşı takındığı tutum ve söyleminin sertlik derecesi, bu tarihten sonra iki ülke ilişkilerinde yaşanacakların habercisi gibiydi. Davos Krizi aslında iki ülke ilişkileri açısından sembolik öneme sahip bir gelişmeydi. Bu krizden sonra ikili ilişkiler, bir kartopunun çığa dönüşmesi misali, gerilim dozunun tırmandırılmasıyla giderek kötüleşti.

Bu evrenin belirleyici olduğu aşikâr olan bir diğer özelliği ise Türkiye'nin İran politikasıdır. Türkiye bu evrede İran'a yönelik gelişen müdahaleci potansiyeli Irak tecrübesine istinaden sınırlandırmak istemiş ve İran nükleer sorununda inisiyatif alarak, ABD'nin başını çektiği devletlere nazaran farklı bir pozisyon edinmiştir. 2010 yılında Türkiye, Brezilya ve İran arasında imzalanan Tahran Anlaşması'yla taçlanan bu süreçte Türkiye, BMGK oylamalarında karşı oy kullanarak, İran'a yönelik yeni yaptırımların önünü tıkamıştır. Böylece Türkiye-İsrail ilişkilerinin belki de en mühim dayanağı olarak İran algısında farklılaşmalar olduğu ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin İran perspektifi, İsrail'inkine nazaran oldukça farklıdır ve bu durum, iki ülke ilişkilerinin ortak zeminine ciddi zarar verecektir.

Türkiye'nin İran politikasındaki dönüşüm, İsrail'in Akdeniz politikasındaki dönüşümünün önünü açmıştır. Bu bağlamda İsrail, Yunanistan'la ilişkilerini geliştirmeye başlamış ve Doğu Akdeniz'de yeni bir dengeleme hamlesine girişmiştir. Doğu Akdeniz'de yeni keşfedilen hidrokarbon yatakları, İsrail'in Yunanistan ve GKRY ile ilişkilerini geliştirmesinin kolaylaştırıcıları olmuştur. Bu bağlamda, Kıbrıs açıklarında keşfedilen

hidrokarbon yataklarının İsrail'le birlikte işletilme ihtimali, 2009-10 yıllarından itibaren üç tarafı bir diğerine yakınlaştırmıştır. İsrail'in Türkiye aleyhine olacak şekilde bölgede yeni bir ittifak ağı oluşturması, Türkiye açısından zaman içerisinde düşmanca görülecektir. İsrail dış politikasında Türkiye'nin yerini Yunanistan'ın alıyor olması, iki ülke ilişkilerini de derinden etkilemiştir.

Bir diğer önemli gelişme ise Türkiye'nin IKBY ile ilişkilerinde yaşanan dönüşümdür. 1 Mart 2003'te yaşanan tezkere krizinden sonra Türkiye, Irak coğrafyasındaki etkinliğini kaybetmiş ve bu bölgede edilgen bir konuma gerilemiştir. Lakin 2007 yılında Erdoğan'ın Washington ziyareti ve bu ziyaret kapsamında alınan kararlar, Türkiye'nin özellikle Kuzey Irak'ta etkinlik kazanmasının önünü açmıştır. Bu durum da IKBY ile bir süredir gergin bir zeminde yürütülen ilişkileri yumuşatmış ve Türkiye, bölgeye nüfuz edebilme kapasitesine ulaşmıştır. Türkiye'nin Kuzey Irak'ta hareket kabiliyeti kazanması ve IKBY ilişkilerinin giderek iyileşmesi, İsrail'e yönelik ihtiyacını da kademeli olarak ortadan kaldırmıştır. Böylece Türkiye'nin İsrail siyaseti, IKBY ile kurduğu ve geliştirdiği ilişkileri ölçüsünde gerilemiştir.

Bölgesel düzeyde yaşanan bir diğer gelişme ise Mavi Marmara Baskını'dır. Söz konusu baskın, İsrail askerlerinin uluslararası sularda sivil gemilere saldırmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu baskın esnasında özellikle Türk vatandaşlarını taşıyan Mavi Marmara gemisine yapılan silahlı baskın, ciddi kayıplara sebep olmuş ve iki ülke ilişkilerini derinden etkilemiştir. İki ülke ilişkileri ilk defa direkt bir boyut kazanmış ve iki toplum arasına da böylece 'kan girmiştir'. 'Türkiye'nin 11 Eylül'ü' olarak değerlendirilen[433] bu gelişme, iki ülkenin bir diğerine bakışını oldukça olumsuz anlamlarda etkilemiştir. Türkiye, söz konusu baskının akabinde BMGK üyeliğini de kullanarak, BMGK'yı toplantıya çağırmış ve İsrail'in cezalandırılmasını talep etmiştir. Söz konusu baskın, hiç kuşku yok ki iki ülke ilişkilerinin seyrini ve Türkiye'nin İsrail siyasetinin zeminini oluşturmuştur.

Bölgesel düzeydeki önemli bir gelişme de Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Arap Birliği üyesi ülkelerin dışişleri bakanlarıyla birlikte Gazze'ye düzenlediği ziyarettir. Davutoğlu, bu ziyaretle birlikte hem Türkiye'nin Filistin Sorunu'na verdiği önemi vurgulamış oluyor hem de İsrail'e mesafeli yürütülen politikayı tescillemiş oluyordu. Davutoğlu'nun Başbakan Erdoğan'ın oğlu Bilal Erdoğan'la HAMAS'ın öldürülen

[433] Tolga Tanış, *Potus ve Beyefendi: 2002 Gün Türkiye-Amerika İlişkisinin İnişli Çıkışlı Hikâyesi*, Doğan Kitap, İstanbul, 2015, s. 143.

komutanı Ahmed Caberi'nin evine taziyeye gitmesi de ayrıca anlam yüklü bir ziyaretti. Bu bağlamda İsrail'in tehdit algıları, Türkiye nezdinde hükümsüz kalıyordu. İsrail'in 'terör örgütü' olarak gördüğü HAMAS komutanının evine taziyeye gitmek, Türkiye'nin İsrail siyaseti açısından sembolizm yüklüydü.

Bölgesel düzeyde Türkiye'nin İsrail siyasetinin dönüşümüne işaret edecek bir başka gelişme ise Filistin Yönetimi'nin bir devlet olarak BM nezdinde tanınmasına giden süreçti. Türkiye, bizzat yürüttüğü yoğun diplomatik temaslarla Filistin'in BM nezdinde tanınması için çabaladı ve nihayetinde bu hususta başarılı da oldu. Kasım 2012'de yapılan oylamaya giden süreç, Türkiye'nin bu dönemde İsrail'e bakışına dair de anlam yüklüydü. İsrail'in politikaları hilafına yürütülen süreçte Türkiye, Filistin'in BM'de tanınması için elinden geleni yaptı. Bu durum da Türkiye'nin İsrail siyasetindeki farklılaşmaları göstermesi açısından oldukça önemli bir gelişmeydi.

Bölgesel düzeydeki son bir gelişme ise İsrail'in Türkiye'den resmi olarak özür dilemesiydi. Mavi Marmara Baskını sebebiyle Türkiye, İsrail'le ilişkilerini kopartmış ve ilişkilerin normalleşmesi için bir takım talepler öne sürmüştü. Bu taleplerin başında da İsrail'in Türkiye'den resmi olarak özür dilemesi geliyordu. Amerikan yönetiminin de yoğun baskılarıyla gerçekleşen özür dileme, Türk tarafı adına önemli bir kazanım olarak görüldü ve fakat İsrail'e yönelik siyasette belirgin bir değişim yaşanmadı.

3.2.1. Davos Krizi ve Gerilimin Tırmandırılması

Türkiye-İsrail ilişkilerinin yakın dönem belirleyeni olarak düşünüldüğünde, Davos krizinin özellikle incelenmesi de gerekmektedir. Davos'ta her yıl düzenli bir şekilde toplanan ülkeler, güncel sorunlara dair de paneller düzenlemekte ve sorunun taraflarını burada bir araya getirmektedir.

2009 yılındaki Davos zirvesinde de benzer bir panel düzenlenmiş ve Filistin sorunu özelinde Türkiye, İsrail, BM ve Arap birliği temsilcileri bu panelde ortak bir platformda argümanlarını dile getirme imkânına sahip olmuşlardır. Her bir konuşmacı kendi perspektifinden argümanlarını dile getirdikten sonra sıra İsrail temsilcisi olarak Şimon Peres'e gelmiş ve kendisinden önce yapılan konuşmalara cevap mahiyetinde bir konuşma gerçekleştirmiştir. Panelin bitiş konuşması olarak planlanan bu hitaba kadar panelde herhangi bir gerginlik söz konusu olmamış ve o ana kadar gayet sakin bir atmosferde gerçekleştirilmiştir. Şimon Peres'in konuşmasının diğer temsilcilere kıyasla uzun olması da her bir temsilcinin İsrail'i hedef alan açıklamalarından dolayı, makul karşılanabilir. Peres verdiği cevaplarda yer yer Erdoğan'a dönerek, ses tonunu da kısmen yükselterek, Türkiye'nin ve bizzat Erdoğan'ın İsrail'le empati kurması gerektiğini örnekleyerek ifade etmiştir. Panelin son konuşmacısı olan Peres'in konuşması bittikten sonra Erdoğan moderatörden tekrar söz istemiş ve kendisine panelin süresinin bittiği, devlet adamlarına gösterilmesi gereken diplomatik hassasiyetin ötesinde bir biçimde iletilmiştir. Bunun üzerine daha da sinirlenen Erdoğan, konuşmasının çoğunu Peres'e dönerek ve işaret parmağını sallayarak gerçekleştirmiştir. Erdoğan'ın burada dile getirdikleri oldukça ağır ifadelerdir:

> *"Sesin çok yüksek çıkıyor. Benden yaşlısın biliyorum ki sesinin benden çok yüksek çıkması bir suçluluk psikolojisinin gereğidir. Benim sesim bu kadar çok yüksek çıkmayacak. Bunu böyle bilesin. Öldürmeye gelince siz öldürmeyi çok iyi bilirsiniz. Plajlardaki çocukları nasıl öldürdüğünüz, nasıl vurduğunuzu çok iyi biliyorum. Ülkenizde başbakanlık yapmış 2 kişinin bana çok önemli lafları vardır. Filistin'e, tankların üstünde girdiği zaman, 'kendimi bir başka mutlu addediyorum' diyen başbakanlarınız var. Tankların üzerine çıkıp da 'Filistin'e girince mutlu oluyorum' diyen başbakanlarınız var. Ve bana sayılar veriyorsunuz. İsmini de veririm, belki*

merak edenleriniz vardır…Tevrat'ın 6. maddesi der ki 'öldürmeyeceksin. Burada öldürme var. Bu da çok enteresan"[434]

Erdoğan'ın bu ifadeleri, Peres'i şoke etmişti. Gerginliği yüzüne de yansıyan Peres, panel sürecinde daha ziyade savunma pozisyonunu koruduğundan, Erdoğan'ın tepkisinin şiddetini anlamlandırmakta da zorlandı. Lakin Erdoğan, salt Peres'in konuşmasına değil, moderatörün konuşma sürelerini adaletsiz bir biçimde dağıtmasından da şikâyetçiydi. Moderatöre dönük olarak da:

*"Sana da çok teşekkür ediyorum. Benim için de bundan böyle Davos bitmiştir. Daha Davos'a gelmem. Siz konuşturmuyorsunuz. 25 dakika konuştu, 12 dakika konuştum. Olmaz."*dedi.

Erdoğan'ın tepkisi, öncelikle moderatöre yönelik gibi görünüyordu. Konuşma sürelerinin dengesizliğine atfen moderatöre yüklenen Erdoğan, kendisinin Peres'in yarı süresi kadar konuşabildiğini vurgulayarak, Davos panellerinin adaletsizliğine işaret ediyordu. Davos'a bir daha gelmeyeceğini ifade ederek salonu terk etti. Bu esnada, dinleyiciler arasında bulunan mahiyeti de kendisiyle birlikte hareket etti ve salonu terk ettiler. Erdoğan sahneyi terk ederken, Arap Ligi Sekreteri Amr Musa ayağa kalkarak kendisinin elini sıktı ve tebrik etti. Bir anlık kararsızlık yaşayan Musa'nın da Erdoğan'ın ardından sahneyi terk edeceği düşünülse de yerine oturdu. Söz konusu panel, Türkiye-İsrail ilişkileri açısından büyük bir kırılma olarak algılandı.

Erdoğan, panelin ardından basın mensuplarına yaptığı açıklamada ise toparlayıcı ve mutedil bir üslup benimsedi. Tepkisinin daha ziyade moderatöre dönük olduğunu burada da vurgulayan Erdoğan, Türkiye-İsrail ilişkilerinde olası bir kırılmanın önüne geçmek ister bir tavır sergiliyordu. Lakin panel esnasında yaşanan gelişmeler, dünya basınına da büyük bir şok olarak yansıdı. Erdoğan'ın panel sonrası basın mensuplarına yaptığı açıklamalar, aslında pek ilgi çekmedi. Çünkü bu tarihten itibaren kademeli bir kriz tırmandırma süreci de yürürlüğe koyuldu. İki tarafın dâhil olduğu bu süreç, karşılıklı misillemelerle devam etti.

Davos panelinde yaşanan gelişmelerin uluslararası ve bölgesel bir bağlamı vardı. 2008 yılındaki Mortgage Krizi ABD ekonomisinin ve Avrupalı büyük ekonomilerin belini bükmüştü. Kaldı ki Amerikan başkanı da koltuğuna yeni oturmuştu. Henüz bir politika tercihi açıklama durumunda değildi. Barak Obama'dan beklentiler ise daha barışçıl ve çok

[434] "Benim İçin Davos Bitti", *Hürriyet*, 30.01.2009.

taraflı diplomasiye ağırlık vermesi yönündeydi. Bu bağlamda Amerikan siyasetinden tedricen geri çekilme yaşaması bekleniyordu.[435]

Ayrıca bölgesel düzeyde de Gazze'ye düzenlenen Dökme Kurşun Operasyonu, İsrail'in yine binli rakamlarla ölçülebilen insani kayıplara yol açmasına zemin olmuştu. Olmert hükümetinin söz konusu operasyondan sadece beş gün önce Türkiye'yi ziyaretinde görüştüğü Erdoğan'a söz konusu operasyon hakkında bilgi vermemesi, karşılıklı bir güvensizliğin olduğunu da gösterir mahiyetteydi.[436] Erdoğan'ın Davos öncesi tepkisinin şiddetini de bu güvensizliğin karşılıklı bir boyut kazanması belirliyordu. Artık 1990'lı yıllar itibariyle belirmiş Türkiye-İsrail ittifakı, çatırdamaya başlamıştı. ABD'nin bölgeden geri çekilmesi konuşuluyor, Türkiye'nin bölgesel rolünün arttırılmasından bahsediliyordu. Bu atmosferde Davos paneli, Erdoğan liderliğindeki Türkiye için bölgesel düzeyde kendini ifade edebilmek adına çok önemli bir fırsattı. Erdoğan bu fırsatı maksimum düzeyde değerlendirerek, İsrail'le arasına mesafe koymaya başladı. Bu süreç, Arap Baharı sürecinde Türkiye'nin bölgesel liderlik iddialarına kapı aralayacak ve politik-diplomatik etkinliğini maksimize edecektir.[437]

Ayrıca Davos Krizi ikili ilişkilerin gidişatı noktasında sadece bir işaret fişeğiydi. Davos'taki karşılıklı tepkiler, daha sonrasında da çeşitli seviyelerde gerçekleşen irili ufaklı birçok kriz tarafından devam ettirildi. Bu bağlamda, ikili ilişkilerde gerilimin tırmandırıldığı bir atmosferden bahsetmek gayet mümkündür.

Öncelikle Davos Krizi'nden sadece iki hafta kadar sonra, İsrail Kara Kuvvetleri Komutanı Avi Mizrahi'nin bir toplantı vesilesiyle söyledikleri, Türk tarafının tepkisiyle karşılaştı. General Mizrahi, Türkiye'nin İsrail'e vaaz verebilecek son ülke olduğunu ve Kürtlerle Ermenilere yaptıklarının ortada olduğunu dile getirdi. Bu söylenenler her ne kadar İsrail Genelkurmay Başkanlığı tarafından sahiplenilmese de ağır eleştirilerdi. General Mizrahi'nin 'şahsi görüşleri' olduğu dile getirilen Genelkurmay açıklamasına rağmen söylenenler, nitelikleri itibariyle, iki devletin müttefiklik ruhuna aykırıydılar.[438]

Sonrasında ise TRT'de yayınlanan Ayrılık isimli dizide gösterilen sahneler İsrailli yetkililerin tepkilerine sebep oldu. Bir devlet kanalı olarak TRT, elbetteki yayın politikaları itibariyle devletin resmi görüşlerini temsil etmekteydi. Bu seferki her ne kadar kurmaca bir

---

[435] Norman G. Finkelstein, *Method and Madness: The Hidden Story of Israel's Assaults on Gaza*, OR Books, New York, 2014, ss. 140-141.

[436] Hâlbuki bu görüşme oldukça dostane bir atmosferde gerçekleşmiş ve iki lider de birbirlerine olan samimiyetlerini göstermekten çekinmemişlerdir. Büyükelçi (E) Namık Tan ile mülakat, 14.11.2019.

[437] Nasuh Uslu, a.g.e.

[438] "İsrail Ordusu: Erdoğan Aynaya Baksın", *Milliyet*, 13.02.2009.

televizyon dizisi olsa da İsraillilerin tepkilerini topladı. Dizinin bir bölümünde, İsrail askerleri elinde küçük çocuğuyla duran babayı vuruyor ve genç bir kızı sıkıştırdıkları bir köşede infaz ediyorlardı. İsraillilerin tepkisine sebep olan bu sahneler, hem dizinin danışmanı hem de yapımcısı tarafından savunuldu.[439]

Bir diğer gerilim arttırıcı gelişme ise Türkiye'nin düzenlediği Anadolu Kartalı Tatbikatı'na İsrail'in davet edilmemesi oldu.[440] 2001 yılından itibaren gerçekleştirilen tatbikat, Türk Hava Kuvvetleri'nin uhdesinde yürütülmekteydi. Daha ziyade hava operasyonlarında yetkinlik kazanma ve müttefik güçlerin hava kuvvetleriyle ortak hareket edebilme kabiliyetini geliştirmek amacıyla düzenlenen tatbikatlara İsrail bir süredir eşlik etmekteydi. Söz konusu gerilim ortamında Türk tarafı, İsrail'i tatbikata davet etmeyerek, tepkisini dile getirmiş oldu. Fakat İsrail tarafı için bu tatbikat oldukça kıymetliydi. İsrail, sahip olduğu dar hava koridoru sebebiyle, uçuş eğitimlerini geniş bir hava koridoruna sahip olan Türk hava sahasında gerçekleştiriyordu. Bu tatbikattan dışlanması, elbetteki İsrailli pilotların eğitimi açısından problemli bir durum yaratacaktı. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, Türk tarafının bu tepkisi, ikili ilişkilerin siyasi boyutunda yaşanan kimi dönüşümlerin askeri alanlara da sirayet edebileceğini göstermesi açısından önemlidir.

İkili ilişkilerde yaşanan bir diğer olumsuz gelişme ise kamuoyunda 'Alçak Koltuk Krizi' olarak bilinen vakadır.[441] Bu tarihlerde Dışişleri Bakanı Avigdor Lieberman'ın yardımcılığı görevinde bulunan Danny Ayalon, Türkiye'nin Tel Aviv Büyükelçisi Oğuz Çelikkol'u Knesset'teki makamında ağırlarken sarfettiği sözler ve oturma düzenindeki nezaketsizlikle, kendince İsrail tarafının Türkiye'ye olan tepkisini dile getiriyordu. Küçük bir odada ve Türk Büyükelçinin alçak bir koltukta oturtulduğu buluşmanın başlangıcında Ayalon, görüş almak isteyen İsrailli gazetecilere yaptığı İbranice konuşmada, Büyükelçi Çelikkol'un alçak bir koltukta oturtulduğunu, masada sadece İsrail bayrağının bulunduğunu ve gülmediklerini belirterek, Büyükelçi Çelikkol'un 'azarlandığı' izlenimi yaratmaya çabalamıştır.[442] Görüşme esnasında Büyükelçi Çelikkol'un herhangi bir tepki

---

[439] Kemal İnat, İsmail Numan Telci, "Türkiye'nin İsrail, İran ve Suriye Politikaları", Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mesut Özcan (eds.), (içinde), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2009,* SETA Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 136-137.

[440] "Anadolu Kartalı Eğitimi bu Dönem İsrail'siz", *Sabah*, 16.06.2009.

[441] "İsrail'den Türkiye'ye Alçak Koltuk Ayıbı", *Sabah*, 13.01.2010.

[442] Bu görüşme esnasındaki tavırlarıyla Bakan Yardımcısı Ayalon, İsrail kamuoyunu da büyük bir utançla baş başa bırakmıştır. Kendisiyle yaptığım bir mülakatta Bar-İlan Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Efraim İnbar, Alçak Koltuk Krizi bağlamında Ayalon'u oldukça ağır ifadelerle suçlamış ve kendisinin bulunduğu makamı hak etmediği yönünde görüş bildirmiştir. Prof. İnbar'ın politik oryantasyonu itibariyle Ayalon'u bu denli eleştirmesi, kuşkusuz yapılan nezaketsizliğin ve teamüllere aykırılığın da önemli bir göstergesiydi. Prof. Dr. Efraim İnbar'la mülakat, Ağustos 2013.

göstermemesi için İbranice yapıldığı aşikâr olan konuşma, daha sonrasında büyük bir infiale neden olmuştur. Diplomatik teamüller açısından son derece sorunlu olan bu yaklaşım, Ayalon'a yönelik yoğun bir tepki bombardımanı doğurmuştur. Türk tarafının yoğun tepkilerine ek olarak, İsrailli siyasetçiler ve akademisyenler de Ayalon'a tepki göstermişlerdir. Bu bağlamda Ayalon, Büyükelçi Çelikkol'u küçük düşürmeye çalışırken kendisini küçük düşürmüş[443] ve sonrasında da gelen tepkiler sebebiyle özür dilemek durumunda kalmıştır.

3.2.2. İsrail'in Yunanistan'la Yakınlaşması

Davos Krizi, Türkiye ile İsrail'in ilişkilerini sekteye uğratarak bir milat olmasının yanında, İsrail ile Yunanistan'ın ilişkilerinin gelişmeye başladığı döneme denk gelmesi açısından da kritik bir süreci işaretlemiştir. Bu açıdan Davos'ta Türkiye ile yolları ayrılmaya başlayan İsrail, dümeni Yunanistan'a doğru kırmıştır. Her ne kadar ilk bakışta iki ülke ilişkilerinin gelişmesinde hidrokarbon keşiflerinin etkisi var gözükse de ilerleyen yıllarda da görüleceği üzere iki ülke, daha ziyade politik ve askeri işbirlikleri geliştirme yoluna gitmişlerdir.

2009 yılında bölgesel bir depreme sebep olan Davos Krizi'nin devamında Türkiye-İsrail ilişkilerinde tırmandırılan gerilim, Doğu Akdeniz jeopolitiğinde dengelerin dönüşmesine ve yeni işbirliklerinin gündeme gelmesine vesile olmuştur. Türkiye ile bu dönemde giderek arası açılan İsrail, bölgesel denklemde Yunanistan-GKRY ikilisiyle yakınlaşma eğilimi göstermiş ve özellikle de Doğu Akdeniz'de yeni keşfedilen hidrokarbon yatakları, söz konusu sürece ivme katmıştır.[444]

2009 ve 2010 yıllarında keşfedilen hidrokarbon yatakları, GKRY ve İsrail deniz yetki alanlarının belirlenmesine ve optimum işbirliği imkanlarının değerlendirilmesine vesile olmuştur. Bu bağlamda, GKRY'ye atfedilen Afrodit ve İsrail'in deniz yetki sahasında bulunan Leviathan ve Tamar yatakları, iki tarafın karşılıklı işbirliği ile dünya piyasalarına sunmak istedikleri rezervleri olarak kabul edilmiştir. Bu süreç, bazı açılardan

---

[443] Hatta Büyükelçi Çelikkol, emekliye ayrıldıktan kısa bir süre sonra kaleme aldığı kitabının kapağında bu durumu karikatürize eden bir görsel kullanmıştır. Bu görselde Bakan Yardımcısı Ayalon, yüksek bir koltukta oturmasına rağmen, alçak koltukta oturan Büyükelçi Çelikkol'un karşısında küçücük kalmaktadır. Oğuz Çelikkol, *One Minute'ten Mavi Marmara'ya: Türkiye-İsrail Çatışması*, Doğan Kitap, İstanbul, 2014.

[444] Tuğçe Ersoy, "Emerging Alliances, Deteriorating Relations: Turkey, Israel and Greece in the Eastern Mediterranean", (içinde), Ayşegül Sever ve Orna Almog (eds.), *Contemporary Israeli-Turkish Relations in Comparative Perspective*, Palgrave MacMillan, 2019, ss. 101-139.

sorunlu bir muhteviyat sunmakla birlikte İsrail, GKRY ile işbirliğine Türkiye'ye rağmen devam etmiştir.[445]

Söz konusu yakınlaşma sürecinin temel sorunlarından birisi, Kıbrıs Sorunu'nun henüz çözüme kavuşturulamamış olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında GKRY'ye ait olduğu vehmedilen deniz yetki sahası ve dolayısıyla hidrokarbon yatakları, aslında Kıbrıs adasının tümüne aittir ve GKRY'nin tek başına işletebileceği bir alan olmanın ötesindedir.[446] Türkiye'nin sürece yönelik temel itirazını oluşturan bu olgu, Türk tarafının GKRY'ye atfedilen deniz yetki sahalarında araştırma gemileriyle sondaj faaliyetleri yürütmesine zemin hazırlamıştır. Türk tarafının tezlerine göre Afrodit sahası, ancak Kıbrıs adasının tamamına ait olabilir ve buranın işletilmesi ve dolayısıyla ilgili yönetimin fayda sağlayabilmesi ancak Kıbrıs'taki sorunun temelli çözümüyle mümkün olabilir.[447]

Türk tarafının bu tezlerine mukabil İsrail, GKRY ile işbirliğini ilerletmiş ve bu işbirliği sahası vesilesiyle edindiği avantajı politik-askeri bir yakınlaşmaya da dönüştürmüştür. Bu tarihler itibariyle hem İsrail'in hem de Yunanistan-GKRY ikilisinin Türkiye'yi dengeleme çabaları, iki tarafı bir diğerine karşı olumlu bir politika izlemeye teşne kılmıştır.[448]

Türkiye ile İsrail arasında yaşanan Davos Krizi'ne zamanlama açısından tekabül etmesi dolayısıyla da özel bir anlam kazanan söz konusu işbirliği, kısa bir süre içerisinde karşılıklı politik-askeri temasları ve işbirliklerini de gündeme getirmiştir. Bu süreçte İsrail-Yunanistan-GKRY üçlüsü, ortak askeri tatbikatlar düzenlemiş, İsrail pilotlarının Yunan hava sahasını kullanarak eğitim faaliyetlerine izin verilmiş ve üç tarafın da liderleri defaatle görüşmelerde bulunmuşlardır. Bu üst düzey zirveler, Türkiye'yi bölgede dengelemenin ve sınırlandırmanın bir tezahürü olarak sembolik bir anlamla da yüklenmişlerdir.[449]

İsrail'in Türkiye karşıtı bir bloğun inşasında asli bir görev üstlenmesi, hiç kuşkusuz Türk yöneticilerin de dikkatini çekmişti. Davos Krizi sonrası ikili ilişkilerde başlayan soğukluk ve gerilimin giderek tırmanması, İsrail'in kendisine Doğu Akdeniz üzerinden yeni bir denge icat etmesine vesile oldu. Böylece Türkiye ile ilişkileri giderek kötüleşen

---

[445] A.g.e.
[446] Cihat Yaycı, *Sorular ve Cevaplar ile Münhasır Ekonomik Bölge Kavramı*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul, 2019.
[447] A.g.e.
[448] Zenonas Tziarras, "Israel-Cyprus-Greece: a 'Comfortable' Quasi-Alliance", *Mediterranean Politics*, 2016.
[449] A.g.e.

İsrail, Türkiye'yi en sorunlu komşusuyla dengelemeye kalkıştı ve Yunanistan-GKRY ikilisiyle ilişkilerini derinleştirdi. Bu süreç, Mavi Marmara Katliamı ile daha da derinleşecektir.

3.2.3. Türkiye-Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) İlişkilerinde Dönüşüm

ABD'nin Irak'tan çekileceğini hem duyurması hem de resmiyete dökmesi, Türkiye'nin bölge politikalarını şekillendirmek açısından kritik önemde bir gelişme olarak ortaya çıktı. 2003 yılında başlayan Irak işgali ve sonrasında Türkiye, özellikle de 1 Mart Tezkeresi'nin TBMM'den geçirilememesi nedeniyle, müttefiki ABD'yle oldukça soğuk bir ilişki düzeyine sahipti. Kasım 2007'de Erdoğan'ın Washington'u ziyareti, söz konusu buzları eritmiş ve Türk askeri Kuzey Irak'ta operasyon yapabilme imkânına ulaşmıştı. Ayrıca şimdi Amerikan askerlerinin Irak'tan çekileceği belli olduğundan, Kuzey Irak'taki Kürt yapılanmasının koruyucu şemsiyesi de ortadan kalkmış olacaktı.[450] Bir başka ifadeyle, IKBY'nin 2003-2008 periyodunda takip ettiği Türkiye siyaseti, artık iflas etmişti ve Kürtler Türkiye'yle işbirliği yapmak durumundaydı.[451]

2008'den itibaren IKBY'nin Türkiye'yle hızlı bir yakınlaşma içerisine girmesi, Türk güvenlik elitlerini de ciddi manada rahatlatmıştı. 2003'teki Irak işgalinden sonra dirilen PKK terörü, Aralık 2007 ve Şubat 2008 tarihlerinde gerçekleştirilen iki ayrı sınır ötesi operasyonla hız kesmişti. Bu operasyonların bir diğer sonucu da IKBY ile olan ilişkilerde toparlanma evresine yol açmalarıydı. Artık Türkiye, IKBY'yi bir tehdit unsuru olarak değil, aksine ekonomik bir partner olarak algılamaktaydı. Ayrıca Kuzey Irak'taki güç boşluğunu doldurabilir ve burada PKK'nın zemin kazanmasını engelleyebilirdi. Kısacası ABD'nin yokluğunda IKBY ile ilişkilerin gelişmesi, Türkiye açısından hem askeri hem de ekonomik bir kazanç olarak görülebilirdi.[452]

Türkiye'nin Kuzey Irak'tan algıladığı tehdit düzeyi düşüşe geçtikçe İsrail'le olan ilişkilerinde de göreceli bir gevşeme söz konusu oldu. İki devlet ilişkilerinin temel

---

[450] ABD'nin Kuzey Irak'taki Kürtlere verdiği güçlü destek sayesinde Irak, fiilen bölünmüş bir vaziyetteydi. Kuzey Irak'ta Kürdistan Bölgesel Yönetimi adıyla resmileşen statü, yarı-devlet (quasi-state) niteliklere haiz bir konumdaydı. Detaylı bilgi için bknz. Aram Rafaat, *Kurdistan in Iraq: The Evolution of a Quasi-State*, Routledge, Oxon, 2018, ss. 167-182.

[451] Burak Bilgehan Özpek, "Çatışmadan İşbirliğine: Türkiye ve Iraklı Kürtler", (içinde), Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mesut Özcan (eds.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, SETA Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 579-597.

[452] Sara Salahaddin Mustafa and Sardar Aziz, "Turkey and the Iraqi Kurdistan Federal Region: Bonds of Friendship", Alex Danilovich (ed.), (içinde), *Iraqi Kurdistan in Middle Eastern Politics*, Routledge, Oxon, 2017, Ss. 151-152.

belirleyicilerinden olan güvenlik sektörü, Kuzey Irak'tan kaynaklanan PKK terörüne karşı yeni alınan tedbirlerle sınırlandırılınca, İsrail'le ilişkilerdeki önemli bir kalem de böylece silikleşti.[453]

1990'lı yıllarda hem ABD hem de Avrupa Birliği Türkiye'yi PKK terörüne karşı yürüttüğü mücadelede yalnız bırakmıştı. Özellikle 'yeni dünya düzeninin' de bir yansıması olarak Türkiye'yle yapılan silah ticareti, ülkedeki insan hakları düzeyi gerekçe gösterilerek sık sık askıya alınıyordu. Bu süreçte Türkiye'nin silah tedariğinde öne çıkan devlet İsrail olmuştu. Fakat artık şartlar değişmiş ve Türkiye'nin silah tedariğinde herhangi bir darboğaz söz konusu değildi. Ayrıca Kuzey Irak'taki mücadele, Türkiye'nin lehine bir hal almıştı. Kuzey Irak, 2003 yılından bu yana ilk defa Türkiye'nin nüfuzuna açılıyordu.

Ayrıca 2004'ten itibaren PKK terörünün dirilmesiyle birlikte, Kuzey Irak'taki MOSSAD faaliyetleri üzerine Türk basınında mütemadiyen haberler çıkmaktaydı.[454] İsrail'in bölgedeki IKBY'ye verdiği destek bilinmekteydi. Fakat daha yeni olan durum, uzun yıllardır spekülasyonları da yapılan PKK terör örgütüne verdiği destekti. Bu açıdan bakıldığında, Kuzey Irak'taki Türk askeri varlığı netleştikçe İsrail'i kontrol etme kaygısı da ortadan kalkmıştı. Bir başka ifadeyle, Türkiye'nin IKBY üzerinden bölgeye nüfuzu, İsrail aracılığıyla sağladığı istihbari desteği anlamsız kılmıştı. Böylece de Türkiye'nin İsrail siyasetindeki öncelikleri açısından önemli bir eşik daha aşılmış oldu.[455]

3.2.4. Tahran Anlaşması

Türkiye, hususiyetle Ahmet Davutoğlu'nun formüle etmiş olduğu komşularla sıfır sorun, çok boyutlu dış politika, proaktif dış politika vb. ilkeler doğrultusunda, bölge ülkeleriyle iyi ilişkiler geliştirmeye önem atfetmekle birlikte bölge ülkelerinin Batı ile olan ilişkilerinde de arabuluculuk yapmayı kendisine açılmış bir alan olarak telakki etti.[456] AK Parti iktidarının ilk yıllarından itibaren bu politikalar doğrultusunda bölge ülkeleriyle ilişkiler hem Batı parantezine alınmış oldu hem de Batılı ittifaklar nezdinde Türkiye'nin Batılı kimliği tescil edilmiş oldu. Bu yaklaşımın önemli örneklerinden biri, kuşkusuz Suriye ile geliştirilen ilişkilerdi. 2003'teki Irak işgali sonrasında ulusal güvenlik tehdidi algılamaları had safhaya ulaşan Esad yönetimi, Türkiye ile yakınlaşmayı ve bu bağlamda

---

[453] Ali Balcı, Türkiye'nin Dış Politikası ve İsrail: 1990'lar ve 2000'lere İlişkin Bir Karşılaştırma, *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 2, Sayı 2, Ocak 2011, ss. 117-136.

[454] "Israelis Using Kurds to Build Power Base", *The Guardian*, 21.06.2004, https://www.theguardian.com/world/2004/jun/21/iraq.syria, (Ziyaret Tarihi: 15.02.2020)

[455] Ali Balcı, A.g.e.

[456] Bülent Aras ve Rabia K. Polat, "From Conflict to Cooperation: Desecuritization of Turkey's Relations with Syria and Iran", *Security Dialogue*, Vol. 39, No. 5, 2008.

Batılı ülkelerle yeni kanallar açarak iletişimi güçlendirmeyi hedeflemişti.[457] Irak'taki Saddam yönetiminin düştüğü hatalara yakından şahit olan genç Esad, kendisini ve politikalarını anlatabileceği zeminlerin inşası konusunda Türkiye'nin varlığına ihtiyaç duymuştu. Hele de Irak'tan sonra hangi ülkenin işgal edilmesi 'gerektiğine' yönelik Amerikan kamuoyundaki tartışmalardan sonra, Suriye'nin İran'a görece mesafeli durması ve buna mukabil Türkiye'ye yakınlaşması da net anlamlar kazanmaktadır.[458]

İran için de benzer bir politikanın takibi, çeşitli sebeplerden dolayı AK Parti hükümetinin ilk yıllarından itibaren olmasa da 2010 yılına gelindiğinde uygulanabilecek bir zemin yakalamıştı. Tabii burada AK Parti iktidarının tek faktörlü bir karar değiştirmesi söz konusu değildir. Bugünlere kadar İran'ın nükleer faaliyetleri konusunda mümkün mertebe mesafeli bir yaklaşım içerisinde olunmuş[459] ve başta NATO ittifakı olmak üzere Batılı bağıtlar ülkenin söz konusu dosyaya bakışını da şekillendirmiştir.[460] Türkiye, bütün bu bağlamlardan azade olarak, İran'ın yeni bir Irak vakıasına dönüşmesini elbette istemiyordu. Irak işgali ve ürettiği kısa, orta ve uzun vadeli sonuçlar hesaba katıldığında, Türkiye'ye oldukça maliyetli bir girişim olduğu açıktı. Bölgenin istikrarsızlaşmasında başat rol oynayan Irak işgali, olası bir İran operasyonunun da üzerine eklenmesiyle birlikte Türkiye'yi de içine çekecek bölgesel bir güvensizlik girdabına dönüşebilirdi.[461] Böylesi bir gelişme de Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu pek çok bölge ülkesinin aleyhinde bir gelişme olurdu. Bütün bu maliyetler de hesaba katılarak, İran'a karşı olası bir operasyon ihtimalini bertaraf edebilmek ve daha somut olarak BM Güvenlik Konseyi üzerinden alınacak bir kararla İran'a ekonomik yaptırımların yoğunlaştırılmasını engelleyebilmek adına Türkiye, Brezilya ile birlikte harekete geçti ve 2010 yılı Mayıs ayında gerçekleşecek olan BMGK toplantısından önce bir anlaşma kotarmaya çabaladı.[462] Bu konuda başarılı da olundu. Hem Türkiye hem de Brezilya bu dönemde BMGK Geçici Üyesi olduklarından

---

[457] Bente Scheller, *The Wisdom of Syria's Waiting Game: Foreign Policy Under the Assads*, Hurst&Company, London, 2013, ss. 114-117.

[458] "Bush Vetoes Syria War Plan", *The Guardian*, 15.04.2003, https://www.theguardian.com/world/2003/apr/15/syria.usa, (Ziyaret Tarihi: 14.02.2020)

[459] Batılı ülkelerle benzer konumların paylaşıldığı bir dönem olarak 2006 yılında Dışişleri Bakanlığı'nda yapılan basın toplantısı, Türkiye'nin İran nükleer dosyasında nerede durduğunu net bir biçimde göstermektedir. Detaylı bilgi için bknz. "Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan'ın Haftalık Olağan Basın Toplantısı", *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 15.02.2006, http://www.mfa.gov.tr/15-subat-2006_-disisleri-bakanligi-sozcusu-namik-tan_in-haftalik-olagan-basin-toplantisi-.tr.mfa, (Ziyaret Tarihi: 16.02.2020)

[460] Bayram Sinkaya, "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi", *Adam Akademi*, Sayı.1, 2011, ss. 79-100.

[461] "İsrail Artık Ne İstediğine Karar Vermeli", *Cumhuriyet*, 11.02.2012.

[462] Kemal İnat, İsmail Numan Telci, "Türkiye'nin İran, İsrail ve Suriye Politikası", Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mesut Özcan (eds.), (içinde), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, SETA Yayınları, İstanbul, 2011, s. 77.

birlikte hareket etmelerinin olumlu sonuçlar üreteceğine yönelik beklentiler büyüktü. Buna ek olarak, iki ülke de küreselleşen dünyanın gelişmekte olan iki önemli gücüydü. Ayrıca Davutoğlu'nun dizayn ettiği dış politikanın temelinde de diplomatik araçların olabildiğince geniş kullanımı ve bu vesileyle diplomatik mevziiler kazanımı hedeflenmekteydi. Bir diğer ifadeyle, Davutoğlu rehberliğinde yürüyen dış politikanın temel aracı diplomasinin egemen olduğu yumuşak güç kullanımına yaslanıyordu. Bu minvalde, Brezilya'yı da ikna eden Türkiye, İran ile görüşmelere başladı. BMGK'dan çıkacak olumsuz kararın İran ile yürütülen müzakereleri çöpe atma ihtimali, olası anlaşmayı mümkün mertebe BMGK toplantısının yapılacağı tarihten öncesine konuşlandırdı. Türkiye ve Brezilya, BMGK toplantısından sadece birkaç gün öncesinde İran'ı nükleer takas anlaşmasına ikna etti ve anlaşma üç ülke liderlerinin katılımıyla imza edildi.[463] Buraya kadar Türkiye'nin genel hatları itibariyle dış politikası bağlamında herhangi bir sorun görülmemekteydi. Fakat esas sıkıntı, söz konusu nükleer takas anlaşması müzakerelerinin ABD başta olmak üzere İran'a derin kuşkuyla yaklaşan ülkelerin istekleri hilafına gerçekleştirilmesiydi. Bu bağlamda, İsrail de bu ülkelerin belki de en önde gelenlerindendi.[464]

İran'ın nükleer faaliyetleri noktasında Amerikan liderliğindeki uluslararası kamuoyu ile Türkiye'nin bulundukları pozisyon arasındaki makas, söz konusu takas anlaşmasının imza edilmesiyle daha da açıldı.[465] Yukarıda da belirtildiği üzere, Türkiye zaten Irak'tan sonra bir diğer komşusu olarak İran'a yönelebilecek operasyon ihtimallerini minimize etme derdindeydi. Ayrıca, özellikle de bölgesinde uyguladığı entegrasyon bazlı, yumuşak güç enstrümanları ile donanmış ve nihayetinde bölgesel bir liderlik arzusuyla hareket eden diplomasisine alan açmak durumundaydı. NATO üyeliği, AB aday ülke statülerine vb. referansla sahip olduğu Batılı nitelikler, kendisine, bölge ülkelerinin Batılı devletlerle ilişkilerinde rol alabileceği bir pozisyonu müjdeliyordu. Türkiye de zaten bölge politikasının temelinde yatan yoğun diplomatik angajman saikiyle hareket edip İran nükleer meselesinde bölge kamuoyuna kendisini daha da benimsetecek bir arabulucu

[463] "İran, Türkiye ve Brezilya Ortak Deklarasyonu", *Hürriyet*, 17.05.2010.

[464] İran konusu, İsrail dış politikasının uzun yıllardır yakından takip ettiği bir başlıktı. İsrail açısından İran'ın faaliyetleri, nükleer politikalarına sıkıştırılmaksızın, bölgesel etkinliğini nihai kertede hegemonik bir pozisyona çekebilmeyi hedefliyordu. İsrail karşıtı net bir söylem benimsemesi hasebiyle de neredeyse 1979'daki İslam Devrimi'nden bu yana İsrail'in temel gündem maddelerinden birini işgal edegeldi. Henüz bölgesel bir tehdit olarak çerçevelenmediği 1990'ların başlarında İsrail basınında çıkan pek çok makale buna delalet eder. Ayrıca Türk dış politikasının 1990'lardaki İran politikası da göz önünde bulundurulduğunda, İsrail'in İran'a karşı ilk müttefikini kazandığı da ileri sürülebilir.

[465] Bayram Sinkaya, a.g.e.

kostümü biçti.[466] Emperyal politikaların bir uzantısı ve nihai getirisi olarak Irak işgali, uzun yıllardır bölge kamuoyunun hafızalarını olumsuz bir biçimde etkiliyordu. Türkiye de bu olumsuz imajı hesaba katarak, nükleer politikalarından ötürü Batılı devletlerin şimşeklerini üzerine çeken bir diğer bölge ülkesi olarak İran'a 'paratoner olmak' suretiyle, söz konusu gerilimi düşürmek ve bölge nezdindeki kabul edilirliğini arttırmak niyeti taşıyordu. Fakat bunu yaparken, Amerikan merkezli yürütülmekte olan İran'a yaptırım politikalarının hilafına bir pozisyona mevzilenmiş oluyordu. Herşeyden evvel, ABD-Türkiye ilişkilerinin tarihsel seyri de hesaba katıldığında, bu durum bir ilk değildi. Yani Türkiye, orta büyüklükte bir devlet olarak, ABD politikalarıyla pek çok defa ters pozisyonlara savrulmuş ve nihayetinde belirgin bir pazarlık payı bırakarak, bulunduğu pozisyonlardan ABD pozisyonlarına yaklaşmak için türlü tavizler koparmaya çabalamıştır.[467] Hal böyle olunca, İran nükleer dosyasındaki konumu daha da anlaşılabilir olmaktadır.

Yukarıda anlatılan boyutlarıyla Türkiye'nin İran nükleer dosyasına yaklaşımı, ABD'nin liderliğini yapmakta olduğu yaptırımları savunan uluslararası kamuoyunun da hoşuna gitmedi.[468] Türkiye, Irak'ın 2003'teki işgali sürecinde kredisini fazlasıyla tüketmiş ve uzun bir süre ABD ile ilişkilerini normalleştirememişti. Türkiye-ABD ilişkilerindeki söz konusu kırılmalar, İran dosyasıyla sınırlı olmamakla birlikte, bölgesel ittifakların da belirgin kırılmalar yaşayacakları aşikârdı. Bu noktada önemle ifade edilmesi gereken husus, İran tehdidine uzun yıllardır yatırım yapan İsrail'le ikili ilişkilerin de onarılması güç bir konuma sürükleneceği gerçeğiydi.[469]

Türkiye-İsrail ilişkilerini özellikle 1990'lı yıllarda somutlaştıran ve bir askeri ittifaka değin götürebilen temel gelişme, ortak bir tehdit algısına dayanmaktaydı. İsrail'in 1990'lı yılların başından itibaren işlemeye başladığı İran tehdidi olgusuna[470], birlikte mücadele edebileceği bir ortak aramaktaydı. Türkiye, özellikle de iç siyasetinde hızlı bir trend yakalayan İslami referanslı muhafazakar siyasal hareketin devletin laik reflekslerini

---

[466] "Türkiye ve Brezilya 'Güven Boşluğunu' Doldurdu", *Hürriyet*, 17.05.2010.

[467] Türk dış politikasının ABD'ye bakışını, Türkiye'nin sahip olduğu kategorik özellikler belirlemiştir. Güç skalasındaki pozisyonu itibariyle Türkiye, hegemonik güçle ancak pazarlıklar gerçekleştirebilir ve tavizler koparabilir ve nihayetinde belirli bir raddeye kadar direnç gösterebilir. Bu yaklaşımın genel bir değerlendirmesi için bknz. Baskın Oran, "TDP'nin Kuramsal Çerçevesi", Baskın Oran (ed.), (içinde), *Türk Dış Politikası…*, Cilt 1, ss. 29-33.

[468] "Türkiye-Brezilya Takas Anlaşmasına Red", *Hürriyet*, 09.06.2010.

[469] "İran'la Yapılan Anlaşma Türkiye-İsrail İlişkilerini Tehdit Ediyor", *Hürriyet*, 18.05.2010.

[470] Scott Peterson, "Imminent Iran Nuclear Threat? A Timeline of Warnings since 1979", *Christian Monitor*, 08.11.2011, https://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2011/1108/Imminent-Iran-nuclear-threat-A-timeline-of-warnings-since-1979/Earliest-warnings-1979-84 (Ziyaret Tarihi: 11.02.2020)

tetiklemesi sonucu, söz konusu trendi tersine yürütmeye imkan sunacak bir ortak arayışına koyulmuştu. Bu bağlamda İran tehdidi, Türkiye açısından da geçerli bir nitelik kazanabilirdi. Teokratik rejiminin ihracını önceleyen dış politikasına mukabil Türkiye, iç siyasetindeki İslamcılığın yükselişinin arkasında İran'ı görüyordu. 1990'lı yılların en belirgin tarafı da zaten bu algıların ortaklaşması sonucu İran'ı ortak bir tehdit olarak kodlamaya elverişli zemine sahip olmasıydı.

Lakin 2000'li yıllarla birlikte söz konusu ittifakın kurucu temellerinde sarsılmalar meydana gelmeye başladı. Türkiye, İslamcılığın kalesi olarak görülen Milli Görüş hareketinin içerisinden çıkan kadrolar tarafından kurulan AK Parti tarafından yönetilmekte ve bu parti, özellikle de komşularıyla ilişkilerini bir biçimde hal yoluna koymayı öncelemekteydi. Dolayısıyla İran'a karşı yürütülen politika da alabildiğine yumuşak tonlu ve ekonomik bir entegrasyonu önceler mahiyetteydi. Bu tarihler itibariyle İran tehdidi, Türkiye açısından gerçekçi bir nitelik sunmaktan uzaklaşmaya başlamıştı.[471]

2010'lu yıllara gelindiğinde Türkiye-İran ilişkileri, Arap Baharı'nın ürettiği fırsatlardan ötürü, tarihi rekabet ilişkisini de açığa vuran bir mahiyette ilerledi. Lakin Türkiye, özellikle de Tahran Anlaşması'nı birkaç bağlamdan önemsiyordu.

Birincisi, söz konusu anlaşmayla birlikte Türkiye, Batı ile Doğu arasında bir köprü ya da daha güncel bir ifadeyle, merkez bir ülke olduğunu vurgulamış oluyordu.[472] Bölgesindeki gelişmelere karşın proaktif bir siyaset takip etmeyi önceleyen AK Parti, İran'ın da yaptırımlarla belinin bükülmesine müsaade edemezdi. Hatta daha da ötesinde İran'a yönelik gerçekleşebilecek bir askeri operasyon, Irak işgalini ve yarattığı olağanüstü maliyetleri de hatırda tutarak, Türkiye açısından zaten bir felaket senaryosuydu. Bu bağlamda Türkiye, uluslararası düzeydeki diplomatik görünürlüğünü ve iş bitiriciliğini kanıtlamakla birlikte, ulusal güvenlik ajandasında yeni sorun başlıkları üretebilecek bir sorun kapsamında da elini taşın altına koymuş oluyordu.

2009 yılı itibariyle artık İsrail'le ilişkilerini sorgulamaya başlamış olan AK Parti, hem uluslararası sistemdeki dönüşümleri realist bir perspektiften okuyabilmiş hem de bölgesine entegre olabilmesine olanak tanıyacak fırsatları değerlendirmiş oluyordu. Bir

---

[471] Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası…*, ss. 305-309.

[472] Merkez ülke kavramı, Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun kavramsallaştırdığı bir içeriğe sahipti. Bu bağlamda merkez ülke olarak Türkiye, Batı ya da Doğu arasında bir köprü işlevi görmekten ziyade, bu iki muhayyel bloğu bir diğeriyle bağlayabilecek ve her ikisinden de azami düzeyde istifade edebilecek bir konumdaydı. Türkiye'nin bu kavramın ışığı altında üretmesi gereken politikalar, Türk ulusal menfaatlerini öncelemeli ve anılan iki bloğu bu çıkarlar etrafında konumlandırmalıydı. İlgili kavramın daha detaylı bir açıklaması için bknz. Murat Yeşiltaş ve Ali Balcı, "AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita", *Bilgi*, (23), Kış 2011, ss. 12-13.

bölge devleti olarak İran'a uzatılacak 'kardeş eli', hem bölgesel tasavvurun güçlenmesine hem de komşuluk ilişkilerinin yeni fırsat pencereleri sunmasına imkân sağlayacaktı. Bu dönem kapsamında Türkiye-İran ilişkileri, önceleri bu minvalde şekillenirken, sonraki süreçte Arap Baharı'yla birlikte yeniden rekabet döngüsüne mahkûm oldu.[473]

Bu bağlamda, İran'a yönelik politikasında net dönüşümler gözlemlenen Türkiye, aslında dolaylı da olsa İsrail'i gözden çıkarmış oluyordu. İsrail'in uzun yıllar boyunca yatırım yaptığı güvenlikleştirme sürecinin[474] bir nevi çöpe atılmasına sebep olan Türk tarafının tavrı, artık bölgesel gelişmelere benzer bir perspektiften bakılmadığını da kanıtlar minvalde içerik sunuyordu. Ortak bir tehdit olarak kodlanacak bir hedefin olmayışı, ittifak ilişkilerini de sekteye uğratabilecek derecede önemli bir gelişmeydi. Tahran Anlaşması vesilesiyle ortaya çıkan yeni tablo, zaten Davos Krizi'yle birlikte çatırdayan ilişkileri iyice kötüleştirmeye başlamıştı. Tam da bu esnada, Gazze'ye insani yardım götüren uluslararası bir konvoyun Türk gemisine İsrail askerleri operasyon düzenledi ve biri aynı zamanda ABD vatandaşı olan on Türk vatandaşını katletti. Bu operasyonun zamanlaması, Türkiye'nin İran'la ilişkilerine verilen tepkiyi göstermesi açısından önemliydi. Kısacası İsrail, İran'ı dengelemek için yarattığı ittifakı dağıtmayacağının sinyallerini vermişti. Lakin süreç, İsrail'in arzu ettiği minvalde yürümedi.

3.2.5. Mavi Marmara Baskını

2010 yılının Mayıs ayında uluslararası çapta düzenlenen Gazze Yardım Filosu'na Türkiye'den de bir gemi ile eşlik etmeye karar veren İHH, çeşitli kampanyalarla hem filonun varlığını ulusal çapta duyurdu hem de yapılmak istenen yardımların önünü açtı. Söz konusu tarihlerde, Filistin'de 2006 yılında yapılan seçimler sonucu parlamentoda çoğunluğu kazanan HAMAS'ın marjinalize edilerek 2007 yılından itibaren Fetih hareketiyle yaşadığı çatışmalı sürecin ardından Gazze'ye sıkıştırılması ve akabinde İsrail'in uyguladığı abluka, Gazze'de yaklaşık üç senedir gündelik hayatı alabildiğine zorlaştırmıştı. Oldukça temel insani ihtiyaçların dahi karşılanmakta zorlanmasına sebep olan bu ambargo, Mısır'ın da Refah Sınır Kapısı'nı kapatmasıyla birlikte, Gazze'yi iyiden iyiye bir 'açıkhava hapishanesine' çevirdi.[475] Dışarıyla hiçbir bağlantısı kalmayan Gazze, yaklaşık iki milyonluk nüfusu ve sahip olduğu dar coğrafyayla kaderine terk edildi. Bu senkronize abluka eylemi neticesinde HAMAS'a boyun eğdireceğini uman İsrail

[473] Mohammad-Reza Djalili ve Thierry Kellner, *"Arap Baharı" Karşısında İran ve Türkiye: Ortadoğu'da Yeni Bir Stratejik Rekabete Doğru Gidiş mi?*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2013, ss. 141-149.
[474] Scott Peterson, a.g.e.
[475] "Cameron'ın Ziyareti İngiliz Basınında", *Cumhuriyet*, 28.07.2010.

hükümeti, bu amacında başarıya ulaşamamıştır. Öte yandan Türkiye başta olmak üzere uluslararası kamuoyu, Gazze'de yaşanan insanlık dışı gelişmelerden ötürü aşırı derecede tepkisel bir pozisyon almıştır. Bu durum da doğal olarak Gazze'ye yönelik sivil girişimlerin önünü açmıştır.

Öncelikle Tahran Anlaşması ve hemen akabinde Hakan Fidan'ın MİT Müsteşarlığına getirilmesi, yukarıda da anlatıldığı üzere, hem ABD hem de İsrail ile gerilimin yükselmesine neden olmuştu. Zaten varlığını da dalgalı biçimde sürdüren eksen kayması tartışmaları, 31 Mayıs 2010 gece saatlerinde Mavi Marmara isimli insani yardım taşıyan gemiye yüklenecek sembolizmle patlak verdi. Yukarıda anlatılan bağlamlar göz önünde bulundurulduğunda, Gazze'ye insani yardım amacıyla yola çıkan çok sayıda yabancı uyruklu gemiden sadece Türkiye menşeili Mavi Marmara'ya askeri operasyon düzenlenmesi ve neticesinde 10 Türk vatandaşının katledilmesi, zahiren farklı yorumlara neden olsa da olayın batıni yorumunda Türkiye'ye bir ders verme amacı taşıdığı oldukça netti.[476]

Söz konusu Mavi Marmara Baskını neticesinde Türkiye, İsrail ile olan bütün ilişkilerini askıya aldı. İlk iş olarak da o dönem Tel Aviv Büyükelçisi olarak görev yapmakta olan Oğuz Çelikkol'u geri çağırdı.[477] Akabinde, BM nezdinde bir soruşturma komisyonu kurulmasına karar verildi ve Mavi Marmara gemisine yönelik düzenlenen askeri operasyon komisyon tarafından incelemeye alındı. Türkiye'nin temel tezi, söz konusu operasyonun uluslararası sularda gerçekleştirilmiş olması hasebiyle külliyen hukuksuz olduğu yönündeydi. Palmer Komisyonu olarak anılan komisyonun hazırladığı nihai rapor, ne etliye ne de sütlüye karışan bir minvaldeydi. Kuvvetle muhtemel raporun bu 'makul' pozisyonu, iki ülke ilişkilerinin olası tamirini diplomatik düzeyle sınırlamak amacındaydı.[478] Komisyon vesilesiyle yaratılacak olası bir yargı, iki ülkeden birini daha da onanmaz bir çizgiye itebilirdi. Kaldı ki bu haliyle de Türkiye'yi uzaklaştırdı ve İsrail'e yönelik ikili ilişkiler bazında bir takım yaptırımların da önünü açtı. Öncelikle ilan edilen angajman kuralları, Doğu Akdeniz'de tansiyonun ziyadesiyle yükselmesine neden olabilecek potansiyele sahipti. Türkiye, bundan böyle, bölgeye seyahat edecek gemilerine askeri eskort faaliyeti yürütmeye karar vermişti.[479]

---

[476] Prof. Dr. Efraim İnbar'la Mülakat, Ağustos 2013.
[477] "Büyükelçi Çelikkol Türkiye'de", *Sabah*, 03.06.2010
[478] "Mavi Marmara Raporu Resmen Açıklandı", *Hürriyet*, 02.09.2011
[479] "İsrail için Bedel Ödeme Vakti", *Radikal*, 03.09.2011

Türkiye, İsrail'in uluslararası hukuka aykırı bir biçimde düzenlediği askeri operasyonla Mavi Marmara gemisinde 10 Türk vatandaşının ölümüne sebebiyet vermesinin telafi imkânlarını da ortaya koydu. Türkiye-İsrail ilişkilerinde keskin bir kopuşa neden olan baskın, ikili ilişkilerin bugünlere kadarki dolaylı gündemlerini ve temaslarını direkt bir zemine çekiyor ve Türkiye'yi Filistin bağlamında söylemsel olmanın ötesine geçecek boyutlarda bir aktör konumuna sabitliyordu. Artık Türkiye, İsrail'in Filistin'de gerçekleştirdiği uygulamaları salt eleştirmekten de öteye, bölgedeki gelişmelerde bizzat bir aktör olarak konumlanmıştı. Türkiye ile İsrail'in arasına 'kan girmişti'. Böylece Türkiye, İsrail'le kopan ilişkilerinin düzeltilme ihtimaline yönelik de taleplerini dile getirdi. Resmi özür, baskının kurbanlarına tazminat ve Gazze ablukasının sona erdirilmesi olarak beliren üç temel talep, İsrail tarafında pek olumlu yankılanmadı. Bu taleplerin bir kısmının İsrail siyaseti açısından karşılanabilmesi de pek mümkün görünmüyordu. Resmi özür ve tazminat, direkt olarak iki ülke ilişkilerinin sahasına girmekle birlikte, Gazze ablukasının kaderi daha ziyade İsrail'in ulusal güvenlik kaygılarını ilgilendiriyordu. İsrail'de 2009 yılından bu yana siyasete hâkim olan Netanyahu önderliğindeki sağcı hükümet, söz konusu talebe cevap vermekten oldukça uzaktı. Kaldı ki ilk iki talep de daha sonra ancak Amerikan baskısı neticesinde gerçekleşebildi.[480]

3.2.6. İsrail'in Türkiye Perspektifi

Türkiye İsrail ilişkileri, bu dönem itibariyle donuk bir içeriğe sahip olduğundan, dolaylı bir biçimde yönetilmiştir. Özellikle Mavi Marmara saldırısı ile ortaya çıkan kopuş, Türkiye'nin talepleri doğrultusunda ivme kazanmış lakin İsrail tarafının bu taleplere cevap vermemesi sebebiyle de ilişkilerde olumlu bir gelişme söz konusu olmamıştır.

Türkiye'nin Mavi Marmara saldırısı akabinde dile getirdiği özür, tazminat ve Gazze ablukasının sona erdirilmesi talepleri, İsrail tarafında aşırı talepler olarak algılanmış ve özellikle de Gazze ablukasının kaldırılmasının Türkiye ile ilişkilerin düzeltilmesi bağlamında düşünülmesinin mümkün olmadığı kanaati hâkim olmuştur. İsrail tarafı, özür dilenmesine dahi soğuk bakmakla birlikte Arap Baharı'nın ürettiği atmosferde Türkiye ile ilişkilerinin kopuk bir halde kalmasına da razı değildi. Özellikle de Suriye'deki gelişmeler, burada Esad rejimi karşıtı muhalefetin her geçen gün iktidara daha da yakınlaşması, zaten Mısır'da gerçekleşen Tahrir Devrimi'yle birlikte ortaya çıkan belirsizlik de göz önünde bulundurulunca, 2012 yılı içerisinde İsrail Arap Baharı sebebiyle türeyen değişim ivmesini tehdit olarak algılamaya devam etmiştir. Bu ortamda, İslamcılığın önemli bir 'başarı

[480] "Netanyahu Erdoğan'dan Nasıl Özür Diledi?", *Cumhuriyet*, 25.06.2015

hikâyesi' olarak bilinen ve Ortadoğulu toplumlara 'model ülke' olarak sunulan Türkiye'nin bölgesinde artan siyasi-diplomatik gücünü göz ardı edemezdi.[481]

İsrail'in söz konusu bağlamdaki kimi girişimleri, Arap Baharı'nın Türkiye'yi taşıyan ve yükselten dalgaları düşünüldüğünde, Türkiye'nin sahip olduğu siyasi-diplomatik gücü tanıdığı anlamını da ortaya çıkarmaktadır. Bu açıdan dönemin İsrail Başbakan Yardımcısı Shaul Mofaz'ın ABD'deki *Washington Institute* isimli düşünce kuruluşundaki açıklamaları oldukça ilgi çekicidir. Mofaz'a göre Türkiye, artık bölgesinde bir süper güçtür. Konuşmasının devamında daha da ilginç ifadeler kullanan Mofaz:

> "*Türkiye ile geçmişte olduğu gibi stratejik ilişkilerimiz olmalı. İsrail Genelkurmay Başkanı'yken en iyi dostum Türk Genelkurmay Başkanı'ydı. Bunu (ilişkilerimizdeki sorunları) çözmeliyiz. Biz derken, iki taraftan da liderleri kastediyorum. Bir araya gelmeli, konuşmalı, geçmişi geride bırakmalı ve geleceğe bakmalıyız. Bunun önümüzdeki aylarda gerçekleşeceğine inanıyorum. Ne zaman ve nasıl olacağını söyleyemem ama hem İsrail'in hem de Türkiye'nin stratejik hedefleri için bu gerekli*" dedi.[482]

Mofaz'ın açıklamaları, özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısı itibariyle tesis edilen stratejik ittifak ilişkilerini açıklaması açısından da oldukça önemlidir. Türkiye, İsrail'in bölgesinde askeri bir anlaşmaya imza koyduğu biricik devlet olması hasebiyle, oldukça kıymetli bir müttefiktir. Bu anlaşmalar vesilesiyle de Genelkurmay düzeyinde sıkı ilişkiler tesis edilmiş ve Mofaz'ın tabiriyle de kişisel düzeyde sıkı dostluklar geliştirmişlerdir. Bu durum aynı zamanda 1990'lı yıllardaki anlaşmaların askeri amaçlar sebebiyle yine askeri kimselerin üretimi olduğu gerçeğini de pekiştirmektedir. Siyasi bir yakınlaşmadan ziyade, 1990'lı yılların Türkiye siyasetinde hakim bir pozisyonda olan ordu, İsrail'le yakınlaşmanın ve askeri bir ittifak tesis etmenin de başat mimarıdır.

3.2.7. Davutoğlu'nun Gazze Ziyareti

İsrail'in 2012 yılının Kasım ayında Gazze'ye yönelik gerçekleştirdiği hava operasyonları, Arap Baharı'nın da ürettiği atmosferde geniş yankı buldu. Arap Ligi ülkeleri dışişleri bakanlarıyla birlikte bölgeyi ziyarete giden Dışişleri Bakanı Davutoğlu, aynı zamanda Arap Baharı'nın devrimci/dönüşümcü söyleminin lider ülkesini de temsil

---

[481] İbrahim Kalın, "Turkey and the Arab Spring", *Middle East Institute*, 24.05.2011, https://www.mei.edu/publications/turkey-and-arab-spring, (Ziyaret Tarihi: 11.02.2020)

[482] "İsrail: Türkiye Süper Güç Haline Geldi.", *Milliyet*, 20.06.2012, http://www.milliyet.com.tr/israil-turkiye-super-guc-haline-geldi-/dunya/haberdetay/20.06.2012/1556212/default.htm (Ziyaret Tarihi: 09.03.2019)

etmekteydi. Bu vesileyle, İsrail'e de açık bir mesaj verilmiş oluyordu. Arap ülkelerinin Filistin'e desteğini gösterir biçimde gerçekleşen ziyarette Davutoğlu:

> "*Türkiye ve Arap dünyası olarak Gazze'de işlenen zulmün karşısındayız. Bizim talebimiz açıktır: O da İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırıları derhal kaldırması ve bölgede uyguladığı ambargoya son vermesidir. İsrail'in Gazze'yi açık hava hapishanesine çevirmesine izin vermeyeceğiz. Biz, Arap dünyası ile birlikte bu abluka kaldırılana kadar Gazzelilerin yanındayız. Mavi Marmara şehitlerinin ruhlarını selamlıyoruz. Biliniz ki; karanlığın en koyu olduğu vakit, sabaha en yakın zamandır. Sabah yakındır. Özgür günlere uyanacağınız sabaha kadar sizi Allah'a emanet ediyorum."*[483] açıklamasıyla net bir duruş sergiledi.

Bu ziyaret kapsamında Dışişleri Bakanı Davutoğlu ve Başbakan Erdoğan'ın oğlu Bilal Erdoğan'ın HAMAS komutanlarından Ahmet Caberi'nin evine gerçekleştirdikleri taziye ziyareti de önemli bir mesaj taşımaktadır. HAMAS'ı terörist bir oluşum olarak kabul etmeyen Türkiye, ayrıca Caberi'ye düzenlenen saldırının gerçekleştirilme şekline de tepkiliydi. Caberi, Gazze'de aracıyla seyahat halindeyken İsrail hava kuvvetleri tarafından aracının bombalanması suretiyle öldürülmüştü. Nokta atışı saldırı (*pin-point attack*) olarak bilinen operasyon, İsrail tarafından bir halkla ilişkiler çalışmasına dönüştürülüp, saldırı anının görüntüleri kamuoyuyla paylaşılmıştı.[484] İsrail, bu paylaşımıyla birlikte caydırıcılığını da güncellemenin kaygısını taşıyordu. Lakin Türkiye, bu 'pervasızlığa' ciddi bir biçimde tepki gösterdi.[485]

Arap Ligi ülkeleriyle birlikte gerçekleştirilen Gazze ziyaretinde dile getirilenler, söz konusu dönemin konjonktürel dayatmalarını da açıklar mahiyetteydi. Şöyle ki bu dönemde Arap ülkeleri, Arap Baharı'nın yarattığı 'meşru' demokratikleşme dalgası nedeniyle Türkiye'nin söylemine alan açmış ve özellikle de bu bağlam üzerinden Türkiye'nin edindiği kazanımları tanır bir pozisyon almışlardır. Ayrıca Arap halklarının etkinleştiği bu atmosferde Arap liderler, İsrail'in Filistin'deki icraatlarını da yakın plan takip etmekteydi. Bu aşamada Türkiye'nin İsrail siyasetiyle belirgin bir kesişme yaşandı.

---

[483] "Davutoğlu ve Bilal Erdoğan'dan Şehit Ahmet Caberi'nin Evine Ziyaret", *Milliyet*, 21.11.2012, http://www.milliyet.com.tr/davutoglu-ve-bilal-erdogan-dan-sehit-ahmet-caberi-nin-evine-ziyaret-siyaset-1630148/ (Ziyaret Tarihi: 09.03.2019)

[484] Michael Koplow, "How Not to Wage War on the Internet", *Foreign Policy*, 16.10.2012, https://foreignpolicy.com/2012/11/16/how-not-to-wage-war-on-the-internet/ (Ziyaret Tarihi: 09.03.2019)

[485] T.C. Dışişleri Bakanlığı, 14.11.2012 Tarih ve 261 No'lu Açıklama, http://www.mfa.gov.tr/no_261_-israil_in-bugun-baslatmis-oldugu-gazze-operasyonu-hk_.tr.mfa (Ziyaret Tarihi: 09.03.2019)

Arap Baharı'nın etkisi o denli güçlüydü ki İran'ın nükleer programı üzerinden İsrail'in kurgulamaya çalıştığı dengeleyici hamleler, Arap ülkeleri nezdinde boşa çıkartılıyordu. Hâlbuki İran'ın nükleer programı, Körfez'deki monarşilerin ulusal güvenliklerini de yakından ilgilendirmekteydi. Fakat bu süreçte, İsrail'in güvenlikleştirici politikasına açıktan destek vererek İsrail'le bir normalleşme ihtimalinin söz konusu olmadığı üst düzey isimler arasında yapılan görüşmelerde dile getirildi. 2017 yılı itibariyle sızdırılan bilgiler, 2012 yılının Eylül ayında İsrail Başbakanı Netanyahu ile Birleşik Arap Emirlikleri Dışişleri Bakanı Nahyan'ın gizlice buluşmalarını ve kapalı kapılar ardında yapılmış görüşmelerini ifşa ediyordu. Haaretz'in haberine göre Birleşik Arap Emirlikleri Dışişleri Bakanı Nahyan, BM konuşması öncesi İsrail Başbakanı Netanyahu'yu New York'ta kaldığı otelde gizlice ziyaret etmiş ve kendisine, Filistin sorununda herhangi bir olumlu gelişme olmaksızın İsrail ile normalleşme ihtimalinin olmadığını dile getirmiştir.[486] Bu görüşmeden yaklaşık olarak bir buçuk ay kadar sonra gerçekleştirilen Gazze ziyareti, söz konusu görüşmede dile getirilenleri pekiştirici bir nitelik sunmaktadır.

3.2.8. Filistin'in BM'de Gözlemci Statüsü Elde Etmesi

1993 yılında imzalanan ilk anlaşmalarla birlikte Oslo Süreci olarak bilinen Filistin-İsrail ihtilafının hakkaniyetli bir çözüme kavuşturulması, sonrasında yaşanan siyasi gel gitler sebebiyle akamete uğramış ve özellikle de İsrail tarafında barış karşıtı sağ bloğun iktidara gelmesiyle rafa kaldırılmıştı. Bu açıdan bakıldığında, Oslo Süreci'yle birlikte Filistin'e vaad edilen devlet statüsü, hitama erememiş ve işlevsellik kazanamamıştı. Filistin Yönetimi'nin tesisi de bir devlet mekanizmasından ve bu mekanizmanın sağladığı imkanlardan uzak bir profil çiziyordu. Salt polisiye işlerle ilgilenen güvenlik birimlerinin maaşları dahi uluslararası toplum tarafından finanse ediliyordu.[487] Egemenliği oldukça kısıtlı olan bu yapı, 2012 yılına kadar neredeyse herhangi bir değişiklik geçirmeden geldi.

İsrail'de sağ siyasetin hakimiyeti, bir fenomen statüsüne erişmiş ve barışçıl bir takım girişimler de söz konusu sağ tandanslı siyasi figürlerin engellemeleriyle karşılaşmıştı. Böylece Filistin Sorunu, herhangi bir çözüme kavuşturulamıyordu. Lakin 2011 yılı itibariyle bu gidişat tersine çevrilmeye çalışıldı ve özellikle de İsrail'i kenara iten

---

[486] "Exclusive: Netanyahu Secretly Met With UAE Foreign Minister in 2012 in New York", *Haaretz*, 25.07.2017, https://www.haaretz.com/israel-news/netanyahu-secretly-met-with-uae-foreign-minister-in-2012-in-new-york-1.5432342 (Ziyaret Tarihi: 09.03.2019)

[487] Bora Bayraktar, *Oslo Barış Süreci: İsrail-Filistin Barış Görüşmeleri, 1991-2000*, Küre Yayınları, İstanbul, 2013.

tek taraflı eylemlerle ilerleme sağlanmaya çalışıldı. Nihayetinde Filistin, bir devlet statüsüne kavuşturularak İsrail tarafıyla daha dengeli bir ilişki geliştirebilecekti.

Türkiye-İsrail ilişkilerinin giderek mesafeli bir içerik kazanması, Türkiye'nin Filistin merkezli üreteceği politikalarda da elini rahatlatmaktaydı. Bu süreçte yoğun bir kulis faaliyeti yürüten Türkiye, BM Genel Kurulu'nda yakın ilişkilere sahip olduğunu düşündüğü ülke temsilcileriyle yakın mesai yaptı.[488] BM oylamasıyla Filistin'e kazandırılmaya çalışılan statü, Türkiye'nin İsrail siyaseti açısından da oldukça güçlü ipuçlarıyla doluydu. İsrail tarafının tamamıyla karşı olduğu süreçte Türkiye, diplomatik enerjisinin büyük bölümünü BM'deki oylamaya harcadı. Sonuç olarak da Filistin, BM oylamasıyla 'gözlemci devlet' statüsü elde etmiş oldu.[489]

BM Genel Kurulu'nda yapılan oylama, Filistin Sorunu'nda İsrail'in ve ABD'nin ne denli yalnız kaldıklarını göstermesi açısından önemli bir fotoğraf sunuyordu. Genel Kurul'daki oylamada İsrail ve ABD ile birlikte Kanada, Çek Cumhuriyeti, Panama, Marshall Adaları, Mikronezya, Nauru ve Palau ret oyu verdiler. Genel Kurul ezici bir çoğunlukla Filistin'in 'gözlemci devlet' statüsü almasını destekliyordu. 41 çekimser oya karşılık 138 olumlu oyla Filistin'e 'üye olmayan gözlemci devlet' statüsü verilmesi karara bağlandı.[490] İsrail ve ABD'nin yanında duran ülkelerin çoğu da Pasifik Okyanusu'ndaki küçük ada devletçikleriydi. Bu açıdan bakıldığında, İsrail'in uluslararası toplum nezdinde hem yalnızlığı tescillenmiş hem de Filistin'in bir devlete sahip olma hakkı uluslararası toplum vicdanında kabul görmüştür.[491]

Bu süreçte Türkiye, özellikle İsrail siyasetini kurgulama açısından, Filistin'e sahip çıkan tavrıyla bu evrenin genel özelliklerini devam ettirmiştir. Filistin Sorunu'nda İsrail karşıtı pozisyonları sıklıkla dile getiren Türkiye, bu sefer daha da ileriye giderek, Filistin'e bağımsız bir devlet kazandırabilecek bir yolun taşlarını döşemiş ve BM Genel Kurulu'ndaki oylamada Filistin'e verilecek statü için oldukça yoğun bir biçimde çabalamıştır. Elbetteki Türkiye'nin İsrail'i bu denli hesap dışı bırakmasının altında bu bölüm kapsamında ifade edilen yapısal ve konjonktürel sebepler bulunmaktadır.

---

[488] Bizzat Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun temsil ettiği Türkiye tarafı, oylama sürecine gidilirken yoğun bir kulis faaliyeti yürütmüş ve Bakan Davutoğlu, bir 'son vuruş' olarak BM Genel Kurulu'na yaptığı hitabında Filistin'e devlet statüsü verilmesinin nedenleri hakkında etkileyici bir konuşma yapmıştır. Detaylı bilgi için bknz. T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Filistin'in BM'de 'Üye Olmayan Gözlemci Devlet' Statüsü Kazanması Hk.", No: 275, 30.11.2012. http://www.mfa.gov.tr/no_-275_-30-kasim-2012_-filistin_in-bm_de-_uye-olmayan-gozlemci-devlet_-statusu-kazanmasi-hk_.tr.mfa , (Ziyaret Tarihi: 12.02.2020)

[489] "Filistin BM'de 'Gözlemci Devlet' Statüsü Kazandı", *Milliyet*, 30.11.2012.

[490] "Filistin'de Bayram", *Hürriyet*, 30.11.2012.

[491] "İsrail Ders Almalı", *Vatan*, 11.12.2012, http://www.gazetevatan.com/-israil-ders-almali--498790-gundem/, (Ziyaret Tarihi: 12.02.2020)

Türkiye'nin özellikle de Arap Baharı'yla birlikte edindiği bölgesel liderlik statüsü, Türkiye'nin hem özgüvenini arttırmış hem de İsrail'e karşı Filistin Sorunu'nda aktif bir pozisyon takınmasını da dayatmıştır. Bir başka ifadeyle, Arap Baharı'nın 'normatif liderliğini' yapan bir ülkenin Filistin Sorunu'na bigâne kalması neredeyse imkânsızdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, İsrail'e yönelik sert tutumun altında daha ziyade bölgesel kırılmaların etkisi olduğu görülebilir. Ayrıca zaten ikili ilişkiler, bir süredir oldukça kötü bir noktadadır. Hatta denilebilir ki Mavi Marmara Baskını sonrası süreçte gerçekleştirilen bu oylama, Türkiye-İsrail ilişkilerinin neredeyse tamamen kopmuş olduğu bir atmosferde yapılmıştır. BM'deki oylamaya ilişkin Türkiye'nin tavrına ve bu yöndeki diplomatik çabalarına bu açılardan bakıldığında, İsrail'le ters pozisyonları simgelemesi ve hatta bu pozisyonları güçlü bir biçimde savunması, oldukça anlaşılabilirdir.

3.2.9. İsrail'in Özür Dilemesi

Türkiye-İsrail ilişkileri açısından önemli bir gelişme olarak beliren İsrail'in Mavi Marmara olayı dolayısıyla Türkiye'den resmi özür dilemesi, her ne kadar büyük zorluklarla kotarılmış bir diplomatik hamle olarak okunabilecekse de ürettiği çıktı itibariyle fazla bir etki yaratmamıştır.

Arap Baharı'nın Mısır'da Mübarek rejimine son vermesi ve iktidar alternatifi olarak Müslüman Kardeşler'in önünü açması ve ayrıca Suriye'de iç savaşa dönüşen koşullar eşliğinde Esad rejiminin ayakta kalabilmesinin giderek zorlaşması, İsrail tarafında ciddi kaygıyla izlenmekteydi. İsrail ulusal güvenlik perspektifi uyarınca, hem Mısır'da hem de Suriye'de gerçekleşebilecek iktidar değişimleri, İsrail'in batı ve kuzey yönlerinden çevrelenmesi sonucunu doğurabilecekti.[492] Bu bağlamda, Suriye'deki gelişmeler Esad'ın aleyhine geliştikçe ve muhalif oluşumların ideolojik tutumları rafineleştikçe Türkiye'nin değeri de İsrail nezdinde artış gösteriyordu. Nihai kertede Türkiye, Arap Baharı'nın iktidara taşıdığı İslamcı partilerin modeli olarak kabul gören bir öncüldü. AK Parti iktidarı, Arap Baharı'nın yarattığı demokratikleşme dalgasına verdiği destekle, bölgedeki halkların sempatisini kazanmıştı. Hatta öyle ki PEW şirketinin Mısır'da yaptırdığı ankette 'bölge liderleri arasında en çok güvenilen lider' olarak Recep Tayyip Erdoğan'ın ismi kabul görüyordu.[493] Durum böyle olunca, Mavi Marmara olayıyla ilişkilerin ağır yara aldığı

[492] Efraim İnbar, "The Arab Uprising's Impact: Israeli Defense", *Middle East Quarterly*, Winter 2012, ss. 39-46.

[493] "PEW'in Türkiye Anketinde Erdoğan Çıktı", *Haber 7*, 09.06.2011, http://www.haber7.com/dis-politika/haber/752133-pewin-turkiye-anketinde-erdogan-cikti (Ziyaret Tarihi: 04.02.2020)

Türkiye, İsrail nezdinde tamir edilmesi ve restore edilmesi gereken bir ittifak olarak belirmeye başladı.

Ayrıca ABD, 1990'lı yıllarda teşvik ve telkin ettiği bir ittifak olarak Türkiye-İsrail askeri işbirliğinin devamını da arzuluyordu. Nihayetinde, *pax-Americana*'nın bölgesel temsili olarak gördüğü iki ülke ilişkileri, tamir edilmedikçe Amerikan ulusal çıkarlarının hayata geçirilmesinde de ciddi problemler yaşanabilirdi.[494] Bu süreçte Amerikan Başkanı Barack Obama, Ortadoğu'ya düzenlediği diplomatik tura İsrail'den başladı ve Türkiye ile ilişkilerin normalleştirilmesi için gereken adımların gerçekleştirilebilmesi için baskı yapmaya başladı.

Türkiye, Mavi Marmara olayından sonra İsrail tarafıyla ilişkilerinin düzelebilmesi için başlıca üç koşul öne sürmüştü: Resmi özür, tazminat ve Gazze ablukasının kaldırılması. Obama yönetimi, her ne kadar bütün bu talepleri bir defada karşılayamayacağını bilse de ilişkilerin normalleşme kapısını aralayabilmek adına, Netanyahu yönetimine özür dilemesi noktasında baskı kurdu. Bu minvalde, yürütülen diplomatik çabalar neticesinde Netanyahu Erdoğan'ı telefonla aramış ve Mavi Marmara olayı sebebiyle özür dilemiştir.[495]

Yalnız bu özrün kapsamı, oldukça tartışmalıdır. Dışişleri Bakanlığı'nın basın açıklaması olarak sunduğu telefon konuşmasının içeriğine bakıldığında, Netanyahu'nun dile getirdiği özrün 'operasyonel hatalar' olarak ifade edilmesi, aslında Türkiye'nin İsrail'le normalleşme taleplerinden üçüncüsü olan Gazze ablukasının devam edeceği anlamı çıkartılabilir.[496] Çünkü Netanyahu, İsrail deniz ve hava kuvvetleri tarafından düzenlenen operasyonun uluslararası meşruiyete sahip olmayışına herhangi bir biçimde değinmemektedir. Daha ziyade, operasyon kapsamında gemiye çıkan İsrail askerlerinin 'operasyonel hatalarından' bahsetmektedir ve bu hususta bir üzüntü belirtmektedir. Hâlbuki söz konusu İsrail operasyonu, uluslararası hukukun İsrail'e tanıdığı hakların sınırlarını aşan bir içeriğe sahip olması hasebiyle, uluslararası meşruiyete sahip değildir. Türkiye'nin Mavi Marmara olayı sürecindeki argümanı da bu hukuksuzluk merkezli kurgulanmıştır. Lakin gelinen nokta itibariyle, Netanyahu'nun söz konusu minvalde ifade

[494] Sami Kohen, "İsrail Neden Özür Diledi?", *Milliyet*, 24.03.2013.
[495] "İsrail Özür Diledi", *Milliyet*, 23.03.2013
[496] T.C. Dışişleri Bakanlığı, Press Statement, http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/bsbk-aciklama-israil-en.pdf (Ziyaret Tarihi: 10.03.2019)

ettiği özür yine de kabul edilmiş ve Gazze ablukasının devam ettirileceği de üstü örtük bir biçimde kabul edilmiş olmaktadır.[497]

Mavi Marmara olayı kapsamında Netanyahu'nun İsrail devleti adına Türkiye'den özür dilemesi, Türk iç siyasetinde de yoğun bir biçimde yankılandı. Arap Baharı'nın Türk dış politikasına ve yönetici elitine verdiği özgüven, İsrail'le ilişkilerde de belirginleşmişti. Söz konusu özrün Türk kamuoyunda yankısı, daha ziyade 'boyun eğdirme' olarak görüldü. Hatta kimi belediye başkanları Erdoğan'a İsrail'e özür dilettiği için teşekkür ilanları yayınladılar.[498] Bu açıdan bakıldığında, Arap Baharı sürecinin ve dolayısıyla 'One Minute!' evresinin en rafine örneklerinden biri yaşanıyordu. Türk dış politikasındaki ve onu üreten yönetici elitlerdeki özgüven, İsrail'le ilişkilerin belirleyicisi olarak da gözlemlenebiliyordu.

Söz konusu özür dileme, her ne kadar Türkiye-İsrail ilişkilerinin normalleştirilmesi yolunda atılan önemli bir adım olarak görülebilecekse de sonraki gelişmeler, beklenildiği minvalde olmadı. Özellikle de Türk dış politikasının özgüveni yüksek bu döneminde İsrail, yeterince önemli bir aktör olarak algılanmıyordu. Daha ziyade Arap Baharı süreciyle birlikte ortaya çıkan atmosferde Türkiye, Ortadoğu'daki Arap toplumlarıyla ilişkilerini önceliyor ve hatta İsrail'i bu ilişkilerin gidişatını sekteye uğratabilecek bir tehdit olarak algılıyordu. Ayrıca ilerleyen aylarda gerçekleşen Mısır karşı-devrimi, Türkiye'nin hem bölgeye hem de İsrail'e bakışını net bir biçimde ortaya çıkardı.[499]

[497] Kadri Gürsel, "Asıl Başarı, İsrail'in Özrünü Kabul Etmektir", *Milliyet*, 25.03.2013.
[498] "Melih Gökçek Ankara'yı bu Afişlerle Donattı", *Haber7*, 25.03.2013, http://www.haber7.com/ic-politika/haber/1005880-melih-gokcek-ankarayi-bu-afislerle-donatti (10.3.2019)
[499] "Mısır'daki Olayların Arkasında İsrail Var", *Milliyet*, 21.08.2013.

3.3. Ulusal Düzey

Türk siyaset sahasındaki gelişmeler, Türkiye'nin İsrail'e yönelik kurguladığı dış politikasına ana rengini veren zeminlerden birisi olarak ön plana çıktı. Bu dönemde ortaya çıkan bazı gelişmeler, Türkiye-İsrail ilişkilerinin yapısal özelliklerine istinaden bir takım farklılaşmalara sebebiyet verecekti.

Bu bağlamda ilk olarak anılması gereken husus, Türk siyasetindeki sivil-asker ilişkileri ve dengesidir. Türkiye-İsrail ilişkilerinin de kurumsallaşmasının altyapısını oluşturan askeri işbirliği, Türk askeri elitlerinin teşviki ve açık desteğiyle gerçekleşebilmişti. Hal böyle olunca Türkiye-İsrail ilişkileri, özellikle de 'altın çağ' olarak da isimlendirilen 1990'lı yılların ikinci yarısı itibariyle, askeri bir içerik kazanmanın ötesinde, asker kimseler tarafından korunur ve kollanır oldu. Böylece Türkiye-İsrail ilişkileri, sivil tartışma alanının görece dışına çıkarılıp, oldukça teknik bir konu olarak çerçevelendi ve profesyonel askerler dışında pek kimsenin konuşmaya cesaret edemediği bir alan halini aldı. Fakat 'One Minute! Evresi' olarak isimlendirilen 2009 ve sonrası dönemde bu tahakküm epey geriledi ve sivil-asker ilişkilerindeki yeni denge, Türkiye-İsrail ilişkilerine de olanca şiddetiyle sirayet etti.

Bu süreçteki en belirgin gelişme, kamuoyunda 'Ergenekon Davaları' olarak bilinen ve emekli askerlerin yanı sıra muvazzaf subayların da yargılandığı bir adli takibatın gündeme gelmesiydi. Bir süre sonra anlaşıldığı üzere, FETÖ yapılanmasının Türk askeriyesindeki karşıtlarını tasfiye etmesi için araçsallaşan bu davalar, özünde sivil-asker ilişkilerini bir biçimde tanzim etmiştir. Bu bağlamda söylenmesi gereken, haksız bir takım ithamlara maruz kalan Türk askeri eliti, söz konusu kumpaslar yoluyla 'susturulmuş' ve Türkiye-İsrail ilişkilerini sahiplenebilecek ve koruyabilecek vasıftan böylece arınmıştır. Sivil-asker dengesinde askerler aleyhine gelişen bu yeni dengede, sivillerin görüşleri ve haliyle kamuoyu etkisi alabildiğine genişlemiş ve İsrail'in özellikle de Filistin'de kalkıştığı kimi eylemler iki ülke ilişkilerinin biçimlenmesinde belirleyici olmuştur.

Ulusal düzeyde ortaya çıkan kimi gelişmeler ise daha ziyade uluslararası ve bölgesel düzeyleri de etkileyebilecek kapasiteye sahipti. Bu gelişmelerden belki de en önemlisi, Hakan Fidan'ın MİT Müsteşarlığı'na getirilmesiydi.

Hakan Fidan'ın müsteşar olarak atanması, özellikle de Türkiye-İsrail ilişkileri açısından pek alışık olunmayan bir takım söylemlerin üretilmesine zemin hazırladı. Fidan'ın MİT Müsteşarlığı için ismi kulislerde anılmaya başladığı andan itibaren İsrail tarafı konuyla yakından ilgilendi ve Fidan'ın müsteşarlığa atanmaması için yoğun bir

retorik saldırı kampanyası başlattı. Böylece Fidan, henüz müsteşarlık koltuğuna oturmaksızın İsrail'in hedefi haline geldi.

İsrail tarafı Hakan Fidan'ın MİT Müsteşarlığı'na atanmasını, bu evrenin bölgesel düzeydeki en belirgin özelliklerinden biri olan Türkiye-İran yakınlaşmasının bir yansıması olarak telakki ediyordu. İsrail'e göre Fidan, İran istihbaratıyla oldukça yakın bir işbirliği içerisindeydi ve İsrail istihbaratının sırlarını İranlılara verebilirdi. Böylesi güçlü bir şüphecilik, Fidan'ı İsrail nezdinde hedef haline getirdi. Bu algıya paralel olarak saldırgan açıklamalar yapıldı.

3.3.1. Ergenekon Davaları ve Sivil-Asker İlişkileri

Ergenekon Davaları, Türkiye'deki sivil-asker ilişkilerini derinden etkilemesi açısından oldukça kritik bir dönemeç olarak görülebilir.[500] Bu davalar süreci ve sonrasında, her ne kadar sonraları FETÖ tarafından komplovari yöntemlerle icra edildiğine kanaat getirildiyse de, sivil-asker ilişkilerinde siviller lehine genişçe bir alan açtığı da kabul edilmelidir. Bu süreçte asker kesimler, hem dava süreçlerinden ciddi bir rahatsızlık duymuş hem de siyaset alanından hızlı bir geri çekilme yaşamışlardır.[501]

Ergenekon Davaları sürecinde sivil siyaset kurumuyla asker kesimler arasındaki tansiyonun özellikle Genelkurmay Başkanı Orgeneral Işık Koşaner'in üç kuvvet komutanıyla birlikte istifa etmesiyle zirve yapmıştır.[502] Sadece Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Necdet Özel'in istifa etmediği ve zaten akabinde de Genelkurmay Başkanlığı'na geçeceği düşünüldüğünde, kara, hava ve deniz kuvvetleri komutanlarının toplu istifası, Ergenekon Davaları sürecinde işlenen hukuksuzluklara bir tepki olarak algılandı.[503]

Kaldı ki bu süreçte yaşanan belki de en rahatsız edici gelişme, Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ'un 'örgüt lideri' sıfatıyla mahkeme edilmesi ve tutuklanmasıydı.[504] Daha sonraları kendisi 20 yıla mahkûm edildi. Fakat bu gelişme, salt askeri çevrelerden değil, siyaset sahasından da tepkilere neden olmuştu. Özellikle Başbakan Erdoğan'ın tepkisi, bu bağlamda kayda değerdir.[505]

Ergenekon Davaları'nın, İtalya'da yaşanmış Gladio operasyonuna benzer bir minvalde seyredeceği ve Türkiye'de adı sık geçen 'derin devleti' afişe edeceği beklenirken[506], TSK'nın üst düzey subay kadrolarının gelişi güzel davalara sokularak, elimine edildikleri bir sürece tanık olundu. Bu subay kadrolarının önemli bir bölümü, Avrasyacı olarak biliniyordu. Atlantikçi eğilime sahip subay kadrolarına alan açan bu davalar, TSK'nın yeniden kalibre edilmesinden başka bir şey değildi.[507] Fakat bu davalar

---

[500] Yaprak Gürsoy, *Türkiye'de Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümü*, (Ed. Mustafa Aydın), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 37.
[501] A.g.e., s. 41.
[502] "Orgeneral Işık Koşaner İstifa Etti", *Milliyet*, 29.07.2011.
[503] "Komuta Kademesi Emekliliklerini İstedi", *Takvim*, 29.07.2011. Daha sonraları Koşaner, emekliliğini isteme gerekçelerini oldukça net bir biçimde açıklamıştır. İlgili haber için bknz. "Işık Koşaner Neden İstifa Ettiğini Açıkladı", *Hürriyet*, 26.10.2016.
[504] "Başbuğ'un Tutuklanmasına Tepkiler", *Hürriyet*, 06.01.2012.
[505] "Erdoğan: Başbuğ Tutuksuz Yargılanmalı", *NTV*, 09.01.2012, https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-basbug-tutuksuz-yargilanmali,i0m0zvawiU2MHMHOAH5nzA (Ziyaret Tarihi: 04.02.2020)
[506] Ali Bayramoğlu, "İstanbul'da Bir Savcı, Gladyo, Ergenekon…", *Yeni Şafak*, 26.04.2008.
[507] Emre Aköz, "Ergenekon'un Beyin Takımı Niye Avrasyacı", *Sabah*, 23.01.2009

ve ürettikleri yakın sonuçlar itibariyle bizleri ilgilendiren konu başlığı, sivil-asker ilişkilerindeki dönüşümdür.

TSK her ne kadar hukuksuz mahkeme süreçleriyle yıpratılmış olsa da askerlerin siyaset sahasındaki konuşma özgürlüklerinde belirgin bir gerileme de yaşandı.[508] Bu sürecin en belirgin çıktısı, askerlerin siyasi beyanatlardan kaçınacağı bir dönemin kapısını aralamasıydı. Ergenekon Davaları'nı yürüttükleri sonraları kamuoyuna yansıyan FETÖ mensubu yargı bürokrasisi, örgütsel bağlantıya sahip subayların TSK'da yükselmelerini sağlamakla birlikte, sivil-asker ilişkilerinde gözlemlenebilir bir dengesizliğe sebep olmaksızın pozisyon almışlardır. FETÖ'nün TSK'daki yapılanması daha sonraları askeri bir darbeye kalkışsa dahi o güne kadar askerin siyaset sahasında varlık göstermediğini de not etmek gerekir.

3.3.2. Hakan Fidan'ın MİT Müsteşarlığı'na Atanması

İran nükleer dosyasının BMGK'da görüşülmesine ve bir karara varılmasına dek geçen süreçte Türkiye, İran'ı olası uluslararası müdahalelere ve yaptırımlara karşı kollamaya çalışan bir profil serdedince, Türk dış politikasının ana ekseni de uluslararası kamuoyu nezdinde sorgulanmaya başlandı.[509]

Daha ziyade 1952'de üyesi haline geldiği NATO bağıtı üzerinden şekillenen Batı'yla ittifak ilişkisi, Soğuk Savaş süresince ve sonrasında da devam edegelmiş ve Türkiye, uzun yıllar boyunca ABD'yi stratejik bir müttefik olarak algılamıştı. Daha yakın tarihlerde, Irak'ın işgali sürecinde çeşitli gerilimler ve dalgalanmalar yaşansa da ilişkilerin genel seyri, askeri ittifakın gereklerine uygun bir zeminde gelişmişti. ABD'nin küresel ve bölgesel politikalarıyla da uyumu gerektiren bu stratejik ilişki biçimi, İran'a karşı ABD öncülüğünde pişirilen yaptırım politikalarına ket vuracak bir girişimde bulunulmasıyla birlikte Türkiye'nin Batılı kimliği de eleştirilmeye başlandı. Tam da bu süreçte, 2010 yılının Nisan ayında önce MİT Müsteşar Yardımcılığına[510] ve akabinde Mayıs ayında MİT

---

[508] Yaprak Gürsoy, a.g.e., s. 41.

[509] Daha ziyade 'eksen kayması' tartışmaları olarak özetlenebilecek bu sorgulamalar, Türk dış politikasındaki alternatif yönelimlerin aktive edildiği dönemlerde ısıtılarak tekrar tekrar ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu sefer ki eksen kaymasının ise daha köklü, iktidardaki herhangi bir siyasal oluşumun ötesinde anlamları vardır. Bu olguya yönelik olarak ulusal basında çıkmış bir makale için bknz. Sami Kohen, "Türk Kamuoyunda Eksen Kayması Var", *Milliyet*, 17.09.2010.
Ayrıca Türk dış politikasındaki 'eksen kayması' tartışmalarını daha geniş bir çerçeve içerisinde inceleyen akademik bir çalışma için bknz. Ali Balcı, Filiz Cicioğlu ve Dilek Küçükboz, "Türkiye'nin Ekseni Kayıyor mu? Bir Literatür Değerlendirmesi", *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Cilt. 11, Sayı. 20, 2019, ss. 66-81.

[510] 'Astsubaylıktan MİT'in Başına', *Vatan*, 18.04.2010, http://www.gazetevatan.com/astsubayliktan-mit-in-basina-300399-gundem/ (Ziyaret Tarihi: 11.07.2017)

Müsteşarı Emre Taner'in yaş haddinden emekliye ayrılmasıyla birlikte MİT Müsteşarlığına atandı.[511]

Fakat bu atanma süreci, özellikle bir ülkenin pek de alışıldık olmayan tepkilerine yol açmıştı. Uluslararası politikada, herhangi bir ülkenin istihbarat kurumunun başına atanan kişi üzerinden bir başka ülkenin alenen tehditvari açıklamalarda bulunması, olağan akışa aykırıydı. Fakat enteresandır ki İsrail, söz konusu bağlamda açıklamalar yapmayı ve Hakan Fidan'ın MİT Müsteşarlığına giden süreci etkilemeye çalışmıştı.[512]

Bu anormal tavrın altında, gerçekleştiği bağlam göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin İran nükleer meselesine bakışı ve ürettiği Batı-dışı çizgideki politika olmalıdır.[513] Kaldı ki Savunma Bakanı düzeyinde yapılan açıklamalar, Hakan Fidan'ın İsrail'e dair sırları İran'a verebileceğini vurguluyor ve Fidan'ın İran ile olan bağlantılarını sorguluyordu. Bu açıklamalar üzerine Türkiye, İsrail'in Ankara büyükelçisi Gabi Levi'yi Dışişlerine çağırdı ve Barak'ın açıklamalarından duydukları rahatsızlığı dile getirdi.[514] Fakat sadece bununla yetinilmedi. İsrail basınına yansıdığı ölçülerde Fidan, 'bir sabah aracına konacak bir bomba' sürprizine de hazırlıklı olmalıydı.[515] Ayrıca 10 kişilik İranlı İsrail ajanının MOSSAD'la yaptıkları görüşmeleri de deşifre ettiği söyleniyordu.[516] Kısacası Hakan Fidan'ın MİT Müsteşarlığı, belli ki İsrail tarafının oldukça canını sıkmıştı.

Fidan'ın MİT Müsteşarlığı dönemine dair ulusal basında çıkan bir takım değerlendirmeler, kendisinin neden bir hedef haline geldiğini de aydınlatabilir. Hakan

---

[511] 'MİT Müsteşarlığı'na Hakan Fidan Atandı', *Haber 7*, 26.05.2010, http://www.haber7.com/siyaset/haber/538019-mit-mustesarligina-hakan-fidan-atandi (Ziyaret Tarihi: 11.07.2017)

[512] 'Ehud Barak: Hakan Fidan Sırlarımızı İran'a Açabilir', *Haber 7*, 02.08.2010, http://www.haber7.com/dunya/haber/578393-ehud-barak-hakan-fidan-sirlarimizi-irana-acabilir (Ziyaret Tarihi: 11.07.2017)

[513] Hükümet yetkililerinin de konuya müdahil olmasıyla birlikte, Hakan Fidan üzerinden yürütülen kara propaganda faaliyetlerinin altyapısına dair görüşler de netleşmiş oldu. Örneğin Davutoğlu'nun yapmış olduğu açıklamalar, Fidan'a yönelik dezenformasyonun esas hedefinin Türkiye'nin izliyor olduğu dış politikaya yönelik bir reaksiyon olduğunu açıklıkla ortaya koydu. Buna göre Türk dış politikası, özellikle Ortadoğu'daki etkinliğine istinaden şahıslar ve kurumlar üzerinden hesaba çekilmek istenmektedir. Bu tip girişimleri de daha ziyade rakip devletler olarak İsrail ve İran yapmaktadır: "Fidan'a Açık Tehditler Var, Bugün Sahip Çıkma Günü", *Star*, 20.10.2013, http://www.star.com.tr/guncel/fidana-acik-tehditler-var-bugun-sahip-cikma-gunu-haber-798736/ (Ziyaret Tarihi: 14.07.2017)

[514] 'Turkey Summons Israeli Ambassador Over Barak's Remarks on Spy Chief', *Haaretz*, 03.08.2010 http://www.haaretz.com/israel-news/turkey-summons-israel-s-ambassador-over-barak-s-remarks-on-spy-chief-1.305757 (Ziyaret Tarihi: 11.07.2017)

[515] Yori Yanover, "Turkey Exposed 10 Israeli Agents in Iran", *Jewish Press*, 17.10.2013, https://www.jewishpress.com/news/breaking-news/turkey-exposed-10-israeli-agents-in-iran/2013/10/17/, (Ziyaret Tarihi: 14.02.2020)

[516] David Ignatius, "Turkey Blows Israel's Cover for Iranian Spy Ring", *Washington Post*, 16.10.2013, https://www.washingtonpost.com/opinions/david-ignatius-turkey-blows-israels-cover-for-iranian-spy-ring/2013/10/16/7d9c1eb2-3686-11e3-be86-6aeaa439845b_story.html, (Ziyaret Tarihi: 14.02.2020)

Fidan döneminde MİT, ulusal sınırları içerisinde yabancı istihbarat örgütlerini sınırlandırma faaliyetlerine girişmiş ve MİT'in o günlere değin 'temel işlevi' olarak algılanan 'darbe habercisi' rolünü alabildiğine genişleterek[517] özellikle bölgesel çapta dış istihbarat faaliyetlerine ağırlık vermiştir. Fidan'ın müsteşar olmazdan evvel Emre Taner'in yardımcılığını yaptığı dönemde de Kürt Sorunu'nun çözümüne dönük bir takım temaslarda bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca Fidan'ın bir süre sonra da FETÖ'nün hedefi haline gelmesi, hem MİT'teki değişimi gözler önüne sermekte hem de Fidan'dan duyulan rahatsızlığın devam ettiğine yönelik güçlü bir şüphe uyandırmaktadır. 2012 yılında FETÖ'nün devlet birimlerine sızmış üyeleri, Fidan'ı Kürt Sorunu bağlamında hükümetin politikaları doğrultusunda yapmış olduğu görüşmelerden ötürü ifade vermeye çağırmış ve fakat Fidan, bu görüşmeye gitmeyerek tutuklanmaktan kıl payı kurtulmuştur. İsrail merkezli olduğu alenen bilinen Fidan rahatsızlığı, bellidir ki FETÖ yapılanmasına ihale edilmiştir.[518]

3.3.3. "Muktedir Olmak": 12 Eylül 2010 Referandumu ve 12 Haziran 2011 Genel Seçimleri

Türk iç siyaseti açısından 2010 ve 2011 yılları oldukça kritik yıllardır. Bu tarihlerde gerçekleştirilen biri referandum ve diğeri genel seçimler olmak üzere iki dönemeç, AK Parti'nin kendini konumlandırdığı siyasal pozisyon ve özgüven yüklemesi anlamında önemlidir.

2010 yılında gerçekleştirilen referandum, daha ziyade darbelerle yüzleşmek üzere kurgulanan bir söylem eşliğinde ortaya çıktı. Özellikle de 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirilmiş askeri darbenin yarattığı acılar, kitleler nezdinde yoğun alıcısı olan bir argümandı. Bu bağlamda, askeri darbelerin yargılanabilir olması gerektiğine istinaden, yargıda reformu amaçlayan bir referandum paketi ortaya çıkarıldı. Yaklaşık olarak %58 civarında bir evet oyuyla kabul edilen referandum paketiyle yargısal süreçler, siyasi denetime ve kontrole kısmen açılmaktaydı. Başta Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) olmak üzere yargıdaki oligarşik kümelenmeleri engellemeyi ve daha demokratik ve eşitlikçi bir dağılımı sağlamayı öngören referandum, kısa ve orta vadede oldukça farklı

---

[517] Hatta belki de bu rolü alabildiğine genişletmesi ve bir istihbarat kurumunun içselleştirilmiş doğal misyon alanlarına yoğunlaşması, Türkiye özelinde istihbarat kurumuna yüklenen istisnai 'darbe haberciliği' rolünü oynamakta zorlanmasına sebep olmuş ve nihayetinde, 15 Temmuz 2016'daki darbe girişiminin oldukça cüzi bir kısmını son anda pişmanlık duyan bir FETÖ mensubunun ihbarıyla haber alabilmiştir.

[518] Özcan Tikit, "Hakan Fidan Neden Hedefte?", *HaberTürk*, 05.08.2014, https://www.haberturk.com/yazarlar/ozcan-tikit/976646-hakan-fidan-neden-hedefte, (Ziyaret Tarihi: 14.02.2020)

sonuçlara yol açtı ve çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de görülebileceği üzere yargıda FETÖ yapılanmasının önünü açtı.[519]

Fakat her halükarda, söz konusu referandumun iktidar partisi açısından bir kamuoyu yoklaması olarak algılanması söz konusuydu. Bu açıdan bakıldığında AK Parti, referandum sonuçları itibariyle arkasındaki halk desteğini güçlendirdiğini ve önemli bir bölümünü de kemikleştirdiğini düşünmeye başladı. Yaklaşık bir yıl kadar önce gerçekleştirilen 2009 Yerel Seçimleri'nde tarihinin en düşük oy oranını elde eden parti, referandumla birlikte özgüvenini tazelemiş oluyordu.[520] Davos Krizi'yle iç politikaya dönük olarak elde edilen popülarite bile, yerel seçimlerde AK Parti'nin oy oranlarını istediği seviyelere çekmek noktasında yardımcı olamamıştı. Lakin referandum, iki seçenekli bir seçim olması ve büyük sorulara cevap üretiyor izlenimi vermesi hasebiyle, iktidar partisinin elini güçlendirdi. Böylece AK Parti, yaklaşık bir sene önceki özgüven bunalımını da tamir etmiş oluyordu.

Bir diğer özgüven tazeleyici gelişme ise 2011 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerdi. Bu seçimlerde iktidar partisi, tarihinin en yüksek oy oranına ulaşarak, yeni bir siyasi rekor kıracaktı. %49 gibi bir oy oranına ulaşan AK Parti, 2002 ve 2007 yıllarında yapılan genel seçimlere nazaran oylarında belirgin bir artış sağlamıştı. Bu durum, ilk olarak AK Parti ileri gelenlerinde özgüven tazelemesi olarak yansıdı. Şurası açıktı ki seçmenler, AK Parti politikalarını tasvip ediyor ve iktidarı konsolide ediyordu. Bu açıdan bakıldığında AK Parti, Türk siyasal hayatında 'hâkim parti' durumuna gelmişti. En yakın rakibiyle yaklaşık %25 oranında oy farkı bulunan parti, tek parti iktidarını da devam ettirmiş oluyordu. Bu bağlamda yaşanan en büyük değişim, AK Parti'deki özgüven patlamasıdır.[521]

AK Parti ileri gelenleri, yukarıda da anıldığı ölçülerde, Türk siyasal hayatında radikal bir takım dönüşümler yapabilecek özgüvene kavuşmuşlardır. Bu durumun en sembolik örneklerinden biri, bahsi geçen seçimlerden yaklaşık olarak iki sene sonra, AK Parti İstanbul İl Başkanı Aziz Babuşçu'nun yapmış olduğu açıklamadır. Babuşçu'ya göre:

> *"10 yıllık iktidar dönemimizde bizimle şu ya da bu şekilde bizimle paydaş olanlar, gelecek 10 yılda bizimle paydaş olmayacaklar. Çünkü bu geçtiğimiz 10 yıl içinde,*

---

[519] "Paralel Yapı 17-25 Aralık Darbesinin Temelini 2010 Referandumu ile Attı", *Akşam*, 15.03.2015, https://www.aksam.com.tr/guncel/paralel-yapi-1725-aralik-darbesinin-temelini-2010-referandumu-ile-atti/haber-389769 , (Ziyaret Tarihi: 14.02.2020)

[520] Hatem Ete, "Davutoğlu Neyi Sembolize Ediyor?", *Akşam*, 24.08.2014.

[521] Ömer Taşpınar, "Özgüven veya Panik", *Sabah*, 18.07.2011.

bir tasfiye süreci ve bir tanımlama özgürlük, hukuk, adalet söylemi etrafında yaptıklarımıza paydaşlar vardı. Onlar da şu ya da bu şekilde her ne kadar bizi hazmedemeseler de; diyelim ki liberal kesimler, şu ya da bu şekilde bu süreçte bir şekilde paydaş oldular ancak gelecek inşa dönemidir. İnşa dönemi onların arzu ettiği gibi olmayacak. Dolayısıyla o paydaşlar bizimle beraber olmayacaklar. Dün bizimle beraber şu ya da bu şekilde yürüyenler, yarın bizim karşımızda olan güçlerle bu sefer paydaş olacaklar. Çünkü inşa edilecek Türkiye ve ihya edilecek gelecek onların kabulleneceği bir gelecek ve bir dönem olmayacak. Onun için işimiz çok daha zor."[522]

AK Parti ileri gelenlerinin bu dönemde özgüvenlerinin artması ve radikal dönüşümler için cesaret alması, elbetteki hem iç hem de dış politikada özgüvenli adımları beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, örneğin, özellikle de Kürt Sorunu'na sivil-siyasi bir çözüm üretebilmek adına girişilen Çözüm Süreci, arkaplanda bahsi geçen özgüvenli pozisyona dayanmaktadır. Söz konusu özgüven, dış politikada da kendisini göstermiş ve Türk dış politikasında geniş bir manevra sahası açmıştır. Fakat burada not edilmesi gereken husus, söz konusu ulusal düzeydeki gelişmelerin dış politika sahasında birebir karşılığı olamayacağıdır. Yapısal bir takım kısıtlar, Türkiye-İsrail ilişkilerinin 'altın çağlarına' dönmesine imkân vermemekle birlikte, iyileşme emarelerine müsaade etmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Netanyahu'nun Türkiye'de özür dilemesi ve akabinde yumuşayan atmosferi bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir.

[522] "Babuşçu'dan İlginç Değerlendirme", *Hürriyet*, 01.04.2013

3.4. Genel Değerlendirme

One Minute! Evresi olarak isimlendirilen bu dönemde Türkiye, İsrail'e yönelik kurguladığı politikaları uluslararası, bölgesel ve ulusal düzeydeki bir takım gelişmelerin sınırlandırması ya da müsaade etmesi sayesinde farklı bir zemine doğru kaydırabilmiştir. Türk dış politikası çalışmalarının son dönemlerinde de sıklıkla ifade edilen bir husus olarak 'otonomi arayışı', bu dönemin belirgin özelliklerinden biri olarak ön plana çıkmıştır. Fakat nihayetinde yeni serpilmeye başlayan bu yönelim, analiz düzeyleri ekseninde incelendiği ölçülerde, belirgin bir yapısal çerçeve içerisinde okunabilir.

Öncelikle uluslararası düzeydeki bazı gelişmeler, Türkiye'nin bu evredeki dış politikasını kurgulaması noktasında etkili olmuşlardır. Özellikle ABD'nin küresel ve bölgesel güç erişiminde göreceli olarak yaşanan düşüşler, Türk dış politikasının belirlenmiminde farklı bir takım tercihlerin gündeme gelebilmesini sağlamıştır.

ABD'nin göreceli olarak 'düşüşü', Irak işgalinin astronomik maliyetleri ve Mortgage krizinin ekonomik koşulları hepten güçleştirmesi gibi nedenlerden söz konusu olmuştur. Bu bağlamda, özellikle de bölgesel 'düşüşü' simgeleyen en belirgin gelişme, Irak'tan askeri olarak çekilme sürecinin belirlenmesi olmuştur. ABD'nin Irak'tan çekilmesi, bölge ülkelerinin dış politika yapım süreçlerini dolaylı olarak etkilemiş ve bu çalışma özelinde Türkiye'nin İsrail siyasetinde dönüşümlere kapı aralamıştır.

ABD'nin 'düşüşünün' de bir göstergesi olarak görülebilecek olan Rusya'nın Gürcistan'a müdahalesi, yine uluslararası düzeyde ortaya çıkan güç boşluğunun bir yansıması olarak telakki edilebilir. Gürcistan'ın ülkesinde Amerikan etkisini arttırarak Rusları dengeleyebilmek adına NATO'ya üye olabilmek için gösterdiği çabalar, Rusya'nın müdahalesini beraberinde getirmiş ve ülke fiilen üç ayrı parçaya bölünmüştür. Bu bağlamda Gürcistan, bu süreçte özellikle ABD'den yardım gelebileceğini ve Rusların parçalanmayla sonuçlanacak böylesi bir askeri operasyona kalkışamayacaklarını varsaymıştır. Fakat NATO, sadece iki adet acil yardım malzemesi taşıyan gemi göndererek, Rusya'nın müdahalesine askeri bir tepki vermekten kaçınmıştır. Bu gelişme de kuşkusuz ABD'nin küresel 'düşüşüyle' yakından ilgilidir. ABD'nin 'düşüşü', Rusya'nın rahat hareket edebilmesinin önünü açmış ve Gürcistan, söz konusu güç boşluğunu Rusların doldurmasının kurbanı olmuştur.

Bir diğer gelişme olarak Türkiye'nin BMGK'ya üye olması, bu dönemin dış politikasında ciddi tesirleri olan bir atılımdır. Türkiye, tarihi boyunca BMGK'ya üç ayrı dönemde üye olmuş ve dördüncü üyeliğini 2008-2010 dönemi için elde etmiştir. Bu

dönemdeki üyeliğinin temel tetikleyicisi, Türk dış politikasının küresel görünürlüğünü arttırma yolundaki adımlarıdır. Türkiye, güncellediği dış politika anlayışıyla birlikte, küresel görünürlüğüne azami derecede önem vermeye başlamıştır. Hal böyle olunca, BMGK üyeliği Türk dış politikası açısından önemli bir kazanım olarak görülmüştür.

BMGK üyeliği, bu dönemde alınan kritik kararlarda Türkiye'nin rolünü belirginleştirmiş ve küresel bir aktör olma yolunda ilerlediğine veri teşkil etmiştir. Türk dış politikası açısından söz konusu kapasite artışı, özellikle İsrail'le ilişkilerde de kendisini hissettirmiş ve BMGK üyesi olarak Türkiye'ye karşı yürütülen faaliyetler, BMGK üyeliğinin kolaylaştırıcılığında çözülmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda en belirgin vaka olarak, Mavi Marmara saldırısından hemen sonra Türkiye'nin BMGK'yı acilen toplantıya çağırması ve buradan İsrail aleyhine somut bir karar alınmasını sağlamaya çalışması gösterilebilir. Kısacası Türkiye, BMGK üyeliğinin verdiği özgüvenle İsrail'le ilişkilerinde otonom bir pozisyona doğru ilerleyebilmiştir.

Bölgesel düzeyde yaşanan gelişmeler de Türkiye'nin İsrail'e yönelik kurguladığı siyaseti oldukça belirgin bir biçimde dönüştürmüştür. Bu bağlamda anılması gereken ilk olay, bu evreye de ismini vermesi açısından, Davos Ekonomik Forumu'nda Erdoğan ve Peres'in atışmasıdır. Ocak 2009'da meydana gelen olayda, Başbakan Erdoğan'ın Peres'e yönelik söylediği sözler kadar oturumun moderatöründen söz isterken kullandığı 'one minute!' ifadesi de sembolik bir anlam kazanmıştır. Bu bağlamda 'one minute!', Türk dış politikasının bu evresini tanımlarken kullanılması gereken bir slogan halini almıştır. Bu evre itibariyle artık, Türk dış politikasında yapısal bir takım imkânların ortaya çıkmasıyla birlikte özgüvenin yükselmesi göze çarpmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin İsrail politikasını da derinlemesine etkileyen bu evrede, alışılagelmiş ve kurumsallaşmış ilişkiler tartışmaya açılacak ve bir dizi yeni söylem eşliğinde uygulamalar devreye girecektir. Davos krizi olarak isimlendirilen söz konusu gelişme, 'One Minute!' evresinin de en belirgin sembolüdür.

Bölgesel düzeydeki bir diğer önemli gelişme ise İsrail ile Yunanistan'ın yakınlaşmasıdır. Bu yakınlaşma, özellikle Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon yatakları sebebiyle hızlanmış ve Türkiye-İsrail ilişkilerinin bozulmaya başlamasıyla da güçlü bir görünüm kazanmıştır. Türkiye-İsrail ilişkilerinin askeri potansiyeli, aralarındaki anlaşmaların imzalandığı tarihlerden bu yana bölgesel düzeyde bir denge unsuru olarak görülmüştür. Fakat artık Türkiye'nin İsrail siyasetindeki dönüşüm oldukça sert tonlarla gerçekleştiğinden, İsrail-Yunanistan yakınlaşması gündeme gelmiş ve iki ülke, zaman

içerisinde Doğu Akdeniz'de Türkiye'yi dengeleyen bir blok hüviyeti kazanmıştır. Bu durum da Türkiye'nin İsrail siyasetini etkileyen ve dönüştüren bir faktör olarak konumlanmıştır.

Bir başka gelişme ise Türkiye'nin ivedi güvenlik ihtiyaçlarıyla alakalıdır. Irak'a 2003 yılında düzenlenen işgal harekâtından sonra ülkenin yeniden inşasında politik anlamda dışlanan Türkiye, 2007'den itibaren tedricen aşama kaydetmiş ve ABD'nin de Irak'tan çekilmesine mukabil IKBY ile ilişkilerini güçlendirmiştir. İşgal sürecinde ABD ile ittifak eden IKBY yönetimi, bu süre zarfında Türkiye'ye yönelik kullandığı tehditkâr dilini bir kenara bırakarak, 2007'den itibaren Türkiye'yle yakınlaşma siyaseti gütmüştür. Böylece PKK terör örgütünün bu bölgedeki varlığından dolayı rahatsızlık hisseden Türkiye'nin bölgeye müdahil olma kapasitesi artmış ve Türkiye-IKBY ilişkilerinin bu minval üzere gelişmesi, Türkiye'nin İsrail siyasetini de dönüştürmeye yarayan bir araç kimliğine kavuşmuştur. Kuzey Irak'tan algılanan tehdit, Türkiye'nin İsrail'e yönelik politikasını ipotek altına alıyor ve özellikle İsrail'in istihbarat imkânları, bölgedeki terör oluşumlarına karşı bir koz olarak kullanılıyordu. Lakin IKBY ile ilişkilerin gelişmesi ve Türkiye'nin bizzat bölgede varlık göstermesi, İsrail'e bu bağlamda duyulan ihtiyacı azaltmıştır.

Bölgesel düzeydeki bir diğer önemli gelişme ise İran nükleer dosyasında Türkiye'nin diplomasi imkânlarını kullanarak, bir nevi arabuluculuk kapasitesi üzerinden İran'ı nükleer takas anlaşması imzalamaya ikna etmesidir. Bu dönemde İran'a yönelik BM yaptırımları ya da kısıtlı askeri operasyonlar gündemdeyken Türkiye BMGK üyeliğinden de faydalanarak, yükselen bir küresel aktör olarak Brezilya'nın da katılımıyla Tahran Anlaşması'nı İran'a imzalatmıştır. Bu anlaşma, yukarıda da anıldığı gibi BM yaptırımlarının ya da askeri operasyonların gündemde olduğu bir süreçte ortaya çıktığından, ABD ve İsrail'in menfaatine uygun olarak görülmemiş ve Türkiye'ye karşı tavır alınmıştır. Bu açıdan da Türkiye-İsrail ilişkileri, söz konusu anlaşma sebebiyle kötüleşmeye devam etmiştir.

Türkiye'nin İsrail siyaseti açısından tarihsel bir kırılmaya sebep olan olay ise Mavi Marmara saldırısıdır. İsrail güvenlik güçlerinin Doğu Akdeniz'in uluslararası sularında hukuk dışı bir biçimde operasyon düzenlediği sivil yardım gemisi Mavi Marmara'da öldürülen insanların ekseriyetle Türk vatandaşları olmaları, iki ülkenin arasına tarihte ilk defa 'kan sokmuştur'. Bu saldırı, aynı zamanda iki ülkenin ilk direkt karşılaşması olarak da not edilmelidir. Bugünlere kadar Türkiye ve İsrail daha ziyade Filistin Sorunu üzerinden dolaylı bir biçimde karşı karşıya gelmiş ve herhangi bir direkt karşılaşma söz konusu

olmamıştır. Fakat Mavi Marmara saldırısı, İsrail'in Türk vatandaşlarını öldürdüğü bir olay olarak tarihe geçmiştir. İki ülke ilişkileri bu tarihten itibaren neredeyse tamamen kopmuştur.

Bölgesel düzeyde yaşanan bir diğer önemli gelişme ise Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Arap Birliği Dışişleri Bakanları'yla birlikte Gazze'yi ziyaret etmesi olmuştur. Bu ziyaret, Türkiye-İsrail ilişkileri açısından oldukça önemli bir gelişme olarak görülmüştür. HAMAS'ı bir 'terör örgütü' olarak gören İsrail, Türk Dışişleri Bakanı'nın HAMAS yönetimindeki bir bölgeye yaptığı ziyareti hoş karşılamamış ve Türkiye'nin İsrail siyasetindeki yönelimler açısından önemli bir kırılma söz konusu olmuştur. Ayrıca bu ziyaretten yakın bir zaman önce İsrail'in Gazze'de gerçekleştirdiği nokta atışı saldırıyla öldürülen HAMAS komutanı Ahmed Caberi'nin evine Dışişleri Bakanı Davutoğlu ve Başbakan Erdoğan'ın oğlu Bilal Erdoğan'ın ziyarete gitmesi, İsrail'de kaşları havaya kaldırmıştır. Böylece denilebilir ki Türk dış politikası, özellikle de Arap Baharı'nın göz kamaştırıcı atmosferinde, özgüvenli bir biçimde İsrail'e mesafe koymuş ve bu mesafeyi de bölgesel politikalarında somutlaştırmıştır.

Bölgesel düzeyde etki kapasitesine sahip bir diğer gelişme, iki ülke arasında ilişkilerin yeniden tesis edilmesi için yaratılan iyimser atmosfer eşliğinde Netanyahu'nun Türkiye'den özür dilemesidir. Mavi Marmara saldırısından sonra Türkiye'nin İsrail'le ilişkileri normalleştirmek için öne sürdüğü koşullardan ilki, İsrail'in Türkiye'den resmi olarak özür dilemesiydi. Bu bağlamda Obama liderliğindeki ABD yönetimi, özellikle de Suriye iç savaşındaki gelişmeleri göz önünde bulundurarak, bölgedeki müttefiklerini yeniden bir araya getirmeye çalıştı. Obama'nın zorlamasıyla Netanyahu, önce Erdoğan'ı telefonla arayarak üzüntülerini bildirmiş ve akabinde yazılı bir metinle bu ifadeleri kâğıda dökmüştür. Bu gelişme, Türkiye-İsrail ilişkilerini eski şaşalı dönemlerine döndürme ve bölgedeki *pax-Americana*'yı canlandırma girişimiydi. Fakat kısa vadede yaşanan bir takım yeni gelişmeler, iki ülkenin yakınlaşma ihtimallerini ortadan kaldırmış ve yeni bir evrenin kapılarını aralamıştır.

Ulusal düzeyde ise Ergenekon davaları ve sivil-asker ilişkilerindeki dengeye yaptığı katkılar belirleyici etkiye sahip olmuştur. Ayrıca biri referandum olmak üzere halkın önüne iki defa konulan sandık, bir nevi iktidarın güven oylamasına dönüşmüş ve bu iki oylamadan da iktidarını pekiştirerek çıkan ve dolayısıyla özgüveni artan bir AK Parti imajı güçlenmiştir. Böylece iktidarın dış politika sahasında da göreceli olarak otonomi kazanma süreci devam etmiştir. Özellikle de Ergenekon davaları sebebiyle askerlerin hızlı bir

biçimde siyaseten etkisizleştirilmesi, Türkiye'nin İsrail'le kurduğu ittifak ilişkilerinin başat mimarları olarak askeriyenin tasfiyesini sağlamış ve dolayısıyla da ikili ilişkilerin kurumsal temas noktalarını ortadan kaldırmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
POST-HEGEMONYA: MURSİ SENDROMU EVRESİ
(2013-2016)

Türkiye'nin İsrail siyaseti bağlamında Mursi Sendromu olarak isimlendirilen bu evre, yaptığı ilk çağrışımın da doğrultusunda, daha ziyade bölgesel ve ulusal gelişmeler ışığında ortaya çıkmış bir tanımlamadır ve daha da ötesinde bir dönemselleştirme denemesidir. Bu evrede, AK Parti'nin ve önceleri Başbakan ve sonrasında ise Cumhurbaşkanı olarak görev alan Recep Tayyip Erdoğan'ın iktidarlarına yönelen bazı gayrı meşru tehdit kaynaklarıyla mücadele sürecinin hem iç hem de dış politikaya fazlasıyla yansıdığını bu aşamada netleştirmek gerekmektedir. Bir diğer ifadeyle, bu evrede ulusal düzeyde ortaya çıkan kimi gelişmeler, Türkiye'nin dış politika yapım sürecini de yakından etkilemiştir. Bu sebeplerle dönemin isimlendirilmesi, daha ziyade ulusal gelişmelere atfen yapılmıştır.

Uluslararası düzeyde yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin hegemonik bir gücün baskılamasından büyük ölçüde sıyrıldığını göstermektedir. Özellikle Obama liderliğindeki Amerikan yönetimi, Suriye iç savaşı sürecinde edindiği pozisyonlarla bölgedeki ağırlığını azaltmış ve Türkiye'yi yalnız bırakmıştır. Ayrıca Rusya'nın yine bu dönemde Ukrayna ve Kırım'da kalkıştığı askeri girişimler, uluslararası sistemin iyiden iyiye hegemonsuz bir atmosfere girdiğine işaret etmektedir. Yine Türkiye'nin söz konusu atmosferde BM reformunu gündeme ısrarla taşıması, Türk revizyonizmi olarak adlandırılmayı hak ettiği ölçüde, sistemik dönüşümün de tescili gibidir. Bütün bu sayılanlar doğrultusunda denilebilir ki Türkiye, sistemik etkilerin dönüşümünde İsrail'e yönelik siyasetini gözden geçirmiş ve bu minval üzere uygulamaya koymuştur.

Bölgesel düzeyde ise Arap Baharı'nın yansımaları öncelikli bir rol oynuyor görünmektedir. Mısır'da yaşanan askeri darbeyle gelişen karşı devrim, Türkiye'nin İsrail'e kötücül bir atıf yaptığını gösterir mahiyettedir. Ayrıca İran'ın Arap Baharı atmosferinde ve özellikle de Suriye iç savaşı dolayısıyla bir rakip olarak belirmesi, Türkiye'nin İsrail siyasetini yönlendiren temel gelişmelerden biri olarak analiz edilmelidir. Bir diğer husus olarak İsrail'in Gazze'ye düzenlediği askeri operasyon, Filistin Sorunu kapsamında insani maliyetleri önemseyen bir devlet olarak Türkiye'nin İsrail siyasetindeki kapasitesini daraltmıştır. Suriye iç savaşı ve bu süreçte ortaya çıkan devlet-dışı oluşumlar da Türkiye'nin İsrail siyasetine yoğun etkileri olan gelişmelerdir. Ayrıca İsrail'in Kürt

siyaseti, bölgede bağımsız bir Kürt devleti kurulmasına uzun yıllardır karşı pozisyon alan Türkiye için sorunlu görülmektedir. İsrail'in Kürtlerle kurduğu ilişkiler ve kurguladığı söylemler, bu evrede önemli bir boyutu imlemektedir. Son olarak da Türkiye-İsrail ilişkilerinin diplomatik düzeyde normalleşmesi, tüm bu bahsedilenlerin bir sonucu olarak belirmiştir. Türkiye, bölgesel düzeyde ortaya çıkan tehditleri İsrail'le ilişkilerini normalleştirerek dengelemeyi hesap etmiştir.

Ulusal düzeyde ise bu evreyi, AK Parti ve lideri Erdoğan nezdinde Gezi Kalkışması ile başlatmak yerinde bir değerlendirme olacaktır. Gezi Kalkışması'nın çeşitli yabancı odaklarla ilintilendirilmesi de bu algının ve isimlendirmenin yerinde bir tercih olduğunu kanıtlamaktadır. Özellikle de Gezi Kalkışması'nın İsrail bağlantılarına yapılan atıflar, Türkiye'nin İsrail siyasetine dair işaretler barındırmaktadır. FETÖ'nün istikrarsızlaştırıcı eylemleri, yine Türkiye'nin dış politika yapım sürecini ve dolayısıyla Türkiye'nin İsrail siyasetini etkilemiştir. Ayrıca Çözüm Süreci ve akabinde PKK'nın terör eylemleriyle gelişen çatışma atmosferi, Türk siyasetindeki istikrarsızlığı arttırıcı bir gelişme olarak kaydedilmelidir. Son olarak da 15 Temmuz 2016 tarihindeki askeri darbe girişimi, FETÖ mensuplarının kalkıştığı bir girişim olarak, Türkiye'nin siyasi hayatını alt üst edecek ve özellikle TSK'da girişilen tasfiye süreci ve oluşan zafiyet görüntüsü, dış politika yapımına da yansıyacaktır.

4.1. Uluslararası Düzey

Bu dönemin belirleyici özelliklerinden biri olarak ABD hegemonyasının düşüşü, uluslararası düzey bağlamında incelenmesi gereken temel başlıklardandır. 2013 yılında gerçekleşen bazı küresel ve bölgesel gelişmeler, ABD'nin artık küresel rolünde gözle görülür bir azalma olduğunun da kanıtı niteliğindeydi.

Özellikle Suriye politikası bağlamında ABD, kendi ürettiği kırmızı çizgileri kendisi çiğneyerek müdahale gücünün ve dolayısıyla erişim kabiliyetinin sınırlarını da tüm dünyaya ve özellikle bölge ülkelerine göstermişti. ABD'nin küresel ve bölgesel düzeydeki düşüşü, beraberinde bir yükselişi de getirdi. Ortaya çıkan güç boşluğunu bir fırsat olarak algılayan Rusya, hem kendi yakın coğrafyasında hem de dönemin ilerleyen safhalarında Ortadoğu bölgesinin kilidi olan Suriye'de varlığını olanca şiddetiyle hissettirmeye başladı.

Tüm bu gelişmeler ışığında belirtilmesi gereken esas husus, ABD'nin uluslararası sistemdeki göreceli düşüşünün Türkiye-İsrail ilişkilerine de ciddi yansımaları olacağı gerçeğidir. Nihayetinde ABD güdümlü bir bölgesel ittifak olarak beliren ikili ilişkiler, özellikle de Türkiye'nin İsrail perspektifini ABD ile ilişkileri bağlamında değerlendiriyor oluşu, söz konusu ikili ilişkileri derinden etkileyebilecek bir alan doğurur. Bu bölümde işlenecek ABD'nin uluslararası sistemdeki statüsü, bu bağlamda, Türkiye-İsrail ilişkilerine olanca şiddetiyle yansıyacak bir faktördür.

Uluslararası düzeyde incelenmesi gereken bir diğer başlık, Türkiye'nin küresel güç dengeleri içerisinde kendisi için yeni ve konforlu bir yer tahsis etme çabasıdır. Türk revizyonizmi olarak isimlendirilmeyi hak eden bu süreç, daha ziyade Türkiye'nin sistemik dönüşümün yaşandığı bir esnada başta retorik performansını olmak üzere maddi ve manevi güç unsurlarını kullanarak, BM sisteminin reformunu talep etmesidir. Söz konusu talep, salt uluslararası hukuku ilgilendiren bir durumu teşkil etmez. Amerikan düşüşünün hızlandırdığı küresel güç dengelerinin yeniden belirlendiği bir atmosferde Türkiye, hâlihazırdaki statüsünü optimize etmeye yönelik bir hamlede bulunmaktadır. Bu bağlamda ifade edilmelidir ki Türkiye'nin İsrail siyaseti, ülkenin küresel görünürlüğünün ve etki kapasitesinin artmasına koşut olarak dönüşmüştür.

Ayrıca ABD öncülüğündeki 5+1 grubunun İran ile yaptıkları müzakerelerin bir neticesi olarak üretilen İran Nükleer Anlaşması, ABD'nin İran'a tavizler verdiği ve bölgesel dengeler açısından müttefiklerini İran saldırganlığına karşı yalnız bıraktığı algısını doğurmuş ve en nihayetinde ABD hegemonyasının bölgesel düşüşünü simgeler bir hal almıştır. Bölgesel dengelerin yeniden kurulduğu bir dönem olarak Nükleer Anlaşma ve

sonrası, Amerikan etkisinin göreceli olarak azalacağı ve bölge ülkelerinin kendi aralarında yeni dengelemelere yönelecekleri bir süreci işaret etmektedir. İran Nükleer Anlaşması ve akabindeki gelişmeler, Türkiye'nin hem İsrail'le hem de Körfez monarşileriyle dialog halinde olmasını gerekli kılmıştır.

4.1.1. Obama Doktrini ve ABD'nin Suriye Politikası

Başkan Obama, iktidara yürüdüğü 2008 yılından beri ABD'nin küresel varlığının yarattığı ekstra maliyetlerden şikâyet eder bir görünüm sergilemiş ve bu olumsuzluğa çare olarak da ABD'nin kademeli olarak geri çekilmesi gerektiği görüşünü savunmuştur. Özellikle de seçim kampanyasının en belirgin vurgusu, Irak işgali sebebiyle yurtdışında bulunan askeri birliklerin bir an önce evlerine dönmesi gerektiği üzerine kurgulanmıştır.[523] Elbetteki böylesi bir talebin salt insani kaygılarla dile getirildiği iddia edilemez. Söz konusu savaşlar ve akabinde gerçekleşen işgaller, her ne kadar Amerikan hegemonyasını bölgesel ölçekte kuvvetlendirse de, yarattığı ekstra ekonomik ve insani maliyetler neticesinde Amerikan kamuoyunda ciddi bir rahatsızlık konusu olarak belirdi.[524] Amerikan kamuoyu, maliyetin insani boyutu kapsamında düşünüldüğünde, savaş bölgelerine gönderilen askerlerin ya ölümüyle ya da ciddi yaralanmalarla ülkelerine dönmelerini kaldıramayacak bir noktaya gelmişti. Ayrıca trilyonlarca doların söz konusu işgalin idame ettirilebilmesi için harcandığını ve buna mukabil net bir sonuç da alınamadığını gören Amerikan kamuoyu Demokratların ağzından, bu süreçte Başkan Bush dönemi politikalarına karşı yoğun bir muhalefeti dile getirir olmuştu.[525] Başkan Obama'nın iktidara yürüdüğü süreç, işte bu altyapı üzerine gerçekleşebildi.

Başkan Obama, zaten ekstra askeri sorumluluklar almamaya endeksli bir politikayı başından itibaren benimseyen bir pozisyona konumlanmıştı. Daha ziyade bölgesel ortaklıklarını kullanarak yürüteceği mücadeleler, Amerikan askeri gücünün bizzat bölgeye intikal etmemesi ve savaş hattına müdahil olmaması üzerine kuruluydu.[526] Varolan ya da geliştirilen yeni bölgesel ortaklıklar sayesinde Amerikan askeri, örneğin, Suriye'de hayata geçirilen DEAŞ'a karşı uluslararası koalisyon kapsamında, misyonunu sadece hava harekâtlarını yürütmekle ve bölgesel ortaklarına danışmanlık hizmeti sunmakla

---

[523] "Obama's Remarks on Iraq and Afghanistan", *The New York Times*, 15.07.2008, https://www.nytimes.com/2008/07/15/us/politics/15text-obama.html, (Ziyaret Tarihi: 18.05.2020); Ayrıca ifade edilmesi gereken husus şudur ki Obama, özellikle Irak savaşını gereksiz bulmakta ve ABD'nin odaklanması gereken savaşın Afganistan olduğunu dile getirmekteydi. Bu bağlamda da Irak'tan asker çekmeye mukabil, Afganistan'a ek birlikler gönderme taraftarıydı. Detaylar için bknz. "Obama Promises 10000 More Troops for Afghanistan", *The Guardian*, 15.07.2008, https://www.theguardian.com/world/2008/jul/15/barackobama.usa1, (Ziyaret Tarihi: 18.05.2020)

[524] Tom Rosentiel, "Public Attitudes toward the War in Iraq: 2003-2008", *Pew Research Center*, 19.03.2008, https://www.pewresearch.org/2008/03/19/public-attitudes-toward-the-war-in-iraq-20032008/, (Ziyaret Tarihi: 18.05.2020)

[525] "Obama Criticizes Bush for Economic Woes", *The Wall Street Journal*, 17.03.2008, https://blogs.wsj.com/washwire/2008/03/17/obama-criticizes-bush-for-economic-woes/, (Ziyaret Tarihi: 18.05.2020)

[526] "Obama: No Boots on the Ground in Syria", *CNN*, 10.09.2013, https://www.youtube.com/watch?v=uQ9CcxQjM5A, (Ziyaret Tarihi: 18.05.2020)

sınırlandırdı.[527] Bu mücadele sürecinde öne çıkan bir yapılanma olarak PYD, ABD desteği sayesinde, Suriye'nin kuzeyinde kendisine bir hâkimiyet alanı tesis etti. DEAŞ'a karşı mücadelenin önemli bir ayağı olarak görülen PYD'ye sunulan bu imkânlar, kısa bir süre içinde bölgenin diğer devletlerini rahatsız etmeye başladı. Özellikle Türkiye sınırında konuşlandırılmış PYD güçleri, Türk-Amerikan ilişkilerinde belki de uzun yıllar boyu giderilemeyecek bir çatlağa da sebep oldu.[528]

ABD yönetiminin çekimser politikaları, öncelikle bölgesel ve kademeli olarak da uluslararası statüsüne dair soru işaretlerini güçlendirdi. Özellikle 2008 yılındaki ekonomik krizle birlikte ciddi bir darboğaza giren Amerikan ekonomisi, yıllar içerisinde kamuoyunun da baskılarıyla birlikte, küresel erişim olanaklarında belirgin kısıtlarla karşılaşmaktaydı.[529] Suriye'deki ABD pozisyonu da söz konusu kısıtlara örnek olarak gösterilebilirdi.

Amerikan Başkanı Obama'nın formüle ettiği doktrini uyarınca, Amerikan askerleri sahada savaşmayacak (*no boots on the ground*) ve ABD, bölgesel girişimlerde geriden liderlik (*leading from behind*) edecekti.[530] Geriden liderlik etmek, kelime anlamı olarak da oldukça ironik bir ifadeydi lakin Amerikan kamuoyunun ve ekonomisinin baskılamaları sonucu ABD, ekstra maliyetler üretebilecek askeri operasyonlara önderlik edebilecek bir kapasiteden de oldukça uzaktı. İşte bu sebeplerle, Suriye'de de bölgesel ortaklıkları üzerinden geliştirdiği politikaları uygulamakla yetindi ve yokluğuyla, Rusya'ya alan açmış oldu.[531] Rusya da söz konusu güç boşluğunu kısa sürede doldurarak, Suriye'deki başat güç statüsüne erişti. Ayrıca Amerikan yönetimi, Afganistan'dan da çekilme kararı alarak söz konusu hegemonik düşüşünü tescilleyen bir başka girişimi de hayata geçirmiş oluyordu.[532]

Amerikan geri çekilişi olarak da isimlendirilebilecek bu olgu neticesinde Türkiye-İsrail ilişkileri, önceleri tamir edilmeye çalışıldı. 2013 yılının Mart ayında gerçekleştirilen

---

[527] Doruk Ergun, "External Actors and VNSAs: An Analysis of the United States, Russia, ISIS and PYD/YPG", (içinde), *Violent Non-State Actors and the Syrian Civil War: The ISIS and YPG Cases*, (eds.) Özden Zeynep Oktav, Emel Parlar Dal, Ali Murat Kurşun, Springer, 2018, ss. 166-167.

[528] "Erdoğan: PYD Terör Örgütüdür", *Sözcü*, 23.10.2014.

[529] Jonathan Kirshner, "American Power and the Global Financial Crisis: How about now?", *Forbes*, 12.03.2015, https://www.forbes.com/sites/jonathankirshner/2015/03/12/american-power-and-the-global-financial-crisis-how-about-now/#7cd15f4f7c54, (Ziyaret Tarihi: 18.05.2020)

[530] Ryan Lizza, "The Consequentialist: How the Arab Spring Remade Obama's Foreign Policy", *The New Yorker*, 25.04.2011, https://www.newyorker.com/magazine/2011/05/02/the-consequentialist, (Ziyaret Tarihi: 18.05.2020)

[531] Becca Wasser, "The Limits of Russian Strategy in the Middle East", *RAND*, November 2019, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE300/PE340/RAND_PE340.pdf, (Ziyaret Tarihi: 18.05.2020)

[532] "Decision on Afghan Troop Levels Calculates Political and Military Interests", *The New York Times*, 12.02.2013, https://www.nytimes.com/2013/02/13/us/politics/obama-to-announce-troops-return.html, (Ziyaret tarihi: 28.07.2020)

Başkan Obama – Başbakan Netanyahu görüşmesi neticesinde İsrail, Mavi Marmara Baskını'ndan dolayı Türkiye'den özür diledi ve tazminat taleplerini kabul etti.[533] Bu girişim, tam da yukarıda anlatılan Amerikan yanlısı bölgesel ortaklıkların canlandırılmasıyla alakalıydı. ABD, bölgedeki yeni gelişmeler karşısında zorlanıyor ve bölgedeki ortaklarını bir biçimde birlikte çalışmaya ikna etmeye çabalıyordu.[534]

Bu bağlamda Türkiye-İsrail ilişkileri, bölgenin iki önemli askeri gücü olarak önemli bir dengeleme enstrumanı olarak kullanılabilirdi. Lakin özellikle Mısır'daki Mursi yönetiminin bir askeri darbeyle iktidardan uzaklaştırılması ve Türkiye'nin hem ideolojik hem de politik bir uzantısı olarak telakki edilen Müslüman Kardeşler yapılanmasının marjinalize edilmesi, Türkiye-İsrail ilişkilerinde yeni bir sorun alanı olarak belirdi. Başbakan Erdoğan, Mısır'da General Sisi tarafından gerçekleştirilen askeri darbeyi, İsrail'in bir projesi olarak değerlendirdi[535]. Söz konusu askeri darbeye ne ABD yönetimi ne de İsrail yönetimi eleştirel bir ton takınabildi.[536] Kısa bir süre içerisinde yeni yönetim kabul edildi.

Yukarıda anlatılan süreç dâhilinde Türkiye, İsrail'le normalleşmenin içerisindeyken yaşanan söz konusu askeri darbenin de etkisiyle, direkt olarak itham ettiği İsrail'le ilişkilerinde kesinti yaşamıştır. Mısır'da ideolojik benzerlik de kurduğu bir iktidarın askeri darbeyle alaşağı edilmesi, İsrail'in sebep olduğu bir sonuç olarak görülmüştür. Böylece Suriye özelinde tasarlanan yeni bir ortak perspektif, iki ülkenin diğer dış politika sahalarındaki bir takım gelişmeler yüzünden hayata geçirilememiştir.

Amerikan gücünün düşüşü, özellikle Suriye'deki gelişmelerle paralel olarak okunduğunda, bölgesel ortaklıkların diriltilmesi veya restorasyonu ve bu ortaklıkların ABD'nin sahadaki kısıtlı varlığını desteklemeleri anlamlarını taşıyordu. Fakat Amerikan gücünün bilfiil çekilmesi, yerine geçebilecek bölgesel ortaklıkların restorasyonunun hayata geçirilememesi, Rus gücünün Ortadoğu'daki etkinliğini arttırmasıyla sonuçlanmıştır.

Ayrıca bu güç boşluğu, Türkiye'nin de değerlendirmeye çalıştığı bir fırsatlar dönemi olarak görülmüştür. Amerikan gücünün gerileyişi, Türkiye üzerinde baskı

---

[533] "Obama Aracı Oldu, İsrail Özür Diledi", *Hürriyet*, 23.03.2013.

[534] "Iran Nuclear Deal: Saudi Arabia and Gulf React with Caution", *The Guardian*, 24.11.2013, https://www.theguardian.com/world/2013/nov/24/iran-nuclear-deal-middle-east-reaction-saudi-arabia, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

[535] "Turkey Says Israel behind Egypt Coup", *Financial Times*, 20.08.2013, https://www.ft.com/content/e6a72cfa-09a7-11e3-ad07-00144feabdc0, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

[536] "US in Bind over Egypt after Supporting Morsi but Encouraging Protesters", *The Guardian*, 03.07.2013, https://www.theguardian.com/world/2013/jul/03/egypt-obama-us-mohamed-morsi-crisis, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

kurabilme imkânlarını da sınırlandırmıştır. Böylece Türkiye, İsrail siyasetini kurgulama noktasında otonom bir pozisyon kazanmıştır. Daha ziyade ulusal güvenlik tehditlerini baz alarak, ulusal düzeydeki bir takım gelişmelerin de ışığında, İsrail siyasetindeki dönüşümleri bizzat yönetebilmiştir. Bu bağlamda, Obama yönetiminin Netanyahu yönetimini baskılamasının bir sonucu olarak, Mart 2013'te İsrail'in Türkiye'den özür dilemesiyle başlatılan normalleşme süreci, Türk tarafının pazarlık payının artması neticesinde, uzun bir zamana yayılmıştır.

4.1.2. Türk Revizyonizmi: 'Dünya Beşten Büyüktür!'

Türk dış politikası, 2009 yılında Davos'taki çıkışıyla aslında hegemonik yapılanmaya da meydan okumuş oluyordu. Bu meydan okuma, bir anlık olmaktan öteye giderek bir süreç halini aldı. Bu bağlamda, 2009 yılından bu yana giderek güçlenen bu arayışın en rafine hali, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın BM Genel Kurulu'ndaki hitabı esnasında kullandığı bir cümle olmuştur: 'Dünya beşten büyüktür!'[537]

Erdoğan'ın söyleminde ifade olunan Türk revizyonizmi, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan güçler dengesinin bir eseri olarak ortaya çıkan Birleşmiş Milletler sistemine yönelik radikal bir eleştiriydi. İkinci Dünya Savaşı'ndan galip olarak çıkan devletler, özellikle de Almanya'nın temsil ettiği Nazizm'e karşı birleşerek, uluslararası bir örgüt kurdular. Bu tarihlerde BM, Nazizm'in yenilgisini ve yeni bir dünyanın kurulduğunu sembolize ediyordu. Beş büyük güç olarak ABD, SSCB, Çin, İngiltere ve Fransa, yeni kurulan bu örgütte veto hakkına sahip bir üst konsey olarak konumlanıyorlardı. Bu bağlamda BMGK, aslında üye devletlerle arasında hiyerarşik bir yapı inşa edilen bir üst birimdi. BMGK'dan geçmeyen kararların yaptırım gücü yoktu. Böyle olunca da özellikle Soğuk Savaş döneminde söz konusu beş büyük gücün çıkarları hilafına olabilecek bütün politik – askeri gelişmeler veto edilerek, BM'nin devreye girmesi önlendi. Bir başka ifadeyle BM, özellikle Güvenlik Konseyi yapılanmasıyla birlikte hakkaniyeti ve uluslararası adaleti değil, beş ayrıcalıklı gücün çıkarlarını meşrulaştırmaya yarıyordu.[538]

Türkiye'yi de yakından ilgilendirmesi hasebiyle Filistin Sorunu, söz konusu adaletsizliklerin BM'deki temsiline rafine örneklerden birini oluşturmaktadır. Bu durum, 1948-49'daki savaştan bu yana Filistin sorunu kapsamındaki gelişmelerde, ya İsrail'in aleyhine karar alınamamasına ya da alınan kararların uygulanamamasına sebebiyet

---

[537] T.C. Cumhurbaşkanlığı, 'Dünya 5'ten Büyüktür: BM Küresel ve Bölgesel Sorunlara Ağırlığını Koymalıdır', 24.09.2014, https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/1373/dunya-5ten-buyuktur-bm-kuresel-ve-bolgesel-sorunlara-agirligini-koymalidir, (Ziyaret Tarihi: 18.03.2020)

[538] Oral Sander, a.g.e., ss. 152-154.

vermiştir. Bu durumun temel sebebi, BMGK'daki Amerikan gücünün İsrail yanlısı tutumu olmuştur.[539]

Türkiye açısından salt sorunun kaynağı elbetteki Filistin sorunu kapsamında BM'de alınan kararlar değildi. Zaten Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yaptığı açıklamaların zamanlamasına bakıldığında, özellikle Arap Baharı'nın etkilediği coğrafyalarda ve bu bağlamda da Suriye'deki gelişmelerde uluslararası kamuoyu nezdinde hukuki bir pozisyon işgal ederek, söz sahibi olmaya çalıştığı anlaşılabilir.[540]

Bir diğer boyutuyla Türk revizyonizmi, aslında küresel bir talebin de dile getirilişiydi. Amerikan gücünün göreceli olarak zayıflaması ve düşüşü, Türkiye'nin üzerindeki baskıyı hafifletmiş ve otonomi arayışlarını güçlendirmiştir. Ayrıca Amerikan gücünün düşüşüne yönelik emarelerin yoğunlaşması, çok kutuplu bir dünyanın sinyalleri olarak algılanmıştır.[541] Bu açıdan bakıldığında, Amerikan gücünün düşüşü, aslında küresel bir talep yoğunluğu da oluşturmuştur. Bir başka ifadeyle, gelişmekte olan ülkeler, BM'nin kurulu düzeninin çıkarlarına uygun olmadığını düşünüyorlardı. Türkiye, bu bağlamda, söz konusu gelişmekte olan ülkelerin sesi olmuştur.[542]

Yukarıdaki ifadelerle de bağlantılı olarak, Amerikan gücünün ekonomik düşüşü de söz konusu talepleri arttırmıştır. Gelişmekte olan ülkeler, ekonomi sahasında da önemli aşamalar kaydetmişlerdi. Bu açıdan bakıldığında, söz konusu ülkelerin ekonomiye katkıları oranında BM'de söz sahibi olmadıkları açık bir durumdu. Gelişmekte olan ülkeler de daha ziyade ekonomik üretimleri ve ulusal hâsılaları oranında küresel sistemde söz hakkına sahip olmak istiyorlardı.[543] Bu durum da haliyle BM'deki siyasi karar alım süreçlerine dönük revizyon talebini gündeme getirmiştir.

Türk revizyonizmi, sonuç üretmek noktasında elbetteki salt küresel bağlamıyla sınırlı kalmamıştır. Türk dış politikasının hemen bütün boyutlarına bir biçimde sirayet eden otonomi arayışı, Türkiye'nin İsrail siyaseti üzerinde de tesirler bırakmıştır. Bu bağlamda denilebilir ki Mursi Sendromu olarak adlandırılan bu dönem boyunca Türkiye, özgüveni yüksek ve otonomi arayışı için uygun zemini yakalamış revizyonist bir profil

---

[539] Saliba Sarsar, "The Question of Palestine and United States Behavior at the United Nations", *International Journal of Politics, Culture and Society*, Vol. 17, No. 3, Spring 2004, ss. 457-470.
[540] "Dünya 'beş'ten büyüktür", *Milliyet*, 24.09.2013.
[541] "Putin: Unipolar Model of the World has Failed", *TASS*, 01.07.2014, https://tass.com/russia/738488, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)
[542] Thomas G. Weiss, "Rising Powers, Global Governance and the United Nations", *Rising Powers Quarterly*, Vol. 1 Iss. 2, December 2016, ss. 7-19.
[543] A.g.e.

çizmiştir. Fakat Amerikan gücünün gerilediği bir atmosferde, ortaya çıkan tehditleri dengelemek ihtiyacı belirdiğinde, İsrail'e yönelik yaklaşımını da gözden geçirmiştir.

4.1.3. Rusya'nın Askeri Müdahaleleri

Bu yeni dönemde ABD'nin uluslararası sistemdeki rolünün dönüştüğünü gösteren somut göstergelerden biri, Soğuk Savaş döneminden bu yana yoğun bir rekabet ilişkisi içerisinde bulunduğu Rusya'nın hareket kabiliyetindeki artış olmuştur. Rusya, ABD'nin yetersizliklerinden ve küresel dengelerdeki dönüşümlerden faydalanarak, Ukrayna'ya ve Suriye'ye askeri müdahalelerde bulunabilmiş ve ABD'nin cari rolünü kısıtlama noktasında işlev görmüştür.[544] Söz konusu Rus müdahalelerinin askeri nitelikte oluşu ve müdahale edilen alanların jeopolitik özellikleri, uluslararası sistemdeki dönüşümü gözler önüne seren bir mahiyetteydi.

Öncelikle Ukrayna müdahalesi ve Kırım'ın ilhakı, daha ziyade Avrupa ve Transatlantik güvenliği yakından ilgilendiren bir gelişmeydi.[545] Ukrayna uzun yıllardır algıladığı Rus tehdidinden dolayı NATO ittifakıyla ilişkilerini derinleştirmeye ve mümkünse bir NATO üyesi haline gelmeye çabalıyordu.[546] Geleneksel olarak Rus hinterlandı olarak anılan bir coğrafyada bulunması, Soğuk Savaş sonrası Rus müdahalesine zemin oluşturuyordu. Ayrıca Karadeniz'deki güç mücadeleleri açısından da Ukrayna'nın sahip olduğu jeopolitik konum, Rusya açısından kritik önemdeydi. Ukrayna'ya müdahalesi ve özellikle de Kırım'ı ilhak etmesi, tam olarak söz konusu olan Karadeniz'deki etkinliğini arttırmanın bir aracıydı.[547] Ayrıca Kırım'ın ilhakı, BM'nin kuruluş amaçlarından olan, güç kullanımı yoluyla toprak elde edilmesinin engellenmesi kriterini de direkt olarak sorgulanır kılıyordu. Rusya, Ukrayna müdahalesiyle Batılı devletlere yönelttiği tehdidi yoğunlaştırmakla birlikte, Kırım'ın ilhakıyla da BM düzenini tartışmaya açmış oluyordu.[548]

---

[544] Roy Allison, "Russia and the post-2014 International Legal Order: Revisionism and *Realpolitik*", *International Affairs*, Vol. 93, No. 3, 2017, ss. 519-543.

[545] Sergii V. Glebov, "Ukraine between Russia and the West: Russian Challenge to Euro-Atlantic Security", (içinde) *Russia in the Changing International System*, (eds.) Emel Parlar Dal, Emre Erşen, Palgrave Macmillan, Switzerland, 2020, ss. 153-169. Ayrıca şu esere de bakılabilir: Stephanie Pezard, Andrew Radin, Thomas S. Szayna, F. Stephen Larrabee, *European Relations with Russia: Threat Perceptions, Responses and Strategies in the Wake of the Ukrainian Crisis*, RAND Corporation, California, 2017.

[546] John J. Mearsheimer, "Why the Ukraine Crisis is the West's Fault: The Liberal Delusions that Provoked Putin", *Foreign Affairs*, Vol. 93, No. 5, September/October 2014, ss. 77-89.

[547] Igor Delanoe, "After the Crimean Crisis: Towards a Greater Russian Maritime Power in the Black Sea", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 14, No. 3, 2014, ss. 367-382.

[548] Thomas D. Grant, "Annexation of Crimea", *American Journal of International Law*, Vol. 109 Iss. 1, January 2015, ss. 68-95.

ABD'nin hegemonik pozisyonunu giderek kaybediyor oluşu, rakiplerinin küresel satıhta daha da rahat bir biçimde hareket edebilmelerini beraberinde getiriyordu. Suriye iç savaşı süresince yürüttüğü politikalar itibariyle ABD, aslında diğer güçlerin inisiyatifi ellerine almalarına da alan açmıştı. Özellikle 2013 yılının Ağustos'unda Suriye'de Esad güçleri tarafından gerçekleştirilen kimyasal saldırı, ABD açısından turnusol kâğıdı işlevi gördü. Bu saldırı, çok açık bir kararlılık testiydi.[549] ABD'nin bu tarihe kadar kamuoyuna ilan ettiği kırmızı çizgiler alenen ihlal ediliyor ve Esad rejimine yönelik askeri bir müdahale için *de facto* bir zemin hazırlamış oluyordu. Söz konusu saldırının kimyasal nitelikte oluşu ise uluslararası konvansiyonların ihlali anlamına geldiğinden, BM üzerinden yürütülebilecek bir süreçle olası bir askeri müdahale uluslararası hukuka da uygun hale getirilebilirdi. Lakin ABD bu şıkların herhangi birini tercih etmedi ve söz konusu kırmızı çizgilerinin çiğnenmesini sadece seyretti. Özellikle bu olay, Rusya'nın cesaretini artırdı ve Ukrayna'nın parçalanma sürecini hızlandırdığı kadar, Rusya'nın Suriye sahasına angaje olabilmesinin de önünü açtı.[550]

Rusya'nın Suriye'ye askeri müdahalede bulunabilmesi de yine ABD'nin göreceli düşüşüyle yakından ilgiliydi. Suriye iç savaşında yaşanan gelişmeler, Esad rejimini giderek dar bir alana sıkıştırıyor ve rejim muhaliflerinin kazancını maksimize ettikleri bir sürece doğru evriliyordu. Özellikle 2015 yılının yaz aylarında Esad rejimine biçilen ömür, haftalarla sınırlıydı ve kısa bir süre içerisinde söz konusu savaşın Esad'ın mağlubiyetiyle sonlanacağı varsayılıyordu.[551] Rusya'nın Suriye sahasına aktif girişiyle birlikte sürecin rengi değişti.

Esad rejiminin daveti üzerine Suriye'ye 2015 yılının Eylül ayı itibariyle askeri müdahaleye başlayan Rusya, Esad rejiminin imdadına yetişti.[552] Coğrafi olarak sınırlı bir alanda sürdürdüğü iktidarına haftalarla ömür biçilen Esad, Rusya'yı yardıma çağırmış ve

---

[549] "President Obama and the 'Red Line' on Syria's Chemical Weapons", *The Washington Post*, 06.09.2013, https://www.washingtonpost.com/news/fact-checker/wp/2013/09/06/president-obama-and-the-red-line-on-syrias-chemical-weapons/, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

[550] Julia Ioffe, "How Russia Saw the 'Red Line' Crisis: Did Obama's Refusal to Strike Syria Really Give Putin the Green Light in Ukraine?", *The Atlantic*, 11.03.2016, https://www.theatlantic.com/international/archive/2016/03/russia-syria-red-line-obama-doctrine-goldberg/473319/, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

[551] "String of Losses in Syria Leaves Assad Regime Increasingly Precarious", *The Guardian*, 11.06.2015, https://www.theguardian.com/world/2015/jun/11/syria-losses-east-assad-regime-precarious, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

[552] "Russia Begins Airstrikes in Syria; US Warns of New Concerns in Conflict", *The Washington Post*, 30.09.2015, https://www.washingtonpost.com/world/russias-legislature-authorizes-putin-to-use-military-force-in-syria/2015/09/30/f069f752-6749-11e5-9ef3-fde182507eac_story.html, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

muhaliflere ve radikal unsurlara karşı mücadelesini konsolide etmeyi başardı. Rusya açısından ise Suriye'ye askeri müdahalede bulunmanın birkaç önemli boyutu vardı.

Birincisi Rusya, Suriye sahasında bilfiil varlık göstererek, uluslararası sistemin altını oymaya devam ediyordu. Rus jeopolitiğinde artık tarihselleşmiş bir argüman olarak 'sıcak denizlere inme' olgusu, Suriye'ye askeri müdahaleye başladığı tarih itibariyle gerçekleşmişti.[553] Rusya'nın SSCB döneminden kalan Suriye'nin Akdeniz kıyılarındaki deniz üslerini yenilemesi ve ek olarak askeri üs imkânlarına kavuşması, bölgedeki kalıcılığının da göstergeleri olarak görülüyordu.[554] Bu durumu perçinleyen gerekçe ise Türkiye eliyle sunuldu. 2015 yılının Kasım ayında Türk hava sahasını defaatle ihlal ettiği gerekçesiyle düşürülen Rus jeti vesilesiyle Rusya, Suriye'ye S-400 hava savunma sistemlerini konuşlandırdı ve Suriye hava sahasında tam hâkimiyet sağladı.[555] Artık Suriye'de Rusya'dan habersiz kuş dahi uçamazdı.

İkincisi ise yine uluslararası düzeyde sistemik bir olgu olarak değerlendirilebilecek bir pazarlık marjının Rusya hanesine yazılması oldu. Rusya, Suriye'ye askeri müdahale gerçekleştirmeden önce Batılı devletlerin yoğun bir biçimde yaptırımlarına muhatap olmaktaydı. Rus ekonomisini de derinden etkileyen bu yaptırımlar, Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesi ve Kırım'ı ilhak etmesiyle ortaya çıkmıştı. Rusya Suriye'ye bilfiil müdahale edip üstün bir pozisyon yakaladıktan sonra, hem ABD hegemonyasının parçalanmasını tescillemiş oldu hem de Batılı devletlerle Ukrayna ve Kırım üzerinden ekstra pazarlık imkânları kazanmış oldu.[556] Artık Rusya, Suriye'de kendisinden habersiz hareket dahi edilemeyecek bir konumdaydı ve bu durum, DEAŞ'la mücadele kapsamında uluslararası toplumu oldukça yakından ilgilendiriyordu.

Rusya'nın belirgin bir biçimde Suriye'de varlık göstermesi, Türkiye-İsrail ilişkileri açısından da önemli sonuçlar doğurdu. Öncelikle Rusya'nın ABD'yi ikame eder bir hegemon statüsüne kavuşması uzun zaman almadı. En azından, düzenlenecek küçük çaplı

---

[553] Jakub Grygiel, "Grand Strategy Lesson: Why is Russia in Syria?", *The American Interest*, 02.01.2020, https://www.the-american-interest.com/2020/01/02/russian-land-power-in-the-mediterranean/, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

[554] Jeremy Bender, "Report: Russia is Building a Second Military Airbase in Syria", *Business Insider*, 03.12.2015, https://www.businessinsider.com/russia-opening-second-military-airbase-in-syria-2015-12, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

[555] Judah Ari Gross, "Russia Deploys S-400 Missile Battery in Syria, State Media Says", *The Times of Israel*, 26.11.2015, https://www.timesofisrael.com/russia-deploys-s-400-missile-battery-in-syria-state-media-says/, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

[556] Şener Aktürk, "Rusya Neden Suriye'de Savaşıyor?", *Kriter*, Yıl: 1 Sayı: 9, Ocak 2017, https://kriterdergi.com/dis-politika/rusya-neden-suriyede-savasiyor, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

askeri operasyonlar kapsamında Rusya'yla iyi geçinmek gerekiyordu. Bu hem Türkiye hem de İsrail için geçerliydi.[557]

Ayrıca Türkiye, 2015 yılının Kasım ayında düşürdüğü Rus jeti sebebiyle Rusya'yla kötüleşen ilişkilerini düzeltme ihtiyacı hissediyordu.[558] Amerikan düşüşünün yine sembolik göstergelerinden olarak görülebilecek bir olgu olarak, Türkiye'nin bu süreçte NATO ittifakını devreye sokma çabası, Atlantik ittifakındaki devletlerin isteksizliği sebebiyle pozitif bir noktaya varamadı.[559] Rus tehdidini NATO'yla dengelemeye çalışan Türkiye, artık neredeyse yalnız başınaydı. 2016 yılının yaz aylarına kadar sürecek olan Rus cezalandırmasına muhatap olan Türkiye'nin, Rus yaptırımlarının başladığı 2015 sonlarından itibaren İsrail'le yakınlaşmaya çabalaması ise tehdidi dengelemenin bölgesel bir formülü olarak telakki edilebilirdi. 2016 yılı başında bizzat Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından dile getirilen bu durum, Türkiye'nin İsrail'e 'ihtiyacı olduğunu' vurguluyordu.[560]

İsrail açısından da durum pek parlak sayılmazdı. ABD'nin göreceli düşüşü, bölgede ve özellikle de Suriye sahasındaki İran-Hizbullah aksının dengelenmesi için İsrailli devlet yetkilileri, yoğun bir ulusal güvenlik mesaisi yapmaktaydı.[561] Rusya'nın Suriye'deki hâkimiyeti neticesinde İsrail, yürüteceği askeri operasyonlar için Rusya'nın iznine tabiydi. Bu sebeplerle İsrail, Rusya'yla ilişkilerini sıcak tutmaya gayret gösterdi.[562]

Ayrıca Türkiye-Rusya ilişkileri Rus jetinin düşürülmesi neticesinde kötüleşince, Türkiye'nin Rus tehdidini dengelemek amaçlı İsrail'le ilişkilerini normalleştirme çabası, yine Rusya'nın vetosuna takıldı. Bu dönemde Rus yetkililerin bizzat İsrailli yetkilileri uyardığı gözlemlendi.[563] Türkiye'yi yalnızlaştırarak cezalandırmaya çabalayan Rusya,

---

[557] "Israel, Russia to Coordinate Military Action on Syria: Netanyahu", *Reuters*, 21.09.2015, https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-russia-israel/israel-russia-to-coordinate-military-action-on-syria-netanyahu-idUSKCN0RL10K20150921, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

[558] Rus Devlet Başkanı Putin'in bu dönemde yaptığı açıklamalar oldukça sert bir tondadır. İlgili haber için bknz. "Putin: Atatürk Mezarında Ters Dönmüştür", *BBC*, 17.12.2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151217_putin_turkiye, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

[559] "Düşürülen Rus Uçağıyla İlgili NATO'dan Açıklama", *Hürriyet*, 24.11.2015.

[560] "Erdoğan: Türkiye ve İsrail'in Birbirine İhtiyacı Var", *Posta*, 02.01.2016.

[561] Suriye iç savaşı boyunca devam eden İsrail-İran-Hizbullah rekabeti, bu dönemde yoğunlaşmış ve sıklıkla sıcak çatışmalara zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, İran-Hizbullah aksının İsrail askeri birimlerine yönelik hamlelerine bir örnek olarak şu habere bknz. "Hezbollah Kills Two Israeli Soldiers Near Lebanon", *The New York Times*, 28.01.2015, https://www.nytimes.com/2015/01/29/world/middleeast/israel-lebanon-hezbollah-missile-attack.html, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

[562] Jonathan Marcus, "Putin and Netanyahu: A Complex Diplomatic Dance", *BBC*, 09.03.2017, https://www.bbc.com/news/world-us-canada-39213488, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

[563] "Russia Said Unhappy with Israeli-Turkish Reconciliation", *The Times of Israel*, 18.02.2016, https://www.timesofisrael.com/russia-said-unhappy-with-israeli-turkish-reconciliation/, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

İsrail'le yürütülebilecek olası normalleşme çabalarını, İsrail'e karşı üstün olan konumunu da kullanarak sonuç almaya çalışmıştır. Bu bağlamda Rusya, Suriye'deki askeri varlığı ve operasyonel kapasitesiyle, Amerikan gücünün gerilediği bir atmosferde, Türkiye'nin tehdit algıladığı bir aktör konumuna oturmuştur. Türkiye, beliren Rus tehdidini İsrail'le ilişkilerini normalleştirerek dengelemeye çalışacaktır.

4.1.4. İran Nükleer Anlaşması

Özellikle 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası Bush yönetiminin hedef tahtasına konulan İran, nükleer faaliyetlerinden dolayı 2002 yılından itibaren bir tehdit olarak algılanıyordu.[564] Bush yönetiminin ifadelendirdiği üzere, 'haydut devlet' ve 'şer ekseni' kategorilerine yerleştirilen İran, 2003 yılında gerçekleştirilen Irak'ın işgaline giden süreçte ve sonrasında Amerikan yönetiminden sıklıkla tehdit dolu açıklamalarla muhatap oluyordu.[565] 2002 yılında gizli nükleer faaliyetlerinin ortaya çıkması üzerine, uluslararası gündemin de merkezine yerleşti.[566]

Bu tarihten itibaren kademeli bir biçimde hızlanan ithamlara maruz kalan İran, 2006 yılından 2010 yılına kadar sürecek bir takım uluslararası yaptırımlara da hedef oldu.[567] BMGK nezdinde alınan kararlar doğrultusunda işleyen süreç, daha ziyade Amerikan yönetiminin başı çektiği bir nitelik taşıyordu. Fakat Obama yönetiminin 2009 itibariyle görev başına gelmesi, ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik stratejilerinin gözden geçirilmesine vesile oldu. Bu bağlamda Amerikan gücü, İran'ı merkezine alan ve çatışmalı bir içerik sunan politik stratejilerini dönüştürmeye karar verdi.[568]

2013 yılında başlayan müzakereler ve sağlanan geçici anlaşma[569], BM'nin beş daimi üyesi ve Almanya'nın (P5+1) katılımıyla sürdürüldü ve kalıcı bir anlaşmayla İran'ın nükleer faaliyetlerine uluslararası bir statü tesis edildi. Temmuz 2015'e gelindiğinde anlaşma metni belirginleşmiş ve İran'ın nükleer faaliyetlerini sınırlandırmaya ve kontrol

---

[564] Bilgehan Alagöz, "İran ve Ortadoğu: Kuşatılmışlık Kıskacında Bölgesel Liderlik Arayışı", (içinde) *Küresel ve Bölgesel Güçlerin Ortadoğu Politikaları: Arap Baharı ve Sonrası*, (eds.) Tarık Oğuzlu, Ceyhun Çiçekçi, Nobel Yayınları, Ankara, 2019, ss. 152.

[565] "President Broadens War on Terrorism", *The Guardian*, 31.01.2002, https://www.theguardian.com/world/2002/jan/31/usa.julianborger, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

[566] Bilgehan Alagöz, a.g.e.

[567] A.g.e.

[568] "Barack Obama: Administration Willing to Talk to Iran Without Preconditions'", *The Guardian*, 21.01.2009, https://www.theguardian.com/world/2009/jan/21/barack-obama-iran-negotiations, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

[569] "World Powers Reach Nuclear Deal with Iran to Freeze its Nuclear Program", *The Washington Post*, 24.11.2013, https://www.washingtonpost.com/world/national-security/kerry-in-geneva-raising-hopes-for-historic-nuclear-deal-with-iran/2013/11/23/53e7bfe6-5430-11e3-9fe0-fd2ca728e67c_story.html, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

altına almaya yönelik girişim başarıyla sonuçlanmıştı. Bu bağlamda İran, artık uluslararası güvenliğe yönelik bir tehdit olarak algılanmaktan kurtulacak ve uluslararası sisteme entegre edilecekti.[570]

14 Temmuz 2015'te Viyana'da imzalanan Ortak Kapsamlı Eylem Planı (*Joint Comprehensive Plan of Action* – JCPOA) ya da kamuoyunda bilinen ismiyle İran Nükleer Anlaşması, İran'ın nükleer faaliyetlerini kontrol altına almak, nükleer yakıt ihtiyacını karşılamak, nükleer atık yönetimini denetlemek ve nihayetinde barışçıl nükleer faaliyetlerine devam edebilmesine imkân sunmaktaydı.[571] İran'ın da uzun yıllar boyunca savunduğu temel argüman, hem nükleer enerjiye sahip olabilme hakkını hem de nükleer enerjiyi barışçıl faaliyetlerde kullanabilme hakkını öne çıkarıyordu.[572] Böylece İran, Obama yönetiminin bölgeye yönelik perspektifinin de yoğun katkısıyla, uluslararası meşruiyet kazanmış nükleer faaliyetlerine devam edebilecekti.

İran ile yapılan nükleer anlaşma, ABD'nin küresel sorunlarla mücadele kapasitesini de göstermesi açısından önemli bir veriydi. ABD, İran'ı sorunsallaştıran dış politika ve ulusal güvenlik söylemine mukabil, ilgili devleti hem uluslararası sisteme entegre etmek istiyordu hem de İran'a yönelik uygulanan politikaların maliyetlerini mümkün mertebe düşük tutmaya çalışıyordu.[573] Aynı zamanda da bölgesel düzeydeki ortaklarının da ABD'nin bu politikaları doğrultusunda yeniden konumlanmalarını sağlaması gerekiyordu. Lakin bütün bu süreçte pek de başarılı olamadığı gözlemlendi.[574]

İran tehdidi, niteliği itibariyle öncelikle bölgesel bir perspektif sunuyordu.[575] İran'ın Arap Baharı sonrasında iyice belirginleşen vekilleri ve bu vekiller üzerinden sahip olduğu

---

[570] Burhanettin Duran, "Integrating Iran into the International System", *Daily Sabah*, 21.01.2016.

[571] "Iran Nuclear Deal: The Key Points", *The Guardian*, 14.07.2015, https://www.theguardian.com/world/2015/jul/14/iran-nuclear-deal-key-points, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

[572] "Rouhani Says Iran will not Acquire Nuclear Weapons 'on Principle'", *The Guardian*, 01.03.2014, https://www.theguardian.com/world/2014/mar/01/rouhani-iran-nuclear-weapons-principle, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

[573] Robert Sutter, "The Obama Administration and US Policy in Asia", *Contemporary Southeast Asia*, Vol. 31 No. 2, August 2009, ss. 189-216.

[574] "Arab States Fear Nuclear Deal will Give Iran a Bigger Regional Role", *The Washington Post*, 14.07.2015, https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/arab-states-fear-dangerous-iranian-nuclear-deal-will-shake-up-region/2015/07/14/96d68ff3-7fce-4bf5-9170-6bcc9dfe46aa_story.html, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

[575] Söz konusu tehdit, özellikle Suudi Arabistan'la tarihsel bir rekabet içerisinde bulunan İran'ın Körfez monarşilerince uzun yıllara dayanan bir algılanma biçimiydi. İran-Suudi Arabistan rekabetinin pek çok boyutu olmakla birlikte yeni bir olgu olduğu söylenemez. Bu bağlamda yazılmış eserler için bknz. Banafsheh Keynoush, *Saudi Arabia and Iran: Friends or Foes?*, Palgrave Macmillan, Hampshire, 2016; Faisal bin Salman al-Saud, *Iran, Saudi Arabia and the Gulf: Power Politics in Transition1968-1971*, I.B.Tauris, London, 2003; Toby Matthiesen, *Sectarian Gulf: Bahrain, Saudi Arabia and the Arab Spring That Wasn't*, Stanford University Press, California, 2013; Mackenzie Tyler, Anthony M. Boone (eds.), *Rivalry in the Middle East: Saudi Arabia and Iran*, Nova Publishers, New York, 2012.

kapasitesi, daha ziyade konvansiyonel ve asimetrik bir tehdit olarak beliriyordu.[576] Bu konvansiyonel tehdidin önemli sacayakları ise Hizbullah ve HAMAS gibi devlet-altı oluşumlardı. Söz konusu bu yapılanmalar sayesinde İran, hem revizyonist talepleri doğrultusunda İsrail'i kıskaca alabiliyor hem de ideolojik bir payda üretildiğinden, Arap monarşilerine karşı ideolojik bir tehdit olarak beliriyordu.[577] Bölgesel düzeyde ABD'nin önemli müttefikleri olarak İsrail ve Suudi Arabistan'ın başını çektiği Körfez monarşileri, İran'ın söz konusu politikaları dolayısıyla kendilerini tehdit altında hissetmekteydiler. Lakin Amerikan yönetiminin İran'ı ulusal güvenliğine yönelik öncelikli tehdit olarak görmediği de açıktı.

Bu bağlamda Obama yönetimi, İran'ı ABD'nin sorunu olmaktan çıkararak, Ortadoğu politikasını güncellemek niyetindeydi.[578] Böylece Amerikan yönetimi, Ortadoğu politikalarında elini kolunu bağlayan bir yükten kurtulmak istiyordu. İran'la ilişkilerini bir şekilde normalleştirebilirse, İran'ı çevrelemek ve sınırlandırmak için harcadığı enerjiyi farklı alanlara kanalize edebilirdi.[579] Amerikan yönetiminin İran'a yönelik politikasından memnun olmayan İsrail ve Arap rejimleri, başlarının çaresine bakmak zorunda kaldılar ve Amerikan yönetiminin politikaları hilafına çeşitli örtük temaslar yoluyla kendi aralarında bir işbirliği zemini oluşturmaya çabaladılar. Örneğin, İsrail ve Suudi Arabistan temsilcileri, 2013 yılından itibaren örtük görüşmelerle ortak bir strateji kurmaya çalıştılar.[580]

Bir başka açıdan irdelendiğinde, İran ile yapılan nükleer anlaşma, hem İran tarafından hem de ABD'nin bölgesel ortakları tarafından Amerikan yönetiminden koparılmış tavizler olarak nitelendirildi. İran, söz konusu anlaşma vesilesiyle bölgesel görünürlüğünü olağanüstü bir biçimde arttırdı ve uluslararası toplum tarafından kabul görmüş bir nükleer ajandaya sahip olmasından dolayı, bölgesel meşruiyetini de

---

[576] Mahsa Rouhi, "How to Make a Lasting Deal with Iran?", *Foreign Policy*, 07.09.2019, https://foreignpolicy.com/2019/09/07/how-to-make-a-lasting-deal-with-iran-proxies-missiles-nuclear-conventional-weapons-trump-rouhani/, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

[577] Shahram Chubin, Charles Tripp, *Iran-Saudi Arabia Relations and Regional Order: Iran and Saudi Arabia in the balance of power in the Gulf*, Adelphi Paper 304, Routledge, Oxon, 2014, ss. 48-66.

[578] Fawaz A. Gerges, "The Obama Approach to the Middle East: The End of America's Moment?", *International Affairs*, Vol. 89 No. 2, March 2013, ss. 299-323.

[579] Stephen P. Cohen, Robert Ward, "Asia Pivot: Obama's Ticket out of Middle East?", *The Brookings Institute*, 21.08.2013, https://www.brookings.edu/opinions/asia-pivot-obamas-ticket-out-of-middle-east/, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

[580] "In Very Rare Public Meet, Israeli, Saudi Officials Name Iran as Common Foe", *The Times of Israel*, 05.06.2015, https://www.timesofisrael.com/in-rare-meet-israeli-saudi-officials-name-iran-as-common-foe/, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

pekiştirdi.[581] Hiç de tesadüf sayılamayacak bir zamanlamayla, İran'ın başta Suriye olmak üzere Arap coğrafyasındaki etkinliğini agresif bir boyuta taşıdığı gözlemlenebiliyordu.[582]

Bu süreçte İran'ın etkisi; Irak, Suriye ve Yemen'de alabildiğine genişledi.[583] Irak'taki zayıf devlet yapılanması, İran'ın nüfuzuna oldukça açıktı ve bu durum, İran'ın Irak devleti içerisinde anayasal olarak konumlandırılmış silahlı bir vekil güce sahip olmasını beraberinde getirdi. Haşdi Şaabi isimli yapılanma, daha ziyade Şii mezhebine mensup kimselerden oluşmaktaydı ve Irak silahlı güçlerine ek olarak, ülkenin güvenliğinden sorumlu bir paramiliter örgüt olarak konumlandı.[584] Suriye'deki iç savaşta ise İran, Afganistan, Pakistan vb. ülkelerden getirdiği yabancı savaşçıları sahaya sürerek, Esad rejimi lehine dengeleri dönüştürmek amacını taşıyordu.[585] Bu bağlamda İran güvenlik güçlerinin resmi birimleri ve bu birimlerin resmi sıfat taşıyan komutanları, Suriye'deki iç savaş ortamında sıklıkla görülür oldular.[586] Yemen'de de benzer bir süreç takip edildi ve İran, Yemen iç savaşında Şii mezhebine mensup olan Ensarullah'ı destekleyerek, Arabistan yarımadasının güneyinde varlık göstermeye başladı.[587] Bu durum, İran'ın Şii kitleleri mobilize edebilme kapasitesiyle de bağlantılı olarak, bölgesel politikalarının merkezine yerleşti. Bir başka ifadeyle İran, bölge ölçeğindeki Şii toplulukları ulusal menfaatleri ve bölgesel emelleri doğrultusunda kullanmaya çalıştı.

İran Nükleer Anlaşması'nın verdiği prestij ve özgüven, İran dış politikasının bölgesel olarak olağandışı bir seviyede görünüm kazanmasını sağladı. Fakat bu durum, başta İsrail ve Türkiye olmak üzere bölge ülkelerini yakından ilgilendiren bir tehdide dönüşmüştür.

İran'ın Suriye'deki varlığına, Türkiye - İsrail ilişkilerinin gidişatını da belirleyebilecek potansiyele sahip olmasından dolayı, özel bir alan açmak gerekiyor. Her iki ülkenin de ortak tehdit olarak konumlandıracağı İran, özellikle Suriye'de kazandığı etkinlikle dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu bağlamda denilebilir ki Türkiye'nin İsrail

---

[581] Jon B. Alterman, "Regional Perspectives on Iran", (içinde) *Deterring Iran after the Nuclear Deal*, (eds.) Kathleen H. Hicks, Melissa G. Dalton, Rowman & Littlefield, 2017, s. 75.
[582] Farhad Rezaei, *Iran's Foreign Policy after the Nuclear Agreement: Politics of Normalizers and Traditionalists*, Palgrave Macmillan, Switzerland, 2019, ss. 113-163.
[583] Amin Saikal, "Iran and the Changing Regional Strategic Environment", (içinde) *Iran in the World: President Rouhani's Foreign Policy*, (eds.) Shahram Akbarzadeh, Dara Conduit, Palgrave Macmillan, Hampshire, 2016, ss. 26-29.
[584] "Savaş Suçu İşleyen Haşdi Şabi'ye Yasal Statü", *Sabah*, 27.11.2016.
[585] "Iran Pays Afghans to Fight for Assad", *The Wall Street Journal*, 22.05.2014, https://www.wsj.com/articles/iran-recruiting-afghan-refugees-to-fight-for-regime-in-syria-1400197482, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)
[586] "Kasım Süleymani Katliam Anlarında Halep'teydi", *Hürriyet*, 17.12.2016.
[587] "İran Destekli Husiler Yemen'de İlerliyor", *Sabah*, 21.01.2015.

siyasetindeki dönüşüme neden olan gerekçelerin başında, İran'ın Suriye'de kazandığı etkinliği ve dolayısıyla tehdit algısını dengeleme amacı yatmaktadır.

4.2. Bölgesel Düzey

Mursi Sendromu evresi olarak isimlendirilen bu süreç, AK Parti iktidarının ve hususiyetle, öncelikle Başbakan ve sonraları Cumhurbaşkanı olarak görev yapacak olan Recep Tayyip Erdoğan'ın algılamaları doğrultusunda baskınlık kazanan bir olguyu tanımlayabilmek için kullanılmaktadır. Bu isimlendirmenin temel kaynağı da öncelikle bölgesel ve hemen hemen eş zamanlı olarak ulusal düzeyde de ortaya çıkan kimi gelişmelerdir.

Arap Baharı ile birlikte Arap dünyası açısından demokratik bir kazanım olarak görülebilecek belki de en belirgin başarı, Mısır'da Mübarek'in iktidardan indirilmesiydi. Mısır'ın siyasal tarihi açısından belki de en ciddi alternatif iktidar yapısı olarak beliren Müslüman Kardeşler'in Mübarek'in iktidardan indirilmesi akabinde iktidara yürümesi, Arap coğrafyasının demokratikleşmesi bağlamında Arap Baharı'nın temel bir kazanımı olarak algılandı ve özellikle de AK Parti'nin neşet ettiği ideolojik yatağa benzer bir maziye sahip olmasından ötürü, Türkiye'nin de bölgesel düzeyde Mısır'la stratejik bir işbirliğine gidebilmesine imkân sağladı. Müslüman Kardeşler'in yükselişi ve Muhammed Mursi'nin Mısır tarihinde gerçekleştirilen ilk seçimlerden zaferle ayrılması, Türkiye-Mısır ilişkilerini olağanüstü bir biçimde geliştirdi. Arap Baharı süresince halk hareketlerine verdiği destekle bilinen Türkiye, bu sürecin en büyük kazananlarından biri olarak algılandı. Lakin yaklaşık bir sene sonra Mısır'da gerçekleşen askeri darbe ve iktidarı eline geçiren Abdülfettah Sisi yönetimi, Türkiye'nin bölgesel düzeydeki kazanımlarını da sıfırlamış oluyordu. Söz konusu süreç, Türkiye'nin İsrail'e bakışını da kötümserleştirdi. Resmi açıklamaların da ötesinde, Türk medyasına da yansıyan pek çok görüş, söz konusu darbe sürecinden İsrail'i sorumlu tuttu. Bu minvalde Mısır'daki askeri darbe, Türkiye'nin İsrail siyasetini bu evrede belirleyen önemli bölgesel gelişmelerden biri olarak değerlendirilebilir.

Suriye iç savaşı bağlamında belirginleşen bir başka boyut ise Türkiye-İran rekabetidir. Türkiye'nin Suriye'deki pozisyonlanması, İran'ın stratejik çıkarlarına neredeyse taban tabana zıttır. Bu evre kapsamında İran, Esad rejiminin bir müttefiği olarak Türkiye'nin stratejik çıkarları karşısına dikilmiş ve ikili ilişkilerin de kötüleşmesine sebep olmuştur. İran'ın bir rakip olarak sivrilmesi, Türkiye'nin bölgesel düzeyde İran'ı dengeleme çabalarını tetiklemiş ve İsrail, bu aşamada önemli bir partner olarak görülmüştür. İran'la rekabet, Türkiye'nin İsrail siyaseti açısından oldukça önemli bir gelişme olup, tarihsel bir arkaplana da sahiptir.

İsrail'in Gazze'ye düzenlediği askeri operasyon, bu evrede Türkiye'nin İsrail siyasetini belirleyen önemli gelişmelerden bir diğeri olarak anılabilir. 2007 yılından bu yana Gazze'de yönetimi elinde bulunduran HAMAS'ı sınırlandırabilmek adına, şehre ulaşımı kısıtlayan ve denizden ve karadan abluka uygulayan İsrail, 2014 yılının yaz aylarında ellibir gün sürecek bir askeri operasyona kalkıştı. Gazze'de ciddi bir yıkıma sebep olan söz konusu operasyon, HAMAS'ın altyapısını zarara uğratmakla birlikte, oldukça yüksek oranlarda sivil kayıplara da sebep oldu. İsrail'in söz konusu operasyonu, Filistin sorunu kapsamında eleştirilerini her şart altında dile getirebilen Türk tarafını tekrardan harekete geçirdi. Özellikle de Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın İsrail'e gösterdiği dozu yüksek tepki, Türkiye'nin İsrail siyasetinde önemli bir aşamayı işaretliyordu. İkili ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik çalışmaların yapıldığı bu evrede Türkiye, söz konusu operasyon nedeniyle sert tepki gösterdiği İsrail'e mesafe almıştır. Böylece de bahsi geçen normalleşme, bir süre daha rafa kaldırılacaktır.

Devlet-dışı yapılanmaların yükselişi, özellikle Suriye iç savaşı süresince ortaya çıkan yeni örgütler vesilesiyle bir gündem maddesi haline gelmiştir. Suriye'nin içlerinde ve yer yer kuzey bölgesinde yerleşen DEAŞ ve yine kuzey bölgelerinde konumlanan PYD, özellikle Türkiye açısından ciddi birer problem olarak belirmiştir. Bu bağlamda Türkiye, hem DEAŞ'la hem de PYD'yle mücadelesinde bir partner olabileceğini düşündüğü İsrail'le ilişkilerini normalleştirmenin bir gereklilik olduğunu idrak etmiştir. DEAŞ'ın her iki ülke açısından da tehdit olarak görülmesi, Suriye'nin güney bölgelerinde İsrail'in Suriyeli muhaliflere destek vermesini ve Golan Tepeleri sınırlarında DEAŞ'ın varlık göstermesini engellemesini beraberinde getirmiştir. Böylece İsrail, DEAŞ'a karşı yürütülen mücadelede otomatikman bir ortak haline gelmiştir. Fakat PYD konusunda farklı bir pozisyona sahip bulunan İsrail, Türkiye'nin ulusal güvenlik çıkarlarını öncelemesini ve PYD'nin Türkiye'nin güney sınırlarında istikrarsızlaştırıcı bir faktör olarak belirmesini önemsememiştir. İlerleyen tarihlerde Türkiye, söz konusu tehditleri dengeleyebilmek adına, İsrail'le yakınlaşmaya çalışmıştır.

Suriye iç savaşı da Türkiye'nin İsrail siyasetini belirleyen ana etmenlerden birisidir. Özellikle Esad rejimine karşı benzer bir perspektife sahip olmaları, Türkiye'nin mücadelesinde İsrail'le ortak bir payda yakalamalarına vesile olmuştur. İsrail açısından Esad rejimi, tamamıyla yıkılmaktansa zayıflatılabilir ve bu haliyle de hayatına devam edebilir. Türkiye ise daha ziyade Esad'ın iktidardan indirilmesini hedeflemiştir. Fakat her halükarda Suriye'deki iktidar savaşları, her iki ülkeyi de yakından ilgilendirmektedir. Bu

bağlamda özellikle de İsrail'in Türkiye'den Mart 2013'te özür dilemesinin altında, Suriye iç savaşında benzer pozisyonlara sahip olunması gelmektedir.

İsrail'in Kürt siyaseti de Türkiye'nin İsrail siyasetini belirleyen faktörlerden birisi olarak görülmelidir. İsrail'in 1950'li yılların sonlarından itibaren belirgin bir dış politika stratejisiyle Kürtlerle teması, görece kısa kesintilerle bu evreye kadar gelmiştir. İsrail'in Kürt politikası, daha ziyade Kuzey Irak bölgesindeki Kürtlerin statüsüne ilişkin olmakla birlikte, bölgede Arap olmayan ülkelerle işbirliği geliştirme stratejisinin bir parçasıdır. Bu bağlamda İsrail'in Kürt politikası, 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'nin tepkilerini ölçen bir düzlemde ilerlemiştir. 2014 yılından itibaren Başbakan Netanyahu tarafından dile getirilen bağımsızlık talepleri, Türkiye'nin İsrail siyasetinde oldukça kırılgan bir konu başlığında gedik açılmasına sebep olmuştur. Bu tarihten itibaren İsrail, Kürtlere olan ilgisini açıktan dile getirmiş ve 2017 yılında gerçekleştirilecek bağımsızlık referandumuna da ateşli bir destek vermiştir. Bu vesileyle denilebilir ki Türkiye'nin İsrail siyaseti, bu evre kapsamında, İsrail'in Kürt politikasıyla da yakından alakalıdır.

İsrail'le ilişkilerin normalleşmesi, bu evrenin son gelişmesi olarak kayda geçirilmelidir. Yukarıda anlatılanlar ışığında denilebilir ki Türkiye, bölgesel düzeyde beliren tehditleri dengeleyebilmek adına, İsrail'e yönelik siyasetini gözden geçirmiş ve diplomatik düzlemde normalleşmenin kapısını aralamıştır. Türkiye'nin nihai kertede İsrail'le normalleşmeye sıcak bakması, bu evrede gelişen bölgesel düzeyli gelişmelerden bağımsız analiz edilemez. Kısacası ikili ilişkilerin normalleşmesi, görece uzun ve çetrefilli bir sürecin sonucudur.

4.2.1. Mısır'da Askeri Darbe

Arap Baharı sürecinin belki de en net çıktısı, Mısır'ın uzun yıllardır iktidardaki lideri Hüsnü Mübarek'in koltuğundan edildiği sürece dairdir. Mübarek yönetimi, Mısır'daki iktidarını uluslararası ve bölgesel dengelere borçluydu. Lakin söz konusu dengeler görece değişmiş olduğundan, Arap Baharı'nın ürettiği protesto dalgalarına uzun süre dayanamadı. Fakat yerine seçimle gelen Muhammed Mursi yönetiminin ömrü de uzun olmamıştır.

2013 yılının Temmuz ayında Mısır ordusu, yine Tahrir Meydanı'nda düzenlenen protesto gösterilerini bahane ederek, seçimle işbaşına gelmiş Mursi yönetimini devirerek, yönetime el koydu.[588] Böylece Arap Baharı'nın Mısır safhasında bir geriye dönüş söz konusu oldu. Hatta Kahire'nin Arap dünyasındaki etki kapasitesi göz önünde bulundurulduğunda, Arap Baharı'nın bitişine yönelik de bir emare olarak okunması mümkündü.[589]

Müslüman Kardeşler iktidarının sona erdirilmesi ve kısa bir süre içerisinde de mensuplarının adli takibata uğraması ya da katledilmeleri, Mısır'da restore edilen askeri diktatörlüğün ilk icraatlarındandı.[590] İslamcı bir iktidarın darbeye maruz kalması, Türkiye'nin bölgesel etkisini de alabildiğine daraltmış oldu. Müslüman Kardeşler'in iktidarı döneminde hızlı bir biçimde ilerleyen ve derinleşen Türkiye-Mısır ilişkileri, söz konusu askeri darbeyle birlikte tam ters bir yönde ilerlemeye başlamış ve kısa bir zaman içerisinde hasmane bir ilişki biçimini almıştı.[591] Erdoğan'ın memleketi Rize'de yaptığı konuşma, bu bağlamda oldukça açıklayıcıydı:

> *"...Ağzı olan konuşuyor. Sırtında kimsenin sorumluluk küfesi yok. Ama bizim sırtımızda var. Adeviyye'de, Rabia'da, Mansuriye'de, İskenderiye'de, Suriye'de o yavruların üzerinde molotof kokteyli, silah yoktu. Nerede dünya, nerede BM Güvenlik Konseyi? Sesleri çıkmıyor. Biz konuştuğumuz zaman diyorlar ki, sana mı kaldı? Ben milletim adına konuşuyorum. Çünkü bunların Çayeli'ndeki*

[588] "Army Ousts Egypt's President: Morsi is Taken into Military Custody", *The New York Times*, 03.07.2013, https://www.nytimes.com/2013/07/04/world/middleeast/egypt.html, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020)

[589] "The Arab Spring: Made in Tunisia, Broken in Egypt", *The Guardian*, 16.01.2014, https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/jan/16/leader-2-arab-spring-tunisia-egypt, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2014)

[590] Anthony Dworkin, "Repression and Violence after the Coup in Egypt", *European Council on Foreign Relations*, 09.07.2013, https://www.ecfr.eu/article/commentary_repression_and_violence_after_the_coup_in_egypt144, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020)

[591] Ali Hussein Baker, "Future of Turkish-Egyptian Ties after Military Coup", *Al Jazeera Center for Studies*, 17.12.2013, https://studies.aljazeera.net/en/reports/2013/12/201312171132362365 57.html, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020)

hemşehrilerimin ne düşündüğünden haberi yok. Katil Esed'in yanında mı olacaktık? Dünyada bir kişinin ölümüne rıza göstermek, bütün insanlığın ölümüne rıza göstermek gibidir. Cezaevinden çıkarılan Hüsnü Mübarek, zevkten dört köşe. Niye? Çünkü Sisi midir nedir, onunla dayanışma halinde. Ama alma mazlumun ahını, çıkar aheste aheste. Zalimler, hiçbir zaman payidar olmaz. Firavunlar payidar oldu mu? Bir sinek bile Nemrud'un işini bitirdi. Firavun, Musa'yı büyüttü sarayında. Ondan sonra Musa, onun işini bitirdi. Bilesiniz ki her Firavun'un bir Musa'sı vardır. Bunu böyle bilin. İnşallah bunların da Musa'ları yakındır, gelecektir. Hak ve halk er geç hâkim olacaktır. Darbeciler şehitlerimizin kanlarında boğulacaktır. Bu diktatörler, bu zalimler, bu Firavunlar zannediyorlar ki 'tutuklaya, tutuklaya Mısır'ı bitireceğiz'. Bitiremeyeceksiniz. Çünkü sizin cezaevleriniz, bunları toparlayıp oraya tıkmaya yetmez..."[592]

Türkiye'nin Arap Baharı sürecindeki en büyük kazanım olarak okuduğu Mısır devrimi, bütün bir Arap Baharı sürecinin boşa çıkmasına da sebebiyet verebilirdi. Kaldı ki öyle de oldu. Temmuz 2013 sonrasındaki bölgesel gelişmeler, artık bir 'bahardan' bahsedilmesini neredeyse imkânsız kılıyordu. Bu bağlamda, Mısır karşı-devrimi süreci tam ters bir istikamette yürütmesi açısından kritik önemdedir. Normalleşme sürecine girdiği varsayılan Türkiye-İsrail ilişkilerine de etkisi olmuş bir gelişmedir.

Arap Baharı süreciyle birlikte Türkiye-Mısır ilişkileri, ittifakvari bir görünüm kazanmıştı. Gazze'deki HAMAS varlığı da hesaba katılırsa, İsrail İslamcı oluşumlar tarafından çevrelendiği hissine kapılmıştı. Bu açıdan, Mısır karşı-devrimi gerçekleştikten sonra Türkiye, söz konusu askeri darbeden dolayı İsrail'i sorumlu tuttu. Özellikle de Başbakan Erdoğan'ın söyleminde net bir biçimde beliren suçlama, İsrail'in Mısır'daki demokratikleşmenin önüne geçtiği ve askeri darbeyi kurguladığı yönündeydi. Erdoğan açıklamasında:

"Mısır'da ne diyorlar: Demokrasi, sandık değildir. Arkasında neresi var? İsrail var. Elimizde belgesi var, 2011 seçimleri öncesinde Fransa'da yapılan bir oturumda, Adalet Bakanı'yla, Fransa'dan bir entelektüel, o da Yahudi, aynen şu ifadeyi kullanıyorlar: 'Mısır'da Müslüman Kardeşler seçimi kazansa da onlar kazanamayacaktır, çünkü demokrasi sandık değildir. Aynı uygulama o. O zaman batının demokraside bir defa tanımı yakalaması lazım, öğrenmesi lazım"[593] dedi.

---

[592] "Başbakan Erdoğan, 'Darbeci Sisi Artık Gidecek", *Türkiye*, 27.08.2013.
[593] "Mısır'daki Olayların Arkasında İsrail Var", *Milliyet*, 21.08.2013.

Erdoğan'ın yukarıdaki ifadelerinde net bir anlatıma kavuşan durum, İsrail ulusal güvenlik yaklaşımıyla yakından alakalıdır. Bir başka ifadeyle Erdoğan, İsrail'i durduk yere suçlamamaktadır. İsrail ulusal güvenliği bağlamında Mısır'daki askeri darbe, eski düzenin restore edilebilmesine olanak sağladığından, olumlu bir yaklaşımla karşılanmıştır. Mısır'ın bölgesel düzeydeki tarihsel rolü, İsrail ulusal güvenliği açısından kademeli bir iyileşmenin de kaynağı olarak kabul edilmektedir. Bu minvalde Mısır'daki siyasi iktidar, İsrail'le ilişkilerini önemsemeli ve 1979'da sağlanan barışın devamını sağlayabilmelidir.[594]

Retrospektif bir bakışla kısaca ifade etmek gerekirse, Soğuk Savaş döneminin önemli bir bölümünü SSCB'nin güdümünde geçiren Mısır, özellikle İsrail'e karşı giriştiği son büyük savaş olarak 1973 yılındaki Yom Kippur Savaşı'nda da istediklerini elde edemediğinde, köklü politika değişikliklerine gitmeyi zaruret olarak algıladı. Mısır'ın İsrail'le mücadele tarihi aynı zamanda süper güçlerin de bölgesel mücadele tarihi olarak okunabileceğinden ötürü Sedat, köklü değişimlerin ancak ve ancak saf değiştirmekle mümkün olabileceğine kanaat getirdi ve o güne değin SSCB'den alınan teknik ve lojistik desteğe bir son verdi.[595] 1970'li yılların ikinci yarısı, Mısır'ın 1967'deki savaşta İsrail'e kaybettiği Sina Yarımadası'nı geri alabilmek için hesaplar ürettiği bir dönemi simgeliyordu. Bu bağlamda Sedat, İsrail'le bir barış anlaşması imzalayarak Sina Yarımadası'nı geri alabileceğini gördü ve 1978-1979'da yürütülen müzakere süreçlerinin çıktısı olarak Camp David Anlaşmaları'nı imzaladı.[596] Bu sayede kaybettiği toprakları geri alabilen Mısır, aynı zamanda da ABD'den yoğun bir askeri destek almaya da başladı.[597]

Arap devletlerinin yoğun tepkisiyle karşılaşıp Arap örgütlerinden dışlanmasına rağmen, İsrail'le imzaladığı anlaşmalara sadık kaldı ve ABD'den aldığı yardımların kesintiye uğramamasını sağlayabildi. Alınan Amerikan yardımları vesilesiyle de Amerikan ordusuyla Mısır ordusu arasında kurumsallaşan bir ilişki biçimi gelişti. Bu durum, hem Mısır'daki askeri aktörlerin siyasi meşruiyet devşirmesini kolaylaştırdı hem de Mısır'da gelişecek olası bir askeri darbenin Amerikan icazeti olmaksızın gerçekleşemeyeceğine dönük algıyı güçlendirdi.[598]

---

[594] "Egypt's Brotherhood would Keep Israel Treaty: Carter", *Reuters*, 26.05.2012, https://www.reuters.com/article/us-egypt-israel-carter/egypts-brotherhood-would-keep-israel-treaty-carter-idUSBRE84P0ET20120526, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020)

[595] William Cleveland, a.g.e., s. 417.

[596] A.g.e., ss. 421-423.

[597] Soheir A. Morsy, "US Aid to Egypt: An Illustration and Account of US Foreign Assistance Policy", *Arab Studies Quarterly*, Vol. 8, No. 4, Fall 1986, ss. 358-389.

[598] Robert B. Satloff, *Army and Politics in Mubarak's Egypt*, The Washington Institute for Near East Policy, Policy Papers No.10, Washington, 1988, ss. 55-62.

İsrail ulusal güvenliği açısından bakıldığında, aynı zamanda batı yönünden sınır komşusu olan Mısır'daki siyasi istikrar oldukça önemliydi. Müslüman Kardeşler'in Mısır merkezli bir oluşum vasfıyla İsrail'e yönelik bir takım istikrarsızlıkların kaynağı olabilme ihtimali, Arap Baharı sürecinde Mısır'da gerçekleşen demokratik dönüşümü de kısa bir içerisinde İsrail açısından bir ulusal güvenlik sorunu olarak algılama davranışını geliştirdi. Müslüman Kardeşler'i temsilen iktidarda bulunan Mursi yönetimi, 1979 yılında İsrail-Mısır barışını sağlayan Camp David anlaşmalarını sorgulamaya başladığında bu algı daha da güçlendi.[599] Bu anlaşmalar sayesinde İsrail, Batı sınırlarını güvenceye almış ve Kahire'nin Arap kamuoyları üzerindeki etkisini de kullanarak, bölgesel statüsünde bir takım iyileşmeler elde etmişti. Mısır'ın olası bir hamleyle Camp David anlaşmalarını hükümsüz kılması, İsrail ulusal güvenliğinin ciddi bir biçimde yaralanmasına sebep olurdu.[600] Bu sebeplerden ötürü İsrail, Mısır'da gelişecek olası bir anti-İsrail hareketi önemsiyordu.

Salt konvansiyonel bir tehdit kaynağı olarak devletlerarası savaş ihtimali, elbetteki uzun yıllardır gündeme gelmese de bölgede istikrarsızlık yaratabilecek bir olguydu. Fakat devletlerarası düzeyden ötede, devlet-dışı bir takım oluşumların Sina yarımadasında varlık göstermesi, İsrail ulusal güvenliğini tehdit eder bir hal almıştı. Bu bağlamda İsrail, Sina yarımadasındaki DEAŞ varlığının bir biçimde sona erdirilmesini oldukça önemsiyordu.[601] Aslında Mursi yönetimi, Sina yarımadasının Camp David anlaşmalarıyla kurulan statüsünü esneterek, İsrailli askeri birliklerin bölgede askeri operasyonlar yapabilmesinin önünü açmıştı.[602] Söz konusu güvenlik işbirliğine rağmen İsrail, Mursi yönetimine yapılan askeri darbeye sessiz kalacaktır.[603]

Ayrıca yukarıda da değinilen ideolojik farklılaşma, İsrail ulusal güvenlik elitleri açısından çevrelenme riskini gündeme getirmiştir. Müslüman Kardeşler'i temsilen Mursi yönetiminin iktidarda olması, Gazze'de bulunan ve Müslüman Kardeşler'in ideolojik

---

[599] Dashiel Bennett, "Egypt's New President Wants to 'Reconsider' its Peace Deal with Israel", *The Atlantic*, 25.06.2012, https://www.theatlantic.com/international/archive/2012/06/egypts-new-president-wants-reconsider-its-famous-peace-deal-israel/326606/, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020)

[600] Efraim Inbar, *The 2011 Arab Uprisings and Israel's National Security*, The Begin-Sadat Center for Strategic Studies, Mideast Security and Policy Studies, No. 95, Ramat Gan, February 2012.

[601] Elisabeth Marteu, "Israel and the Jihadi Threat", *Survival: Global Politics and Strategy*, Vol. 60, No. 1, 2018, ss. 85-106.

[602] "Morsi Allies Condemn 'Israeli Violation' in Egypt's Sinai", *Anadolu Agency*, 10.08.2013, https://www.aa.com.tr/en/politics/morsi-allies-condemn-israeli-violation-in-egypts-sinai/226610, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020)

[603] Anshel Pfeffer, "Four Reasons Why Israel may Miss Morsi after all", *Haaretz*, 03.07.2013, https://www.haaretz.com/.premium-why-israel-may-miss-morsi-after-all-1.5290802, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020)

uzantısı olarak kabul edilen HAMAS'ın varlığı ve son olarak, Akdeniz komşusu olarak Türkiye'de iktidarda bulunan AK Parti'nin Müslüman Kardeşler ideolojisiyle yakınlığının bulunması, İsrail'deki karar alıcıları ürkütmüştür.[604] Bu bağlamda bir ideolojik çevrelemeyle karşı karşıya olunduğu varsayımı, Mısır'da gelişen askeri darbeye karşı herhangi bir tepki verilmemesini ve hatta zımnen destek verilmesini beraberinde getirmiştir.[605]

4.2.2. İran'la Rekabet

Türkiye-İran ilişkileri, tarihsel kökleri de olan bir rekabet ortamında şekillenmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı İmparatorluğu ile Safevi Hanedanlığı arasında da benzer bir rekabetin olduğunu tarihi veriler ışığında belirtmek gerekir.[606] 11 Eylül Evresi'nde işlendiği üzere, Türkiye ile İran'ın 2000'li yılların ilk on yıllık periyodunda yakın ilişkileri olsa da Arap Baharı'yla birlikte gelişen yeni bölgesel jeopolitik, iki devleti farklı pozisyonlara doğru savurmuş ve aralarındaki rekabet ilişkisini körüklemiştir.[607]

Arap Baharı, önceleri Arap halklarının yönetime ortak olma çabası olarak kabul edildi. Bu bağlamda, Arap Baharı sürecinde gelişen halk hareketleri tabi oldukları ülke yönetimlerinin demokratikleşmesi ve yolsuzlukla mücadele etmesini temel hedefler olarak görüyorlardı.[608] Oryantalist düşüncenin de etkileriyle şekillenmiş Arap imgesi, söz konusu halk hareketleri vasıtasıyla inşa edilmiş algıları yıkıyor ve Arap dünyasında yeni bir parametre oluşturuyordu.[609] Demokratikleşen bir Arap dünyası, eskiye nazaran daha müreffeh ve daha medeni bir form kazanabilirdi. Fakat bu süreç kısa bir süre sonra manipüle edilerek, küresel ve bölgesel güçlerin jeopolitik minvalde gelişen yarışı için araçsallaştırıldı.[610]

Arap Baharı'nın temsil ettiği değerler itibariyle Türkiye, halk hareketlerinin yaşandığı ilgili ülkelerdeki politik gelişmelere ideal bir model olarak görülüyordu.[611]

---

[604] Efraim Inbar, *The 2011…*, ss. 8-10.
[605] "Israel General: Israel was behind Coup against Egypt's Morsi", *Middle East Monitor*, 03.04.2019, https://www.middleeastmonitor.com/20190403-israel-general-israel-was-behind-coup-against-egypts-morsi/, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020)
[606] Max Scherberger, "The Confrontation between Sunni and Shi'i Empires: Ottoman-Safavid Relations between the Fourteenth and the Seventeenth Century", (içinde) *The Sunna and Shi'a in History: Division and Ecumenism in the Muslim Middle East*, (eds.) Ofra Bengio, Meir Litvak, Palgrave Macmillan, New York, ss. 51-67.
[607] Farhad Rezaei, a.g.e., ss. 196-201.
[608] Sami Kohen, "Domino Etkisi Ülkelere Göre Değişiyor", *Milliyet*, 09.03.2011.
[609] Nuray Mert, "Arap Baharı'nın Sonu ve Türkiye", *Milliyet*, 29.03.2011.
[610] Bülent Aras, "Arap Baharı'nın Jeopolitiği", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 6, Sayı: 64, 2014, ss. 40-42.
[611] Mensur Akgün, Sabiha Senyücel Gündoğar, *Ortadoğu'da Türkiye Algısı 2011*, TESEV Dış Politika Programı, TESEV Yayınları, İstanbul, 2012.

Müslüman ağırlıklı bir ülke olmasına mukabil, seküler bir hayat ve devlet tarzının işletilebildiği Türkiye, Arap dünyasındaki otoriter ve baskıcı rejimlerin demokratikleşme süreçlerinde örnek alabilecekleri bir model sunuyordu. En azından bu varsayım, Türkiye'nin Arap dünyasındaki popülaritesine ve nüfuzuna dayanmaktaydı. Böylece Arap Baharı olarak isimlendirilen süreçte Türk dış politikası, model bir ülkeyi temsil etmenin verdiği özgüvenle, bölge jeopolitiğini kökünden dönüştürebilecek demokratikleşme olgusunu destekledi.[612]

Her ne kadar bölge rejimleriyle arasındaki ilişkiler özellikle 2000'li yıllarda belirgin bir biçimde düzelmiş olsa da Türkiye'nin, bölgenin demokratikleşmesinde menfaatleri olduğu düşünülüyordu. Fakat İran'ın bölgesel düzeyde işbirliği halinde olduğu çeşitli devlet ve devlet-dışı oluşumlar, Arap Baharı'nın demokratikleştirici rüzgârlarından olumsuz yönde etkilenmeye başlayınca, İran açısından sürecin rengi değişti.[613] Bu bağlamda özellikle de Suriye'de gelişen süreç, Türkiye ile İran arasındaki rekabeti oldukça belirgin bir görünüme kavuşturdu.[614]

Suriye'deki Esad rejimi, uzun yıllardan bu yana İran ile yakın ilişkilere sahipti.[615] İran'ın 'Şii Hilali' olarak bilinen mezhepçi dış politikasının ayaklarından biri de Esad rejimiyle temsil edilen Suriye coğrafyasıydı.[616] Suriye'de Esad rejimi aleyhine ortaya çıkan protestolar, bu bağlamda İran'ın da aleyhine bir gelişme olarak görülüyordu. Esad rejiminin düşmesi demek, İran'ın bölgedeki en önemli müttefiğinin yok olması anlamına geliyordu.[617]

Ayrıca Suriye, sahip olduğu coğrafi imkânlar dolayısıyla, İsrail'e sınırdaştı. Böylece İran, İsrail ile ortak sınırlara sahip olmaksızın İsrail odaklı politikalarını yürütebiliyordu. Bir diğer ifadeyle, herhangi bir maliyeti direkt olarak üstlenmeksizin İran, İsrail'i Suriye'yle sınırlarını oluşturan Golan Tepeleri ve Kuneytra bölgesi üzerinden diken üstünde tutuyordu.[618]

---

[612] "Arap Baharı'nda Türkiye Lider Ülke", *Yeni Şafak*, 17.11.2012.
[613] Shahram Chubin, *Iran and the Arab Spring: Ascendancy Frustrated*, Gulf Research Center, September 2012, https://carnegieendowment.org/files/Iran_and_Arab_Spring_2873.pdf, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020), ss. 16-19.
[614] S. Gülden Ayman, "Turkey and Iran: Between Friendly Competition and Fierce Rivalry", *Arab Studies Quarterly*, Vol. 36, No. 1, Winter 2014, ss. 6-26.
[615] Ewan Stein, "Ideological Codependency and Regional Order: Iran, Syria and the Axis of Refusal", *PS: Political Science and Politics*, Vol. 50 Iss. 3, July 2017, ss. 676-680.
[616] Farhad Rezaei, a.g.e., ss. 141-145.
[617] A.g.e.
[618] "Iran Opens a Second Front along Israel's Border", *The Wall Street Journal*, 02.10.2019, https://www.wsj.com/articles/iran-opens-a-second-front-along-israels-border-11570056375, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020)

Bir diğer husus, Güney Lübnan'da kurumsallaşmış bir yapıya kavuşturulan Hizbullah da İran'ın 'vekili' işleviyle, İsrail'in taciz edilmesinde önemli bir role sahipti.[619] Bu açıdan Hizbullah'ın silahlandırılması, İran için oldukça kritik önemdeydi. Hizbullah'a yapılacak silah yardımları için ideal güzergâh, kuşkusuz Lübnan'ın sınır komşusu olan Suriye'ydi.[620] Bu bağlamda Esad rejimi, İran açısından vazgeçilmez bir önem arz ediyordu. Hal böyle olunca da muhalif unsurların silahlı direnişine karşı Esad rejiminin yanında saf tuttu ve stratejik hattını sağlamlaştırmaya çalıştı.

Yukarıda anılanlar ışığında İran, Türkiye ile neredeyse taban tabana zıt bir çıkarlar kümesine sahipti. Türkiye, 2000'li yılların ilk on yılında ilişkilerini olağandışı bir biçimde geliştirdiği Esad rejimiyle artık hasmane bir ilişki yaşamaktaydı. Arap Baharı süresince demokratikleşme talebinde bulunan halk kitlelerine desteğini alenen sunan Türk hükümeti, Suriye'deki muhalefeti de oldukça önemsedi ve ilişkilerinin gücüne yaslanarak Esad rejimine defaatle reform çağrısında bulundu ve ayrıca Dışişleri Bakanı Davutoğlu bizzat Esad'la görüşmek üzere Şam'a gitti.[621] Lakin Türkiye'nin önerilerine kulak asmayan Esad rejimi, muhaliflere yönelik silahlı müdahalede bulunduktan sonra Türkiye de kademeli ve fakat hızlı bir biçimde Esad rejiminin karşısında konumlandı. Böylece Türk hükümeti, İran'ın bölgedeki en önemli müttefiğinin iktidardan düşürülmesini kolaylaştıran bir takım hamlelerini gerçekleştirmeye başladı. Suriye muhalefetinin toplantılarını İstanbul'da yapması sağlandı.[622] Amerikan yönetimiyle geliştirilen bir program aracılığıyla, kamuoyunda eğit-donat olarak bilinen yöntemle, Suriye'deki rejim muhaliflerini tek bir çatı altında toplayarak eğitti ve silahlandırdı.[623] Artık Türkiye, özellikle de Suriye'de İran'ın doğal bir rakibi olarak belirmişti.[624]

Türkiye'nin İran'la yaşadığı bu stratejik rekabet, bölgesel düzeyde İran'ın bir diğer rakibi olarak bilinen İsrail'e yönelik beklentileri güçlendirdi. Türkiye'nin 2000'li yılların ilk on yılı süresince ilişkilerini normalleştirdiği ve hatta iyi bir noktaya taşıdığı bir diğer ülke de İran'dı. Bu dönemde Türkiye, İran'la gelişen ilişkilerine kıyasla İsrail'le olan

---

[619] "Iran has Invested in Allies and Proxies across the Middle East", *The Washington Post*, 03.01.2020, https://www.washingtonpost.com/world/2020/01/03/iran-has-invested-allies-proxies-across-middle-east-heres-where-they-stand-after-soleimanis-death/, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020)

[620] "In Depth: How Iranian Weapons Reach Hezbollah", *The Jerusalem Post*, 25.05.2013, https://www.jpost.com/defense/in-depth-how-iranian-weapons-go-through-syria-to-hezbollah-314313, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020)

[621] "6 Saatlik Kritik Görüşmeden İlk Detaylar", *Hürriyet*, 09.08.2011.

[622] "Suriyeli Muhalifler İstanbul'da Toplandı", *Hürriyet*, 16.07.2011.

[623] "ABD: Eğit-Donat Programı Türkiye'de Başladı", *Birgün*, 28.05.2015.

[624] Farhad Rezaei, a.g.e., s. 198.

ilişkilerini tedricen bozmuştu.[625] 1990'lı yıllarda İran'ı ortak tehdit olarak gören iki devlet, 2000'li yılların ilk on yılında söz konusu ortak perspektiflerini kaybetmişti. Türkiye açısından İran, işbirliği yapılabilecek bir sınır komşusuydu. Suriye iç savaşı sürecinde İran'ın Türkiye'ye stratejik bir rakip olarak belirmesi, Türkiye-İsrail ilişkilerinin normalleşme ihtimallerini kuvvetlendirdi.[626]

Özellikle 2013 yılında Amerikan yönetiminin öncülüğünde başlatılan Nükleer Müzakereler, İran'a yönelik tehdit algılamalarını bölge genelinde yükseltti.[627] Suriye iç savaşındaki pozisyon farklılıkları da Türkiye'nin İran'ı çıkarlarına bir tehdit olarak görmesinin önünü açtı. Nükleer Müzakereler sebebiyle yakınlaşmaya başlayan İsrail ve Arap rejimleri, bir süre sonra Türkiye'yi de yanlarına çekerek yoluna devam etti.[628] Bu dönemde daha ziyade Arap rejimleriyle İran'a karşı ortak hareket etme ihtiyacı hisseden Türkiye, İsrail'le de dolaylı olarak yakınlaştı.

4.2.3. İsrail'in Gazze'ye Askeri Müdahalesi

Filistin'de 2005 yılında yapılan genel seçimlerden HAMAS birinci parti olarak çıkmıştı. Buna istinaden, beklenilir olduğu üzere HAMAS'ın hükümeti kurması gerekiyordu. Lakin başta İsrail ve ABD olmak üzere Batılı devletler, seçim sonuçlarından memnun olmadılar.[629] HAMAS'ın tüzüğü itibariyle İsrail'e yaşam hakkı vermeyen bir pozisyonda konumlanması ve silahlı terör eylemlerine devam ediyor olması, bu sonucun başlıca gerekçeleri olarak sunuldu.[630]

Bu tarihlerden itibaren Gazze, kademeli olarak HAMAS'ın denetimine girdi ve İsrail de 2007 yılından itibaren Gazze'ye mütemadiyen askeri operasyonlar düzenlemeye başladı.[631] 2014 yılının yaz aylarında gerçekleştirilen operasyon da diğerleri gibi

---

[625] Ali Balcı, Tuncay Kardaş, "The Changing Dynamics of Turkey's Relations with Israel: An Analysis of 'Securitization'", *Insight Turkey*, Vol. 14, No. 2, Spring 2012, ss. 99-120.

[626] Shira Efron, *The Future of Israeli-Turkish Relations*, RAND Corporation, California, 2018, ss. 31-32.

[627] Eli Lake, "Israelis and Saudis Reveal Secret Talks to Thwart Iran", *Bloomberg*, 04.06.2015, https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2015-06-04/israelis-and-saudis-reveal-secret-talks-to-thwart-iran, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020)

[628] "34 İslam Ülkesinden Teröre Karşı Koalisyon", *Milliyet*, 15.12.2015.

[629] "Ortadoğu'da Kim, Ne İstiyor?", *Milliyet*, 05.02.2006.

[630] Daha sonraları HAMAS, söz konusu tüzüğünde 2017 yılı itibariyle bir değişiklik yaparak, İsrail'in yaşam hakkını da tanıyan bir pozisyon benimsemiştir. Detaylı bilgi için bknz. "HAMAS Presents New Charter Accepting a Palestine Based on 1967 Borders", *The Guardian*, 01.05.2017, https://www.theguardian.com/world/2017/may/01/hamas-new-charter-palestine-israel-1967-borders (Ziyaret Tarihi: 14.05.2020)

[631] "HAMAS'tan İsrail'e Bir Günde 50 Roket", *Milliyet*, 19.05.2007. El Fetih ile arasındaki mücadele sonucu Gazze'yi denetimi altına alan HAMAS, İsrail'e yönelik eylemlerde bulunmakla birlikte, İsrail tarafının da orantısız misillemelerine muhatap olmuştur. Bu bağlamda, İsrail'in Gazze'ye düzenlediği operasyonların başlangıcı olarak 2007 yılını almak mümkündür. Aynı yıl içerisinde HAMAS'ın varlığına istinaden, Fetih

HAMAS'ın altyapısına ve militan gücüne zarar vermekle birlikte, Gazze'de yaşayan sivil halkın da hedef olduğu bir sonuç doğurdu.

Batı Şeria'da üç İsrailli gencin kaçırılması üzerine kaçıran kişilerin bulunması amacıyla İsrail'in başlattığı operasyon, bir süre sonra HAMAS'ın İsrail'in güney bölgelerine roket atışları gerçekleştirmesiyle birlikte farklı bir biçim kazandı. İsrail, başta Sderot gibi güney kentlerinin yoğun atış altında kalmasını gerekçe göstererek, HAMAS'ın kontrolündeki Gazze'ye askeri hareket başlattı.[632] Ellibir gün boyunca sürecek olan bu harekât, önceki askeri operasyonların ürettiğine benzer insani maliyetler ortaya çıkardı.[633] Özellikle Gazzeli sivillerin ölümüne yol açılması sebebiyle, uluslararası kamuoyu nezdinde de ciddi eleştirilere maruz kalan İsrail yönetimi, Türkiye ile ilişkilerinin normalleşme sürecinde olduğu bu periyodu da böylece ıskalamıştır.

İsrail'in Gazze'ye karşı yürüttüğü askeri harekât, Türkiye'nin de yoğun tepki verdiği bir gelişme olarak kaydedildi. Bu süreçte Başbakan Erdoğan, yaptığı açıklamalarla İsrail'in Gazze'deki faaliyetlerini ağır bir dille eleştirdi. Cumhurbaşkanı adayı olarak partisinin il teşkilatı tarafından düzenlenen bayramlaşma töreninde yaptığı konuşma, bu bağlamda oldukça açıklayıcıdır:

> *"3 İsrailli sivil karşılığında Gazze'de 1100'e varan masum insan hayatını kaybetti. İsrail bu orantısız, bu insanlık, vicdan dışı saldırılarına HAMAS'ın attığı füzeleri bahane olarak gösteriyor. İsrail sözüm ona teröre karşı mücadele verdiğini iddia ederek, yaptığı katliamı, soykırımı dünyaya meşru göstermeye çalışıyor. 500 ton bomba yağdırıyorsun, sürekli olarak fosfor bombalarını kullanıyorsun, tanklarla, toplarla buraya giriyorsun ve utanmadan, sıkılmadan hala HAMAS'ı 'füze atıyor, roket atıyor' diye dünyaya tanıtmaya çalışıyorsun. En azından bizler Türkiye olarak bu konuda uyanık olmamız lazım"*[634]

Erdoğan'ın buradaki ifadeleri, sertlik dozu itibariyle, bir seçim sürecinde olmasıyla da ilgilidir. 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olan Erdoğan, ayrıca bu konuşmayı partisinin il teşkilatına yaptığı da göz önünde bulundurulursa, ideolojik bagajını da ön

---

yönetiminin meşruiyetini konsolide etme ve Bush liderliğindeki Amerikan yönetiminin görev süresinin bitimine yakın bir zirve düzenleyerek, Filistin sorununa dair 'birşeyler' yapmış olma isteği, yılın sonlarına doğru Annapolis'te bir toplantı organize edilmesini sağlamıştır. Beklentilerin düşük olduğu zirve, herhangi bir net sonucu sağlamaktan uzak bir profil sunmuştur. Sami Kohen, "Annapolis Sürecinin Şansı…", *Milliyet*, 30.11.2007.

632 "Israel and HAMAS Trade Attacks as Tension Rises", *The New York Times*, 08.07.2014, https://www.nytimes.com/2014/07/09/world/middleeast/israel-steps-up-offensive-against-hamas-in-gaza.html, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020)

633 EK (Un Gaza inquiry 2015)

634 "Erdoğan: O Milletler Umudunu Türkiye'ye Bağladı", *Star*, 28.07.2014.

plana çıkardığı gözlemlenebilir. Kaldı ki bu süreçte İsrail'le ilişkilerin normalleşmesine yönelik uluslararası beklentiler söz konusu olsa da kamuoyu nezdinde benzer bir talep bulunmamaktadır. Aksine Gazze'deki insanlık dramının giderilmesine yönelik bir beklenti olduğu iddia edilebilir. Bu bağlamda da Başbakan Erdoğan'ın Gazze'ye gerçekleştirmeyi planladığı ziyaret, Türkiye'nin Filistin sorununa yönelik ilgisinin devamlılığını göstermesi açısından da önemlidir.[635] Fakat İsrail'in söz konusu askeri operasyonu, hem ikili ilişkilerin normalleşmesini geciktirmiş hem de planlanmakta olan Gazze ziyaretinin iptaline sebep olmuştur.

Erdoğan'ın söz konusu askeri operasyona verdiği tepkiler, Türkiye'nin İsrail siyasetini dönüştürücü bir faktör olarak Filistin sorunu kapsamındaki gelişmelerin potansiyeline de işaret etmektedir. Daha ziyade retorik bir konumlanma olarak görülebilecekse de Filistin'de İsrail şiddetinin sebep olduğu yıkım, her daim Türkiye'nin siyasal konumlanışlarını bir biçimde etkilemiştir. Bu bağlamda, Erdoğan'ın aşağıdaki açıklamalarına bakmakta fayda var:

> *"İsrail şu anda terör estiriyor, İsrail şu anda bir soykırım uyguluyor. İsrail, HAMAS ve El Fetih arasında ulusal mutabakat hükümetinin kurulmasını arzu etmiyor. Bunu arzu etmediği gibi de, şu anda orada bu kıyımını devam ettiriyor. Bir başka adımı; malum Mısır'la olan görüşmelerinde, HAMAS'ı dışlama gayretleridir. Burada taraf olan bir defa HAMAS'tır, Gazze'dir, Filistin'dir. Bu akşam Mahmud Abbas burada olcak. Kendileriyle iftar sofrasında sonra görüşmelerimiz olacak ve bunları etraflıca görüşeceğiz. Ama görünen gerçek o ki; İsrail dünyada barışı tehdit eden bir ülkedir, Ortadoğu barışını tehdit eden bir ülkedir. Hiç bir zaman barış yanlısı olmamıştır. Zulmetmiştir, zulmetmeye devam etmektedir. Dolayısıyla Türkiye olarak, kendimiz, şahsen ben bu görevde bulunduğum sürece hiç bir zaman İsrail'le olumlu bir şeyi düşünemem. Başkaları düşünebilir o beni enterese etmiyor. Ben ve sorumluluğum altında ki yönetim, biz bu görevde olduğumuz sürece asla bu işe olumlu bakmayız."*[636]

Bu açıklamaların da ışığında denilebilir ki Türkiye, Filistin'de gelişen çatışma atmosferi sebebiyle ulusal kamuoyu nezdinde zor duruma düşmektedir.[637] Ulusal düzeydeki bu durum, Filistin sorunu kapsamındaki negatif yönlü gelişmeler gündeme her

---

[635] "Tayyip Erdoğan Gazze'ye Gidecek", *Takvim*, 05.05.2014.
[636] "Erdoğan'dan Flaş İsrail Açıklaması", *Sözcü*, 18.07.2014.
[637] "AKP, İsrail'den Vazgeçemiyor", *Evrensel*, 20.07.2014.

geldiğinde benzer bir tepki üretilmesine zemin hazırlamıştır.[638] Bu bağlamda Erdoğan'ın, İsrail'in Gazze'ye yönelik düzenlediği askeri operasyona verdiği tepkiler, aslında Türk hükümetinin ulusal kamuoyu nezdindeki statüsüne yönelik kaygılar barındırmaktadır. Fakat en nihayetinde Türkiye, İsrail ile normalleşme sürecinde gelişen bu askeri harekât sebebiyle, ilişkilerin normalleşmesi sürecini geciktirmiş ve bu dönemde ihtiyaç duyulan tehdit dengeleme baskılarını da bir biçimde tolere edebilmiştir.

4.2.4. Suriye İç Savaşı

Arap Baharı'nın domino etkisiyle diğer Arap rejimlerine de sıçraması sonucu, Arap dünyasında büyük bir politik dalgalanma yaşanıyordu. Arap Baharı'nın söz konusu domino etkisi, nihai olarak Suriye'de gözlemlendi ve fakat Suriye'deki halk hareketleri, Esad rejiminin sivil gösterilere verdiği orantısız tepki sebebiyle, hızlı bir şekilde militarize oldu ve Suriye'yi uzun yıllar sürecek bir iç savaşa sürükledi.

2011 yılının yaz ayları itibariyle belirginleşen iç savaş ortamı, Esad rejimine muhalif unsurların ön plana çıkmaya başlamasıyla birlikte, uzun yıllar sürecek istikrarsızlığa dair işaretler vermekteydi.[639] Bu bağlamda hem Türkiye hem de İsrail, Suriye iç savaşı süresince işbirliği opsiyonlarını birçok kez gündeme getirmiş ve fakat normalleşme olarak kamuoyuna yansıyan süreç bir türlü gerçekleştirilememişti. Suriye iç savaşına dair iki devletin pozisyonları, elbetteki ikili ilişkilerini bölgesel düzeyde belirleyen önemli bir faktördür. Bu açıdan, iki devletin yaklaşımlarını mercek altına almak elzemdir.

Türkiye özelinde Suriye iç savaşı, birçok bağlamda ivedi tedbir gerektiren bir ulusal güvenlik sorunuydu. Öncelikle Türkiye, Suriye'deki savaş ortamından kaçan milyonlarca sığınmacıya ev sahipliği yapmak durumunda kalmıştı.[640] Her yeni şiddet dalgasında söz konusu sığınmacı nüfusu da artmaktaydı. Bu bağlamda Türk devletinin temsil ettiği ulusal kimliğinin flulaşması, bir diğer ifadeyle, toplumsal güvenliğinin risk altında olması söz konusuydu.[641]

Ayrıca Suriye'nin kuzeyinde PKK terör örgütünün uzantısı olarak konumlanan PYD terör örgütü, Türkiye sınırı boyunca uzanan bir 'Kürt koridoru' oluşturmayı

[638] Mahmut Bali Aykan, a.g.e.
[639] "Esad Dediğini Yaptı", *Milliyet*, 11.04.2011.
[640] "Türkiye, Mülteci Şampiyonu", *Hürriyet*, 21.01.2020.
[641] Oytun Orhan, Sabiha Şenyücel Gündoğar, *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri*, ORSAM – TESEV, Rapor No: 195, Ocak 2015.

hedefliyordu.[642] Bu bağlamda, ABD'nin DEAŞ karşıtı mücadelede işbirliği yaparak güçlendirdiği PYD, Türk ulusal güvenliğinin algıladığı tehditlerin en belirgini ve güçlüsü olarak gözlemleniyordu.[643]

Bir diğer konu başlığı ise Esad rejiminin devamlılığıyla alakalıydı. 2000'li yılların ilk on yılında oldukça yakın ilişkiler tesis etmiş olan Başbakan Erdoğan ile Başkan Esad, Arap Baharı'nın etkisi altına giren Suriye'de devletin kitlesel kıyımlara yönelmesi sebebiyle ayrı düşmüşlerdi.[644] Özellikle Erdoğan ve Türkiye, Suriye'de Esad'ın yönetimde kalmasını istemiyordu. Bu sebeple de Suriye muhalefetine destek vermekte herhangi bir sorun görmedi. Suriye muhalefeti İstanbul'da toplantılar gerçekleştirdi, askeri eğitimler aldı ve silahlandırıldı. Bu eylemlerin tamamı ABD ile eşgüdümlü olarak gerçekleştirilmekteydi.

Suriye rejimi de Türkiye'yi rakip olarak görüyordu. Özellikle de varlık mücadelesi verdiği bir evrede Türk tarafı, Suriye'deki rejim güçlerinin aleyhine çalışmalar yapıyor ya da yaptırıyordu. Bu bağlamda Türkiye'nin Suriye stratejisi, Esad rejiminin bir an evvel devrilmesi ve yerine demokratik bir Suriye hükümetinin işbaşına getirilmesini merkeze alıyordu.[645] Bu talep, haliyle varlık mücadelesi veren Esad rejimiyle hasmane bir ilişki biçimini dayatmıştır. Ayrıca Türk tarafının bu süreçte Suriye muhalefetine büyük bir siyasi sermaye yatırdığı da gözlemlenebilir. Hatta öyle ki Türk hükümetinin Esad yönetimini hedef alan ve Suriye'deki rejim güçlerine karşı mücadele veren muhalif unsurlara moral olmasını da hesaplayarak kullandığı kimi ifadeler, uzun yıllar boyunca Türk medyası ve kamuoyu tarafından tiye alınmıştır.[646]

İsrail açısından da benzer bir durum söz konusuydu. Yakın çevresinde barış anlaşması imzalamadığı bir devlet olarak Suriye ile hukuken savaş halindeydi. Ayrıca Esad rejimi, İran'ın bölgedeki etki kapasitesini arttırıyor ve özellikle de Güney Lübnan'da konuşlu Hizbullah'a silah transferi gerçekleştiriyordu. Böyle olunca da Suriye'deki rejim,

---

[642] Mahmut Övür, "Kobani Yalanları ve ABD", *Sabah*, 02.07.2015.
[643] "İşte Türkiye İçin Yeni Tehdit Listesi", *Milliyet*, 07.04.2015.
[644] "Erdoğan Kime 'Kardeşim' Dediyse…", *Sözcü*, 05.05.2016.
[645] Christopher Phillips, *Into the Quagmire: Turkey's Frustrated Syria Policy*, Chatham House Briefing Paper, December 2012, https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Middle%20East/1212bp_phillips.pdf, (Ziyaret Tarihi: 28.05.2020)
[646] "Erdoğan'dan Önemli Mesajlar", *Hürriyet*, 05.09.2012.

İsrail açısından bir ulusal güvenlik tehdidi olarak belirdi. Lakin özellikle DEAŞ'ın ortaya çıkması, İsrail'in algılarında kısmi bir dönüşüme sebep olmuştur.[647]

Radikal bir terör örgütü olarak DEAŞ ve Suriye muhalefetindeki aşırıcı unsurlar, İsrail açısından 'ehven-i şer' bir perspektife zemin hazırlamıştır. Suriye'de Esad rejiminin alaşağı edilmesi, yukarıda anlatılanlar doğrultusunda İsrail için elzem görünmekle birlikte, söz konusu radikal yapıların varlığı, Esad rejimini hangi güçlerin ikame edeceği noktasında soru işaretlerine sebep olmuştur. Bir başka ifadeyle İsrail, Esad rejimini sonlandırarak daha kötücül bir iktidar yapılanmasının Suriye'de hâkim olmasını istememektedir.[648] Bu minvalde, Suriye stratejisini daha ziyade güçsüzleştirilmiş ve fakat bir biçimde iktidarda tutunabilmiş bir Esad rejimi üzerine kurguladı.

Suriye'nin bir tehdit olarak kabul görmesi, aslında hem Türkiye hem de İsrail açısından ortak tehdit inşası noktasında ilişkilerini meşrulaştırabilecek bir olguydu. Kaldı ki 1990'lı yıllarda Türkiye-İsrail ilişkilerinin bir askeri ittifaka doğru evrilmesini sağlayan temel gelişmelerden biri de Suriye'deki Esad rejiminin her iki devletle de hasmane ilişkileriydi.[649] Bu bağlamda Türkiye, Suriye'deki kriz ve iç savaş ortamı derinleştikçe İsrail'le yakınlaşmayı makul bulmuştur. İsrail tarafının Mart 2013'teki resmi özrü de aynı zemine oturmaktaydı. Suriye'nin ortak bir tehdit olarak görülmesi, Türkiye'nin bu tehdidi İsrail üzerinden dengeleme çabalarını gündeme getirmiştir.

4.2.4.1. Devlet-Dışı Hareketlerin Yükselişi

Arap Baharı'nın dolaylı sonuçlarından birisi de bölgede halk ayaklanmaları sebebiyle zayıflamış bulunan devlet otoritelerinden faydalanarak kendilerine alan açan terör oluşumlarıdır. Bu terörist yapılar, Suriye, Irak, Mısır, Yemen vb. ülkelerde etkinlik göstererek, statükoyu temsil eden devletlere birer meydan okuyucu olarak sivrilmişlerdir. Bu bağlamda anılması gereken öncelikli örnek, Irak-Şam İslam Devleti'dir (DEAŞ).

DEAŞ, ABD'nin Irak'tan muharip unsurlarını tamamıyla çektiği 2011 yılından sonraya tekabül eden bir zeminde olgunlaşmıştır. İlk zamanlarında BAAS Partisi'nin Irak işgaliyle birlikte tasfiye edilen kadrolarının öncülüğünde Sünni bir 'direniş hareketi' olarak

---

[647] Larry Hanauer, *Israel's Interests and Options in Syria*, RAND Corporation Perspective, 2016, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE100/PE185/RAND_PE185.pdf, (Ziyaret Tarihi: 28.05.2020), ss. 3-9.

[648] A.g.e.

[649] Murat Ülgül, "The Decline of the 'Syrian Effect' in Turkish-Israeli Relations", *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 16, No. 62, 2019, ss. 138-139.

anlaşılan DEAŞ[650], ilerleyen zamanlarda eylem tipiyle ve teritoryal kazanımlarının rahatsız edici boyutlarıyla birlikte, uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmiş ve bu bağlamda, oluşturulan uluslararası bir koalisyonun askeri muhatabı haline gelmiştir.[651]

DEAŞ'ın bölgedeki varlığı ve giderek güç kazanması, bölgesel denklemde yeni bir unsur olarak telakki edilmiş ve bölgedeki devletlerin bir diğerleriyle ilişkilerinde önemli bir rol oynamaya başlamıştır.[652] Bu açıdan bakıldığında, Türkiye-İsrail ilişkileri de DEAŞ bağlamıyla değerlendirilmeye ihtiyaç duymaktadır.

Türkiye'nin İsrail siyasetini belirleyen yapısal unsurlardan birisi de söz konusu devlet-dışı oluşumların bölgede artan aktiviteleri ve egemen olabildikleri teritoryal alanlardır. Bu bağlamda Suriye iç savaşı, doğurduğu devlet-dışı yapılanmalar sebebiyle, her iki devletin de ulusal güvenlik kaygılarını arttırmış ve işbirliği olanakları üzerine düşünmeye sevketmiştir.[653] 2016 yılına gelindiğinde, ikili ilişkilerin normalleşmesine koşut olarak söz konusu devlet-dışı tehdit kaynaklarının da kontrol altına alınabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda Türkiye ve İsrail, işbirliği yaparak bölgedeki devlet-dışı oluşumların güç projeksiyonlarına ve eylem kapasitelerine ciddi anlamda set çekebilirlerdi.[654]

4.2.5. İsrail'in Kürt Siyaseti

Türkiye-İsrail ilişkilerinin belirleyicilerinden biri olarak görülebilecek bir başka konu başlığı ise İsrail'in Kürt siyasetidir. Bu bağlamda, ikili ilişkilerin gidişatını dönüştürebilecek kapasiteye sahip olması hasebiyle, İsrail'in Kürt siyasetine ve Türkiye'nin tepkisine yakın plandan bakmak oldukça önemlidir. Bu perspektifi netleştirebilmek adına, İsrail'in Kürt siyasetine dair tarihi olguları öne çıkarmak da elzemdir.

İsrail dış politikasının tarihselleşmiş parametrelerinden biri olarak görülen "Çevresel Pakt" yaklaşımı, günümüzde dahi belirgin bir biçimde kabul görmektedir. Kökleri itibariyle 1950'li yıllara kadar giden bu yaklaşım, İsrail'in Araplardan müteşekkil

---

[650] "Davutoğlu IŞİD'e Yine 'Terörist' Diyemedi, 'Meşrulaştırıcı' Laflar Etti", *Diken*, 07.08.2014, http://www.diken.com.tr/davutoglu-iside-yine-terorist-diyemedi-mesrulastirici-laflar-etti/, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020)

[651] "IŞİD'e Karşı Koalisyon Cephesi Genişliyor", *Sabah*, 03.10.2014.

[652] "IŞİD Musul'da Kontrolü Ele Geçirdi", *Hürriyet*, 10.06.2014.

[653] Bill Park, "Turkey's Isolated Stance: An Ally No More, or Just the Usual Turbulence?", *International Affairs*, Vol. 91, No. 3, 2015, ss. 581-600.

[654] Cansu Çamlıbel, "ISIL, PKK Make Israel-Turkey Ties 'Urgent'", *Hurriyet Daily News*, 15.02.2016, https://www.hurriyetdailynews.com/isil-pkk-make-israel-turkey-ties-urgent-95173, (Ziyaret Tarihi: 14.05.2020)

bir coğrafyada yaşadığı ön kabulüyle harekete geçmiştir. Bu baskın Arap nüfus, İsrail ile yaşadığı çatışmalı ilişki yüzünden büyük bir sorun teşkil edecektir. Bu vesileyle de İsrail'in ulusal güvenliğini sağlamak, söz konusu Arap çemberini aşabilmekle eşdeğerde görülecektir.[655]

İsrail'in ulusal güvenlik düzeyini arttırabilmek adına ortaya atılan çeşitli yaklaşımlardan biri de Demir Duvar yaklaşımıdır. Revizyonist Siyonizm'in "fikir babası" olarak kabul edilen Vladimir Jabotinsky, yukarıda bahsi geçen stratejik sıkışmışlığı alt edebilmenin yolunu tarif ederken, İsrail'in; askeri, ekonomik, kültürel vb. kalemlerde Arapların yetişemeyeceği bir çıtaya sahip olması gerektiğini salık vermiştir.[656] Bu bağlamda İsrail, hemen her alanda muazzam bir caydırıcılığa sahip olacak ve Araplardan oluşan coğrafyasında potansiyel husumetleri frenleyebilecektir. Demir Duvar olarak isimlendirilen bu stratejinin temel prensibi, erişilemeyecek bir güce ulaşılmasında yatmaktadır.[657] Fakat bu strateji, salt güce yaslandığından, herhangi bir denge kurmayı gözetmez ve bölgesel denklemlerde ayrıksı bir pozisyona sebebiyet verebilir.

Bu açıdan bakıldığında, Çevresel Pakt olarak adlandırılan stratejik dış politika yaklaşımı, İsrail'e ekstra maliyetler yüklemeksizin, Arap çemberini ikinci kuşak bir çemberle aşabilmenin ve bölgesel bir denge yaratabilmenin yollarını aramıştır. Çevresel Pakt, Ortadoğu-Akdeniz hattında Arap olmayan devletler ve topluluklarla yakın bir ilişki kurmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda Kürtler, söz konusu ittifak kurulabilecek güçlerden biri olarak görülmüştür.[658]

İsrail'in Kürt siyaseti, yukarıdaki anlatılanlar ışığında, 1960'lı yılların başlarına kadar geri götürülebilir.[659] Kuzey Irak'taki Kürt aşiretleriyle yakın ilişkiler tesis edilen bu dönemde temel hedef, Irak'ta merkezi otoriteyi göreceli olarak güçsüzleştirmek ve böylece İsrail'e yönelebilecek dikkatleri dağıtabilmektir. Molla Mustafa Barzani'yle geliştirdiği ilişkiler sayesinde İsrail, neredeyse 1975 yılına kadar sürecek on yılı aşkın bir Kürt ayaklanmasını da alttan alta desteklemiştir. İran ile Irak arasındaki sorunlara kısmen bir çözüm üreten Cezayir Antlaşması ile Kürtlere verilen destek de sona ermiştir.[660] Bu

---

[655] Ofra Bengio, *Turkish-Israeli…*, s. 40.
[656] Vladimir Jabotinsky, "The Iron Wall", 04.11.1923, http://en.jabotinsky.org/media/9747/the-iron-wall.pdf, (Ziyaret Tarihi: 14.05.2020)
[657] A.g.e.
[658] Ofra Bengio, a.g.e., s. 34.
[659] Murat Ülgül, "Daha Açık, Daha Geniş, Daha Homojen: İsrail'in Kürt Politikasında Değişim ve Nedenleri", *Akademik Ortadoğu*, Cilt: 12, Sayı: 2, 2018, ss. 55-56.
[660] Ofra Bengio, "Israel and the Kurds: Love by Proxy", *The American Interest*, 18.03.2016, https://www.the-american-interest.com/2016/03/18/israel-and-the-kurds-love-by-proxy/, (Ziyaret Tarihi: 28.05.2020)

dönemde İsrail, Şah rejiminin Batı oryantasyonu nedeniyle, İran'ın politik tercihleri hilafına herhangi bir hamle yapmamıştır.[661]

2003'teki Irak işgalinden sonra İsrail, bölgedeki Kürt oluşumlarla tekrar yakından ilgilenmeye başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında, işgalin gerçekleşmesinden hemen bir yıl sonra uluslararası basına düşen haberler, İsrail'in bölgede etkinlik arayışı içerisinde olduğunu kanıtlar niteliktedir.[662] Bu bağlamda Türkiye, resmi ağızlardan dile getirilmese de, İsrail'in özellikle istihbarat örgütü MOSSAD aracılığıyla Kuzey Irak'ta Kürt aşiretlere ve PKK'ya yardım ettiğine dair bir algı beslemektedir.[663] Söz konusu algı, düşük profilde devam etmiş ve 2017'de gerçekleştirilen Kuzey Irak merkezli Kürt Referandumu sürecinde güçlü bir biçimde dirilmiştir.[664]

İsrail'in özellikle Suriye iç savaşı vesilesiyle ortaya çıkan yeni bölgesel jeopolitiği ulusal menfaatleri doğrultusunda değerlendirmeye çalışması, elbette uluslararası politika açısından oldukça beklenilebilir bir davranış kalıbıdır. Fakat Türkiye-İsrail ilişkilerini yakından ilgilendirmesinden ötürü, İsrail'in Kürt siyaseti de inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Mursi Sendromu evresinde İsrail'in Türkiye'ye yönelik kaygıları görece olarak azaldığından, bu bağlamda da aleni girişimlerde bulunabilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, İsrail Başbakanı Netanyahu'nun bizzat ifade ettiği Iraklı Kürtlerin bağımsız olmasına yönelik destek açıklaması, İsrail'in Kürt siyasetindeki Türkiye baskısının azaldığını gösterir mahiyettedir.[665]

Kürt bağımsızlığına yönelik oldukça üst düzey bir isim tarafından yapılan açıklama, elbetteki İsrail'in Kürt siyasetindeki alenileşmeyi göstermesi açısından da önemlidir. Yukarıda da açıklandığı üzere, bu alenileşmenin temel sebeplerinden birisi, Türkiye ile bir türlü normalleşmeyenm ilişkilerdir. İsrail'in Kürt siyasetindeki bu bağlam, yakın tarihlerde de benzer açıklamaların yapılmasına zemin hazırlamıştır.

Örneğin, İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres de benzer bir açıklama yapmıştır.[666] Ayrıca Dışişleri Bakanı Avigdor Lieberman'ın da aynı minvalde açıklamaları

---

[661] A.g.e.

[662] Seymour M. Hersh, "Plan B", *The New Yorker*, 21.06.2004, https://www.newyorker.com/magazine/2004/06/28/plan-b-2, (Ziyaret Tarihi: 14.05.2020)

[663] "İşte Mossad'ın PKK Üssü", *Sabah*, 19.08.2015.

[664] "İsrailli Komutandan Küstahça Açıklamalar", *Sözcü*, 12.09.2017.

[665] "Israel's Prime Minister Backs Kurdish Independence", *The Guardian*, 29.06.2014, https://www.theguardian.com/world/2014/jun/29/israel-prime-minister-kurdish-independence, (Ziyaret Tarihi: 28.05.2020)

[666]" Israel Tells US Kurdish Independence is 'Foregone Conclusion'", *Reuters*, 26.06.2014, https://www.reuters.com/article/us-iraq-crisis-israel-kurds/israel-tells-u-s-kurdish-independence-is-foregone-conclusion-idUSKBN0F11I520140626, (Ziyaret Tarihi: 28.05.2020)

mevcuttur.[667] İsrail'in Kürt devletini bu dönemde üst perdeden desteklemesinin altında yatan temel neden ise İran'ın giderek belirginleşen bir tehdit olarak algılanmasıdır. İsrail'e göre IKBY, jeopolitik ve jeostratejik olarak kritik bir konumda bulunmaktadır. İran'la sınır komşusu olmaları hasebiyle Irak Kürtleri, olası bir bağımsızlık halinde İran'ı kontrol edebilmenin bir aracı haline gelebilirler. Ayrıca Kürtlerin 'laik, demokrat, barışçı karakterleri' onları İsrail açısından bölgede işbirliği yapılabilecek ideal adaylar olarak mimlemektedir.[668]

İsrail'in Kürt siyaseti, salt Irak Kürtleriyle de sınırlı kalmamaktır. Suriye'nin kuzey bölgelerinde varlığını sürdüren ve PKK terör örgütüyle organik bağı bulunan PYD terör örgütü de İsrail'le medyaya nadiren yansıyan bir ilişki biçimine sahiptir. Bu bağlamda PYD, yukarıda Irak Kürtleri için kurulmuş perspektifin bir benzerine muhatap olmakta ve İran'ın bölgedeki rolünü dengeleyebilecek bir aktör olarak görülmektedir.[669] Ayrıca Suriye iç savaşı süresince serpilen DEAŞ gibi radikal terör unsurlarına karşı savaşması da Suriyeli Kürtlerin imajını parlatmıştır. Her ne kadar Amerikan hava kuvvetlerinin yoğun desteği sayesinde başarılı sonuçlar almış olsa da PYD, bu süreci oldukça başarılı yönetmiş ve radikalizm karşıtı bir pozisyona kurduğu imajını güçlendirmiştir.[670] Böylece İran'ın sekteryan hedeflerine karşı da birlikte iş yapılabilecek ideal bir ortak olarak belirmiştir. İsrail açısından hem Iraklı hem de Suriyeli Kürtlerin olası bağımsızlıkları, özellikle de İran tehdidinin bölgesel erişim olanaklarını kısıtlayabilme noktasında işlevselleştirilebilecektir.

Fakat İsrail'in bölgedeki Kürtlere yönelik bu tutumu, Türkiye'nin İsrail siyasetini de yakından etkilemiştir. Kürt siyasetleri bağlamında neredeyse taban tabana zıt bir politik ajandaya sahip olan iki devlet, ilişkilerinin normalleşmesini çeşitli sebeplerle istemekle birlikte, bölge siyasetleri noktasında ayrışmışlardır. Türkiye'nin sahip olduğu yoğun Kürt nüfus ve PKK terör örgütünün ülke içinde varlığını bir biçimde devam ettiriyor oluşu, Türk karar alıcıların konuyu güvenlikleştirmelerini kolaylaştırmaktadır. Böyle olunca da Türkiye'nin İsrail siyaseti, Kürtlere yönelik perspektif farklılıkları nedeniyle kısıtlanmaktadır.

---

[667] "Israel not Working for Iraqi Kurd Independence – Foreign Minister", *Reuters*, 30.06.2014, https://www.reuters.com/article/uk-iraq-security-kurds-israel/israel-not-working-for-iraqi-kurd-independence-foreign-minister-idUKKBN0F51U220140630, (Ziyaret Tarihi: 28.05.2020)

[668] "Justice Minister Calls for an Independent Kurdistan", *The Times of Israel*, 20.01.2016, https://www.timesofisrael.com/shaked-calls-for-an-independent-kurdistan/, (Ziyaret Tarihi: 28.05.2020)

[669] Rauf Baker, "The Syrian Kurds: Israel's Forgotten Ally", *BESA Center*, 14.10.2017, https://besacenter.org/perspectives-papers/syrian-kurds-israel/, (Ziyaret Tarihi: 28.05.2020)

[670] "A Dream of Secular Utopia in ISIS' Backyard", *The New York Times*, 29.11.2015, https://www.nytimes.com/2015/11/29/magazine/a-dream-of-utopia-in-hell.html, (Ziyaret Tarihi: 28.05.2020)

Türkiye'nin bu dönemdeki İsrail siyaseti, bölgedeki Kürt oluşumları dengelemek ve İsrail'in istihbari imkânlarından yararlanmak amacıyla, İsrail'e yakınlaşmayı zaruri kılmıştır. Bir süreç olarak düşünüldüğünde, Mursi Sendromu evresinin ilk zamanlarında eli daha rahat olan Türk tarafı, ilerleyen süreçte İsrail'le normalleşmeyi en üst seviyeden dile getirmek zorunda kalacaktır. Özellikle Rusya tehlikesiyle beliren bu sonuç, Suriye ve Irak'taki Kürt oluşumların güçlenmesiyle desteklenmiştir.

4.2.6. Türkiye-İsrail İlişkilerinin Normalleşmesi

2013 yılında Netanyahu'nun Türkiye'den "özür dilemesi", Türkiye-İsrail ilişkilerinin yeniden rayına oturacağına yönelik bir beklenti doğurmuştu. Bu tarihlerde özellikle Amerikan yönetimi, Başkan Obama'nın liderliğinde bölgedeki iki stratejik ortağını yeniden bir arada görmek istiyordu. Bu sebeple de Obama, Netanyahu'nun "özür dilemesi" noktasında inisiyatif alarak, süreci yönlendirmiş ve hızlandırmıştır.[671] Lakin beklentiler doğrultusunda bir iyileşme olamamış, iki ülke ilişkileri çeşitli sebeplerden ötürü normalleşmeden uzak bir seyir izlemeye devam etmiştir.

İki ülke ilişkilerinin normalleştiği ve karşılıklı büyükelçilerin atandığı 2016 yılı, özellikle Türk dış politikası açısından oldukça kritik bir dönemi de simgelemektedir. Suriye iç savaşı sürecinde yaşanan gelişmeler, Türkiye'yi stratejik olarak zorlamaya başlamış ve Türk dış politikası yeni bir denge üretmek noktasında hamle yapmak ihtiyacı duymuştur. Bu bağlamda Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkilerini restore etmesi, aslında bölgesel düzeyde ortaya çıkan yeni tehdit algılarıyla şekillenmiştir.[672]

Sembolik önemi yüksek olan bir ifadeyle Cumhurbaşkanı Erdoğan, 2016 yılının ilk günlerinde Türkiye'nin İsrail'e ihtiyacı olduğunu dile getirmiş ve bu bağlamda yapılacak düzenlemelerin de önünü açmıştır.[673] Söz konusu ifade, özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın dile getirmiş olması hasebiyle, oldukça önemlidir. Temsil ettiği siyasi hareketin belirginleşmiş kodları itibariyle Erdoğan, İsrail'e mesafeli duran bir politik pozisyona sahiptir. Fakat söz konusu ifadeyle birlikte, temsil edilen politik pozisyona tam anlamıyla tezat bir konum edinilmiştir. Böylece AK Parti de uzun süredir

---

[671] "İsrail Türkiye'den Özür Diledi", *Hürriyet*, 22.03.2013.

[672] Başkan Obama'nın anlaşmayı yorumladığı satırlarda, Türkiye-İsrail ilişkilerinin düzelmesinin bölgesel güvenlik ve istikrara yapacağı katkıları vurguluyor olması, oldukça önemlidir. Bu durum, kuşkusuz iki Amerikan müttefiğinin bölgesel düzeyde işbirliklerini arttıracaklarına yönelik güçlü beklentilerin olduğunu göstermektedir. Detaylı bilgi için bknz. "İsrail Türkiye'den Özür Diledi", *Al Jazeera Türk*, 22.03.2013, http://www.aljazeera.com.tr/haber/israil-turkiyeden-ozur-diledi, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2010)

[673] "Erdoğan: Türkiye ve İsrail'in Birbirine İhtiyacı Var", *Posta*, 02.01.2016.

güvenlikleştirdiği İsrail'e yönelik söylem değişimine ayak uydurmak durumunda kalacaktır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ifadeleri, salt kişisel siyasi kariyerinin de ötesinde bir anlama sahiptir. İsrail'e yönelik 'ihtiyacın' telaffuz edildiği bu ifadenin bağlamı, dış politika yapımında pür ideolojik perspektiflerin egemen olamayacağını da kanıtlar niteliktedir.[674] Bu noktada Türk dış politikası, yapısal kısıtların ve zorlamaların neticesinde, bölgesel düzeyde yeni bir dengeleme ihtiyacı hissetmiş ve İsrail'e bu sebeple yeşil ışık yakmıştır.

Rusya ile yaşanan uçak düşürme hadisesi, Türkiye-Rusya ilişkilerini son derece gerginleştirmiş ve beliren Rus tehlikesine karşılık Türkiye, yeni bir tehdit dengelemesi yapmak durumunda kalmıştır. Bu bağlamda Rus uçağının düşürülmesi ve ikili ilişkilerin olağanüstü biçimde gerilmesi, Türkiye'nin Rusya'yı dengeleme çabalarını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ifadeleriyle İsrail'e duyulan 'ihtiyaç', söz konusu sürecin önemli bir sonucudur ve zamanlaması açısından da oldukça açıklayıcıdır.[675]

Rus uçağının düşürülmesi ve iki ülke ilişkilerinin gerilmesi, salt ikili düzeyde kalmamış ve özellikle Suriye iç savaşı kapsamında da önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu bağlamda Türkiye, özellikle Rusya'nın Eylül 2015'ten bu yana askeri düzeyde iç savaşa müdahil olmasıyla birlikte, Suriye'nin kuzeyindeki operasyon imkânlarını önemli ölçüde sınırlandırılmış bulmaktadır. Ayrıca Rusya, merkezi Suriye yönetimini destekleyerek, Esad rejiminin restorasyonunu ve mümkünse konsolidasyonunu önemseyen bir ajandaya sahiptir. Böyle olunca da Türkiye'nin Suriye'deki çıkarlarıyla taban tabana zıt bir stratejik tercihler silsilesi söz konusudur.[676] Türkiye'nin Rusya'yla ilişkilerinin kötüleşmesi, bu tabloyu oldukça kritik bir düzeye taşımış ve Türk stratejisini ciddi anlamda örselemiştir.

Türkiye açısından söz konusu stratejik panoramayı dönüştürebilecek ve ilişkilerin kötüleşmesiyle beliren Rus tehdidini dengeleyebilmeyi amaçlayan bir stratejik tercih olarak İsrail'le ilişkileri normalleştirmek, salt İsrail'le sınırlı olmayıp Amerikan

---

[674] Robert Jervis, "System Effects Revisited", *Critical Review: A Journal of Politics and Society*, Vol. 24, No. 3, 2012, ss. 393-415.

[675] 24 Kasım 2015 tarihinde düşürülen Rus uçağından sadece bir ay kadar sonra Cumhurbaşkanı Erdoğan, İsrail'e yönelik oldukça açık bir mesaj vererek, söz konusu tehdit dengelemesini gerçekleştirmeye çalışmıştır. "İsrail'e Yanaşma İhtiyacı Hissedildi", *Milliyet*, 17.11.2016.

[676] "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Sorun Alanları", *Cumhuriyet*, 10.02.2020.

yönetimine de yakılan bir yeşil ışık mahiyetindedir.[677] En nihayetinde Türkiye, özellikle Suriye iç savaşı süresince açık bir biçimde gözlemlendiği üzere, ABD-Rusya ikilisi arasındaki stratejik boşluklardan faydalanarak stratejisini uygulamaya koyabilmiştir. Bu minvalde İsrail'le normalleşme imkânları, hem Suriye'deki menfaat ortaklıklarını hayata geçirmeye vesile olacak hem de Amerikan yönetimiyle yeniden işbirliği olasılıklarını konuşabilmeyi sağlayacaktır.[678]

Nihai kertede İsrail ile normalleşecek ilişkiler, Suriye özelinde Rus tehdidini dengeleyebilmeyi, Esad rejimine karşı ortak hareket edebilmeyi ve iç savaş süresince Suriye coğrafyasında teritoryal kazanımlar elde etmiş olan devlet-dışı örgütlere karşı ortak mücadele imkânlarını doğuracaktır. Lakin söz konusu beklentiler tam anlamıyla hayata geçirilememiş ve diplomatik normalleşme sağlanmış olsa da 1990'lı yıllarda tesis edilen ve 2000'li yılların ilk on yılında tecrübe edilen Türkiye-İsrail askeri ittifakının etkisine benzer bir etki oluşmamıştır.

Ayrıca Türkiye'nin İsrail siyasetinde yaşanan dönüşüm, Filistin sorunu özelinde uzun yıllara dayanan belirgin bir çerçeveyi de ortadan kaldırmaktadır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın şahsında ve ötesi AK Parti çevrelerinde kabul gören bu yaklaşıma göre temsil ettikleri siyasi pozisyon, Filistin sorununa sahip çıkmayı beraberinde getirmektedir. Bu kavrayış çerçevesi, salt parti ileri gelenlerinin ileri sürdüğü bir argüman olmaktan öteye giderek, daha geniş bir kamuoyu ve akademik çevreler tarafından da sahiplenilmiştir. Lakin söz konusu normalleşme süreci, bu kabulü iki boyuttan reddetmektedir.

Birincisi, Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerini normalleştirdiği konjonktürde hali hazırda Filistin'de devam edegelen bir intifada hareketi söz konusudur. Literatüre 'bıçak intifadası' olarak geçen bu eylem biçimi, Filistinli sivillerin İsrail askerlerine yönelik yapmış olduğu bıçaklı saldırıları kapsamaktadır.[679] Bu bağlamda Filistin, Türkiye'nin İsrail siyasetini dönüştürdüğü atmosferde zaten bir kalkışma halindedir. Filistin'deki 'bıçak intifadası', Türkiye'nin İsrail siyasetindeki dönüşümü etkilememiş ve aksine Türkiye, yukarıda da

---

[677] "Turkey, Israel Normalise Relations, Ending Years of Drama", *TRT World*, 27.06.2016, https://www.trtworld.com/mea/turkey-israel-normalise-relations-ending-yea-132950, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

[678] Shira Efron, a.g.e., ss. 41-43.

[679] Söz konusu 'bıçak intifadası', Eylül 2015 dolaylarında başlamış ve 2016 yılının ortalarına kadar devam etmiştir. Filistinli sivillerin 'yalnız kurt' eylemi olarak kabul edilebilecek saldırılar, İsrailli askerlere yönelik gerçekleştirilen bireysel ve örgütsüz bir eylem biçimidir. Bu bağlamda 'bıçak intifadası', tam anlamıyla otonom gelişmiş bir eylemler silsilesidir. Konu hakkında Mart 2016 itibariyle yapılmış bir değerlendirme için bknz. "Israel-Palestine: Outlook Bleak as Wave of Violence Passes Six-Month Mark", *The Guardian*, 31.03.2016, https://www.theguardian.com/world/2016/mar/31/israel-palestine-violence-knife-attacks-west-bank-gaza, (Ziyaret Tarihi: 30.05.2020)

anılan yapısal ve dönemsel sebeplerden ötürü, ilişkilerini normalleştirmekte herhangi bir beis görmemiştir.

Bir diğer konu ise Mayıs 2010'da yaşanan Mavi Marmara baskınıyla alakalıdır. Bu bağlamda da Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye'nin İsrail siyasetini dönüştürdüğü esnada karşılaştığı bir meydan okuma olarak Mavi Marmara gemisindeki yardım organizasyonunu düzenleyen İHH'ya yönelik eleştirilerini dile getirebilmiştir. Bir başka ifadeyle Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye'nin İsrail siyasetini dönüştürmek zorunluluğunu yapısal ve dönemsel olarak hissetmesinden ötürü, uzun yıllar boyunca kullandığı Mavi Marmara baskını temelli argümanını terk etmiştir. Hatta İHH'yı bu bağlamda eleştirmiş ve söz konusu organizasyonu düzenledikleri süreçte kendisine bu konuda danışılmadığını ifade etmiştir.[680]

Söz konusu gelişmeler, bu çalışmanın da iddia ettiği üzere, Filistin sorununun Türkiye-İsrail ilişkileri açısından yapısal bir nitelik sunmadığını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Filistin sorunu daha ziyade, uluslararası düzeyde; görünürlük imkânlarını arttırıcı bir çarpan, bölgesel düzeyde; İsrail'e yönelik dönemsel önem arz eden retorik bir koz ve Arap dünyasından kaynaklanabilecek tehditlerin yükselmesine binaen bir dengeleme enstrumanı ve ulusal düzeyde ise kamuoyu nezdinde meşruiyet tazeleyicidir. Bu bağlamda Türkiye'nin İsrail siyaseti, aslında bütün bir tarihsel arkaplanıyla birlikte, yapısal bir tehdit dengeleme opsiyonu olarak okunabilir.

[680] "Erdoğan'dan Yıllarca Savunduğu Mavi Marmara'cılara Fırça: Giderken Bana mı Sordunuz!", *Cumhuriyet*, 29.06.2016.

4.3. Ulusal Düzey

Bu dönemin belirleyici unsurları, daha ziyade iç politikadaki kimi gelişmelerden oluşmuştur. İç politikadaki radikal gelişmeler, hükümetin kararlarını ve dolayısıyla dış politikada aldığı pozisyonları da yakından ilgilendirmiştir. Ayrıca denilebilir ki iç politikadaki söz konusu gelişmeler, hükümetin demokratik olmayan yöntemlerle iktidardan uzaklaştırılma ihtimalini diri tutmuş ve bu durum, 2013-2016 yıllarını kapsayan dönemi daha ziyade bir sendrom olarak yaşamasına sebebiyet vermiştir. Bu sebepledir ki bu evrenin ismi, ideolojik bağlamda sempati duyulan Mısır'daki Müslüman Kardeşler'in yaşadığı akıbetin benzerine uğrama ihtimaline binaen, 'Mursi Sendromu' olarak adlandırılmıştır.

Öncelikle Gezi Parkı'nda başlayan protestolar, hükümetin yukarıda anlatılanlar doğrultusunda bir müdahaleye maruz kaldığına yönelik algıyı güçlendirmiştir. Gezi Parkı'nda patlak veren protesto hareketleri, kısa bir süre içerisinde tüm yurtta geniş halk kitlelerinin katılımıyla bir kalkışmaya dönüşerek, bu dönemin belki de en sembolik gelişmesi olarak not edilebilir. Gezi Kalkışması olarak isimlendirilmeyi hak eden eylemler, söz konusu evrenin siyasal iklimini belirleme noktasında önemli bir işleve sahiptir. Bir diğer bakışla da bu kalkışmanın Mursi Sendromu evresinin işaret fişeği olduğu iddia edilebilir. Söz konusu eylemler, hükümet karşıtı bir bağlamda geliştiğinde, Arap Baharı ile kurulan analojik bağ hükümetin kararlarını da biçimlendirmiştir. Bu sebeple, hükümet nezdinde Gezi Kalkışması, Arap Baharı'nın bir nevi devamı olarak Türkiye'de iktidar değişikliğini hedeflemiştir.

Daha sonrasında ise 17-25 Aralık 2013 tarihlerinde gerçekleştirilen "yolsuzluk operasyonlarıyla" birlikte AK Parti ile Fetullahçı Terör Örgütü[681] (FETÖ) belirgin bir

[681] Fetullah Gülen'in liderlik ettiği yapılanma, aslında uzun yıllar boyunca bir dini cemaat kisvesi taşımıştır. Hatta bir nevi STK işlevi yüklenerek, hem devlet hem de toplum nezdinde olumlu yankılar sağlayacak görünürlükler kazanmıştır. Örneğin, bunlardan en belirgini ve bilineni olarak Türkçe Olimpiyatları, yabancı ülke vatandaşlarına Türkçe öğretmek suretiyle, kamuoyunun sempatisini kazanmayı ve dolayısıyla olurunu almayı başarmıştır. Bu sempati neticesindedir ki hemen bütün Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri tarafından desteklenmiş ve özellikle yurtdışı faaliyetlerinde Türk diplomatik misyonlarının yardımlarına mazhar olmuşlardır. Söz konusu destek, aynı zamanda devlet kadrolarında ciddi bir yapılanmayı da beraberinde getirmiş; askeriyede, emniyet teşkilatında, yargı kademelerinde vb. pozisyonlarda söz konusu örgütün elemanları köşeleri tutmuşlar ve yeni atamalar yapılacağı aşamada da örgüt mensubu kimselerin kitlesel olarak teşkilatlara girişini kolaylaştırmışlardır. Lakin özellikle 7 Şubat 2012'de MİT Müsteşarı Hakan Fidan'ın örgüt mensubu savcılar tarafından ifadeye çağrılması ve 2013 yazında başlayan milli eğitimde reform imkânları ve dershanelerin konumu tartışmaları, öncelikle siyasete girmiş örgüt mensubu kimselerin siyasi bir deprem yaratabilmek adına iktidar partisinden istifa etmelerine zemin hazırlamıştır. Kısa bir süre sonra da yine örgütün hem yargı hem de kolluk güçlerindeki elemanları vasıtasıyla 17-25 Aralık 2013 tarihlerinde gerçekleştirilen 'yolsuzluk operasyonlarına' sebebiyet vermiştir. Uzun yıllar boyunca 'Gülen Cemaati/Hizmet Hareketi' olarak anılan örgüt, bu tarihlerden itibaren örgütün kamudaki elemanlarının

şekilde siyaseten çatışmaya başlamış ve siyasi iktidar bu operasyonları iktidarlarını devirmek yönünde bir girişim olarak kodlamıştır. Bu bağlamda, Gezi Kalkışması'ndan birkaç ay sonra gerçekleştirilen bu operasyonlar, hem zamanlamaları hem de birbirlerinden alakasız konuları kapsamaları nedeniyle, iktidarın söylemini haklı çıkarabilecek bir minvalde seyretmiştir. Hükümetten dört bakanın tasfiyesiyle sonuçlanacak olan bu girişim, AK Parti'nin 30 Mart 2014'te gerçekleştirilecek olan yerel seçimlerde yenilgiye uğratılması ve bunun üzerinden siyasal meşruiyet tartışmalarını körüklemesi için FETÖ'nün iktidarı yıpratma stratejisinin de başlangıcı sayılabilir. Ayrıca AK Parti ile söz konusu örgütün mücadelesi yıllara yayılmış ve örgütün devlet kadrolarındaki varlığı, iktidarda uzun dönemli bir tedirginliği de beraberinde getirmiştir. Bu minval üzere denilebilir ki FETÖ'nün devlet kadrolarındaki varlığı ve bir biçimde kotarabildiği siyaseti dizayn operasyonları, devletin ve dolayısıyla hükümetin tehdit algılarını pekiştirmiştir. Bu süreç, 15 Temmuz 2016 yılında gerçekleşen ve kamudaki kazanımlarını restore etmeyi hedefleyen FETÖ'nün askeri darbe girişimine kadar tedricen ivme kazanacaktır.

7 Haziran 2015 tarihinde yapılan genel seçimler neticesinde siyasette ortaya çıkan istikrarsızlık, başta PKK olmak üzere terör örgütlerini harekete geçirmiş ve 'Türkiye'nin özgürleştirileceği' gibi anlamı muğlâk argümanlarla yürütülen terör eylemlerine meşruiyet kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu argümandan da rahatlıkla çıkarsanabileceği üzere, Türkiye'de yerleşik iktidar yapılanmasının meşruiyetini sorgulayıcı bir içerikle yeni bir profil serdeden PKK, iktidarı içeriden tehdit eden bir konumu da belirginleştirmiş oluyordu. Mart 2013'te başlayan Çözüm Süreci, Kürtlere yönelik devletin uzun on yıllara yayılmış bulunan hâkim siyasetini radikal bir biçimde dönüştürebilmeyi ve nihayetinde de PKK'nın Türkiye topraklarındaki eylemlerini sonlandırmayı hedefliyordu. Lakin 7 Haziran 2015 seçimlerinde ortaya çıkan siyasi kırılganlık, Türkiye'deki çatışmasızlık atmosferini sonlandırmak için PKK'nın eline fırsat verdi. Böylece seçimlerden kısa bir süre sonra terör olayları patlak verdi ve Çözüm Süreci de bu aşamada noktalanmış oldu. 1 Kasım 2015 tarihinde yapılan genel seçimlere kadar Türk siyaseti, hegemonik AK Parti iktidarlarının sonlanma ihtimaliyle şekillendi. Hatta koalisyon görüşmeleri bu dönemde hız kazandı ve fakat 1 Kasım 2015'te yeniden genel seçimlere gitme kararı verildi. Yaklaşık olarak beş aylık bir süre zarfında Türkiye, siyasal bir istikrarsızlıkla karşı karşıya kalmış oldu. 1

---

yoğunluğu ve devlet hiyerarşisinden ayrı olarak örgüt hiyerarşisi içerisinde emir almalarını işaret edebilmek için 'Paralel Devlet Yapılanması' ismiyle anılmışlardır. Günümüzde gelinen nokta itibariyle, 15 Temmuz 2016 tarihinde FETÖ mensubu askerlerin kalkıştığı darbe girişimi neticesinde, özellikle yargı birimlerinin verdikleri kararlar doğrultusunda 'Fetullahçı Terör Örgütü' olarak kabul edilmiş ve siyasetin ve toplumun diline de bu şekliyle yerleşmiştir.

Kasım 2015'te gerçekleştirilen genel seçimler neticesinde ise AK Parti yeniden tek başına iktidar olmuş ve böylece FETÖ'nün de ümitlerini berhava etmiş ve 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleştirilen askeri darbe girişimine gidilen yolu açmıştır.

4.3.1. Gezi Kalkışması

İstanbul'un hem tarihi hem kültürel hem de turistik merkezlerinden biri olan Taksim Meydanı'nın hemen yanında bulunan Gezi Parkı'nda İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin girişimiyle başlatılan dönüştürme projesi, öncelikle bu bölgede çalışan ve yaşayan bazı kesimlerin tepkisini çekmiş ve parkta oturma eylemine başlanmıştır. Özellikle de belediye ekiplerinin müdahalesi ve parkta kurulan çadırların yakılmasıyla birlikte oldukça küçük bir eylem olarak başlayan Gezi protestosu, medyaya da yansımasıyla birlikte kısa bir sürede kitleselleşmiştir.[682]

Gezi Kalkışması, başladığı tarihlerde salt bir çevreci kentli refleksi olarak kurgulanmış ve kamuoyu tarafından da bu yönde algılanmıştır. Fakat daha sonrasında eylemlerin yönü ve söylemi değişmiş, hükümetin hem kentsel hem de ulusal politikalarını eleştiren ve dönüştürmeye zorlayan bir biçim kazanmıştır. Bu bağlamda kalkışmanın temel gerekçesi, en azından seçilebildiği ölçülerde, Türkiye'de AK Parti hükümetlerinin siyasette süreğen bir biçimde elde ettikleri baskın konum ve bu konuma yaslanarak üretilen çoğunlukçu yaklaşımlardır.[683] AK Parti hükümetlerinin ve özel olarak da Başbakan Erdoğan'ın çoğunlukçu yaklaşımları, Gezi kalkışması süresince eylemciler açısından temel motivasyon kaynağı olmuş ve hemen her slogan söz konusu minval üzere kurgulanmıştır.[684]

Gezi Kalkışması olarak adlandırılan protesto eylemleri, özellikle de Arap Baharı'nın Türkiye'ye yansıması olarak da okunabilir.[685] Arap Baharı sürecinde uzun yıllar boyunca iktidarda kalmış otoriter liderlerin tasfiyesi sağlanmış ve hususiyetle de Mısır'da Mübarek'in devrilmesi, Türkiye'de iktidar çevrelerinin politikalarından rahatsız olan ve fakat seçimler yoluyla da istediği sonuçları elde edemeyen kitleleri mobilize etmek için uygun zemin yaratmıştır.[686] Bu bağlamda da Gezi Kalkışması, iktidarı baskılamak ve mümkünse yerinden etmek amacıyla kullanılmıştır.

Gezi Kalkışması boyunca eylemlerin şiddet tonundaki radikal dönüşüm, polis ile eylemciler arasında şiddet sarmalına sebep olmuş ve kalkışma, başlangıçtaki çoğulcu

---

[682] "Taksim Gezi Parkı Eylemleri Büyüyor", *Euronews*, 31.05.2013, https://tr.euronews.com/2013/05/31/taksim-gezi-parki-eylemleri-buyuyor, (Ziyaret Tarihi: 15.05.2020)

[683] Rıza Türmen, "Çoğulcu ve Katılımcı Demokrasiye Doğru", *Milliyet*, 13.06.2013.

[684] Hatta bu sloganları da barındıran ve Gezi Kalkışması'nın dayandığı politik eleştiriler bütününü de temsil etme iddiasında olan bir şarkı Kardeş Türküler isimli müzik grubu tarafından bestelenmiş ve kamuoyuna sunulmuştur. Şarkıya ulaşabilmek için bknz. Kardeş Türküler, "Tencere Tava Havası", https://www.youtube.com/watch?v=o-kbuS-anD4, (Ziyaret Tarihi: 15.05.2020)

[685] Emrullah İşler, "Arap Baharı'ndan Gezi Parkı'nı Okumak", *Yeni Şafak*, 19.06.2013.

[686] "Gezi Parkı, Arap Baharı ve Kadife Devrim ile Aynı Özellikte", *Türkiye*, 21.06.2013.

görünümünü ve sivil eylem niteliğini tamamıyla kaybederken, geriye rakip anlatılar üretilmesine zemin oluşturacak bir sosyal kutuplaşma bırakmıştır. Bu bağlamda denilebilir ki Gezi Kalkışması, özellikle de sosyo-politik hatları belirginleştirmiş ve söz konusu bloklar arasındaki farkların altını çizerek, kutuplaşmayı körüklemiştir.[687]

Gezi Kalkışması'nın bir başka önemli boyutu da bu tarihlerde Avrupa'da da görülen eylemlerle benzer bir mobilizasyon imkânını kullanmış olmasıdır. Gezi Kalkışması, aslında bir sosyal medya hareketidir. Geleneksel medya araçlarının eylemleri haberleştirmekten kaçınması, eylemcileri sosyal medya üzerinden propaganda yapmaya ve haberleşmeye zorlamıştır. Böylece sosyal medyanın denetimsiz dünyasında pek çok yalan haber üretilmiş ve bu yolla da Gezi eylemleri provokasyona aşırı açık bir pozisyona konumlanmıştır.

Gezi Kalkışması'nın hükümeti düşürmek ve hatta devlet makamlarını işgal etmek olarak algılanmasının esas nedeni ise Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan Başbakanlık Çalışma Ofisi'ne düzenlenen eylemdir.[688] Gezi Kalkışması'nın şiddet içeren fazlarından biri olarak beliren söz konusu eylem, bir devlet biriminin olası işgali ve bunun doğurabileceği politik ve sosyo-psikolojik sonuçlar açısından kritik görülmüştür. Gezi Kalkışması'nın 'hükümete darbe' olarak nitelenmesine de sebep olan eylemlerin başında da kuşkusuz söz konusu ofise yönelik gerçekleştirilen işgal girişimi gelmektedir.

Gezi Kalkışması'nın Türkiye'nin İsrail siyasetine etkisi ise oldukça girifttir. Pek çok yorumcu tarafından dile getirilen husus, İsrail'in Gezi Kalkışması'na ön ayak olduğu veya manipüle ettiğidir. Bu bağlamda basına yansıyan haberler, bu dönemin politik-psikolojik iklimini de açıklar mahiyettedir.[689] Gezi Kalkışması'nı İsrail'in desteklediğine yönelik algılar, Türk hükümetinin İsrail siyasetini kurgulama aşamasında da göz önünde bulundurduğu bir veri olarak görülebilir. Bu bağlamda Gezi Kalkışması, aslında uluslararası dengelerin de gözlemlenebileceği bir süreci işaretlemiş olmaktadır.[690] Hatta ABD'deki Yahudi lobisinin Gezi Kalkışması benzeri olayları Hudson Enstitüsü'nde aylar öncesinde tartıştığı ve planladığı da ulusal basına yansıyan haberler arasındadır.[691]

---

[687] Hakan Özden, "Kutuplaşma Gerilimden Besleniyor", *Yeni Şafak*, 02.10.2013.
[688] "Başbakan'ın Evine 3 bin Kişiyle Baskın", *Takvim*, 21.06.2013.
[689] "İşte Gezi'de Yer Alan MOSSAD Ajanları", *Haber7*, 21.11.2013, http://www.haber7.com/guncel/haber/1097339-iste-gezide-yer-alan-mossad-ajanlari, (Ziyaret Tarihi: 15.05.2020)
[690] Doğan Bekin, "Gezi Parkı'na ABD ve İsrail Açısından Bakmak", *Milli Gazete*, 21.06.2013.
[691] "Gezi Parkı Olaylarında Yahudi Lobisi Oyunu!", *Takvim*, 17.06.2013.

Nihayetinde Gezi Kalkışması, hükümetin kırılganlığını da göstermesi açısından önemli bir aşamayı imler. Türk hükümeti, söz konusu kalkışma sebebiyle kendisine yönelik darbe girişimlerinin ayyuka çıktığı konusunda oldukça net fikirlere sahiptir. Bu bağlamda Gezi Kalkışması, eşzamanlı olarak Arap Baharı'nın da bir biçimde devam ettiği düşünüldüğünde, Türkiye'de benzer bir kalkışma vesilesiyle hükümetin değişimini sağlamayı amaçlamıştır. İlk etaplarında çevreci bir protesto hareketi profili çizen kalkışma, kısa bir süre içerisinde hükümeti iktidardan düşürmeye yönelik eylemlere yönelmiştir. Bu durum da Türk dış politikasında farklı bir algıya sebep olacaktır.

Türkiye'nin Gezi Kalkışması'yla başlayan süreçte ulusal düzeydeki güvenlik risklerinin artmasına şahit olduğu söylenebilir. Gezi Kalkışması, siyasetin yeniden dizaynını hedeflediğinden, seçilmiş hükümete yönelik bir darbe girişimi olarak algılanmıştır. Bu durum da ulusal düzeyde kırılganlığı arttırmıştır. Bu periyodun ilerleyen safhalarında benzer ulusal düzey kaynaklı riskler artacak ve hükümet, söz konusu güvenlik tehditlerini dengeleyebilmek adına İsrail'le işbirliğine gidecektir.

4.3.2. FETÖ'nün İstikrarsızlaştırıcı Eylemleri

Bu dönemin bir diğer tehdit kaynağı da bürokraside yer tutmuş FETÖ yapılanmasıdır. FETÖ yapılanmasının devletin bürokratik sistemi içindeki güçlü konumu, ona siyasete müdahale imkânını da ardına kadar açıyordu. Bu bağlamda, 2013 yılının son günlerinden itibaren iktidarı yıpratmaya yönelik bir takım operasyonlara kalkışıldı.

17-25 Aralık 2013 tarihinde girişilen iki ayrı soruşturma dalgası, FETÖ'nün hem yargı hem de polis ayağındaki gücünü ortaya koyması açısından oldukça önemliydi.[692] Bu operasyonlarla hedeflenen temel olgu, AK Parti ileri gelenlerini itibarsızlaştırarak, Başbakan Erdoğan'ın şahsında iktidarı alaşağı etmekti.[693] Bakanlar Kurulu'ndan dört bakan ve çocuklarıyla ilgili soruşturmalar düzenlenmiş ve bakanların çocukları emniyet birimlerinde nezarete alınmışlardır. Her biri birbirinden bağımsız olan bu soruşturma dosyaları, salt hükümeti işlevsiz kılabilmek adına, sanki aynı dosyanın parçalarıymış gibi muamele edilmiş ve aynı tarihte yapılan operasyonlarla kamuoyunda etki oluşturmak istenmiştir.[694] Bu süreçte iktidar partisi, bir biçimde ayakta kalmayı başaracak ve devlet kadrolarında yer tutmuş FETÖ mensuplarına karşı bir mücadele başlatılacaktı. Ayrıca

[692] "Erdoğan Kelepçeye Ellerini Uzatmazdı", *Sabah*, 26.12.2014.
[693] Oral Çalışlar, "Paralel Yapı Nereye Kadar?", *Hürriyet*, 30.12.2014.
[694] "FETÖ'nün Yargıya Darbe Girişimiyle Kirli Yüzünü Gösterdiği Süreç: 17-25 Aralık…", *Sabah*, 25.12.2019.

kendilerine operasyon düzenlenen bakanlar da siyasetten bir biçimde tasfiye edildiler.[695] Bu bağlamda denilebilir ki FETÖ, bakanların şahsında hedefine ulaşmış olmakla birlikte, ülke kamuoyunda ve siyasette hedeflediği etkiyi elde edememiştir.

FETÖ'nün de karşı atakları süreci iyiden iyiye şiddetlendirdi. Bu bağlamda yaşanan MİT tırları krizi, örgütün bir başka istikrarsızlaştırıcı eylemi olarak kaydedilebilir. Ocak 2014'te Kuzey Suriye'de varlık mücadelesi veren Suriye Türkmenleri'ne gönderildiği açıklanan yardım malzemeleri, FETÖ mensubu savcılar ve jandarma teşkilatındaki rütbelilerin ortak bir operasyonu sonucu durdurulmuş ve jandarmaya bağlı unsurlar tırların ulaşımından sorumlu MİT mensuplarına silah doğrultmuşlardır.[696] Bütün bu operasyon sürecini kamerayla kayda alan FETÖ mensupları, bir algı operasyonu yapabilmek amacıyla görüntüleri basına servis etmiştir. Böylece MİT'in Suriye'deki radikal terörist yapılanmalara silah sevkiyatı yaptığına ve Türkiye'nin radikal oluşumlara destek verdiğine yönelik bir intiba oluşturarak, uluslararası tepkilerin hedefine Türkiye'yi yerleştirmeye çalışmışlardır.[697] Fakat bu süreç de akamete uğramıştır.

Bu noktada MİT tırları krizinin, 17-25 Aralık soruşturmalarıyla arasında oldukça belirgin bir nitelik farkı olduğunu belirtmekte fayda vardır. 17-25 Aralık soruşturmalarının hedef kitlesi, ulusal kamuoyudur. Bakanlar Kurulu'nda hedef alınan isimlerin düşürülmesi ve partiden ayrılan isimlerle yeni oluşumların planlanması, parlamenter düzlemde hükümeti mümkünse düşürmek, bu başarılamıyorsa da siyaseten yıpratmak temel hedefler arasındadır.[698] Lakin MİT tırları krizinin hedef kitlesi, uluslararası kamuoyudur. MİT tırlarının servis edilen görüntüleri üzerinden bir algı oluşturulmuş ve bu tarihlerde Suriye'de oldukça etkili olan terör örgütü DEAŞ'a yardım edildiğine yönelik yoğun bir manipülasyon yapılmıştır. Bu sayede de Türk hükümetini uluslararası kamuoyu nezdinde zor durumda bırakmak ve mümkünse yaptırımlara maruz kılmak temel hedeflerdendir.[699] Fakat bu süreç de iktidar tarafından akamete uğratılmıştır.

Bu süreçte, Dışişleri Bakanlığı'nın Suriye'deki gelişmeler üzerine yapmış olduğu toplantının dinleme kayıtları da yine FETÖ tarafından ele geçirilmiş ve yine benzer bir amaçla, uluslararası baskı yaratabilmek için kamuoyuna servis edilmiştir.[700] Söz konusu toplantı kapsamında MİT Müsteşarı Hakan Fidan'ın sarfettiği sözler ön plana çıkarılarak,

---

[695] "Üç Bakan İstifa Etti", *Hürriyet*, 25.12.2013.
[696] "Bu İhanetin Bedelini Hepsinden Soracağız", *Sabah*, 17.02.2014.
[697] "Erdoğan'ın Emriyle IŞİD'e Silah Gönderildi", *Cumhuriyet*, 23.07.2014.
[698] "17-25 Aralık'ta Ne Oldu?", *Posta*, 16.12.2014.
[699] "İşte Erdoğan'ın En Büyük Korkusu", *Sözcü*, 29.05.2015.
[700] "Suriye Ses Kaydı Gündeme Bomba Gibi Düştü", *Hürriyet*, 28.03.2014.

Türkiye'nin Suriye'ye müdahale edebilmek için gerekçe üretmeye çalıştığı yönünde bir algı oluşturulmaya çalışılmıştır. Böylece yine uluslararası kamuoyunun Türk hükümetini hedef alması istenmiştir.[701] Ayrıca ulusal kamuoyunun da Suriye'ye yönelik olası bir askeri müdahaleye karşı konsolide edilmesi sağlanmıştır.

Bu süreçte yaşanan irili ufaklı FETÖ eylemleri, temelde hükümeti ve uyguladığı dış politikayı baskılamak ve değiştirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Özellikle Suriye iç savaşı bağlamında 2013 yılının yaz aylarından itibaren Amerikan dış politikasıyla uyumsuzlaşan Türk dış politikasının yeniden Amerikan yörüngesine oturtulmaya çalışıldığı, bu eylemler kapsamında gözlemlenebilir. Türk dış politikasının otonomi arayışı olarak da isimlendirilen bu dönemde Türkiye, Amerikan çıkarlarından bağımsız olarak ulusal çıkarlarını gerçekleştirebilme hedefiyle hareket etmiştir. 2013-2016 periyodunu kapsayan bu süreç, Türkiye'nin Suriye özelinde öne çıkan tehdit başlıklarını ulusal imkânlarıyla göğüslemeye çabaladığı bir dönemi simgelemektedir.

FETÖ'nün bu süreçteki eylemleri de Amerikan çıkarlarından bağımsızlaşan Türk dış politikasını yeniden Amerikan ekseninde konumlandırabilme gayretini göstermektedir. Liderinin ABD'de ikamet etmesi ve 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleştirdikleri başarısız darbe girişiminden sonra da Amerikan yönetiminin Gülen'i iade etmeye yanaşmaması, söz konusu algıyı güçlendirmektedir.[702] Bu açıdan denilebilir ki FETÖ, devlet kadrolarında temsil imkânı bulabilmiş ve bu sayede devleti belirli bir yörüngede tutabilmek amacıyla fonksiyonelleştirilmiş bir yapıdır. Amerikan çıkarları doğrultusunda konumlandırmaya çalıştıkları devleti, siyasetin dizaynı veya aksi durumda da askeri bir darbe gerçekleştirerek, istenilen yörüngeye oturtma hedefiyle hareket etmişlerdir.[703]

Bu bağlamda, FETÖ'nün bu periyoddaki eylemleri hem Türk siyasetini istikrarsızlaştırıcı bir rol oynamış hem de 'derin devlet' olarak isimlendirilebilecek bürokratik bir örgütlenmeye yaslanarak, Türk demokrasisinin normal işleyişini sekteye uğratmayı hedeflemişlerdir. Kuşkusuz ki bu dönemdeki istikrarsızlaştırıcı eylemler, Türk dış politikasını da yakından ilgilendirmektedir.

31 Mart 2014 tarihindeki yerel seçimlerin arifesinde Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç'ın açıklamaları, bu bağlamda not edilmesi gereken bir noktadır. Arınç, kendisine yöneltilen bir soru üzerine, Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerini yerel seçimlerden hemen sonra

[701] "Bomba Ses Kaydı: Seçim İçin Savaş Planı", *Cumhuriyet*, 27.03.2014.
[702] Tunca Bengin, "ABD Gülen'i Neden Sağ Teslim Etmez?", *Milliyet*, 18.08.2016.
[703] Kılıç Buğra Kanat, "Darbe, FETÖ ve ABD", *Kriter*, Yıl 1 Sayı 4, Ağustos 2016.

düzelteceğini açıklamıştır.[704] FETÖ eylemlerinin özellikle de 2014 yerel seçimlerini manipüle edebilmek adına yoğunlaştığı bir atmosferde yapılan bu açıklama, aslında içeride oluşan tehdidi dış politikayla dengeleme çabasını da göstermektedir.

4.3.3. Siyasi Deprem: 7 Haziran 2015 Seçimleri

7 Haziran 2015 tarihinde yapılan genel seçimler, Türk siyaset tarihinin yakın zamanda oluşan hegemonik statüsünü de sorgulanır hale getirmiştir. 3 Kasım 2002 genel seçimlerinden bu yana tek başına iktidar koltuğuna oturan AK Parti, ilk defa 7 Haziran 2015 seçimlerinde tek başına iktidar olacak çoğunluğu elde edememiştir. Bu bağlamda AK Parti hegemonyası, bu tarih itibariyle sarsılmıştır.

7 Haziran 2015 tarihindeki seçimler, ürettiği sonuç itibariyle tek partinin hükümet edebileceği bir siyasal aritmetiğe imkân vermemiştir.[705] Bu bağlamda öne çıkan alternatif, elbetteki koalisyon hükümeti opsiyonudur. AK Parti'nin %40.8 oy alarak yine birinci parti olarak ayrıldığı seçimler, özellikle HDP'nin barajı aşmasıyla, TBMM'de elde ettiği sandalye sayısıyla hükümeti kurabilecek çoğunluğa sahip olamamasına sebep olmuştur. Bu açıdan, Türk siyasetinde tek partinin iktidarda oturduğu bir dönemin sonuna geldiği gözlemlenmektedir.

7 Haziran 2015 seçimleri tek bir partinin hükümet kurmasına imkân tanımayınca koalisyon görüşmeleri başlamıştır. AK Parti, özellikle CHP'yle yürüttüğü koalisyon görüşmelerinden herhangi bir net sonuç elde edemeyince, seçimlerin yenilenmesi kararı verilmiştir. Böylece 1 Kasım 2015 tarihinde gerçekleştirilecek olan seçimlerle yeni bir meclis aritmetiği ve hükümet opsiyonu elde edilmiştir.

1 Kasım 2015 tarihinde gerçekleştirilen seçimler, AK Parti'nin %49.49 oy aldığı bir sonuç üretince, Türk siyasetindeki kısa süreli dalgalanma ve istikrarsızlık ihtimali de ortadan kalkmıştır.[706] Bu dönemde olası bir koalisyon hükümetinin kurulması, 1990'lı yıllardaki istikrarsız koalisyon hükümetleri sebebiyle, kötümser bir senaryo olarak görülmektedir. 1 Kasım 2015 seçimlerinden tek partinin hükümet kurabileceği bir sonucun elde edilmesi, genel hatlarıyla olumlu bir hava estirmiştir.

Söz konusu süreçte yaşanan kısa süreli istikrarsızlık hali, Türkiye'nin oldukça sıkıntılı yaşanan bir döneminde vuku bulmuştur. Aşağıda da inceleneceği bahsi geçen istikrarsızlıktan istifade etmeye çalışan PKK terörü yeniden patlak vermiş, başta DHKP-C

---

[704] "Arınç: İsrail ile Anlaşma Seçim Sonrasında", *Hürriyet*, 25.03.2014.
[705] "2015 Seçim Sonuçları Açıklandı! İşte AK Parti, CHP, MHP ve HDP Sandık Sonuçları", *Milliyet*, 11.06.2015.
[706] "Genel Seçim Sonuçları 1 Kasım 2015 – Hangi Parti % Kaç Oy Aldı?", *Hürriyet*, 01.11.2015.

olmak üzere irili ufaklı sol örgütler de bu süreçte eylemlerine hız kazandırmıştır.[707] Bu bağlamda denilebilir ki 7 Haziran 2015 seçimlerinin ürettiği sonuç, kısa süreli de olsa siyasal bir istikrarsızlığa ve ulusal güvenliğin sekteye uğramasına zemin hazırlamıştır. 1 Kasım 2015'teki seçimlerden hemen sonra hükümetin terörle mücadelesi hız kazanmıştır. Fakat 15 Temmuz 2016'da gerçekleştirilen FETÖ askeri darbe girişimine değin devlet kadrolarındaki FETÖ varlığı, söz konusu terörle mücadeleyi de zaafa uğratmıştır.[708]

4.3.4. Çözüm Süreci ve Sonrası

PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın mektubunun Diyarbakır'da düzenlenen mitingde okunmasıyla başladığı kabul edilen Çözüm Süreci, elbette AK Parti hükümetinin bir inisiyatifi olarak hayata geçirilmişti. 2009 yılından bu yana kısmi hamlelerle Kürt Sorunu'na yönelik iyileştirici düzenlemeleri hazırlayan iktidar, Mart 2013 itibariyle farklı bir faza geçmiştir. Öcalan'ın mektubuyla birlikte PKK, Türkiye'deki silahlı eylemlerine ara vererek, siyasi bir çözüm için uygun ortamın hazırlanmasına yardımcı olmaya çalışmıştır.

2009 yılından bu yana değişik isimlerle gündemde olan Çözüm Süreci, PKK'nın terör eylemlerini sonlandırmak ve Türkiye'de yaşayan Kürtlerin siyasi ve kimliksel sorunlarına çözüm üretebilmek amacıyla başlatılmıştır. Yaklaşık olarak iki sene kadar sürecek olan bu sürecin sonunda beklentilerin aksine PKK terörü yeniden hortlamıştır.

Söz konusu Çözüm Süreci'nin başlangıcı itibariyle 2013 yılının Mart ayına denk gelmesi, aynı yılın Mayıs ayında başlamış olan Gezi Kalkışması'na Kürtlerin mesafeli durmasını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, Çözüm Süreci kapsamında yürütülen sürecin akamete uğramaması için Gezi Kalkışması'na katılmamışlardır. Hatta HDP eş başkanı Selahattin Demirtaş bu dönemde yapmış olduğu açıklamalarda Gezi Kalkışması'nı bir 'darbe girişimi' olarak değerlendirmiştir.[709] Bu bağlamda ifade edilmelidir ki Çözüm Süreci, Gezi Kalkışması'nın başarıya ulaşmasının önündeki önemli engellerden birisi olmuştur. Genel hatlarıyla toplumsal hayatın ötekilerini temsil ettiği iddiasıyla kristalize olmuş bir kalkışma, belki de cumhuriyet tarihinin en belirgin 'ötekilerini' kapsayamamıştır. Bu açıdan bakıldığında, eksik bir görünüm sunmuştur.

Özellikle 2014 yılında Suriye'nin kuzeyinde, Türkiye sınırında bulunan Kobane/Ayn-el Arap kentinin DEAŞ militanlarınca kuşatılması, söz konusu sürecin önemli anlarından bir diğeri olarak görülebilir. Bu tarihlerde Türkiye, bölgedeki PYD varlığından

[707] "Bakan Eroğlu: Artık Bıçak Kemiğe Dayandı", *Sözcü*, 31.07.2015.
[708] Hasan Basri Yalçın, "15 Temmuz Sonrası Terörle Mücadele", *Sabah*, 20.08.2016.
[709] "Demirtaş'tan Gezi Açıklaması: Darbecilerle Aramıza Mesafe Koyduk", *Milliyet*, 31.07.2013.

rahatsız olduğundan ötürü, ilk başlarda kente yardım gönderilmesine mesafeli durmuştur. Hatta Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ifadelerine de yansıdığı ölçülerde kent, zaten DEAŞ'ın eline geçmek üzeredir.[710] Bu bağlamda, PYD'nin DEAŞ'a karşı direnişinin önemli noktalarından biri haline gelmiş olan Kobane/Ayn-el Arap, bu dönemdeki Kürt milliyetçiliğinin simgelerinden biri olarak temsil olunmuştur. Hatta o kadar ki HDP eş başkanı Demirtaş, kente yönelik yardım gönderilmesine engel olunduğu gerekçesiyle, kitleleri ayaklanmaya çağırmış ve çıkan olaylarda elli kişi öldürülmüştür.[711] Daha sonrasında ise Türkiye, Irak'ın kuzeyinde bulunan IKBY'ye bağlı Peşmerge birliklerinin Türk topraklarını kullanmak suretiyle, Kobane/Ayn-el Arap'a geçmesine izin vermiştir.[712] Böylece kentin düşmesi, Türk tarafının da katkılarıyla engellenmiştir.

Yukarıda bahsi geçen olaylar, daha ziyade Çözüm Süreci kapsamında değerlendirilmelidir. Türkiye'nin PKK terörünü ve demokratikleşme sorunlarını çözmeyi hedefleyen bir anlayışla hayata geçirdiği Çözüm Süreci, bölgede bulunan terör unsurlarıyla bir süreliğine de olsa ateşkes sağlanmasına ve Türkiye'deki siyasi temsilcileri vasıtasıyla sesleri gür çıkabilen Kürt milliyetçilerinin istediklerini alabilmesine uygun bir zemin yaratmıştır.

22 Temmuz 2015'te Şanlıurfa'nın Ceylanpınar ilçesinde iki polis memurunun kaldıkları evde kafalarına kurşun sıkılarak öldürülmüş halde bulunmaları, söz konusu Çözüm Süreci'nin sona ermesine sebep olmuştur.[713] Bu olayı kısa bir süre içerisinde PKK terör örgütü üstlenmiş ve yakın tarihlerde gerçekleşmiş DEAŞ'ın Suruç saldırısını bahane etmiştir. Bu bağlamda PKK terör örgütü, DEAŞ terör örgütü mensubu kimselerin devletle işbirliği yaptığı iddialarını güçlendirmek istemiştir.[714]

Ayrıca kamuoyunda Hendek Operasyonları olarak bilinen hamlelerle Türkiye, sınırları içerisinde bulunan PKK terör örgütünün altyapı ve eleman birikimini sınırlandırmaya çalışmıştır. Ülkenin güneydoğusunda bulunan Sur, Cizre ve Nusaybin merkezli başlatılan operasyonlar kapsamında Türkiye, gayri nizami bir savaşın içerisine sürüklenmiş ve PKK terör örgütünün yurtiçinde yapmış olduğu yatırım da böylece gözler önüne serilmiştir. Çözüm Süreci kapsamında görece rahat bir atmosfer yakalayan PKK terör örgütü, söz konusu Hendek Operasyonları sayesinde anılan birikimini büyük ölçüde

[710] "Erdoğan: Şu An Kobani Düştü Düşüyor", *Cumhuriyet*, 07.10.2014.
[711] "6-7 Ekim'in Acı Bilançosu 50 Ölü", *Hürriyet*, 06.11.2014.
[712] "Kobani'ye Peşmerge Koridoru Açıldı!", *Sözcü*, 20.10.2014.
[713] "Ceylanpınar'da İki Polis Şehit", *Milliyet*, 23.07.2015.
[714] "2 Polis Evlerinde Başlarından Vurularak Öldürüldü, Saldırıyı PKK Üstlendi", *Cumhuriyet*, 22.07.2015.

kaybetmiştir. Kelimenin tam anlamıyla bir şehir savaşı olarak adlandırılabilecek olan Hendek Operasyonları, PKK terör örgütünün yurtiçindeki mühimmat ve lojistik imkânlarını minimize etmiştir.[715]

Türkiye'nin oldukça hareketli geçen bu periyodunda iç siyaset, ülkenin hemen her alanındaki gelişmeleri ipotek altına almıştır. PKK terörünün de yükseldiği bu dönem, Türk dış politikasının farklı dengeleme motivasyonlarıyla hareket etmesini sağlamıştır. Bu bağlamda denilebilir ki 2015 yaz ayları itibariyle sıkışmaya başlayan Türkiye, bir süre sonra İsrail'e yakınlaşarak, ulusal düzeyde belirginleşmiş güvenlik risklerini minimize etmeye çalışmıştır.

PKK terörüne karşı 1990'lı yıllarda da yardımını aldığı İsrail, Türkiye açısından yine bir dengeleme unsuru olarak telakki edilmiştir. Çözüm Süreci'nin 2015 ortaları itibariyle sona ermesi, bu dönemin başlarında yaşanan özgüvenli pozisyonu da zedelemiştir. Ulusal düzeyde güvenlik risklerinin artması, özellikle de PKK terörünün hem Türkiye sathında hem de Suriye'nin ve Irak'ın kuzey bölgelerinde güçlü bir profil serdetmesi, Türk ulusal güvenlik elitlerini ciddi anlamda rahatsız etmiştir. Bu süreçte Türk siyasetinde aktif bulunan kimseler, PKK üzerinden çeşitli tehditlerini alenen dile getirmişlerdir.[716] Hatta daha da ilginci, PKK terör örgütünün üst düzey kadrosundan yapılan açıklamada, Kürtlerin özgürleştirilmesinden bahsedilebilmiştir.[717]

Türkiye'nin yaşadığı güvenlik problemleri, özellikle PKK terör örgütünün artan eylemleri, söz konusu tehdidi dengeleme yoluna başvurmayı gerektirmiştir. Bu bağlamda, 2016 yılının başında Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından başlatılacak süreçte Türkiye, İsrail'le yeniden bir yakınlaşma sürecine girmiştir.

[715] "10 Aylık Operasyon Bilançosu: 7 Bin 78 PKK'lı Etkisiz Hale Getirildi", *Hürriyet*, 24.05.2016.
[716] "HDP'li Abdullah Zeydan'dan Küstah Açıklama!", *Sözcü*, 27.07.2015.
[717] Murat Çelik, "İlkbahar Kritik", *Vatan*, 03.02.2015.

4.4. Genel Değerlendirme

Mursi Sendromu olarak isimlendirilen bu evrede, genelde Türk dış politikasının ve özelde Türkiye'nin İsrail siyasetinin çerçevesini belirleyen yapısal olaylar ele alınarak, ikili ilişkilerin izlediği güzergâh tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, öncelikle belirtilmesi gereken kavramsal bir dönüşüm söz konusudur.

Türkiye'nin İsrail siyasetini belirleyen faktörler, bu bölümün isimlendirilmesine de yansıtılacak ölçülerde, Türkiye'nin yaşadığı ulusal güvenlik tehditlerini önceler bir mahiyet sunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye, bu dönem boyunca artan ivmeyle yaşadığı ulusal güvenlik tehditlerini bertaraf edebilmek adına, İsrail'e 'ihtiyaç' duyacağı bir pozisyona doğru ilerleyecektir. Bu evrenin belirleyici niteliği olarak ulusal güvenlik tehditlerinin yükselmesi, Türk dış politikasını genel anlamda etkilediği gibi İsrail siyaseti ekseninde de biçimlendirmiştir.

Türkiye-İsrail ilişkilerine yönelik yapılacak tarihsel bir okuma, çalışmanın ilk bölümünde de yapıldığı üzere, bizlere iki ülke ilişkilerinin daha ziyade tehdit dengelenmesi imkânlarının değerlendirildiği konjonktürlere denk düştüğünü göstermektedir. Bir başka ifadeyle Türkiye, İsrail ile ilişkilerini iyileştirdiği dönemlerde ulusal güvenliğine yönelik tehdit algılamalarının yükseldiğini gözlemlemiştir. Bu açıdan yaklaşıldığında İsrail, Türkiye'nin perspektifinden, genel olarak tehdit dengeleyicisi bir pozisyona sahiptir.

Mursi Sendromu evresi boyunca uluslararası düzeydeki gelişmeler, özellikle Amerikan düşüşünü ve Ortadoğu'da artan Rus etkisini içermektedir. Amerikan yönetiminin temkinli yaklaşımları, Rusya'nın hem Ukrayna'da şiddeti körüklemesine ve Ukrayna'nın doğu kısımlarındaki ayrılıkçıları desteklemesine hem de Kırım'ı işgal ve ilhak etmesine yol açmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Batılı ülkelerle işbirliği olanaklarını güçlendirmeye ve mümkünse Batılı ittifaklara dâhil olarak Rus tehdidini dengelemeye çalışan Ukrayna, Amerikan gücünün düşüşüyle oluşan güç boşluğunda, Rus gücü marifetiyle parçalanmıştır.

Bölgesel düzeyde analiz edildiğinde, NATO ittifakı ile de birbirleriyle sıkı ilişkileri bulunan ABD ve Türkiye yönetimleri, söz konusu süreçte giderek farklı stratejik tercihlere sahip olmuşlar ve bu durum, bölgesel dengelerin yeniden dizayn edilmesini beraberinde getirmiştir. Bu sürecin başlangıcı olarak telakki edilebilecek husus, Mısır'da yaşanan askeri darbeye Amerikan yönetiminin sessiz kalması olarak gösterilebilir. Ayrıca söz konusu askeri darbeden yaklaşık bir ay kadar sonra, Ağustos 2013 itibariyle Suriye'de

kimyasal silah kullanılması ve sivil insanların öldürülmesi de Amerikan kararlılığının test edildiği ve Türk stratejisiyle yolların ayrıldığını gösteren bir başka gelişmedir.

Mısır tarihinde seçimle işbaşına gelmiş yegâne lider olarak Mursi, Arap Baharı süresince demokratikleşme dalgasını destekler bir pozisyon arz eden Amerikan yönetiminin tepkisizliği neticesinde, kolay bir şekilde alaşağı edilmiştir. Türkiye'nin Arap Baharı çerçevesinde ideolojik ve stratejik bir kazanım olarak gördüğü Mısır devrimi, böylece bir karşı-devrimle nihayete ermiş ve Türkiye'nin bölgesel etki alanını daraltmıştır. Ayrıca askeri darbenin lideri Sisi Müslüman Kardeşler'e karşı yoğun bir takibat başlatmış ve bir süre sonra Ortadoğu'nun geneline yayılan bu takibat süreci, Müslüman Kardeşler'in ve dolayısıyla AK Parti'nin de temsil ettiği siyasal İslamcılığın güvenlikleştirilmesini beraberinde getirmiştir. Böyle olunca da AK Parti yönetimindeki Türkiye'nin, kendisine ve temsil ettiği ideolojik pozisyona yönelik tehdit algılamaları güçlenmiştir.

Ayrıca İran'ın bir rakip olarak belirmesi, Arap Baharı sürecinin doğurduğu sonuçlardan bir diğeriydi. Bölgesel düzeyde, Şii kitlelerin yoğun yaşadığı ya da yönetimde söz sahibi olduğu coğrafyalarda İran, artan etkinliğini Batılı ülkelerle yürüttüğü Nükleer Müzakereler yoluyla da konsolide etmişti. Uluslararası yaptırımlardan kurtulması ve bölgesel güç projeksiyon imkanlarının artacak olması, İran'ın bölgedeki prestijini de arttırmıştı. Böylece İran, etkinlik kazanmak istediği Şii coğrafyalarda eylemlerini yoğunlaştırdı. Suriye'de Esad rejimine verilen destek de bu minvalde değerlendirilebilir. Fakat bu aşamada, Esad rejimiyle büyük bir çekişmenin tarafı olan Türkiye, İran'ın da doğal olarak rakibi olarak görüldü. Suriye'deki stratejik çıkar ve tercihlerin farklılık arz etmesi, tarihi arkaplana da sahip olan Türkiye-İran rekabetini körükledi. Bu gelişme de haliyle, Türkiye'nin İsrail siyaseti açısından önemli bir mihenk taşı oldu.

1990'lı yıllardaki Türkiye-İsrail askeri ittifakının temelindeki faktörlerden biri de İran tehdidinin yükselmesi olmuştu. Şimdi yine benzer bir tehdit dengeleme faaliyetinin odağını oluşturan İran, Türkiye-İsrail yakınlaşmasının gerekçesini temsil ediyordu. Mursi Sendromu evresinin neredeyse başlangıcından sonlarına kadar yayılan süreçte Türkiye, İran'ın Suriye'de Esad rejimini ayakta tutmaya yönelik hamlelerini boşa çıkarabilmek adına, İsrail siyasetini revize etmeye çalışmıştır. Kaldı ki İsrail'in Mart 2013'te gerçekleşen bir telefon görüşmesiyle dilediği özrün perde arkasında da Suriye iç savaşında ortak hareket etme çabası yatmaktadır. Suriye'de benzer çıkarlara ve tehdit algılarına sahip olan iki devlet; özellikle İran'ın Suriye'de artan etkinliği, Esad rejimini konsolide etme

çabası ve devlet-dışı bir aktör olarak Suriye'de aktif role sahip Hizbullah'ın bu süreçte güçlenmesi sebepleriyle ilişkilerini normalleştirmeye çalışmışlardır.

Söz konusu süreci baltalayan gelişmelerden biri ise 2014 yılının yaz aylarında İsrail'in Gazze'de kalkıştığı askeri operasyondur. İsrail ordusu tarafından Koruyucu Hat olarak isimlendirilen söz konusu askeri operasyon neticesinde ciddi sayılarda sivil insanın hayatını kaybetmesi, yukarıda anılan normalleşme sürecini sekteye uğratmıştır. Bu dönemde, ayrıca, Türkiye'de gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçimlerine adaylığını koyan Erdoğan'ın kampanyası esnasında İsrail'e yoğun ve ağır eleştiriler yöneltmesi, seçim kaygılarıyla olduğu kadar Filistin'de orantısız şiddete gösterilen süreğen tepkiyi de simgelemektedir. Filistin sorunu kapsamında İsrail'in bölgede düzenlediği askeri operasyonlar ve doğurduğu insani maliyetler, Türk tarafınca hemen her zaman eleştirilmiştir. Bu bağlamda bir sabite söz konusudur. Böylece Mart 2013'ten itibaren düzelmesine yönelik umutların arttığı ikili ilişkiler, 2014 yılının yaz aylarında tekrar bozulmuştur. Fakat özellikle İran bağlamındaki söz konusu tehdit dengeleme çabası, ağır aksak da olsa devam etmiştir.

Suriye iç savaşı ve bu süreçte ortaya çıkan devlet-dışı aktörler olarak terör örgütleri, Türkiye'nin İsrail siyasetini belirleyen önemli faktörlerden olmuştur. Bu bağlamda öncelikle Esad rejimi, Türkiye açısından bir ulusal güvenlik problemine dönüşmüş ve sıfır toplamlı bir mücadele ortaya çıkmıştır. Esad rejimine yönelik Türk tarafının sert tavrı, yapılan kitlesel kıyımlara ve bu kıyımların yol açtığı Türkiye rotalı kitlesel göçlere dayanıyordu. Ayrıca Esad, Türkiye ile ilişkileri kötüleştikten hemen sonra Suriye'nin kuzey bölgelerini PYD kontrolüne terk etmişti. Böylece PKK'nın Suriye kolu olarak bilinen terör örgütü PYD ile Türkiye, sınır komşusu haline geldiler. Bu durum, Türk ulusal güvenlik elitleri açısından oldukça kötü bir senaryoyu temsil ediyordu.

Suriye iç savaşı sürecinde ortaya çıkan bir diğer devlet-dışı oluşum olarak DEAŞ, özellikle eylem tipolojisi ve Türkiye'yi hedef alan saldırılarıyla kamuoyunun gündemine oturdu. Örneğin, Ankara Garı'na yönelik gerçekleştirilen bombalı saldırı, yüzü aşkın insanın ölümüne sebep oldu. Propaganda aracı olarak kullandığı yayınlarda İstanbul'u hedef olarak gösteren ve Türkiye Müslümanlığını tekfir eden bir pozisyonla DEAŞ, Türkiye açısından ulusal güvenlik tehdidi olarak güçlü bir konum kazandı. Türkiye hem PYD-PKK hem de DEAŞ'a karşı zafiyet gösteriyordu. Her iki örgüt de bu süreçte çok sayıda saldırı düzenlediler. Türkiye'nin bu tehditleri de dengelemesi ve mümkünse Suriye

sahasında bu yapılarla mücadelesine ortaklık edecek bir devlete 'ihtiyacı' elzem görünüyordu. Bu devlet, kuşkusuz İsrail olacaktır.

Bölgesel düzeyde ilişkilerin seyrini etkileyen bir başka husus ise İsrail'in Kürt siyasetidir. Özellikle 2014 yılından itibaren açıktan dile getirilen Kürt bağımsızlığı, daha ziyade Kuzey Irak'ta zuhur eden otonom Kürt bölgesi için telaffuz ediliyordu. IKBY'ye yönelik İsrail'in uzun yıllara dayanan bir siyaseti zaten mevcuttu. Fakat hususiyetle 1990'lı yılların ikinci yarısında Türkiye ile yakınlaştığı tarihlerden itibaren bölgedeki Kürt oluşumlarla ilişkisini örtük bir biçimde yürütmeyi tercih etmişti. Şimdi ise Türkiye'de 2013 yılında başlatılan Çözüm Süreci'nin de verdiği cesaretle manevra alanı genişleyen İsrail, 2014 yılından itibaren defaatle Kürtlerin bağımsız bir devlet kurması gerektiği üzerine söylemler kurgulamaya başladı. İsrail'in söz konusu stratejik tercihi, Türkiye ile ilişkilerinin normalleşmesine önemli bir engel teşkil etmiştir.

Türkiye-İsrail ilişkilerinin normalleşmesi ise aslında Mursi Sendromu olarak isimlendirilen bu sürecin bir sonucudur. Uluslararası, bölgesel ve ulusal düzeylerdeki gelişmeler, Türkiye'nin İsrail siyasetini gözden geçirmesine sebep olmuş ve iki ülke, karşılıklı olarak büyükelçi atamak suretiyle, ilişkilerini normalleştirmişlerdir. Bu durum, Türkiye açısından tehdit dengeleme opsiyonu olarak İsrail'in devreye sokulduğunu göstermektedir. Yukarıda teferruatıyla incelenen süreçte Türkiye, çok boyutlu ve düzlemli tehditlerle yüzleşmiş ve bir süre sonra bu tehditleri dengelemenin yöntemi olarak, İsrail'le yakınlaşmayı seçmiştir. Bu bağlamda denilebilir ki Türkiye'nin İsrail siyaseti, tehdit dengelemek amacıyla güncellenmiştir.

Ulusal düzeyde yaşanan gelişmeler de Türkiye'nin İsrail siyaseti bağlamında önemli birer zorlayıcılar olarak işlevselleşmişlerdir. Gezi Kalkışması, FETÖ'nün istikrarsızlaştırıcı eylemleri ve Çözüm Süreci'nin akamete uğrayıp PKK'nın yeniden terör eylemlerine başlaması, bu sürecin önemli girdileri olarak görülebilir. Özellikle PKK'nın Suriye'nin kuzeyinde Amerikan desteğiyle giderek güç kazanan PYD ile organik bağlarının bulunması, bu dönemde tarihte hiç olmadığı kadar ciddi bir tehdit olarak belirmesine sebep olacaktır.

Ulusal düzeydeki bu gelişmeler, daha ziyade Türk hükümetinin ontolojik bir tehditle karşı karşıya kaldığını göstermesi açısından da önemlidir. Hem Gezi Kalkışması'nda hem FETÖ'nün istikrarsızlaştırıcı eylemlerinde hem de PKK'nın PYD aksıyla birlikte irileşmesinde esaslı hedef, AK Parti hükümetinin bir biçimde iktidardan indirilmesidir. Her birinin yöntemi farklı olsa da nihayetinde Türkiye'de gerçekleştirilecek

bir iktidar değişikliği, söz konusu odakların ana hedefi olarak gözükmektedir. Hal böyle olunca da AK Parti hükümeti, söz konusu tehditleri değerlendirmiş ve içeride oluşan bu tehdit dolu atmosferi dışarıdan bir yakınlaşmayla dengelemeye çalışmıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada, Türkiye'nin İsrail siyasetini kurguladığı siyasal evren ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çabaya, analiz düzeyleri, hegemonya ve sistem yaklaşımları ve tehdit dengeleme teorisi eşlik etmiştir. Ayrıca görece kısa bir kesitin ele alındığı Türkiye-İsrail ilişkilerinin alt dönemselleştirmeleri de bu bağlamda özgündür. Bu çerçeve itibariyle ulaşılan sonuçları ele almak gerekmektedir. Sonuçları tespit ederken de özgün dönemselleştirmeyi baz almak, kuşkusuz analitik bir bütünlük sağlayacaktır.

11 Eylül Evresi

11 Eylül Evresi itibariyle, Türkiye'nin İsrail siyasetini kurgularken karşılaştığı siyasal evren, 1990'lı yıllarda kurulan yakın ilişkileri devam ettirmeyi dayatmıştır. Bu bağlamda karşılaşılan tehditler, İsrail'i önemli bir tehdit dengeleme opsiyonu olarak değerlendirmeye sebep olmuştur.

Uluslararası düzeyde; 11 Eylül saldırıları ve akabindeki Amerikan refleksleri, Türkiye'nin bölgesel siyasetinin ve dolayısıyla İsrail siyasetinin belirleniminde önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda ifade edilebilir ki 11 Eylül saldırıları ve ardındaki İslami tonları olan radikal motivasyon, ekseri nüfusu Müslüman olan Türkiye'nin 11 Eylül saldırılarını hızlı bir biçimde kınamasına ve ABD'ye tam destek vermesine sebep olmuştur. Bu tavır, hem uluslararası kamuoyunun genel geçer pozisyonuyla uyumludur hem de şimşekleri üzerine çekmeme strateji olarak görülebilir. Kaldı ki Afganistan, El Kaide liderini barındırdığı iddiasıyla ivedilikle 2001 yılında işgal edilmiştir.

ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi ise Türkiye açısından tehdidin derinlemesine hissedildiği bir dönemi başlatmıştır. Irak'a asker göndermeyi ve Amerikan askerlerinin savaş stratejileri icabınca Türkiye topraklarını kullanmasını öngören 1 Mart 2003 tarihli tezkerenin TBMM'den geçmemesi, ikili ilişkileri ciddi anlamda sarsmıştır. Bu bağlamda Amerikan işgali, Türkiye'nin Kuzey Irak'ta bulundurduğu askeri birlikleri üzerinden bir restleşmeye sebep olmuş ve hatta oldukça manidar bir tarih seçimiyle, Amerikan bağımsızlığının kutlandığı 4 Temmuz 2003'te Süleymaniye'de bulunan Türk askerlerinin kafalarına çuval geçirilmek suretiyle tutuklandıkları haberi ülkede şok etkisi

yaratmıştır. Bu açıdan belirtilmesi gerekir ki Irak'taki Amerikan varlığı, Türkiye'nin ulusal çıkarları açısından bir problem olarak görülmüştür. Hatta bir tehdit olarak algılanmış ve buna mukabil politikalar kurgulanmıştır.

Bölgesel düzeyde ise ABD'nin Irak'ı işgali, özellikle ülkenin bölünme ihtimalinin oldukça güçlü bir şekilde dillendirilmesiyle daha da ivedi bir tehdit olarak konumlanmıştır. Irak'ın kuzey, güney ve Bağdat merkezli üç ayrı parçaya bölünmesine dair üretilen senaryolar, Türkiye'nin ulusal güvenlik kaygılarını daha da üst seviyelere çekmiştir. Bu bağlamda Kuzey Irak'ta bulunan IKBY, sahip olduğu Kürt nüfus ve otonom yapısı itibariyle, olası bir bağımsızlık senaryosunda Türkiye'nin güneydoğusunda bulunan yoğun Kürt nüfusu etkileyebilecek olması, bu dönemde Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini ve ötesinde İsrail siyasetini belirleyen unsurlardan biri olmuştur. Türkiye, Irak'ın bölünme ihtimali ve IKBY'nin bağımsızlık elde etmesi olasılığına karşı, İsrail'i bir tehdit dengeleme opsiyonu olarak görmüştür. Bu açıdan söylenmelidir ki 11 Eylül Evresi süresince hem Amerikan tehdidi hem de bununla bağlantılı olarak IKBY'nin bağımsız olma ihtimali, Türkiye'nin 1990'lı yıllarda inşa ettiği İsrail ittifakına olduğu haliyle devam etmesini sağlamıştır.

Ulusal düzeyde ortaya çıkan gelişmeler, Türk hükümetinin iktidarını koruma kaygısıyla hareket ettiğini göstermiştir. Bu bağlamda, özellikle de Kıbrıs sorunu özelinde TSK'nın öne çıkması, neredeyse hükümetin politikalarına alternatif politikalar üretmesi ve uygulamaya koyması, hükümetin kaygılarını üst düzeye çıkarmıştır. Ayrıca sonraları Ergenekon Davaları sürecinde ortaya çıkacak olan kimi belgeler, hükümetin özellikle Kıbrıs politikaları sebebiyle geliştirilen darbe hazırlıklarına referans oluşturmaktadır. Asker kimselerin bu dönemde sıklıkla medyaya çıkarak kamuoyuyla direkt bir temas içerisine girmesi ve hükümet aleyhine kamuoyu oluşturma çabaları, anayasal zeminde hükümetin emri altında bulunan bir bürokratik yapı olarak TSK'nın siyasete müdahale girişimleri olarak değerlendirilmiştir. Sivil-asker ilişkilerindeki dengenin asker lehine bu denli baskın bir profil arz etmesi, hükümetin politika yapım sürecini de derinlemesine etkilemiştir.

Ayrıca 2007'deki Cumhurbaşkanlığı seçimlerine gidilen süreçte yaşanan bir takım hadiseler de hükümetin ne denli kaygan ve güvenilmez bir zeminde hareket etmeye çalıştığını göstermektedir. Bu bağlamda, özellikle bu süreçteki bir takım fail-i meçhul cinayetler ve hükümet aleyhine düzenlenen Cumhuriyet Mitingleri, hükümetin hareket kapasitesini de etkilemiştir. Ayrıca 2008 yılında partiye açılan kapatma davası da benzer

bir etki doğurmuştur. Bu açılardan bakıldığında hükümet, ulusal düzeyde ortaya çıkan istikrarsızlaştırıcı bir takım etkenler sebebiyle, diken üstünde hareket etmiştir.

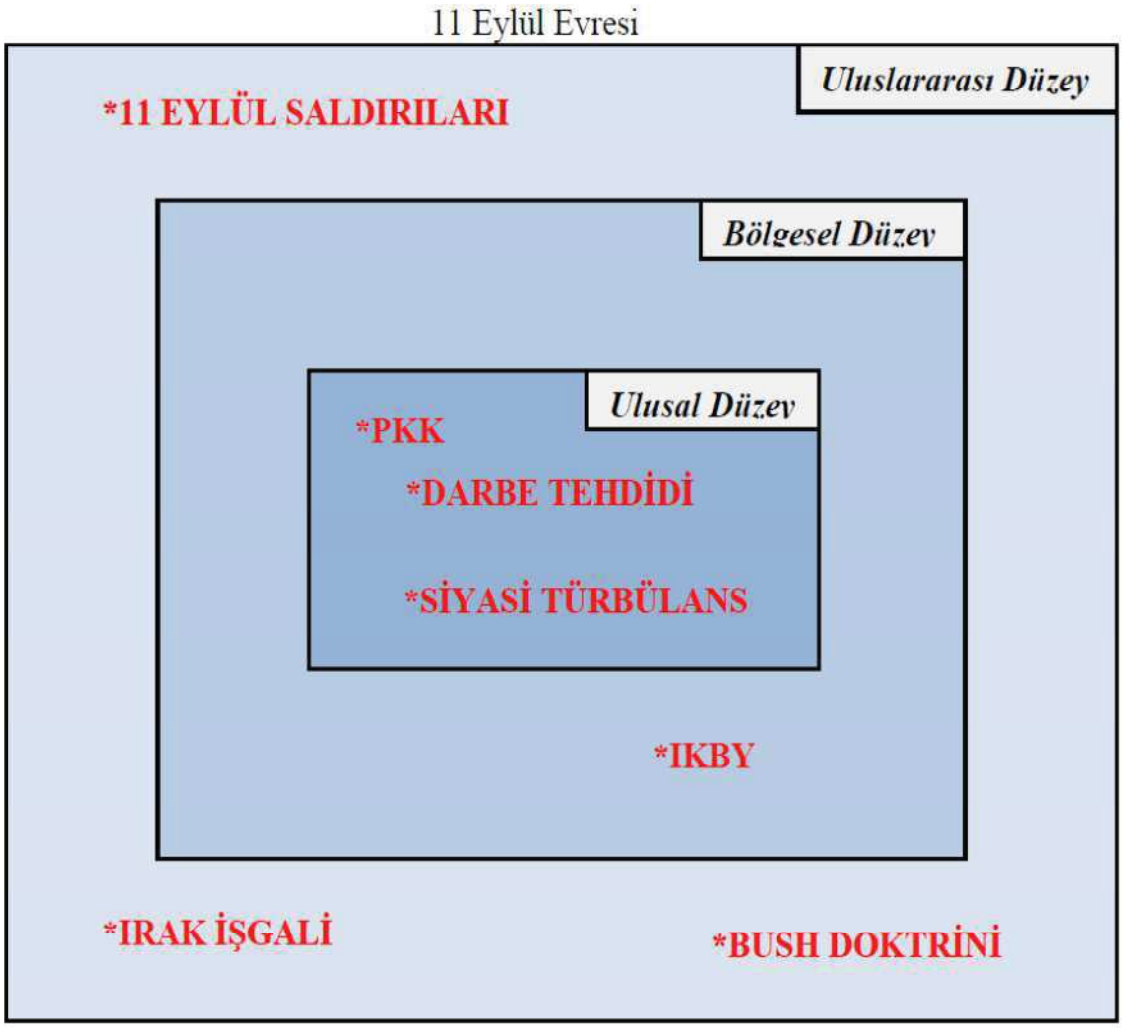

Şekil 1. Analiz Düzeyleri ve Tehditlerin Konumlanışı

Yukarıdaki şekilde de görülebileceği üzere, 11 Eylül Evresi'nde Türk hükümetinin karşılaştığı tehditler analiz düzeylerine göre farklılık içermektedir. Türkiye bu noktada, söz konusu tehditleri her bir analiz düzeyinde farklı aktörlerle dengelemeye çalışmıştır. Aşağıdaki şekilde ifade edildiği üzere; uluslararası, bölgesel ve ulusal düzeylerde farklı aktörleri devreye sokarak, tehdit dengeleme opsiyonlarını değerlendirmiştir. Bu aktörler arasında en belirgin olanı ise İsrail'dir. İsrail'le varolan ilişkilerin güçlü biçimde devam ettirilmesi, bir diğer ifadeyle, *status quo*nun korunması, bu dönemin belirleyici parametresidir.

Uluslararası düzeyde algılanan tehditler, yukarıdaki şekilde de görülebileceği üzere, uluslararası ve bölgesel düzeylerdeki bir takım girişimler yoluyla dengelenmeye çalışılmıştır. Bu noktada bölgesel düzeyde İsrail'le ilişkilerin güçlü bir biçimde devam etmesi, kuşkusuz Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini tamir edebilmesi için oldukça kritik önemdedir.

Türkiye'nin bu süreçte algıladığı tehdit, daha ziyade Amerikan hegemonyasının daraltıcı niteliklerini fazlasıyla hissetmesinde yatmaktadır. Türk hükümetinin bu dönemdeki politikaları kavramsal olarak, Amerikan hegemonyasının sert pozisyonu sebebiyle, yatıştırma ve peşine takılma olarak ifade edilebilir. Amerikan politikalarına bir biçimde uyum sağlanmaya çalışılmış ve ABD'nin öncülüğünü yaptığı ya da Amerikan çıkarlarına hizmet edeceği varsayılan bir takım girişimlere Türk hükümeti olanca hızıyla adapte olmuştur. Bu bağlamda değerlendirilebilecek gelişmeler arasında, BOP ve Medeniyetler İttifakı çalışmaları bulunmaktadır. Türkiye, Amerikan liderliğinin önerdiği BOP çerçevesinde bölgesel bir stratejik ortak statüsüne ulaşmayı öncelemiş ve bu durumu, muhalefetin oldukça sert eleştirilerine karşın, birinci ağızlardan dile getirmekte herhangi bir beis görmemiştir. Ayrıca Afganistan ve Irak işgalleriyle artan Amerikan karşıtlığı da Medeniyetler İttifakı adı verilen bir proje çerçevesinde yumuşatılmaya çalışılmıştır. Bu projede de İspanya'yla birlikte liderlik eden Türkiye, aslında yine Amerikan hegemonyasının sert pozisyonlarını dengelemeye çabalamaktadır.

Bölgesel düzeyde karşılaşılan tehditler ise özellikle ABD'nin Irak'ı işgal etmesi ve bu durumun yarattığı yan etkiler sebebiyle ortaya çıkmıştır. Yukarıda da açılandığı üzere söz konusu tehditler, Türkiye açısından hayati önemde görüldüğünden, tehditleri dengeleme yoluna gidilmiş ve İsrail'le ilişkiler bu bağlamda korunmaya ve hatta güçlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Türkiye'nin bu dönemde uygulamaya koyduğu 'komşularla sıfır sorun' politikası da benzer bir zemine sahiptir. 11 Eylül Evresi'nin ortalarına kadar IKBY ile ilişkileri hasmane bir nitelik arz eden Türkiye, sınır komşuları olan ve aynı zamanda IKBY'yi de coğrafi olarak çevreleyen ülkelerle ilişkilerini üst düzeyde tutmaya gayret göstermiştir. Bu bağlamda 'komşularla sıfır sorun' politikasının önermesiyle İran, Suriye ve Irak merkezi hükümetiyle geliştirilen ilişkiler, IKBY'nin dengelenmesine yönelik kaygıların eseridir.

Ayrıca PKK'nın bölgedeki varlığı ve özellikle 2003'teki Amerikan işgali sebebiyle imkân bulduğu manevra sahası, yine Türk hükümetini endişelendiren gelişmelerin de başlarında gelmektedir. Bu bağlamda Türkiye, 1 Mart 2003 tezkeresi sebebiyle Irak'a

nüfuz etme imkânlarını da kaybedince, İsrail'i bir tehdit dengeleme opsiyonu olarak devreye sokmuştur. PKK'ya yönelik sınır ötesi operasyon 'iznine' ancak dönemin Amerikan lideri Bush yönetiminin görev süresinin bitmesine ramak kala, 2007 sonları itibariyle kavuşan Türk hükümeti, bu tarihlere kadar İsrail üzerinden istihbarat sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca İsrail hava kuvvetlerinin kullandığı insansız hava araçları HERON'lardan da sipariş veren Türkiye, PKK üzerinden algıladığı tehdidi İsrail'in imkânları vesilesiyle dengelemeye çalışmıştır. Her ne kadar HERON'lar oldukça geç bir tarihte eline geçmiş olsa da Türkiye, hali hazırda benzer bir teknolojik imkâna sahip olmamasından ötürü, bu dönemde İsrail'e ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin İsrail siyasetinde *status quo*yu koruma çabası, PKK'nın 2004 yılı itibariyle yeniden yükselişe geçen eylemliliğini dengelemeye dönük bir hamledir.

Ulusal düzeyde ise özellikle sivil-asker ilişkilerindeki asker lehine olan denge, Türkiye'nin İsrail siyasetindeki devamlılığın önemli bir dayanağıdır. Her ne kadar 11 Eylül Evresi sürecinde askerlerin siyasetteki ağırlıkları giderek törpülenmiş olsa da ilk başlarda askerlerin siyasetteki baskınlığı oldukça hissedilebilir düzeylerdedir. Türkiye'nin İsrail siyaseti açısından değerlendirildiğinde, bu noktada ifade edilmesi gereken husus, 1996 yılında imza edilen anlaşmalarla tesis edilen Türkiye-İsrail askeri işbirliğinin de mimarı olan asker kesimlerle iyi geçinme zorunluluğudur. Bu bağlamda İsrail'e yönelik politikalarda herhangi bir değişikliğe gidilememiş ve retorik bir takım söylemler haricinde yapısal bir değişim söz konusu olmamıştır. Ayrıca hükümet, TSK'nın söz konusu baskın konumunu, AB ile müzakere sürecine ağırlık vererek dengelemiştir. Bu bağlamda TSK, AB müzakere sürecindeki sivil-asker ilişkilerine dair gereken düzenlemeler yoluyla siyaseten kısıtlanmıştır. Fakat bu kısıtlanma hali dahi TSK'nın 27 Nisan 2007 tarihinde internet sayfasından yayınladığı ve literatüre e-muhtıra olarak geçen bildiriye engel olamamıştır. Yukarıda anlatılanlar ışığında denilebilir ki TSK, 11 Eylül Evresi boyunca sivil-asker ilişkilerinde üstün bir konumda bulunmuştur. Bu üstün konumun doğal bir getirisi olarak da İsrail siyasetindeki belirleyiciliğini korumuş ve hükümetin bu bağlamda yaptığı alternatif hamleleri de boşa çıkarmaya çalışmıştır.

2007 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimlerine gidilen süreç, hükümet açısından istikrarsızlaştırıcı bir takım gelişmelerle karşılaşılmasından ötürü, oldukça sıkıntılı bir görünüme sahiptir. Yukarıda da ifade edildiği üzere bir takım fail-i meçhuller, Cumhuriyet Mitingleri, 27 Nisan 2007 e-muhtırası ve nihayetinde AK Parti'ye açılan kapatma davası, hükümetin istikrarlı bir karar alım süreci yaşamasına engel oluşturmuştur. Söz konusu

gelişmelerin dış politikaya ve özellikle de Türkiye'nin İsrail siyasetine yansıması ise yine *status quo*nun korunmasına yönelik bir itki sağlamıştır. Bir başka ifadeyle Türkiye, ulusal düzeyde yaşadığı siyasal gelgitler sebebiyle, 1990'lı yıllardan devraldığı İsrail siyasetini olduğu gibi korumuştur.

One Minute! Evresi

One Minute! Evresi olarak isimlendirilen bu alt dönemde, Türkiye'nin İsrail siyasetini belirleyen uluslararası, bölgesel ve ulusal düzeyde ortaya çıkmış gelişmeler farklı bir seyir izlenmesini de beraberinde getirdi. Bu evrede Türkiye, İsrail'e oldukça mesafeli bir politika takip etmiştir. Bu durum, her üç düzeyde de ortaya çıkmış bulunan hükümet lehine güç dengesinin bir sonucudur. Hatta denilebilir ki bu evrenin tehdidi olarak beliren güç de İsrail'dir. Bu bağlamda, ikili ilişkilerde direkt olarak yaşanmış pek çok kriz, Türkiye'nin özgüvenli bir politika takip ettiği bu evrenin belirgin niteliklerindendir. Söz konusu özgüvenin altında; uluslararası, bölgesel ve ulusal düzeyde bir önceki dönem hissedilmiş tehditlerin dengelenmesi ve gözden kaybolmaları yatmaktadır. Bu bağlamda Türkiye, belki de yakın zamanların en geniş dış politika yapım çerçevesine bu evrede ulaşmıştır.

Uluslararası düzeyde Türkiye, özellikle Amerikan düşüşünü önemli bir fırsat olarak görmüştür. 2007'de Irak hükümetiyle yapmış olduğu çekilme anlaşması ve 2008'deki Mortgage Krizi, Amerikan gücünün küresel ve bölgesel düşüşünü resmetmiştir. Ayrıca bu açıdan bakıldığında, Rusya'nın da Amerikan hegemonyasının düşüşüne vesile olan bir takım hamleler yaptığı görülebilir. Örneğin, Rusya'nın 2008'deki Gürcistan müdahalesi, Amerikan tehditlerine rağmen gerçekleştirilmiştir. Böylesi bir atmosferde, Amerikan hegemonyasının gevşediğinden bahsedilebilir. Bu durum da kuşkusuz başta Türkiye olmak üzere bölge ülkelerinin görece geniş bir çerçevede dış politika üretebilme imkânlarını sağlamlaştırmıştır. Bu çerçevede düşünüldüğünde, Türkiye'nin İsrail'e olan ihtiyacı da azalmıştır.

Amerikan hegemonyasının gevşeme belirtileri gösterdiği uluslararası düzeyde Türkiye, Amerikan yönetimlerine kolaylıkla ulaşabilmenin bir yolu olarak gördükleri İsrail opsiyonunu rafa kaldırabilmiştir. Hatta 2009 başlarında görevi devralan Amerikan Başkanı Obama'nın İslam dünyasına özel bir önem vermesi ve Türkiye ile ilişkilerini 'model ortaklık' kavramı üzerinden tanımlaması, Türkiye'nin bölgedeki ağırlığını 11 Eylül Evresi'ne nazaran oldukça arttırmıştır.

Ayrıca Türkiye, yine bu dönemin başlarında aday olduğu BMGK'da geçici üyeliğe seçilmiş ve 2009-2010 yıllarını BMGK üyesi olarak geçirmiştir. Yukarıda da anılan ölçülerde Türk hükümeti, bu imkanı da küresel ve bölgesel görünürlüğünü ve gücünü pekiştirmek amacıyla işlevselleştirmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin İsrail siyaseti de söz konusu gelişmeden etkilenmiş ve uluslararası düzeyde ortaya çıkan fırsatları değerlendiren Türkiye'nin artan özgüveni ikili ilişkilerin seyrine yansımıştır. Uluslararası düzeydeki bu gelişmeler, Türk dış politikası için özgüven tazeleme imkânı sunmuş ve bu özgüvenli profilden ilk olarak da İsrail etkilenmiştir.

Bölgesel düzeydeki gelişmeler ise daha da çarpıcıdır. Uluslararası düzeydeki tehditlere nazaran daha yakın ve ivedi boyutlar arz eden bölgesel tehditler, One Minute! Evresi süresince görünmezleşmişlerdir. Bir başka ifadeyle, bölgesel düzeyde hissedilen tehditlerle ilişkiler normalleşmiş ve Türkiye, bölgesel düzeyde yaşadığı sorunların ortadan kalkmasıyla, tehdit dengelemesine ihtiyaç duymamasından ötürü İsrail'e karşı mesafeli bir politika takip edebilmiştir. Özellikle İran'la gelişen ilişkiler, bu bağlamda oldukça önemlidir.

1990'lı yıllarda İran'ın hem ideolojik hem de konvansiyonel bir tehdit olarak belirmesi, Türkiye'nin İsrail'e yakınlaşmasını sağlamış ve bu yakınlaşma, 1996 yılında yapılan askeri işbirliği anlaşmasıyla taçlandırılmıştır. Lakin 2010'lu yıllara gelindiğinde, söz konusu süreç nerdeyse tersine evrilmiştir. Bu bağlamda Türkiye-İran ilişkileri, özellikle 2000'li yıllardaki 'komşularla sıfır sorun' politikasının da bir sonucu olarak normalleşmiştir. Türkiye, 1990'lı yıllarda güvenlikleştirerek (*securitization*) ulusal güvenliğe tehdit olarak algıladığı İran'ı, 2000'li yıllarda güvenliksizleştirerek (*de-securitization*) bölgesel bir ortak olarak görmeye başlamıştır. Hatta bu bağlamda Türkiye, İran'ın bölgesel ve küresel düzeyde yaşadığı sorunlarda da aktif roller üstlenmiş ve İran'ın bölgesel ve küresel düzeylerde normalleştirilmesine katkıda bulunmuştur. Örneğin, 2010 yılında Türkiye-Brezilya ve İran arasında yapılan ve İran'ın nükleer sorununa çözüm üretmeyi amaçlayan Tahran Anlaşması, Amerikan ve İsrail yönetimlerinin tepkilerine rağmen yapılabilmiştir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye, bölgesel düzeyde tehdit algılamadığı İran'la ilişkilerini geliştirerek, İsrail'e yönelik siyasetini güncellemiştir.

Bölgesel düzeydeki bir diğer gelişme ise İsrail'in Yunanistan'la yakınlaşmasıdır. Özellikle Doğu Akdeniz bölgesinin İsrail ile GKRY arasında kalan deniz alanında bu tarihlerde keşfedilen hidrokarbon yatakları, söz konusu ülkelerin yakınlaşmalarına zemin oluşturmuş gözükmektedir. Lakin kısa vadede belireceği üzere bu yakınlaşma, İsrail'in

Yunanistan-GKRY aksıyla askeri olarak da yakınlaşmasını içermektedir. Ortak düzenlenen tatbikatlar gibi gelişmeler, söz konusu yakınlaşmanın askeri boyutlarına işaret etmektedir. Bu açıdan bakıldığında İsrail-Yunanistan yakınlaşması, Türkiye-İsrail ilişkilerinin alenen yaşadığı en belirgin problemlerden biri olarak Davos Krizi'yle benzer tarihlere denk düşmektedir. Bu bağlamda denilebilir ki Doğu Akdeniz'de dengeler ve partnerler değişmiştir. Şöyle ki 1990'lı yıllarda yaşanan Türkiye-İsrail askeri işbirliği, bölgesel düzeyde Yunanistan'ın da tepki verdiği gelişmelerden biri olmuştur. Bu tarihler itibariyle, Türkiye'yi dengeleyebilmek adına Suriye ile askeri savunma anlaşması imzalayan Yunanistan'ı, Türkiye de İsrail ile askeri işbirliği anlaşması imzalayarak dengelemiştir. 2010'lu yıllardan itibaren Türkiye-Yunanistan-İsrail üçlüsünün oluşturduğu söz konusu denge, tersine dönmüştür. Bu sefer Yunanistan İsrail ile yakınlaşmış ve Türkiye, İsrail'le geliştirdiği askeri işbirliği stratejisini rafa kaldırmıştır. One Minute! Evresi boyunca pek önem verilmeyen bu yakınlaşma, 2010'lu yılların sonlarına doğu epey dikkat çekmiş ve buna istinaden bir takım önlemler devreye sokulmuştur. Örneğin, Ege ve Akdeniz'deki deniz sahalarında iddia edilen egemenlik sahalarını işaret etmek üzere 'Mavi Vatan' söylemi, benzer bir sebeple 2019 yılında imza edilen Türkiye-Libya Anlaşması ve Türkiye'nin Girit ve Kıbrıs güneylerinde hidrokarbon arama faaliyetleri yürütmesi, söz konusu tehdide verilen cevaplar arasındadır.

Bölgesel düzeyde ortaya çıkan ve Türk dış politikasını oldukça güçlü bir biçimde etkileyen bir diğer olgu ise Arap Baharı'dır. 2010 yılının sonlarında patlak veren halk hareketleriyle şekillenen Arap Baharı, Arap dünyasında yerleşik iktidar düzenlerini sorgulayıcı ve demokratikleştirici bir hareket olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda da Türkiye, bölgenin demokratikleşme ihtimaline güçlü bir destek vermiş ve hatta coğrafi olarak çeper bir konumda olmasına rağmen neredeyse bu halk hareketlerinin lideri pozisyonuna ulaşmıştır. Türkiye'nin Arap Baharı ile Arap kamuoyunda elde ettiği sıra dışı popülerlik, Türk dış politikasının özgüven seviyesini yükseltmiş ve bu evre kapsamında, Türkiye'nin bölgesel düzeydeki gelişmeleri Arap halkları ve menfaatlerinin lensinden okumasını da beraberinde getirmiştir. Örneğin, Arap Baharı süresince İsrail'e yöneltilen eleştirilerin arka planında, Türkiye'nin söz konusu halk hareketleri nezdinde sahip olduğu itibar ve bu hareketlerle kurduğu ideolojik özdeşleştirme yatmaktadır.

Bölgesel düzeydeki bir diğer önemli gelişme ise yine bir önceki evrede tehdit algılanan IKBY ile ilişkilerin yumuşaması ve hatta Türkiye'nin IKBY'ye derinlemesine nüfuz etmesidir. Bu durumun altında özellikle Amerikan etkisinin bölgede azalması

yatmaktadır. Ayrıca bu evrede Türkiye'nin ülke sınırları içerisinde yaşayan Kürt vatandaşlarına yönelik yeni ve demokratikleştirici bir söylem benimsemesi, Irak Kürtleriyle arasındaki bağın kuvvetlenmesine de sebep olmuştur. Bir diğer husus ise ekonomik sahadadır. Türkiye-IKBY ilişkileri, bu yıllarda hızlı bir ekonomik entegrasyona doğru evrilmiş ve Türkiye, IKBY'nin önemli ticaret partnerlerinden biri haline gelmiştir. Bölgeye sağlanan altyapı hizmetleri, söz konusu ticaretin de bir parçası olarak telakki edilebilir. Nihayetinde Türkiye-IKBY ilişkilerinin yumuşaması ve hatta gelişmesi, Türkiye'nin Irak'ın olası bölünmesinden algıladığı tehditleri minimize etmiştir. Böylece Türk hükümeti, bir diğer bölgesel tehdit algılamasından sıyrılarak, İsrail siyasetini kurgularken elini rahatlatmıştır.

One Minute! Evresi kapsamında bir diğer önemli boyut ise yukarıda anlatılanların yarattığı zemin üzerinde ikili ilişkilerin giderek çatışmalı bir hal almasıdır. Davos Krizi'yle başlayan süreç, ikili ilişkilerde gerginliğin karşılıklı tırmandırılmasıyla birlikte, Mayıs 2010'daki Mavi Marmara Baskını'na kadar kesintisiz devam etmiştir. Söz konusu baskınla birlikte ikili ilişkiler kopma noktasına gelmiş ve karşılıklı olarak diplomatik temsilciliklerin seviyeleri düşürülmüştür. Bu bahsedilenler, aslında yukarıda anlatılan yapısal evrenin bir sonucu olarak telakki edilmelidir. Bu bağlamda Türkiye'nin İsrail siyaseti, kamuoylarına da yansıyan ölçülerde kötüleşmiş ve 2013 yılında İsrail'in özür dilemesine kadar herhangi bir ivme kazanmamıştır.

One Minute! Evresi kapsamında ulusal düzeyde yaşanan gelişmeler de Türkiye'nin İsrail siyasetini kurgulama aşamasında elini rahatlatan imkânlar sunmuştur. Bu bağlamda, özellikle kamuoyunda Ergenekon Davaları olarak bilinen yargılama süreçleri, her ne kadar sonraları FETÖ isimli terör örgütünün kumpas davaları olarak kabul edilse de, bu evre kapsamında hükümetin dış politikada elini güçlendiren bir gelişme olarak anlaşılabilir. Özellikle Türkiye-İsrail ilişkilerinin yapıtaşları olarak askerler, Ergenekon Davaları kapsamında yürütülen yargılamaların bir neticesi olarak, sivil siyaset alanında giderek marjinalize olmuşlardır. Bu durum, TSK mensuplarının Türkiye'nin İsrail siyasetine yönelik olarak 11 Eylül Evresi'nde yapmış oldukları gibi, alternatif bir takım pozisyonlar almalarını engellemiştir. Ulusal düzeyde sivil-asker ilişkilerinin bir biçimde dönüşmesi, Türk hükümetinin İsrail siyasetinde daha geniş bir manevra sahasına ulaşmasına vesile olmuştur. 11 Eylül Evresi'ndeki sivil-asker ilişkilerinde askerler lehine varolan denge, İsrail ile yakınlaşmanın mimarları olarak askerlerin toplumsal-politik statülerini korudukları bir süreçte Türkiye-İsrail ilişkilerinin tartışılabilmesine meydan vermemiştir.

Ulusal düzeyde hükümetin askeri bir darbeyle karşılaşma korkusu, söz konusu tehdidi İsrail'le ilişkileri olduğu gibi kabullenerek ve sahiplenerek devam ettirilmesini sağlamıştır. Fakat One Minute! Evresi'nde askerlerin siyaset sahasından dışlanmaları, söz konusu darbe tehdidinin gerçekleşme ihtimalini de ortadan kaldırdığından, herhangi bir tehdit dengelemesine gerek duyulmamıştır. Bu bağlamda denilebilir ki One Minute! Evresi'nde sivil-asker ilişkilerinde yaşanan dönüşüm, Türkiye'nin İsrail siyasetini dönüştürebilmesine de kapı aralamıştır.

Ulusal düzeydeki bir diğer önemli gelişme ise Hakan Fidan'ın MİT Müsteşarlığı'na atanmasıyla ortaya çıkmıştır. Müsteşar Fidan'ın söz konusu göreve atanması, özellikle İsrail cenahında ciddi tepkilere sebep olmuştur. Hatta İsrail basınına yansıyan ölçülerde Fidan, alenen tehdit edilmiştir. Bu bağlamda üzerine düşünülmesi gereken esas husus ise Türkiye-İran ilişkilerinin yaşadığı dönüşümdür. Çünkü İsrail tarafı, Müsteşar Fidan'ın göreve atanmasını özellikle İran istihbaratıyla işbirliği imkânları doğurması sebebiyle eleştirmiştir. Ulusal düzeydeki bu gelişme, hem Fidan'ın kritik bir figür olarak sivrilmesine hem de Türkiye-İsrail ilişkilerinin İran bağlamının netleşmesine hizmet etmiştir.

Ayrıca yine ulusal düzeyde Türk hükümetinin özgüvenini tazeleyen bir başka gelişme ise biri referandum olmak üzere halkın önüne konulan iki sandıktan çıkan sonuçlardır. Bu bağlamda AK Parti hükümeti, 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan referandum ve 12 Haziran 2011 tarihinde yapılan genel seçimlerin sonuçlarını baz alarak, dış politikada belirgin bir güçlenme süreci yaşamıştır. Bir diğer ifadeyle denilebilir ki söz konusu iki oylama, Türk hükümetinin uygulayageldiği politikaların kamusal tasdiki olarak algılanmış ve bu doğrultudaki politikaların güçlendirilerek devam ettirilmesini sağlamıştır. Türkiye'nin İsrail siyaseti de söz konusu algılamadan etkilenmiş ve hatta 2013 yılında İsrail'in özür dilemesine rağmen Türk hükümeti, elbette bir takım yapısal sebeplerin de sonucu olarak, ilişkileri normalleştirmeye yanaşmamıştır.

Mursi Sendromu Evresi

Mursi Sendromu Evresi, Türk hükümetinin daha ziyade iç politikada yaşadığı gerilimleri öne çıkarabilmek amacıyla tercih edilmiş bir isimlendirmedir. Bu bağlamda Türkiye, özellikle Gezi Kalkışması ile başlayan süreçte, hükümetin devrilme ihtimalini gözeterek hareket etmiştir. Uluslararası ve bölgesel düzeydeki gelişmeler de söz konusu ulusal düzeydeki gelişmeleri destekler bir minvalde seyrettiğinden, AK Parti ileri gelenlerinin hükümetlerine yönelik istikrarsızlaştırıcı hamleleri önemsemelerine sebep olmuştur. Söz konusu gelişmeler, hem genel olarak Türk dış politikasını etkilemiş hem de

bu çerçeve içerisinde bir yer edinen Türkiye'nin İsrail siyasetine yönelik anlayışı dönüştürmüştür.

Uluslararası düzeyde ortaya çıkan görece yeni statüler, Türkiye'nin İsrail siyasetini belirleme noktasında oldukça işlevsel bir içerik sunmuştur. Bu bağlamda özellikle Amerikan dış politikasındaki gelişmeleri anmak gerekir. Başkan Obama'nın dış politika yaklaşımı ve ABD'nin Suriye politikası özelindeki gelişmeler, Türkiye'nin bölgesel düzeyde yaşadığı ivedi güvenlik risklerini arttırması sebebiyle özel bir öneme sahiptir. Obama yönetiminin Amerikan askeri gücünü Suriye'de kullanmak noktasındaki isteksizliği ve ayrıca DEAŞ'la mücadele adı altında Suriye'nin kuzeyinde bulunan ve PKK'nın devamı niteliğindeki PYD ile yoğun işbirliğine gitmesi, Türkiye'nin ulusal güvenlik çıkarlarını fazlasıyla zedelemiştir. Bu bağlamda Türkiye, Mursi Sendromu Evresi'nin sonlarına doğru İsrail'le ilişkilerini gözden geçirme zorunluluğunu hissetmiştir.

Ayrıca bu evre kapsamında yine uluslararası düzeyde Rusya'nın politikaları, hem Türkiye'nin küresel görünümünü arttırmasına hizmet etmiş hem de bölgesel düzeyde hissettiği tehditlerin güçlenmesine yardımcı olmuştur. Amerikan hegemonyasının düşüşünü hızlandıran gelişmeler olarak Rusya'nın bu evredeki askeri müdahaleleri, Türkiye'nin küresel-bölgesel bir stratejik oyuncu olarak önemini arttırmakla birlikte, Suriye'de Esad rejimini ayakta tutmak amacıyla düzenlediği askeri operasyonlarla Rusya, Türkiye'nin bu evrede başat tehditlerden biri olarak gördüğü Suriye yönetimini güçlendirerek, Türk ulusal güvenliğinin ihtiyaçlarına aykırı bir pozisyon sergilemiştir. Böylece Türkiye, Rusya'nın askeri operasyonları nedeniyle hem kendisini daha görünür bulmuş hem de bölgesel düzeyde hissettiği ulusal güvenlik tehditlerinin kabardığını gözlemlemiştir. Mursi Sendromu Evresi boyunca söz konusu tehditlerin giderek yoğunlaşması, Türkiye'nin İsrail siyasetini gözden geçirmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın İsrail'e 'ihtiyaç duyulduğunu' ifade ettiği konuşması, Rusya'yla yaşanan uçak krizinin hemen akabine denk gelmesi açısından oldukça açıklayıcıdır.

Bir diğer önemli gelişme ise kamuoyunda İran Nükleer Anlaşması olarak bilinen Ortak Kapsamlı Eylem Planı'dır (JCPoA). 14 Temmuz 2015'te Viyana'da İran ve BMGK daimi üyeleriyle Almanya'nın katılımıyla imza edilen anlaşma, hem küresel hem de bölgesel etkilere sahip olması açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda Türkiye'nin İsrail siyaseti özelinde de etkiye sahiptir. Öncelikle bu anlaşma, artık Amerikan yönetiminin İran'ı merkezine alan bir Ortadoğu yaklaşımını terk etmek istediğini göstermektedir. Bu

bağlamda, Amerikan hegemonyasının düşüşüne yönelik bir diğer emare olarak okunması mümkündür. Ayrıca İran, bu anlaşma sayesinde bölgesel prestijini ve etkisini olağanüstü bir biçimde arttırmıştır. Bu açıdan bakıldığında da Suudi Arabistan ve Körfez monarşileri İran tehdidini daha da yakından hissetmeye başlamışlardır. Kaldı ki Körfez monarşilerinin İsrail'le alenileşen ilişkilerinin dayanağı da İran tehdidinin güçlenmesidir. Bu bağlamda

İran, bölgesel düzeyde dengeleme faaliyetlerinin merkezinde yer almıştır. İsrail ve Suudi Arabistan'ın önderlik ettiği Körfez monarşileri, mezhepçi bir oluşumun da önünü açarak, İslam Ordusu adıyla 'teröre karşı mücadele' yapılanmasına gitmişlerdir. Türkiye de söz konusu yapılanmaya katılarak, bölgesel düzeyde artan İran tehdidini dengeleme çabalarına eşlik etmiştir. Bu bağlamda Türkiye, aslında İsrail'le de dirsek temasında

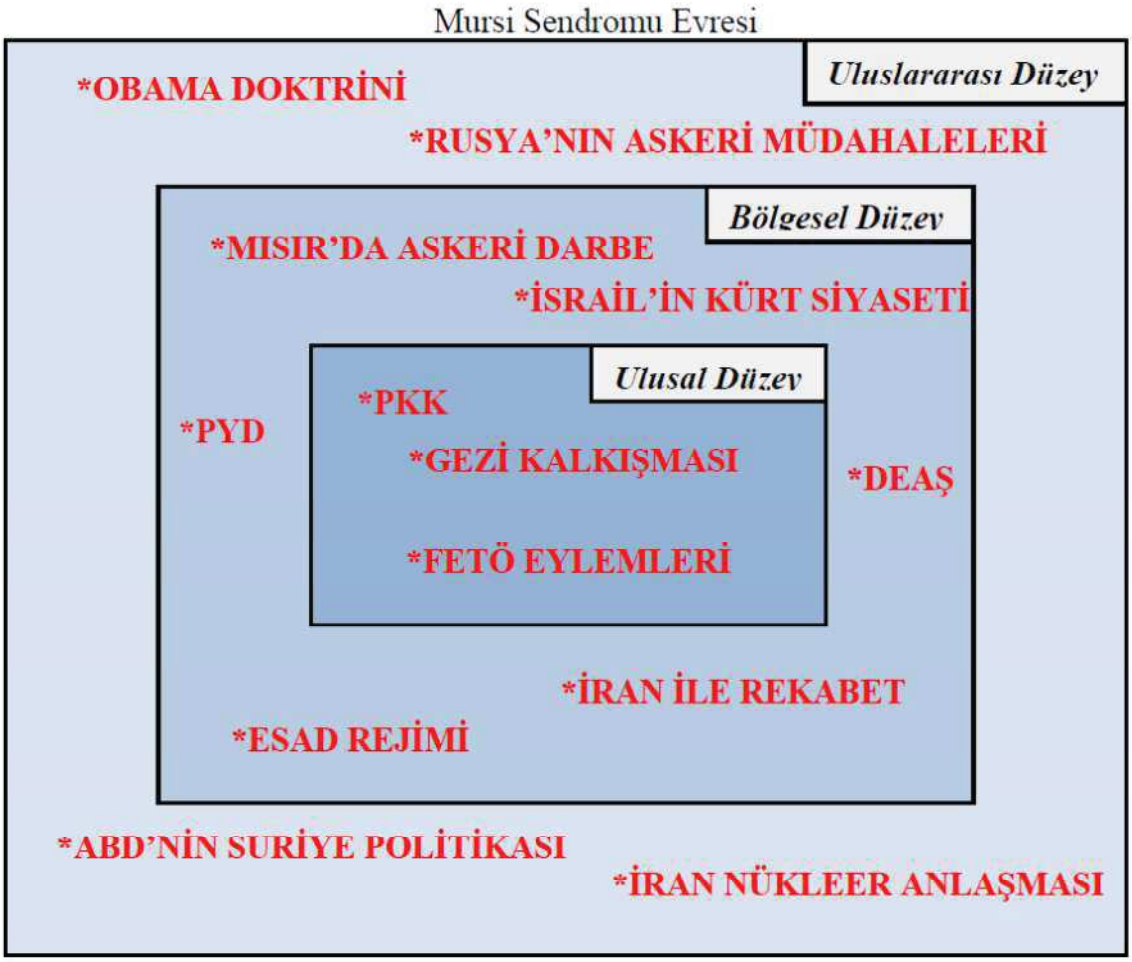

bulunmaktadır.

Bölgesel düzeyde ortaya çıkan gelişmeler de yine Türkiye'nin süreç içerisinde İsrail'e yönelik politikasını güncellemesini dayatmıştır. Söz konusu önemli gelişmelerin başında, Mısır'da yaşanan karşı devrim olgusu gelmektedir. Temmuz 2013 itibariyle Mısır

tarihinde seçimle işbaşına gelmiş ilk devlet başkanına düzenlenen askeri darbe, Arap Baharı'nın Türkiye namına en büyük kazanımı olarak görülen Mısır'ın stratejik olarak düşüşünü simgelemektedir. Mısır'da alternatif bir iktidar olarak Müslüman Kardeşler kökenli Mursi'nin yönetime gelmesi, Türkiye'nin Ortadoğu stratejisinde elini güçlendirmişti. Lakin askeri darbe, Türk hükümetinin ideolojik özdeşlikler de kurduğu Müslüman Kardeşler iktidarının sona ermesine ve Türkiye'nin önemli bir stratejik kazanımının yok olmasına sebep olmuştur. Türkiye, söz konusu askeri darbe sebebiyle İsrail'i alenen suçlamış ve darbeci General Sisi'yle olan ilişkilerini de minimize etmiştir. Söz konusu askeri darbenin Türkiye'deki Gezi Kalkışması'yla aynı zaman dilimine denk düşmesi, hükümetin iktidardan uzaklaştırılma kaygılarını da güçlendirmiştir. Bu bağlamda Mursi Sendromu Evresi olarak isimlendirilen bu dönem, aslında Mursi yönetiminin akıbetiyle de özdeşlikler kurulduğunu göstermektedir.

Bir diğer bölgesel düzeydeki gelişme ise yine uluslararası düzeyde de değinilen İran tehdidinin güçlü bir biçimde varlığını hissettirmesidir. Uluslararası düzeyde incelenen İran Nükleer Anlaşması'nın bir sonucu olarak beliren İran'ın bölgesel nüfuzunun artışı, başta Körfez monarşileri olmak üzere Türkiye'yi de etkilemiştir. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin İran'la tarihi rekabeti hortlamış ve özellikle Suriye merkezli politikalarda bu durum daha da görünür bir hale kavuşmuştur. Türkiye'nin İran'la rekabeti, 1990'lı yılların atmosferini andıran ölçülerde, Türkiye'nin İsrail opsiyonunu devreye sokmasına yardımcı olmuştur. Bir diğer ifadeyle söylenecek olursa Türkiye, Mursi Sendromu Evresi'nin ilerleyen aşamalarında yükselen İran tehdidini, İsrail'le ilişkilerini düzelterek, dengelemeye çalışmıştır.

Bölgesel düzeyde ortaya çıkan bir diğer gelişme olarak Suriye iç savaşı ve bu iç savaş sonucu belirginleşen devlet-dışı aktörler, Türkiye'nin tehdit algılamalarını bu süreçte olanca şiddetiyle yükseltmiştir. Bu bağlamda Türkiye, Arap Baharı sürecinde demokratikleşmeye verdiği desteğin de bir sonucu olarak, Esad rejimiyle zıt pozisyonları sahiplenmişti. Bu açıdan iki devlet arasında hasmane ilişkiler söz konusuydu ve Türkiye, Esad rejiminin bir biçimde düşürülmesinden yanaydı. Bu noktada, Esad rejimine karşı İsrail'le ortak hareket edilebilirdi. Ayrıca Suriye iç savaşının doğurduğu devlet-dışı aktörler, Türkiye'nin ulusal güvenliği açısından büyük bir sorun teşkil etmiştir. Bu bağlamda, Türkiye sınırında ve Suriye'nin kuzey bölgelerinde hâkim statüye kavuşan PYD terör örgütü ve Türkiye'yi esas hedeflerinden biri olarak belirleyen ve defaatle saldırı düzenleyen DEAŞ, Türkiye'nin bu dönemde dengelemek zorunda olduğu asimetrik

tehditlerdir. Lakin bu süreç, özellikle İsrail'in 2014 yılının yaz aylarındaki Gazze operasyonu nedeniyle akamete uğramıştır. Fakat ertelemeler söz konusu olsa da Türkiye, bu evrenin sonunda Suriye'den kaynaklanan tehditleri İsrail'le yakınlaşarak gidermek istemiştir.

İsrail'in Kürt siyasetindeki gelişmeler de bölgesel düzeydeki tehdit algılamalarını yükseltmiştir. İsrail'in IKBY ile ilişkileri, 2014 yılının yaz aylarından itibaren üst düzey İsrailli yetkililer tarafından farklı bir düzeye taşınmıştır. Bu bağlamda, başta Başbakan Netanyahu olmak üzere devletin üst düzey isimleri, IKBY için bağımsızlık arzularını dile getirmeye başlamışlardır. Türkiye açısından oldukça nazik bir konu olan bölgedeki Kürt yapılanması, olası bir devletleşme sürecine istinaden ulusal güvenlik tehdidi olarak kodlanmıştır. Hatta bu süreçte İsrail'in verdiği destek üzerinden de Türk medyasında oldukça ağır eleştiriler ortaya atılmıştır. Türkiye, 2014'ten itibaren IKBY için bağımsızlığın kulisini yapan İsrail devletini bir biçimde dengelemek mecburiyetindedir. Bu bağlamda Türkiye, bu sefer de İsrail'le yakınlaşarak algıladığı tehdidi dengelemeye çalışmıştır.

Ulusal düzeydeki gelişmelere bakıldığında da tehdit algılamalarının yükseldiği görülebilir. Gezi Kalkışması, FETÖ'nün istikrarsızlaştırıcı eylemleri ve Çözüm Süreci'nin akamete uğramasıyla birlikte terörün şiddetli biçimde hortlaması, Türkiye'nin bu ulusal düzeydeki tehditleri dengelemesini gerektirmiştir. Türk hükümetinin iktidardan uzaklaştırılma kaygıları, bu evrenin ismine de yansıdığı şekliyle, bir 'Mursi sendromu' olarak yaşadığı tehdit algılamaları, yukarıda anılan ulusal düzeydeki gelişmelerle daha da pekişmiştir. Bu bağlamda Türkiye, İsrail'le ilişkilerini geliştirmek yoluyla, söz konusu tehditleri dengelemiştir.

Argümanların Test Edilmesi

Temel argümanların da test edilebilmesi adına, son söz olarak denilebilir ki Türkiye'nin İsrail siyaseti, kimlik dışavurumlarının ve politikaya yansımalarının bir sonucu değil, ülkenin ve ülkeyi temsilen hükümetin karşılaştığı konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan tehditleri dengeleme amacıyla yürütülmektedir. Bir diğer ifadeyle Türkiye, her ne zaman tehdit algıları yükselirse o zaman İsrail'le ilişkilerini normalleştirmekte ve hatta güçlendirmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmanın da yola çıktığı temel sorulardan birisi olarak, Ecevit liderliğindeki koalisyon hükümetinin, AK Parti iktidarının veya Türkiye'nin Müslüman kimliğinin ve değerlerinin öne çıkması ve İsrail

siyasetini dönüştürmesi, gerçekçi bir argüman değildir. Daha ziyade yapısal faktörlerin el verdiği ölçülerde bir manevra kapasitesi sayesinde İsrail siyasetine yön verilebilmektedir.

Bir diğer sorunsal olarak sivil-asker ilişkilerinin iki ülke ilişkilerini belirlediği argümanı da gerçeklikten uzaktır. Söz konusu bağlam, iki ülkenin ilişkilerinin belirlendiği yapısal düzlemde oldukça kısıtlı bir boyuttadır. Çalışmada da incelendiği üzere Türkiye'deki sivil-asker ilişkileri, Türkiye'nin İsrail siyasetinin belirlenmesi noktasında, etkisiz olmamakla birlikte kısıtlı bir etkiye sahiptir.

Çalışmanın bir diğer sorunsalı ise Türkiye-İsrail ilişkilerinin seyrinin Amerikan hegemonyasının akıbetine bağlı olduğu argümanıdır. Bu argüman da büyük ölçüde yanlıştır. Çalışmanın özellikle Mursi Sendromu Evresi itibariyle ortaya koyduğu üzere, Amerikan hegemonyasının hissedilebilir bir seviyede olmadığı bir zaman diliminde dahi Türkiye-İsrail ilişkileri gelişmeye yüz tutmuştur. Mursi Sendromu Evresi'nde her üç düzeyde de ortaya çıkan tehditler, Türkiye'yi İsrail siyasetini gözden geçirmeye zorlamış ve nihayetinde 2016 yılının ilk günlerinde bunu en yüksek makamdan açıkça dile getirmiştir. Bu süreçte Amerikan hegemonyasının herhangi bir etkisi yoktur. Hatta Amerikan hegemonyası, bizatihi bir süredir düşüş göstermektedir. Bu bağlamda da Türkiye veya İsrail üzerinde baskı kurabilecek herhangi bir statüye sahip değildir. En nihayetinde, Amerikan hegemonyasının Türkiye-İsrail ilişkilerinde ana motif olduğunu iddia eden argümanlar, temelsizdir.

Her üç argümanı da yanlışlayan bir olgu ve neredeyse bütün bir tarihselliği ile Türkiye'nin İsrail siyasetini belirleyen temel unsur olarak, Türk hükümetlerinin algıladığı tehditlerin belirleyiciliğini belirtmek gerekmektedir. Söz konusu tehditleri dengeleyebilmek adına, İsrail siyaseti devreye sokulmuş ve bu minvalde ikili ilişkiler gelişme göstermiştir. Tehdit algılamalarının ortadan kalktığı dönemlerde ise Türkiye, İsrail siyasetini de gözden geçirmiş ve görece mesafeli bir tutum sergilemiştir. İkili ilişkilerin görece kısa bir zaman diliminin teferruatıyla ele alındığı bu çalışmada ortaya konulmuştur ki Türkiye'nin İsrail siyasetini algıla(ma)dığı tehditler belirlemektedir. İsrail, Türkiye namına, daha ziyade tehdit dengeleyici bir role sahiptir.

KAYNAKÇA

Abdülmecid, Vahid (2003). "Türk-Amerikan İlişkileri ve Irak", Faik Bulut (der.), (içinde) *Arapların Gözüyle Irak Savaşı: Binbir Gece Savaşları.* İstanbul: Berfin Yayınları.

Achar, Gilbert; Warschawski; Michel (2007). *İsrail'in Hizbullah'a Karşı Savaşı.* İstanbul: Yazın Yayıncılık.

Acharya, Amitav (2014). *The End of American World Order.* Cambridge: Polity Press.

Ağır Sanayi (1977). Ankara: Semih Ofset Matbaacılık.

Aharon, Eldad Ben (2019). "Superpower by Invitation: Late Cold War Diplomacy and Leveraging Armenian Terrorism as a Means to Rapproachement in Israeli-Turkish Relations (1980-1987)". *Cold War History*, Vol. 19, No. 2.

Ahmad, Feroz (2010). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ahmad, Feroz (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. (Çev. Ahmet Fethi). İstanbul: Hil Yayın.

Akgün, Mensur; Gündoğar, Sabiha Senyücel (2012). *Ortadoğu'da Türkiye Algısı 2011.* TESEV Dış Politika Programı, İstanbul: TESEV Yayınları.

Aktay, Yasin ve diğerleri (Der.) (2018). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Aktürk, Şener (2017). "Türkiye'nin Rusya ile İlişkilerinin Yükselişi ve Gerilemesi, 1992-2015: Neorealist bir Değerlendirme", Gencer Özcan, Evren Balta, Burç Şengül (Ed.), (içinde) *Kuşku ile Komşuluk: Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Alagöz, Bilgehan (2019). "İran ve Ortadoğu: Kuşatılmışlık Kıskacında Bölgesel Liderlik Arayışı". (içinde) *Küresel ve Bölgesel Güçlerin Ortadoğu Politikaları: Arap Baharı ve Sonrası*, (Eds.) Tarık Oğuzlu, Ceyhun Çiçekçi. Ankara: Nobel Yayınları.

Allison, Roy (2017). "Russia and the Post-2014 International Legal Order: Revisionism and *Realpolitik*". *International Affairs*, Vol. 93, No. 3, ss. 519-543.

Alterman, Jon B. (2017). "Regional Perspectives on Iran". (içinde) *Deterring Iran after the Nuclear Deal*, (Eds.) Kathleen H. Hicks, Melissa G. Dalton, Rowman & Littlefield.

Ameri, Nasser Saghafi (2011). "The Middle East after U.S. Troops' Withdrawal from Iraq", *Iran Review*, 28 December 2011.

Aras, Bülent (2014). "Arap Baharı'nın Jeopolitiği". *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 6 Sayı: 64.

Aras, Bülent; Polat, Rabia K. (2008). "From Conflict to Cooperation: Desecuritization of Turkey's Relations with Syria and Iran". *Security Dialogue*, Vol. 39, No. 5.

Aras, Bülent (2006). "11 Eylül ve Dünya Siyaseti". (Haz. Bülent Aras; Gökhan Bacık). *11 Eylül, Öncesi ve Sonrası*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.

Arrighi, Giovanni (2010). *The Long Twentieth Century: Money, Power and the Origins of Our Times*, London: Verso Books.

Avcıoğlu, Doğan (1969). *Türkiye'nin Düzeni*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Aviv, Efrat E. (2013). The Efraim Elrom Affair and Israel-Turkey Relations. *Middle Eastern Studies*, Vol. 49, No.5.

Aydın, Erdoğan (2002). *İslamcılık ve Din Politikaları*. İstanbul: Gendaş Pradikat.

Aydın, Mustafa (2010). "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler*, *Yorumlar.* İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Cilt, ss. 380-390.

Aykan, Mahmut Bali (1993). "The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy From the 1950s to the 1990s". *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 25, No.1.

Ayman, S. Gülden (2014). "Turkey and Iran: Between Friendly Competition and Fierce Rivalry". *Arab Studies Quarterly*, Vol. 36, No. 1, ss. 6-26.

Bağcı, Hüseyin (2007). *Türk Dış Politikası'nda 1950'li Yıllar.* Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Balcı, Ali; Cicioğlu, Filiz; Küçükboz, Dilek (2019). "Türkiye'nin Ekseni Kayıyor mu? Bir Literatür Değerlendirmesi", *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Cilt. 11, Sayı. 20, ss. 66-81.

Balcı, Ali (2014). "Stratejik Derinlik'te Kemalizm ile Hesaplaşmak", (ed.) Talha Köse, Ahmet Okumuş ve Burhanettin Duran, (içinde) *Stratejik Zihniyet: Kuramdan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik.* İstanbul: Küre Yayınları.

Balcı, Ali (2013). *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar.* İstanbul: Etkileşim Yayınları.

Balcı, Ali; Kardaş, Tuncay (2012). The Changing Dynamics of Turkey's Relations with Israel: An Analysis of 'Securitization'". *Insight Turkey*, Vol. 14 No. 2, ss. 99-120.

Balcı, Ali (2011). "Türkiye'nin Dış Politikası ve İsrail: 1990'lar ve 2000'lere İlişkin Bir Karşılaştırma". *Ortadoğu Etütleri*, Cilt: 2, Sayı: 2, ss. 117-136.

Balcı, Ali ve Miş, Nebi (2008). "Turkey's Role in the Alliance of Civilizations: A New Perspective in Turkish Foreign Policy?", *Turkish Studies*, Vol. 9, No. 3, ss. 387-406.

Balcı, Ali (2015). *Dış Politikada Hesaplaşmak: AK Parti, Ordu ve Kemalizm*. İstanbul: Etkileşim Yayınevi.

Barnett, Michael (1999). "Culture, Strategy and Foreign Policy Change: Israel's Road to Oslo". *European Journal of International Relations*, Vol. 5, No. 1, ss. 5-36.

Bayar, Fırat (2006). "The Alliance of Civilizations Initiative in Globalization Era: Concept, Prospects and Proposals". *Perceptions*, Autumn/Winter 2006.

Bayraktar, Bora (2013). *Oslo Barış Süreci: İsrail-Filistin Barış Görüşmeleri, 1991-2000.* İstanbul: Küre Yayınları.

Bayraktar, Ümmü (2016). "Annan Planı Referandumu Sürecinde Rauf Denktaş'ın Ötekileştirilmesi: Yeni Düzen Gazetesi Örneği". *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı: 42.

Bayramoğlu, Ali (2001). *Türkiye'de İslami Hareket: Sosyolojik Bir Bakış (1994-2000)*. İstanbul: Patika Yayıncılık.

Bazoğlu Sezer, Duygu (1972). *Kamuoyu ve Dış Politika.* Ankara: AÜSBF Yayınları.

Bengio, Ofra (2009). *Türkiye-İsrail: Hayalet İttifaktan Stratejik İşbirliğine*. (Çev. Filiz Kaynak Dişkaya). İstanbul: Erguvan Yayınevi.

Bengio, Ofra (2004). *The Turkish-Israeli Relationship: Changing Ties of Middle Eastern Outsiders.* New York: Palgrave Macmillan.

Bir, Çevik; Sherman, Martin (2002). "Formula for Stability: Turkey Plus Israel". *Middle East Quarterly*, Vol. 9, No. 4.

Bölükbaşı, Süha (1999). "Behind the Turkish-Israeli Alliance: A Turkish View". *Journal of Palestine Studies*, Vol. 29, No. 1.

Brenner, Lenni (1984). *The Iron Wall: Zionist Revisionism from Jabotinsky to Shamir*. London: Zed Books.

Buzan, Barry; Weaver, Ole (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press.

Buzan, Barry (2015). Uluslararası İlişkilerde Analiz Düzeyi Sorununu Yeniden Düşünmek. (Ed.: Ken Booth, Steve Smith). *Uluslararası İlişkiler Kuramları*, İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.

Cem, İsmail (2004). *Türkiye, Avrupa, Avrasya: Strateji, Yunanistan, Kıbrıs*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Chubin, Shahram; Tripp, Charles (2014). *Iran-Saudi Arabia Relations and Regional Order: Iran and Saudi Arabia in the Balance of Power in the Gulf*, Adelphi Paper 304, Oxon: Routledge, ss. 48-66.

Cleveland, William L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. (Çev. Mehmet Harmancı). İstanbul: Agora Kitaplığı.

Cochran, Edwin S. (2013). "Israel's Nuclear History". (Ed. Efraim Karsh) *Israel: The First Hundred Years: From War to Peace*. Routledge.

Coşkun, Gamze (2016). *Syrian-Iranian Relations During Bashar Al-Assad Period: A Test Case for Alliance Theories*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi.

Cottey, Andrew (2006). "11 Eylül 2001: Dünya Siyasetinde Yeni Bir Dönem mi?". (Haz. Bülent Aras; Gökhan Bacık). *11 Eylül: Öncesi ve Sonrası*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.

Cox, Robert W. (1987). *Production, Power and World Order: Social Forces in the Making of History*, New York: Columbia University Press.

Çakır, Ruşen (1990). *Ayet ve Slogan: Türkiye'de İslami Oluşumlar*, İstanbul: Metis Yayınları.

Çelikkol, Oğuz (2014). *One Minute'ten Mavi Marmara'ya: Türkiye-İsrail Çatışması.* İstanbul: Doğan Kitap.

Çetinsaya, Gökhan (1999). "Türkiye-İran İlişkileri (1945-1997)". (Haz. İsmail Soysal). *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Dağı, İhsan (1998). *Kimlik, Söylem ve Siyaset: Doğu-Batı Ayrımında Refah Partisi Geleneği.* Ankara: İmge Kitabevi.

Davutoğlu, Ahmet (2008). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları.

Delanoe, Igor (2014). "After the Crimean Crisis: Towards a Greater Russian Maritime Power in the Black Sea". *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 14, No. 3, ss. 367-382.

Djalili, Mohammad-Reza; Kellner, Thierry (2013).*"Arap Baharı" Karşısında İran ve Türkiye: Ortadoğu'da Yeni Bir Stratejik Rekabete Doğru Gidiş mi?.* İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Dobson, Alan P.; Marsh, Steve (2007). *US Foreign Policy Since 1945*. New York: Routledge.

Dockrill, Saki Ruth (2006). "Dealing with Fear: Implementing the Bush Doctrine of Preemptive Attack". *Politics & Policy*, Vol. 34, No: 2.

Dursunoğlu, Alptekin (2005). *Stratejik İttifak: Türkiye-İsrail İlişkilerinin Öyküsü*, İstanbul: Anka Yayınları.

Efron, Shira (2018). *The Future of Israeli-Turkish Relations.* California: RAND Corporation.

Elekdağ, Şükrü (1996). "Two and a Half War Strategy". *Perceptions: Journal of Internaitonal Affairs*, Vol. 1, No. 1.

Erbakan, Necmettin (2019). *Adil Ekonomik Düzen: Faizsiz bir Dünya.* İstanbul: MGV Yayınları.

Ergun, Doruk (2018). "External Actors and VNSAs: An Analysis of the United States, Russia, ISIS and PYD/YPG". (içinde), *Violent Non-State Actors and the Syrian Civil War: The ISIS and YPG Cases*, (Eds.) Özden Zeynep Oktav, Emel Parlar Dal, Ali Murat Kurşun, Springer.

Erhan, Çağrı (2002). "ABD ve NATO'yla İlişkiler". (Ed. Baskın Oran). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ersoy, Tuğçe (2019). "Emerging Alliances, Deteriorating Relations: Turkey, Israel and Greece in the Eastern Mediterranean". (içinde), Ayşegül Sever ve Orna Almog (Eds.), *Contemporary Israeli-Turkish Relations in Comparative Perspective*, New York: Palgrave MacMillan.

Faisal bin Salman al-Saud (2003). *Iran, Saudi Arabia and the Gulf: Power Politics in Transition1968-1971.* London: I.B.Tauris.

Farmer, Brian (2005). *American Conservatism: History, Theory and Practice*. Newcastle: Cambridge Scholars Press.

Fırat, Melek; Kürkçüoğlu, Ömer (2002). "Ortadoğu'yla İlişkiler". (Ed. Baskın Oran). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları.

Finkelstein, Norman G. (2014). *Method and Madness: The Hidden Story of Israel's Assaults on Gaza.* New York: OR Books.

Firas, Abu (1988). *Palestine Through Documents.* İstanbul: Yazır Matbaacılık.

Flic, Dani (2010). *The Political Right in Israel: Different Faces of Jewish Populism.* Oxon: Routledge.

Fukuyama, Francis (2006). *Neo-Conların Sonu, Yol Ayrımındaki Amerika*. İstanbul: Profil Yayıncılık.

Gardels, Nathan (2004). "Küreselleşme Yarıda Kaldı". (Der. Tarık Ali vd.). *11 Eylül'den Afganistan'a ABD İmparatorluğu*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Gerges, Fawaz A. (2013). "The Obama Approach to the Middle East: The End of America's Moment?". *International Affairs*, Vol. 89 No. 2, ss. 299-323.

Glebov, Sergii V. (2020). "Ukraine between Russia and the West: Russian Challenge to Euro-Atlantic Security". (içinde) *Russia in the Changing International System*, (Eds.) Emel Parlar Dal, Emre Erşen, Switzerland: Palgrave Macmillan, ss. 153-169.

Goldberg, Giora (2010). "Kadima Goes Back: The Limited Power of Vagueness". *Israel Affairs*, Vol. 16, No. 1, ss. 31-50.

Gorka, Sebestyen L. V. (2006). "5. Maddenin İşletilmesi: 5 Yıl Sonra". *NATO Dergisi*.

Gramci, Antonio (2011). *Prison Notebooks*. New York: Columbia University Press.

Grant, Thomas D. (2015). "Annexation of Crimea". *American Journal of International Law*, Vol. 109, No. 1, ss. 68-95.

Grinberg, Lev (2010). "The Derailment of Peace: Rabin's Assassination, Democracy and Post-Conflict Agendas". Ilan Pappe and Jamil Hilal (eds.), (içinde) *Across the Wall: Narratives of Israeli-Palestinian History.* New York: I.B. Tauris, ss. 355-392.

Gürsoy, Yaprak (2012). *Türkiye'de Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümü.* (Ed. Mustafa Aydın), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Güvenç, Serhat (2010). "ABD Askeri Yardımı ve Türk Ordusunun Dönüşümü: 1942-1960". (Der. Evren Balta Paker; İsmet Akça). *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Habib, Camille (1993). *The Consequences of Israel's Invasion of Lebanon, 1982: Failure of a Success.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Halifax: Dalhousie University.

Hale, William (1996). *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*. (çev. Ahmet Fethi). İstanbul: Hil Yayın.

Harris, George S. (2002). "ABD-Türkiye İlişkileri". (Der. Alan Makovsky; Sabri Sayarı). *Türkiye'nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Holmes, Leslie (2002). *Post Komünizm*. Ankara: Doruk Yayıncılık.

Huntington, Samuel P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. USA: Simon & Schuster.

Inbar, Efraim (2012). *The 2011 Arab Uprisings and Israel's National Security*, The Begin-Sadat Center for Strategic Studies, Mideast Security and Policy Studies, No. 95.

Inbar, Efraim (2012). "The Arab Uprising's Impact: Israeli Defense". *Middle East Quarterly,* Vol. 19, No. 1.

Inbar, Efraim (2008). *Israel's National Security: Issues and Challenges Since the Yom Kippur War.* New York: Routledge.

Inbar, Efraim (2005). "The Resilience of Israeli-Turkish Relations". *Israel Affairs*, Vol. 11, No. 4.

Inbar, Efraim (2001). "Regional Implications of the Israeli-Turkish Strategic Partnership". *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 5, No. 2.

Inbar, Efraim (2001). *Türk-İsrail Stratejik Ortaklığı.* Ankara: Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları.

Işık, Cansu (2012). *Milliyetçilik ve Ulusal Sol Tartışmaları Işığında Türkiye'de Cumhuriyet Mitingleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

İnat, Kemal; Caner, Mustafa (2017). "Türk-Amerikan İlişkilerinde 'Eksen' Sorunu". (Eds. Kemal İnat; Ali Aslan; Burhanettin Duran). *AK Parti'nin 15 Yılı: Dış Politika*. İstanbul: SETA Yayınları.

İnat, Kemal; Telci, İsmail Numan (2011). "Türkiye'nin İran, İsrail ve Suriye Politikası". Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mesut Özcan (Eds.), (içinde), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, İstanbul: SETA Yayınları.

İnat, Kemal; Telci, İsmail Numan (2010). "Türkiye'nin İsrail, İran ve Suriye Politikaları". Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mesut Özcan (Eds.), (içinde), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2009.* İstanbul: SETA Yayınları.

İzzeti, İzzetullah (2006). *İran ve Bölge Jeopolitiği*, İstanbul: Küre Yayınları.

Jervis, Robert (1997). *System Effects: Complexity in Political and Social Life*. New Jersey: Princeton University Press.

Jervis, Robert (2012). "System Effects Revisited". *Critical Review: A Journal of Politics and Society*, Vol. 24, No. 3, ss. 393-415.

Johnson, David E. (2011). *Hard Fighting: Israel in Lebanon and Gaza.* RAND Corporation.

Kanat, Kılıç Buğra (2015). *A Tale of Four Augusts: Obama'a Syria Policy.* Ankara: SETA Yayınları.

Kane, Thomas M. (2006). *Theoretical Roots of US Foreign Policy: Machiavelli and American Unilateralism.* New York: Routledge.

Karagiannis, Emmanuel (2013). "The 2008 Russian-Georgian War via the Lens of Offensive Realism". *European Security*, Vol. 22, No. 1, ss. 74-93.

Karaosmanoğlu, Ali (1992). "A Turkish View of Bilateral Relations with Israel. Actual Situation and Prospects of Turkey's Bilateral Relations with Israel: Potential and Opportunities", Basılmış Bildiri, Ankara.

Karpat, Kemal H. (2012). *Türk Dış Politikası Tarihi.* İstanbul: Timaş Yayınları.

Katz, Mark N. (2010). "Implications of America Withdrawing from Iraq and Afghanistan: War on Terror in Perspective". *Middle East Policy Council*, 18 November 2010.

Kennedy, Paul (1988). *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, London: Unwin Hyman.

Keskin, Arif (2008). "İran'ın Yeni Güvenlik Konsepti ve Değişen Küresel ve Bölgesel Konumu", (içinde) *Hedef Neden İran? Ortadoğu'da Güç Savaşları.* Mehmet Tuncel (Haz.), İstanbul: Etkileşim Yayınları, ss. 112-116.

Keynoush, Banafsheh (2016). *Saudi Arabia and Iran: Friends or Foes?.* Hampshire: Palgrave Macmillan.

Kober, Avi (2008). "The Israeli Defense Forces in the Second Lebanon War: Why the Poor Performance?". *Journal of Strategic Studies*, Vol. 31, No. 1, ss. 3-40.

Köse, Talha (2014). "Türkiye'nin Kuzey Afrika ve Ortadoğu Bölgesindeki Gücü: Zorlayıcı Olmayan Gücün İmkân ve Sınırları". *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 11, Sayı: 41, ss. 29-61.

Kösebalaban, Hasan (2014). *Türk Dış Politikası: İslam, Milliyetçilik ve Küreselleşme.* Ankara: Big Bang Yayınları.

Kut, Şule (1998). Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Anahatları. (Der. Gencer Özcan; Şule Kut), *En Uzun Onyıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, İstanbul: Boyut Kitapları.

Kürkçüoğlu, Ömer (2010). *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası*. Ankara: Barış Kitap.

Lafeber, Walter (2002). "The Bush Doctrine". *Diplomatic History*, Vol. 26, No. 4.

Levine, Mark (2009). *Impossible Peace: Israel/Palestine Since 1989.* New York: Zed Books.

Lindsay, James M.; Takeyh, Ray (2010). "After Iran Gets the Bomb: Containment and Its Complications". *Foreign Affairs*, Vol. 89, No. 2, ss. 33-49.

Marteu, Elisabeth (2018). "Israel and the Jihadi Threat". *Survival: Global Politics and Strategy*, Vol. 60, No. 1, ss. 85-106.

Matthiesen, Toby (2013). *Sectarian Gulf: Bahrain, Saudi Arabia and the Arab Spring That Wasn't.* California: Stanford University Press.

Mearsheimer, John J.; Walt, Stephen M. (2007). *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, New York: Farrar, Straus and Giroux.

Mearsheimer, John J. (2014). "Why the Ukraine Crisis is the West's Fault: The Liberal Delusions that Provoked Putin". *Foreign Affairs*, Vol. 93, No. 5, ss. 77-89.

Meridor, Dan; Eldadi, Ron (2019). *Israel's National Security Doctrine: The Report of the Committee on the Formulation of the National Security Doctrine (Meridor Committee), Ten Years Later.* Tel Aviv: The Institute for National Security Studies.

Miller, Benjamin (2008). "The State-to-Nation Balance: A Key to Explaining Difficulties in Implementing Peace – The Israeli-Palestinian Case". Guy Ben-Porat (ed.), (içinde) *The Failure of the Middle East Peace Process? A Comparative Analysis of Peace Implementation in Israel/Palestine, Northern Ireland and South Africa.* New York: Palgrave Macmillan.

Morsy, Soheir A. (1986). "US Aid to Egypt: An Illustration and Account of US Foreign Assistance Policy". *Arab Studies Quarterly*, Vol. 8, No. 4, ss. 358-389.

Murinson, Alexander (2008). *Turkey's Entente With Israel and Azerbaijan in the Post-Cold War Era: State Identity, Transnational Networks and Security in Fluctuating Zones of Influence, 1992-2005*. Basılmamış Doktora Tezi. London: University of London.

Mustafa, Sara Salahaddin; Aziz, Sardar (2017). "Turkey and the Iraqi Kurdistan Federal Region: Bonds of Friendship". Alex Danilovich (Ed.), (içinde), *Iraqi Kurdistan in Middle Eastern Politics.* Oxon: Routledge.

Nachmani, Amikam (1992). "Israeli-Turkish Relations: The Laying of Foundations". (Ed. Ali İhsan Bağış). *Actual Situation and Prospects of Turkey's Bilateral Relations with Israel: Potential and Opportunities*. Ankara: TES-AR Yayınları No: 4.

Nachmani, Amikam (2005). *Israel, Turkey and Greece: Uneasy Relations in the Eastern Mediterranean.* London: Frank Cass.

Oğuzlu, H. Tarık (2018). "Turkish Foreign Policy in a Changing World Order". *All Azimuth*, 9 (1), 127-136.

Oktav, Özden Zeynep (2008). *Limits of Relations with the West: Turkey, Syria and Iran.* İstanbul: Beta Yayınları.

Oran, Baskın (2013). "Dönemin Bilançosu". (Ed. Baskın Oran). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. 3. Cilt. İstanbul: İletişim Yayınları.

Oran, Baskın (2002). "Dönemin Bilançosu". (Ed. Baskın Oran). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. 2. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları.

Oran, Baskın (2001). "TDP'nin Kuramsal Çerçevesi". Baskın Oran (ed.), (içinde), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. 1. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları.

Oran, Baskın (1996). *Kalkık Horoz: Çekiç Güç ve Kürt Devleti.* Ankara: Bilgi Yayınevi.

Orhan, Oytun; Gündoğar, Sabiha Şenyücel (2015). *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri*, ORSAM – TESEV, Rapor No: 195.

Owen, Roger (2006). *State, Power and Politics in the Making of the Modern Middle East*, New York: Routledge.

Ör, Çiğdem (2018). *Amerika Birleşik Devletleri-Sovyetler Birliği Ekseninde Türkiye-İsrail İlişkileri (1948-1982).* Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Özbudun, Ergun; Hale, William (2010). *Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm: AKP Olayı*, İstanbul: Doğan Kitap.

Özcan, Gencer (2018). "The JDP's Changing Discursive Strategies towards Israel: Rhetoric vs. Reality". *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 15, No: 57.

Özcan, Gencer (2005). *Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi*. İstanbul: TESEV Yayınları Dış Politika Analiz Serisi 1.

Özcan, Gencer (2001). "Türkiye-İsrail İlişkileri 50. Yılına Girerken". (Der. Faruk Sönmezoğlu). *Türk Dış Politikasının Analizi.* İstanbul: Der Yayınları.

Özcan, Gencer (1999). "50. Yılı Biterken Türkiye-İsrail İlişkileri". (Haz. İsmail Soysal). *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Özcan, Gencer (1998). Doksanlı Yıllarda Türkiye'nin Değişen Güvenlik Ortamı. (Der. Gencer Özcan; Şule Kut). *En Uzun Onyıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, İstanbul: Boyut Kitapları.

Özmen, Nebile (2017). "Karikatür Krizi: Danimarka'da Homojen Kültür Söylemi ve İslamofobinin Tezahürü". *Diyanet İlmi Dergi*, Cilt: 53, Sayı: 2.

Özpek, Burak Bilgehan (2011). "Çatışmadan İşbirliğine: Türkiye ve Iraklı Kürtler". (içinde), Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mesut Özcan (Eds.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, İstanbul: SETA Yayınları, ss. 579-597.

Pape, Robert A. (2005). "Soft Balancing against the United States". *International Security*, Vol. 30, No. 1.

Park, Bill (2015). "Turkey's Isolated Stance: An Ally No More, or Just the Usual Turbulence?", *International Affairs*, Vol. 91, No. 3, ss. 581-600.

Pezard, Stephanie; Radin, Andrew; Szayna, Thomas S.; Larrabee, F. Stephen (2017). *European Relations with Russia: Threat Perceptions, Responses and Strategies in the wake of the Ukrainian Crisis.* California: RAND Corporation.

Phillips, Christopher (2011). "Turkey's Global Strategy: Turkey and Syria", IDEAS Reports – Special Reports, (Ed.) Nicholas Kitchen, *LSE Ideas*, London School of Economics and Political Science, London.

Rafaat, Aram (2018). *Kurdistan in Iraq: The Evolution of a Quasi-State.* Oxon: Routledge.

Refah Partisi 24 Aralık 1995 Seçimleri Seçim Beyannamesi, 1995.

Rezaei, Farhad (2019). *Iran's Foreign Policy after the Nuclear Agreement: Politics of Normalizers and Traditionalists.* Switzerland: Palgrave Macmillan.

Robins, Philip (2009). *Takım Elbiseliler ve Üniformalılar*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Rubin, Barry (2007). *The Truth About Syria.* New York: Palgrave Macmillan.

Saikal, Amin (2016). "Iran and the Changing Regional Strategic Environment", (içinde) *Iran in the World: President Rouhani's Foreign Policy.* (eds.) Shahram Akbarzadeh, Dara Conduit, Hampshire: Palgrave Macmillan.

Samuels, J. Richard (2006), "Iraq War of 2003". *Encyclopedia of United States National Security 2*. California: Sage Publications.

Samuels, Richard J. (Ed.) (2006), "Afghanistan, War In". *Encyclopedia of United States National Security 2* . California: Sage Publications.

Samuels, Richard J. (Ed.) (2006). "Al-Qaeda". *Encyclopedia of United States National Security 2*. California: Sage Publications.

Sander, Oral (2006). *Türkiye Dış Politikası*. (Der. Melek Fırat). Ankara: İmge Kitabevi.

Sander, Oral (1996). *Siyasi Tarih 1918-1994*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Sander, Oral (1967). *XX., XXI. ve XXII. Kongreler ve Sovyet Dış Politikası*, Ankara: Sevinç Matbaası.

Sarsar, Saliba (2004). "The Question of Palestine and United States Behavior at the United Nations". *International Journal of Politics, Culture and Society*, Vol. 17, No. 3, ss. 457-470.

Satloff, Robert B. (1988). *Army and Politics in Mubarak's Egypt.* The Washington Institute for Near East Policy, Policy Papers No.10, Washington.

Scheller, Bente (2013). *The Wisdom of Syria's Waiting Game: Foreign Policy Under the Assads.* London: Hurst&Company.

Scherberger, Max (2011). "The Confrontation between Sunni and Shi'i Empires: Ottoman-Safavid Relations between the Fourteenth and the Seventeenth Century". (içinde) *The Sunna and Shi'a in History: Division and Ecumenism in the Muslim Middle East*, (eds.) Ofra Bengio, Meir Litvak. New York: Palgrave Macmillan, ss. 51-67.

Schwarzmantel, John (2015). *The Routledge Guidebook to Gramsci's Prison Notebooks*, Oxon: Routledge.

Sharon, Ariel (1989). *Warrior: The Autobiography of Ariel Sharon*, New York: Simon & Schuster.

Sheehan, Michael (2000). *The Balance of Power: History and Theory*. New York: Routledge.

Simon, Steven; Stevenson, Jonathan (2004). "The Road to Damascus". *Foreign Affairs*, May/June 2004.

Singer, David (?). "The Level of Analysis Problem in International Relations". *World Politics*, 14 (1), 77-92.

Sinkaya, Bayram (2011). "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi", *Adam Akademi*, Sayı:1, ss. 79-100.

Stein, Ewan (2017). "Ideological Codependency and Regional Order: Iran, Syria and the Axis of Refusal", *PS: Political Science and Politics*, Vol. 50, No. 3.

Stein, Leslie (2014). *Israel Since the Six-Day War: Tears of Joy, Tears of Sorrow.* Cambridge: Polity Press.

Stover, William James (2004). "Preemptive War: Implications of the Bush and Rumsfeld Doctrines". *International Journal on World Peace*, Vol. 21, No. 1.

Sutter, Robert (2009). "The Obama Administration and US Policy in Asia". *Contemporary Southeast Asia*, Vol. 31, No. 2, ss. 189-216.

Şoreş, Sami (2003), "Türkiye ve Irak Kürdistanı". Faik Bulut (Der.), (içinde) *Arapların Gözüyle Irak Savaşı: Binbir Gece Savaşları.* İstanbul: Berfin Yayınları.

Tanış, Tolga (2015). *Potus ve Beyefendi: 2002 Gün Türkiye-Amerika İlişkisinin İnişli Çıkışlı Hikâyesi.* İstanbul: Doğan Kitap.

Tavlaş, Nezih (1994). "Türk-İsrail Güvenlik ve İstihbarat İlişkileri". *Avrasya Dosyası*, Cilt: 1, Sayı: 3.

Turan, Tolga (2008). *Turkish Foreign Policy Towards Israel: The Implications of Turkey's Relations With the West*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tyler, Mackenzie; Boone, Anthony M. (2012). *Rivalry in the Middle East: Saudi Arabia and Iran.* New York: Nova Publishers.

Tziarras, Zenonas (2016). "Israel-Cyprus-Greece: A 'Comfortable' Quasi-Alliance". *Mediterranean Politics*, Vol. 21, No. 3.

Ulusoy, Kıvanç (2015). *Doğu Akdeniz'de Güç Mücadelesi ve Kıbrıs Sorunu.* Ankara: USAK Yayınları.

Ural, Abdullah (2009). *11 Eylül Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye'ye Yansıması.* İstanbul: Akademik Kitaplar.

Uslu, Nasuh (2010), 'Türkiye'nin Yeni Ortadoğu Yaklaşımı', *Bilig*, Sayı: 52.

Uzgel, İlhan (2017). "Ordu Dış Politikanın Neresinde?", (içinde), *Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye'de Ordu.* (Der.) Ahmet İnsel ve Ali Bayramoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları.

Uzgel, İlhan (2010). ABD ve NATO'yla İlişkiler. (Ed. Baskın Oran), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 2, İstanbul: İletişim Yayınları.

Uzgel, İlhan (2002). "ABD ve NATO'yla İlişkiler". (Ed. Baskın Oran). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Uzgel, İlhan (1999). "Türk Dış Politikasında Pragmatizm". (Haz. İsmail Soysal). *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ülgül, Murat (2019). "The Decline of the 'Syrian Effect' in Turkish-Israeli Relations". *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 16, No. 62.

Ülgül, Murat (2018). "Daha Açık, Daha Geniş, Daha Homojen: İsrail'in Kürt Politikasında Değişim ve Nedenleri". *Akademik Ortadoğu*, Cilt: 12, Sayı: 2.

Wallerstein, Immanuel (2004). *Amerikan Gücünün Gerileyişi: Kaotik Bir Dünyada ABD.* İstanbul: Metis Yayınları.

Walt, Stephen M. (1987). *The Origins of Alliances*. New York: Cornell University Press.

Waltz, Kenneth N. (2001). *Man, The State and War: A Theoretical Analysis*, New York: Columbia University Press.

Waltz, Kenneth (1979). *Theory of International Politics*. USA: Addison-Wesley Publishing Company.

Watson, Cynthia A. (2002). *U.S. National Security: A Reference Handbook.* California: ABC-CLIO.

Waxman, Dov (1999). "Turkey and Israel: A New Balance of Power in the Middle East". *The Washington Quarterly*, Vol. 22, No. 1.

Weiss, Thomas G. (2016). "Rising Powers, Global Governance and the United Nations". *Rising Powers Quarterly*, Vol. 1, No. 2, ss. 7-19.

Vandenbosch, Amry (1964). The Small States in International Politics and Organization. *The Journal of Politics*, 26 (2), 293-312.

Yalçın, Soner; Yurdakul, Doğan (2012). *Bay Pipo, Bir MİT Görevlisinin Sıradışı Yaşamı: Hiram Abas.* İstanbul: Doğan Kitap.

Yavuz, M. Hakan (2001). "İkicilik (Duality): Türk-Arap İlişkileri ve Filistin Sorunu (1947-1994)". (Der. Faruk Sönmezoğlu). *Türk Dış Politikasının Analizi*. İstanbul: Der Yayınları.

Yaycı, Cihat (2019). "Irak'ta Yaşanan Savaşlar ve Türkiye'ye Etkileri". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 30.

Yaycı, Cihat (2019). *Sorular ve Cevaplar ile Münhasır Ekonomik Bölge Kavramı.* İstanbul: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı.

Yeşiltaş, Murat; Balcı, Ali (2011). "AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita". *Bilgi*, Sayı: 23.

Yıldız, Uğur Burç (2010). *Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye'de Sivil-Asker İlişkileri: Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Yurdusev, Nuri (2008). 'Analiz Seviyesi' ve 'Analiz Birimi': Bir Ayrım Argümanı. *Uluslararası İlişkiler*, 4 (16),

Zengin, Gürkan (2014). *Hoca: Türk Dış Politikasında Davutoğlu Etkisi*. İstanbul: İnkilap Kitabevi.

Gazete Arşivleri

Aköz, Emre, "Ergenekon'un Beyin Takımı Niye Avrasyacı", *Sabah*, 23.01.2009

Akyol, Taha, "Refahyol'a Çiller Formülü", *Milliyet*, 16.06.1996.

Balcı, Ali, "Medeniyetler İttifakı ve AKP", *Radikal*, 12.11.2006.

Bayramoğlu, Ali, "İstanbul'da Bir Savcı, Gladyo, Ergenekon…", *Yeni Şafak*, 26.04.2008.

Bekin, Doğan, "Gezi Parkı'na ABD ve İsrail Açısından Bakmak", *Milli Gazete*, 21.06.2013.

Bengin, Tunca, "ABD Gülen'i Neden Sağ Teslim Etmez?", *Milliyet*, 18.08.2016.

Bila, Fikret, "Erdoğan'ın Verdiği Sert Tepkinin İki Nedeni", *Milliyet*, 30.12.2008.

Birand, Mehmet Ali, "2007 AKP'nin Yılı Oldu", *Milliyet*, 25.12.2007.

Birand, Mehmet Ali, "Pentagon Sonunda İçini Döktü", *Hürriyet*, 07.05.2003.

Cemal, Hasan, "Darbe ile Yargı!", *Milliyet*, 31.03.2007.

Civaoğlu, Güneri, "Yıldız Kayıyor", *Milliyet*, 18.06.1997.

Çalışlar, Oral, "Paralel Yapı Nereye Kadar?", *Hürriyet*, 30.12.2014.

Çelik, Murat, "İlkbahar Kritik", *Vatan*, 03.02.2015.

Duran, Burhanettin, "Integrating Iran into the International System", *Daily Sabah*, 21.01.2016.

Ergin, Sedat, "Kaş Yapayım Derken Göz Çıkarmak", *Hürriyet*, 11.05.2003.

Ergin, Sedat, "Washington'un Askere Bakışı", *Hürriyet*, 01.07.2003.

Ete, Hatem, "Davutoğlu Neyi Sembolize Ediyor?", *Akşam*, 24.08.2014.

Gürsel, Kadri, "Asıl Başarı, İsrail'in Örünü Kabul Etmektir", *Milliyet*, 25.03.2013.

Ilıcak, Nazlı, "Söz Meclis'ten İçeri, Eşref Bitlis ve Ahmet Türk", *Sabah*, 09.10.2010.

İşler, Emrullah, "Arap Baharı'ndan Gezi Parkı'nı Okumak", *Yeni Şafak*, 19.06.2013.

Kanat, Kılıç Buğra, "Darbe, FETÖ ve ABD", *Kriter*, Yıl: 1, Sayı 4, Ağustos 2016.

Kohen, Sami, "Annapolis Sürecinin Şansı", *Milliyet*, 30.11.2007.

Kohen, Sami, "Domino Etkisi Ülkelere Göre Değişiyor", *Milliyet*, 09.03.2011.

Kohen, Sami, "HAMAS İkilemi", *Milliyet*, 31.01.2006.

Kohen, Sami, "İsrail Neden Özür Diledi?", *Milliyet*, 24.03.2013.

Kohen, Sami, "Niyet Neydi, Sonuç Ne Oldu?", *Milliyet*, 18.02.2006.

Kohen, Sami, "Türk Kamuoyunda Eksen Kayması Var", *Milliyet*, 17.09.2010.

Kohen, Sami, "Türkiye Şimdi Resmen Arabulucu", *Milliyet*, 25.04.2008.

Kohen, Sami, "Yeni Ortadoğu Gerçeği", *Milliyet*, 28.01.2006.

Mert, Nuray, "Arap Baharı'nın Sonu ve Türkiye", *Milliyet*, 29.03.2011.

Övür, Mahmut, "Kobani Yalanları ve ABD", *Sabah*, 02.07.2015.

Özden, Hakan, "Kutuplaşma Gerilimden Besleniyor", *Yeni Şafak*, 02.10.2013.

Taşpınar, Ömer, "Özgüven veya Panik", *Sabah*, 18.07.2011.

Toker, Metin, "Ne Saçma Bir Av: Sarıklı Avı!", *Milliyet*, 16.05.1997.

Türmen, Rıza, "Çoğulcu ve Katılımcı Demokrasiye Doğru", *Milliyet*, 13.06.2013.

Yalçın, Hasan Basri, "15 Temmuz Sonrası Terörle Mücadele", *Sabah*, 20.08.2016.

"10 Aylık Operasyon Bilançosu: 7 Bin 78 PKK'lı Etkisiz Hale Getirildi", *Hürriyet*, 24.05.2016.

"17-25 Aralık'ta Ne Oldu?", *Posta*, 16.12.2014.

"2 Polis Evlerinde Başlarından Vurularak Öldürüldü, Saldırıyı PKK Üstlendi", *Cumhuriyet*, 22.07.2015.

"2015 Seçim Sonuçları Açıklandı! İşte AK Parti, CHP, MHP ve HDP Sandık Sonuçları", *Milliyet*, 11.06.2015.

"34 İslam Ülkesinden Teröre Karşı Koalisyon", *Milliyet*, 15.12.2015.

"5. Yılında 28 Şubat", *Hürriyet*, 28.02.2002.

"6 Saatlik Kritik Görüşmeden İlk Detaylar", *Hürriyet*, 09.08.2011.

"6-7 Ekim'in Acı Bilançosu 50 Ölü", *Hürriyet*, 06.11.2014.

"9 Saatlik Zirvede Rejime İnce Ayar", *Milliyet*, 01.03.1997.

"ABD: Eğit-Donat Programı Türkiye'de Başladı", *Birgün*, 28.05.2015.

"'AK Parti Kapatılmasın' Kararı Çıktı", *Milliyet*, 30.07.2008.

"AK Parti'ye Kapatma Davası", *Milli Gazete*, 15.03.2008.

"AKP, İsrail'den Vazgeçemiyor", *Evrensel*, 20.07.2014.

"Anadolu Kartalı Eğitimi Bu Dönem İsrail'siz", *Sabah*, 16.06.2009.

"Arap Baharı'nda Türkiye Lider Ülke", *Yeni Şafak*, 17.11.2012.

"Arınç: İsrail ile Anlaşma Seçim Sonrasında", *Hürriyet*, 25.03.2014.

"Babuşçu'dan İlginç Değerlendirme", *Hürriyet*, 01.04.2013

"Bakan Eroğlu: Artık Bıçak Kemiğe Dayandı", *Sözcü*, 31.07.2015.

"Bankası Bile Var", *Milliyet*, 22.09.2001.

"Başbakan Erdoğan İsrail'e Gitti", *Hürriyet*, 01.05.2005.

"Başbakan Erdoğan, 'Darbeci Sisi Artık Gidecek", *Türkiye*, 27.08.2013.

"Başbakan Erdoğan Davos'u Terk Etti", *Sabah*, 29.01.2009.

"Başbakan'ın Evine 3 Bin Kişiyle Baskın", *Takvim*, 21.06.2013.

"Başbuğ'un Tutuklanmasına Tepkiler", *Hürriyet*, 06.01.2012.

"Benim İçin Davos Bitti.", *Hürriyet*, 30.01.2009.

"Bomba Ses Kaydı: Seçim İçin Savaş Planı", *Cumhuriyet*, 27.03.2014.

"Bu İhanetin Bedelini Hepsinden Soracağız", *Sabah*, 17.02.2014.

"Bush: Terörizme Karşı Zafer Kazandık", *Hürriyet*, 02.05.2003.

"Büyükanıt Cumhurbaşkanı Adayını Tarif Etti", *Radikal*, 13.04.2007

"Büyükelçi Çelikkol Türkiye'de", *Sabah*, 03.06.2010

"Cameron'ın Ziyareti İngiliz Basınında", *Cumhuriyet*, 28.07.2010.

"Ceylanpınar'da İki Polis Şehit", *Milliyet*, 23.07.2015.

"Çağdaş Normları Benimseme Zamanı", *Hürriyet*, 29.05.2003.

"Çağlayan Meydanı Doldu Taştı", *Sabah*, 29.04.2007

"Çirkin Amerikalı", *Milliyet*, 06.07.2003.

"'Çirkin Amerikalı' Belgelere El Koydu", *Milliyet*, 08.07.2003.

"Demirtaş'tan Gezi Açıklaması: Darbecilerle Aramıza Mesafe Koyduk", *Milliyet*, 31.07.2013.

"Denktaş'ın Tarihi Uyarısı…", *Hürriyet*, 20.11.2003.

"Dünya 'Beş'ten Büyüktür", *Milliyet*, 24.09.2013.

"Dünyanın Kalbine Kamikaze", *Milliyet*, 12.09.2001.

"Düşürülen Rus Uçağıyla İlgili NATO'dan Açıklama", *Hürriyet*, 24.11.2015.

"Erbakan: Hükümeti Derhal İsrail ile Münasebetleri Kesmeye Çağırıyoruz", *Milliyet*, 27.07.1980.

"Erbakan'dan 'Garson Devlet' Vaadi", *Hürriyet*, 21.10.2002.

"Erdoğan Kelepçeye Ellerini Uzatmazdı", *Sabah*, 26.12.2014.

"Erdoğan Kime 'Kardeşim' Dediyse…", *Sözcü*, 05.05.2016.

"Erdoğan Medeniyetler İttifakı Girişimi Çerçevesinde Yarın İspanya'ya Gidiyor", *Hürriyet*, 25.11.2005.

"Erdoğan: HAMAS'ın Önü Kesilmemeli", *Milliyet*, 27.01.2006.

"Erdoğan: İsrail'in Yaptığı Terördür", *Hürriyet*, 14.04.2004.

"Erdoğan: O Milletler Umudunu Türkiye'ye Bağladı", *Star*, 28.07.2014.

"Erdoğan: PYD Terör Örgütüdür", *Sözcü*, 23.10.2014.

"Erdoğan: Şu An Kobani Düştü Düşüyor", *Cumhuriyet*, 07.10.2014.

"Erdoğan: Türkiye ve İsrail'in Birbirine İhtiyacı Var", *Posta*, 02.01.2016.

"Erdoğan'dan Cheney'e Kapatma Davası Şikâyeti", *Milliyet*, 31.03.2008.

"Erdoğan'dan Flaş İsrail Açıklaması", *Sözcü*, 18.07.2014.

"Erdoğan'dan Önemli Mesajlar", *Hürriyet*, 05.09.2012.

"Erdoğan'ın Emriyle IŞİD'e Silah Gönderildi", *Cumhuriyet*, 23.07.2014.

"Esad Dediğini Yaptı", *Milliyet*, 11.04.2011.

"FETÖ'nün Yargıya Darbe Girişimiyle Kirli Yüzünü Gösterdiği Süreç: 17-25 Aralık…", *Sabah*, 25.12.2019.

"Filistin BM'de 'Gözlemci Devlet' Statüsü Kazandı", *Milliyet*, 30.11.2012.

"Filistin, Terör Örgütünü Seçti", *Milliyet*, 27.01.2006.

"Filistin'de Bayram", *Hürriyet*, 30.11.2012.

"Filistin'de Mahmud Abbas Dönemi", *Sabah*, 10.01.2005.

"Genel Seçim Sonuçları 1 Kasım 2015 – Hangi Parti % Kaç Oy Aldı?", *Hürriyet*, 01.11.2015.

"Gezi Parkı Olaylarında Yahudi Lobisi Oyunu!", *Takvim*, 17.06.2013.

"Gezi Parkı, Arap Baharı ve Kadife Devrim İle Aynı Özellikte", *Türkiye*, 21.06.2013.

"HAMAS Liderine Cenaze Namazı", *Milliyet*, 27.03.2004.

"HAMAS'ın Yeni Lideri Öldürüldü", *Milliyet*, 18.04.2004.

"HAMAS'tan İsrail'e Bir Günde 50 Roket", *Milliyet*, 19.05.2007.

"HDP'li Abdullah Zeydan'dan Küstah Açıklama!", *Sözcü*, 27.07.2015.

"Hedefimiz İran Değil", *Milliyet*, 11.04.1996.

"Işık Koşaner Neden İstifa Ettiğini Açıkladı", *Hürriyet*, 26.10.2016.

"IŞİD Musul'da Kontrolü Ele Geçirdi", *Hürriyet*, 10.06.2014.

"IŞİD'e Karşı Koalisyon Cephesi Genişliyor", *Sabah*, 03.10.2014.

"İlk ABD Gemisi", *Hürriyet*, 26.02.2003.

"İran Destekli Husiler Yemen'de İlerliyor", *Sabah*, 21.01.2015.

"İran, Türkiye ve Brezilya Ortak Deklarasyonu", *Hürriyet*, 17.05.2010.

"İran'la Yapılan Anlaşma Türkiye-İsrail İlişkilerini Tehdit Ediyor", *Hürriyet*, 18.05.2010.

"İsrail Artık Ne İstediğine Karar Vermeli", *Cumhuriyet*, 11.02.2012.

"İsrail İçin Bedel Ödeme Vakti", *Radikal*, 03.09.2011

"İsrail İle İlişkileri Sınırlandırmak, Ortadoğu Politikamıza Uygundur", *Milliyet*, 04.12.1980.

"İsrail Ordusu: Erdoğan Aynaya Baksın", *Milliyet*, 13.02.2009.

"İsrail Özür Diledi", *Milliyet*, 23.03.2013

"İsrail Türkiye'den Özür Diledi", *Hürriyet*, 22.03.2013.

"İsrail'den Sert Tavır", *Hürriyet*, 20.02.2006.

"İsrail'den Türkiye'ye Alçak Koltuk Ayıbı", *Sabah*, 13.01.2010.

"İsrail'e Yanaşma İhtiyacı Hissedildi", *Milliyet*, 17.11.2016.

"İsrailli Komutandan Küstahça Açıklamalar", *Sözcü*, 12.09.2017.

"İşte Erdoğan'ın En Büyük Korkusu", *Sözcü*, 29.05.2015.

"İşte Mossad'ın PKK Üssü", *Sabah*, 19.08.2015.

"İşte Türkiye İçin Yeni Tehdit Listesi", *Milliyet*, 07.04.2015.

"İtalya Reform Bakanı: Dileğim, Türkiye'nin AB Üyeliğinin de Artık Toprağa Gömülmesi", *Sabah*, 06.02.2006.

"Kasım Süleymani Katliam Anlarında Halep'teydi", *Hürriyet*, 17.12.2016.

"Kimse Hükümet ile Ordu Arasına Girmesin", *Hürriyet*, 01.01.2004.

"Kobani'ye Peşmerge Koridoru Açıldı!", *Sözcü*, 20.10.2014.

"Komuta Kademesi Emekliliklerini İstedi", *Takvim*, 29.07.2011.

"Korkmakta Haklıymış", *Sabah*, 02.03.2003.

"Köşkte MGK Maratonu", *Sabah*, 01.03.1997.

"Mavi Marmara Raporu Resmen Açıklandı", *Hürriyet*, 02.09.2011

"Medeniyetler İttifakı'nın Liderleri Konuştu", *Hürriyet*, 12.02.2006.

"Mısır'daki Olayların Arkasında İsrail Var", *Milliyet*, 21.08.2013.

"Mısır'daki Olayların Arkasında İsrail Var", *Milliyet*, 21.08.2013.

"Netanyahu Erdoğan'dan Nasıl Özür Diledi?", *Cumhuriyet*, 25.06.2015

"Obama Aracı Oldu, İsrail Özür Diledi", *Hürriyet*, 23.03.2013.

"Orgeneral Işık Koşaner İstifa Etti", *Milliyet*, 29.07.2011.

"Orgeneral Özkök'ten Uyarı", *Hürriyet*, 13.04.2004.

"Ortadoğu'da Kim, Ne İstiyor?", *Milliyet*, 05.02.2006.

"Putin HAMAS'ı Davet Ediyor", *Hürriyet*, 10.02.2006.

"Rahip Katilinin Eşkâli Belirlendi", *Sabah*, 06.02.2006.

"Rahip Santoro'ya Karanlık Kurşun", *Akşam*, 25.03.2015

"Salt Çoğunluk Sağlanamadı", *Milliyet*, 02.03.2003.

"Savaş Suçu İşleyen Haşdi Şabi'ye Yasal Statü", *Sabah*, 27.11.2016.

"Sezer: Meşal'i Devlet Değil, AK Parti Çağırdı", *Sabah*, 08.06.2006.

"Sincan'dan Ordu Geçti", *Milliyet*, 05.02.1997.

"Suriye Ses Kaydı Gündeme Bomba Gibi Düştü", *Hürriyet*, 28.03.2014.

"Suriyeli Muhalifler İstanbul'da Toplandı", *Hürriyet*, 16.07.2011.

"Syria Ready for Israel Talks on Basis of Golan Pullout", *Hürriyet*, 08.04.2009.

"Tayyip Erdoğan Gazze'ye Gidecek", *Takvim*, 05.05.2014.

"Trabzonlu İşadamları İmaj İçin Kolları Sıvadı", *Milliyet*, 30.06.2008.

"Türkeş'ten Çok Önemli Nüfus Çıkışı: 820 Bin İle 220 Bin Sayısı Yanlış Hesaplama!..", *Milliyet*, 26.01.2017.

"Türkiye ve Brezilya 'Güven Boşluğunu' Doldurdu", *Hürriyet*, 17.05.2010.

"Türkiye, İsrail İle İlişkilerini 'Asgari' Düzeye İndiriyor", *Milliyet*, 03.12.1980.

"Türkiye, Mülteci Şampiyonu", *Hürriyet*, 21.01.2020.

"Türkiye-Brezilya Takas Anlaşmasına Red", *Hürriyet*, 09.06.2010.

"Türkiye-Rusya İlişkilerinde Sorun Alanları", *Cumhuriyet*, 10.02.2020.

"Türkiye'ye Kendini Fazla Önemsettik", *Vatan*, 07.05.2003

"Üç Bakan İstifa Etti", *Hürriyet*, 25.12.2013.

"Ve İsrail'e Sarı Kart!", *Sabah*, 26.05.2004.

"Ve Taliban Vuruldu", *Milliyet*, 08.10.2001.

"Wolfowitz'den TSK'ya Suçlama", *Milliyet*, 25.05.2003.

"Yahudi Kongresi Başbakan Erdoğan'a Verilen Cesaret Ödülünü Geri İstedi", *Hürriyet*, 24.07.2014.

"Yahudi Lobisi Öfkeli", *Milliyet*, 18.02.2006

İnternet Kaynakları

Ahronheim, Anna, "After a Decade Israel Admits: We Bombed Syria Nuclear Reactor in 2007", *The Jerusalem Post*, 21.03.2018, https://www.jpost.com/Arab-Israeli-Conflict/After-a-decade-Israel-admits-We-bombed-Syria-nuclear-reactor-in-2007-546573, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

Aktürk, Şener, "Rusya Neden Suriye'de Savaşıyor?", *Kriter*, Yıl: 1 Sayı: 9, Ocak 2017, https://kriterdergi.com/dis-politika/rusya-neden-suriyede-savasiyor, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

Baker, Ali Hussein, "Future of Turkish-Egyptian Ties after Military Coup", *Al Jazeera Center for Studies*, 17.12.2013, https://studies.aljazeera.net/en/reports/2013/12/20131217113236236557.html, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020)

Baker, Rauf, "The Syrian Kurds: Israel's Forgotten Ally", *BESA Center*, 14.10.2017, https://besacenter.org/perspectives-papers/syrian-kurds-israel/, (Ziyaret Tarihi: 28.05.2020)

Bender, Jeremy, "Report: Russia is Building a Second Military Airbase in Syria", *Business Insider*, 03.12.2015, https://www.businessinsider.com/russia-opening-second-military-airbase-in-syria-2015-12, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

Bengio, Ofra, "Israel and the Kurds: Love by Proxy", *The American Interest*, 18.03.2016, https://www.the-american-interest.com/2016/03/18/israel-and-the-kurds-love-by-proxy/, (Ziyaret Tarihi: 28.05.2020)

Ben-Meir, Alon, "Turkey Felt Betrayed by Israel", 03.01.2011, http://www.alonben-meir.com/article/turkey-felt-betrayed-by-israel/ (Ziyaret Tarihi: 05.11.2019)

Bennett, Dashiel, "Egypt's New President Wants to 'Reconsider' its Peace Deal with Israel", *The Atlantic*, 25.06.2012, https://www.theatlantic.com/international/archive/2012/06/egypts-new-president-wants-reconsider-its-famous-peace-deal-israel/326606/, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020)

Bulut, Arslan, "ABD Başkanları Türk Başbakanına Görev Verebilir mi?", *Yeniçağ*, 09.05.2008, https://www.yenicaggazetesi.com.tr/abd-baskanlari-turk-basbakanina-gorev-verebilir-mi-3689yy.htm, (Ziyaret Tarihi: 16.02.2020)

Chubin, Shahram, *Iran and the Arab Spring: Ascendancy Frustrated*, Gulf Research Center, September 2012, https://carnegieendowment.org/files/Iran_and_Arab_Spring_2873.pdf, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020), ss. 16-19.

Cohen, Stephen P.; Ward, Robert, "Asia Pivot: Obama's Ticket out of Middle East?", *The Brookings Institute*, 21.08.2013, https://www.brookings.edu/opinions/asia-pivot-obamas-ticket-out-of-middle-east/, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

Çakır, Ruşen, "Erbakan ile Erdoğan Arasındaki En Temel Fark", *Vatan*, 28.02.2012, http://www.gazetevatan.com/rusen-cakir-433566-yazar-yazisi-erbakan-ile-erdogan-arasindaki-en-temel-fark/ (Ziyaret Tarihi: 02.11.2019)

Çamlıbel, Cansu, "ISIL, PKK Make Israel-Turkey Ties 'Urgent'", *Hurriyet Daily News*, 15.02.2016, https://www.hurriyetdailynews.com/isil-pkk-make-israel-turkey-ties-urgent-95173, (Ziyaret Tarihi: 14.05.2020)

Dworkin, Anthony, "Repression and Violence after the Coup in Egypt", *European Council on Foreign Relations*, 09.07.2013, https://www.ecfr.eu/article/commentary_repression_and_violence_after_the_coup_in_egypt144, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020)

Erlanger, Steven, "Israeli Eyes Turn to Damascus", *The New York Times*, 27.05.2007, https://www.nytimes.com/2007/05/27/weekinreview/27erlanger.html, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

Fallows, James (2009). The Dustbin of History: The Military-Industrial Complex. *Foreign Policy*, 09.11.2009, https://foreignpolicy.com/2009/11/09/the-dustbin-of-history-the-military-industrial-complex/, (Ziyaret Tarihi: 28.02.2020)

Glickman, Aviad, "Lieberman: No Turkish Mediation As Long As I am in Office", *Yedioth Ahranot*, 27.12.2009, http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3825935,00.html (Ziyaret Tarihi: 05.11.2009)

Gross, Judah Ari, "Russia Deploys S-400 Missile Battery in Syria, State Media Says", *The Times of Israel*, 26.11.2015, https://www.timesofisrael.com/russia-deploys-s-400-missile-battery-in-syria-state-media-says/, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

Grygiel, Jakub, "Grand Strategy Lesson: Why is Russia in Syria?", *The American Interest*, 02.01.2020, https://www.the-american-interest.com/2020/01/02/russian-land-power-in-the-mediterranean/, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

Hanauer, Larry, *Israel's Interests and Options in Syria*, RAND Corporation Perspective, 2016, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE100/PE185/RAND_PE185.pdf, (Ziyaret Tarihi: 28.05.2020), ss. 3-9.

Hersh, Seymour M., "Plan B", *The New Yorker*, 21.06.2004, https://www.newyorker.com/magazine/2004/06/28/plan-b-2, (Ziyaret Tarihi: 14.05.2020)

Ignatius, David, "Turkey Blows Israel's Cover for Iranian Spy Ring", *Washington Post*, 16.10.2013, https://www.washingtonpost.com/opinions/david-ignatius-turkey-blows-israels-cover-for-iranian-spy-ring/2013/10/16/7d9c1eb2-3686-11e3-be86-6aeaa439845b_story.html, (Ziyaret Tarihi: 14.02.2020)

Ioffe, Julia, "How Russia Saw the 'Red Line' Crisis: Did Obama's Refusal to Strike Syria Really Give Putin the Green Light in Ukraine?", *The Atlantic*, 11.03.2016, https://www.theatlantic.com/international/archive/2016/03/russia-syria-red-line-obama-doctrine-goldberg/473319/, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

Jabotinsky, Vladimir, "The Iron Wall", 04.11.1923, http://en.jabotinsky.org/media/9747/the-iron-wall.pdf, (Ziyaret Tarihi: 14.05.2020)

Kalın, İbrahim, "Turkey and the Arab Spring", *Middle East Institute*, 24.05.2011, https://www.mei.edu/publications/turkey-and-arab-spring, (Ziyaret Tarihi: 11.02.2020)

Kardeş Türküler, "Tencere Tava Havası", https://www.youtube.com/watch?v=o-kbuS-anD4, (Ziyaret Tarihi: 15.05.2020)

Kirshner, Jonathan, "American Power and the Global Financial Crisis: How About Now?", *Forbes*, 12.03.2015, https://www.forbes.com/sites/jonathankirshner/2015/03/12/american-power-and-the-global-financial-crisis-how-about-now/#7cd15f4f7c54, (Ziyaret Tarihi: 18.05.2020)

Koplow, Michael, "How Not to Wage War on the Internet", *Foreign Policy*, 16.10.2012, https://foreignpolicy.com/2012/11/16/how-not-to-wage-war-on-the-internet/ (Ziyaret Tarihi: 09.03.2019)

Krauthammer, Charles, "The Obama Doctrine: Leading From Behind", *Washington Post*, 28.04.2011, https://www.washingtonpost.com/opinions/the-obama-doctrine-leading-from-behind/2011/04/28/AFBCy18E_story.html (Ziyaret Tarihi: 10.02.2020)

Lake, Eli, "Israelis and Saudis Reveal Secret Talks to Thwart Iran", *Bloomberg*, 04.06.2015, https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2015-06-04/israelis-and-saudis-reveal-secret-talks-to-thwart-iran, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020)

Lizza, Ryan, "Battle Plans: How Obama Won", *The New Yorker*, 09.11.2008, https://www.newyorker.com/magazine/2008/11/17/battle-plans (Ziyaret Tarihi: 10.02.2020)

Lizza, Ryan, "The Consequentialist: How the Arab Spring Remade Obama's Foreign Policy", *The New Yorker*, 25.04.2011, https://www.newyorker.com/magazine/2011/05/02/the-consequentialist, (Ziyaret Tarihi: 18.05.2020)

Marcus, Jonathan, "Putin and Netanyahu: A Complex Diplomatic Dance", *BBC*, 09.03.2017, https://www.bbc.com/news/world-us-canada-39213488, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

Migdalovitz, Carol, *Israeli-Arab Negotiations: Background, Conflicts and US Policy*, Congressional Research Service, 29.01.2010, https://fas.org/sgp/crs/mideast/RL33530.pdf, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020), ss. 42.

Peterson, Scott, "Imminent Iran Nuclear Threat? A Timeline of Warnings since 1979", *Christian Monitor*, 08.11.2011, https://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2011/1108/Imminent-Iran-nuclear-threat-A-timeline-of-warnings-since-1979/Earliest-warnings-1979-84 (Ziyaret Tarihi: 11.02.2020)

Pfeffer, Anshel, "Four Reasons Why Israel may Miss Morsi After All", *Haaretz*, 03.07.2013, https://www.haaretz.com/.premium-why-israel-may-miss-morsi-after-all-1.5290802, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020)

Phillips, Chris, "Turkey, Syria's New Best Friend", *The Guardian*, 01.10.2009, https://www.theguardian.com/commentisfree/2009/oct/01/turkey-syria-friendship, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

Phillips, Christopher, *Into the Quagmire: Turkey's Frustrated Syria Policy*, Chatham House Briefing Paper, December 2012, https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Middle%20East/1212bp_phillips.pdf, (Ziyaret Tarihi: 28.05.2020)

Ravid, Barak; Bar'el, Zvi, "US Confirms Intense Efforts to Restart Israel-Syria Peace Efforts", *Haaretz*, 26.09.2010, https://www.haaretz.com/1.5113713, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

Rosentiel, Tom, "Public Attitudes toward the War in Iraq: 2003-2008", *Pew Research Center*, 19.03.2008, https://www.pewresearch.org/2008/03/19/public-attitudes-toward-the-war-in-iraq-20032008/, (Ziyaret Tarihi: 18.05.2020)

Rouhi, Mahsa, "How to Make a Lasting Deal with Iran?", *Foreign Policy*, 07.09.2019, https://foreignpolicy.com/2019/09/07/how-to-make-a-lasting-deal-with-iran-proxies-missiles-nuclear-conventional-weapons-trump-rouhani/, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

Savoy, Paul (2004). The Moral Case Against the Iraq War. *The Nation*, 13.05.2004, https://www.thenation.com/article/archive/moral-case-against-iraq-war/, (Ziyaret Tarihi: 29.02.2020)

Solomon, Jay, "Syrian Seeks US Role in Talks", *The Wall Street Journal*, 31.05.2008, https://www.wsj.com/articles/SB121219416678734449, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

Solomon, Jay, "US Pushes Israel-Syria Talks", *The Wall Street Journal*, 28.07.2009, https://www.wsj.com/articles/SB124860644559581687, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

T.C. Cumhurbaşkanlığı, 'Dünya 5'ten Büyüktür: BM Küresel ve Bölgesel Sorunlara Ağırlığını Koymalıdır', 24.09.2014, https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/1373/dunya-5ten-buyuktur-bm-kuresel-ve-bolgesel-sorunlara-agirligini-koymalidir, (Ziyaret Tarihi: 18.03.2020)

T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Filistin'in BM'de 'Üye Olmayan Gözlemci Devlet' Statüsü Kazanması Hakk.", No: 275, 30.11.2012. http://www.mfa.gov.tr/no_-275_-30-kasim-2012_-filistin_in-bm_de-_uye-olmayan-gozlemci-devlet_-statusu-kazanmasi-hk_.tr.mfa , (Ziyaret Tarihi: 12.02.2020)

T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Medeniyetler İttifakı Girişimi", http://www.mfa.gov.tr/medeniyetler-ittifaki-girisimi.tr.mfa

T.C. Dışişleri Bakanlığı, 14.11.2012 Tarih ve 261 No'lu Açıklama, http://www.mfa.gov.tr/no_261_-israil_in-bugun-baslatmis-oldugu-gazze-operasyonu-hk_.tr.mfa (Ziyaret Tarihi: 09.03.2019)

T.C. Dışişleri Bakanlığı, 18.04.2004 Tarih ve 62 No'lu Açıklama, http://www.mfa.gov.tr/no_62--_18-nisan_-2004__hamas-lideri-rantisi_nin-oldurulmesi-hk_.tr.mfa

T.C. Dışişleri Bakanlığı, 22.03.2004 Tarih ve 24 No'lu Açıklama, http://www.mfa.gov.tr/no_49---22-mart-2004__hamas_in-din_-lideri-seyh-ahmed-yasin_in-oldurulmesi-hk_.tr.mfa

T.C. Dışişleri Bakanlığı, 28.10.2004 Tarih ve 140 No'lu Açıklama, http://www.mfa.gov.tr/no__140_-_28-ekim-2004__israil_in-gazze-seridi_nin-tamami-ile-bati-seria_nin-bir-kismindan-cekilme-plani-hk_.tr.mfa

T.C. Dışişleri Bakanlığı, Press Statement, http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/bsbk-aciklama-israil-en.pdf (Ziyaret Tarihi: 10.03.2019)

Tavernise, Sabrina, "Israeli Raid Jeopardizes Relations With Turkey", *The New York Times*, 01.06.2010, https://www.nytimes.com/2010/06/01/world/middleeast/01turkey.html, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

Tikit, Özcan, "Hakan Fidan Neden Hedefte?", *HaberTürk*, 05.08.2014, https://www.haberturk.com/yazarlar/ozcan-tikit/976646-hakan-fidan-neden-hedefte, (Ziyaret Tarihi: 14.02.2020)

Walt, Stephen, "The United States Should Admit it No Longer Has a Middle East Policy", *Foreign Policy*, 29.01.2016, http://foreignpolicy.com/2016/01/29/theusshouldadmitithasnomiddleeastpolicyobamacoldwarisraelsyria/ (Ziyaret Tarihi: 06.12.2016)

Wasser, Becca, "The Limits of Russian Strategy in the Middle East", *RAND*, November 2019, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE300/PE340/RAND_PE340.pdf, (Ziyaret Tarihi: 18.05.2020)

Yanover, Yori, "Turkey Exposed 10 Israeli Agents in Iran", *Jewish Press*, 17.10.2013, https://www.jewishpress.com/news/breaking-news/turkey-exposed-10-israeli-agents-in-iran/2013/10/17/, (Ziyaret Tarihi: 14.02.2020)

Yetkin, Murat, "Beni 28 Şubat AB'ci Yaptı ", *Radikal*, 05.06.2005, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/beni-28-subat-abci-yapti-748224/ (Ziyaret Tarihi: 02.11.2019)

Yıldırım, Oktay, 'Çuvalı Unutmayın', *Aydınlık*, 04.07.2018, https://www.aydinlik.com.tr/cuvali-unutmayin-ozgurluk-meydani-temmuz-2018 (Ziyaret Tarihi: 09.08.2019)

"A Disciplined Hezbollah Surprises Israel With Its Training, Tactics and Weapons", *The New York Times*, 07.08.2006, https://www.nytimes.com/2006/08/07/world/middleeast/07hezbollah.html, (Ziyaret Tarihi: 01.03.2020)

"A Dream of Secular Utopia in ISIS' Backyard", *The New York Times*, 29.11.2015, https://www.nytimes.com/2015/11/29/magazine/a-dream-of-utopia-in-hell.html, (Ziyaret Tarihi: 28.05.2020)

"Afrika Ülkeleri de Türkiye'den Arabuluculuk İstedi", *Dünya Bülteni*, 25.09.2009, https://www.dunyabulteni.net/arsiv/afrika-ulkeleri-de-turkiyeden-arabuluculuk-istedi-h90305.html, (Ziyaret Tarihi: 14.02.2020)

"Agreement Between the United States of America and the Republic of Iraq On the Withdrawal of United StatesForces from Iraq and the Organization of Their Activities during Their Temporary Presence in Iraq", *US Department of State*, https://2009-2017.state.gov/documents/organization/122074.pdf (Ziyaret Tarihi: 25.01.2020)

"Arab States Fear Nuclear Deal will Give Iran a Bigger Regional Role", *The Washington Post*, 14.07.2015, https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/arab-states-fear-dangerous-iranian-nuclear-deal-will-shake-up-region/2015/07/14/96d68ff3-7fce-4bf5-9170-6bcc9dfe46aa_story.html, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

"Army Ousts Egypt's President: Morsi is Taken into Military Custody", *The New York Times*, 03.07.2013, https://www.nytimes.com/2013/07/04/world/middleeast/egypt.html, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020)"Assad: Turkey Must Mediate Israel-Syria Peace Talks", *The Jerusalem Post*, 13.09.2010, https://www.jpost.com/Middle-East/Assad-Turkey-must-mediate-Israel-Syria-peace-talks, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

"Astsubaylıktan MİT'in Başına", *Vatan*, 18.04.2010, http://www.gazetevatan.com/astsubayliktan-mit-in-basina-300399-gundem/ (Ziyaret Tarihi: 11.07.2017)

"Barack Obama: Administration Willing to Talk to Iran 'Without Preconditions'", *The Guardian*, 21.01.2009, https://www.theguardian.com/world/2009/jan/21/barack-obama-iran-negotiations, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

"Ben-Eliezer: Turkey Should be a Mediator", *The Jerusalem Post*, 11.11.2009, https://www.jpost.com/Israel/Ben-Eliezer-Turkey-should-be-a-mediator, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

"Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve Türkiye", T.C. Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-teskilati-ve-turkiye.tr.mfa, (Ziyaret Tarihi: 14.02.2020)

"Bush Vetoes Syria War Plan", *The Guardian*, 15.04.2003, https://www.theguardian.com/world/2003/apr/15/syria.usa, (Ziyaret Tarihi: 14.02.2020)

"Davutoğlu IŞİD'e Yine 'Terörist' Diyemedi, 'Meşrulaştırıcı' Laflar Etti", *Diken*, 07.08.2014, http://www.diken.com.tr/davutoglu-iside-yine-terorist-diyemedi-mesrulastirici-laflar-etti/, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020)

"Davutoğlu ve Bilal Erdoğan'dan Şehit Ahmet Caberi'nin Evine Ziyaret", *Milliyet*, 21.11.2012, http://www.milliyet.com.tr/davutoglu-ve-bilal-erdogan-dan-sehit-ahmet-caberi-nin-evine-ziyaret-siyaset-1630148/ (Ziyaret Tarihi: 09.03.2019)

"Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun Beşinci Büyükelçiler Konferansı Kapsamında Verilen Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma", *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 02.01.2013, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-besinci-buyukelciler-konferansi-kapsaminda-verilen-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma.tr.mfa, (Ziyaret Tarihi: 14.02.2020)

"Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan'ın Haftalık Olağan Basın Toplantısı", *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 15.02.2006, http://www.mfa.gov.tr/15-subat-2006_-disisleri-bakanligi-sozcusu-namik-tan_in-haftalik-olagan-basin-toplantisi-.tr.mfa, (Ziyaret Tarihi: 16.02.2020)

"Dink Cinayeti Dünyanın da Gündeminde", *Birgün*, 18.01.2008, https://www.birgun.net/haber/dink-cinayeti-dunyanin-da-gundeminde-38381 (Ziyaret Tarihi: 02.11.2019)

"Egypt's Brotherhood would Keep Israel Treaty: Carter", *Reuters*, 26.05.2012, https://www.reuters.com/article/us-egypt-israel-carter/egypts-brotherhood-would-keep-israel-treaty-carter-idUSBRE84P0ET20120526, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020)

"Ehud Barak: Hakan Fidan Sırlarımızı İran'a Açabilir", *Haber 7*, 02.08.2010, http://www.haber7.com/dunya/haber/578393-ehud-barak-hakan-fidan-sirlarimizi-irana-acabilir (Ziyaret Tarihi: 11.07.2017)

"English Summary of the Winograd Commission Report", *The New York Times*, 30.01.2008, https://www.nytimes.com/2008/01/30/world/middleeast/31winograd-web.html, (Ziyaret Tarihi: 01.03.2020)

"Erdoğan Barış Güvercini Olacak", *İnternet Haber*, 21.08.2008, http://www.internethaber.com/erdogan-baris-guvercini-olacak-153454h.htm (Ziyaret Tarihi: 14.07.17)

"Erdoğan: Başbuğ Tutuksuz Yargılanmalı", *NTV*, 09.01.2012, https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-basbug-tutuksuz-yargilanmali,i0m0zvawiU2MHMHOAH5nzA (Ziyaret Tarihi: 04.02.2020)

"Exclusive: Netanyahu Secretly Met With UAE Foreign Minister in 2012 in New York", *Haaretz*, 25.07.2017, https://www.haaretz.com/israel-news/netanyahu-secretly-met-with-uae-foreign-minister-in-2012-in-new-york-1.5432342 (Ziyaret Tarihi: 09.03.2019

"Fidan'a Açık Tehditler Var, Bugün Sahip Çıkma Günü", *Star*, 20.10.2013, http://www.star.com.tr/guncel/fidana-acik-tehditler-var-bugun-sahip-cikma-gunu-haber-798736/ (Ziyaret Tarihi: 14.07.2017)

"Former Consul: Turkish Fear of not Joining EU Cause of Policy Change", *Yedioth Ahranot*, 15.10.2009, https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3790330,00.html, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

"Genelkurmay'dan Basın Açıklaması", *Sabah*, 27.04.2007, http://arsiv.sabah.com.tr/2007/04/27/haber,4AF8A7644B134178BAE514F7AC05186A.html (Ziyaret Tarihi: 02.11.2019)

"HAMAS Presents New Charter Accepting a Palestine Based on 1967 Borders", *The Guardian*, 01.05.2017, https://www.theguardian.com/world/2017/may/01/hamas-new-charter-palestine-israel-1967-borders (Ziyaret Tarihi: 14.05.2020)

"Hezbollah Kills Two Israeli Soldiers Near Lebanon", *The New York Times*, 28.01.2015, https://www.nytimes.com/2015/01/29/world/middleeast/israel-lebanon-hezbollah-missile-attack.html, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

"Hizbullah Leader: We Regret the Two Kidnappings that Led to War with Israel", *The Guardian*, 28.08.2006, https://www.theguardian.com/world/2006/aug/28/syria.israel

"IDF Lifts Censorship of Sept. 6 IAF Strike on Target Inside Syria", *Haaretz*, 02.10.2007, https://www.haaretz.com/1.4981064, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

"In Depth: How Iranian Weapons Reach Hezbollah", *The Jerusalem Post*, 25.05.2013, https://www.jpost.com/defense/in-depth-how-iranian-weapons-go-through-syria-to-hezbollah-314313, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020)

"In Very Rare Public Meet, Israeli, Saudi Officials Name Iran as Common Foe", *The Times of Israel*, 05.06.2015, https://www.timesofisrael.com/in-rare-meet-israeli-saudi-officials-name-iran-as-common-foe/, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

"Iran has Invested in Allies and Proxies across the Middle East", *The Washington Post*, 03.01.2020, https://www.washingtonpost.com/world/2020/01/03/iran-has-invested-allies-proxies-across-middle-east-heres-where-they-stand-after-soleimanis-death/, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020)

"Iran Nuclear Deal: Saudi Arabia and Gulf React with Caution", *The Guardian*, 24.11.2013, https://www.theguardian.com/world/2013/nov/24/iran-nuclear-deal-middle-east-reaction-saudi-arabia, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

"Iran Nuclear Deal: The Key Points", *The Guardian*, 14.07.2015, https://www.theguardian.com/world/2015/jul/14/iran-nuclear-deal-key-points, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

"Iran Opens a Second Front along Israel's Border", *The Wall Street Journal*, 02.10.2019, https://www.wsj.com/articles/iran-opens-a-second-front-along-israels-border-11570056375, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020)

"Iran Pays Afghans to Fight for Assad", *The Wall Street Journal*, 22.05.2014, https://www.wsj.com/articles/iran-recruiting-afghan-refugees-to-fight-for-regime-in-syria-1400197482, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

"Israel and HAMAS Trade Attacks as Tension Rises", *The New York Times*, 08.07.2014, https://www.nytimes.com/2014/07/09/world/middleeast/israel-steps-up-offensive-against-hamas-in-gaza.html, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020)

"Israel General: Israel was Behind Coup Against Egypt's Morsi", *Middle East Monitor*, 03.04.2019, https://www.middleeastmonitor.com/20190403-israel-general-israel-was-behind-coup-against-egypts-morsi/, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020)

"Israel Knew Iraq Had No WMD, Says MP", *The Guardian*, 04.02.2004, https://www.theguardian.com/politics/2004/feb/04/iraq.israel, (Ziyaret Tarihi: 28.02.2020)

"Israel not Working for Iraqi Kurd Independence – Foreign Minister", *Reuters*, 30.06.2014, https://www.reuters.com/article/uk-iraq-security-kurds-israel/israel-not-working-for-iraqi-kurd-independence-foreign-minister-idUKKBN0F51U220140630, (Ziyaret Tarihi: 28.05.2020)

"Israel Shames Blame on Iraq Intelligence, Report Says", *The Washington Post*, 05.12.2003, https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2003/12/05/israel-shares-blame-on-iraq-intelligence-report-says/fa34cc5e-8a18-4faa-9615-19a899f99fda/, (Ziyaret Tarihi: 28.02.2020)

"Israel Struck Syrian Nuclear Project, Analysts Say", *The New York Times*, 14.10.2007, https://www.nytimes.com/2007/10/14/washington/14weapons.html, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

"Israel Tells US Kurdish Independence is 'Foregone Conclusion'", *Reuters*, 26.06.2014, https://www.reuters.com/article/us-iraq-crisis-israel-kurds/israel-tells-u-s-kurdish-independence-is-foregone-conclusion-idUSKBN0F11I520140626, (Ziyaret Tarihi: 28.05.2020)

"Israel, Russia to Coordinate Military Action on Syria: Netanyahu", *Reuters*, 21.09.2015, https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-russia-israel/israel-russia-to-coordinate-military-action-on-syria-netanyahu-idUSKCN0RL10K20150921, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

"Israel, Syria were Close to Resuming Peace Talks in 2008", *The Jerusalem Post*, 06.02.2011, https://www.jpost.com/Diplomacy-and-Politics/Israel-Syria-were-close-to-resuming-peace-talks-in-2008, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

"Israel's Prime Minister Backs Kurdish Independence", *The Guardian*, 29.06.2014, https://www.theguardian.com/world/2014/jun/29/israel-prime-minister-kurdish-independence, (Ziyaret Tarihi: 28.05.2020)

"Israeli Forces Enter Lebanon After 2 Soldiers Are Seized", *The New York Times*, 12.07.2006, https://www.nytimes.com/2006/07/12/world/middleeast/12cnd-mideast.html, (Ziyaret Tarihi: 01.03.2020)

"Israeli Report Faults Intelligence on Iraq", *The New York Times*, 28.03.2004, https://www.nytimes.com/2004/03/28/international/middleeast/israeli-report-faults-intelligence-on-iraq.html, (Ziyaret Tarihi: 28.02.2020)

"Israelis Using Kurds to Build Power Base", *The Guardian*, 21.06.2004, https://www.theguardian.com/world/2004/jun/21/iraq.syria, (Ziyaret Tarihi: 15.02.2020)

"İsrail Ders Almalı", *Vatan*, 11.12.2012, http://www.gazetevatan.com/-israil-ders-almali--498790-gundem/, (Ziyaret Tarihi: 12.02.2020)

"İsrail, Türkiye'den Özür Diledi", *Al Jazeera Türk*, 22.03.2013, http://www.aljazeera.com.tr/haber/israil-turkiyeden-ozur-diledi, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2010)

"İsrail: Türkiye Süper Güç Haline Geldi.", *Milliyet*, 20.06.2012, http://www.milliyet.com.tr/israil-turkiye-super-guc-haline-geldi-/dunya/haberdetay/20.06.2012/1556212/default.htm (Ziyaret Tarihi: 09.03.2019)

"İsrail'den ABD'ye Suriye 'İstekler Listesi", *Amerikanın Sesi*, 14.03.2003, https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-a-2003-04-14-11-1-87921507/815346.html (Ziyaret Tarihi: 09.08.2019)

"İşte Gezi'de Yer Alan MOSSAD Ajanları", *Haber7*, 21.11.2013, http://www.haber7.com/guncel/haber/1097339-iste-gezide-yer-alan-mossad-ajanlari, (Ziyaret Tarihi: 15.05.2020)

"Justice Minister Calls for an Independent Kurdistan", *The Times of Israel*, 20.01.2016, https://www.timesofisrael.com/shaked-calls-for-an-independent-kurdistan/, (Ziyaret Tarihi: 28.05.2020)

"Lieberman: Turkey will not Be Mediator", *The Jerusalem Post*, 27.12.2009, https://www.jpost.com/Israel/Lieberman-Turkey-will-not-be-mediator, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

"Medeniyetler İttifakı'nın Akil Adamları", *Milli Gazete*, 27.11.2005, https://www.milligazete.com.tr/haber/1074615/medeniyetler-ittifaki-nin-akil-adamlari, (Ziyaret Tarihi: 16.02.2020)

"Melih Gökçek Ankara'yı Bu Afişlerle Donattı", *Haber7*, 25 Mart 2013, http://www.haber7.com/ic-politika/haber/1005880-melih-gokcek-ankarayi-bu-afislerle-donatti (10.3.2019)

"Middle East Tension Rises as UN Prepares to Accuse Syria of Hariri Assassination", *The Guardian*, 23.09.2005, https://www.theguardian.com/world/2005/sep/23/syria.ewenmacaskill, (Ziyaret Tarihi: 01.03.2020)

"MİT Müsteşarlığı'na Hakan Fidan Atandı", *Haber 7*, 26.05.2010, http://www.haber7.com/siyaset/haber/538019-mit-mustesarligina-hakan-fidan-atandi (Ziyaret Tarihi: 11.07.2017)

"Morsi Allies Condemn 'Israeli Violation' in Egypt's Sinai", *AA*, 10.08.2013, https://www.aa.com.tr/en/politics/morsi-allies-condemn-israeli-violation-in-egypts-sinai/226610, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2020)

"Necmettin Erbakan 32. Gün'de", 1996, https://www.youtube.com/watch?v=5CQbXpV5siQ, (Ziyaret Tarihi: 01.03.2020)

"Netanyahu: Syria Drops Key Precondition for Peace Talks With Israel", *Haaretz*, 07.12.2009, https://www.haaretz.com/1.5089584, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

"Obama Criticizes Bush for Economic Woes", *The Wall Street Journal*, 17.03.2008, https://blogs.wsj.com/washwire/2008/03/17/obama-criticizes-bush-for-economic-woes/, (Ziyaret Tarihi: 18.05.2020)

"Obama Promises 10000 More Troops for Afghanistan", *The Guardian*, 15.07.2008, https://www.theguardian.com/world/2008/jul/15/barackobama.usa1, (Ziyaret Tarihi: 18.05.2020)

"Obama: No Boots on the Ground in Syria", *CNN*, 10.09.2013, https://www.youtube.com/watch?v=uQ9CcxQjM5A, (Ziyaret Tarihi: 18.05.2020)

"Obama's Remarks on Iraq and Afghanistan", *The New York Times*, 15.07.2008, https://www.nytimes.com/2008/07/15/us/politics/15text-obama.html, (Ziyaret Tarihi: 18.05.2020)

"Ogün Samast'ın İfadesi Ortaya Çıktı!", *Takvim*, 09.12.2014, https://www.takvim.com.tr/guncel/2014/12/09/ogun-samastin-ifadesi-ortaya-cikti (Ziyaret Tarihi: 02.11.2019)

"Öncelik İstihbarat Paylaşımı", *İHA*, 06.11.2007, https://www.iha.com.tr/haber-oncelik-istihbarat-paylasimi-3822/ , (Ziyaret Tarihi: 11.02.2020)

"Önemli Olan Verilen Mesaj", *CNN Türk*, 19.02.2006, https://www.cnnturk.com/2006/turkiye/02/19/onemli.olan.verilen.mesaj/158906.0/index.html

"Paralel Yapı 17-25 Aralık Darbesinin Temelini 2010 Referandumu ile Attı", *Akşam*, 15.03.2015, https://www.aksam.com.tr/guncel/paralel-yapi-1725-aralik-darbesinin-temelini-2010-referandumu-ile-atti/haber-389769 , (Ziyaret Tarihi: 14.02.2020)

"PEW'in Türkiye Anketinde Erdoğan Çıktı", *Haber 7*, 09.06.2011, http://www.haber7.com/dis-politika/haber/752133-pewin-turkiye-anketinde-erdogan-cikti (Ziyaret Tarihi: 04.02.2020)

"President Broadens War on Terrorism", *The Guardian*, 31.01.2002, https://www.theguardian.com/world/2002/jan/31/usa.julianborger, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

"President Obama and the 'Red Line' on Syria's Chemical Weapons", *The Washington Post*, 06.09.2013, https://www.washingtonpost.com/news/fact-checker/wp/2013/09/06/president-obama-and-the-red-line-on-syrias-chemical-weapons/, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

"Putin: Atatürk Mezarında Ters Dönmüştür", *BBC*, 17.12.2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151217_putin_turkiye, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

"Putin: Unipolar Model of the World has Failed", *TASS*, 01.07.2014, https://tass.com/russia/738488, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

"Rouhani Says Iran will not Acquire Nuclear Weapons 'on Principle'", *The Guardian*, 01.03.2014, https://www.theguardian.com/world/2014/mar/01/rouhani-iran-nuclear-weapons-principle, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

"Russia Begins Airstrikes in Syria; US Warns of New Concerns in Conflict", *The Washington Post*, 30.09.2015, https://www.washingtonpost.com/world/russias-legislature-authorizes-putin-to-use-military-force-in-syria/2015/09/30/f069f752-6749-11e5-9ef3-fde182507eac_story.html, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

"Russia Said Unhappy with Israeli-Turkish Reconciliation", *The Times of Israel*, 18.02.2016, https://www.timesofisrael.com/russia-said-unhappy-with-israeli-turkish-reconciliation/, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

"Sharon's Condition Unlikely to Improve, Doctors Say", *Haaretz*, 06.02.2006, https://www.haaretz.com/1.4890562, (Ziyaret Tarihi: 01.03.2020)

"String of Losses in Syria Leaves Assad Regime Increasingly Precarious", *The Guardian*, 11.06.2015, https://www.theguardian.com/world/2015/jun/11/syria-losses-east-assad-regime-precarious, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

"Suriye-İsrail Görüştü, Türkiye Arabulucu", *BBC*, 16.01.2007, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/01/070116_syria_israel_tr.shtml, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

"Syrian FM Says Ready to Resume Peace Talks With Israel", *The Jerusalem Post*, 28.09.2010, https://www.jpost.com/Breaking-News/Syrian-FM-says-ready-to-resume-peace-talks-with-Israel, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

"Syrian Troops to Pull Back by End of March", *The Guardian*, 07.03.2005, https://www.theguardian.com/world/2005/mar/07/syria.lebanon2, (Ziyaret Tarihi: 01.03.2020)

"Taksim Gezi Parkı Eylemleri Büyüyor", *Euronews*, 31.05.2013, https://tr.euronews.com/2013/05/31/taksim-gezi-parki-eylemleri-buyuyor, (Ziyaret Tarihi: 15.05.2020)

"The Arab Spring: Made in Tunisia, Broken in Egypt", *The Guardian*, 16.01.2014, https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/jan/16/leader-2-arab-spring-tunisia-egypt, (Ziyaret Tarihi: 26.05.2014)

"Turkey Offers to Resume Israel-Syria Mediation", *Reuters*, 29.01.2010, https://www.reuters.com/article/us-turkey-israel/turkey-offers-to-resume-israel-syria-mediation-idUSTRE60S59420100129, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

"Turkey Offers to Resume Mediation in Israel-Syria Talks", *Haaretz*, 29.01.2010, https://www.haaretz.com/1.5093194, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

"Turkey Ready to Resume Israel-Syria Mediator Role", *Reuters*, 22.07.2009, https://www.reuters.com/article/us-turkey-syria-israel/turkey-ready-to-resume-israel-syria-mediator-role-idUSTRE56L4RT20090722, (Ziyaret Tarihi: 03.03.2020)

"Turkey Says Israel Behind Egypt Coup", *Financial Times*, 20.08.2013, https://www.ft.com/content/e6a72cfa-09a7-11e3-ad07-00144feabdc0, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

"Turkey Summons Israeli Ambassador Over Barak's Remarks on Spy Chief", *Haaretz*, 03.08.2010 http://www.haaretz.com/israel-news/turkey-summons-israel-s-ambassador-over-barak-s-remarks-on-spy-chief-1.305757 (Ziyaret Tarihi: 11.07.2017)

"Turkey, Israel Normalise Relations, Ending Years of Drama", *TRT World*, 27.06.2016, https://www.trtworld.com/mea/turkey-israel-normalise-relations-ending-yea-132950, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

"Türkiye BM'de Geçici Üyeliğe Seçildi", *CNN Türk*, 17.10.2008, http://www.cnnturk.com/2008/dunya/10/17/turkiye.bmde.gecici.uyelige.secildi/497124.0/index.html (Ziyaret Tarihi: 14.07.2017)

"Türk Diplomat Washington'da Anıldı", *Amerikanın Sesi*, 29.10.2004, https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2004-10-29-voa17-87934902/820010.html (Ziyaret Tarihi: 02.11.2019)

"Türkiye, Rentisi'nin Öldürülmesine Sert Tepki Gösterdi", *Amerikanın Sesi*, https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-a-2004-04-19-7-1-87962117/830519.html (Ziyaret Tarihi: 17.07.2019)

"Uluslararası Örgütlerde Türkiye Etkisi Artıyor", *T.C. Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü*, http://kdk.gov.tr/haber/uluslararasi-orgutlerde-turkiye-etkisi-artiyor/372 (14.07.17)

"US Claims 45 Nations in 'Coalition of Willing'", *The Guardian*, 19.03.2003, https://www.theguardian.com/world/2003/mar/19/iraq.usa, (Ziyaret Tarihi: 29.02.2020)

"US in Bind over Egypt After Supporting Morsi But Encouraging Protesters", *The Guardian*, 03.07.2013, https://www.theguardian.com/world/2013/jul/03/egypt-obama-us-mohamed-morsi-crisis, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

"World Powers Reach Nuclear Deal with Iran to Freeze its Nuclear Program", *The Washington Post*, 24.11.2013, https://www.washingtonpost.com/world/national-security/kerry-in-geneva-raising-hopes-for-historic-nuclear-deal-with-iran/2013/11/23/53e7bfe6-5430-11e3-9fe0-fd2ca728e67c_story.html, (Ziyaret Tarihi: 27.05.2020)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı	: Çiçekçi, Ceyhun
Uyruğu	: T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri	: 15/04/1984, Fatih/İSTANBUL
Telefon	: -
Faks	: -
E-mail	: ceyhun.cicekci@gmail.com

Eğitim

Derece	*Eğitim Birimi*	*Mezuniyet Tarihi*
Yüksek lisans	Ege Üni. & Onsekiz Mart Üni.	2011
Lisans	Ege Üniversitesi	2008
Lise	Yeşilköy Anadolu Lisesi	2003

İş Deneyimi

Yıl	*Yer*	*Görev*
2009-2017	Çanakkale Onsekiz Mart Üni.	Araştırma Görevlisi
2018-…	Bandırma Onyedi Eylül Üni.	Öğretim Görevlisi

Yabancı Dil

İngilizce, İspanyolca

Yayınlar

<u>*Kitaplar*</u>

Çiçekçi, C., *Uluslararası Güvenlik Çalışmaları: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Güvenlik Kuramı*, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2012.

Çiçekçi, C., *Arap Baharı Sonrası İsrail Dış Politikası: Kavram, Bağlam, Pratik ve Kuram*, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2018.

Çiçekçi C. ve T. Oğuzlu (ed.), *Küresel ve Bölgesel Güçlerin Ortadoğu Politikaları: Arap Baharı ve Sonrası*, Nobel Yayınevi, Ankara, 2019.

Kitap Bölümleri

Çiçekçi, C., "Arap Baharı Sürecinde Türk Dış Politikasındaki Dönüşümün Anahatları", (Ed. Mete Tuncoku), *Didem Yaman Anı Kitabı*, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Yayınları, 2012, Çanakkale

Çiçekçi, C. ve diğerleri, "Japonya-Rusya İlişkileri", (Ed. Mete Tuncoku), *Japon Dış Politikası*, Nobel Yayınevi, 2013, Ankara

Çiçekçi, C., "Paryanın Hegemonyası: Arap Baharı Prizmasından İsrail'in Ortadoğu Politikaları", *Küresel ve Bölgesel Güçlerin Ortadoğu Politikaları: Arap Baharı ve Sonrası*, (eds.) C. Çiçekçi ve T. Oğuzlu, Nobel Yayınevi, Ankara, 2019, ss. 201-245.

Hakemli Makaleler

Çiçekçi, C., "Arap Baharı Sonrasında İsrail'in Ulusal Güvenlik Politikasını Kavramsallaştırmak", *Akademik Ortadoğu*, Cilt 12, Sayı 2, 2018

Çiçekçi, C., "İsrail, Tiran Boğazı ve Ötesi: Jeopolitik Bir Okuma", *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, Cilt. 2, Sayı.1, Mart 2019, ss. 68-82.

Bildiriler

Çiçekçi, C., *"Benjamin, Hep Başbakan: Benjamin Netanyahu'nun Siyasal Serüveni"*, VIII. Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi, Bursa, 2016

Çiçekçi, C. ve S. Karagül, "*Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde Güvenlik Söylemi: Tarihi Paradokstan Alternatif Söylemlere Çıkarımlar",* IV. Uluslararası Balkan Kongresi, Kocaeli, 2011

Çiçekçi, C. ve S. Karagül, "*Türk Dış Politikası'nda Yumuşak Güç Enstrumanı olarak STK'lar: İHH ve Gazze Yardım Filosu*", 7. Uluslararası STK'lar Kongresi, Çanakkale, 2010

Çiçekçi, C. ve M.F. Özkan, "*Securitizing the Bedouins: Analyzing the Prawer-Begin Plan within Israeli Politics*", WOCMES Congress, Ankara, 2014

Çiçekçi, C. ve M.F. Özkan, "*İslam Devrimi Sonrası İran Dış Politikası'nda Şii Jeopolitiği*", Ortadoğu'da Siyaset ve Toplum Kongresi, Sakarya, 2012

Çiçekçi, C. ve S. Karagül, "*Debating Whose Security? Turkey in the Mirror of Human Security Perspective*", Arı Movement 12th International Security Conference, İstanbul, 2010

Çiçekçi, C. ve F. Çoban, "*Is Illegal Immigration a Dilemma for Nation-State? Rethinking on Human Security in Aegean Sea*", 7th Pan-European International Relations Conference, Stockholm, 2010

Çiçekçi, C., "*Cyprus Problematique: State-Based National Security vs. Human-Based Human Security*", 9th METU International Relations Congress, Cyprus, 2010

İndeksli Yayınlar

Çiçekçi, C., "İsrail'in Akdeniz Aksı: Türkiye Çevreleniyor mu?", *Dış Politika*, Ocak-Şubat-Mart 2018.

Çiçekçi, C., "İsrail'in Körfez Politikası: Kavramsal ve Kuramsal Yapısöküm", *Dış Politika*, Ocak-Şubat-Mart 2019

Çiçekçi, C., "İsrail'in Gazze Vizyonu", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 8 Sayı: 77

Çiçekçi, C., "İsrail'in İttifak Mimarisinin Kısa Tarihi", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 8 Sayı: 74

Çiçekçi, C., "İsrail Cumhurbaşkanlığı Seçimleri", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 6 Sayı : 63

Çiçekçi, C., "Likud, Güvenlikleştirme ve Tahkim: Bir Zaferin Anatomisi", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 7 Sayı: 68

Çiçekçi, C., "İsrail ve Kürtler: Trendler, Niyetler, Varsayımlar", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 7 Sayı: 69

Çiçekçi, C., "Bir 'Faydalı Tehdit' Hikâyesi: İsrail'in 'İran Tehdidi' Söyleminin İşlevselliği", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 7 Sayı: 70

Çiçekçi, C., "Duvdevanlar: İsrail Ordusunun Stratejik Aparatı", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 7 Sayı: 71

Çiçekçi, C., "Türkiye-İsrail Yakınlaşmasının Arkaplanı", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 8 Sayı: 72

Çiçekçi, C., "Bir Vatani Hizmet Olarak Hasbara: İsrail Ordusunun Koruyucu Hat Operasyonu Performansı", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 6 Sayı: 64

Çiçekçi, C., "Kimlik, İktidar ve Mekân: Siyonizm'in Mekânla İlişkisi Üzerine", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 7 Sayı: 67

Çiçekçi, C., "Erken Seçimler Arifesinde İsrail: İsrail Sağının Akıbeti", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 7 Sayı: 66

Çiçekçi, C., "İsrail-Suudi Arabistan Yakınlaşmasının Arkaplanı", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 8 Sayı: 73

Çiçekçi, C., "Türkiye-İsrail İlişkilerinde Yeni Dönem", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 9 Sayı: 78

Çiçekçi, C., "İsrail'in Yerleşim Siyasetinin Dinamikleri ve Gelecek Senaryoları", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 9 Sayı: 79

Medya Yayınları

Çiçekçi, C., "İsrail'in Hegemonya İnşası ve Kürt Referandumu", *Karar*, 21.09.2017

Çiçekçi, C., "Bir İsrail Politikası Olarak Antisemitizm", *Karar*, 27.07.2017

Çiçekçi, C., "HAMAS'ın Yeni Siyaset Belgesinin Perde Arkası", *Karar*, 6 Mayıs 2017

Çiçekçi, C., "Trump, Siyonizm ve Filistin 'Çözümü'", *Karar*, 21 Şubat 2017

Çiçekçi, C., "Türkiye-İsrail Hattında Neler Oluyor?", *Deutsche Welle*, 8 Şubat 2017

Çiçekçi, C., "Trump Geldi, Kudüs Ne Olacak?", *Karar*, 21 Ocak 2017

Çiçekçi, C., “Rusya’nın Ortadoğu’daki Rolü İsrail Dış Politikasını Nasıl Etkiler?”, *Karar*, 13 Aralık 2016

Çiçekçi, C., “Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine”, *Karar*, 20 Eylül 2016

Çiçekçi, C., “Türkiye-İsrail Normalleşmesi: Bahtı Mümasillerin Barışı”, *Karar*, 11 Temmuz 2016

Çiçekçi, C., “Aşırı Lieberman Bizi de Savunur mu?”, *Karar*, 9 Haziran 2016

Çiçekçi, C., "Filistin İçin Daha Ne Yapabiliriz?", *Karar*, 30 Nisan 2016

Çiçekçi, C., “Türkiye-İsrail Tamam…Peki Filistin Normalleşir mi?”, *Karar*, 12 Nisan 2016

Çiçekçi, C., "Türkiye-İsrail Yakınlaşması: Doğalgaz ve Suriye Faktörü", *BBC*, 17 Aralık 2015

Çiçekçi, C., “No Normalization Expected in Turkey, Israel Ties after Elections”, *Daily Sabah*, 26 Haziran 2015

Çiçekçi, C., “Experts Say Wind of Change in Israel may Break Ice between Turkey and Israel”, *Daily Sabah*, 13 Mart 2015

Çiçekçi, C., “Arafat Death Leaves a Void 10 Years on”, *Anadolu Agency*, 13 Kasım 2014

Çiçekçi, C., "Israel: A True Democracy?", *The Jerusalem Post*, 26 Ekim 2017

Çiçekçi, C., "Israel: a Regional Hegemon?", *The Times of Israel*, 24 Ekim 2017,

Çiçekçi, C., “Netanyahu’s Last-Minute Deal Coalition”, *The Times of Israel*, 17 Mayıs 2015

Çiçekçi, C., “Netanyahu the Consolidation Guru”, *The Times of Israel*, 20 Mart 2015

Çiçekçi, C., “Netanyahu’s Iranian Cloak”, *The Times of Israel*, 12 Mart 2015

Çiçekçi, C., “Lieberman’s Absurdity”, *The Times of Israel*, 9 Mart 2015

Çiçekçi, C., “What if Iran becomes a Nuclear Power?”, *The Times of Israel*, 8 Mart 2015

Çiçekçi, C., “The Background of Netanyahu’s Speech at the United Nations General Assembly”, *The Times of Israel*, 6 Aralık 2015

Çiçekçi, C., “Turkey’s Importance in Israel’s Foreign Policy”, *The Times of Israel*, 8 Aralık 2015

Çiçekçi, C., “Current Opportunities in Turkey-Israel Relations”, *The Times of Israel*, 22 Aralık 2015

Çiçekçi, C., “Neden Kudüs’ün Araştırıyoruz?”, *Karar*, 15.03.2018

Çiçekçi, C., “Filistin’i Stratejikleştirmek”, *Karar*, 21.05.2018

Çiçekçi, C., “İsrail İçin En İyi Seçenek ‘Güçsüz Esad’”, *Karar*, 9.07.2018

Çiçekçi, C., "İsrail'in Gazze Stratejisi", *Karar*, 27.07.2018

Çiçekçi, C., "İsrail Ulus-Devlet Yasası: 'Demokrasi Adacığından' Apartheid Rejimine", *Anadolu Ajansı*, 03.08.2018

Çiçekçi, C., "İsrail-Rusya İlişkileri ve Türkiye İçin İmkanlar", *Anadolu Ajansı*, 25.09.2018

Çiçekçi, C., "Doğu Akdeniz'de Şer İttifakı", *Yeni Şafak*, 09.10.2018

Çiçekçi, C., "İsrail'in Alenileşen Körfez Politikası", *Anadolu Ajansı*, 08.11.2018

Çiçekçi, C., "Körfez'de Tarihi Dönüm Noktası", *Karar*, 06.11.2018

Çiçekçi, C., "İsrail'in Suriye Politikası", *Stratejist*, Aralık 2018

Çiçekçi, C., "İsrail ve Körfez: Bölgesel Entegrasyon Arayışı", *Anadolu Ajansı*, 08.02.2019.

Çiçekçi, C., "Yüzyılın Anlaşması ya da 'Yahudi Barışı'", *Anadolu Ajansı*, 15.05.2019.

Çiçekçi, C., "İsrail Siyasetinin Krizi", *Yeni Şafak*, 25.09.2019.

Çiçekçi, C., "İsrail, Kürtler ve PYD: Ortak Tehditler ve Ayna İttifaklar", *Anadolu Ajansı*, 22.10.2019.

Çiçekçi, C., "İsrail Jeopolitiğini Yeniden Okumak: İran-Umman-Libya Üçgeni", *Anadolu Ajansı*, 17.01.2020.

Çiçekçi, C., "Yüzyılın Anlaşması ve Türkiye", *Karar*, 01.02.2020.

Düşünce Kuruluşu Yayınları

Çiçekçi, C., "Türkiye-İsrail İlişkilerinin Geleceği: Yapısal ve Mukayeseli Bir Senaryo", *GPoT Center*, 20.02.2020.

Çiçekçi, C., "Türkiye-İsrail İlişkilerinin Sahici Restorasyonu: Realist bir Öneri Seti", *Bilgesam*, 7.04.2018

Çiçekçi, C., "İsrail'in Kürt Siyaseti ve Türkiye-İsrail İlişkilerine Etkisi", *BİLGESAM Analiz*, No: 1375, 17 Ekim 2017

Çiçekçi, C., "İsrail-Yunanistan-Güney Kıbrıs Aksı (mı?)", *ORSAM Analizi*, 8 Mart 2016

Çiçekçi, C., "İsrail Yönetişim Yasası: Çoğulcu Siyasetin Sonu Mu?", *ORSAM Analizi*, 12 Ağustos 2013

Çiçekçi, C., "İsrail Ulusal Güvenliği ve Suriye İdeali", *ORSAM Analizi*, 8 Eylül 2013

Çiçekçi, C., "İsrail Belediye Seçimleri Üzerine", *ORSAM Analizi*, 4 Kasım 2013

Çiçekçi, C., "İsrail Bedevileri ve Prawer-Begin Yasası", *ORSAM Analizi*, 17 Aralık 2013

Çiçekçi, C., "Bir Siyonizm Pratiği: Ultra Ortodoksların Zorunlu Askerlikle İmtihanı", *ORSAM Analizi*, 28 Mart 2014

Çiçekçi, C., "Filistin Barış Görüşmelerinin İsrail Siyasetine Etkileri", *ORSAM Analizi*, 12 Mayıs 2014

Çiçekçi, C., "Misilleme Eylemleri, Yahudi Değerleri ve İntifada", *ORSAM Analizi*, 7 Temmuz 2014

Çiçekçi, C., "İsrail'in Gazze Operasyonu ve Öngörüler", *ORSAM Analizi*, 11 Temmuz 2014

Çiçekçi, C., "Gazze'ye Yardım Konferansını Anlamlandırmak", *ORSAM Analizi*, 13 Ekim 2014

Çiçekçi, C., "İsrail Siyasetinde Neler Oluyor?", *ORSAM Analizi*, 5 Aralık 2014

Çiçekçi, C., "Netanyahu'nun BM Genel Kurulu'ndaki Konuşmasının Arkaplanı", *ORSAM Analizi*, 14 Ekim 2015

Çiçekçi, C., "İsrail Dış Politikası'nda Türkiye'nin Önemi", *ORSAM Analizi*, 3 Aralık 2015

Çiçekçi, C., "Türkiye-İsrail İlişkilerinde Güncel İmkânlar", *ORSAM Analizi*, 17 Aralık 2015

Çiçekçi, C., "İsrail'in Güncel Güvenlik Habitatı", *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, No: 24, Mart 2015

Çiçekçi, C., "After the Turkish Parliamentary Elections: Big Hopes, with Remaining Worries", *INSS Insight*, *The Institute for National Security Studies*, No: 709, June 14 2015

ORCİD NO: 0000-0002-5036-537X